МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції

15 травня 2020 року

У трьох томах

Том 1

Одеса
2020

УДК 340(477)(063)
П68

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 7 від 11.05.2020 р.)

Відповідальний редактор **М. Р. Аракелян**.

Матеріали видано в авторській редакції.

Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар.
П68 наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. – Т. 1. – 484 с.

ISBN 978-966-992-104-8

У першому томі збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України» відображено актуальні питання загальнотеоретичної юриспруденції, філософські основи права та держави, історичні дослідження держави і права, актуальні проблеми соціально-політичних процесів. Висвітлюються питання соціально-психологічного забезпечення інтеграційного розвитку українського суспільства, теоретичні та практичні проблеми сучасного конституціоналізму, проблеми вдосконалення судоустрою, організації діяльності прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури. Розглянуто питання забезпечення розвитку економічної політики України, проблеми соціальних комунікацій та діяльність сучасних наукових університетських бібліотек у закладах вищої освіти.

Збірник розраховано на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти, а також правників, які цікавляться проблемами сучасної юриспруденції, галузевими напрямами розвитку права та державного будівництва.

УДК 340(477)(063)

ISBN 978-966-992-103-1 (у 3 т.)
ISBN 978-966-992-104-8 (т. 1)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2020
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України, 2020

ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ» С. В. КІВАЛОВА

Шановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Правове життя сучасної України»!

Вітаю Вас на відкритті цього значущого для наукової спільноти та практикуючої юридичної еліти заходу!

Нашу конференцію традиційно приурочено до Дня науки. Крім цього, неможливо залишити поза увагою цьогоріч відзначення 30-річчя з моменту прийняття Декларації про державний суверенітет України та 150-річчя з дня народження Лесі Українки.

У цей тяжкий для нашої країни та всього світу час ми усі докладаємо зусиль для якнайшвидшого подолання вірусної хвороби та її наслідків. Дуже приємно, що незважаючи на такі перешкоди наукова спільнота продовжує розвивати та удосконалювати науку.

Як і зазвичай, конференція відбувається з метою презентації й обговорення найактуальніших результатів досліджень питань сучасної юридичної, політичної, соціологічної, економічної доктрин, напрацювань у сфері журналістики та кібербезпеки за участі близько 500 науковців, дослідників, фахівців і практиків з усіх куточків України.

Значну частину наукових робіт у збірнику матеріалів конференції присвячено найактуальнішій сьогодні проблемі – протидії коронавірусу COVID-19. Проблеми, спричинені COVID-19, стосуються усіх сфер життєдіяльності суспільства, а особливо гостро постає питання взаємодії карантинних заходів зі здійсненням судових процесів, обмеженням прав працівників та загалом дотримання прав людини в умовах карантину. Примітно, що у багатьох роботах було відзначено проблематику та шляхи вирішення питань, пов'язаних з карантинними заходами. Це вказує на те, що наукова спільнота швидко та ефективно аналізує актуальні події та пропонує ефективні шляхи розв'язання наявних проблем, що постають перед суспільством.

Дослідження питань, які стосуються інформатизації багатьох процесів суспільного та державного життя, все більше вбачається

практично значущим. Питання вдосконалення інформаційних технологій та розширення сфери їхнього застосування стають ще більш актуальними з огляду на карантинні заходи й організацію роботи багатьох державних та суспільних інституцій у дистанційному режимі.

Уваги потребує дослідження проблеми конституційності обмеження прав та свобод людини і громадянина у зв'язку з уведенням заходів, спрямованих на запобігання поширенню на території України COVID-19. Так, з огляду на те, що життя та здоров'я людини є найвищою соціальною цінністю, важливо використовувати легальні правові механізми для боротьби з пандеміями, що створюють загрозу життю і здоров'ю значної частини суспільства.

Актуальним вбачаються дослідження, які стосуються сучасних суспільно-політичних процесів. Зміни, які відбуваються у політичному житті нашої держави сьогодні, є свідченням становлення нових пріоритетів у сфері політики, що пов'язано, в першу чергу, з європейським вектором розвитку України. Так, в Україні було скасовану депутатську недоторканність, що вказує на готовність суспільства до рішучих змін задля подолання наявних суспільних та державних проблем.

Історичні аспекти розвитку тих чи інших правових та суспільних інститутів також є важливим предметом дослідження. Крізь призму історичного огляду суспільно-політичних процесів створюється можливість вироблення ефективних шляхів подолання наявних суспільно значущих проблем. Водночас, дослідження історичного досвіду інших країн, дає змогу спрогнозувати можливі шляхи розвитку нашої держави та виробити найбільш ефективні та орієнтовані на благо людини методи управління державою.

З огляду на закріплення європейського вектору розвитку України, важливим є також дослідження законодавства та цінностей, на яких базують свою діяльність європейські держави. Такі країни приділяють велику увагу, зокрема, інтеграційним процесам, сумісним стратегіям, боротьбі з міжнародною злочинністю. Крім того, проблема подолання коронавірусної інфекції також постала на міжнародному рівні як першочергове завдання, яке потребує вирішення. З огляду на це, європейські держави почали об'єднувати свої зусилля з метою протидії COVID-19 та усунення негативних наслідків цієї хвороби як у межах окремих країн, так і по всьому світу. Це ще більш актуалізує необхідність дослідження проблем міжнародного права та співпраці держав з метою вирішення нагальних світових проблем.

Питання трудових правовідносин набуває все більшої актуальності. Сфера таких відносин, з урахування сучасних обставин життя, вимагає додаткового правового регулювання. Особливо актуальним є питання виникнення нових форм трудових відносин. Так, такий вид відносин у сфері трудового права, як фриланс, набуває значної популярності серед молоді. Водночас, проблематика недостатності правових гарантій та можливість дискримінації такої категорії працівників зумовлює інтенсифікацію здійснення правових досліджень у цій сфері. Крім того, подальше дослідження проблематики трудових відносин позитивно впливає на тенденції розвитку та становище ринку праці в Україні.

Різноманіття злочинів, які можуть бути вчинені у сучасному суспільстві, потребує вироблення нових методів розслідування та збору доказової бази. Крім того, наявні інформаційні загрози вимагають нових способів активної протидії та захисту від них. Так, зокрема, йдеться і про кіберзлочинність, з'ясування причин і техніки розслідування якої є предметом сучасних наукових досліджень. Підготовка спеціалістів високого класу є важливим для протидії кіберзлочинності, адже це є важливою умовою гарантування безпеки суспільства та держави. Використання сучасних засобів та методів розслідування, крім того, дає змогу швидше та ефективніше розкривати злочини. Використання поліграфу, різних видів інформаційних технологій та інших інноваційних засобів розкриття злочинів потребує подальшого наукового дослідження.

Правове забезпечення інтелектуальної власності має важливе значення не тільки для авторів і винахідників, а й сприяє розвитку творчості й інновацій, культурному збагаченню та активному науковому пошуку. У міру підвищення обізнаності у сфері інтелектуальної власності, збільшується відсоток охочих забезпечити належний правовий захист результатів своєї інтелектуальної праці, а отже – зростає потреба в юристах, що спеціалізуються в такій галузі права. Крім того, актуальною є проблема правового регулювання права інтелектуальної власності в мережі Інтернет. В умовах інформатизації суспільства, все більшого значення набуває питання вирішення конфліктів, які стосуються сфери права інтелектуальної власності, тож необхідним є всебічне дослідження цього явища та знаходження шляхів вирішення таких конфліктів.

Значну роль має дослідження проблем судоустрою та вдосконалення діяльності правоохоронних органів. Оптимізація процесу здійснення судочинства задля зменшення навантаження на судову систему є актуальною темою дослідження. Крім того, в умовах

карантинних заходів дуже гостро постає проблема проведення дистанційних судових засідань. Так, в умовах інформатизації судоустрою виникає коло питань, які потребують детального розгляду. Також важливим є дослідження медіації як альтернативного виду врегулювання суперечок, що сприяє зменшенню навантаження на судову систему. Наразі судова реформа є одним з пріоритетних напрямів розвитку держави та потребує детального дослідження.

Важливим та актуальним нововведенням сучасного українського законодавства є відкриття ринку землі. Це питання, з огляду на його важливість, стає предметом дослідження значної кількості науковців.

Розвиток фізичної культури та спорту є однією з важливих складових формування здорової нації. З огляду на це, актуальними є питання фізичної підготовки майбутніх юристів, отже методи, методики і підґрунтя такої підготовки потребують наукового дослідження.

Не достатньо активна увага з боку держави до науки є великою помилкою, яка призводить до відтоку інтелектуальної еліти й у результаті – значного зниження рейтингу держави у світовому співтоваристві. Завдяки величезному ентузіазму вчені, попри недостатнє фінансування, залишаються вірними своїй справі. Таке прагнення необхідно всіляко підтримувати, що і робиться з моменту заснування Національного університету «Одеська юридична академія».

І наостанок, хочеться щиро привітати усіх науковців зі щорічним професійним святом – Днем науки! Дякую за Вашу сумлінну роботу, бажаю Вам міцного здоров'я та нових наукових і практичних звершень й успіхів!

Сергій КІВАЛОВ,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

СЕКЦІЯ 1

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Керівник секції: *завідувач кафедри філософії, д. філос. н., професор О.М. Єременко*

Секретар секції: *доцент кафедри філософії, к. філос. н., доцент І.В. Шамша*

ЕРЁМЕНКО АЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия», заведующий кафедры философии, доктор философских наук, профессор

ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТАФОРЫ В «КРИТИКЕ ЧИСТОГО РАЗУМА»

Способ мышления И. Канта не свободен от поэтических «вольностей». Если присмотреться внимательно, мы обнаружим в тексте «Критики чистого разума» ряд сквозных метафор. На наш взгляд, анализ метафорических рядов «Критики» позволяет если не раскрыть, то приоткрыть завесу творческой лаборатории Канта. Как это ни странно, наиболее репрезентативным в «Критике чистого разума» оказывается военный метафорический ряд. Впрочем, он является «военным» в широком смысле слова: сюда входят не только метафоры, связанные с войной, но также бойцовско-спортивные, дуэльные и юридические метафоры.

В разделе «Антитетика чистого разума» Кант показывает, что когда разум распространяет основоположения рассудка за пределы опыта, то возникают положения, которые хотя и не подтверждаются опытом, но и не могут быть опытом опровергнуты. Мыслители, защищающие подобные положения, уподобляются участникам судебного поединка: «Эти умствующие утверждения открывают, следовательно, диалектическую арену для борьбы, где всякий раз побеждает та сторона, которой позволено начать нападение, а терпит поражение, разумеется, та сторона, которая вынуждена только обороняться. Поэтому вооружённый рыцарь, всё равно, ратует ли он за доброе или дурное дело, может быть уверен в победе, если только заботится о том, чтобы иметь привилегию нанести удар последним и не быть обязанным выдерживать новое нападение противника» [1, с. 338-339].

Иногда вместо военной метафоры Кант применяет атлетическую. Догматик уподобляется борцу, «который хочет доказать честь и бесс-

порные права своих единомышленников тем, что берётся драться со всяким, кто усомнился бы в этих правах, хотя такое хвастовство нисколько не решает вопроса, а лишь показывает относительную силу противников, да и то лишь на той стороне, которая держится задиристо» [1, с. 590]. Итак, философские дискуссии между догматическими противниками подобны поединкам бретёров, в которых побеждает тот, кому удалось нанести последний удар. Но это формальная, кажущаяся победа: ведь в следующий раз последний удар может остаться за противником.

Далее мы встречаем военную метафору уже в трансцендентальном учении о методе. Нужно сказать, что именно этот раздел «Критики» содержит «львиную» долю военных метафор. Создаётся впечатление, что иногда И. Кант смакует яркие военные метафоры. «Тот, кто приносит с собой только догматическое оружие для отражения нападок со стороны противника и не умеет развернуть скрытую диалектику, присущую ему не менее чем противнику…» [1, с. 564]. Диалектика подобна скрытым резервам, припрятанным с обеих сторон и вводимым в решающий момент сражения.

Интересно, что в данном контексте военная метафористика порой приобретает педагогические коннотации. Кенигсбергский мудрец рассуждает здесь о неэффективности интеллектуальной опеки в деле воспитания молодого поколения. Кажется, что *для данного момента* было бы благотворно «взять ненадолго под опеку разум молодёжи» [1, с. 564]. Но если впоследствии молодым людям попадут в руки сочинения противоборствующей стороны, столь же оснащённые диалектическим оружием, устоят ли молодые люди от искушения «жадными глотками выпить яд, догматически разрушающий» ранее внушённые им «благие» основоположения? [1, с. 564]. То есть, говоря языком военной метафористики, не станут ли молодые догматики перебежчиками, узрев красоту мундиров и блеск оружия в стане врага? Следовательно, необходимо вооружить юношу оружием критики, которая покажет ему не только мнимость доводов противоборствующих сторон, но и мнимость того, за что они сражаются.

Перед нами развёртывается как бы «подлинная», эзотерическая история чистого разума. Древние кочевники-скептики с переменным успехом были отбиты оседлыми земледельцами-догматиками. Но между догматиками начались споры и стычки за земельные (то есть опытные) наделы. В этих стычках нападающая сторона всегда имела преимущество. Но вот является трансцендентальный философ и воздвигает на землях догматиков хорошо укреплённый замок, возвышающийся на твердом (прочном) основании опытных данных. Теперь все догматики обращаются против него. Но трансцендентальный критик легко отбивает их неумелые атаки. Со спокойным мужеством взирает разум с бастионов трансцендентальной критики на детскую забаву неприятеля. Зачем же он пришёл в их земли? С какой целью воздвигнул критическую твердыню? Для того, чтобы, во-первых, показать догматикам тщету их борьбы, а во-вторых, дать (принести) закон, регулирующий конфликты в научном сообществе.

Иногда Кант явно и недвусмысленно описывает критический метод в терминах судебного права: «Критику чистого разума можно рассматривать как настоящее судилище для всех его споров; действительно, в эти споры, непосредственно касающиеся объектов, она не вмешивается, а предназначена для того, чтобы определить права разума вообще и судить о них по основоположениям его первой инстанции» [1, с. 562].

Но трансцендентальная критика – не просто «судилище». Это, своего рода, высший апелляционный суд, возможно, международный трибунал. «Без критики разум находится как бы в естественном состоянии и может отстоять свои утверждения и претензии или обеспечить их не иначе как посредством *войны*. […] В естественном состоянии конец спору кладёт *победа*, которой хвалятся обе стороны и за которой большей частью следует лишь непрочный мир, устанавливаемый вмешавшимся в дело начальством; в правовом же состоянии дело кончается *приговором*, который, проникая здесь в самый источник споров, должен обеспечить вечный мир» [1, с. 562]. Итак, мы видим, что разум только тогда выступает как последний судья, когда он считает себя всевышним, последней инстанцией, то есть выступает как последняя юридическая инстанция. Кант как бы говорит, хотите закон познания, тогда вы не должны посягать на права чистого разума. Иначе всякая логика познания разрушается, и вместо высшего судьи, мы можем наблюдать локальные войны частных догматических или скептических разумов.

Последовательно осуществляемая ирония по отношению к воинственно-хвастливым догматикам, как это ни странно, переводит военную метафористику в мистическую. «Таким образом, в сфере чистого разума не бывает настоящей полемики. Обе стороны толкут воду в ступе и дерутся со своими тенями, так как они выходят за пределы природы, туда, где для их догматических уловок нет ничего, что можно было бы схватить и удержать. Они могут бороться сколько угодно; тени, разрубаемые ими, мгновенно срастаются вновь, как герои в Валгалле, чтобы опять развлекаться бескровными битвами» [1, с. 565].

Впрочем, мистицизм здесь кажущийся, он окрашен в иронические тона. Кант, несомненно, не верит в Валгаллу. Он как бы вразумляет догматических бретёров: приглядитесь внимательнее – вы сражаетесь за призрачные цели, более того, – сражаетесь с призраками (типа ветряных мельниц Дон Кихота). Все эти метафизические войны оказываются как бы образами «догматического сна», от которого сам Кант пробудился и теперь призывает пробудиться коллег.

В таком подходе обнаруживается рефлексивность кантовского дискурса (вечный спор между логикой дискурса и метафизикой (метафорикой) диалектики). Честность и пристальность его взгляда, направленного на строение чистого разума, впечатляет. Мы отчетливо слышим, что «необходимо истребить самый источник споров, заложенный в природе человеческого разума…» [1, с. 579]. Здесь снова слышится голос Канта-миротворца. Но как истребить этот источник? И где именно он находится? Ответ кенигсбергского мудреца поразителен: «Но противника мы должны здесь всегда искать в самих себе,

так как спекулятивный разум в своём трансцендентальном применении *сам по себе* диалектичен. Возражения, которые могли бы вызвать опасения, заложены в нас самих» [1, с. 579]. Призраки Валгаллы гнездятся в самой сердцевине чистого разума. Мы отмечаем уже черты размеченного Кантом разума: воинственен и экспансивен не только спекулятивный разум, воинственность скрывается и в глубинах трансцендентального разума.

И поскольку Кант уже отчетливо видит границы чувственного, логического и метафизического познания (которые не видело ни эмпирическое, ни сенсуалистическое, ни рациональное мышление предшественников), он намечает переход от чистого к рассудочному и затем практическому разуму. «Практическому интересу нет никакого дела» до полёта мысли чистой спекуляции [1, с. 578-579]. «Итак, в сфере практики у разума есть владения, законность которых он не должен, да и не мог бы доказывать» [1, с. 579]. Практика – настоящее, незыблемое и неоспоримое поле владения разума. Именно в практике, в действии, происходящем в настоящем, сталкиваются все виды познания.

Мы стремились показать, что этот метафорически-смысловой подход, который прослеживается в творчестве Канта, приводит нас к пониманию новых смысловых границ его творчества, к пониманию того, что Кант оказался не только блестящим логиком, метафизиком и тонким ценителем диалектики, но он прекрасно чувствовал и смысловое (логическое, метафизическое и научное) напряжение понятий, то есть был близок к лингвистической трактовке чистого разума. Понимание тех границ, которые потребовало бы лингвистическое и семантическое осмысление чистого разума, пришло гораздо позже (в конце XIXв.), и лингвистический поворот философии XX в. лишь воплотил те идеи, которые Кант осуществлял в своей метафорике.

Список использованной литературы:

1. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант // Критика чистого разума. – М.: Эксмо, 2006. – 736 с.

Ключові слова: І. Кант, метафора, розум, діалектика, трансценденталізм.
Ключевые слова: И. Кант, метафора, разум, диалектика, трансцендентализм.
Key words: I. Kant, metaphor, reason, dialectics, transcendentalism.

СУМАРОКОВА ЛЮДМИЛА НИКОЛАЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

СОВРЕМЕННЫЕ АРГУМЕНТАТИВНЫЕ ПРАКТИКИ: ПРОБЛЕМА ЭФФЕКТИВНОСТИ

Главное желаемое качество аргументативных практик в праве, политике, науке, в повседневной жизни людей, с точки зрения коммуникативной философии, – это их реальная способность «реализовать в полном объеме непринужденное давление лучшего аргумента» [1, с. 20]. Именно такое «непринужденное давление» делает аргументацию той «мягкой силой», которая выступает единственной разумной альтернативой применению силы «жесткой» – материальной. Искушение применить физическую силу как быстродействующее и наиболее эффективное средство решения проблем возникает в обществе с завидной регулярностью. Ликвидировать отрицательные последствия некоторых силовых действий, представленных обществу как «экстренные», «вынужденные» и т.п., бывает потом очень тяжело, а иногда практически невозможно.

Центральной проблемой современной коммуникативной философии и любой теории аргументации является вопрос о том, что делает аргументацию эффективной, а аргумент – сильным и действенным, то есть наилучшим.

Наша цель – обратить внимание на один из важных аспектов аргументации как вида коммуникации – на уровень общей культуры коммуникантов и, в частности, на соотношение интеллектуального и чувственно-эмоционального ее компонентов. Выдвинем предположение, что деформация этого отношения, в частности, отсутствие гармонии между доказательной силой приводимых аргументов и их эмоциональной силой, экспрессивностью, – одна из причин снижения эффективности современных аргументативных практик.

Если интеллектуальная жизнь общества, сконцентрированная в специализированных формах познания – в науке, например, отрывается от остальных сфер жизни общества, то это может стать опасным для развития и рациональной, и чувственно-эмоциональной сторон мышления личности, живущей в этом обществе. Чтобы пояснить, о чем идет речь, обратимся к книге А. Артеменко, посвященной проблеме идентичности Я [2]. Как утверждает автор, в настоящее время идет глобальное формирование массового «сетевого» Я, «идеального потребителя», лишенного глубоких научных знаний о мире, не приобщенного к высоким требованиям норм рациональности. Сегодня сам феномен доказательства, считает автор, теряет свою значимость в глазах многих людей, даже имеющих (формально) высшее образование: голословное заявление, мнение авторитета, яркий пример или просто эмоциональный выкрик, эффективный жест в массовой коммуникации часто

выдаются (и принимаются!) за достаточный аргумент. Эмоциональная составляющая сообщений явно преобладает при этом над интеллектуальной. Можно добавить к этому, что древний прием – «аргумент к кошельку» – сегодня воспринимается как весомый и даже решающий теми, кто привык жить в мире рекламы.

Наука становится все более специализированной, пользуется особыми языками и часто демонстративно изолируется от суеты повседневной жизни. Кроме того, она становится все более затратной и далеко не всякое государство способно, да и хочет создавать для нее надлежащие условия. В нашем государстве настоящий ученый, как правило, – это низкооплачиваемый энтузиаст, мнение которого редко оказывается услышанным и принятым властями; зато нишу ученых все больше захватывают имитаторы от науки, хорошо усвоившие значимость финансовых связей в их определенной части. Ситуация может несколько меняться при очень сильных потрясениях, наподобие пандемий, которые значительно усиливают внимание всего общества к теоретическим исследованиям.

Так или иначе, но многочисленные трудности в развитии науки и ее отношений с обществом (назовем это так) и прямо, и косвенно влияют на качество нашего внутреннего информационного пространства. И дело не просто в отсутствии диалога ученых с обществом. Сегодня нужно не просто наличие коммуникации, диалога, но и их надлежащее качество. Постепенно формируются фундаментальные критерии оценки правильно организованной, качественной коммуникации и аргументации, в том числе: свободное и равное участие всех субъектов; запрет на любое препятствование выражению своей точки зрения каждым коммуникантом; свободное принятие и обязательное соблюдение исходных принципов, правил коммуникации, исходных общих знаний, установок. Все это и есть обеспечение реальной возможности появления и «непринужденного давления» лучшего аргумента.

Поскольку мы выделили в качестве актуальной проблему рассогласования, а то и изолированности рациональных и чувственно-эмоциональных составляющих в современных аргументативных практиках, считаем необходимым, обратить внимание на то, что все общепринятые принципы, правила, установки хорошо организованной коммуникации органически объединяют в себе и разум, и чувство. Для иллюстрации приведем один из исходных принципов коммуникации – принцип мотивации.

Принцип мотивации у Э. Гриффина формулируется так: «Коммуникация мотивирована нашей основной социальной потребностью в установлении связи, достижении и контроле, равно как и нашим сильным желанием снизить неопределенность и беспокойство» [3, с. 652]. Здесь приведен перечень пяти базовых потребностей, которые и понимаются, и переживаются, они включены в сферу человеческого сознания на всех его уровнях – от категорий-концептов до бессознательных установок. Например, базовая потребность в общении, в установлении связей с другим человеком, с группой, с обществом может быть теоретически осмыслена через категорию «социальная

природа человека», а может быть прочувствована как стремление людей к пониманию, сопереживанию, сочувствию, доверию, признанию, как стремление избежать страха одиночества. Предложенный Э. Гриффином перечень потребностей можно критиковать с точки зрения его полноты и связности. Но главный недостаток этого списка видится все же не в этом, а в последующей в книге Э. Гриффина его интерпретации исключительно через призму рационально воспринимаемых «выгод и затрат». Обмен сообщениями в коммуникации слишком сближается (а по сути отождествляется) с экономическим обменом, понимаемым в категориях «выгоды», «пользы», «затрат», «вреда», «потерь», «учета рисков» и т.д. Однако такая трактовка слишком узка, чтобы быть адекватной для всех без исключения коммуникативных, в том числе, аргументативных практик.

Философский взгляд на мотивацию ориентирует нас на более широкое ее понимание, выраженное с помощью категорий «ценность» и «значимость», смысл которых выходит далеко за пределы узкого прагматизма. «Наряду с рыночной существуют и нравственная, и эстетическая формы ценности, функционирующие в рамках жесткой оппозиции добра и зла, прекрасного и безобразного … Но какую бы из этих форм я ни рассматривал, меня не покидало ощущение, что мир вещей в состоянии жить и иной, специфической жизнью, о которой можно судить по примеру культур, где нет места ни трансцендентности ценности, ни трансцендентности власти», – считает Жан Бодрийяр и призывает снимать с вещей «рыночную оболочку» там, где она искусственно используется [4, с. 15].

Приведенная мысль французского философа важна для нас потому, что она содержит своего рода программу исследования ценностей, которая предполагает не только раскрытие всего богатства проявлений (форм) ценностей, но и выявление границ применения категории ценности. Автор указывает, что есть много межсубъектных отношений, которые не основаны на принципах контракта: отношения двойственности, причастности, знаковости (символичности), есть, наконец, «зона имморальности» – в игре, например [4, с. 16].

Сфера ценностей только начинает исследоваться наукой. Есть первые попытки построения логики оценок, есть некоторый опыт классификации ценностей, когда фиксируются эмпирически выявленные иерархии ценностей в социальных группах, в обществе, а также ведется поиск общекогнитивных, логических связей между ценностями и группами ценностей.

Возвращаясь к примеру о «сетевом» Я, можно увидеть в нем не только иллюстрацию падения интеллектуальной культуры социума, «забывшего» о доказательстве как сердцевине любой аргументации. Преобладание чувственно-эмоционального компонента как «сильнодействующего» средства убеждения в коммуникации имеет место не только потому, что «хромает» научная грамотность населения, а, быть может, еще и потому, что так выявляет себя мощная потребность опираться на тот повседневный жизненный опыт, который еще не стал в достаточной мере предметом научных исследований, но практичес-

кая значимость которого в самосознании общества, в социальных отношениях, в социальном развитии выходит на передний план. Речь идет о выборе предпочтений, собирательно – «целей-ценностей». Эффективность любой человеческой деятельности должна измеряться не только самим фактом достижения или недостижения поставленной цели, но и, главным образом, качеством самих целей, тем, какое место они занимают в той оптимальной иерархии целей-ценностей, которая может обеспечить успешную ко-эволюцию личностей, социальных групп, культур, ко-эволюцию человека и мира. Это в полной мере касается аргументации.

Современное образование пока слишком мало говорит нам о генезисе, структуре, динамике, перспективах функционирования и возможных трансформациях тех базовых смыслов, установок, предпочтений, в том числе ценностей-целей, которые составляют неустранимый глубинный базис любой аргументации [5, с. 148-152].

Существующие диспропорции в современных аргументативных практиках – это своего рода вызов, стимул, повышающий интерес как теоретиков к новым для себя ракурсам аргументации, так и широких слоев коммуникантов к повышению уровня своей общей культуры.

Список использованной литературы:

1. Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи. / Юрген Хабермас; пер. с нем. М.Б. Скуратова. М.: «Весь мир», 2011. – 336 с.
2. Артеменко А. Топологія Я в мережевих структурах соціуму / Андрій Артеменко. – Монографія. Вид.ТОВ «Щедра садиба плюс». Х., 2013. – 216 с.
3. Гриффин Эм. Коммуникация: теория и практики. / Эм Гриффин. – Х.: Гуманит. Центр, 2015. – 688 с.
4. Бодрийяр Жан. Пароли. От фрагмента к фрагменту. / Жан Бодрийяр. – Екатеринб.: У-Факториал, 2006. – 200 с. (Серия «Академ. Бестселлер).
5. Сумарокова Л.Н. Юридическая логика: коммуникативная концепция: монография. / Л.Н. Сумарокова, Одесса: Фенікс, 2015. – 204 с.

Ключові слова: комунікація, аргументація, аргументативні практики, критерії ефективності, раціональні і чуттєво-емоційні компоненти аргументації.

Ключевые слова: коммуникация, аргументация, аргументативные практики, критерии эффективности, рациональные и чувственно-эмоциональные компоненты аргументации.

Key words: communication, argumentation, argumentative practices, performance criteria, rational and sensory-emotional components of argumentation.

ШАМША ИГОРЬ ВЛАДИМИРОВИЧ

Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

РАЗВИТИЕ ТЕХНОЛОГИЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ: ЭТИКО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЙ ВЗГЛЯД

В этике насилие понимается как узурпация свободной воли. Отсюда следует, что насилие может быть как физическим, так и психологическим, эмоциональным. Если физические проявления насилия регламентирует вся правовая система, то эмоциональное насилие остается почти без внимания исследователей (по крайней мере, в этике). Особенную остроту этот вид насилия приобретает с развитием информационных технологий. И, конечно же, определяет присутствие человека в информационном обществе.

Итак, этическая «азбука» состоит в том, что насилие прямо противоположно морали (поскольку мораль мыслима только при допущении свободы воли). А насилие – это узурпация свободной воли. Свободная воля – это свободный выбор между добром и злом. Любое лишение человека этого выбора, можно назвать насилием.

Физическое насилие встречается не так часто среди «благополучных» людей, и является предметом пристального внимания права. Назовем это насилие «активным». Для применения этого насилия необходимо иметь определенные патологии личности. Эмоциональное (которое можно назвать «пассивным») насилие должно стать предметом не только психологии, но и философии, философской антропологии, поскольку определяет аутентичность (неаутентичность) присутствия человека в мире, его бытие (небытие).

Этот вид насилия предполагает полную узурпацию свободной воли человека, превращение его из субъекта в объект. Его мнения никто не спрашивает: образно говоря, человек тут используется в качестве муравья в муравьинной ферме. Классическое проявление психологического насилия – манипуляции. О последних создано много литературы, не станем останавливаться на ней. Обозначим только, что в логико-философском аспекте этой проблемы интересными являются следующие источники: [1; 2]. А в данном тексте главное – то, что манипулятор без ведома другого человека, превращает его в объект своего поведения (из субъекта преполагаемого диалога – нарушается, своего рода, *презумпция диалогичности общения*). И это, собственно, тоже насилие как узурпация свободной воли другого человека.

Манипуляции получают свои широкие разветвления с развитием новых технологий. Развитие технологий общения (в данном случае мы имеем ввиду всевозможные мессенджеры – WhatsApp, Viber, Facebook Messenger, Telegram и др.), приводит к развитию и технологий манипуляций. При этом, общение в мессенджерах не обязательно влечет за собой эмоциональное насилие. Просто мессенджеры создают более

благоприятную почву для него, чем «старая добрая» телефонная связь. Причем, почву настолько благоприятную, что люди, иногда, даже не ведая этого, осуществляют насилие над другими людьми.

Возможность осуществлять насилие с помощью мессенджеров, вытекает из преимуществ использования этих программ в общении между людьми. Главное преимущество состоит в том, что человек может ответить на сообщение тогда, когда это ему удобно, а не тогда, когда нужно абоненту. Ответ может быть отложенным во времени. Недостатки вытекают из преимуществ. Во всевозможных «психологических» блогах об общении, широко обсуждается тема: как быстро нужно отвечать на сообщение? В зависимости от времени реакции, пассивная сторона коммуникации формирует определенный образ себя в сознании инициатора общения. Исходя из этого «знания» человек может полностью «обвалить», или «возвысить» собственную личность. В качестве примера скажем, что некоторые люди начинают общение только тогда, когда абонент «онлайн» – так просто не пишут. Написать человеку, когда он не «онлайн» – это удел «доисторических людей» в информационном обществе… Список адресатов постов в соцсетях может подвергаться жесточайшей модерации со стороны автора публикации. В результате совокупность постов отдельного автора, с индивидуально подобранным под каждый пост списком адресатов, формирует целую систему смысла, своего рода, «смысловую сеть».

Современные психологические исследования развиваются в сторону совершенствования своего понимания многообразия насилия. Приведем лишь неполный список относительно новых терминов, которые сегодня различает психология общения. Это: *гостинг* (чтение сообщений в мессенджерах без реакции), *мостинг* (тот же гостинг, сопровождаемый предварительными убеждениями в исключительности общения), *орбитинг* (ставятся лайки на фото и посты, но на личные сообщения не отвечают), *гэтсбиинг* (публичное размещение материалов в соцсетях с целью привлечь преподполагаемого (воображамого) потребителя), *журавлизм* (синица в руках, журавль в небе – человек всегда предпочтет журавля), *брэдкрамбинг* (человек создает иллюзию заинтересованности другим, прямо не отвергая его – дословно: «кормление крошками»), *стэшинг* (сокрытие человека от своих родных и близких), *хайпинг* (когда другой человек является «утешительным призом» в той, или иной ситуации), *бенчинг* («скамейка запасных», когда общение не выходит за пределы сети), *касперинг* (более мягкий вариант гостинга, предполагающий постепенное исчезновение, сопровождаемое некоторыми объяснениями). Все это многообразие инвариантов насилия – всего лишь способ сказать «нет» общению с другим человеком. Если в 70-е годы XX столетия достаточно было сказать «нет», то сегодня у каждого из нас есть многообразие возможностей…

Отдельным способом осуществления насилия является возможность добавления людей в «черные списки» мессенджеров. Исследователи совершенно справедливо называют это «виртуальным убийством» – человек чувствует себя именно «убитым». Технология «черных списков» изобретена для блокировки спама – нежелательной рекламы. Она

не рассчитывалась на людей: разве что – на психопатов и маньяков. Однако сегодня эта технология широко используется и в общении между людьми.

Все это – формы пассивного насилия, которые являются «трендами» в общении между современными людьми.

В качестве итога изложенному, хотелось бы сказать, что достижения этики ненасилия (Л.Толстой, М.Ганди) распространяются и на новые виды насилия, которым следует предпочесть ненасильственные методы общения. Пусть даже во времена Л.Толстого и М.Ганди не существовало смартфонов, не было мессенджеров. Суть насилия и в наши дня остается той же – узурпация свободной воли. Неважно – физическая, или психологическая. И этика все так же не может одобрять насилия.

Подчеркнем, что не следует называть новые технологии злом, ведь со злым умыслом можно использовать что угодно. Дело тут в том, что насилие и его технологии были востребованы на протяжении развития всей истории человечества. Новые технологии связи всего лишь предоставляют дополнительный инструмент для осуществления насилия, развитие которого не заставило себя долго ждать.

В целом, любому современному человеку необходимо учитывать, что развитие человечества имеет место тогда, когда есть движение от насилия к ненасилию – причем на всех уровнях (человечества в целом, того, или иного общества, самосознания отдельного человека). Любые технологии – всего лишь инструмент, который создавался для того, чтобы сделать человека счастливее, однако, может применяться и в противоположных целях. Каждый хочет быть счастливым. Применение насилия разрушает того, по отношению к кому оно применяется, однако и тот, кто осуществляет его, также наносит себе вред. Он как бы «консервирует» состояние собственной личности, отнюдь, не становясь счастливее, поскольку счастье противоположно насилию. Счастье состоит в полной самореализации своих возможностей, в развертывании своей сущности в структуре бытия, а насилие дает лишь кратковременное самоутверждение.

Выбор в пользу ненасильственных методов достижения целей, на наш взгляд, тем более оправдан, если учесть принципиальную достижимость любых целей этими методами.

Список использованной литературы:

1. Barnhill A. What is Manipulation? Manipulation: Theory and Practice (eds C. Coons, M. Weber), New York, Oxford University Press, 2014. – 261 p.
2. Mele A. Free Will and Luck, New York, Oxford University Press, 2006. – 240 p.

Ключові слова: маніпуляції, гостінг, мостінг, орбітінг, гетсбінг, журавлизм, бредкрамбінг, стешинг, хайпінг, бенчинг, касперінг, насильство, інформаційне суспільство, свободна воля.

Ключевые слова: манипуляции, гостинг, мостинг, орбитинг, гэтсбиинг, журавлизм, брэдкрамбинг, стэшинг, хайпинг, бенчинг, касперинг, насилие, информационное общество, свободная воля.

Key words: manipulation, ghosting, mosting, orbiting, gatsbying, serendipidating, breadcrumbing, stashing, hyping, benching, caspering, violence, information society, free will.

СМАЗНОВА ІРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ ПАРНОСТІ АГРЕСІЇ І ТОЛЕРАНТНОСТІ

Відправною посилкою для формування агресії і толерантності виступає людина, яка є суб'єктом прояву цих феноменів. Автономне дослідження агресії і толерантності призводить до зменшення значення дослідження, оскільки ці категорії без свого носія – людини – втрачають сенс і, як результат, – інструментальну придатність, і поведінка людини, позбавлена толерантності, втрачає людяність, позитивну соціальну значущість. Поза всяким сумнівом, що парність категорій агресія і толерантність стосується природи людини, причому агресія – це прояв тваринного початку, а толерантність – результат культури. Звідси ефективність і результативність будь-якого дослідження, якщо застосовувати обидві категорії для аналіза того чи іншого явища, оскільки вони роблять результати такого дослідження багатовимірним, а не плоским.

Для з'ясування антропологічного змісту парності концептів агресії і толерантності надзвичайно важливо розглянути перш за все питання змісту агресії і толерантності окремо як явищ, які напряму випливають з природи тваринного або соціального початку людини.

Початковий пункт агресії деякі дослідники (К. Лоренц, Е. Фромм) виводять з біологічної природи. Крім того, згідно К. Лоренцу, є вагомі підстави вважати, що сплеск внутрішньовидової агресії і, навіть, тенденція розвитку сучасного світу є найбільшою небезпекою, що загрожує людству. В той час коли сучасна людина більшою мірою усунула зовнішні фактори природнього добору (голод, холод, хвороби, дикі тварини тощо), колосальні обороти набрав внутрішньовидовий добір. Тому XX століття увійшло до історії людства не лише як період прориву людини у світі науки, прогресу, а й як період найбільш кривавих воєн, масових вбивств, голодоморів, терору і тероризму.

В. А. Тишков вважає, що основними причинами, пов'язаними з необхідністю появи феномена толерантності, є не тільки відмінності між людьми з соціальних, національних, політичних та інших аспектів, а й можливість появи конфліктів між ними за даними або іншим видам питань. Толерантність дозволяє вирішувати конфліктні запитання мирним ненасильницьким шляхом або не проявлятися зовсім [1].

Конфлікти в міжособистісному спілкуванні неминучі, тому необхідно розвивати здатність приймати іншого, прагнути зрозуміти іншу точку зору, відмовитися від категоричності в судженнях. Не меншою проблемою як невід'ємного елементу толерантності в суспільстві виступає і проблема гендерної рівності, яка залишається до нині надзвичайно актуальною. В силу того, що толерантність є моральною якістю

особистості, тобто не притаманна людям з народження, вона вимагає постійної актуалізації та цілеспрямованого виховання.

Антропологічний зміст толерантності, як явища, має радше соціальну природу, ніж антропну, але накопичений масив знань про людину дозволяє констатувати її полісутнісність. Сучасні науки подолали моносутнісні погляди на людину, що панували раніше. Оптимальний рівень толерантності визначається специфікою розвитку конкретної людини і, за великим рахунком, соціуму, в певних умовах (це те, що робить людину і, в цілому, суспільство, потенційно більш життєздатним). Оптимальна толерантність забезпечує відносно безконфліктну інтеграцію різних членів суспільства в групи, забезпечує розвиток людини і суспільства через прийняття нового. А з іншого боку передбачає збереження єдності групи, суспільства, людської особистості (сприйняття самого себе в цілісності і послідовності думок і вчинків).

Найбільш досконалих і розвинутих форм толерантність набуває саме в соціальній сфері. У соціумі ми можемо спостерігати виникнення толерантної поведінки внаслідок: страху різного походження, під впливом мистецтва і культури, коли відбувається впровадження ідеї терпимого ставлення до іншої людини здебільшого на емоційному рівні, під впливом загального «розвитку особистості» на основі індивідуально-психологічних характеристик-передумов.

Соціокультурні якості людини формуються в результаті контактів, взаємодії людини з іншими людьми, в процесі людської творчості, засвоєння різних форм духовного досвіду людства. Особистісне – це сукупність набутих індивідом якостей в соціокультурному середовищі для забезпечення індивіда, його зв'язку з іншими людьми.

Концепція множинності людської природи орієнтує на толерантне ставлення до виявів людської своєрідності (як індивідуальної, так і культурної), але ця терпимість не безмежна, а обмежується ідеєю права. Тому що, виходячи з визнання множинності людської природи, ми повинні забезпечити повне виправдання людської відмінності, однак лише тією мірою, якою ця своєрідність не приносить нам шкоди [2, с. 61].

Отже, звідси дуалізм: природна агресивність вгамовується соціально набутою толерантністю, причому важливим є баланс між ними, оскільки занадто високий рівень толерантності суспільства робить його вразливим перед більш агресивним суспільством, і навпаки: низький рівень толерантності призводить до самознищення частини суспільства.

Деякі дослідники вважають, що всі вагомі результати дуалізму біологічної та соціальної історії (включаючи наше власне існування) є результатом ліміту доступних ресурсів у реальному світі та кризам, які від цього періодично загострюються. Інтелект (а значить і толерантності як її частини) – формувався як інструмент агресії. Еволюційна тенденція полягала в тому, що у поведінці організмів, наділених більш розвинутим інтелектом, агресивна (направлена на перетворення зовнішнього середовища) складова індивідуальної поведінки все більш домінувала над пасивним реагуванням (уникненням, терпимістю) [3, с. 39]. І це робило наполегливої необхідності у удосконаленні внутрішніх гальм, саме результатом такого удосконалення терпимість виросла до

рівня толерантності. Толерантність – це вміння штучно регулювати агресію, інструмент який виробило людство для забезпечення подальшого розвитку суспільства. Обмеження насильства не передбачає зниження агресії і навіть може супроводжуватися зростанням її рівня.

Антропологічний зміст парності категорій агресії і толерантності, ґрунтованого на сучасних людинознавчих знаннях, дозволяє трактувати сутність людини через єдність унікально-неповторного біологічно-соціального виміру.

Звичайно, антропологічна ефективність парності категорій агресії і толерантності є складною і багатогранною, що підтверджується історією розвитку категорій агресії і толерантності. Кожному історичному періоду, відповідає увідповіднений йому рівень розвитку особистісного начала, усвідомлення його, тобто особливостей розвитку людини як культурно-соціальної істоти. Різні суспільно-культурні системи по-своєму мислили людину і відповідно формували її як більш-менш агресивну чи толерантну істоту. Загалом же, судити про це можна, дослідивши обсяг і характер тих прав і свобод, якими були наділені люди в конкретних суспільствах, в конкретний історичний період.

Сучасне суспільство вимагає використання потенціалу антропологічного змісту парності категорій агресії і толерантності, а не окремого виділення того чи іншого. Саме особистість прагне бачити буття гармонійним, гуманістичним, довершеним, а без визнання парності категорій агресії і толерантності як частини антропологічної природи не буває.

Навіть, гуманістичний потенціал права значно краще проявляється в дійсності тих суспільств, де в нормативних актах закріплені принципи формальної рівності, взаєморозуміння, толерантності, сприйняття іншого як рівноцінного собі. Антропологічний зміст парності категорій агресії і толерантності проявляється в сучасному міжнародному співтоваристві, де все більше приживається ідея гуманізації, зближення прав людини загалом і громадянських прав людини конкретного суспільства, і це теж є свідченням гуманізації сучасної правової реальності, просякнення антропологічним принципом толерантності суспільного організму. Відбувається сприйняття людини як самоцінної, самодостатньої істоти, згустку агресивного і толерантного потенціалу для творчої енергії, що випромінюється в буття.

Людина так влаштована, що вона неминуче повинна, щоб жити і розвиватися, звертатися до інших людей і взаємодіяти з ними. І робити це вона має на засадах парності категорій агресії і толерантності. Здатність до солідарної взаємодії з іншими, до єднання з іншими, подібними собі свідчить про соціальну сутність людини. Проте не слід забувати про її природню, біологічну сутність.

На реалізацію права у різних формах впливають суто природні якості людини: психіка, воля, агресія, позитивні емоції, природні розумові здібності тощо. Окрім цього, людина є соціальною істотою і її соціальні якості теж мають вплив на правореалізацію. Концепція множинності людської природи орієнтує на толерантне ставлення до виявів людської своєрідності (як індивідуальної, так і культурної), але ця терпимість не безмежна, а обмежується ідеєю права. Тому що, виходячи з визнання

множинності людської природи, ми повинні забезпечити повне виправдання людської відмінності, однак лише тією мірою, якою ця своєрідність не приносить нам шкоди [4, с. 61].

Список використаної літератури:

1. Тишков В. А. О толерантности. *Толерантность, взаимопонимание и согласие* : материалы Междунар. конф. / отв. ред. В. А. Тишков. Москва : Изд-во ИЭА РАН, 1997. С. 17–38.
2. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 1128 с. С. 61.
3. Назаретян А. П. Антропология насилия и культура самоорганизации. Очерки по эволюционно исторической психологии. Изд. 3-е, стереотипное. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. 256 с. С. 20.
4. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. 1128 с. С. 61.

Ключові слова: агресія, толерантність, антропологічний зміст, культура, цивілізація.

Ключевые слова: агрессия, толерантность, антропологическое содержание, культура, цивилизация.

Key words: aggression, tolerance, anthropological content, culture, civilization.

КАПУСТІНА НАДІЯ БОРИСІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

МЕРЕЖЕВЕ СУСПІЛЬСТВО: ВВЕДЕННЯ В КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ М. КАСТЕЛЬСА

До кінця XX століття в наукових колах сформувалася стійка думка про те, що на сучасному етапі розвитку суспільства відбулися ряд трансформацій, які торкнулися всіх сфер людської життєдіяльності: соціальної, політичної, економічної, та інших, відбувся перехід від структур ієрархічного і ринкового типу до мережевих структур. Розвиток теорії «мережевого суспільства» у соціально-філософському знанні у 1990-х рр. у значній мірі було представлено у роботах М.Кастельса, де теорія «мережевого суспільства» є однією зі складових цілісної теорії інформаційного суспільства, що охоплює практично всі сфери людської діяльності і дозволяє оцінити фундаментальні наслідки революції в інформаційних технологіях. Його роботи присвячені аналізу фундаментальних змін, що відбуваються в даний час і викликані принципово новою роллю інформаційних технологій в сучасному світі. Ідея «мере-

жевого суспільства» М.Кастельса представлена у таких працях: «Становлення суспільства мережевих структур» [1], «Інформаційна епоха: економіка, суспільствоі культура [2], «Галактика Інтернет: Роздуми про Інтернет, бізнес і суспільство» [3] та інші. Свої роздуми про мережеве суспільство Кастельс вбудовує в більш широкий контекст теорії інформаційного суспільства. Його концепція може бути віднесена до макротеорії, яка прагнє пояснити і інтерпретувати сучасне суспільство, яке знаходиться під впливом глобалізаційних та інформатизаційних процесів. Кастельс вважає, що соціальна реальність в сучасному суспільстві має «мережевий характер», а найважливішою рисою такого суспільства виступає навіть не домінування інформації або знання, а зміна напрямку їх використання, в результаті чого головну роль в житті людей знаходять глобальні, мережеві структури. Хоча мережі є дуже старою формою соціальної організації, але в інформаційну епоху вони стають інформаційними мережами, посиленими інформаційними технологіями. Мережі мають перевагу перед традиційними ієрархічно організованими морфологічними зв'язками. Крім того, вони найбільш рухливі і адаптивні форми організації, здатні розвиватися разом зі своїм оточенням і еволюцією вузлів, які становлять мережі. Мережі мають внутрішню структуру, причому влада в мережевих організаціях все більше зростає, і мережеві структури не тільки дають можливості для розвитку, а й часто вибудовують обмеження для подальшого ефективного функціонування. «Мережеве суспільство – це суспільство, соціальна структура якого вибудовується навколо мереж, які активуються за допомогою переведеної в цифрову форму інформації та заснованих на мікроелектроніці комунікаційних технологій. Я розумію соціальні структури як організаційні впорядкованості людей в сферах виробництва, споживання, відтворення, досвіду та влади, виражених в осмисленої, закодованої культурою комунікації» [4, с. 41].

Розмірковуючи про джерела виникнення і розвитку мережевого суспільства, М. Кастельс зазначає: «Генезис мережевого суспільства в значній мірі обумовлений ходом історії, тими обставинами в світі що паралельно протікали на початку 1970-х рр.: інформаційно-технологічна революція; культурні та соціальні рухи 1960-1970-х рр.: криза, яка призвела до перебудови двох існуючих в той час соціально-економічних систем – капіталізму і етатизму» [2, с. 28]. Мережеве суспільство – це динамічна і відкрита система. За словами Кастельса, мережа в сучасному суспільстві виступає будівельним матеріалом організації спільної діяльності людей, а також являє собою структуру, що ігнорує кордони… [2]. Він розглядає інформаційну еру як епоху глобалізації. В процесі цього мережеві структури є одночасно і засобом і результатом глобалізації суспільства. «Саме мережі, пише М. Кастельс, складають нову соціальну морфологію наших суспільств, а розповсюдження «мережевої» логіки значною мірою позначається на ході і результаті процесів, пов’язаних з виробництвом, повсякденним життям, культурою і владою» [1, с. 494].

Він констатує, що мережеве суспільство виникає і існує в результаті одночасних змін в економіці, культурі, політиці, державних інститутах.

Нова соціальна структура у вигляді мережевого суспільства стає характерною для більшості держав, які засновані на новій економіці. Це економіка капіталістична, але в новому вигляді, де знання і інформація стають ключовими джерелами продуктивності та конкурентоспроможності, де зростає роль інформації, яку необхідно швидко обробляти і ефективно використовувати. Крім того, важливою рисою нової економіки є її глобальне поширення. Економіка нового типу – це плід розвитку індустріальної економіки, для якої характерною рисою є пріоритет інформації і знання [3]. Трансформаційні процес істотно змінюють і політичне поле, у сучасному світі відбувається розмиття кордонів держав і суверенності. Це пов'язано з ростом процесу глобалізації, глобалізації ринків і капіталів. М. Кастельс вважає, що в зв'язку з подібною тенденцією з'являється нова форма держави – мережева держава, яка поступово замінює роль національної держави. «Нова держава інформаційної епохи являє собою новий тип мережевої держави, заснованої на мережі політичних інститутів і органів прийняття рішень національного, регіонального, місцевого та локального рівнів, неминуче взаємодія яких трансформує прийняття рішень в нескінченні переговори між ними» [2, с. 29]. Прикладом такої мережі в політичній сфері може виступати Європейський союз, який має складну інституційну структуру.

Мережеве суспільство кардинально трансформує систему стратифікації, де стратифікація обумовлюється якістю доступу до інформації та інформаційних технологій. У сфері трудових відносин в сучасному суспільстві відбувається скорочення зайнятості в промисловій сфері, зростання діяльності, яка вимагає високого рівня освіти, а, отже, зростання професійних і технічних робочих місць. В мережевому суспільстві, так само як і у всіх інших, що існували раніше, нерівність не зникає. Впровадження нових технологій в організацію та виробництво призвело до одночасного зростання як робочих місць, що вимагають високої кваліфікації, так і низькокваліфікованої праці. В суспільстві спостерігається зростання вищого прошарку і в той же час збільшення так званого соціального дна з величезними розривами в рівні заробітної плати. Кастельс в зв'язку з цим виділяє два типи сучасних працівників: «інформаціональні працівники» і «працівники загального типу». Інформаціональний працівник не прив'язаний до конкретного робочого місця, для таких людей конкретна спеціалізація менш важлива, ніж здатність до адаптації, ці люди вміють навчатися і перенавчатися в міру необхідності. На відміну від працівники загального типу, які прив'язані до місця роботи, не гнучкі, їм потрібна впевненість у тому, що вони збережуть робоче місце, вони готові день у день виконувати одну і ту ж роботу, використовуючи колись отримані навички. Тоді як, інформаціональні працівники не просто можуть змінюватися – вони жадають цих змін. Як зауважив Кастельс, в зв'язку з можливостями, наданими мережею Інтернет і мобільними безпровідними пристроями, зростає гнучкість робочої сили, зникає і просторово-географічна залежність. Доступність і поширеність нових технологій викликала зростання числа працівників вільних професій, людей, які працюють не за наймом [4].

Сучасні інформаційні мережі зробили місце проживання робочим місцем для багатьох людей, їх трудової графік став набагато гнучкіше і різноманітніше. Такий працівник стає головним джерелом багатства і відрізняється гнучкістю формування робочого часу і перевагою неповної зайнятості.

Отже, Кастельс сформулював теорію, яка дозволяє оцінити наслідки впливу революції в інформаційних технологіях, що охоплює всі сфери людської життєдіяльності у сучасному світі. У своєї теорії М. Кастельс «мережеве суспільство» розглядає як нову організаційну форму спільної діяльності людей, побудовану по мережевому принципу, що утворює систему, в якій елементи суспільних відносин є вузлами з сильними і слабкими соціальними зв'язками, які здійснюють щоденні контакти в просторі соціальних комп'ютерних мереж для досягнення загальних цілей і згоди.

Список використаної літератури:

1. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под редакцией В. Л. Иноземцева. М.: Academia, 1999. – 640 с.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество, культура / М. Кастельс. Пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
3. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе / М. Кастельс. Екатеринбург: У-Фактория, 2004. – 328 с.
4. Кастельс М. Власть коммуникаци: учеб. пособие / М. Кастельс ; пер. с англ. Н. М. Тылевич ; под науч. ред. А. И. Черных ; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд. домВысшей школыэкономики, 2016. – 564 с.
5. Castells M. The Rise of the Network Society. Information Age, vol. 1; 2nd Edition with a New Preface edition. Wiley-Blackwell, 2009.

Ключові слова: М. Кастельс, інформаційна епоха, інформаційні технології, інформаційне суспільство, теорія мережевого суспільства, мережа.

Ключевые слова: М. Кастельс, информационная эпоха, информационные технологии, информационное общество, теория сетевого общества, сеть.

Key words: M. Castells, information age, information technology, information society, theory of network society, network.

МАТЮШИНА ІННА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук

ПІДГОТОВКА ДО СКЛАДАННЯ ТЕСТІВ ЗАГАЛЬНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ПРАВНИЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ: МОЖЛИВОСТІ Й ПРОБЛЕМИ

У 2016 році Міністерство освіти та науки України запровадило вступні випробування для вступників в магістратуру за спеціальностями «Право» та «Міжнародне право». Однією с складових цього випробування є тести загальних навчальних правничих компетентностей (тест ЗНПК). Програму щодо цього тесту було затверджено у квітні 2016 року, але вона є чинною для вступних випробувань 2017-2020 років [1]. У передмові цієї програми було зазначено, що тест ЗНПК не має чіткої предметної окресленості. «Сутнісні елементи, що утворюють структуру ЗНК як такої, у своїй основі формуються передусім на перетині мовно-комунікативних і логіко-математичних дисциплін. Це дозволяє говорити про важливість для формування ЗНК таких предметних галузей, як лінгвістика, теорія комунікації, прагматика, текстознавство, риторика, теорія інформації, математика, статистика, логіка та ін., у межах яких закладаються важливі для індивіда здатності мислити вербальними й знаково-символічними образами, оперувати логічними категоріями, структурувати інформацію, здійснювати основні мисленнєві операції (аналізу, синтезу, оцінювання та ін.) тощо» [2]. Проте студенти, а також викладачі умовно називають цей тест «тестом з логіки», крім того відповідальність за підготовку до цього тесту покладено на викладачів логіки. Підстав для такої позиції декілька. Перша: сам тест складається з трьох частин, які називаються «Критичне мислення», «Аналітичне мислення» та «Логічне мислення», при цьому ми маємо враховувати, що аналітичне мислення традиційно вважається частиною логічного мислення. Друга: у програмі підготовки до тесту ЗНПК логічна теорія займає значне місце. Третя: аналіз тестових завдань демонструє, що принаймні половина задач побудована на застосуванні логічних законів, теорій, закономірностей. Половина, але не всі.

Розглянемо спочатку які можливості й інструменти є у логічної теорії, які б допомогли розвинути мислення майбутнього спеціаліста та допомогти йому підготуватися до складання подібних тестів.

По-перше, це теми, які традиційно є складовими навчального курсу з логіки. Необхідним елементом підготовки є: 1) теорія поняття, особливо розуміння та вміння оперувати співвідношеннями між поняттями за обсягом (кола Ейлера). 2) Знання про дескриптивні та модальні висловлювання. 3) Структура та види простих атрибутивних суджень, знання про їх співвідношення (логічний квадрат). 4) Теорія про види складних суджень та види висновків зі складних

суджень є важливою як для розв'язання задач, що входять до логічного блоку, так і для задач аналітичного блоку.

По-друге, важливим для підготовки до тестів становиться розуміння загальних закономірностей теорії аргументації, яка сама по собі включає в себе елементи логіки та риторики. Аналіз задач з тесту ЗНПК за ці три роки показав, що стандартно в блоці «Логічне мислення» 4-5 задач (з 9 задач, які представлені в цьому блоці) розв'язуються за допомогою загальних знань про теорію аргументації та практичного досвіду. Їх не можна віднести до логічних задач в класичному їх розумінні. Але певні логічні закономірності в тому, які типи задач пропонуються і які шляхи їх розв'язання, можна простежити. Наприклад, ми виокремили такі стандартні завдання: 1) знайти аргумент, якого не вистачає для повної аргументації; 2) знайти висновок в аргументативному тексті; 3) сформулювати висновок, який випливає з аргументів; 4) знайти точку розбіжності в позиції двох комунікантів; 5) сформулювати в чому збігаються дві різні точки зору; 6) знайти вади аргументації. Ці задачі вимагають не тільки загального розуміння логічної структури аргументації, а й знання та вміння працювати з текстами на рівні герменевтики юридичних текстів, риторики.

Отже, 4-5 задач в логічному блоці вимагають такої практики, яку студенти мають напрацьовувати протягом чотирьохрічного навчання на гуманітарному факультеті, й ці вміння, як логічно випливає, неможливо забезпечити за 4-5 занять з курсу Логіки. І тут ми починаємо говорити про проблеми, з якими ми стикаємось у підготовці до тестів ЗНПК. Першу проблему ми вже позначили. Наступною проблемою є частина, яка називається Критичне мислення. Назва цієї частини не відображає цих вмінь та компетентностей, які вона вимагає. Вміння швидко читати та розуміти великі тексти, розуміти основну думку, виокремлювати частини тексту, виділяти головне та другорядне – це вміння, яке теж напрацьовується за роки навчання гуманітарній спеціальності. Там немає елементів критичного мислення, ця частина працює з герменевтичними, лінгвістичними здібностями. Третя проблема постає у тому, що контроль над правильністю та коректністю задач і правильністю відповідей не здійснюється і, як наслідок, в тестах кожного року присутні або логічно некоректні задачі, або задачі з декількома правильними відповідями (що в принципі є теж некоректним) або і те, і інше. Про це пишуть українські логіки, але на це не звертають уваги організатори та укладачі цих тестів.

Отже, вступні випробування до магістратури з правничих спеціальностей стало випробуванням для всіх: керівництв вишів, викладачей та студентів. А підготовка до тесту ЗНПК ставить перед викладачами достатньо проблем, з одного боку, а з іншого, нарешті демонструє суспільству необхідність вивчення логіки студентами правничих спеціальностей, про яку наше суспільство давно вже забуло.

Список використаної літератури:

1. Програма вступних випробувань на навчання для здобуття ступеня магістра. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://document.ua/shodo-provedennja-u-2016-roci-jak-eksperimentu-vstupnih-vipr-doc276122.html
2. Програма тестування із загальної навчальної правничої компетентності осіб, які бажають навчатися на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» на базі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fsp.kpi.ua/wp-content/uploads/2016/03/ТЗНПК_Програма-тестування.doc.pdf?e01a8d&363924

Ключові слова: логіка, логічне мислення, тестування.
Ключевые слова: логика, логическое мышление, тестирование.
Key words: logic, logical thinking, testing.

ПАЛИЙ ОКСАНА НИКОЛАЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия», доцент кафедры философии, кандидат юридических наук

ПРИЧИНА И СЛЕДСТВИЕ В ПРАВОВОЙ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТИ

Понятию причинности всегда придавалось большое значение. Принятие ее объективного характера приводило к признанию возможности познаваемости мира, а напротив, его непризнание – к отрицанию такой возможности.

Понять действительно важные и необходимые логические определения причинности, отбросить всякого рода ненужные наслоения возможно рассматривая причинность как категорию философии, поскольку категории являются объективными формами, которые в то же время выступают формами и законами субъективной деятельности, то есть практики и познания.

Согласно философской традиции, исходящей от Гегеля, под причинностью понимается внутренняя, необходимая связь двух событий, отношение причинения, необходимого причинения одного другим. Действующая, порождающая, следовательно, активная сторона есть причина; сторона определяемая, вызываемая и порождаемая есть следствие (или действие). Таким образом, причина есть активная, действующая сторона противоположности, которая, благодаря своему действию и есть причина. Следствие – определяемая, относительно пассивная сторона потому и есть следствие, что имеет свою причину, положена своей причиной [2, с. 379].

Причина и следствие суть представления, которые имеют значения как таковые, только в применении к данному отдельному случаю; но как только мы будем рассматривать этот отдельный случай в его общей

связи со всем мировым целым, эти представления сходятся и переплетаются в представлении универсального взаимодействия, в котором причины и следствия постоянно меняются местами; то, что здесь или теперь является причиной, становится там или тогда следствием и наоборот [2, с. 378–379].

Поэтому нужно выяснить точные условия образования данных универсальных понятий, их границ, их относительности, взаимопереходов. Это возможно при рассмотрении причины и следствия как сторон диалектической противоположности.

Данные противоположности (противоречия) столь же неотделимы один от другого, как и противоположны, и что они, несмотря на всю противоположность между ними, взаимно проникают друг друга.

Одно полагает другое, а это другое предполагает первое. Причина первоначальна по отношению к действию. Действие – это иное причины, положенность в противоположность первоначальному, и оно опосредствовано первоначальным. Следовательно, причина и следствие тождественны. Поэтому действие не содержит вообще ничего, что не содержится в причине, и, наоборот, причина не содержит ничего, чего нет в ее действии. Причина есть причина лишь постольку, поскольку она порождает действие; и причина – это только определение: иметь действие, а действие – это лишь определение иметь причину. В самой причине как таковой заключается ее действие, а в самом действии причина [2, с. 379].

Причинность, понятая таким образом, перерастает во взаимодействие, в котором предполагаются две взаимодействующие стороны: причина и противопричина или действие и противодействие. Причина не только имеет свою вызывающую ее к жизни причину и т.д. до бесконечности, но в процессе взаимодействия может снова стать причиной и дать начало новому витку событий и тем самым вывести из однолинейного прогресса в бесконечность [2, с. 380].

Так, Гегель обращал внимание на то, что в исторических исследованиях раньше всего рассматривается вопрос, являются ли характер и нравы определенного народа причиной его государственного устройства и его законов или, наоборот, их действием, и затем приходят к пониманию этих двух факторов: характера и нравов, с одной стороны, и государственного устройства и законов – с другой, с точки зрения взаимодействия, так что причина в том же отношении, в каком она есть причина, есть вместе с тем действие, и действие в том же отношении, в каком оно есть действие, есть вместе с тем и причина.

Здесь нужно согласиться с Гегелем, который подчеркивал, что для того, чтобы понять отношение взаимодействия, мы должны не оставлять обе его стороны в непосредственной данности, а должны познать их как моменты третьего, высшего которое как раз и есть понятие. Если мы, например, говорил он, рассматриваем нравы народа как действие его государственного устройства и, наоборот, государственное устройство как действие нравов, то этот способ рассмотрения может быть и правилен, однако он все же не дает окончательного удовлетворения, потому что на самом деле мы не поняли ни государственного устройст-

ва, ни нравов этого народа. Удовлетворение получается лишь тогда, когда мы познаем, что эти две стороны, а также и все остальные стороны, которые обнаруживают нам жизнь и история народа, имеют своим основанием понятие [336], которое является определяющим моментом объективного, должного и необходимого.

Задачей как раз и является понимать эту объективность и следовать ей.

Объективность в отношении права можно описать так, что во внешнем отношении человека к человеку, есть некая единая и объективная правота, которую можно познать только через внутренний опыт, через подлинное, предметное испытание и раскрытие естественного права [3, с. 157].

В глубине души, каждый человек имеет способность отличить лучшее от худшего. Причем здесь имеется в виду не субъективные мнения, а «переживание» объективного.

Человек с развитым правосознанием сам будет с необходимостью принимать необходимые нормы и должным образом их применять. То есть на стадии правотворчества принимать такие возможности, которые позволяют воспроизвести в нормах положительного права право естественное. На стадии же правоприменения распознавать, правильно истолковывать это объективное содержание (закрепленное в правовых предписаниях) и применять правовые предписания таким образом, чтобы право действовало сообразно своей природе. Также будет способным «увидеть» эту объективность даже в несовершенном писаном праве и следовать ей. Таким образом, правовая возможность становится развитой правовой действительностью.

Список использованной литературы:

1. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. М.: Мысль, 1974. Т. 1. 455 с.
2. Диалектическая логика: Категории сферы сущности и целостности / под ред. Ж.М. Абдильдина. Алма–Ата: Наука, 1987. 544 с.
3. Ильин И.А. Собрание сочинений: в 10 т. / сост. и коммент. Ю.Т. Лисицы. М.: Русская книга, 1994. Т. 4. – 624 с.

Ключові слова: причина, наслідок, взаємодія, правова можливість, правова дійсність.

Ключевые слова: причина, следствие, взаимодействие, правовая возможность, правовая действительность.

Key words: cause, consequence, interaction, legal opportunity, legal actuality.

САРАНОВ СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент

ЕЛЕМЕНТИ ПОЛІТИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ В ІСТОРИЧНІЙ СПАДЩИНІ КАРДИНАЛА РІШЕЛЬЄ: ЧИ БУВ КАРДИНАЛ ПРИХИЛЬНИКОМ ВІЙНИ?

Один з можливих поглядів на епоху Просвітництва XVIII століття полягає в її розумінні як свого роду «інтелектуального повстання» європейців проти реалій власного минулого. Історична спадщина кардинала Рішельє виступає чудовою ілюстрацією поданої тези. Питання щодо характеру політичної діяльності кардинала Рішельє та її значення для історичного розвитку Франції ось уже кілька століть привертає увагу істориків, отримавши негативну моральну оцінку від просвітників XVIII століття (Вольтер). В цьому плані одним з центральних є проблема співвідношення категорій «мир» і «війна» в політичній діяльності кардинала. Як відомо, з моменту приходу до влади в 1624 році він шляхом послідовних політичних комбінацій, перш за все, на міжнародній арені, втягнув Францію спочатку до прихованої, потім до відкритої участі в Тридцятирічній війні 1618-1648 рр. Це дуже дорого коштувало Франції і Європі того часу в економічному плані, демографічних втратах, підготувало невдоволення французької знаті в країні, що вилилося вже після смерті Рішельє в відомі події Фронди. З іншого боку, це ж саме призвело до формування французького абсолютизму, перетворивши Французьке королівство на провідну державу континентальної Європи. В історіографії існують різні оцінки цих доленосних кроків – від апологетичних, починаючи з першого біографа Рішельє Обері, до критичних, витоки яких можна простежити в аргументації прижиттєвих політичних опонентів кардинала. У зв'язку з цим на перше місце виходить питання: чи був кардинал прихильником миру або війни, чи була в його політичній філософії війна неминучою або ж вона розглядалася ним лише як один з можливих наслідків, аж ніяк не неминучих, а лише необхідних, що випливають з логіки політичного розвитку і обставин? Чи був він, висловлюючись сучасною мовою, не властивою для мови XVII століття, мілітаристом, або ж він, слідуючи все таки реалій свого часу, розглядав війну в контексті утвердження «слави» короля французів і свого суверена, короля Франції? Длявідповіді на це питання необхідно звернутися, крім аналізу сучасної французької історіографії,до «Політичного заповіту» кардинала, що дозволяє дати відповідь на це питання. Зазначені аспекти тривалий час вивчалися вибірково.

Сучасний французький історик Франсуаза Ільдесаймер (Françoise Hildesheimer) називає Рішельє «адептом розуму й обережності» [1, с. 351], акцентуючи увагу, крім цього, на «церковній свідомості»

кардинала [1, с. 351]. Війна християннішого короля Франції і католицького короля Іспанії є негативною подією для його свідомості. Не слід, однак, забувати про те, що на момент 30-40-х рр. XVII століття роботи Макіавеллі були вже добрі відомі в Європі. Більш того, згідно однією з точок зору, на робочому столі Рішельє одночасно перебували Требник і «Державець» Макіавеллі. Опинившись перед необхідністю оперувати бінарною категорією «мир–війна», кардинал розглядає її зміст у взаємозв'язку, в той же час, вважаючи мир як такий більш значущим благом для суспільства, ніж війну. Це відображає августинівську традицію мислення. Цей складний висновок можна зробити на основі аналізу змісту «Політичного заповіту», цей висновок вступає в протиріччя з думкою сучасників Рішельє і з традицією, породженою критикою епохи Просвітництва XVIII століття історичної спадщини першого міністра Людовіка XIII. Вивчення співвідношення між категоріями «миру» і «війни» в політичній філософії та мисленні Рішельє заслуговує подальшого вивчення, особливо в контексті відповіді на питання про ступінь його «відповідальності» за тривалість,масштаб і форми участі Франції в Тридцятилітній війні 168-1648 рр. Адже ця війна справила величезний вплив на подальший розвиток Європи, надавши в майбутньому блискучим представникам епохи Просвітництва вагомі аргументи для критики змісту функцій суспільства, держави і людини.

Список використаної літератури:

1. Hildesheimer F. Richelieu. – Paris, Flammarion. – 2004. – 586 p.
2. Кардинал-герцог де Ришелье Арман-Жан дю Плесси. Политическое завещание, или принципы управления государством. – М.: Ладомир. – 2008. – 487 с.

Ключові слова: Франція, кардинал Рішельє, «Політичний заповіт», держава, політична філософія, мир, війна, Тридцятирічна війна.

Ключевые слова: Франция, кардинал Ришелье, «Политическое завещание», политическая философия, мир, война, Тридцатилетняя война.

Key words: France, Cardinal Richelieu, «Political Testament», political philosophy, peace, war, Thirty Years War.

СОЛЯНИК СВІТЛАНА ФЕДОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат філософських наук

ТУРИСТИЧНЕ ПРАВО ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ

В другій половині XX ст. з розвитком масового туризму сформувалася нова особлива галузь – туристичне право. До сих пір триває дискусія

наскільки вона самостійна, проте відбувається формування концепції, яка дозволяє уявити туристичне право як певну систему правових норм. Предметом досліджень стають *правознавчі* аспекти наукового осмислення туризму, які потребують ґрунтовного осмислення та професійного вирішення, здатнимзабезпечити гідну відповідь викликам, проблемам та загрозам розвитку галузі.

В умовах, коли туризм перетворився на один з могутніх засобів економічного розвитку світу, зовнішньоторговельні операції в системі туризму стали специфічним видом діяльності з надання туристичних послуг, виробництва товарів туристичного попиту, коли туристичні послуги, у якості «невидимого експорту», стали суттєво впливати на політичні, економічні і культурні зв'язки між державами, виникло широке коло суто юридичних питань, які потребують ґрунтовного осмислення та професійного вирішення. Серед інших слід назвати проблеми узгодження обмежень на вивіз валюти, спрощення прикордонних формальностей, класифікації готелів та інших місць розміщення, удосконалення та уніфікації правил, що регулюють міжнародний туризм та узгоджують його з місцевими законами та ін. Чимало юридичних питань виникає у системі національного ринку надання туристичних послуг, у тому числі потребують вирішення прогалини і суперечності між діючими правовими актами Цивільного кодексу України та Закону України про туризм, мають бути узгоджені питання цивільно-правової відповідальності між турагентами і туроператорами. Навіть саме поняття «послуга» як об'єкт цивільних прав потребує єдиного підходу [6].

Все це зумовило необхідність всебічного дослідження проблем, пов'язаних з цивільно-правовими аспектами надання послуг у сфері туризму і відповідно появу туристичного права, як системи правових норм, що регулюють суспільні відносини у сфері туризму. Саме у цьому контексті туристичне право стало важливим аспектом туризмологічного знання. Туризмологів цікавлять джерела туристичного права на міжнародному та національному рівнях. Потребують широкомасштабного туризмологічного аналізу ряд важливих міжнародних документів, у тому числі:

- Резолюція конференції ООН з міжнародного туризму і подорожей (Італія, Рим, 1963), яка стала першим документом в історії світового туризму, де останній було визначено як одну з основних сфер діяльності людини, що заслуговує на схвалення і заохочення. Римська конференція звернула увагу на необхідність урядів у сфері туризму запобігати будь-яким наклепам або дискримінації, які ґрунтуються на релігійних, расових чи політичних міркуваннях;
- Манільська Декларація зі світового туризму (Філіппіни, 1980), де було порушено питання щодо впливу туризму на збереження історичних пам'яток, інтернаціоналізації туристичних зв'язків. На конференції було прийнято «Мирне звернення», яке урочисто закликало всі нації та уряди «підтримувати мир, припинити процес озброєння і сприяти взаєморозумінню між народами», важлива роль у цьому процесі відводилась туризму [3];

- Хартія туризму і Кодекс туриста, ухвалені VI сесією Генеральної Асамблеї ЮНВТО (Болгарія, 1985), де широкомасштабно було висвітлено роль туризму у забезпеченні мирного співіснування і прогресу людства [10];
- Гаазька декларація з питань туризму, прийнята Міжпарламентською конференцією з питань туризму (Нідерланди, 1989), де було сформульовано 10 основних принципів розвитку туризму та подані відповідні рекомендації щодо їх реалізації, закріплено положення, що стосувались безпеки та захисту туристів, дотримання державами правил в'їзного та виїзного туризму [1];
- Глобальний етичний кодекс туризму, прийнятий XIII сесією Генеральної Асамблеї ЮНВТО (Чилі, 1999), у якому визначено основні правила і принципи діяльності для туристичних організацій, туроператорів та туристичних агентств, а також самих мандрівників. Кодекс покликаний максимально посилити користь від розвитку туризму для населення, звести до мінімуму його негативні впливи на довкілля і культурну спадщину. Статті Кодексу регламентують поведінку всіх учасників міжнародного туристичного обміну, зокрема заходи по захисту і безпеці туристів таїхнього майна. Цей універсальний документ закріпив положення про те, що туризм повинен бути сферою, яка використовує та сприяє збагаченню культурної спадщини людства, є вигідною для приймаючих країн та співдружностей, а також чинником стійкого розвитку. У Кодексі знайшли відображення питання свободи туристичних подорожей, цьому має сприяти спрощення візових, санітарних та митних формальностей [2];
- Сеульська декларація «Світ і туризм» (Корея, 2001), що містить «практичні рекомендації щодо ролі туризму у сприянні миру в усьому світі»;
- Дорожня карта, прийнята XVIII сесією Генеральної Асамблеї ЮНВТО (Казахстан, 2009), яка стала збіркою стратегічних рекомендацій щодо відновлення туризму після глобальної фінансової кризи; в документі було підкреслено роль туризму у розвитку світової економіки та сприяння створенню «зеленої економіки»;
- Біла книга, прийнята XIX сесією Генеральної Асамблеї ЮНВТО (Корея, 2011), зорієнтована на реформування ЮНВТО з метою підвищення значущості даної організації [5].

Проблемами, які потребують правового врегулювання у національній туристичній сфері, є такі:

- уніфікація великої кількості нормативних актів, які регламентують порядок реєстрації суб'єктів туристичного підприємництва, особливо відомчих;
- узгодження нормативних актів у сфері туризму з положеннями Конституції України, законами України та світовими стандартами та ін.

Необхідно докорінно змінити ставлення держави до туристичної сфери, визнати туризм пріоритетною сферою, яка здатна долати складні економічні та соціальні проблеми. Першим кроком у цьому напрямку має стати кодифікація нормативних актів у сферітуризму, об'єднання їхв єдиний документ, який міститиме норми різних галузей

права, визначатиме мету, завдання туризму, його види, порядок діяльності туристичного підприємництва, державне регулювання туристичної сфери, статус туриста, зміст договірних відносин між споживачем турпродукту та підприємцем, який пропонує цей товар, відповідальність учасників туристичної діяльності за порушення законодавства щодо збереження культурних цінностей та екологічної безпеки. Такий нормативний акт допоможе уникнути нестабільності у діяльності туристичних підприємництв, їх криміналізації, тінізації тощо.

Послідовне удосконалення системи управління у сфері туризму можливо забезпечити шляхом формування нормативно-правового урегулювання, дотримання вимог законодавства і впровадження санкцій за його порушення; розширення договірно-правової бази зовнішніх відносин, укладення міжнародних угод міжурядового та міжвідомчого характеру про співробітництво у сфері туризму; створення, підготовки та реалізації юридично професійних проектів та угод у сфері надання послуг туристам, захисту їх прав і законних інтересів.

При цьому слід зауважити, що лише комплексний підхід дасть можливість змінити ситуацію у правовому забезпеченні туристичної діяльності, а це буде можливо за умови чіткого усвідомлення всіма учасниками туристичного процесу внутрішньої природи туризму, особливостей сучасного етапу його розвитку.

Список використаної літератури:

1. Гаагская декларация по туризму. Гаага, 14 апреля 1989 г. // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. норм. правових актів / за заг. ред. В. К. Федорченка; Київ. ун-т туризму, економіки і права. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
2. Глобальный этический кодекс туризма (Сантьяго, Чили, 1999) // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні. – К., 2002.
3. Манильская декларация по мировому туризму : принята Всемирной конференцией по туризму, проходящей в Маниле (Филиппины) с 27 сентября по 10 октября 1980 года // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. норм. правових актів / за заг. ред. проф. В. К. Федорченко ; Київ. ун-т туризму, економіки і права. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
4. Монреальская декларация «К гуманному и социальному видению туризма» // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні : зб. норм.правових актів / за заг. ред. В. К. Федорченка; Київ. ун-т туризму, економіки і права. – К.: Юрінком Інтер, 2002.
5. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: Збірник нормативно-правових актів / Під заг. ред. проф. В.К. Федорченка. – Київ. ун-т туризму, економіки і права. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 640 с.
6. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму: монографія. – К.: Академія, 2013. – 368 с.
7. Філософські нариси туризму: Наук-навч. вид. /За ред. докт. філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України Пазенка В.С. – К., 2005. – 328 с.
8. Хартия туризма: одобрена в 1985 году на VI сессии Генеральной Ассамблеи Всемирной туристской организации // Правове регулювання турис-

тичної діяльності в Україні: зб. норм. правових актів. – К.: Юрінком Інтер, 2002.

Ключові слова: туризм, туристична сфера, туристичне право, законодавство, нормативна база, туристичний продукт, туристичний агент, туроператор.
Ключевые слова: туризм, туристическая сфера, туристическое право, законодательство, нормативная база, туристический продукт, туристический агент, туроператор.
Key words: tourism, tourism industry, tourism law, legislation, regulatory framework, tourism product, travel agent, tour operator.

ТОКАР ЛЮДМИЛА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри філософії

АНТИАНДРОГЕННА ТЕРАПІЯ – ІЛЮЗІЯ НЕНАСИЛЛЯ

Антиандрогенна терапія є медичним заходом, за допомогою якого проводиться лікування ряду захворювань. В цьому ракурсі вона позитивно оцінюється, адже, подекуди надає єдину можливість для збереження життя, та здоров'я людини і сприймається як благо. І зовсім інше етичне забарвлення отримує антиандрогенна терапія, коли розглядається в якості кримінального покарання чи «добровільного» заходу медичного характеру щодо осіб, які скоїли злочин. Дану терапію в якості медикаментозного методу впливу на злочинців (педофілів) почали застосовувати як більш гуманну заміну фізичній кастрації, але по суті, змінювався лише метод досягнення мети, отже в юридичній практиці було прийнято за основу термін «хімічна кастрація». За більш ніж 50 років застосування на практиці даного методу, довкола нього розгорталися активні дискусії щодо допустимості використання його з точки зору етики. Неоднозначне становище фахівців: лікаря та судді в реалізації даного методу породжує етичний конфлікт. Вже занадто розмита межа між лікуванням і покаранням, і занадто високі ризики зміщення акценту професійного боргу лікаря з інтересів пацієнта на інтереси суспільної безпеки, поєднуючи з відчуттям символічної відплати. З метою зняття напруги довкола самого терміну «хімічна кастрація» деякими науковцями запропоновано застосовувати менш заангажовані в негативному сенсі терміни «лікування антиандрогенної депривації» [1], та «антиандрогенна терапія», яку часто використовують ЗМІ для створення більш лояльного відношення суспільства до хімічної кастрації як методу впливу на злочинців. Ці терміни, не набули широкого вжитку в науковому обігу, але сама постановка питання є показовою: метод «вирішити» проблему по суті, загорнувши «пігулку в привабливу обгортку», щоб було «легше» прийняти гірку правду. Якщо подивитися на темпи визнання різними країнами хімічної кастрації на законодавчому рівні в якості покарання, то можна побачити, що вони припадають на період стрімкого зростання кількості таких правопору-

шень в цих країнах. Зазіхання на статєву свободу неповнолітніх оцінюється як особливо небезпечне діяння, звідси таке суспільне обурення та непримиренна жага не тільки покарати злочинця, але і помститися йому. Виникає питання: чи може суспільство, яке позиціонує себе як демократичне та правове, піддаючись афектам, запроваджувати такі суперечливі з етичного та правового боку методи, коли під виглядом справедливості відбувається помста, а під виглядом протидії рецидивам злочинів, створюється ілюзія безпеки суспільства. Актуальність даного дослідження також обумовлена ситуацією, яка склалася довкола проблеми хімічної кастрації в Україні. В липні 2019 року профільний Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності рекомендував парламенту прийняти законопроекти № 6607 «Про внесення змін до деяких законів України (щодо впровадження Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього)» [2]. Цим законопроектом було передбачено застосування хімічної кастрації в якості заходу медичного характеру на підставі добровільного звернення засудженого за злочини, за рішенням суду і за наявності відповідного висновку судово-психіатричної та судово-медичної експертиз. Призначається вона суддею, як заміна невідбутому покаранню у вигляді позбавлення волі. Незважаючи на певні зауваження до цього законопроекту, він є доробком фахівців і базується на ґрунтовних дослідженнях. На голосування також було винесено досить популістський законопроект № 6449 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості» [3], яким було передбачено застосування примусової хімічної кастрації як виду покарання. Саме цей Законопроект був взятий за основу і прийнятий Верховної Радою України, в подальшому заветований Президентом. Ситуація навколо цих двох законопроектів вказує на те, що парламентарі знехтували принципами професіоналізму, піддалися афектам і суспільній істерії довкола цього питання і з поміж двох позицій: науково обґрунтованої, але менш радикальної, було обрано шлях помсти. Можна стверджувати про нагальну необхідність поглянути на проблему хімічної кастрації на іншому рівні і в цьому допоможе актуалізація цього питання в якості прикладної проблеми етики. Відкрите суспільство, якому притаманний плюралізм точок зору та особливий статус права кожної людини в ієрархії суспільних цінностей сприяє цьому.

Хімічна кастрація як медикаментозний метод впливу на злочинців (надалі по тексту саме в такому сенсі вживається термін «хімічна кастрація») являє собою практичну моральну проблему, яка має пограничний та відкритий характер. Вона зачіпає фундаментальні моральні принципи: цінність здоров'я людини, свободу волі та має форму дилеми, в якій кожна позиція морально аргументована. А.А. Гусейнов виділяє п'ять ознак, притаманних етико-прикладним проблемам і

проблема застосування хімічної кастрації відповідає всім цим ознакам. По–перше, вона виникає в публічній сфері життя, передбачає та вимагає кодифікованого регулювання та контролю в зоні інституційної поведінки. Вирішення цієї проблеми вимагає усвідомленої, вираженої в дефініції волі суспільства, цілеспрямованого акту держави. По–друге, для вирішення цих проблем недостатньо однієї лише доброї волі, моральної рішучості, але існує потреба в професійній строгості суджень. Неможливо розробити морально обґрунтоване відношення до хімічної кастрації без спеціальних знань про медичні критерії фізичного та психологічного здоров'я людини, знань в сфері права щодо кваліфікації злочинних дій, за які передбачений такий вид покарання, правової оцінки доцільності застосування саме такого методу впливу на злочинця та механізму його реалізації. По-третє, щодо моральної кваліфікації прикладних проблем етики, серед спеціалістів та в суспільній думці панують протилежні по суті, але співмірні за суспільним статусом позиції. Щодо цього критерію, гострота питання застосування хімічної кастрації не поступається проблемі смертної кари (якщо не зважати на тривалість обговорення в історичній ретроспективі). Противники даного методу апелюють до порушення прав людини на достойне відношення, а прибічники – до створення більш безпечного суспільства. Четвертий критерій, який виділяє А.А. Гусейнов, «критерій відкритості: не зважаючи на те, що наявні логічно-досконалі обґрунтування, ці питання залишаються відкритими, адже щоразу вимагають окремого підходу в прийнятті рішень» [4]. Рішення щодо застосування хімічної кастрації, вимагає індивідуального підходу в кожному окремому випадку і приймається суддею з огляду на обставини справи. Врешті, п'ятий критерій, стосується способу прийняття рішення: воно має бути публічним та процесуально оформленим. Всім цим критеріям відповідає рішення суду.

Практику застосування хімічної кастрації в різних країнах можна об'єднати в три групи. Застосування її в якості добровільного чи примусового заходу медичного характеру. З позицій етики, примусове застосування хімічної кастрації, та у вигляді покарання, очевидно проявляє характер насилля. Не зважаючи на те, що воно санкціоноване державою та встановлене правом, в етиці насилля ототожнюється зі злом. Виникає закономірне запитання припустимості його застосування, етичного обґрунтування позиції неминучого зла (як то покарання), до якого держава має вдаватися у виключних випадках.

В таких країнах, як Канада, Німеччина, Австралія дозволена добровільна хімічна кастрація. На перший погляд, якщо мова іде про добровільну форму, то питання насилля знімається, а, отже і етична складова щезає. Спробуємо поглянути на альтернативу, яка стоїть перед злочинцем: вибір між довічним або довготривалим утримуванням в лікувальному закладі чи в'язниці з одного боку, та умовно «добровільним» погодженням на шкідливий медикаментозний захід. Як правило, про каяття та прагнення до виправлення в цьому виборі не йдеться. Вибір злочинця обумовлений виключно егоїстичним бажанням вибору меншого зла для себе, за умови, що ув'язнений сприймає тюремне

ув'язнення в якості більшого зла. Цей вибір ілюструє прагнення ув'язненого отримати свободу за будь-якої ціни. Виникає абсурдна ситуація, коли держава дає можливість злочинцю уникнути частини покарання, що, не узгоджується позицією відплати. Врешті, дійсно свобідним є вибір тоді, коли людина усвідомлює його наслідки. Речовини, які використовуються для хімічної кастрації спричиняють тяжкі наслідки для здоров'я людини, відстрочені у часі і, менше зло може обернутися більшим. Отже, чи усвідомлювала в повній мірі свій вибір особа, а якщо ні, чи можна вважати такий вибір свобідним.

Також, чи досягається основна мета кримінального покарання, якщо, врешті, для того, щоб злочинця було визнано достойним повернутися в соціум, його «звірячу» природу потрібно знешкодити за допомогою антиандрогенної терапії. Тим самим визнається, що єдине, що було в ньому неправильне, так це надто сильний хибний сексуальний потяг до дітей, який він не може стримувати, і суспільство дає йому змогу крокувати правильним, шляхом пригнічення цього потягу. При цьому, і психіатри і психологи визнали свою безпорадність у «перевихованні» осіб, у яких є схильність до педофілії. З поміж тих, хто вчиняє статеві злочини проти дітей, від 45 до 50 відсотків становлять особи, які страждають на розлад сексуальності. І саме щодо цієї категорії злочинців, метод хімічної кастрації визначено як дієву протидію рецидиву. Переважна більшість з них визнані осудними, а, отже, могли усвідомлювати свої дії під час скоєння злочину і контролювати свій потяг. Не усвідомлюючи, суспільство таким тавруванням виправдовує неправильні вчинки цих осіб їх біологічною суттю. Виникає резонне запитання, що ми можемо очікувати від них, якщо вони мають звірячу подобу? Вони не такі. Інші. Отже, можна без докорів сумління до них застосовувати жорстокі методи, прикриваючись «благою метою» безпеки суспільства (можливість досягнення його саме таким методом є досить дискусійним). Це хибний шлях створення подвійних стандартів та ілюзії ненасилля.

Список використаної літератури:

1. Gooren LJ. Clinical review: Ethical and medical considerations of androgen deprivation treatment of sex offenders// The journal of clinical tndocrinology and metabolism/ – 2011. – Vol. 96. – is. 12. – Режим доступу: https://academic.oup.com/jcem/article/96/12/3628/2834909
2. Про внесення змін до деяких законів України (щодо впровадження Єдиного реєстру осіб засуджених за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього та посилення відповідальності за злочини, вчинені проти статевої свободи та статевої недоторканості малолітньої чи малолітнього)// Проект закону України від 21.06.2017 р. № 6607. – режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH53J00C.html
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за злочини, вчинені стосовно малолітньої особи, неповнолітньої особи, особи, яка не досягла статевої зрілості // Проект за-

кону України від 21.06.2017 р. № 6607 від 16.05.2017 р. – режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61790
4. Гусейнов А.А. Размышления о прикладной этике// Ведомости Нучно-исследовательского Института прикладной этики. Вып. 25: Профессиональная этика / Под ред. В.И. Бакштановского и Н.Н. Карнаухова. Тюмень: НИИПЭ, 2004. С. 148-159 // режим доступу // https://iphras.ru/uplfile/ethics/RC/ed/kaunas/gus.html

Ключові слова: антиандрогенна терапія, хімічна кастрація, педофілія, насилля, покарання, свобода вибору.
Ключевые слова: антиандрогенная терапия, химическая кастрация, педофилия, насилие, наказание, свобода выбора.
Key words: antiandrogen therapy, chemical castration, pedofilia, violence, punishment, freedom of choice.

СОКОЛОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри філософії

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЯВИЩА ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ

Правосвідомість виникла та формувалася протягом всієї людської історії, супроводжувала її, оскільки була своєрідним орієнтиром, органічним елементом правового життя певної держави та суспільства. На її становлення, як однієї з форм суспільної свідомості, впливає низка чинників: соціально-політичні, економічні, культурні, релігійні, етичні й, звичайно ж, правові. Вона не тільки взаємопов'язана, але й найтіснішим чином взаємодіє з політичною свідомістю, мораллю, мистецтвом, релігією, філософією, наукою. В ній виражається ставлення до правового життя, правової дійсності та, що характерно саме для правосвідомості, це ставлення розкривається через терміни «права» й «обов'язки». Перш за все, якою повинна бути міра правової свободи, чи добре захищені суб'єктивні права, якими вони повинні бути, якими мають бути юридичні обов'язки, міра юридичних прав і обов'язків. Правосвідомість є визначником загального рівня правового розвитку населення, наявного, актуального ступеня сформованості та якісного розвитку правового життя суспільства, «лакмусовим папірцем» відношення кожного громадянина до права загалом.

В правосвідомості відбивається не тільки позитивне право, а й історія та тенденції розвитку принципів природного права в цілому. Правова свідомість характеризує не лише наявне, а й бажане право, дає уявлення про минуле, сьогодення, майбутнє права. Погляд в минуле допомагає осягнути генезис права, зрозуміти джерела його становлення та розвитку. Аналіз цього, надає можливості осмислити, наскільки сьогодні право відповідає усталеним уявленням про свободу, рівність і

справедливість. Вносячи пропозиції щодо якісного вдосконалення, люди тим самим закладають основи бажаного, майбутнього права. Тому суттєва особливість правосвідомості полягає в тому, що вона не тільки характеризує навколишню правову дійсність, але й активно бере участь в її формуванні та розвитку. За великим рахунком, рівень розвитку права на конкретному етапі не може бути вищим рівня розвитку масової суспільної правової свідомості, оскільки вона являється його беззаперечною основою.

У науковій літературі існує безліч думок щодо визначення правосвідомості, але більшість правознавців, філософів сходяться на тому, що дане поняття являє собою форму свідомості, яка відображає правову сферу життя суспільства у формі юридичних знань, принципів, уявлень, переконань, оцінювального ставлення до права і практики його реалізації, соціально-правових установок і ціннісних орієнтацій, що регулюють поведінку (діяльність) людей в юридично значущих ситуаціях. Потрібно ретельніше розглянути різні підходи до розуміння явища правової свідомості, які дають загальне уявлення про природу та особливості даного феномену, про сутність об'єкта, що відображається правосвідомістю, та про суб'єкта – носія правової свідомості.

Визначення, що містяться в літературі, можна розділити на три групи: перші об’єктом правосвідомості визначають право, інші – правове життя, а треті – юридичну дійсність. Розкриття поняття правосвідомості через категорію права робить визначення розпливчастим, оскільки досить неоднозначним є сам вищеназваний термін. Цікавою є думка Корельського В. М., який зазначає, що «Право – це обумовлена природою людини та суспільства система регулювання суспільних відносин, що виражає свободу особистості, та якій притаманні нормативність, формальна визначеність в офіційних джерелах і забезпеченість можливістю державного примусу» [4, с. 231]. До сьогодні не досягнуто єдиної думки щодо питання відносно природи права і, отже, при різному розумінні цього феномена відмінним буде тлумачення поняття правосвідомості.

Відповідно до даного підходу, правова свідомість визначається як сукупність поширених в суспільстві теорій, ідей, поглядів та уявлень, що виражають ставлення людей до основоположних принципів природного права, системи позитивних норм, правових інститутів, а також до юридичного статусу окремих членів суспільства та їх угрупувань, цінності громадських установ з точки зору цілісного уявлення про правову систему. М. Г. Матузов поділяє думку, що «Правосвідомість являється сукупністю поглядів, ідей, уявлень, а також почуттів, емоцій, переживань, які виражають відношення людей до чинного або бажаного (допустимого) права та інших правових явищ. Йдеться про можливість людей розуміти та сприймати право, усвідомлювати його, визначати, яким воно повинно бути у своєму ідеальному стані. Звідси термін – «правосвідомість»« [2, с. 117]. Правова свідомість є соціально-філософським феноменом, який постійно перебуває в процесі розвитку, описує зміни суспільного життя, трансформації функцій держави протягом формування та розвитку правової системи. Однак, неточність

у тлумаченні явища правосвідомості зберігається, оскільки мова йде про відношення до суперечливого поняття права.

До другої групи можна віднести трактування правосвідомості як зображення правового життя в державі, правових суспільних відносин, сутності та ролі правових інститутів у свідомості населення загалом, соціальної групи, особистості. Як об'єкт відображення тут виступає правове життя суспільства у всьому своєму різноманітті, чинні нормативно-правові відносини, основні етапи історичного розвитку та еволюції права. Більше того, в даному випадку об’єктом являється система різноманітних форм юридичного буття суспільства, що виражається в правових актах та інших проявах права, характеристиці ставлення суб'єктів до актуальної правової системи, усвідомленні суб’єктами юридичних прав та обов’язків, системі законодавства, ступені задоволення їхніх інтересів та реалізації потреб. О. В. Куціпак впевнена: «Правове життя є сферою здійснення потенціалу права, реалізації його творчої ролі, а також сукупністю форм правової активності учасників правовідносин. Як особлива теоретична конструкція, категорія дозволяє охарактеризувати весь спектр прояву права, об’єднати його формальну та змістовну сторони, показати аспекти виникнення, розвитку правових інститутів, їх дієвість, активність, соціальну цінність. Саме у правовому житті може проявитись аксіологічна сторона, позитивний і негативний типи правосвідомості» [1, с. 67]. Такий підхід характеризує термін правосвідомості ширше та об’ємніше, ніж трактування, яке описує правову свідомість через поняття права. Однак і цю дефініцію не можна вважати повністю коректною, оскільки категорія «правове життя» є ще більш розмитою, всеохоплюючою (а отже і більш дискусійною), ніж власне феномен права. Але така інтерпретація характеризує явище правової свідомості якісніше, прогресивніше, оскільки виражає ставлення не лише до сформованої системи позитивних норм, а й до відповідних відносин, реальних або можливих, які і є практичним втіленням теоретичних юридичних нормативів.

До третьої групи слід віднести висловлювання, що визначають правосвідомість як віддзеркалення в колективній свідомості юридичної дійсності, яка сприймається крізь призму належного, опосередкованого. Під об'єктом відображення тут маються на увазі процеси, спрямовані на формування, реалізацію та ідеологічне обґрунтування права, як необхідної частини соціокультурної дійсності з усіма можливими об'єктивними, суб'єктивними властивостями, що виражаються у системі позитивних і, що не менш важливо, негативних юридичних явищ, що, у свою чергу, характеризують специфіку та рівень правового розвитку конкретного суспільства. В. О. Рибаков зазначає, що «Правова дійсність є організуючим елементом, який надає певну єдність, правомірне начало правовому життю та іншим категоріям, що з ним пов’язані. Правова дійсність передбачає контакт людини із зовнішнім світом, який містить конкретні дані про об’єкт відображення. Таку інформацію сприймає свідомість, стан та характер якої визначається досвідом людини та соціальною практикою» [3, с. 25]. Така характеристика знаходиться у тісній взаємодії з економічною, політичною, релі-

гійною, етичною свідомістю, культурними та моральними нормами, що існують у суспільстві та являються проявами інших сфер суспільної дійсності. Однак, уявлення про правосвідомість, що характеризує тільки наявну правову даність, без звернення до минулого чи майбутнього її розуміння, є фрагментарним та неповним, що применшує значущість даного феномена. Точність такого шляху визначення поняття правосвідомості нівелюється пасивністю, яку цей термін отримує внаслідок відсутності аналізу минулого та майбутнього суспільно-правового досвіду.

Отже, під об'єктом, який характеризується правосвідомістю, коректніше розуміти не поняття права, а його зміст, ту ідею, якій воно слідує та задля якої існує. Так, правосвідомість можна визначити як систему уявлень, переконань і знань про наявні раніше й актуальні в даний час погляди на сутність права, правові норми, ідеї, відносини та їх суб'єкти, а також шляхи та тенденції їх подальшого розвитку в процесі розбудови та становлення громадянського суспільства, що мають визначальний вплив на вибір суб'єктом нормативно-правових відносин варіантів своєї поведінки у різноманітних юридично значущих ситуаціях.

Список використаної літератури:

1. Куціпак О. В. Правове життя як самостійна юридична категорія. / О. В. Куціпак // Часопис Київського університету права. – № 3. – 2009. – С. 64-68. – ISSN 2219-5521.
2. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник / Н. И. Матузов, А. В. Малько. – М.: «Юристъ». – 2004. – 245 с. – ISBN 5-7975-0429-0.
3. Рыбаков В. А. Правосознание: к вопросу о понятии. / В. А. Рыбаков // Вестник Омского университета. Серия «Право» № 3 (44). – 2015. – С. 23-28. – ISSN 1812-3996.
4. Теория государства и права: Учебник для вузов. / Под ред. проф. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – Москва: НОРМА. – 2002. – 616 с. – ISBN 5-89123-388-6.

Ключові слова: правове життя, правова дійсність, визначення поняття, право, правосвідомість, правова система, суспільно-правовий досвід.

Ключевые слова: правовая жизнь, правовая действительность, определение понятия, право, правосознание, правовая система, общественно-правовой опыт.

Key words: legal life, legal actuality, definition of the concept, law, legal consciousness, legal system, social and legal experience.

СЕКЦІЯ 2

АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Керівник секції: *завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, д.ю.н., професор Ю.М. Оборотов*

Секретар секції: *асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції А.В. Войткова*

ДУДЧЕНКО ВАЛЕНТИНА ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, доктор юридичних наук, професор

ІДЕЯ ПРАВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ПІЗНАННЯ ФЕНОМЕНУ ПРАВА

Ідея права є орієнтацією для юристів і критерієм оцінки юридичних фактів. В ідеї права укорінені його субстанційна сутність, першорядність, істина, сенс, цінність, значення і мета. Ідея права виступає для юристівпередумовою пізнання феномену права.

У межах філософсько-антропологічного підходу людину розглядають як складну тілесно-душевно-духовну, або тілесно-розсудливо-розумну амбівалентну істоту.

Цю традицію започаткував Арістотель. Під душею він розумів усю сферу афектів, інстинктів, відчуттів, а під духом – ту частину душі, яка розуміє математику і філософію. Духові властива вища функція мислення, зовсім не дотична до тіла, чи то до чуттів [1].

Тож першим складником природи людини є тіло. Тіло людини – тіло природи.

Тіло людини є джерелом чуттєвого, або буденного, пізнання. Це знання, здобуті людиною за допомогою своїх п'яти органів тілесного чуття (слуху, зору, смаку, дотику та нюху). Чуттєве пізнання є джерелом думки людини.

Другим складником природи людини є душа або психічне («душа» – від грецьк. psyche, від лат. anima). Тонує буденне уявлення про душу, і наукове поняття душі. У буденному слововжитку душа – це антитеза понять тіла і матерії. Наукове поняття душі – це сукупність тісно

пов'язаних із тілом або організмом людини психічних явищ – почуттів, пристрастей, настроїв.

Душа людини є джерелом розсудного, або формально-логічного (позитивно-наукового), пізнання, яке є підставою існування понять. Постає запитання: чи має формально-логічне пізнання перевагу над чуттєво-тілесним пізнанням плотської людини? Безперечно, має. По-перше, на відміну від чуттєвого пізнання, розсудливе пізнання вносить мислимість, або формально-логічну понятійність, у сферу емпірії. У цьому його перевага над чуттєвим пізнанням, бо мислимість або понятійність не властива чуттям тіла. По-друге, розсудливе, або формально-логічне, пізнання (поняття) теж спрямоване на ціле всіх речей, але це емпіричне ціле. За допомогою понять досліджуються ті ж самі фізичні, або матеріальні, речі, що й у чуттєво-тілесному пізнанні, хоча і в їхньому формально-логічному узагальненні. Проте, це узагальнення невелике за обсягом, бо наука визнає єдиним джерелом пізнання емпіричну даність.

У цьому місці викладу ми знову повернулися до питання про специфіку наукового знання. Кожна з галузевих наук, обмеживши себе фрагментом або сектором буття, вивчає властивості цього фрагменту, жодна з галузевих наук не знає буття у його цілісності. Точніше, наука має справу з реальністю як цілим. Але щойно було зазначено, що це емпіричне ціле, тобто цілісність розуміється суто емпірично. Це засвідчує про існування певних меж і можливостей науки. За допомогою наукових методів ніколи не можна зрозуміти цілісності людського буття. Буття в цілому не пізнається науково. Тоді постає запитання: у який спосіб можливо пізнати людське буття у його цілісності й доконечності? Така постановка питання змушує нас перейти до третього складника природи людини.

Третім складником природи людини є дух. Сучасне філософське поняття духу таке, як і за часів Г.В.Ф. Гегеля. Дух – це розумна частка душі. За Г.В.Ф. Гегелем, «дух є взагалі мисленням і людина відмінна від тварини своїм мисленням» [2].

Дух людини є джерелом розумного, «софійного» або інтелігібельного (від лат. inteligibilis – мислимий) пізнання. Це пізнання є підставою для формулювання ідей. Як ми вже зауважили, людське буття у його цілісності й доконечності не підвладне чуттєвому і розумовому пізнанню. Однак мислити цю цілісність цілком можливо. Підставою виникнення мислимої цілісності речей є категорія «мети» (від грецьк. teleos – мета). Цілепокладання є специфічною ознакою суто людського існування. У природи немає волі, тому природа взагалі не здатна висувати перед собою цілі і досягати їх. Тож телеологія є вершиною метафізики; і будь-який розвиток є здійсненням заздалегідь визначених цілей.

Греки першими відкрили людську душу, людський дух. Відкриття душі й духу – отже людини, як ми її нині розуміємо, – є найбільш знаменним з усіх, які колись мали місце і в змозі мати.

Історія справжньої філософії починається з Платона, оскільки він уперше пізнав проникненість усього людського пізнання проблемою сенсу і за це його називають «класиком усіх часів» і «засновником західної філософії». Платон виразив те, що мовою сьогоднішніх понять

можна вільно передати так: все суще влаштовано таким чином, що зорієнтовано на сенс, спрямовано до сенсу; все, що є, ґрунтується на одному принципі сенсу, підтримується і оберігається ним; усе «становлення до буття» є водночас сприйманням сенсу і здійсненням сенсу [3].

Ми не розуміємо Платона доти, доки вважаємо головним у його вченні «подвоювання царств». А найголовніше тут зовсім не існування царства реальних явищ і царства ідей – «ейдосів», а відносини між цими царствами. Ідея не просто постає як дещо загальне стосовно реальних речей і процесів. Вона є ідеал, який вічно вабить до себе, служить взірцем. Вона – їхній сенс. Ідеї утворюють перманентну модель кожної речі (чим речі мають бути). На підставі своєї присутності, участі чи схожості, ідеї виявляють, якими є речі, дані в досліді, і якими вони мають бути, щоб постати справжнім, істинним сущим.

В узгодженості з ідеями визначається цінність реального. Тож ідеї є орієнтацією для людей, критерієм їхньої оцінки фактів.

Якщо тепер екстраполювати вчення про троїсту природу людини і, відповідно, про три рівні знання на право, то справедливо констатувати, що існує буденна, позитивно-наукова і інтелігібельна правосвідомість. Ці види правосвідомості є підставою для гадок про право, формально-логічного поняття права і ідеї права.

Онтологічним джерелом права є дух людини. Це означає, що у своїх витоках право метафізичне. Під кутом зору розрізнення природної реальності, де діє каузальна об'єктивна детермінованість, і соціальної реальності, де має місце телеологічна ціннісна детермінованість, право за своїм походженням, як утворення людське, не факт, а належне (норма, орієнтир для поведінки). Праву властива необхідність телеологічного, а не фактичного (емпіричного) характеру; його значення має бути безумовно визнане заради досягнення певної мети, того, що мусить бути.

За своїм онтологічно-телеологічним походженням і первісною природою право є трансцендентальним імперативом, який віддзеркалює смислову цілісність правової реальності і детермінує реалізацію цієї цілісності шляхом тлумачення юридичної фактичності і надання їй правового (або неправового) сенсу. Визначення права як трансцендентального імперативу дає можливість відповісти на низку принципових для юридичної науки і практики запитань. Де знаходиться цей імператив? Яким є місце його перебування? Якщо імператив знаходиться в людській свідомості, то в якій саме: буденній, науково-позитивній, інтелігібельній? Чи висновуються норми права з фактів? Якщо висновуються, то в який саме спосіб, а якщо ні, то з чого їх можна дедуціювати? Якщо право є дедукцією із закономірностей людського буття в його цілісності й доконечності, а носієм такого буття є людина як складна тілесно-душевно-духовна істота, то що це за закономірності і чи слід їх мислити як самостійний предмет? Врешті, якщо таке мислення можливе, то чи в змозі ми в кожному випадку встановлювати, чи з розумінням юрист застосовує позитивне право? У який спосіб ідея права існує у світі фактів? Ці та інші проблеми є «наскрізними» для всіх природно-правових учень.

За своїм походженням право як константний трансцендентальний імператив перебуває в інтелігібельній свідомості людини. Природа права духовна, або метафізична. Нас не може задовольнити абстрактне поняття права. Ним можна було б задовольнитися, коли б людина була суто чуттєво-тілесною і абстрактною (або емпіричною) істотою. Але вона від природи ще й розумна, або інтелігібельна, істота, що й змушує нас розумно, а не лише абстрактно пізнавати право, розумне правопізнання – це мислення за допомогою ідеї права, а не поняття права, як у позитивізмі.

Співвідношення ідеї права і юридичного факту можна виразити таким чином: 1) ідея права випереджає факт і вказує його напрямок, за яким факт мусить іти вслід. Ідея мусить адекватно втілитися у факт; 2) ідея оцінює факт (як правовий або неправовий).

Сказане з усією очевидністю підтверджує, що за своїм походженням право є предметом дослідження не позитивної науки, а нормативної етики, що є онтологічно-телеологічним підходом до права. Право неминуче містить телеологічний момент, справедливість як мету і сенс права. На цій підставі воно набуває своє надюридичне значення і самобутність. Це означає, що істинне правопізнання здійснюється не на рівні апостеріорної даності, воно є працею більш високих категоріальних синтезів.

Список використаної літератури:

1. Аристотель. О душе // Сочинения: в 4-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1976. – С. 151-155. 320 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Пер. с нем. – М.: Мысль, 1990. – С. 68. 524 с.
3. Аристотель. Метафизика // Сочинения: в 4-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1976. – С. 439. 320 с.

Ключові слова: ідея права, правопізнання, троїста природа людини, метафізика, інтелігібельне правопізнання, трансцендентальний імператив.

Ключевые слова: идея права, правосознание, тройственная природа человека, метафизика, интеллигибельное правосознание, трансценциальный императив.

Key words: the idea of law, cognition of law, man's threefold nature, metaphysics, intelligible cognition of law, the transcendental imperative.

КРЕСТОВСЬКА НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юричних наук, професор

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЛІБЕРТАРІАНСТВА

Транзитивний характер сучасного періоду розвитку українського суспільства та перехідний стан усіх політичних його інститутів включ-

но з державою зумовлює пошуки політичними акторами ідеологічної основи своєї діяльності, яка була би привабливою для їх потенційного електорату. Таким новим модним трендом минулорічних виборчих кампаній стало лібертаріанство, у прихильності якому зізнавались мінімум дві політичні партії («Слуга народу» та «Голос»). Очевидне нерозуміння ідеологами цих політичних сил лібертаріанства, у сукупності з передвиборчими обіцянками породило викривлене уявлення про лібертаріанство у широких верств громадськості, що зумовлює необхідність кваліфікованого роз'яснення сутності лібертаріанської філософії права, держави і політики. Певною мірою відповіддю на цей виклик стала колективна монографія «Либертарианская перспектива. От посткоммунизма к свободному обществу» [1], яка, утім носить скоріше публіцистичний, ніж науковий характер. Одна з її глав присвячена суто правовим питанням, зокрема, містить концепцію нової конституції для України, яку автор в дусі наївного аристотелізму пропонує формулювати за аналогом статуту ОСББ.

Вищевказане зумовлює необхідність прояснення сутності лібертаріанства з теоретико-правових позицій.

Термін «лібертаріанство» був запропонований англійським політичним філософом У. Белшемом в його есе «Про свободу та необхідність» (1789 р) як протиставлення релігійному детермінізму.

Лібертаріанство абсолютизує індивідуальну свободу та здатність людини до самоорганізації й, відтак спрямоване на мінімізацію обмежень свободи з боку усіх суб'єктів політики, передусім держави. До ідейцінностей лібертаріанства відносять, крім свободи та автономії особистості, мінархію (мінімальна влада), невтручання держави до приватної сфери, критику соціальних функцій держави, заборона нападу та агресивного насильства, застосування сили тільки задля захисту або відплати. У розвиток цих ідей сучасне лібертарінство виступає за: свободу розпорядження власним тілом (звідси – за право на аборти, одностатеві союзи, евтаназію тощо); свободу пересування, в тому числі – вільну міграцію; свободу думки та слова і, відповідно проти будь-якої, в тому числі – проти моральної, цензури; свободу підприємництва аж до повного усунення державного регулювання економіки. Усі людські відносини мають базуватися на добровільних засадах; законом має бути обмежено тільки агресивне насильство (вбивство, пограбування, зґвалтування, викрадання за викуп та шахрайство тощо). Прихильники лібертаріанства називають його філософією свободи, яка нічого не забороняє; строго кажучи, лібертаріанство не забороняє навіть агресію проти індивіда або власності, якщо вона здійснюється для самозахисту. У зв'язку з цим лібертаріанці захищають право громадян на володіння зброєю. Лібертаріанство виступає проти державного втручання в економічні відносини та проти державних соціальних гарантій і, відповідно, погоджується тільки на мінімальну державу.

Правовий аспект лібертаріанства найповніше представлено у праці Р. Нозіка «Анархія, держава та утопія», в якій він надає першорядне значення індивідуальним правам людини: праву розпоряджатися собою, своїм тілом і здібностями, а також власністю, зароблено влас-

ною працею. Ці права індивідів мають безумовний пріоритет над усіма обов'язками; саме їх слід брати до уваги і враховувати в першу чергу під час обговорення питань про відносини індивіда і держави. На противагу теорії справедливості Дж. Ролса, з якою він полемізує у своїй книзі, Нозік висунув власну теорію справедливості, засновану на титульному праві власності: люди мають право привласнити майно, яке нікому не належить (принцип справедливості придбання); люди мають право дарувати свою власність іншим або добровільно обмінюватися нею з іншими (принцип справедливості передачі); люди не мають права заволодіти майном інакше, як за першими двома принципами і відтак зобов'язані повернути незаконно отримане власнику (принцип ректифікації) [2]. Р. Нозік ратує за «мінімальну державу», яка має відмовитися від політики соціального перерозподілу благ як різновиду насильства над особистістю і обмежитися захистом життя, безпеки і прав власності своїх громадян. За межами міркувань філософа залишається категорія «спільного блага» та способів його примноження чи захисту (наприклад, оборони суспільства від зовнішнього агресора), оскільки він визнає тільки індивідуальні блага.

Певною мірою теорія Нозіка перекликається з лібертарно-юридичною теорією В.С. Нерсесянца та його школи [3, 4]. Лібертарно-юридична теорія визначає право через поняття свободи та рівності. Свобода – це можливість вибору зовні вираженої поведінки. Для конкретної людини вона зумовлена власними ресурсами життєдіяльності. Звідси свобода можлива лише в суспільстві, де існує власність, і тільки в такому суспільстві виникають і розвиваються право і держава. У цьому сенсі свобода і власність по суті – одне й те саме.

Сутність права – це рівна свобода, і право – необхідна форма свободи. Формальна рівність у свободі – принцип права, принцип правового регулювання, принцип, яким право відрізняється від інших способів соціонормативної регуляції. Право в сенсі юридичного лібертаріанства – це формальна свобода. Право гарантує лише формальну можливість бути реальним власником різноманітних ресурсів життєдіяльності. Сама по собі правова свобода нічого не дає людям, крім рівності в свободі.

Правова рівність не рівнозначна рівності перед законом, яка означає лише те, що закон рівною мірою застосовується до всіх. Але закони можуть бути як правовими, так і неправовими. Критерієм розрішення правового та неправового закону є права людини – безумовні соціально значущі домагання домагання індивіда на вільну самореалізацію в суспільстві і державі. Лише там, де забезпечено мінімум прав людини – особисту свободу і недоторканість, власність і безпеку, – існує правова свобода.

Право і держава є необхідними формами свободи. Право – нормативна форма свободи, держава – інституційна форма свободи. Це поєднання права і держави через поняття свободи є відмінністю теорії лібертарно-юридичної теорії від інших версій лібертаріанства. Лібертарно-юридична теорія розрізняє культури правового типу, де свобода є найвищою соціальною цінністю, і культури неправового типу, де

найвищою цінністю визнаються інші сутності. Держава розглядається як організація публічної політичної влади правового типу. Її антиподом є публічна політична влада силового типу – деспотія, сучасний варіант якої – тоталітаризм. Ідеальні типи правової публічно-політичної влади: авторитарна, або поліцейська держава (в якій влада мінімально пов'язана правовою свободою) і правова держава (в якій влада максимально пов'язана правовою свободою).

Список використаної літератури:

1. Башлаков С., Золоторев В., Хохлов В. Либертарианская перспектива. От посткоммунизма к свободному обществу. Киев : Ніка-Центр, 2019. 344 с.
2. Нозик Р. Анархия, государство и утопия. М. : ИРИСЭН, 2008. 424 с.
3. Нерсесянц В.С. Право математика свободы: Опыт прошлого и перспективы. Москва : Юристъ, 1996. 160 с.
4. Четвернин В.А. Современная либертарно-юридическая теория. *Ежегодник либертарно-юридической теории.* 2007. № 1. С. 5-9.

Ключові слова: лібертаріанство, Р. Нозік, лібертарно-юридична теорія.
Ключевые слова: либертарианство, Р. Нозик, либертарно-юридическая теория.
Key words: libertarianism, R. Nozick, libertarian law theory.

МЕЛЬНИЧУК ОЛЬГА СТЕПАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВОВА УРБАНІСТИКА ЯК МІЖДИСЦИПЛІНАРНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одна з особливостей сучасної юридичної науки – її спрямованість на пошук міждисциплінарних підходів до розкриття різних аспектів правового життя. Міждисциплінарність сьогодні стає головною формою становлення нового знання, оскільки вважається, що повноцінна нова наукова гіпотеза не може виникнути «всередині» існуючого знання, а тому наукову новизну забезпечує метафоричне перенесення знань з однієї сфери до іншої. Це дає свіжий погляд на старі проблеми, можливість побачити їх у новому світлі [1, с. 19–20]. Використання міждисциплінарних підходів дозволяє подолати високий рівень догматизації, який характерний для юридичної науки. За рахунок привнесення нових тем, проблем, питань, концепцій, понять може бути забезпечено розвиток правової та державної сфер.

Освоєння методів та результатів інших наук було і залишається важливим напрямком та істотним джерелом розвитку юридичної науки. Можна виділити дві основні форми такого освоєння значущих для юриспруденції досягнень інших наук: юридизація методів (і в цілому

пізнавальних засобів і прийомів) і формування нових юридичних дисциплін (антропології права, економіки права тощо) на стику юриспруденції та суміжних наук. Юридизація при цьому означає юридико-понятійну трансформацію неюридичних методів і дисциплін, їх перетворення з визначальних позицій поняття права та їх включення до нового пізнавально-смислового контексту предмету і методу юридичної науки [2, с. 76].

Однією з актуальних сфер соціально-економічних досліджень сьогодні стає урбаністика – міждисциплінарна методологічна концепція, спрямована на виявлення соціальних, економічних, політичних, релігійних, культурних, архітектурних тощо аспектів існування міста (як старовинного, так і сучасного). Вважається, що урбаністика як концепція сформувалася в межах економічної географії, як напрямок, що має своїм предметом комплексний аналіз проблем, пов'язаних з формуванням та функціонуванням міських центрів. Хоча можна зазначити, що основна віха в становленні урбаністики має радше соціологічний характер, оскільки вона пов'язана з відомою працею Макса Вебера «Місто» (1922), в якій один із засновників сучасної соціології спробував осмислити та типологізувати місто з позицій «розуміючої» соціології [3].

Як зазначає А. Є. Заяць, «визначальна роль міст у житті людського соціуму не підлягає сумніву, тому урбанізаційний процес можна розглядати як своєрідний синонім цивілізаційного поступу. Міста були результатом розвитку продуктивних сил суспільства, а їхня економіка, у свою чергу, – важливим елементом останніх. Поява міст суттєво впливала на утворення і формування як локальних (національних), так і транснаціональних ринків, а самі вони ставали акумуляторами того прогресивного, що народжувалося у надрах феодальної епохи… Історія міст – це та складова, без якої неможливо уявити цілісність історичного процесу» [4, с. 42]. По суті, у цій цитаті – головна ідея історичної урбаністики як одного з найбільш впливових напрямків досліджень міста.

Основні ідеї урбаністики мають доволі комплексний і складний характер, що пояснюється багатоаспектністю міста. Класичні теорії міста ставили перед собою кілька фундаментальних проблем: у чому проявляється міський спосіб життя і чи можна говорити, що він однаковий в усіх містах? Чи існують у містах особливі форми соціальної ідентичності? Як взаємодіє міське життя з традиційними соціальними зв'язками? Які особливості просторової організації міського соціуму? Як має здійснюватися управління містом? Традиційно лише останнє питання, пов'язане зі стратегічними та ситуативними аспектами міського управління, розглядають у контексті існування правової урбаністики.

Тим часом перспективи урбаністики для права є більш багатими, оскільки дозволяють розглядати місто не просто як особливий соціальний простір, де актуалізуються зв'язки, інститути та ролі, але й як особливу форму правового життя. У цьому зв'язку важливою є ідея, відповідно до якої місто є простором високої щільності. Це означає, що усі процеси та трансформації у місті відбуваються швидше, ніж в інших соціальних просторах. Це дає можливість враховувати просторові

аспекти дії права та правового впливу. В загальнотеоретичній юриспруденції правовий вплив розглядається як рівномірно поширений на всю територію держави. Тим часом реальне функціонування права пов'язане з соціальним простором його сприйняття, і тому міста є більш активними реципієнтами правового впливу. Більше того, вони мають соціальні ресурси для створення автономних правових систем та забезпечення правового примусу.

Місце правової урбаністики в структурі юридичного знання визначається, перш за все, декількома обставинами:

а) правова урбаністика не просто дозволяє констатувати неоднорідність правового простору, а й чітко вказати на критерії, які цю неоднорідність утворюють: наявність в межах правового простору центрів, в яких концентрація правових зв'язків і відносин значно вища, ніж на периферії (йдеться про міста); існування в цих центрах особливої форми правової культури – міської правової культури, яка володіє потужним асиміляційним впливом на людину (при цьому міська соціалізація завжди пов'язана з прийняттям деяких правових ідей); розвиток центрів з позицій правової урбаністики дозволяє державі формуватися як моноцентричній (один сильний центр, в якому приймаються рішення та який тяжіє над іншими, вторинними центрами – Франція, Польща, Норвегія тощо) або поліцентричній (існує кілька центрів, що борються за вплив і визначають структуру правового простору – США, Росія, Бразилія тощо);

б) правова урбаністика є міждисциплінарним дослідженням. З цього випливає, що її місце в методології юриспруденції визначається необхідністю залучення нових знань з соціології, економіки та політології – трьох основних сфер, де використовують ідеї урбаністики.

Оскільки територіальна диференціація права знаходить своє послідовне вирішення за допомогою урбаністичного підходу – генеральної стратегії дослідження, заснованій на ідеї правової урбаністики, – слід показати його основні елементи. Відомо, що методологія будь-якого дослідження складається з концептуальної та інструментальної частини:

а) концептуальна частина правової урбаністики виражена в тому, що місто виступає автономною просторовою одиницею, в якій відбувається формування особливого локалізованого правового порядку, інституціоналізація якого утворює специфічну правову систему – міську правову систему;

б) інструментальна частина правової урбаністики виражена в тому, що правові системи міст, а також міські правові системи, досліджуються з точки зору існування особливого феномена – міського права.

Будь-яка наукова теорія повинна оцінюватись разом зі своїми допоміжними гіпотезами, початковими умовами, а головне, разом з теоріями, які їй передували. Таким чином, об'єктом методологічного аналізу стає не окрема гіпотеза чи теорія, а серія теорій, тобто певний тип розвитку. Якраз такий підхід є найбільш виправданим з точки зору розвитку правової урбаністики, адже вона існує в міждисциплінарному науковому просторі. Як зазначає В. С. Стьопін, в рамках міждисциплінарних досліджень наука, як правило, стикається з такими складними

системними об'єктами, які в окремих дисциплінах досліджуються лише фрагментарно, тому ефекти їхньої системності можуть бути взагалі не виявлені при вузькодисциплінарному підході, а виявляються лише при синтезі фундаментальних і прикладних задач в проблемно-орієнтованому пошуку [5, с. 282–283]. Дійсно, таке бачення міждисциплінарності може бути застосоване до правової урбаністики, оскільки багатоаспектність міста – ключова проблема, якадозволяє створити цілісну наукову теорію, яка в єдиному методологічному просторі може пояснити розвиток сучасних міст. Саме тому правова урбаністика має розглядатися як міждисциплінарне дослідження.

Список використаної літератури:

1. Честнов И.Л. Актуальные проблемы теории государства и права. Эпистемология государства и права / И. Л. Честнов. – Спб. : ИВЭСЭП, Знание, 2004. – 62 с.
2. Нерсесянц В.С. Юриспруденция. Введение в курс общей теории права и государства / В. С. Нерсесянц. – М. : НОРМА–ИНФРА-М, 1998. – 281 с.
3. Вебер М. История хозяйства. Город / Макс Вебер. – М. : «Канон-пресс-Ц», «Кучково поле», 2001. – 576 с.
4. Заяць А. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII століття / А. Заяць. – Л. : ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 324 с.
5. Степин В. С. Классика, неклассика, постнеклассика: критерии различения / В. С. Степин // Постнеклассика: философия, наука, культура. – Спб. : Издательский дом «Міръ», 2009. – С. 249–295.

Ключові слова: правова урбаністика, міждисциплінарне дослідження, міждисциплінарний підхід, урбаністичний підхід, міська правова система, міське право.

Ключевые слова: правовая урбанистика, междисциплинарное исследование, междисциплинарный подход, урбанистический подход, городская правовая система, городское право.

Key words: legal urban studies, interdisciplinary research, interdisciplinary approach, urbanistic approach, urban legal system, urban law.

ОВЧИННІКОВА АЛЬБІНА ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор мистецтвознавства, кандидат юридичних наук, професор

ВИРАЗНІСТЬ І ЛОГІКА МОВЛЕННЯ В СИСТЕМІ К.С. СТАНІСЛАВСЬКОГО

Центральне місце у системі К.С. Станіславського [1] займаєпитання, яким чином людина може свідомо вплинути на процеси у своїй психіці,викликати певні емоційні реакції, або діяльність механізмів інтуітивної поведінки. К.С. Станіславський доказав, що недовільні психічні процеси порушуються свідомо виконаною дією. Також при виборі і

здійсненні дії беруть активну участь всі психічні процеси – як довільні, так і недовільні.

У загальному вигляді система К.С. Станіславського складається з трьох взаємопов'язаних елементів: 1) дії, що вчиняються в даній ситуації з певним завданням і метою; 2) психічні процеси, що встановлюють зв'язок дії з ситуацією, – сприймання, мислення, уява; 3) психічні процеси, що забезпечують здійснення дії, – воля, увага, пам'ять, почуття, самопочуття.

Фундаментальним поняттям в моделі К.С. Станіславського є вольова дія, яка виходить з певних мотивів, направлених на рішення того або іншого завдання. Саме дія представляє ту силу, важіль, за допомогою якої можна активізувати психіку людини. Кожен персонаж п'єси є передусім *діюча особа*, що робить певні вчинки у відповідності з обставинами, створеними драматургом.

Виступ оратора, педагога, диктора, читця, з точки зору моделі К.С. Станіславського, можна розглядати як ряд дій, вирішуючих ті або інші завдання: переконати, довести, інформувати тощо. Завдання і дії, в свою чергу, утворюють ієрархічну систему. Виступ в цілому вирішує певне головне завдання – концепт, або, по термінології К.С. Станіславського, *надзавдання*, що підпорядкує собі всі інші, приватні задачі. Дії – це відношення між окремими елементами мовлення. З їхньою допомогою вирішуються приватні завдання. Дії можуть бути різними, але в межах підпорядкування надзавдання. Оратор визначає своє надзавдання як тему виступу.

К.С. Станіславський називав волевиявлення з допомогою мовленнєвих засобів словесною дією, підкреслюючи,що мовлення з цієї точки зору входить в систему дій людини. Таку ж думку висловлював Л.С. Виготський, вважаючи, що мовленнєва діяльність протікає як складна вольова дія з осмисленням, боротьбою, вибором тощо [2]. Аналогічні ідеї знаходимо у С.Л. Рубінштейна, який вважав, що мовлення є діяльністю або дією, що мотивує і переслідує певну мету.

Отже, в основі моделі К.С. Станіславського лежить поняття про дію. Це означає, що мовленнєвий процес починається з необхідності впливати на психіку слухачів. Словесні дії виявляються з вольової активності, що характеризуються свідомою і виборчою цілеспрямованістю. Ця вимога закликана забезпечити виразність публічної промови.

До змісту мовлення відносяться, головним чином, два об'єкти уваги – думки і образи, що висловлюються (бачення).Крім того, об'єктом уваги промовця є його власна поведінка, голос, міміка, жести, постава, а також реакція аудиторії. Саме емоційність публічного мовлення виконує певні комунікативні задачі, викликає емоційний стан у слухачів, порушує їхній інтерес, вказує на важливість змісту промови.

Детальність викладення може бути як словесне, так і інтонаційне, що відбиває різноманітні відношення промовця до їхнього змісту. У публічній промові мовленнєва подробиця може не сприйматися, якщо вона не супроводжується інтонаційною подробицею.

Здається, що саме інтенсивність психічних процесів розумілася К.С. Станіславським при розробці поняття про *темпо-ритм*. К.С. Стані-

славський зв'язував його з почуттям і з самопочуттям, психічним станом взагалі. Він вважав, що темпо-ритм діє на наше внутрішнє життя, на наші почуття і переживання механічно, інтуітивно або свідомо. Різноманітним мірам психічної і фізичної інтенсивності відповідають і різні темпо-ритми, вони використовуються як збудники психічних процесів.

Інтонація мовлення, будучи надто важливим мовленнєвим засобом вираження змісту промови вивчається не тільки фонетистами, але і фахівцями ораторського мистецтва. Єдиного підходу до цього явища немає, відмінності в підходах повинен враховувати сам оратор. Промовцями і риторами відзначається і завжди підкреслюється системний характер інтонації. Але ідея про те, що інтонація являє собою систему акустичних явищ, у риториці з'явилася вже давно, як у теорії сценічного мовлення (широко відомі раніше як «важілі тону» Р. Бенедикс). В мовознавстві подання про інтонацію як про систему зміцнюється пізніше. До цього фонетисти такі явища, як пауза, мелодія, ритм, темп включали в опис фізичних властивостей звуків мови. Тому мелодія виявлялася в одному ряді з висотою голосу, наголосом, темп – з тривалістю звуків.

Фонетика і теорія публічного мовлення переслідують різноманітну мету при вивченні інтонації. Фахівці з ораторського і сценічного мистецтва цікавляться функціями і породженням інтонації, а лінгвістам цікава інтонація в готових висловлюваннях.

Інтонація складається з декількох елементів, що розрізняються по звучанню і по функціям. В основі звучання кожного елементу лежать зміни, як правило, одного з властивостей звуків, а саме: 1) зміна сили утворює інтонаційну паузу, логічний наголос; 2) зміна частоти основного тону утворює мелодію, діапазонну висоту мелодії; 3) зміна тривалості утворює інтонаційний темп, емфатичну довготу; 4) зміни спектру утворює інтонаційний тембр. Основною функцією інтонації є вираження сенсу висловлювань. Але оскільки сенс складається з різнорідних семантичних одиниць (зв'язок синтагм, питання, затвердження, прохання, радощі тощо), то доцільно виділити приватні функції інтонації. При визначенні приватних функцій інтонації треба виходити з того факту, що сенс мовлення – це продукт психічних процесів, що у кінцевому підсумку відбивається в інтонації. Таким чином можна виділити чотири функції інтонації: 1) інтелектуальну – вираження елементів сенсу, породжених мисленням; 2) волюнтативну (вольову) – вираження елементів сенсу, в основі яких лежать вольові процеси; 3) емотивну (емоційну) – вираження елементів сенсу, в яких виявляється емоційний стан; 4) образотворчу – вираження елементів сенсу, причиною яких є сприймання або уява. Щоправда, при такій класифікації не завжди вдається провести чіткі кордони між функціями, оскільки точно не можна відокремити один від одного відповідні психічні процеси.

Інтонацію вивчають на різних рівнях і з різною метою: фізіологія, електроакустика, психологія, логіка, математика, математична логіка, мовознавство, фонетика, фонологія, патологія промови, техніка далекого космічного зв'язку, теорія інформації, теорія комунікації.

Станіславський випередив відкриття, зроблене сучасними дослідниками, розчинивши в своїй практичній роботі закономірності живих процесів мовлення і спілкування.

Вчення К.С. Станіславського про підтекст і бачення як єдину основу роботи над текстом психологічно цілком обгрунтовано. Природно, що тільки цей процес лежить в основі розстановки наголосів і пауз.

Ці вимоги розкриті і описані в системі К.С. Станіславського як закони мистецтва актора: закон словесного впливу, закон контексту, закон надзавдання, закон наскрізної дії, закон перспективи, закон нового поняття, закон предикативності, закон актуального членування речення, закон порівняння і протиставлення, закон розкриття підтексту, закон створення кінострічки бачень. При цьому Станіславський чітко формулює думку про інтонаційний малюнок тільки як про модель, про схему, про навчальну технологічну формулу виразності. Його концепція попередила сучасне вчення про інтонацію.

Список використаної літератури:

1. Станіславський К.С. Работа актера над собой // Станіславський К.С. Об искусстве театра. Избранное. – М., 1982. – С. 330-338.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь // Выготский Л.С. Собр.соч. – Т. 2.– М., 1982. – С. 6-361.
3. Щерба Л. В. Фонетика французского языка. Изд. 4-е. – М., 1953.

Ключові слова: система К.С. Станиславського, інтонація, словесна дія, сценічне мовлення, ораторське мистецтво.

Ключевые слова: система К.С. Станиславского, интонация, словесное действие, сценическая речь, ораторское искусство.

Key words: system of K.S. Stanislavsky, intonation, syllabic action, stage speech, oratory.

ЗАМОРСЬКА ЛЮБОВ ІГОРІВНА

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича,
доцент кафедри людських прав юридичного факультету,
доктор юридичних наук, доцент

ПРЕДМЕТ МЕДИЧНОГО ПРАВА

На теперішній час медичне право, з огляду на події в світі, а також реформами, що відбуваються у медичній сфері в Україні, переживає важливий для себе час свого становлення, виділення у системі галузей права.

Предмет будь-якої галузі права – це особлива сфера загальнодержавного життя, комплекс якісно однорідних суспільних відносин. Безсумнівно, медичне право має свій специфічний предмет правового регулювання, і тут присутні різні точки зору як у вітчизняній так і зарубіжній фаховій науковій літературі.

Предмет медичного права розглядається або як суспільні відносини, що виникають в процесі здійснення медичної діяльності, або в ширшому розумінні як суспільні відносини, що виникають з приводу охорони здоров'я громадян, медичної та іншої діяльності, тісно пов'язаної з процесом реалізації прав громадян на охорону здоров'я. Проблема полягає насамперед у тому, що різними авторами по-різному трактуються такі поняття, як «охорона здоров'я», «медична діяльність»,»охорона здоров'я» тощо. У той же час практично всі прихильники медичного права вказують, що перелік процесів, в ході яких виникають численні суспільні відносини, які становлять предмет медичного права, не може бути вичерпним [3, с. 51-52].

Під медичною діяльністю необхідно розуміти комплексну систему, що включає організацію надання громадянам медичної допомоги, її безпосередньо надання в рамках діагностичних, лікувальних профілактичних заходів, а також контроль якості медичних послуг, які надаються. Таке визначення медичної діяльності зосереджує увагу на тих процесах, в ході яких виникають численні суспільні відносини, які є предметом правового регулювання в сфері медичного права. Як вже було зазначено, перелік таких процесів не обмежений в дії, оскільки медична наука розвивається, надання медичної допомоги постійно удосконалюється, з'являються все нові і нові сфери в галузі охорони здоров'я, що викликає появу нових суспільних відносин.

Предмет медичного права складається в достатній мірі об'єктивно, крім волі і свідомості окремо взятої людини або групи людей. Така об’єктивність пов’язана з потребами всього суспільства, яке зацікавлене в якісному і адекватному регулюванні взаємовідносин, що складаються у сфері медичної діяльності. Оскільки, як відомо, медицина як сфера здійснення певного роду діяльності виражається в двох аспектах: як засіб допомоги людині, що потребує лікування, а також як потенційно агресивний чинник, за рахунок якого є можливість обтяжувати стан здоров’я хворої людини або викликати захворювання у здорової людини (інфікування при переливанні крові, вилучення органу для пересадки у живого донора, алергічні прояви на введення лікарського препарату та інші).

Широта суспільних відносин в сфері медичної діяльності давно вже є достатньою для виділення такої галузі права, як медичне право [2, с. 21]. Оскільки Медична діяльність визначається як спрямована на попередження хвороб, врятування життя людини, позбавлення її від страждань або їх полегшення; вона здійснюється в системі медичного забезпечення прав на життя, здоров'я, фізичної і психічної недоторканності, через надання медичних послуг, а також дії або діяльність медичних працівників по збереженню, надання останнім достовірної інформації з приводу їх діагнозу, динаміки протікання хвороби, методах і передбачуваних можливих кінцевих результатах лікування, лікарської таємниці, обов'язки пацієнта, трансплантації органів і тканин людини, питання евтаназії, судово-медичної і судово-психіатричної експертиз тощо.

Сфера охорони здоров'я як предмет правового регулювання виступає широким поняттям, яке, на нашу думку, і включає в себе поняття медичної діяльності.

Розкрити термін «охорона здоров'я» дозволяєст.3 Закону України від 19 листопада 1992 року «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Так, «охорона здоров'я громадян – це система заходів, що здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, фізичними особами – підприємцями, які зареєстровані в установленому законом порядку та одержали ліцензію на право провадження господарської діяльності з медичної практики, медичними та фармацевтичними працівниками, громадськими об'єднаннями і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя» [1].

Слід зазначити, що сьогодні правовий регламентації, уточнення і конкретизації вимагають багато аспектів в системі медицини і охорони здоров'я. Так, органи і тканини людини, призначені для пересадки, в умовах ринкових відносин фактично мають правовий режим речей, обмеженість їх в обороті, право власності на які належить громадянину, у якого вони вилучені, або його спадкоємцям. Організація медичної допомоги (стаціонарна і амбулаторно-поліклінічна) повинна бути детально врегульована. Особливою регламентації правом вимагає організація психіатричної допомоги громадянам, її класифікація, види і підстави її надання. В Україні на теперішній час психіатрична та інша допомога надаються безкоштовно без надання страхового поліса лише в суворо передбачених в законах випадках, що не відповідає реальним умовам життя громадян (низький рівень і якість життя переважної більшості населення). Це свідчить про необхідність визначення поняття предмету правового регулювання у сфері медичного права, шляхом закріплення чіткого коло суспільних відносин, а також їх суб'єктів у відповідних нормативно-правових актах, перед усім у змісті Проекту Медичного кодексу України для відповідного та своєчасного регулювання даних відносини в сфері медицини та охорони здоров'я.

Список використаної літератури:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 року (станом на 20. 04. 2020 року). Електронний ресурс. Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12
2. Заморська Л.І. Нормативні засади медичного права в Україні. Вісник Південно-регіонального центру Академії правових наук України. Вип. 22. 2020. С. 21 (19-24)
3. Шленева Е. Медицинское право. Предмет отрясли. Право и жизнь. 2000. № 26. С. 48-59

Ключові слова: предмет правового регулювання, медичне право, медична діяльність.

Ключевые слова: предмет правового регулирования, медицинское право, медицинская деятельность.

Key words: subject of legal regulation, medical law, medical activity.

КРАВЧЕНКО СЕРГІЙ ПЕТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Центру заочного та дистанційного навчання,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Мова юридичного дискурсу являє собою один з найбільш своєрідних кодів, що традиційно використовуються в інституціональному середовищі. Його унікальність виражається у широкому використанні понятєво-змістовних мовних засобів (термінів), кліше й канцеляризмів, відсутністю експресивних засобів, складністю синтаксичних структур, стійким використанням обмеженого спектру жанрово-стилістичних засобів, низкою контекстуальністю. Увесь характерний для юридичного дискурсу «набір» мовних і стилістичних засобів, а також типів мовленнєвих актів свідчить про їхню підпорядкованість меті юридичного дискурсу – нормалізації відносин між індивідами. Так, юридичні терміни містять у собі точну інформацію про ключові об'єкти юридичного дискурсу – про право, норму, справедливість, правопорушення, санкції і т.д. Однозначність, константність використання, експресивна нейтральність – ці та інші якості юридичної термінології, по-перше, дозволяють провести безпосередні аналогії з науковими термінами, апо-друге, дозволяють закріпити за об'єктами дискурсу певні тлумачення й уявлення, уникаючи, таким чином, небажаних інтерпретацій і строго позначаючи галузь, зміст і характер дії права.

Мова юридичного дискурсу – яскравий приклад інституціонального коду. Закон презюмує, що кожний знає закон, але складність і специфічність юридичної мови робить його недоступним для тих, хто його знає. Незважаючи на спроби представників юридичної професії в різних країнах спростити і модернізувати виклад нормативних актів, дослідники схиляються до думки, що підтримка спеціальної правничої мови може бути виправдано.

Мовні одиниці й засоби юридичного дискурсу утворюють у своєму роді герметичну систему, що не завжди має аналоги (наприклад, «позов», «презумпція», «правореалізація») або, що має «хибні аналоги» у повсякденній мові (наприклад, «держава», «свідок», «ризик»). Ця обставина не лише ускладнює розуміння «мови права» «рядовим» реципієнтом. Мова юридичного дискурсу займає домінантну позицію стосовно мови побутового дискурсу: тільки інституційно закріплене трактування юридичних термінів уявляється правильним, у той час як повсякденна інтерпретація апріорі номінується як невірна. Зазначимо, що не тільки незнання, але й нерозуміння закону «не звільняє від відповідальності». Проте, обсяг понять, що виражаються через юридичну терміносистему, має відношення до певної реальності, яку сприймають і описують як юристи-фахівці, що володіють знаннями вірної (тобто легітимної й прийнятної в рамках певної юридичної культури) інтерп-

ретації термінів, так і неспеціалісти, «користувачі» юридичних текстів. Обсяг понять юридичних термінів може бути вужчим об'єму понять аналогічних повсякденних лексичних одиниць (наприклад, «порушення норми», «порядок», «спростування») або не збігатися з ним (наприклад, «держава», «справа» або «мотив»). Мова юридичного дискурсу фіксує свого роду примат юридичної над повсякденною картиною світу, а це безпосередньо характеризує орієнтацію юридичного дискурсу на реалізацію мети нормування суспільних відносин. Мовна система юридичного дискурсу виражає деякий ідеал суспільного устрою і суспільних відносин, відповідно до якого реалізуються дискурсні стратегії конструювання і реконструювання соціальної реальності.

Західні дослідники застосовують поняття «репрезентації» стосовно до відносин між юридичною і побутовою мовою [1, с. 77].

Шотландський учений А. Філіпс у книзі «Юридична мова» виправдовує перетворення звичайної мови в спеціальний дискурс для цілей правової системи. «При використанні законодавцем мови, призначеної для створення погодженого й внутрішньо несуперечливого зводу законів, який буде перебувати у відносинах репрезентації до побутової мови, законодавець може вважатися представником народу» [2, с. 118].

Однак, сприймати правничу мову виключно як мову для спеціальних цілей (англ. language for special purposes) не зовсім вірно, тому як сфера впливу юридичного дискурсу виходить за рамки професійного спілкування. Тобто, правнича мова так чи інакше проникає в повсякденне життя, а тотальність комунікативної дії включає в сферу функціонування юридичної мови непрофесійних реципієнтів [3, с. 56].

Розуміння, усвідомлення закону, а потім і реакція на нього відбувається поза рамками законодавчого тексту. Проходячи через багаторівневе тлумачення, юридичний дискурс безпосередньо виходить у публічний простір і зазнає медіатизації. Під медіатизацією будемо розуміти «поширення впливу медіа на найважливіші області соціального життя і зворотний процес залучення в інформаційну сферу різних сторін суспільної діяльності, тобто створення зон перетинання медіа та соціальних феноменів» [4, с. 179]. Соціальна інтеграція тексту закону відчувається за допомогою комунікації. Медіа у свою чергу вербалізують і фіксують цю комунікацію на своїх носіях і роблять акт комунікації публічним. Тобто, юридичний медіадискурс утворює зони перетинання – особистого права, політики та економіки. У той же час питання прав і свобод, вчинку і відповідальності, провини, справедливості та істини базується на принципах моралі та моральності і беруть свій початок у релігійному дискурсі.

Схожість юридичного і релігійного дискурсу відзначають вітчизняні та закордонні автори. Говорячи про труднощі сприйняття юридичних текстів, слід відзначити «необхідність допомоги адресатам в [їх] інтерпретації та розумінні. Цю роль виконують юристи-професіонали, виступаючи медіаторами юридичної комунікації. Ця обставина дозволяє зрівняти юридичний дискурс із релігійним: примітно, що в обох випадках у якості адресанта виступає сам текст (Сакральний текст – у релігійному й Закон – у юридичному дискурсах», а «уповноважені суб'єкти»

(юристи й священнослужителі) – у якості комунікаційних посередників» [3, с. 100].

Як бачимо, сакралізація тексту закону відбувається в різних мовах і культурах, саме це ріднить юридичний дискурс із дискурсом релігійним. Але це лише одна із причин, друга – стилістична, семантична, термінологічна неясність правничої мови. При цьому юридична комунікація, практично позбавлена зворотного зв'язку, має безпосередній вплив на адресата. Те, що адресат не впорався з декодуванням акту комунікації, не звільняє його від відповідальності.

Комунікація базується на прагненні до взаєморозуміння, а медіатизація юридичного дискурсу – це спроба людини розшифрувати складний код юридичного дискурсу, зрозуміти своє місце в цьому дискурсі, і, по можливості, налагодити комунікацію. Юридичний дискурс, як і більшість інституціональних дискурсів, являє собою закриту систему.Інституціональне середовище – це сфера спілкування «для своїх», з особливими правилами та специфічною мовою. Медіатизація юридичного дискурсу створює особливу область соціального життя, у якому юридичні категорії поширюються за допомогою медіа серед непрофесійних учасників дискурсу.

Список використаної літератури:

1. Hodge, B., Kress, G. Social semiotics. – Cambridge: Polity Press. – 1988. – P. 189.
2. Alfred Phillips. Lawyers' language. How and why legal language is different. – Routledge Taylor & Francis Group. – London, New York. – 2003. – P. 200.
3. Кожемякин Е.А. Дискурсный подход к изучению институциональной культуры / Е.А. Кожемякин / Моногр. – Белгород: Изд-во БелГУ. – 2008. – С. 244.
4. Клушина Н. И. Дискурс и стиль: пути и перекрестки современной лингвистики // Дискурс и стиль: теоретические и прикладные аспекты: колл. монография. – М., 2014. – С. 239.

Ключові слова: правнича мова, юридичний дискурс, мова юридичного дискурсу, юридична термінологія, юридична комунікація, тлумачення права, юридичний медіадискурс.

Ключевые слова: юридический язык, юридический дискурс, язык юридического дискурса, юридическая терминология, юридическая коммуникация, толкование права, юридический медиадискурс.

Key words: legal language, legal discourse, language of legal discourse, legal terminology, legal communication, interpretation of law, legal media discourse.

СКУРІХІН СЕРГІЙ МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ СТАТУСНОЇ ТА КОМПЕТЕНТНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Всі численні зв'язки між правом і особистістю в юриспруденції характеризуються через поняття правового статусу, в якому відображені всі основні сторони юридичного буття індивіда. Правовий статус є збиральною, акумулюючою категорією, яка розкриває юридичний аспект соціального буття особистості, її взаємовідносини з державою і суспільством. За допомогою цієї категорії встановлюються стандарти можливої та необхідної поведінки, що забезпечують нормальну життєдіяльність соціуму.

Незважаючи на значний інтерес до правового статусу, серед вчених донині не вироблено єдиного розуміння даної категорії. В якості структурних компонентів правового статусу особи можуть визнаватися: громадянство, правоздатність, суб'єктивні права, юридичні обов'язки, юридична відповідальність, законні інтереси, система гарантій і т. д. Водночас існує і більш вузьке розуміння правового статусу. Наприклад, О. А. Лукашева характеризує правовий статус як систему прав і обов'язків, що законодавчо закріплюється державою в конституціях та інших нормативно-правових актах [1, с. 91]. На її погляд, додаткові елементи слід вважати або передумовами правового статусу (наприклад, громадянство, правоздатність), або елементами, вторинними відносно основних (так, юридична відповідальність вторинна по відношенню до обов'язків, без обов'язків немає відповідальності), або категоріями, що далеко виходять за межі правового статусу (система гарантій). Законні інтереси, на її думку, зазвичай передують правам і обов'язкам. Це категорія позаправова або «доправова», яка закріплюється не тільки в конкретних правових розпорядженнях, але й в загальних принципах права. О. А. Лукашева вважає доцільним передстатусні і постстатусні елементи включати в поняття «правове становище особистості» [1, с. 92–93].

Сьогодні існує безліч прихильників як вузького, так і широкого розуміння правового статусу. Однак переважна більшість вчених сходяться в тому, що серцевину, основу правового статусу особи складають її права та обов'язки.

За змістом правовий статус поділяють на загальний (конституційний), спеціальний (родовий), галузевий та індивідуальний [2, с. 59–61].

Спеціальний (родовий) статус відображає особливості становища певних категорій громадян (студентів, пенсіонерів, учасників війни, військовослужбовців тощо). Правовий статус даних суб'єктів безпосередньо пов'язаний з їх правовою культурою. Нормативно закріплені права й обов'язки таких осіб сприяють формуванню окремих специфіч-

них корпоративних організацій в суспільстві, відображають специфіку їх правової культури. Виходячи з цього, правову культуру таких осіб можна визначити не просто як правову субкультуру стійкої соціальної групи, а як статусну правову культуру. Даний різновид правової культури буде характеризуватися особливостями правового статусу її носіїв. Вона формується у свідомості людини під час придбання соціального (правового, професійного…) досвіду, сприяє його адаптації в соціальній групі, виконанню соціально значущих ролей. Тобто, статусну правову культуру слід розглядати як правову культуру певної соціальної групи, яка виявляється не тільки в наявності специфічних прав та обов'язків у її носіїв, але і в рівні розуміння щодо володіння даними статусними характеристиками.

Статусна правова культура з одного боку підкреслює належність суб'єктів до певної соціальної групи, а з іншого – розкриває їх правокультурні особливості, усвідомлення членами групи своїх статусних прав і обов'язків. До особливостей статусної правової культури слід віднести наявність відповідних знань про правові явища, пов'язані з реалізацією статусних прав і обов'язків. Від неї залежить службова дисципліна в організації, правомірність поведінки працівників на тій ділянці роботи, де здійснюється їх діяльність.

Виділяючи статусну правову культуру суб'єктів права, слід зазначити, що в її основі лежать єдині й специфічні цілі, завдання та функції інституту, який вони представляють, загальне нормативне регулювання їх прав і обов'язків.

Одним із різновидів статусної правової культури є «професійна» правова культура. У зміст поняття «професійна правова культура» в більшості випадків вкладають один і той же сенс – це правова культура юристів. Однак на думку О. Ф. Скакун, професійну правову культуру слід поділяти на два різновиди – неюристів та юристів [2, с. 110]. Правова культура професійної групи неюристів буде притаманна тій спільності людей, що професійно займається неюридичною діяльністю, яка вимагає крім фахової освіти і практичної підготовки ще й певних правових знань.

Насправді, правовій культурі окремих професійних груп, також як і членам цих груп, може бути властива більш висока ступінь знання і розуміння правових явищ у відповідних галузях професійної діяльності. Наприклад, лікарі-хірурги мають не менші знання в галузі судової медицини, ніж юристи, працівники профспілкових організацій, відповідно – в галузі трудового права та права соціального забезпечення тощо. Особливості правової культури чітко простежуються у сферах, де службовці здійснюють правозастосовну діяльність (державні службовці, представники органів місцевого самоврядування, керівники підприємств тощо).

Статусна правова культура таких суб'єктів об'єктивно повинна відрізнятися більш глибоким рівнем знання і розуміння правової дійсності щодо буденної правової культури. Знань про право за принципом «всього потроху» повинно вистачати для належної реалізації прав і обов'язків у повсякденних відносинах, але для здійснення специфічних

функцій їх недостатньо. Знання таких осіб про право мають бути деталізовані та конкретні. Однак якщо професійну правову культуру юриста відрізняє більш чи менш стрункa система знань і уявлень про всі галузі права, то статусна правова культура таких осіб, формуючись безпосередньо в практиці реалізації права, обмежена знанням законодавства в межах своєї компетенції.

Взагалі під компетенцією (лат. competentia – узгодженість) розуміють коло повноважень, прав певної установи, особи. Існують різні підходи в трактуванні компетенції. Часто спорідненими поняттями є права та обов'язки, повноваження, функції та предмети ведення, юрисдикція, підсудність і підвідомчість. Поряд з компетенцією використовується категорія «компетентність». Слід зазначити, що це споріднені, але не ідентичні поняття. Поняття «компетентний» (лат. competens – належний, здібний) може визначатись як: той, хто володіє ґрунтовними знаннями в якій-небудь галузі; вагомий, авторитетний; той, що має певні повноваження [3, с. 342].

Компетентність є категорією, похідною від компетенції. Фактично, коли йдеться про компетентність, мають на увазі суб'єкта, наділеного компетенцією, або орган управління, який має права для вирішення певного питання. Крім того, компетентність характеризує суб'єкт з точки зору його знань і вмінь, які дають можливість здійснювати управління, насамперед, з огляду на наявність у нього відповідних знань і досвіду, з більшою чи меншою ефективністю. Якщо компетенцію позначити як певну норму, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якогось завдання, то компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми [4, с. 24].

Категорія «компетентна правова культура» сьогодні розглядається у двох значеннях. При широкому підході вона являє собою діалектичний синтез понять «культура» і «професія». М. Ф. Целуйко під компетентною правовою культурою розуміє складне, багатопланове утворення, яке характеризується ступенем і характером правового розвитку суб'єкта, засноване на певному рівні правосвідомості та є результатом і способом компетентної діяльності щодо створення і реалізації правових цінностей. Він відносить до даної правової культури як представників неюридичних професій, так і юристів, розглядаючи компетентну правову культуру при здійсненні в Україні законодавчої влади, виконавчої влади, судової влади [5, с. 8–11].

На нашу думку, більш доцільно проводити розмежування між компетентною правовою культурою представників неюридичних професій і професійною культурою юристів. При такому розумінні компетентна правова культура є особливим видом статусної правової культури, властивої суб'єктам неюридичних професій, і являє собою стан їх правового розвитку, виражений в певному рівні правової свідомості й професійної діяльності, пов'язаної з реалізацією та застосуванням норм права в межах компетенції цих суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Лукашева Е. А. Правовой статус человека и гражданина / Е. А. Лукашева // Права человека : учебник для вузов / [Т. А. Васильева, В. А. Карташкин, Н. С. Колесова и др.] ; отв. ред. Е. А. Лукашева. – М. : Норма, 2004. – С. 91–105.
2. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун. – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 520 с.
3. Булыко М. Г. Современный словарь иностранных слов / М. Г. Булыко. – М. : Мартин, 2004. – 848 с.
4. Головань М. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду / М. Головань // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 23–30.
5. Целуйко М. Ф. Компетентна правова культура в механізмі формування та реалізації українського права : автореф. дис. … канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 : «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Михайло Федорович Целуйко. – Одеса, 2012. – 19 с.

Ключові слова: правовий статус, статусна правова культура, компетенція, компетентність, компетентна правова культура.

Ключевые слова: правовой статус, статусная правовая культура, компетенция, компетентность, компетентная правовая культура.

Key words: legal status, status legal culture, competence, competency, competent legal culture.

ЧУВАКОВА ГАННА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОЯВИ АНОМАЛІЙ У ГАЛУЗЕВІЙ СФЕРІ ПРАВА

Інституційними елементами системи права є галузь права, яка покликана об'єктивувати певну якість права з його кількісними ознаками та правовий інститут, котрий складається з правових норм, що у своїй сукупності й визначають право як нормативне утворення [1, с. 10-21].

Різні сфери, належних нормативному впливу відносин, далеко не однакові за обсягом та складом. Саме це обумовлює специфіку зародження, розгортання та розв'язання безлічі різноманітних протиріч, суперечок, дефектів, неузгодженостей та інших аномальних явищ, які, внаслідок як суб'єктивних так і об'єктивних причин, властиві різним галузям права України.

У сучасний період українське законодавство характеризується високими темпами свого розвитку. У країні прийнята і діє велика кількість нормативно-правових актів, багато з яких суперечать один одному, мають внутрішні невідповідності й неузгодженості. У зв'язку з цим дедалі більш важливого значення набуває проблема вирішення таких аномальних проявів як правових колізій.

Наприклад, на виникнення і наростаючу гостроту колізій в муніципальному праві, які багато в чому обумовлюються неповнотою правового регулювання суспільних відносин, порушенням правил юридичної техніки при прийнятті відповідних нормативно-правових актів та відсутністю ефективних способів запобігання таким, звертає увагу А. Ленгер. Авторкою колізія в муніципальному праві визначається як правова суперечність, що виникає через суб'єктивні та об'єктивні причини та помилки під час реалізації повноважень з вирішення населенням безпосередньо і (або) через органи місцевого самоврядування питань місцевого значення, що проявляється при прийнятті нормативних актів органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. З аналізу чинного законодавства та нормативно-правових актів, що приймаються у сфері діяльності органів місцевого самоврядування для вирішення питань місцевого значення, А. Ленгер виявляє основні закономірності появи правових колізій у муніципальному праві. Серед таких, на думку названого автора, в першу чергу варто відзначити відсутність юридично закріплених у нормативно-правових актах стратегії і прогнозу соціально-економічного розвитку муніципальних утворень (сіл, селищ, міст тощо). Недостатнє врахування специфіки сільських поселень під час прийняття законів (це проявляється у невідповідності розподілу доходів бюджетів функціям, покладеним на органи місцевого самоврядування) і недостатня розробленість механізму взаємодії між органами державної влади та місцевого самоврядування призводять до виникнення правових колізій. Крім того, виникнення тих чи інших правових суперечностей залежить від кваліфікації правозастосовного органу на рівні певної адміністративно-територіальної одиниці. Правова колізія має як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Правова колізія, що виникає з об'єктивних причин, виступає як явище закономірне, що властиве правовій системі, навіть дуже досконалій. Що стосується суб'єктивних причин виникнення та існування колізії, то ними є насамперед недосконалість законодавчої техніки, введення понять без обов'язкового пояснення їх змісту, концепція закону як провідного нормативно-правового акту взагалі, тощо [2].

Ще одним різновидом аномалій правової сфери є прогалини у праві, які виникають завдяки стрімкого розвитку суспільних відносин та швидкі темпи нормотворчості, що створили ситуації, за яких деякі відносини врегульовані неповно або взагалі неврегульовані чинним законодавством.На думку М. Цвіка, котрий поділяє прогалини на первинні і похідні, причини прогалин в законодавстві різні. Первинні прогалини зумовлені тим, що законодавець не врахував у формулюваннях нормативних актів всю багатоманітність життєвих ситуацій, що вимагають правового регулювання. Похідні прогалини з'являються об'єктивно в наслідок постійного розвитку суспільних відносин, виникнення нових життєвих ситуацій, які не могли бути заздалегідь передбачені законодавцем [3, с. 369].

До прогальної проблеми зверталися і дослідники в галузі цивільного права. Так Є. Харитонов вважає наявність прогалин у цивільному законодавстві нормальним явищем для цієї галузі, визначає їх як неповноту

у вираженні цивільного права стосовно фактів суспільного життя, котрі знаходяться у сфері цивільно-правового регулювання [4, с. 346].

Щодо прогалин цивільного процесуального права, то тут ґрунтовний аналіз провів О. Калашник. Так, розглядаючи види прогалин правового регулювання цивільних процесуальних відносин, він наводить приклади судової практики.На його думку, прикладом уявної прогалини в цивільному процесуальному праві може бути випадок, коли орган правозастосування помилково робить висновок про те, що, нібито, не передбачено наслідків подання заяви в окремому провадженні з недоліками, а насправді ці наслідки передбачені ст. 121 ЦПК України, про що вказано в частині третій ст.235 ЦПК України [5, с. 196-204].

Не обійшла ця проблема ітрудове право України, а саме: недоліки Закону «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні». Так, відповідно до ч. 1 ст. 20 цього Закону підприємства, установи, організації, у тому числі підприємства, організації громадських організацій інвалідів, фізичні особи, які використовують найману працю, де середньооблікова чисельність працюючих інвалідів менша, ніж установлено нормативом (чотири відсотки середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо на підприємстві працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця), щороку сплачують відповідним відділенням Фонду соціального захисту інвалідів адміністративно-господарські санкції, сума яких визначається в розмірі середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, за кожне робоче місце, призначене для працевлаштування інваліда і не зайняте інвалідом. Для підприємств, на яких працює від 8 до 15 осіб, розмір адміністративно-господарських санкцій за робоче місце, призначене для працевлаштування інваліда і не зайняте інвалідом, визначається в розмірі половини середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві. Ці положення не поширюються тільки на підприємства, установи і організації, що повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів. Як наслідок, має місце парадоксальна ситуація, коли навіть підприємства з важкими роботами і роботами із шкідливими або небезпечними умовами праці зобов’язані вдаватись до заходів щодо працевлаштування інвалідів, хоча переважній більшості з останніх праця на них протипоказана (мова, зокрема, йде про підприємства нафтогазової промисловості). Як наслідок на зазначених підприємствах можливість виконання встановленого нормативу зводиться до мінімуму. Кількість же керівних та допоміжних посад без протипоказань в будь-якій ефективно працюючій компанії є обмеженою. В іншому ж випадку – мусиш сплачувати адміністративно-господарську санкцію, хоча об’єктивно вина в порушення нормативу по суті відсутня [6, с. 192-199].

Ще однією аномалією правової сфери є проблемадефектності юридичних фактів. З загальнотеоретичної точки зору, дефектним є такийюридичний факт, коли його ознаки не співпадають із моделлю, закріпленою у гіпотезі юридичної норми [7, с. 65, 112]. Але зародження інституту дефектних фактів пов'язано з цивільним правом, тому не

дивно, що саме на рівні цивільного права існує значна кількість робіт, присвячених цієї проблематики.

Так, Н. Майданик, досліджуючи дефекти зобов'язань в цивільному праві, безпосередньо називає їх аномаліями. На думку цього автора, аномалії зобов'язань є різновидом правових аномалій у цивільному праві, поняття яких є схожими і співвідносяться як особливе і загальне. Визначальна ознака аномалії зобов'язання полягає в наявності відхилення в зобов'язанні від загального правила.Під відхиленням від загального правила доцільно розуміти відхилення, які стосуються звичайного для зобов'язання положення, передбаченого законодавством, іншими джерелами права (прецедент, правовий звичай, цивільно-правовий договір тощо).В аномаліях зобов'язань мають місце не будь-які, а лише допустимі відхилення, які не суперечать і не заперечують в принципі саме зобов'язання. Існування аномалій зобов'язань зумовлено виникненням ситуацій, коли традиційні («звичайні», «класичні») зобов'язально-правові засоби неспроможні своєчасно й адекватно врегулювати певні суспільні відносини у зв'язку з їх ускладненням [8].

Все вищенаведене – це лише мала частина усіх аномалій правової сфери, які мають прояв у галузях українсько права, що дає підставу розглядати цю проблематику у подальшому.

Список використаної літератури:

1. Заморська Л.І. Галузь права як вираз правової нормативності: теоретико-правовий зміст // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. № 3. С. 10-21.
2. Ленгер Я.І. Колізії в муніципальному праві: проблеми теорії та практики : дис.. ...док-ра юрид. наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право // Ужгородський національний університет. Ужгород. 2017.
3. Цвік М.В. Загальна теорія держави і права. Х., 2002. С. 369.
4. Харитонов Є. Нариси теорії цивілістики (поняття та концепції) : [монографія] / Є. Харитонов. – О. : Фенікс, 2008. – 346 с.
5. Калашник О.М. Види прогалин у цивільному процесуальному праві//Форум права. – 2013. – № 2. – С. 196-204.
6. Ярошенко О. Види прогалин у трудовому праві та перспективи реформування законодавства про працю України // Вісник Академії правових наук України. 2008 р. № 1(52). – Х. : Право, 2008. – С. 192-199.
7. Юридические факты, фактические составы и их дефекты: монография / А.М. Чувакова. – Олесса : Феникс, 2009. – 112 с. – С. 65.
8. Майданик Н. Поняття аномалій зобов'язань у цивільному праві України http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/3/21.pdf.

Ключові слова: аномалія, галузеве законодавство, правова сфера, аномалія правової сфери, галузева аномалія.

Ключевые слова: аномалия, отраслевое законодательство, правовая сфера, аномалия правовой сферы, отраслевая аномалия.

Key words: anomaly, sectoral legislation, legal sphere, anomaly of legal sphere, sectoral anomaly.

БАЛЬЖИК ІРЕНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ У КОНЦЕПТАХ ПРАВ ЛЮДИНИ ОСНОВНИХ ХРИСТИЯНСЬКИХ КОНФЕСІЙ

У сучасному світі одне з центральних місць займає проблема співвідношення різних концепцій розуміння інституту прав людини в контексті існуючої диференціації між правовими культурами сучасності. Стверджується, що саме цю ідею в європейську культуру вперше принесло християнство.

Християнство сформувало цілісну доктрину-ідеологію, що включає низку положень про людину [6, с. 32]. Останні мали вирішальне значення для визначення вектору розвитку європейської історії, де на першому місці стояли принципи визнання автономії особистості і відповідно поваги до неї [5, с. 161].

Різні підходи до даної проблеми існують і в межах трьох конфесій християнства. У різних конфесіях існує спільне та відмінне у концептах прав людини, сформованих у доктринах православ'я, католицизму та різних напрямків протестантизму.

Специфіка позиції Православної Церкви, і відповідно Української Православної Церкви, про гідність, свободу і права людини полягає в наявності порівняльно-оцінного зв'язку християнської антропології та етики з теорією прав людини [3]. Приводом звернення Православної Церкви до формулювання і поширенню церковного погляду на гідність людини є розсуд в якості базового для теорії прав людини поняття людської гідності. У східній християнській традиції поняття «гідність» має, в першу чергу, моральний сенс [1, с. 98].

Порівняння положень про гідність людини Католицької Церкви, викладеного в енцикліці «Про Церкви в сучасному світі» і Православної Церкви «Основах вчення про гідність, свободу і права людини» дозволяє не тільки зробити висновок про їх взаємодоповнюваність, а й відзначити деякі особливості в формулюваннях [2]. Так, у вченні Православної Церкви використовуються поняття покаяння і обоження, вводиться тлумачення поняття онтологізму гідності як його невід'ємності [7, с. 677]. У вченні про людину Католицької Церкви розкривається гносеологічний аспект християнської антропології, дається обґрунтування гідності людської тілесності, звертається увага на позаприродність і позасоціальність людської гідності, при цьому вказується на значення соціальних зв'язків для здійснення повноти гідності.

Необхідно відзначити деяку відмінність у формулюваннях, що стосуються місця гідності людини в ціннісній ієрархії: якщо в католицькій концепції заявлена свідомість виняткової гідності, що належить людської особистості, оскільки вона перевершує всі, а її права і обов'язки є загальними і недоторканними, то в православній концепції індивідуа-

льні права людини не можуть протиставлятися цінностям та інтересам Вітчизни, громади, сім'ї. Дане порівняння сприяє виникненню більш чіткого уявлення про прагнення Православної Церкви протиставити тлумаченню прав людини як вищої та універсальної підстави суспільного життя таку аксіологічну систему, в якій людина не була би вищою, самодостатньою, все собою визначальною і зумовлюючою цінністю – права людини не можуть бути вищими за цінності духовного світу. Можна стверджувати, що на дану позицію православної церкви вплинула саме святоотецька традиція, незмінна спадкоємність якої позначається в самому зверненні до авторитету святих отців; у зв'язку з цим показовою є відсутність в Пастирській енцикліці посилань на Священне Передання.

Прагнення Православної Церкви абсолютизувати принцип етизації гідності, спирається на святоотецькі ідеї про необхідність, першорядну важливість чесноти на шляху здобуття гідності. Однак у відриві від принципів праксісуальності і метаморфозності гідності християнська установка на дотримання заповіді трансформується в фарисейську законослухняність і неприпустиме для християнина засудження неправедних. Джерело святоотецької спадщини містить особливе уявлення про гідність людини, яке не можна не враховувати сучасникам, що прагнуть до вирішення етико-правової колізії: як, забезпечуючи свободу вибору людини, підтримати моральний напрямок цього вибору?

З протестантської точки зору, твердження, що людина створена за образом Божим, теж є центральним моментом обґрунтування його єдиного в своєму роді гідності і непорушності прав людини. Незаперечність і непорушність гідності людини засновані на тому, що Бог створив її «на образ Божий», як оповідає історія творіння [Бут. 1:27]. Тому реформати завжди розуміли гідність людини реляційно як вираз гідності людини в порівнянні і по відношенню до Бога. Таким чином, гідність людини не визначається власними досягненнями особистості, а виключно Божою благодаттю – передумова, яка перебуває зовсім поза її розпорядження.

Це відображено в новозаповітному вченні про виправдання: апостол Павло пише: «Отож, ми визнаємо, що людина виправдовується вірою, без діл Закону» [Рим. 3:28]. Тому заснована на праведності Божій гідність людини не може бути в принципі поставлена під сумнів людською гріховністю. Таким чином, згідно з християнським переконанням, обґрунтування гідності людини за богослов'ям творіння посилюється його сотеріологічною спрямованістю.

На думку представників протестантської конфесії це призводить до неправильного розуміння прав людини [4]. Оскільки Православна Церква розвиває концепцію гідності людини тільки в якості морального критерію, вона не може розуміти гідність як обґрунтування безумовного захисту від людських посягань. Таким чином, гідність людини не терпить табу, яке категорично противиться всякому уречевленню та інструменталізації людини, але стає такою собі відмінністю, яку людина має надбати своїми діями, і тому може втратити її.

Інтерпретації проблематики прав людини не завжди збігаються у представників різних конфесій християнства, проте ці підходи засновані на тому, що права людини повинні бути непорушними, недоторканними, однаковими для всіх людей, які повинні бути рівні перед законом незалежно від їх ставлення до релігії.

Список використаної літератури:

1. Грищук О. В. Людська гідність у праві: філософські проблеми / О. В. Грищук. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – 428 с. с. 98-106.
2. Енцикліка Fides et Ratio Святішого Отця Івана Павла II до єпископів Католицької Церкви про співвідношення віри й розуму. – Київ : Кайрос ; Львів : Свічадо, 2000. – 152 с.
3. Основы учения РПЦ о достоинстве, свободе и правах человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mospat.ru.
4. Право и Евангелие. Итоги исследования Сообщества протестантских Церквей в Европе / под редакцией от имени СПЦЕ М. Бюнкера и М. Фридриха. – Франкфурт-на-Майне, 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.leuenberg.tu/daten/File/Upload/doc-7161-1.pdf.
5. Рабінович П. М. Права людини: соціально-антропологічний вимір / П. М. Рабінович, Д. А. Гудима, С. П. Добрянський [та ін.]. – Львів : Світ, 2006. – 280 с.
6. Сорокина Ю. В. Интерпретация христианской доктрины и право западноевропейских государств / Ю. В. Сорокина, Н. В. Малиновская // История государства и права. – 2008. – № 11. – С. 32-33.
7. Цебенко С. Б. Соціально-економічні права людини в інтерпретації сучасного православ'я / С. Б. Цеберко // Держава і право. – 2008. – № 39. – С. 677-683.

Ключові слова: права людини, християнські конфесії, православ'я, католицизм, протестантизм, гідність, свобода, теорія прав людини.

Ключевые слова: права человека, христианские конфессии, православие, католицизм, протестантизм, достоинство, свобода, теория прав человека.

Key words: human rights, Christian denominations, Orthodoxy, Catholicism, Protestantism, dignity, freedom, human rights theory.

ТІЩЕНКО ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ВИДИ ПРАВОВИХ МІФІВ У ПРАВОВІЙ РЕАЛЬНОСТІ

Розгляд правової міфології з позицій філософії права передбачає виявлення її місця в структурі правової реальності як особливої сфери людського буття. Тут важливо показати, в яких саме формах існують

правові міфи, як вони трансформуються у правосвідомості, знаходять своє відображення в джерелах права, правових нормативах та у правової поведінці.

Правова реальність може розглядатися як особливий автономний світ права зі своїми тенденціями, логікою функціонування та розвитку, що включає самостійні різновиди буття права: нормативну (інституційну) реальність, реальність правосвідомості, реальність правової поведінки [3, с. 276]. Правова реальність, на думку С. І. Максимова, складається з таких рівнів, тобто форм буття права: світу ідей (ідея права); світу знакових форм (правові норми і закони); світу взаємодії між соціальними суб'єктами (правове життя) [2, с. 75].

Щоб простежити структурно-функціональну зумовленість буття правових міфів у правовій реальності, необхідно визначити їх статус у контексті різних підходів до її розуміння.

Феноменологічний підхід до розуміння правової реальності виходить з тлумачення права і правових явищ як феноменів, які можуть осягатися не тільки раціонально, але й чуттєво, що, в свою чергу, дозволяє міфу відображатися в різноманітних структурних елементах правосвідомості.

Сферний підхід до розуміння правової реальності пропонує розглядати право з позицій його змістовного аналізу. За допомогою сферного підходу правова реальність постає як цілісність різнопланових сфер, передовсім – сфери норм та сфери цінностей, в єдності утворюючих правову сферу. Інша можлива інтерпретація цього підходу – використання концептів практичної сфери, наукової сфери, філософської сфери в осягненні права.

Ще один поширеним варіантом розгляду правової реальності є системний підхід, який полягає у виявленні горизонтальних і вертикальних зв'язків різних пластів права як комплексного явища. З точки зору системного підходу, правова реальність включає в себе такі підсистеми:

інтелектуально-психологічну, що функціонально забезпечує формування індивідуальної правосвідомості. На рівні правосвідомості існує система правових понять, аксіом і нормативних установок, а також почуттів, емоцій, переживань, які трансформуються і розвиваються залежно від конкретної правової ситуації;

нормативно-регулятивну, яка формує реальність як систему правових нормативів, об'єктивується в людській діяльності, правових відносинах, системі позитивного права, джерелах права;

соціально-результативну, яка фіксує повноту включення суб'єктів у право, рівень сприйняття його компонентів і ступінь інтеграції правової сфери;

організаційно-діяльнісну, яка охоплює всі типи правової активності суб'єктів правової сфери: правотворчу, правозастосовчу, правоохоронну та ін.

Правові міфи існують в кожній із указаних сфер і зрізів правової реальності, оскільки саме в цьому проявляється система їх властивостей. Властивості правового міфу – найбільш суттєві характеристики, що

відрізняють його від інших правових явищ і притаманні взагалі міфу як явищу культури.

Розгляд правового міфу в правовій реальності крізь призму його властивостей неминуче виводить на проблему існування міфу в правовій свідомості – первинній складовій правової реальності; як уявляється, у цій сфері існування різних міфологічних структур домінує порівняно з іншими пластами правової реальності.

Правосвідомість традиційно розглядається в юридичній літературі як одна з основних форм буття права (поряд з правовою нормою і правовими відносинами). Це, безсумнівно, не тільки підвищує статус цього феномена в системі юридичних категорій, а й вимагає глибокого розгляду правосвідомості з точки зору відображення у ній правових міфів.

Перебування правових міфів одночасно і в сфері правової ідеології, і в сфері правової психології свідчить про те, що вони є сполучними елементами, які пронизують всю правосвідомість. Разом з тим, нераціональне, образне, чуттєве – це основа міфу, натомість раціоналізація є завжди вторинною.

У повсякденній правосвідомості довгий час культивувався й існує досі міф про ідеального правителя, абсолютно справедливого, котрий ідеально розуміє почуття і сподівання народу. Своєрідна модифікація цього міфу, що більше має політичний зміст, – міф про «тверду руку». Однак якщо міф про «тверду руку» швидше пов'язаний із засобами управління, з прагненням до підпорядкування, патерналізму, то міф про ідеального правителя наділений більш глибоким змістом.

Як пояснюють деякі дослідники, міф про ідеального правителя, виражений, зокрема, в образі короля Артура, нерозривно пов'язаний із становленням правової свідомості раннього Середньовіччя: диференціація політичного і правового, що остаточно сталася лише в Новий час, в кельтській міфології усвідомлювалася як розмежування держави і особистості правителя.

Міфи нерідко властиві не тільки повсякденній, а й професійній правосвідомості.

Одним з яскравих прикладів такого міфу, який в Україні набув особливого поширення, – це міф про те, що зміни в законодавстві здатні автоматично вирішити комплексні проблеми в правовому житті. Такий міф отримує своє втілення в гіперактивній законодавчій діяльності, коли законодавство змінюється зі швидкістю, невластивою для нормального розвитку правової системи [1, с. 96].

Інший важливий приклад міфу професійної правосвідомості – уявлення про те, що встановлення більш суворих покарань веде до зниження рівня злочинності. Однак у правовому регулюванні між правовою нормою і врегульованою нею поведінкою знаходиться цілий пласт інститутів, відносин, цінностей і антицінностей, які визначають дієвість або недієвість цієї норми. Незважаючи на те, що історія права демонструє хибність такого підходу, він усе ж є популярним у юристів-професіоналів.

Міфи правосвідомості – як повсякденної, так і професійної, стають ідеологічними джерелами сучасного права, отримуючи своє вираження в законодавстві. Однак при цьому необхідно підкреслити значимість історичних аспектів розвитку права, оскільки саме в історичних джерелах права, як правило, найбільш яскраво виражені міфологізовані елементи.

Правовий міф не присутній в законодавстві безпосередньо, але нерідко визначає його зміст шляхом конструювання певних схем мисленнєдіяльності.

Міфи позитивного права, як правило, відображають ті чи інші міфи правосвідомості, виражаючи їх у нормативній формі, які забезпечують необхідний зв'язок між правом і суспільною думкою про нього. У цьому сенсі міф не тільки виступає ідеологічним витоком права, а сам стає правовим регулятором, здійснюючи безпосередній правовий вплив на поведінку людини. Наприклад, страх перед відплатою, існуючий з часів архаїчного права і втілений у принципі «злочини повинні каратися», є не лише ідеологічною основою кримінального права, де отримує вираження в ідеї невідворотності покарання, а й виступає як фундаментальна міфологічна конструкція, яка створює образ права як інструмента відплати, сили, що має наднндивідуальне походження.

Позитивне право оперує значною кількістю міфів. Це міф про поділ права на приватне та публічне, про відображення в законі волі народа, про правову державу, про верховенство Конституції. Міфи знаходять своє вираження в окремих фактичних презумпціях, наприклад, в презумпції розумності людини, за якою вважається, що людина діє відповідно до раціональної оцінки ситуації [1, с. 89].

Міфологічне коріння мають нормативні положення про заборону втручання в приватне життя і недоторканість житла; положення про наклеп, закріплені в багатьох законодавчих актах різних правових систем; положення кримінального законодавства про встановлення відповідальності за осквернення могил; міфологічні елементи можна знайти і в нормах, які передбачають відповідальність за мародерство і т.д. Наявність міфів в позитивному праві підвищує його легітимність, оскільки дозволяє звертатися до масового підсвідомого – найбільш сталого елементу правосвідомості.

Міфологічні аспекті знаходять своє відображення у правової поведінці. Місце правового міфу у структурі правової поведінці зумовлюються як субєктівними так і обєктивними елементами. Більш значущим при цьому виступає саме суб'єктивний аспект, оскільки він передбачає аналіз суб'єктивної сторони складу як правомірного, так і протиправного діяння.

Правова поведінка не є формою існування правових міфів, а виступає проявом їх існування у правовій свідомості. Серед детермінант правової поведінки мають бути не тільки раціональні, але і нераціональні начала, а, отже, і правовий міф. Правові міфи визначають загальну фундаментальну модель, ґрунтуючись на якій люди формують свою поведінку.

Таким чином, визнання існування в праві міфологічних конструкцій безпосередньо пов'язано зі становленням некласичного і постнекласичного способів осягнення правової реальності. Такі моделі дають можливість пізнання не тільки раціональних, логічних витоків права, але і нераціональних, чуттєвих його компонентів. Їх з'єднання стає суттєвою ознакою сучасної методології юриспруденції.

Список використаної літератури:

1. Алексеев Н. Н. Основы философии права / Н. Н. Алексеев. – СПб. : Лань, 1999. – 256 с.
2. Максимов С. И. Правовая реальность : опыт философского осмысления : моногр. / С. И. Максимов. – Х. : Право, 2002. – 328 с.
3. Оборотов Ю. Н. Традиции и обновление в правовой сфере: вопросы теории (от познания к постижению права) : монография / Ю. Н. Оборотов. – О. : Юрид. л-ра, 2002. – 280 с.

Ключові слова: правові міфи, правова реальність, міфи буденної правосвідомості, міфи професійної правосвідомості, міфи у правовій культурі, міфи позітівного права, міфи у правовій поведінці.

Ключевые слова: правовые мифы, правовая реальность, мифы обыденного правосознания, мифы профессионального правосознания, мифы в правовой культуре, мифы позитивного права, мифы в правовом поведении.

Key words: legal myths, legal reality, myths of ordinary sense of justice, myths of professional sense of justice, myths of legal culture, myths of positive law, myths of legal behavior.

ГУМЕНЮК ВІТАЛІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права,
кандидат юридичних наук

ГАРМОНІЗАЦІЯ ТА УНІФІКАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО СТАНДАРТІВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Гармонізація законодавства країн-членів ЄС означає процес зближення національної правової системи та її підсистем з правовою системою Європейського Союзу та вимогами міжнародно-правових норм і стандартів.

Розбудова та становлення відносин України з Європейським Союзом розпочалась ще з 1993 року, проваджувалась усі роки існування України та отримала інтенсивного поглиблення з початком формування міжнародного договору – Угоди про асоціацію, яка включає перелік юридичних, соціальних, економічних та технічних регламентів, та всеохоплюючу зони вільної торгівлі – поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом (далі – ПВЗВТ).

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відбувалося в два етапи. 21 березня 2014 року під час позачергового саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди та Заключний акт саміту [1].

16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент синхронно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Українська сторона передала депозитарію ратифікаційні грамоти і завершила таким чином всі внутрішньодержавні процедури.

1 вересня 2017 року після тривалого процесу ратифікації Угода про асоціацію між Україною та ЄС набула чинності у повному обсязі [2].

Урядовий офіс є головним органом, який відповідає за реалізацію завдань у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції та виконання Угоди про асоціацію [3].

Міжнародні фінансово-політичні відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли міністр головуючої в Європейського Союзу держави – Нідерландів, офіційно визнав незалежність України, від імені Євросоюзу [4].

Однією з основоположних засад зовнішньої політики України є, зокрема, забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі [5, ст. 11].

Водночас намір України розбудовувати відносини з Європейським Союзом на принципах інтеграції був проголошений значно раніше. Так, Україна вперше заявила про власні євроінтеграційні прагнення. Задля підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна уклала Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стала першим етапом просування до асоційованого, а згодом й до повного її членства у цій організації [6].

Уніфікація права – процес приведення чинного права до єдиної системи, усунення розбіжностей і надання одноманітності правовому регулюванню подібних або близьких видів суспільних відносин. Зумовлена ускладненням суспільного життя і розвитком суспільних відносин. Стосується як правотворчості, так і правозастосування.

Поглиблення відносин між Україною і Європейським Союзом стали результатом формування міжнародного договору – Угоди про асоціацію, яка включає перелік юридичних, економічних, соціальних та технічних регламентів, зону вільної торгівлі. Більша частина положень Угоди про асоціацію носить технічний характер, а її підписання в 2014 році було актом стратегічного та геополітичного значення в історії України [7].

Економічні та політичні цілі Угоди про асоціацію, що мають принципове значення для майбутнього України як незалежної і безпечної європейського держави, є абсолютно зрозумілими.

Економічна мета полягає у модернізації української економіки за рахунок нарощування обсягів торгівлі з Європейським Союзом та іншими країнами, а також реформування регулювання економіки відповідно до передової європейської практики.

Політична мета полягає в поглибленні реалізації «європейського вибору» України. Це означає запровадження основоположних європейських цінностей, а саме демократії, верховенства права, поваги до прав людини та стандартів європейської системи безпеки. Угода не передбачає набуття членства в Європейському Союзі, але така можливість не виключається в довгостроковій перспективі.

У випадку покращення бізнес-клімату Україна стає привабливим об'єктом для іноземних і внутрішніх інвестицій для подальшого виробництва продукції на експорт до Європейського Союзу та на інші ринки світу [8].

Угода регламентує модернізацію України за рахунок приведення стандартів та регламентів у відповідність до стандартів Європейського Союзу, які в цілому відповідають передовій міжнародній практиці [9]. Узгодження стандартів та європейських регламентів є набагато важливішим процесом, ніж виконання суто технічних вимог, і лежить в основі запровадження ефективного врядування без корупції.

Європейський Союз майже повністю відкрив свій ринок для безмитного імпорту з України у квітні 2014 року [10]. Для ряду продуктів застосовуються перехідні періоди. Це означає відкриття більших експортних можливостей для економіки України. Україна поступово протягом декількох років, починаючи з січня 2016 року скасовує свої тарифи на імпорт із країн Європейського Союзу.

Угода про асоціацію і всеохоплюючу зону вільної торгівлі, дозволить Україні стати однією з середніх чи великих економік Європейського Союзу із високорозвиненою і диверсифікованою промисловою структурою.

Технічні вимоги для виходу на ринок Європейського Союзу є високими і жорсткими, але вони застосовуються в професійний та справедливий спосіб без жодних (на відміну від інших) геополітичних маніпуляцій [11].

Фінансова підтримка, у тому числі гранти від Європейського Союзу і кредити або інвестиції від європейських фінансових установ, надаються як допомога з інвестиціями і технічною підтримкою у випадку високих витрат на адаптацію.

В Угоді про асоціацію започаткована важлива для європейського регіону політична мета, яка полягає у забезпеченні українськими демократичними інститутами дотримання основних європейських цінностей. Угода про асоціацію передбачає ретельний моніторинг демократичних інститутів, у тому числі в контексті верховенства права і прав людини [12]. Повага до демократичних цінностей вважається в Угоді про асоціацію настільки принципово важливою, що в разі їх серйозного порушення дію Угоди про асоціацію може бути припинено, на відміну від порушення інших регламентів.

Положення Угоди про асоціацію є численними та складними, тому і Україні, і Європейському Союзу доведеться пройти складний шлях процесоорієнтованих структурних змін.

Список використаної літератури:

1. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України, посилання: https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu
2. Єдине національне інформаційне агентство України, джерело інформації про політичне, економічне, соціальне, наукове, культурне, суспільне життя в Україні та за кордоном «УКРІНФОРМ», «Угода про асоціацію Україна-ЄС набула чинності», посилання: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2296693-ugoda-pro-asociaciu-ukrainaes-nabula-cinnosti.html
3. Постанова КМУ від 4 жовтня 2017 р. № 759 «Про Урядовий офіс координації європейської та євроатлантичної інтеграції», https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-2017-%D0%BF
4. Міністерство закордонних справ України, Представництво України при Європейському Союзі, Відносини Україна-ЄС, 2012 р., за посиланням: https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/1/2633-relations
5. Верховна Рада України, Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 1 липня 2010 року
6. Постанова Верховної Ради України від 02 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України»
7. Поглиблення відносин між ЄС та Україною. Емерсон М., Мовчан В., 2018 рік, за посиланням: http://www.ier.com.ua/ua/publications/books?pid=5330
8. Рішення Національного банку України «Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України» від 18 червня 2015 року № 391 та Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року. Отримано з: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vr028500-17.
9. Закон України від 06 листопада 2017 року № 2210-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння залученню емітентів цінних паперів до ведення бізнесу та інвестицій». Відомості Верховної Ради, Закон. Отримано з: http://zakon.rada.gov.ua/go/2210-19.
10. Рішення Ради Асоціації між Україною та ЄС від 15 грудня 2014 року № 1/2014 «Про прийняття регламентів Ради асоціації, Комітету асоціації і його підкомітетів», посилання: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/845_001.
11. Рада асоціації Україна – ЄС – спільне комюніке, 8 грудня 2017 р. Отримано з: http://eeas.europa.eu/ukraine/docs/st06978_15_en.pdf.
12. Балтійський журнал економічних досліджень, Том 5, № 1 (2019). Посилання: http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/616.

Ключові слова: поглиблення відносин Україна – Європейський Союз, Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом, зовнішньої політики, економічні відносини, механізм гармонізації.

Ключевые слова: углубление отношений Украина – Европейский Союз, Соглашение об ассоциации между Украиной и Европейским Союзом, углубленная и всеобъемлющая зона свободной торговли между Украиной и Европейским Союзом, внешней политики, экономические отношения, механизм гармонизации.

Key words: deepening relations between Ukraine and the European Union, the Association Agreement between Ukraine and the European Union, a deepened and inclusive free trade area between Ukraine and the European Union, foreign policy, economic relations, the mechanism of harmonization.

ГОРДІЄНКО ОЛЕКСАНДР СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

СЕМІОТИЧНІ АСПЕКТИ КОНКРЕТИЗАЦІЇ ПРАВА

Конкретизацію права сучасні науковці розглядають як діяльність компетентних суб'єктів, що полягає в подоланні невизначеності нормативних приписів в процесі правотворчості, правозастосування та інтерпретації за допомогою спеціальних засобів юридичної техніки. Поряд з дослідженням засобів юридичної техніки при здійснення конкретизації права постає питання семіотики права.

Семіотика права – це автономна наука, що сформувалася в другій половині ХХ ст. на основі особливої галузі міждисциплінарних досліджень права як знакової системи, головною метою яких є аналіз його знакової системної та структурної організації, а також сутності, властивостей, відношень і закономірностей функціонування правових знаків.

Існують три основні аспекти семіотики права – комунікативний, структурний і соціальний. У структурі семіотики права, як і загальної семіотики, також можна виокремити: 1) синтактику права, яка досліджує відношення між правовими знаками (правовий синтаксис); 2) семантику права, що вивчає відношення між знаками та правовими явищами, які вони позначають (правову семантику); 3) прагматику права, що досліджує ставлення людини (суб'єкта права) до правових знаків, які вона використовує (правову прагматику).

Існують такі головні напрями теоретико-методологічної концептуалізації семіотики права: 1) семіотика ідеї права (правових принципів) – дослідження знакової організації на рівні правових принципів, ідей та ідеалів як вираження природно-правових першооснов, відображених у правосвідомості; 2) семіотика закону (норм права) – аналіз зв'язків і закономірностей функціонування знаків, які мають формально-нормативне вираження в тексті закону; 3) семіотика правового життя (правових відносин) – вивчення специфіки знакових форм правового життя в процесі соціальної взаємодії.

Розглянемо проблеми, які існують на практиці при конкретизації права у зв'язку з недостатньою увагою до семіотики. Так КСУ у своєму рішенні № 1-р/2019, щодо незаконного збагачення поклав в основу обґрунтування неконституційності норми про незаконне збагачення аргумент про атаку на принцип презумпції невинуватості.

Науковець Харитонова О.І. вдало розкриває відірваність цього рішення КСУ від основ семіотики. По-перше, це перекручування комунікативного коду взаємодії КК та Конституції з гетерогенного на гомогенний в ст. 368-2 КК. По-друге, це відсутність прагматичного вміння вести герменевтичний діалог між Конституцією України та вимогами сучасної реальності [1].

Розглянувши взаємодію принципу «презумпції невинуватості» та «принципу доброчесності чиновника», Харитонова О.І. прийшла до таких висновків: сучасне Європейське розуміння змісту презумпції невинуватості є продуктом певних ціннісних виборів, які знаходяться на шкалі між гарантіями прав особи і високою чутливістю до проблем захисту суспільства від серйозних загроз; обмеження, що можуть бути застосовані, допустимі, якщо відповідають даним встановленим правилам; в сучасному світі існує пряма кореляція згідно з якою чим нижчий рівень корупції, тим вище рівень захисту прав людини; КСУ повинен був аргументувати критерії обмеження прав людини в Україні, та відповісти на питання чому official не могли виконати вимоги встановлені ст. 368-2 КК.

Право є зразком багатовимірної реальності, яку можна розглядати як певну знакову систему, адже в ній існує комплекс різноманітних знакових конструкцій, тобто стійких конфігурацій груп понять, які використовують в теоретичній науці та юридичній практиці. Знакова система права передбачає наявність системи формальних елементів, які поєднуються в змінні комбінації відповідно до визначених принципів структури. Кількість цих елементів є відносно невеликою, але вони можуть утворювати значну кількість теоретично можливих комбінацій.

Право як багатовимірна знакова система може розглядатися у декількох основних вимірах, тобто як: форма суспільної свідомості, ціннісна та нормативна система, регулятор суспільних відносин, практика організації людського життя. З метою впорядкування такого розгляду варто сконцентруватися на традиційній структуризації правової реальності: 1) ідея права; 2) норма права; 3) правове життя. Кожен структурний рівень ієрархічно побудованої правової реальності (правові принципи та ідеї, правові приписи-норми, правові відносини) є зразком знакової підсистеми, у якій поряд із загальними діють і власні семіотичні закономірності.

Сигнальна дія права – це насамперед інформування про його зміст. Ефективність і динаміка цієї дії залежить від повноти правової інформації. При цьому розрізняють два види інформаційних сигналів у праві. Перший – це сигнали раціонального характеру, тобто про зміст правових норм. Другий – це сигнали про об'єктивність правових норм, тобто про їх відповідність об'єктивним потребам суспільства. Сигнальна дія права пов'язана з наявністю у правосвідомості людини певних динамічних стереотипів, а також із її здатністю до абстрагування. При цьому основним сигналом права є слово, а мова права виступає вербальною абстракцією правової дійсності [2, с. 28].

Правове мислення – важливий процес переробки інформації (з реальної в мисленнєву), завдяки чому людина сприймає правову реальність і може її оцінювати й моделювати (усувати негативні моменти). Його метою є утворення змістовно пов'язаних предметних уявлень (знаків, символів, кодів правової реальності) [3, с. 63].

Код у праві – це своєрідна голографічна схема, що є основою подальшого правотворення; змістове осердя спрощеного відображення у

загальних рисах будови правової системи, системний опис змісту права без деталізації та конкретики, готова трафаретна формула для розуміння спеціалізованої мови права. До того ж, код у праві можна вважати соціокультурним метакодом до вивчення інших соціальних сфер, а також засобом встановлення правильного напряму розуміння, закладеного у право змісту в умовах варіативної, постійно змінної правової дійсності.

Взаємодія права як закодованого змісту та правосприймача як декодувальника має складну інформаційну природу. Тут криється взаємозв'язок форми і змісту права (причому форму права ми тут розуміємо не в юридичному значенні, коли вона співпадає з джерелом права, а в діалектичному значенні – як специфічний спосіб вираження сутності).

Досліджуючи семіотичну складову правової природи людини слід розглянути таке поняття як архетипи. Архетипи сучасні науковці називають «фактами розуму», «апріорними перфектами», що віднесені в ранг повторюваного взірця, прообразу, проформи, прототипу, які завдяки частій повторюваності краще засвоюються без подальших роздумів. Усі слова до певної міри є архетипами, бо це знакові відображення реальних предметів, подій, явищ.

Підводячи висновки зазначимо, що саме завдяки здійсненню конкретизації права з урахуванням всіх вимог семіотики можна продемонструвати ефективність, доцільність, раціональність дії права: від означення правової дійсності, відтворення національної культури та передачі волі держави – до забезпечення правової комунікації, врегулювання соціокультурного простору та збереження цілісності правової інформації.

Список використаної літератури:

1. Харитонова О.І. Рішення КСУ щодо незаконного збагачення: корозія аргументації [Електронний ресурс]: Матеріали наукового гуртка з кримінального права 26 лютого 2019 року. Режим доступу: https://zakon.help/article/rishennya-ksu-shchodo-nezakonnogo-zbagachennya-nezakonne.
2. Балинська О.М. Семіотика права: монографія / О.М. Балинська. – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – 416 с.
3. Бортняк А. Ф. Реальність і семіотичність правового мислення [Електронний ресурс] / А. Ф. Бортняк // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. – 2013. – Вип. 4. – С. 62–68. – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/Vlduvs_2013_4_9.pdf.

Ключові слова: конкретизація, семіотика, правове мислення, аспекти семіотики права, знакова система права.

Ключевые слова: конкретизация, семиотика, правовое мышление, аспекты семиотики права, знаковая система права.

Key words: concretization, semiotics, legal thinking, aspects of the semiotics of law, sign system of law.

ІВАНКОВА ВІКТОРІЯ ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
апірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ФІЛОСОФСЬКЕ РОЗУМІННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА КАТЕГОРІЇ

Політичні, соціальні та економічні процеси, які відбуваються сьогодні у світі роблять нагальною потребу вдосконалення законодавства, особливо тих галузей, що покликані регулювати цивільний статус особи, належність майна, відносини між товаровиробниками, ними та споживачами тощо.

Найкращим шляхом досягнення вдосконалення законодавства є розгляд та простежування тих чинників та першоджерел, які були підґрунтям формування сучасної системи законодавства країн з розвиненою ринковою економікою, зокрема європейських. Найбільш важливим підґрунтям в будь-якій науці слугує поняття.

Кожен з авторів в залежності від своїх знань навичок та умінь вкладає зовсім різні істотні ознаки в будь-яке поняття, тому існує так багато досліджень та публікацій у цій галузі. Не зважаючи на таку велику кількість досліджень існує багато прогалин в розумінні використання таких термінів як категорія та поняття.

У філософській та юридичній науці термін «категорія» та термін «поняття» використовують як синоніми. Так наприклад відомий український філософП. Копнін пише: «Коли йдеться про визначення категорій, то звично вказують, що категорії – найбільш загальні поняття. Це визначення правильно, проти нього важко що-небудь заперечити. Справді, категорії – форми мислення, причому як форми мислення їх без сумніву, необхідно зарахувати до понять» [4, с. 92; 6, с. 25-26]. Таке споріднення досить просто пояснити – це форми людського мислення, яка відчувається інтуїтивно.

Звертаючись до досліджень відомих мислителів, ми вбачаємо різний вектор направленості їх думок , так Арістотель розглядав аналітичну функцію категорій, Г. Гегель аналітичну в поєднанні синтетичною функцією категорій. Завдяки вказаним дослідженням, ми розуміємо, що мислення індивіда, виступаєяк в формі поняття, так і в формі категорії.

При більш детальному дослідженні ми зустрічаємось з думкою М. Булатова «… можна зробити висновок, що поняття є синтезом категорій. Це співвідношення характерне для теоретичної системи знання, яка будується способом сходження від абстрактного до конкретного. Абстракціями, від яких тут постійно здійснюється рух, є окремі категорії. Мета ж сходження – прагнення зрозуміти той чи той предмет (особливий на певному етапі викладу), скласти про нього поняття. Щоб одержати чітку уяву про специфіку розглянутого співвідношення категорій і понять, порівняймо його із співвідношенням, домінуючим в процесі дослідження …» [1, с. 117-118].

В цьому випадку поняття ототожнюють з розумінням, тобто змістом поняття є сприйняття індивідом певної інформації, враховуючи рівень розвиненості тієї чи іншої людини.

Влучно зазначав М. Булатов: «Розумітивзагалі, – отже знати, що таке об'єкт, чи його властивості , про які йдеться…» – тобто, тільки за допомогою уяви ми можемо пояснитивластивості предмету [5, с. 25].

Виходячи з цього зрозуміло, якщо мислити про внутрішній зміст, то категорія стає поняттям, а якщо до цього процесу додати процес членування дійсності та синтезу дійсності, то поняття набуває більш ширшого розуміння, такого як категорія.

З філософської точки зору логіка досліджує понятєвий зміст категорій мислення. Розглядаючи ланцюг історичного розвитку людського розуміння поняття про категорії, стає зрозумілим відповідь на питання: Що розуміють під поняттям категорія?

Розглядаючи детальніше, стає зрозуміло, що визначеність поняття (причини) полягає в тому, що це знята дія, а понятєвий зміст – це знята причина. Г. Гегельу своїх працях пояснював це так «..Але цілком інше поняття: чи істинні ці всезагальні визначення самі собою? І звідки вони постають не тільки в моїй свідомості, в моєму інтелекті, але й у самих речах? (Досить часто не звертають увагу на те чи істотні ці визначення).

Інша думка стосовно цього була в Платона, що жодна із протилежностей не істинна сама собою, вони істинні лише як покладаючі себе тотожними одна одній – байдуже, звідки б не взялася, істинність цього змісту [3, с. 389].

Слід звернути увагу, що поняття має й інші значення крім розуміння. Першим хто пояснив даний погляд був Арістотель. Для того, щоб ваше визначення було правильним та зрозумілим, його слід розглядати через поєднання протилежностей, тобто розглядати як сутність і явище. В даному випадку сутність та явище становлять собою спільність, тобто загальне. Явища випливають із сутності, а сутність перетворюється у всезагальність.

Протилежні сторони одного розуміння виражаються у різних сферах, тобто виражені в різних видах, при чому явища які ми розглядаємо не якісь нові, вони походять із тієї інформації, яка вже нам відома. «Гегелівське визначення – закономірний результат аналізу, бо сутність не вичерпує предмет, існує поняття явища та єдності його і сутності, а отже, і специфічна дефініція» [2, с. 392]. Отже, поняття – це єдність загального, особливого й одиничного [3, с. 35].

Стосовно категорії зазначають, що це один із видів понять. Як зазначав М. Булатов «.. – саме поняття розглядають стосовно видів категорій як рід. Отже, категорії – найбільш загальні поняття; водночас поняття є більш загальним, ніж категорії, бо є для останніх родом..» [1, с. 35].

Із приведених вище прикладів зрозуміло, що категоріальна всезагальність не тотожна понятєвій, а саме категорія містить у собі всі універсальні та всезагальні особливості, а специфічні особливості відходять на другий план. Тому як у понятті в основу лягають крім

всезагальних сторін ще й особливі та одиничні, які допомагають нам відрізнити один термінвід іншого.

Отже, чим детальніше розглядається поняття як філософська категорія, тим легше нам усвідомити різницю між категорією та поняттям та використовувати їх в юриспруденції сучасності.

Список використаної літератури:

1. Булатов М. Логические категории и понятия. К: Наукова думка, 1981. 236 с.
2. Гегель Г. Лекции по истории философии. Кн. III. Санкт-Петербург: наука, 1994. 582 с.
3. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Наука логики. М: мысль, 1974. Т. 1. 452 с.
4. Копнин П. Диалектика как логика и теория познания. Опыт логико-гносеологического исследования. М: Наука, 1973. 322 с.
5. Лисий В. Категорії і поняття, їхнє співвідношення. Вісник Львівського університету. Серія філософські науки. 2012. Випуск 15. С. 22–28.
6. Основы логики: учеб. пособие. Для юрид. вузов / Л. С. Сумарокова. – Одесса: Феникс, 2011. – 236 с.

Ключові слова: категорія, поняття, всезагальне, синтез, філософська наука.
Ключевые слова: категория, понятие, всеобщее, синтез, философская наука.
Key words: category, concepts, universal, synthesis, philosophical science.

РЯЗАНОВ МИХАЙЛО ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
докторант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ВЕЛИКА ТА МАЛА ТРАДИЦІЇ У ПРАВОВІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНИ

Процес розвитку українського права в його історичній площині налічує близько тисячі років. На цьому довготривалому шляху кожен зперіодів впливу на формування його специфічних характеристик відбивався на динаміці розвитку української правової культури. Це свідчить про те, що історичність права – це характеристика не тільки наявності правового минулого як правового спадку, а свідчення її динаміки та впливу на право сьогоднішнє та подальший правовий розвиток.

Саме тому, питання пов'язані з дослідженням правової спадщини вимагають звернення до сфери традиційного в праві, до категорії правової традиції, яка є комплексом глибоко укорінених й історично обумовлених уявлень про природу права, його ролі в суспільстві й правознавстві, про належну організацію й функціонування правової системи, а також про способи створення, застосування, вивчення, удосконалення права.

Безсумнівно «правова традиція», має важливе методологічне і пізнавальне (евристичне) значення. Вона показує цілий пласт правової культури суспільства в його історичному зрізі, що дозволяє побачити спадкоємність і спадковість, зміну тих чи інших правових явищ. Але, вважається не вірним ототожнювати правові традиції та правову спадщину. Ці явища слід співвідносити як частина та ціле, оскільки правова спадщина, це складне морфологічне явище яке включає в себе правові традиції якоб'єкт. Наявне в юридичній літературі широке розуміння правової традиції, та подекуди ототожнення її з правової спадщиною обумовлюється складністю розуміння та теоретичного визначення цієї категорії. Це викликало прояв абстрактності, схематичність і навіть метафоричність у спробах надати визначення правової традиції. Спроба визначити правову традицію крізь поняття: «зв'язок часів», «ідея», «принцип», залишають великий простір для їх інтерпретації, та доводить, що правова традиція не усвідомлюється як певна сутність. Правова традиція може бути осмислена стосовно конкретної традиції, коли здійснюється аналіз джерел такої традиції (наприклад, різних компонентів християнської релігії як джерела християнської правової традиції) та її ролі у правовій системі або її елементах [1, с. 12-13].

Як наголошує Лобода Ю. П. правова традиція є «сукупність стійких, відтворюваних результатів правового розвитку та є одним з засобів трансляції правового досвіду та забезпечення наступності правового розвитку» [2, с. 6]. Отже, правова традиція є внутрішнім ядром правової спадщини, її ціннісною домінантою. Категорія правової традиції є необхідною ланкою загальної системи понять, за посередництвом яких має відбуватись цілісне осмислення правової спадщини в єдності її феноменологічних та сутнісних, соціально-змістових і формально-структурних, духовних і матеріальних аспектів [3, с. 240].

Відповідно, припускається можливим розглядати правову традицію крізь суб'єктний підхід до правової спадщини. Суб'єктний підхід виводить на перший план відношення відповідного покоління до минулого, його згоду на спадкування, або ж протест проти цього. В цій площині з правовою традицією пов'язано перетворення неоднозначних фактів минулого в однозначні цінності теперішнього [4, 1]. Таке розуміння правової традиції як об'єкту правової спадщини виводить на поверхню співвідношення в ній великої і малої традиції.

Концепція великої та малої традиції була розроблена Р. Редфилдом в рамках теорії цивілізації та соціальної й культурної еволюції суспільств. Ним була сформована теоретичнамодель дихотомії «народного» («селищного») і «міського (урбанізованого)» суспільства [5, с. 98]. Перший тип відрізнявся від іншого соціальною цілісністю й одноманітністю, характеризувався стабільністю і відповідно повільністю трансформацій. Навпаки, темповістю та рушійною силою соціальних перетворень й культурних змін стає місто. Відповідно до досліджень Редфілда, велика традиція (культура) – репрезентована професійною спільнотою, носить цілеспрямований характер, вона аналізується, переробляється, культивується та транслюється. Мала традиція – представлена переважно загальною більшістю, відображає безпосередньо образ

життя звичайних людей, та складається з переказів, вірувань, народної мудрості.

Відповідна дихотомія традицій взаємно живлять одна одну. «Велика» традиція кристалізує, закріплює й узагальнює те, що накопичено «малою», і повертає їй плоди своєї діяльності [6, с. 71].

Розглядаючи взаємодію великої і малої традицій в контексті сучасної теорії модернізації, припустимим є визначити «велику традицію» як відображення загальнонаціональних форм культури, а «малу традицію»,уявити як локальний прояв загальнонаціональної культурної специфіки.

В контексті правової спадщини «велику традицію» відповідно складають правові ідеї, знання, вчення, правова філософія, правові і моральні принципи, яких дотримується, передусім, юридична еліта і характеризує кращі якості певних соціальних систем і окремих соціальних груп.Мала традиція, на відміну від великої (елітарної) традиції уособлена у правових звичаях, обрядах, ритуалах та інших феноменах, які «несуть у собі символічне і іноді метафізичне навантаження».

Стосовно правової спадщини України та її великої та малої традиції, слід розглядати правові традиції і традиції права України, як два рівня спадкоємності права. Наприклад, С. С. Павлов, розглядав їх як» юридичну традицію України». На його думку «правова традиція» та «традиція права» не є ідентичними поняттями, їх основна відмінність полягає у тому, що перша, виражає правогенезис у природній концепції, а друга – правогенезис у позитивній концепції.

Відповідно,»правова традиція» представляється великою традицією, «як сукупність аксіологічних уявлень, переконань та знань про прийнятний порядок та устрій соціуму, що передаються від покоління до покоління у вигляді правового досвіду на ґрунті правового менталітету та в межах відповідної правової культури – природно-правова традиція. Під поняттям «традиція права» розуміється мала традиція як система правових цінностей, правових уявлень та ідей, що знайшли своє нормативне закріплення, офіційне визнання, інституалізацію в позитивному праві та передаються від одних до інших державно-правових утворень у вигляді законів, правил, правових артефактів, правового спадку тощо в межах відповідної правової системи – нормативно-позитивістські традиції.

Поділ традиції на велику і малу – це узагальнений спосіб пояснення природи спадкоємності права, коли право у своєму формуванні пов’язано з досвідом попередніх і сучасних поколінь [7; 5].

Щодо розвитку українського права, то багато етапів в його розвитку виражені панування малої традиції і тільки в умовах суверенної держави велика традиція стала провідною в правовій спадщині і сьогодні визначає динаміку правової культури України.

Список використаної літератури:

1. Вовк Д.О. Християнська правова традиція як категорія теорії права. Харків : Юрайт, 2013. – 64 с.

2. Сулипов Р. С. Правовые традиции России: теоретико-правовой аспект: автореф. дисс. … к.ю.н. 12.00.01. Барнаул. – 2013. – 21 с.
3. Рабінович П.М., Рабінович С.П. Правова традиція українського народу: загальнотеоретичне дослідження // Проблеми філософії права, 2008-2009. Том VI-VII. – С. 239-241
4. Шацкий Е. Утопия и традиция.: Пер. с польского / Общ. ред. и послесл. В. А. Чаликовой.Москва : Прогресс, 1990. – 454 с.
5. Redfield, Robert. Primitive world and its transformations. Ithaca, N.Y., Cornell University Press [1953]. 185 pages.
6. Redfield R. Peasant Society and Culture. an Anthropological Approach to Civilization. Chicago, 1956. P. 71.
7. Павлов С.С. Правові традиції України. Автореф. дис. …канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2010. – 17 с.

Ключові слова: велика традиція, мала традиція, правова спадщина, юридична традиція, традиція права, правова традиція.
Ключевые слова: большая традиция, малая традиция, правовое наследие, юридическая традиция,традиция права, правовая традиция.
Key words: large tradition, small tradition, legal heritage, juridical tradition, tradition of law, legal tradition.

КОВБАСЮК СТЕПАН ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

СУЧАСНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Концепції соціальної та правової держави формують основу для побудови інституційної моделі сучасної держави. Розгляд сучасної держави як держави соціальної – тобто такої, яка передбачає політичне та правове упорядкування життя суспільства на засадах гуманізму, виконанні державою комплексу соціально-захисних функцій, створенні умов для розвитку громадянського суспільства – дозволить виділити основні напрями розвитку сучасної держави, визначити основні пріоритети її інституційного розвитку.

В більшості наукових розробок, присвячених розгляду соціальної держави виокремлюють такі моделі соціальної держави: ліберальна, корпоративна та суспільна (солідарна).

Ліберальна модель соціальної держави характеризується тим, що в її основі – принцип індивідуалізму, який передбачає особисту відповідальність кожного за свою долю, долю своєї родини. У цьому випадку роль державних структур щодо реалізації соціальної політики мінімізована. Проте, з іншого боку, держава стимулює створення та розвиток у суспільстві різних форм недержавного соціального страхування та соціальної підтримки.

В основі корпоративної моделі соціальної держави лежить принцип корпоративності, що передбачає максимум відповідальності корпорації за долю своїх працівників. У цьому випадку і держава, і недержавні організації, і особа також деякою мірою відповідальні за рівень соціального добробуту в суспільстві, але найбільшу роль відіграють підприємства, що мають власну розгалужену соціальну інфраструктуру, власні соціально-страхові фонди.

Суспільна (солідарна) модель соціальної держави сповідує принцип солідарності. Цей принцип означає відповідальність усього суспільства за долю своїх членів. Це перерозподільна модель соціальної політики, за якої перерозподіл здійснює держава. Саме вона бере на себе відповідальність за соціальний добробут своїх громадян [4, с. 266].

Наразі ці три класичні моделі не можуть повністю задовільнити ті вимог, що покладає суспільство на державу позаяк тенденцією XXI ст. є, з одного боку, розширення каталогу соціальних прав людини та громадянина, а з іншого – переформатування функцій держави щодо їх забезпечення, держави дедалі більше орієнтуються на соціальну підтримку лише нужденних, стимулювання ініціативи людини у забезпеченні свого добробуту, розвиток соціального та людського капіталу [3, с. 190].

Зміна очікувань від соціальної держави полягає в тому, що на противагу патерналістським функціям держави на перший план тут висувається нове завдання – навчання, професійної підготовки, перепідготовки і орієнтації населення на участь у продуктивній праці, що, з одного боку, ідеально вписується в неоліберальні концепції «самодопомоги» і «підвищення конкуренто-спроможності всього суспільства», з іншого – виглядає досить людиноцентрично, оскільки відповідає завданням розвитку людського потенціалу [1, с. 60].

Формування сучасної моделі соціальної держави також пов’язане з такими концепціями розвитку держави як мінімізація, деконцентрація та ефективність державної влади.

Концепція «мінімізації держави». Вельми важливим є питання про межі втручання держави в економіку, що безпосередньо пов’язано з визначенням економічної ролі держави. Одні дослідники і практики дотримуються думки про необхідність зниження витрат на державні потреби. Інші звертають увагу на те, що ринкове саморегулювання і державне регулювання аж ніяк не суперечать один одному і відзначають, що присутність держави та інших суспільно-політичних інститутів в економіці є передумовою стійкості ринкових відносин. Головним має стати принцип фінансової мінімізації витрат на державу шляхом «його скорочення» і скасування частини його функцій.

Концепція ефективності державної влади. Співвідношення результатів і витрат в оцінці функціонування державного апарату означає отримання більш високих результатів в порівнянні з здійсненими витратами. Якщо результат від здійснення управлінської діяльності вище витрат, то можна говорити про наявність ефективності такої діяльності.

Деконцентрація і особливо децентралізація влади передбачає повернення місцевим громадам їх влади, перш за все установчої, але

також нормотворчої та контрольної. Особливість же сучасних процесів деконцентрації і децентралізації влади полягає в передачі владних повноважень місцевим державним органам і органам місцевого самоврядування. У зв'язку з цим можна сказати, що державна влада через деконцентрацію і децентраліазцію робить черговий досить істотний крок до того, щоб стати ближче до об'єкту свого впливу, але залишається досить далеко від нього, щоб уникнути небезпеки з ним злитися.

Втілення на практиці концепцій мінімізація, деконцентрації та ефективності державної влади знаходить свій вираз у концепції сервісної держави. Розбудова моделі «сервісної держави», яка повинна займатися наданням послуг, пов'язана зі зміною орієнтирів у державі: розуміння того, що держава існує для людини, а не навпаки. Крім того, розбудові такої моделі сприяють сучасні технології й відкриті стандарти, які дозволяють забезпечити перетворення держави в сервісну організацію з надання послуг населенню (громадянам) й компаніям. Тим самим зміщується акцент із каральної, наглядової чи виховної функції держави до організаційно-управлінської. Для України таке зміщення акцентів діяльності держави потребуватиме суттєвого переосмислення принципів діяльності, як і необхідності існування багатьох органів державної влади; перегляду ставлення державних службовців до громадян; залучення приватної ініціативи замість збереження державної монополії для виконання частини функцій держави.

Інституалізація сервісної держави зумовлена такими факторами. По-перше, держава мусить бути конкурентоспроможною в розрізі надання державних послуг, а отже сама система державного управління має орієнтуватися на новітні технології менеджменту. По-друге, держава повинна максимально відмовлятися від монополізації тих функцій, які можуть ефективніше здійснювати приватні структури. По-третє, надання послуг має бути пріоритетною формою реалізації більшості державних функцій [2, с. 61].

Виходячи з викладеного вище найбільш прогресивною є модель держави, яка активізує, в якій по-новому розподіляється відповідальність між державою, суспільством і громадянами, позаяк зростає роль особистої відповідальності особи за свій добробут. Завданням такої моделі є активне інвестування в людину, її потенціал; створення умов для саморозвитку особи, насамперед через трудову активність; попередження соціальних негараздів, а не їх пом'якшення. Водночас необхідно врахувати специфіку соціальної структури українського суспільства (значний відсоток осіб похилого віку, велика кількість неповних сімей тощо). Загальносвітова тенденція полягає в тому, що соціальна держава зобов'язана забезпечувати тільки основні потреби людини (інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я, прожитковий мінімум) і не допускати утриманських настроїв, поглиблювати у свідомості громадян особисту відповідальність за поліпшення умов свого життя [3, с. 195]

Список використаної літератури:

1. Головащенко О.С. Соціальна держава на сучасному етапі розвитку / О.С. Головащенко // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2009. – № 18. – С. 55-62.
2. Дзевелюк М. В. Сервісна держава як функціональна модель сучасної держави / М. В. Дзевелюк // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / редкол.: В. В. Завальнюк (голов. ред.) [та ін.]. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – Вип. 78. – С. 60-67.
3. Кресіна І. О. Моделі соціальної держави: модернізуючий вплив глобалізації / І. О. Кресіна, Н. М. Хома // Публічне право. – 2015. – № 1. – С. 185-196.
4. Сковронський Д. М. Сучасні моделі соціальної держави / Д. М. Сковронський // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2016. – № 850. – С. 264-271.

Ключові слова: соціальна держава, мінімізація держави, сервісна держава, держава, що активує.
Ключевые слова: социальное государство, минимизация государства, сервисное государство, активизирующее государство.
Key words: social state, state minimization, service state, activating state.

ГРЕЗІНА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Важливою ознакою XXI століття стали значні зміни в освіті, котрі здебільшого зумовлені інтеграційними процесами, створенням одного інформаційного простору. Необхідність оновлення змісту, форм організації, методів і технологій навчання до сучасних потреб освіти зумовлює доцільність переорієнтації освітніх програм на реалізацію положень системного, синергетичного, методологічного та компетентнісного підходів, а також на створення ефективних механізмів захисту прав учасників освітнього процесу, їх упровадження в реальну практику роботи вищої школи на інтегральній основі. Актуальним постає питання забезпечення права на освіту.

Серед науковців питання щодо забезпечення права на освіту одними з перших досліджували В.О. Боняк, О.О. Кулініч, М.М. Мацькевич, О.Ф. Мельничук, О.А. Павлюх, Р.В. Шаповал та інші.

Україна як демократична держава з огляду на міжнародну спільноту визнала нові орієнтири та фундаментальні цінності, що невіддільно пов'язані з правами людини. Серед них пріоритетне місце займає закріплення та гарантування права на освіту. Нові вектори розвитку країн (із наданням освіті важливого значення) посилюють необхідність

дослідження права на освіту як в міжнародній, так і в національній площині [1, с. 178].

Ефективне реформування освітньої галузі насамперед потребує глобальних напрацювань у напрямі його практичного й законодавчого забезпечення. Кардинальним кроком у вирішенні зазначеної проблеми є прийняття Закону України «Про освіту», який маючи статус базового, концептуального освітянського закону, своєю чергою відіграє роль визначального та вихідного для прийняття цілої низки законів та підзаконних нормативних актів, що регулюють різноманітні галузі діяльності сфери вітчизняної освіти [2].

Зазначений Закон України «Про освіту» є прогресивним та має ряд новацій, які забезпечать розвиток та становлення галузі освіти на базі здобутків вітчизняної та зарубіжної науки, дають змогу прискорити інтеграцію української освіти до європейської та світової систем.

Законом передбачається здійснення системної реформи освіти, ґрунтуючись на базових концептуальних положеннях існуючої державної освітньої політики. Незмінними залишаться право людини на освіту, безкоштовна загальна середня освіта, збереження державних соціальних гарантій для вчителів, право на безкоштовні підручники тощо. Водночас передбачається оновлення ключових аспектів освітньої діяльності – принципів державної освітньої політики, структури освітньої сфери, розподілу повноважень між органами управління освітою різних рівнів тощо [3, с. 382].

Суттєвому розширенню забезпечення права на освіту сприятиме запровадження законодавчо передбаченого громадського контролю і нагляду в освітніх закладах усіх рівнів.

Наближенню вітчизняної освіти до європейських та світових стандартів має сприяти переформатування і оновлення змісту освіти, а також оновлення системи забезпечення якості освіти всіх рівнів.

Безумовною новацією Закону Україні «Про освіту», покликаною сприяти забезпеченню умов для максимально повної реалізації права людини на освіту, є введення інституту освітнього омбудсмена, який є посадовою особою Кабінету Міністрів України. Він має повноваженнями розгляду скарг із питань освіти та перевірки викладених у них фактів, отримання від закладів освіти та органів управління освітою необхідної для своєї діяльності інформації, приймати за результатами перевірок рішення щодо наявності чи відсутності фактів порушень освітніх прав та надання відповідних рекомендацій в повідомлення правоохоронних органів.

Відповідно до Положення про освітнього омбудсмена, яке затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491 «Деякі питання освітнього омбудсмена», він призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Міністра освіти і науки строком на п’ять років без права повторного призначення [4].

Зважаючи на вищевикладене, можна зробити висновок, що забезпечення права на освіту й захист цього права є досить важливими напрямками діяльності держави у сфері освіти. Задля створення ефек-

тивного механізму захисту права на освіту усіх учасників освітнього процесу, слід детально досліджувати, проводити аналіз стану забезпечення права на освіту.

Список використаної літератури:

1. Павлюх О.А. Право на освіту: міжнародний та національний вимір (в контексті аналізу міжнародних договорів та національних нормативно-правових актів). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 24. Т. 4. С. 178-181.
2. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145–VIII. Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/2145-19.
3. Легенький М.І. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері освіти : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2018. 513 с.
4. Деякі питання освітнього омбудсмена: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 червня 2018 р. № 491. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show

Ключові слова: забезпечення права на освіту, учасники освітнього процесу, освітній омбудсмен, система забезпечення якості освіти.

Ключевые слова: обеспечение права на образование, участники образовательного процесса, образовательный омбудсмен, система обеспечения качества образования.

Key words: ensuring the right to education, participants in the educational process, the educational ombudsman, the system for ensuring the quality of education.

БОНДАРЕНКО АЛІНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ В СИСТЕМІ ПРАВОЗАХИСТУ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Еволюцію поняття прав людини від природних прав до позитивних правових цінностей, які є однією з найвищих культурних цінностей загалом, розглядали багато науковців упродовж століть. Процес теоретичного осмислення прав людини триває й досі, й останніми десятиліттями дедалі частіше лунає думка про те, що права людини – це моральні вимоги до уряду, а не просто права, якими люди наділені від народження, не лише певні можливості, необхідні людині для її існування та розвитку [1, с. 9]. Як зазначає Е. Л. Рубін, поняття прав людини та захист особистості від уряду, який нині розглядається як ядро поняття прав людини, впродовж історії розвивались окремо, і зараз доцільніше говорити про права в термінах моральних вимог до урядів, їх зо-

бов'язань та обмежень щодо них, аніж у термінах прав як можливостей, котрі мають люди [2, с. 78].

У зв'язку з цим набуває особливого значення питання щодо місця держави у загальному соціальному механізмі правозахисту. Значущість цього питання зумовлена передовсім тим, що сама ідеологія прав людини сягає своїм корінням ідеї, що ці права виступають базовим засобом обмеження держави. Саме в цьому сенсі сучасний дискурс прав людини розвивається як напрям моральної, політичної і правової філософії, яка пропонує бачення прав як засобів лімітації діяльності уряду [3].

У цьому контексті варто підкреслити суттєву відмінність між поняттями «порушення прав» і «правопорушення». В юридичній літературі справедливо підкреслюється, що особа не може здійснити порушення права іншої рівної за статусом особи. Так, М. Мейз зазначає, що оскільки порушення прав людини безпосередньо пов'язане з політикою урядів, то це підкреслює статус прав людини як універсальних, і саме це робить міжнародне право найбільш природнім інструментом попередження таких порушень [4]. Сама ідея порушення суб'єктивного права виражається в тому, що суб'єкт такого порушення повинен займати владну позицію влади щодо особи, чиї права порушено. Це не обов'язково має бути влада в її публічному прояві, як у випадку з державними органами і їхніми посадовцями, або ж органами місцевого самоврядування. Порушення права завжди передбачає наявність владних відносин між порушником й особою, чиї права порушено. Ці владні відносини можуть мати інституціоналізований характер, якщо стороною порушення права є держава чи інша структура публічної влади, або ж не інституціоналізований, якщо стороною порушення права є не публічна особа, яка, однак, має інший правовий статус, ніж потерпілий від порушення права.

Якраз варіант інституціоналізованого порушення права є найпершим об'єктом дослідницького інтересу у сфері прав людини, і саме в цьому вимірі зазвичай формується дискурс прав людини як інструментів обмеження публічної влади. Понад те, як свідчить сам факт існування Європейського суду з прав людини, саме держава або інші публічні владні інститути є головними суб'єктами порушення прав людини.

Зв'язок між конституціоналізмом і правами людини є очевидним, й особливо помітним він стає у призмі ідеології верховенства права. Відповідно до впливової дефініції верховенства права, запропонованої Кофі Ананом, це»принцип управління, відповідно до якого усі особи, інститути та організації, публічні й приватні, включаючи державу, є керовані законами, які є публічно проголошеними, рівно застосовуваними, та такими, на основі яких функціонують незалежні суди, а також які є сумісними з міжнародними нормами та стандартами прав людини» [5]. Таке розуміння верховенства права передбачає реалізацію принаймні одного з фундаментальних принципів сучасного конституціоналізму, а саме поділу влади. Функціонування незалежних судів неможливе без встановлення ефективного і стабільного механізму стримувань і противаг.

Конституціоналізація державності створює фундаментальні передумови для захисту прав людини. Однак насправді не все так просто. В одному з останніх фундаментальних досліджень у царині верховенства права, книзі П. Гаудера «Верховенство права в реальному світі» встановлено, що навіть ефективна реалізація конституційних принципів аж ніяк не гарантує захисту прав людини. Автор виявляє це на прикладі проблеми расової дискримінації часів так званого «джим-кроунівського Півдня», коли навіть після запровадження XIV поправки до Конституції США, тобто поправки про рівний захист, афро-американці усе ще не мали жодних формальних засобів для становлення як повноправних членів американського суспільства. Це, зокрема, було пов'язано з так званими тестами на письменність: для того, щоби громадянин отримав право голосу, він мав скласти тест на письменність. Проблема полягала в тому, що колишні раби не мали жодної змогу навчатися письменності через сегрегацію у сфері освіти. Це робило їх становище уразливим, а тогочасні США – невідповідними вимогам верховенства права. Як пише П. Гаудер, «якщо закон підлягає критиці за порушення вимоги загальності законів, бо він, у тих соціальних умовах, в яких діє, не є обґрунтованим публічними підставами, то це означає, що задля того, щоби держава зробила цей закон сумісним із верховенством права, слід або скасувати його, або ж виправити соціальні умови (як правило, це несправедливість, соціальна ієрархія), які роблять його суперечливим. Отже, верховенство права висуває розрізнювальну вимогу до джим-кроунівського Півдня: позбавтеся тестів на письменність або надайте афро-американцям належну освіту» [6, с. 45].

Так, відомими є дослідження у сфері радянського конституціоналізму, який мав мало спільного з реальним утіленням засад поділу влад, народовладдя тощо. Однак головний висновок полягає в тому, що навіть інституційно реалізований конституціоналізм – як в США XIX – XX ст. – не є гарантією захисту прав людини.

Отже, ефективний конституціоналізм, пов'язаний з реалізацією принципів поділу влади, народовладдя, незалежністю судів тощо, який є першим, базовим рівнем державного правозахисту, не є достатнім для того, щоби слугувати надійною політико-правовою гарантією прав людини. Здійснюючи інституціоналізацію конституції, держава лише закладає основи для більш активної діяльності у царині правозахисту, зокрема, через запровадження егалітаристської правової політики. Правозахист у сучасній державі не може базуватися винятково на реалізації засад конституціоналізму, навіть якщо він сприймається у нормативному сенсі, тобто як такий, що встановлює вимогу поваги до прав людини і декларує цінність людини та її гідності. Це пов'язано передовсім із тим, що модерна держава, яка виникла внаслідок концептуалізації прав людини, базується на ідеології суверенності. XIX ст. було показовим з точки зору розвитку держав: зміцнення суверенності у Франції, Британії, Німеччині, Австро-Угорщині, Російській Імперії, США та інших державах відбувалося під впливом націоналістичних настроїв, і права людини багато в чому відходили на другий план.

Список використаної літератури:

1. Антонович М. М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. Наукові записки НаУКМА. Політичні науки. 2005. Т. 45. С. 9–16.
2. Rubin E. L. Rethinking Human Rights. International Legal Theory: Human Rights. 2003. Vol. 9. P. 5–78.
3. Dembour, M.B. What Are Human Rights? Four Schools of Thought. Human Rights Quarterly. 2010. Vol. 32. No 1. P. 1–20.
4. Maiese M. Human Rights Violations. Beyond Intractability. Eds. Guy Burgess and Heidi Burgess. Boulder: University of Colorado, 2003. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.beyondintractability.org/essay/human-rights-violations
5. The rule of law and transitional justice in conflict and post-conflict societies: Report of the Secretary-General (S/2004/616) [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.un.org/ruleoflaw/files/2004%20report.pdf
6. Gowder P. The Rule of Law in the Real World. New York: Cambridge University Press, 2016. 275 p.

Ключові слова: правозахист, сучасна держава, конституціоналізм, порушення прав, правопорушення, права людини.

Ключевые слова: правозащита, современное государство, конституционализм, нарушение прав, правонарушения, права человека.

Key words: human rights, modern state, constitutionalism, violation of rights,offenses, human rights.

АНТОШИНА ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ІНФОРМАЦІЙНА ВЛАДА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Вступ сучасного світу в інформаційну епоху розвитку і глобалізація світових комунікацій призвели до глибоких змін співвідношення влади усуспільстві, різкого підвищення політичного впливу інформаційної владиі, перш за все, її головних носіїв – засобів масової інформації (ЗМІ). Це все очевидніше стало у зв'язку з оголошеною 11 березня 2020 Всесвітньою організацією охорони здоров'я коронавірус (COVID-19) пандемією. Саме доступ до інформації став найважливішою умовою підготовки до боротьби з цим воістину всесвітнім злом. Обсяг та якість інформації не тільки підкреслюють потенціал інформаційної влади, а й визначають якість її функціонування.

Влада це той невід'ємний компонент будь якої цивілізації, який змінюється разом зі змінами у суспільстві. Розвиток сучасної цивілізації напряму залежить від глобальних перетворень інформаційних

ресурсів і засобів їх використання в усіх регіонах світу. Сучасна ситуація, характеризується становленням інформаційного суспільства та є передумовою для еволюційного переходу до наступної стадії розвитку людства, технологічною основою якої є індустрія створення, обробки і передачі інформації.

Доступність інформації виступає вирішальним фактором функціонування сучасного суспільства. Під впливом інформаційної влади змінюються більшість політико-правових інститутів, політичні відносини, форми політичного та інформаційного впливу на суспільні відносини та суспільну свідомість.

На думку американського дослідника О. Тофлера, під кінець XX століття знання та інформація стали найважливішим ресурсом влади. Вони дозволяють «досягтиціле, мінімально витрачаючи ресурси влади; вмовити людей в їх особистої зацікавленості в цих цілях; перетворити супротивників у союзників» [1].

Перехід від індустріального до інформаційного суспільства є нагальною реальністю нашого часусачіпає всі держави, де Україна не є винятком. Перехід до інформаційної цивілізації перетворює інформаційний ресурс на стратегічний фактор будь-якої країни [2, с. 3]. Так, формування інформаційної влади безпосередньо пов'язане зі становленням інформаційного суспільства, в якому інформація стає головним економічним ресурсом.

Інформаційна влада чинить широкий вплив на формування поведінки особистості і суспільства в цілому, вміло маніпулює свідомістю людей, за допомогою цілеспрямованого впливу інформації або блокування певних відомостей, пропагандистських і агітаційних матеріалів, інформації, яка і не сприймаються нами, як примус.

Всеосяжна інформатизація суспільства, широке впровадження нових інформаційних технологій (телебачення, комп'ютерних мереж, аудіо- та відеосистем, інтернет-телебачення, соціальних мереж) актуалізували дискусії про інформаційну владу. Тут можемо виділити кілька дефініцій поняття інформаційної влади. Інформаційна влада – по-перше, це влада якоїсь інформації (ідей), прийнятої до реалізації, а по-друге, влада людей, які втілюють інформацію (ідеї) в життя [3].

Інформаційна влада визначається як зростаюче в наш час значення інформації і сили її впливу на політичні процеси, на процедури вироблення і прийняття важливих рішень, їх пропаганди і реалізації. Нині лідирує той, хто володіє повною і своєчасною інформацією. Цілеспрямована інформація важлива для створення іміджу влади, політики і політиків [4].

Каращук М.Г. трактує інформаційну владу як специфічний вид влади, яка впливає на політичну поведінку людей за допомогою цілеспрямованого поширення або застосування інформації [5, с. 6].

Однак, слід зауважити, що інформаційна влада не обмежується тільки політичними подіями, вона охоплює і розповсюджує свій вплив на всі сфери людського життя. Інформаційна влада та її інсти-

тути проникають в усі процеси, в які не допускаються правові органи, навіть у приватне життя , яке охороняється Конституцією.

Інформаційна влада це, перш за все, здатність і можливість держави, інститутів громадянського суспільства, державних діячів, публічних політиків, журналістів, діячів культури та ін., які виступають в якості і всіх суб'єктів інформаційної влади,робити визначальний вплив на індивідуальну, групову і масову свідомість, політичну поведінку і діяльність людей за допомогою інформаційного впливу, міжособистісної комунікації, засобів масової комунікації.

Однак неможливо не відмітити той факт, що масштаби донесення інформації та її сприйняття залежить від переконливості та привабливості. Тому одна інформація може бути підтримана всім народом, а на іншу ніхто не відреагує. Не раз реакція широких мас досягає межі, коли державної владі доводиться з ними рахуватися.

Тобто, інформаційні потоки не контролюються, привабливість інформації залежить від того чи іншого засновника (власника) каналу, яка інформація повинна бути розповсюдження, а яка ні, що, в свою чергу, свідчить про абсолютну відсутність можливості об'єктивності та всебічності висвітлення подій.

Як відомо, умовою існування та функціонування інформаційної влади виступають соціальні комунікації, змістом яких виступає інформація, що в свою чергу забезпечує спілкування людей.Інформаційна влада володіє потенціалом, який сприяє взаємодії та взаємовпливу його суб'єктів.

Можна констатувати факт, що умови комунікації сьогодні стають умовою функціонування будь якої з гілок влади (законодавчої, виконавчої, судової).

Одним з найважливіших завдань Української держави в умовах інтенсифікації євроінтеграційних процесівстало формування і забезпечення демократичних засад діяльності інститутів інформаційної влади, так як дана влада трансформується в потужний фактор суспільного розвитку, основний потенціал і ефективність якої розкриваються через її комунікативні характеристики.

Список використаної літератури:

1. Тофлер О. Проблема власти на пороге XXI века // Свободная мысль. 1992. № 2. С. 114.
2. Правове забезпечення інформаційної діяльності в Україні / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка, І. С.Чижа. – К. : Юрид. думка, 2006. – 411 с.
3. Ржевська Н. Ф.,Політична влада та інформація, місце інформаційної влади у інформаційному суспільстві. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : jrnl.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/2950
4. Власть. Политика. Государственная служба. Словарь. – М.: Луч. В. Ф. Халипов, Е. В. Халипова. 1996.
5. Каращук М. Г. Інформаційна влада як чинник демократизації сучасного суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук :

спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / М. Г. Каращук. – К., 2006. – 15 с.

Ключові слова: інформація, інформаційна влада, комунікація, інформаційне суспільство.
Ключевые слова: информация, информационная власть, коммуникация, информационное общество.
Key words: information, information power, communication, information society.

КОЗАКЕВИЧ ОЛЕСЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Право на доступ до правосуддя є одним із фундаментальних прав людини, на реалізацію якого в сучасних умовах впливає значна кількість найрізноманітніших чинників. Сьогодні під впливом глобалізаційних процесів відбуваються зміни як правових систем в цілому, так іокремих-правових інститутів. Зазначені тенденції зумовлюють правовий розвиток, зокрема прогресивні зміни в системі доступу до правосуддя.

Проблематика впливу глобалізації на сучасне право вважається одним із актуальних напрямківдосліджень в загальнотеоретичній юриспруденції. Так, Л. Г. Матвєєва розглядаєглобалізацію як один із випадків транзитивності у праві [1, с. 14]. На думку Л. Васечко, глобалізація являється загальносвітовим безперервним, об'єктивним процесом, який знаходить своє відображення на правовідносинахв усіх без винятку сферах суспільного життя, сприяє уніфікації, стандартизації нормправа, створення єдиного правового простору [2, с. 123].

Розвиток правових систем в умовах глобалізації, Л. Удовикарозглядаєчерез призму антропологічного підходу. Вплив глобалізації на систему права проявляється в поширенні глобальних правових ідей, світових та європейських правових стандартів, їх відображенні в правовій політиці, правовій акультурації, глобалізації правової свідомості; в нормативній підсистемі – у появі нових принципів і норм, які відображають і втілюють глобальні правові ідеї, – у розширенні кола суб'єктів правової системи, трансформації їх правового статусу на основі врахування глобалізаційних трансформацій; у функціональній підсистемі – у реалізації світових та європейських стандартів правозастосування, насамперед у сфері захисту прав людини [3, с. 22-23].

Глобалізація є одним із об'єктивних факторів еволюції сучасності. Вона супроводжується значним впливом на суспільні та правові інститути. При цьому, основними тенденціями глобалізації виступають процесигуманізації та демократизаціїсуспільства.

Сучасний світ розвивається в парадигмі інформаційних технологій і рухається в сторону формування інформаційного суспільства, що живе в режимі «on-line». Інтернет та можливості, пов'язані із застосуванням новітніх інформаційних технологій у всіх сферах суспільних відносин зайняли помітне місце в життісуспільства. Удосконалення засобів соціальної комунікації, що призвело до безпрецедентного в історії людства прискоренню обміну інформацією, не могло не змінити характеру взаємодії «людина – суспільство – держава». Цей фактор знайшов своє відображення в системі правосуддя, що представляє собою одну з найважливіших форм такої взаємодії.

Під впливом динамічних процесів інформатизації, активно впроваджуються інформаційні та комунікаційні технології в судову систему і судочинство. Ці фактори зумовлюють формування електронного правосуддя, що суттєво змінює правосуддя в контексті його доступності та ефективності.

Право на доступ до правосуддя передбачає, що кожен громадянин повиненмати реальну, практичну, безперешкодну можливість здійснити захист своїх прав, свобод та інтересів в передбаченому законом порядку. В цьому аспекті, застосування інформаційних технологій в системі правосуддя визначаєтьсяодним із прогресивних кроків, на шляху до ефективної реалізації громадянами права на доступдо правосуддя.

Основна мета електронного правосуддя полягає, в забезпеченні безперешкодної реалізації громадянами права доступу до правосуддя, спрощенні провадження низки процесуальних дій для громадян. В деяких випадках, такі технології роблять доступ до суду єдиним можливим способом. Як наслідок, право на доступ до правосуддя розглядається не лише як фізична можливість особи бути присутньою в судовому засіданні, а в аспекті новітніх технологій, дій і процедур допоміжного характеру щодо забезпечення і полегшення шляхів реалізації права на доступ до правосуддя [4, с. 371].

Електронне правосуддя являє собою систему, що складається з елементів, які забезпечують доступ до інформації про діяльність судів, і систем автоматизації судочинства. До основних елементів системи електронного правосуддя слід віднести: подачу процесуальних документів в електронній формі через офіційний сайт суду; формування складу суду, що забезпечується автоматизованою інформаційною системою; отримання судових повідомлень в електронній формі; аудіопротоколи судових засідань; застосування системи відео конференції. У цьому контексті важливого значення набувають положення кримінального процесуального законодавства. Зокрема, Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає застосування відеоконференції під час досудового розслідування при проведенні допиту, впізнання. Стаття 232 КПК України детально регламентує умови застосування цієї технології та її процесуальне оформлення. Хід і результати процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції, фіксуються за допомогою технічних засобів відеозапису [5].

Безперечно, впровадження таких новацій сприятиме зменшенню організаційних, адміністративних та часових витрат, що виникають

під час подання процесуальних документів до суду в паперовій формі. До того ж електронне судочинство забезпечить учасникам справи право брати участь у судовому засіданні незалежно від їхнього місця перебування (місця проживання). Такі зміни сприятимуть усуненню організаційних бар'єрів громадян до реалізації права на доступу до правосуддя.

Проте в деяких випадках, новітні технології можуть значно обмежитидоступ до правосуддя. В цьому аспекті,слід зазначити про таку категорію осіб, які беруть участь у справі, але не володіють навичками роботи з сучасними інформаційними технологіями або не мають відповідного технічного обладнання. В такому разі, право на доступ до правосуддятаких категорій осіб буде звужено, а при відсутності фінансових можливостей отримати професійну юридичну допомогу таке право неможливо буде реалізувати.

З урахуванням даного фактора встановлення електронної судової комунікації як єдиної форми спілкування учасників судового процесу, коли право використання електронних технологій переходить в обов'язок, буде створювати надмірні перешкоди на шляху звернення до суду і обмежувати доступність правосуддя як можливість вільної реалізації громадянами права на захистсвоїх прав, свобод та законних інтересів.

Зарубіжні країни протягом останніх років, активно впроваджують новітні інформаційні технології в свою систему судочинства. Україна теж знаходиться на шляху до формування системи електронного правосуддя. Значне місце в роботі суду має реалізація проекту «Електронний суд», що запроваджує обмін електронними документами між судом та учасниками судового процесу [6]. Адже ведення та збереження документації суду в електронному вигляді забезпечить безперешкодне право на доступ громадян до правосуддя навіть у разі припинення робити суду за об'єктивних (надзвичайних) обставин та подальшого територіального переміщення судової установи в іншу місцевість.

Наразі перші кроки в реалізації проекту «Електронний суд» в Україні вже зроблені. Електронна підсистема суду працює у відкритому доступі ESITS та забезпечує безпечний обмін файлами, що стосуються того чи іншого судового процесу через електронний кабінет.

Таким чином, новітні технології сприяють прогресивним трансформаціям системи правосуддя. Оскільки, за допомогою електронних технологій доступ до правосуддя значно спрощується. Умовою ефективності застосування сучасних інформаційних технологій всуді виступає належне забезпеченняправа на доступ до правосуддя. Електронне правосуддя представляється лише інструментом, певною технологією, що дозволяє на сучасному етапі розвитку суспільства зробити правосуддя більш доступним та ефективним.

Список використаної літератури:

1. Матвєєва Л. Г. Аналіз сучасних досліджень транзитивних процесів у праві / Л. Г. Матвєєва // Юридична Україна. – 2015. – № 9. – С. 11-19.

2. Васечко Л. О. Еволюція прав людини під впливом процесів глобалізації / Л. О. Васечко // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 121-126.
3. Удовика Л. Г. Глобалізація як критерій типології національних правових систем / Л. Г. Удовика // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 72. – С. 21-27.
4. Базове дослідження із застосування правосуддя перехідного періоду в Україні: монографія / за заг. ред. А. П. Бущенка, М. М. Гнатовського. – К.: «РУМЕС», 2017. – 592 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13.04.2012 року. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/4651-17 (дата звернення: 22.04.2020)
6. Про реалізацію проекту щодо обміну електронними документами між судом та учасниками судового процесу: наказ Вищого адміністративного суду України від 20.01.2015 № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003760-15 (дата звернення: 22.04.2020)

Ключові слова: право на доступ до правосуддя, електронне правосуддя, електронний суд, електронне судочинство.
Ключевые слова: право на доступ к правосудию, электронное правосудие, электронный суд, электронное судопроизводство.
Key words: right of access to justice, e-justice, globalization processes, e-court, e-judicial.

ЧУЛІНДА ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ДОКТРИНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

У зв'язку з правовою реформою в Україні, адаптацією законодавства України до законодавства Європейського Союзу, що потребує детального вивчення окремих положень, їх синхронізації з чинними правовими актами, зростає значення наукових розробок, які здатні впливати на правозастосовний процес.

Відрівня розвитку аналітичної юриспруденції залежить юридична досконалість законодавства. Розроблені у результаті наукових досліджень узагальнення, визначення, порівняльні характеристики, класифікації сприймаються правотворцем, переносяться до законів, кодексів, інших кодифікованих актів. Результати наукових досліджень певною мірою впливають на офіційне тлумачення, отримують своє закріплення в самих нормативно-правових актах.

Українські правознавці ще у класичних правових теоріях попередньої доби (М. Гредескул, Б. Кістяківський, Ф. Тарановський) підкрес-

лювали, що правові норми у суспільстві значною мірою залежать від наукових розробок та міркувань правознавців, засвоєння юридичного значення досягається за допомогою ґрунтовних професійних юридичних знань, володіння науково-практичними рекомендаціями. Деякі з них (М. Гредескул) включали правові доктрини до переліку джерел права.

Навіть, якщо наукові розробки не реалізовані в законодавстві, вони зберігають суттєве значення, оскількивідображають тенденції, пов‘язані з системою права, а це відповідним чином впливає на те, як право функціонує, в яких напрямах відбувається його розвиток.

Слід звернути увагу на те, що однією з причин виникнення проблеми мовного вираження думки правотворця й однозначного її розуміння є те, що будь-які знаки (слова і словосполучення текстів нормативно-правових актів) – це скорочений запис їх значення. Позначена реальність, зовнішній чи духовний світ багатогранніші, ніж знаки (слова), якими їх виражають, тому слова будь-якої мови є багатозначними. Слова-синоніми завжди мають деякі нюанси, відтінки значення (тому не бажано вживати на позначення одного поняття різні слова, наприклад, *підробка, підроблення, підлог, фальсифікація*), слова-омоніми позначають різні поняття одним словом (*передача* документів – *передача* телевізійна) тощо, що має наслідком неоднозначне тлумачення і застосування правових норм, а також певною мірою пояснює помилки у правозастосовному процесі. До того ж, як відзначав Г. Кельзен, будь-який юридичний документ, як би старанно його не було складено, у більшості випадків припускає більше, ніж одне тлумачення, причому, усі ці тлумачення є законними та логічно можливими [1].

Якщо розглянути ставлення до доктринального тлумачення в різних правових системах, то у романо-германському праві доктрина займає вагоме місце, здійснюючивплив не лише на правозастосовувача та інтерпретатора дійсного права, а й на законодавця. До доктрини звертаються члени вищих та місцевих законодавчих органів при підготовці й обговоренні проектів законів та інших нормативних актів. Для суддів континентального права є звичайним залучення до судового процесу поглядів інших юристів, виражених у спеціальних трактатах, коментарях до кодексів, монографіях і статтях. Незважаючи на відмінності, які існують в різних державах і національних правових системах, які формують романо-германську правову сім‘ю, доктрина як неформальне джерело відіграє в кожній з них важливу практичну роль.

В англо-саксонській правовій сім‘ї, наприклад, в Англії, праці видатних юристів визнаються джерелом права, оскільки вони містять необхідні узагальнення, аналіз як писаних, так і неписаних норм англійської конституції. На «Коментарі до законів Англії» Віл‘яма Блекстона (1765 р.) посилаються як на обов‘язкове джерело.

В ісламському праві діяльність юристів значною мірою обмежується тлумаченням і роз‘ясненням правових книг, які окремими школами були визнані як авторитетні джерела. Велике значення має іджма – єдина думка всієї ісламської спільноти, неспеціалістів і юристів, з будь-якого питання ісламського вчення про обов‘язки правовірних.

Таким чином, у різних правових системах доктринальне тлумачення відіграє суттєву роль, наукові розробки правознавців здійснюють вплив на правозастосування, правотлумачення, правотворчість, загалом на розвиток права.

Наша вітчизнянаправова культура має інші традиції, проте важливим є врахування у наукових дослідженнях моральних принципів і норм, які складаються у суспільстві. Наукова доктрина дає обґрунтоване уявлення про перспективи розвитку суспільних відносин, глибоке пояснення змісту діючих норм, їх мету, дію тощо. Практичне вирішення правових питань передбачає обов'язкове дослідження загальнометодологічних, загальнотеоретичних та інших спеціальних знань, отриманих науковцями у процесі самостійного опрацювання джерел. Ці знання формують правосвідомість, складають його невід'ємну частину, а, отже, беруть участь у правозастосовній практиці, трансформуючись у відповідний образ діями суб'єкта права. Отже, будь-яке правове дослідження має практичне значення. Воно завжди може бути використане у процесі з'ясування і роз'яснення чинних нормативно-правових актів. На жаль, в Україні відсутня процедура урахування пропозицій науковців, і тому багато конструктивних ідей просто не враховується, без будь-якої аргументації.

На сучасному етапі правової реформи в Україні зростає важливість використання наукових розробок, зокрема, щодо тлумачення юридичних понять у міжнародно-правових нормах, зокрема, у зв'язку із застосуванням Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Наприклад, важливим є наукове роз'ясненняпонять «пілотне рішення» Європейського Суду з прав людини, його відмінності від «квазіпілотного рішення» з метою реалізації можливостей, які надає Європейський Суд з прав людини для усунення певних проблем та яким чином держави можуть використовувати надані Судом можливості. Хоча поняття пілотного рішення досі не отримало чіткого визначення [2].

Досліджуючи тлумачення актів адміністративного законодавства, вчені звертають увагу на те, що адміністративне законодавство містить численну кількість оціночних понять, які мають вільний характер тлумачення («забезпечення ефективної роботи», «справедливе і шанобливе ставлення», «неповна службова відповідність» тощо) [3, с. 155]. Проблема оціночних понять потребує використання у правозастосовному процесі доктринальних досліджень.

Ґрунтовні наукові статті, присвячені проблемам лінгвістично-термінологічного дослідження текстів нормативно-правових актів і тлумачення окремих термінів і терміносполучень, допомагають удосконаленню мовного вираження правових норм, сприяють врахуванню особливостей текстуального оформлення правових норм при юридико-лінгвістичному тлумаченні, що розширює і поглиблює процес накопичення досвіду тлумачення [4]. Безумовно, цінними є науково-практичні коментарі судової, господарської практики, коментарі до Конституції, законів, кодексів України, які ґрунтуються на глибокому науковому аналізі й узагальненні практикитлумачення.

Отже, визначення в законодавстві України (наприклад, в законі про нормативно-правові акти) правового становища висновків спеціалістів щодо наукового (доктринального) тлумачення нормативно-правових актів здатне звести до мінімуму помилки у судочинстві, а також сприятиме ефективності правозастосовної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Kelsen H. The Law of the United Nations. – London.: Kegan Paul, 1950. – P. 13.
2. Дудаш Т. Пілотні рішення Європейського Суду з прав людини як інструмент розв'язання структурних проблем правових систем / Т. Дудаш // Право України. – 2013. – № 6. – С. 208-218.
3. Коломоєць Т. О., Костенко О. І. Тлумачення актів адміністративного законодавства / Т. О. Коломоєць, О. І. Костенко. – Запоріжжя : Запорізький національний університет. – 2011. – 200 с.
4. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів. Монографія. – К.: Атіка, 2005. – 200 с.

Ключові слова: доктринальні дослідження, адаптація законодавства, оціночні поняття, тлумачення.

Ключевые слова: доктринальные исследования, адаптация законодательства, оценочные понятия, толкование.

Key words: doctrinal research, adaptation of legislation, evaluation concepts interpretation.

СЕРЕБРО МИХАЙЛО ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ІНДУСТРІЯ 4.0 ТА ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА

Вперше термін «Четверта промислова революція» прозвучав в 2011 році на регіональному рівні в м. Ганновер (обговорювалася питання інноваційного розвитку Німеччини), через п'ять років це питання вже було піднято на одному із засідань Всесвітнього економічного форуму в Давосі, а у 2017 році вже 27 засідань Форуму були присвячені тематиці Індустрії 4.0.

Перша промислова революція призвела до переходу від ручного до механізованого виробництва через використання парового двигуна, друга спричинила перехід до масового виробництва, через використання електродвигуна і конвеєра, третя призвела до переходу на автоматизоване виробництво через використання комп'ютерів та інформаційних технологій. Четверта – до стирання кордонів між фізичними, цифровими та біологічними сферами через введенням у виробництво

кіберфізичних систем й використання нових способів збору та налізу даних (Blockchain).

І якщо попередні «революційні» етапи характеризували та мали вплив більшою мірою на сферу класичного промислового виробництва, то Індустрія 4.0. змінює саму сутність людської комунікації та взаємодії, що не може не відображатися й на юридичному середовищі. Перетворення відбувається як за традиційним напрямком (характерним для всіх попередніх «революцій»), так і нетрадиційним. Перший пов'язаний з потребою вироблення релевантного інституційно-нормативного забезпечення таких процесів,а від того і необхідність ознайомлення та вміння працювати з ними юристу. Другий – із концептуальними перетвореннями в самій юридичній практиці, про що піде мова далі.

Запровадження кіберфізичних систем в юридичну практику пов'язане, у першу чергу, із апеляціями до штучного інтелекту (ШІ). Справа в тому, що тенденції до роботизації юридичної практики дійсно є але до справжнього ШІїм ще далеко. Найчастіше за штучним інтелектом тут стоїть «машинне навчання», робота чат-ботів та веб-ботів. Такі боти, звичайно, ще не можуть мислити і творчо підходити до поліпроблемних та нешаблонних ситуацій, але сферу консультацій з типових питань вони вже перебирають на себе.

Робота юриста традиційно пов'язана з необхідністю обробки величезної кількості інформації, наприклад,достатньо тільки згадати роботу з нормативно-правовими актами та судовими рішеннями. Саме тому тематика Big Data та Blockchain чи не найкраще релевантна реаліям сучасної юридичної практики через функціонування різних реєстрів (Єдиний державний реєстр нормативно-правових актів, Єдиний державний реєстр судових рішень, Державний реєстр речових прав на нерухоме майно та ін.) і перехід державних баз даних (Системи електронних торгів арештованим майном, Держгеокадастру та ін.) на технології Blockchain.

Все активніше використовуються електронні конструктори юридичних документів. Іваницький С.О. з цього приводу наводить приклади американських Legal Zoom та Rocket Lawyer, німецьких Smartlaw і Jurato, французької Captain Contract та бельгійської Lawbox [1, с. 34]. В Україні також є перші кроки у цьому напрямку, наприклад, запуск Конструктора позовної заяви щодо оскарження відмови у наданні публічної інформації.

Актуальним вбачається звернення до ідеї дистанційного надання юридичних послуг через інтернет та різні додатки. Наприклад, у Російській Федерації значну частину ринку юридичних послуг відібрали платформа pravoved.ru та 9111.ru., які в режимі онлайн та на основі фрілансу надають юридичні консультації.

Змін зазнають і підходи до оплати юридичних послуг, сучасність вимагає гнучкості платіжних засобів, їх транснаціоналізації, що актуалізують питання використання криптовалюти як платіжного засобу. Наприклад, ЮФ «Ілляшев та Партнери» у вересні 2017 року офіційно заявила про таку можливість. Показовим є приклад ЮФ «Юскутум», що займалася супроводом першої в світі електронної трансатлантичної

угоди з обміну нерухомості на криптовалюту Ethereum з використанням смарт-контракту блокчейна Ethereum.

Активно поширюється онлайн врегулювання спорів (online dispute resolution – ODR). Так, Європейська комісія розробила Європейську процедуру регулювання дрібних претензій (ESCP), що передбачена для вирішення транскордонних спорів, у яких розмір претензій не перевищує 2 тис. євро. Згідно ESCP, урегулювання здійснюється в письмовій формі при використанні інформаційно-комунікаційних технологій (електронна пошта, відеоконференції тощо) [2].

Змінюється система взаємодії з державними органами. Наприклад, суд Пекіна найближчим часом дасть можливість позивачам подавати скарги та оплачувати судовий збір через месенджер WeChat. Телеграм-канал «Судді України» з посиланням на South China Morning Post зазначає, що новий сервіс буде використовувати технологію розпізнавання осіб для ідентифікації громадян, а також розпізнавання букв для сканування завантажених документів. Систему підключено до бази даних, в якій зберігаються відомості про реєстрацію громадян, їх датах народження та повних імен.

В України тема електронного судочинства є не менш актуальною, поки що засобами електронного або мобільного зв'язку здійснюється реально лише надсилання сторонам судового процесу повісток, але в перспективі передбачається розширення процесуальних можливостей в рамках Концепції Електронного суду.

Все вищезазначене – це лише невелика частина прикладів формування нового образу юридичної практики, образу, що нерозривно пов'язаний із виходом до нових технологічних граней професії, яка вже не може сприйматися як консервативний та закритий клуб. Подібних нетипових перетворень зазнає не тільки юридична практика, але і юридична наука, чому вже зараз приділяється значна увага, у тому числі і на монографічному рівні [3].

Список використаної літератури:

1. Іваницький С.О. Майбутнє адвокатури / С.О. Іваницький // Адвокатура: минуле, сучасність та майбутнє: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 10 листопада 2017 р.) – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 34.
2. European Small Claims Procedure [Електронний ресурс] // Official Journal of the European Union (with changes). – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2007/861/oj.
3. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко [та ін.] ; НУ «ОЮА», Півден. регіон. центр НАПрН України, за ред. Ю.М. Оборотова, рец.: Б.В. Бабін, А.Ф. Крижановський, О.Г. Мурашин. – Одеса : Фенікс, 2015. – 488 с.

Ключові слова: індустрія 4.0., четверта промислова революція, юридична практика.

Ключевые слова: индустрия 4.0., четвертая промышленная революция, юридическая практика.

Key words: industry 4.0., fourth industrial revolution, legal practice.

ДУДНИК РУСЛАНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент, кандидат юридичних наук

ПРЕДМЕТ МІГРАЦІЙНОГО ПРАВА ЯК КОМПЛЕКСНОЇ ГАЛУЗІ ПРАВА

За останні роки міграційне право України значно змінювалось та набувало все більшої актуальності у розвитку суспільних відносин. Все це пов'язано із розвитком міграції як явища, яке також піддавалось відповідним суттєвим змінам.

Основним серед правових проблем міграційного права України є питання самостійності міграційного права як галузі в системі національного права України.

Представляється, що об'єктивними передумовами існування міграційного права України є загальні конституційні засади функціонування держави, які вже сформувалися. Це суверенітет, демократичні перетворення, соціальність і гуманізм держави, утвердження верховенства прав і свобод людини та громадянина.

Тривалий час вважалося, що міграційні суспільні відносини регулюються нормами низки інших галузей права України – конституційного, адміністративного, кримінального тощо. Так, інститут правового статусу іноземців та осіб без громадянства, інститут притулку традиційно належали лише до інститутів конституційного права; інститут свободи пересування, інститут вільного вибору місця проживання – до адміністративного та житлового права; інститут екстрадиції – до кримінального права. Нині зазначені інститути набули додаткової якості змішаного інституту, що утворився на стику суміжних галузей права. Тобто вони стали міжгалузевими, комплексними інститутами. Щодо міграційного права України, то міграційними інститутами вони стали завдяки присутності міграційних процесів фізичних осіб. Загальним є те, що міграційні правові норми в сукупності регулюють міграційні процеси, пов'язані з переміщенням фізичних осіб, що становить предмет міграційного права України як самостійної галузі права [1, с. 3-16].

Як й будь-яка галузь міграційне право має свій окремий предмет правового регулювання , що є першочерговим фактором самостійності. За теорією правознавства предметом регулювання будь-якої галузі права завжні виступають сукупність однорідних суспільних відносин, які регулюються за допомогую відповідних правових норм цієї галузі.

Предмет міграційного права до теперішнього часу чітко не визначений, але ми переконі, що ядром предмета міграційного права України є міграційні процеси, з якими нерозривно пов'язані відносини з встановленням і реалізацією статусів різних категорій мігрантів, котрим необхідно за допомогою юридичних засобів відкривати простір для самореалізації [2].

Предмет міграційного права має свої характерні риси, а саме: суспільні відносини носять однорідний характер; вони виникають у зв'язку з міграційними процесами (переміщення , підготовка до переміщення); регулюються нормами міграційного права; одним із обов'язкових учасником суспільних відносин виступає суб'єкт публічного права.

Предмет міграційного права охоплює суспільні відносини, які виникають перш за все у зв'язку з переміщенням фізичних осіб або в межах одного адміністративно – територіального утворення, або між ними. Але до обсягу предмету міграційного права слід віднести також підготовку до такого переміщення, тобто отримання візи, паспортних або виїзних документів тощо.

Безумовно, предмет міграційного права виходить з поняття міграції фізичних осіб як комплексу суспільних відносин.Водночас зміст понять «міграція фізичних осіб» та «міграційні процеси» повністю не збігається. Міграція містить статичний елемент і є добровільним свідомим територіальним переміщенням фізичної особи, пов'язаним зі зміною її статусу, а міграційні процеси як динамічний елемент відображають ознаки міграційних відносин, а також розвиток залежних від них наслідків, тобто друге є частиною першого. Без усвідомлення цієї відмінності не можна виокремити властивості та якості суб'єктів міграційних відносин.

Базові норми міграційного права України покликані впорядкувати однорідні суспільні відносини, що виникають у сфері міграції фізичних осіб. До них належать положення, які, зокрема, регулюють: 1) процеси пересування як усередині держави, так і за її межами; 2) зміну й усі елементи переходу статусу мігранта з одного в інший у процесі міграції, гарантії здійснення прав і свобод мігрантів, їх юридичну відповідальність; 3) діяльність держави щодо утвердження й забезпечення наданого нормативно-правовими актами різним категоріям мігрантів юридичного статусу [3].

Зазначається, що «міграційне право» з'ясовує сутність міграційних процесів у сучасному світі, звичайно у правовому контексті, класифікує мігрантів та міграцію, розкриває сутність термінологічного інструментарію. Також в ній розглядаються питання соціального та правового регулювання міграції, управління міграційними процесами, розкривається сутність світового, європейського та регіонального досвіду розв'язання міграційних проблем [4].

Необхідно врахувати й те, що чимало норм міграційного права України, особливо у сфері імміграції, стосується питань процесуального характеру, тобто правового регулювання порядку проходження міграційних справ. Тому в багатьох випадках його можна кваліфікувати і як процесуальне право.

Отже, міграційне право України можна визначити як сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з міграційними процесами фізичних осіб, визначенням правового статусу мігранта в результаті свободи пересування, а також закріплення гарантій і обов'язків держави та її органів щодо утвердження й забезпечення статусу різних категорій мігрантів.

Список використаної літератури:

1. Хабриева Т. Я. Миграционное право как структурное образование российского права / Т. Я. Хабриева // Журнал российского права. – 2007. – № 11. – С. 3-16.
2. Чехович С. Б. Елементарний курс міграційного права України: Конспект лекцій : Навч. посіб [для студ. вищ. навч. закл.] / С. Б. Чехович. – К. : МАУП, 2004. – 216 с.
3. Федоренко В. Л. Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти: монографія / В. Л. Федоренко. – К. : Ліра-К, 2009. – С. 9. – 580 с.
4. Борута І. Міграційне право ЄС : навч. посібник / І. Борута, В.Р. Барський ; ОНЮА. – Одеса : Юрид. л-ра, 2004. – 131 с.

Ключові слова: міграція, міграційне право, предмет правового регулювання, комплексна галузь права.

Ключевые слова: миграция, миграционное право, предмет правового регулирования , комплексная отрасль права.

Key words: migration, migration law, subject of legal regulation, complex branch of law.

КОРМИЧ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат історичних наук, доцент

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЄС: ОБУМОВЛЕНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ

Актуальність теми обґрунтована важливістю дослідження закономірностей та специфіки міграційних процесів в сучасній Європі та їх правової регламентації для формування відповідних національних стандартів в умовах реалізації стратегії європейської інтеграції України. Адже від чітких правових засад зваженої міграційної політики залежить політична, економічна та соціальна стабільність у суспільствах та державах, безпека існування та співіснування держав.

У зв'язку із активізацією міграційних процесів та напливом біженців у Європу, особливо в світлі міграційної кризи 2015-2016 рр., сучасного напруженого стану на Близькому Сході, інших факторів, загострюються проблеми, пов'язані із стабільністю політико-правових систем держав. Неконтрольована нелегальна міграція спричиняє внутрішні конфлікти в окремих країнах та загрожує єдності держав в рамках ЄС, потребуючи чітких правових рамок, в яких мають відбуватись міграційні процеси.

Основними факторами, що визначили потребу реформування правового поля міграційної політики ЄС, крім міграційного тиску із-зовні, є демографічна ситуація, потреби ринку праці, реалії фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. або прогнозовані проблеми, спричи-

нені пандемією коронавірусу 2020 тощо. На внутрішню європейську мобільність вплинуло розширення складу Євросоюзу за рахунок країн, які за рівнем життя суттєво поступалися «старим» членам ЄС. Чималі дискусії пов'язані із ставленням окремих країн-членів ЄС до програм Східного партнерства, в яких задіяна Україна та до перспектив подальшого розширення ЄС, в зв'язку з чим уточнюються формулювання окремих правових актів, які регламентують таке партнерство.

Тож все це обумовило науковий інтерес до даної проблематики як правознавців, так і фахівців інших галузей науки. Але міграційні процеси дуже динамічні і потребують постійного аналізу та прогнозування задля створення сучасної правової бази ефективної міграційної політики держав.

Досягнення такої мети потребує вирішення цілого ряду важливих завдань, як: визначення сучаснихтеоретичних підходів до змісту таких категорій як «міграція», «міграційні процеси», «міграційна політика», що застосовуються в законодавстві; дослідження моделей міграційної політики; визначення сутності неконтрольованої (нелегальної) міжнародної міграції як можливої загрози безпеці держав; окреслення витоків та основних етапів міграційних процесів у Європі; характеристика правового аспекту регулювання міграційних процесів в рамках різних етапів реалізації міграційної політики в Європейському Союзі; визначення правового статусу та ролі міжнародних організацій в управлінні міграційними процесами в ЄС; прогнозування перспектив подальшого вдосконалення правової бази проведення ефективноїміграційної політики ЄС в сучасних умовах та інших питань, вирішення яких стимулюватиме розвиток правової теорії і практики, пов'язаної з регулюванням міграційних процесів в сучасному світі, передусім, в Європі.

В центрі уваги мають стояти особливості та форми правового регулювання міграційних процесів в Європейському Союзі в сучасних умовах та проблеми імплементації європейських норм в вітчизняне законодавство сучасної України.

Методологічна основа проведення таких досліджень має базуватисьна використанні комплексу загально-наукових та спеціальних методів, зокрема: системного аналізу (для висвітлення історичної ретроспективи правової регламентації міграції та міграційних процесів в Європі), структурно-функціонального аналізу (для характеристики специфіки правової бази управління міграційними процесами в окремих країнах-членах ЄС або на конкретних етапах існування Європейського Союзу), інституційного аналізу (для вивчення структури управління міграційними потоками, інституцій з розробки та впровадження міграційної політики).

Аналіз реалізації міграційної політики Євросоюзу потребує детального вивчення законодавчих актів ЄС, статистики щодо практики правового регулювання міграції та інших джерел, які висвітлюють правові засади управління міграційними процесами в сучасній Європі.

Теоретичне значення подібних досліджень полягатиме в комплексному аналізірозвитку законодавства в сфері міграції на європейському

континенті та окресленні перспектив його подальшого вдосконалення задля підвищення ефективності міграційної політики ЄС .

Практичне значення результатів таких досліджень, передусім, полягає в тому, що їх положення та висновки можна використовувати для порівняльного аналізу законодавства щодо міграційної політики ЄС та України, формування пропозицій відносно покращення та вдосконалення механізму правового регулювання міграційних потоків задля реалізації стратегічних цілей нашої держави щодо європейської інтеграції та виконання умов Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

За останні роки міграційна політика Євросоюзу змінилася і набула нового змісту її правова база. Неформалізовані міжурядові контакти еволюціонували у повноцінний законодавчий блок співтовариства, вагому частину acquis communautaire інтеграції. Після набуття чинності Амстердамської угоди міграційна політика євроспільноти стала одним з найбільш очевидних здобутків її інтеграції.

Були успішно реалізовані програми, виконання яких дало змогу значно просунутися до забезпечення більшої відкритості та безпеки Європи, інтенсифікувати внутрішню європейську мобільність, посилити охорону зовнішнього кордону, виробити правові стандарти прийому іммігрантів та біженців з третіх країн, поглибити солідарність держав-членів та розвинути співпрацю ЄС з країнами походження мігрантів. Крім розробки і прийняття законодавства, створення спеціалізованих інституцій та фінансових інструментів, проведено багатосторонні операції, налагоджено обмін інформацією, відбувається навчання службовців за погодженими програмами тощо. Разом з тим, процес формування правових засад ефективної міграційної політики ЄС не був простим. Рішення у сфері міграції завжди у центрі суспільних дебатів і на національному, і на загальноєвропейському рівнях, оскільки належать до політично чутливих, повинні враховувати широкий спектр питань безпеки, захисту прав людини та внутрішньої європейської солідарності. Труднощі виникали щодо імплементації рішень, їхньої інтерпретації в різних державах та можливостей фактичного виконання.

Правове регулювання міграційних процесів в XXI ст. стало одним з пріоритетів порядку денного сучасної Європи. ЄС оголосив мету формування «всеосяжної міграційної політики» на основі загальних базових принципів допуску громадян третіх країн на територію держав-членів» при одночасному забезпеченні охорони спільного кордону Євросоюзу.

Вирішення проблем правової регламентації міграції ускладнює співіснування діаметрально протилежних поглядів: підтримки політики мультикультуралізму іпротесту проти сучасної «колонізації». Це вимагає пошуку оптимального формату правового регулювання міграційної політики ЄС, в якій відображається суперечлива природа сучасної демократії із співіснуванням протилежних принципів: універсальностіі територіальної специфіки, прав людини та суверенітету народу тощо.

Сучасні тенденції і розвиток ситуації обумовлюють необхідність перегляду і вдосконалення ефективних моделей регулювання міжнародних міграційних процесів. Європейський Союз здійснює такі дії, орієн-

туючись напотребу нових пропозицій щодо вдосконалення теоретичної бази і практичного застосування правових механізмів проведення ефективної міграційної політики.

Все це обумовлює потребу з боку України детально аналізувати досягнення та прорахунки правового регулювання міграційної політики ЄС, враховуючи їх при створенні та вдосконаленні власної національної законодавчої основи такої політики. Це сприятиме успішній інтеграції нашої держави в європейській правовий простір та адаптації національного законодавства до європейських стандартів.

Список використаної літератури:

1. Васильев А.М., Копченко И.Е., Гринева Ю.А. Европейский миграционный кризис (2014–2015): причины и основные параметры. Общество: политика, экономика, право. 2016. № 2. С. 99-103.
2. Манцерев К.А. Политико-правовые модели регулирования иммиграции Великобритании и Германии: сравнительный анализ. Известия ВУЗов. Общественные науки. 2011. № 4. С. 20-28.
3. Міграційна криза в ЄС: статистика та аналіз політики. Аналітичний центр Cedos. URL: https://cedos.org.ua/uk/articles/mihratsiina-kryza-v-yes-statystyka-ta-analiz-polityky
4. Міграційна політика: порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України acquis communautarie Європейського Союзу. Міністерство юстиції України. Київ. 2009. 178 с.
5. Матвеевская А.С. Региональные особенности миграционной политики в Северной Европе. Царскосельские чтения. 2012. № 16. С. 179-182.
6. Орехова С.В. Миграционная политика Франции: история и современность. Власть. 2015. № 3. С. 149-151.
7. Сакеян Л.А. Алжирская миграционная политика Жана Ширака и Николя Саркози. Перспективы направления развития современной науки. Евразийское научное объединение. № 3. Март 2015. С. 162-165.
8. Трофимова О. Мусульмане и ислам в Западной Европе. Мировая экономика и международные отношения. 2009. № 10. С. 52-62.

Ключові слова: міграційна політика, міграційний процес, міграційне законодавство, Європейський Союз, стратегія євроінтеграції.

Ключевые слова: миграционная политика, миграционный процесс, миграционное законодательство, Европейский Союз, стратегия евроинтеграции.

Key words: migration policy, migration process, migration legislation, European Union, European integration strategy.

ЗАБОЛОТНАЯ ЛЮДМИЛА ВЛАДИМИРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры конституционного,
административного и международного права
Киевского института интеллектуальной собственности и права,
кандидат юридических наук

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КОМПАРАТИВНО-ПРАВОВЫХ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПРАВИЛ

Методология правовой компаративистики, как и методология любой науки, представляет собой многослойное образование, состоящее из разных элементов. В этом ключе она может быть представлена в качестве «ансамбля» таких взаимосвязанных элементов, как подходы, методы, принципы, приемы, средства, способы, стратегии, операции, правила и т.д. Однако разные авторы перечисляют различный набор этих элементов. Причем зачастую в одни и те же понятия вкладывается различный смысл, не всегда придается значение терминологическим различиям. А некоторые из них вообще остались вне внимания ученых-методологов.

Каковы аспекты методологических правил, которые отличают их от других разновидностей правил?

Во-первых, методологические правила – это разработанные наукой требования, условия, предписания, соблюдение которых в процессе исследования выступает залогом его качества.

Во-вторых, методологические правила основываются (или, по крайней мере, должны основываться) на широком опыте исследовательской практики: они являются строго выверенными и проходят апробацию на этом опыте. В-третьих, методологическое правило – необходимое составляющее методологии любой науки, в том числе сравнительного правоведения. Даже сама операция сравнения, которая составляет сердцевину сравнительно-правовой методологии, не может обойтись без определенных методологических правил. Вот некоторые из них: для выполнения операции сравнения, прежде всего, необходимо определить с какой целью проводится сравнение; сравнивать можно только сопоставимые, эквивалентные явления и предметы или понятия, которые их отражают; необходимо вычленить основание для сравнения; сравнивать надо вначале по наиболее существенным признакам, затемпо менее существенным, перед проведением количественного сравнения всегда следует провести качественное и т.д. Кстати, методологическим правилам в своих методологических концепціях особое значение придавали такие известные философы и историки науки, как Т. Кун и И. Лакатос. По признанию самого И. Лакатоса, его научно-исследовательская программа складывается из методологических правил [1, с. 75]. Т. Кун пишет о соотношении парадигм и методологических правил, отмечая, что принятые научным сообществом методологические правила как «особая совокупность предписаний …

вытекают из парадигм», что члены данного сообщества в явном или неявном виде абстрагируют определенные элементы общих, глобальных парадигм и используют их в качестве правил в своих исследованиях. Поэтому если первым шагом является определение парадигмы, то второй – раскрытие на основе парадигмы определенных правил-предписаний. При этом Т. Кун полагает, что обнаружение правил – «занятие более трудное и приносящее меньше удовлетворения, чем обнаружение парадигмы» [2, с. 73-74].

В-четвертых, методологические правила тесно взаимосвязаны с другими составляющими методологии, ибо включают требования, определяющие условия применения других методологических инструментов. Стало быть, методологические правила могут выступать не только как самостоятельные методологические единицы, но и как составляющие других методологических инструментов – подходов, методов и т.д.

В-пятых, методологические правила носят многоуровневый, иерархический характер. Подчеркивая эту особенность, Т. Кун отмечал, что методологическиеправила могут быть более низкого (или более конкретного), более высокого и самого высокого уровня общности [2, с. 69-71]. На более низком или более конкретном уровне, согласно Т. Куну, содержатся предписания «по поводу предпочтительных типов инструментария и способов, которыми принятые инструменты могут быть правомерно использованы» [2, с. 69-70]. Наиболее обязывающими, «но менее локальными и преходящими, хотя все же не абсолютными», ученый считал предписания более высокого порядка – обобщения о научном законе, о научных понятиях и теориях, которые выполняют метафизические и методологические функции [2, с. 70]. Правилами самоговысокого уровня являются предписания философского характера, «без которых человек не может быть ученым. Ученый должен, например, стремиться понять мир, расширять пределы области познания и повышать точность, с которой она должна быть упорядочена» [2, с. 71].

Именно эти предписания, по мнению Т. Куна, должны «привести ученого к тщательному исследованию… с учетом множества эмпирических деталей. И если данное исследование выявляет моменты явного нарушения порядка, то это должно быть для него призывом к новому усовершенствованию приборов наблюдения или к дальнейшей разработке его теорий» [2, с. 71]. Следовательно, эти три разновидности предписаний ученый называет инструментальными, методологическими и концептуальными соответственно [2, с. 71]. По всей очевидности, в данном случае ученый слово «методологический» употребляет в более узком смысле, ибо все указанные разновидности предписаний так или иначе носят методологический характер.

Некоторые особенности методологических правил могут быть выявлены посредством сравнения их с родственными методологическими инструментами. Методологические правила часто смешивают с методологическими принципами. Их разграничение также способно пролить свет на некоторые важные особенности методологических правил. Во-первых, в иерархии методологических инструментов методоло-

гическиепринципы занимают более высокое место, чем методологические правила. Более того, методологические правила могут содержать предписания или описывать действия, реализуемых в рамках соблюдения методологических принципов. Во-вторых, методологические принципы в отличие от методологических правил всегда носят абсолютный характер, тогда как последние могут носить как абсолютный, так и рекомендательный характер. В-третьих, методологические принципы – это наиболее точные стандарты, тогда как методологические правила не всегда имеют четкость, могут быть расплывчатыми и неустойчивыми. Причем они меняются от одной области познания к другой, требуя в каждом из них существенной модификации. Методология ни одной науки не содержит исчерпывающего перечня методологических правил, необходимых для каждого исследования. Даже самые очевидные из этих правил могут истолковываться по-разному. Многие методы, играющие особую роль в научном исследовании, не имеют ясных правил. В-четвертых, методологические принципы не допускают исключения; методологических правил, не имеющих или в принципе не допускающих исключений, не существуют.

Следовательно, все вышеизложенное позволяет дать следующее определение методологических правил: методологические правила – это разработанные наукой, строго выверенные и прошедшие апробацию на широком опыте исследовательской практики предписания, требования, условия, рекомендации, устанавливающие порядок осуществления научно-исследовательской деятельности, путем определения: (1) условия применения того или иного методологического инструмента, входящего в методологический арсенал науки (инструментальные правила); (2) порядок и последовательность действий по их применению (процедурные правила), соблюдение которых в процессе исследования выступает залогом ее качества.

Список использованной литературы:

1. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ. Методология исследовательских программ. Пер. с англ. – М.: ООО «Издво АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003.
2. Кун Т. Структура научных революций. Пер. с англ.М.: ООО «Изд-во АСТ», 2002.

Ключові слова: методологія, методологічні правила, методологічні принципи, дослідження, компаративно-правовий метод.

Ключевые слова: методология, методологические правила, методологические принципы, исследования, компаративно-правовой метод.

Key words: methodology, methodological rules, methodological principles, research, comparative legal method.

ІВАНОВА ОЛЕНА ДМИТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

СУБ'ЄКТИ ЗАКОНОДАВЧОЇ ІНІЦІАТИВИ У ФОРМУВАННІ МІГРАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Проблемам існування та юридичного закріплення міграційного права приділяється багато уваги у сучасній науці. Так, саме на науковців покладено обґрунтування в існуванні тієї чи іншої галузі права.

У зв'язку з тим, що суспільні відносини постійно розвиваються, створюються нові механізми з реалізації прав людини, виникають нові покоління прав людини і постає необхідність у юридичному закріпленні зазначених норм. На сьогоднішній день юридичною наукою так і не визначено місце міграційного права у системі права України та не розроблено єдиної бази міграційного законодавства України.

Так, більшість науковців (Бузницький Ю., Бабенко А., Малиновська О., Новік В., Пирожков С., Піскун О., Прибиткова І., Римаренко Ю., Трощинський В., Шульга М., Чехович С.) виділяють міграційне право як самостійну комплексну галузь права та вказують на необхідність розробки самостійного міграційного законодавства в Україні, якого на сьогоднішній день так і не розроблено, хоча, окремі нормативно-правові акти можна віднести до сфери регулювання міграційних правовідносин: Декларація про державний суверенітет, закони України: «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців», «Про імміграцію», Рішення Конституційного Суду України у справі щодо прописки від 14 листопада 2001 року, укази Президента України: « Про основні напрями соціальної політики до 2004 року» від 24 травня 2000 року, «Про додаткові заходи щодо реалізації права людини на свободу пересування і вільний вибір місця проживання» від 15 червня 2001 року, постанови Кабінету Міністрів України: «Про створення органів міграційної служби в Україні» від 22 червня 1996 року, «Про Правила в'їзду іноземців в Україну, їх виїзду з України і транзитного проїзду через її територію» від 29 грудня 1995 року [4, с. 9].

Відсутність розгалуженої системи міграційного законодавства пояснюється тим, що на державному рівні майже не здійснюється міграційна законотворча діяльність. В умовах сучасної глобалізації та масового переміщення населення у світі, зміни місця проживання, постає необхідність у формуванні якісної системи законодавства України, яка б регулювала міграційні правовідносини у державі.

Звичайно, формування системи права у країні – кропіткий та важливий процес, який реалізовується шляхом законотворчої діяльності. Зміст законотворчості полягає в тому, щоб серед можливих варіантів регулювання вибрати такий, що найбільшою мірою відповідав би потребам та інтересам суспільства, сприяв би вдосконаленню законо-

давчої системи держави в цілому. Тому процес творення закону у широкому його розумінні можна назвати законотворчістю, яка означає, «перш за все змістовне наповнення дій, які провадяться з проектами законів та прийнятими законами» [3].

Як зазначає О. Богачова, у вузькому розумінні законотворчий процес є синонімом законодавчого, що включає в себе стадії спеціального провадження по законопроекту в Верховній Раді України та його оприлюднення Президентом України. Саме в такому випадку, на її думку, відбувається ототожнення понять законодавчої і законотворчої діяльності, які найбільшою мірою і відображають повноту законотворчого процесу [2, с. 22].

Законодавча діяльність розкривається через правове поняття «законодавчий процес», який визначається Ю. Тихомировим як процес діяльності вищих органів державної влади щодо видання законодавчих актів, що складається зі стадій, яких, на його думку, є шість: прогнозування і планування законодавства; внесенняпропозицій про зміну закону; розробка концепції закону і підготовка законопроекту; спеціальне та громадське обговорення проекту закону; розгляд і прийняття закону; опублікування закону і набрання ним чинності [2, с. 24].

Статтею 5 Конституції України визнано єдиним джерелом влади народ. Здійснення влади народом реалізовується шляхом «делегування» народом своїх повноважень органам державної влади та місцевого самоврядування. Статею 93 Конституції України закріплено виключне право законодавчої ініціативи за Верховною Радою України, Президентом України та Кабінетом Міністрів України [1].

У зв'язку із цим, фактично, єдина реальна можливість появикодифікованого акту у сфері міграційного права знаходиться у юридичній та політичній волі зазначених суб'єктів законодавчої ініціативи.

Відповідно до фундаментальних положень Конституції України [1], Народним депутатом України може бути обрано громадянина України, який на день виборів досяг двадцяти одного року, має право голосу і проживає в Україні протягом останніх п'яти років. Президентом України може бути обраний громадянин України, який досяг тридцяти п'яти років, має право голосу, проживає в Україні протягом десяти останніх перед днем виборів років та володіє державною мовою. Членами Кабінету Міністрів України можуть бути громадяни України, які мають право голосу, вищу освіту та володіють державною мовою.

Аналізуючи вимоги до посадових осіб, яким народом делеговано право законодавчої ініціативи, можна дійти до висновку, що від законотворців не лишене вимагається наявність стажу практичної роботи в галузі права, а й взагалі наявність будь-якої освіти та практичного стажу роботи. На сьогоднішній день, ймовірно, не існує посадових осіб законодавчої ініціативи, які б мали досвід практичної роботи у міграційних органах України. У зв'язку із цим, пропозиція проекту міграційного кодексу України або розгалуженої системи нормативно-правових актів в Україні залишається під питанням.

Можливо, єдиним чинником, який призведе до появи міграційного законодавства України, а як і наслідок утвердження міграційного права

як єдиної галузі права, є розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи України по цьому питанню.

Державна міграційна служба України (далі – Служба) та її територіальні підрозділи сьогодні є органом, який фактично реалізовує міграційну політику держави в України на практиці.

Одночасно, відповідно до офіційного сайту зазначеного органу (https://dmsu.gov.ua/), у своїй діяльності Служба користується лише невеликою кількістю профільних нормативно- правових актів, а у великій мірі нормативно-правовими актами, які регулюють загальні сфери правовідносин в України: Закони України «Про державну службу», «Про доступ до публічної інформації», «Про розгляд звернень громадян», «Про центральні органи виконавчої влади» та ін., указом Президента «Про Концепцію державної міграційної політики», постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження положення про Державну міграційну службу України» та ін.

Підсумовуючи вищезазначене, хочемо зауважити, що розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи до самостійних органів державної влади (Державна міграційна служба України, Прокуратура України, Адвокатура України, Національна поліція України, екологічна служба України, та ін), може стати яскравим чинником формування якісного законодавства України без прогалин та суперечливих норм, появи таких необхідних кодифікованих джерел права, як Міграційний кодекс України.

Список використаної літератури:

1. Конституція України, прийнята на П'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, у редакції від 2 березня 2014 р. / Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Богачова О. В., Зайчук О. В., Копиленко О. Л. Законотворчий процес в Україні – К.: Реферат, 2006. – С. 22-24.
3. Ришелюк А.М. Законотворчий процес в Україні: Навч. посіб. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – С. 82.
4. А.І. Супруновський Джерела міграційного права України / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного Університету : Сер.: Юриспруденція. – 2014 -№ 12. – Том 1. – С. 9.

Ключові слова: міграційне законодавство, законотворчість, законодавча ініціатива, суб'єкти законодавчої ініціативи, Державна міграційна служба України, Міграційний кодекс України.

Ключевые слова: миграционное законодательство, законотворчество, законодательная инициатива, субъекты законодательной инициативы, Государственная миграционная служба Украины, Миграционный кодекс Украины.

Key words: migration laws, lawmaking, legislative initiative, subjects oflegislative initiative, State Migration Service of Ukraine, Migration Code of Ukraine.

ІВАНЧУК ВІРА ЄВСТАФІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ АНТРОПОЛОГІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Важливим компонентом, який сприятиме досягненню ефективності та дієвості чинного законодавства, відповідності його повноти й змістовності наповнення сучасним вимогам розвитку держави та її інститутів, є проведення моніторингу антропологізації законодавчих актів України. Здійснення регулярної оцінки стану антропологізації національного законодавства сприятиме детальному осмисленню та аналізу можливих наслідків досягнення позитивних результатів у суспільстві, уникненню правових колізій та суперечностей, які періодично виникають у різних сферах суспільної діяльності. Правовий моніторинг дає змогу визначити пріоритетні напрями удосконалення вітчизняної правової системи, відстежити позитивні та негативні наслідки застосування норм законодавства у правовій практиці, встановити стійкі зв'язки між законопроектною та законодавчою діяльністю й остаточним результатом.

Нинішнє право, зазначає А. І. Ковлер, повинне шукати відповіді на виклики цивілізації у тісній співпраці з антропологами, медиками, біологами, філософами. Адже сьогодні, як ніколи, проблеми права тісно переплелися з питаннями моралі і справедливості, волі і відповідальності людини. Усвідомлюючи перебування людини під захистом права, одночасно потрібно не забувати про її приналежність до духовності, релігії, культури [1]. Автор вводить термін «антропологізація права». Це повернення права до його справжніх демократичних засад, дебюрократизація права, законодавства, а також демократії.

Якщо антропологізація права – це повернення права до його справжніх демократичних засад, де-бюрократизація права, законодавства, то вимоги наукової строгості обумовлюють необхідність визначення критеріїв оцінки рівня зазначеної де-бюрократизації права. Таким критерієм може бути справедливість [2, с. 19].

Роль антропологізації права в розвитку правової системи України визначається забезпеченням самовизначення особи, її розвитку та соціалізації. При цьому право є об'єктивно можливим масштабом соціальної свободи, що стимулює творчу активність, самосвідомість людини, гарантує визнання суспільством того, що кожний індивід народжується вільним і рівним з іншими, а верховенство права розглядається як соціальний феномен, який зумовлює невід'ємні права людини на свободу, рівність, справедливість, гідне життя, повагу і недоторканність [4, с. 41].

Перед кожним законом або іншим нормативно-правовим актом з моменту набрання чинності постає питання ефективності, що виростає

до рівня проблеми в рамках галузевого правозастосування або у масштабах діючого законодавства загалом. Тривалий час основними засобами визначення дієвості закону, правильності практики застосування нормативно-правових актів були (і досі залишаються як основні) контроль та нагляд за їх виконанням. Їх недостатність зумовлена певною обмеженістю методології контролю і нагляду та вузьким колом питань, які вони охоплюють [2, с. 25].

Зазначені правові проблеми, спричинені суспільними детермінантами, не сприяють створенню та повноцінному функціонуванню нової системи права України. Дієвим засобом досягнення належної якості законів, створення сучасної ефективної системи права стане запровадження у законотворчість та правозастосування механізмів правового моніторингу.

В Україні тематика правового моніторингу є достатньо новою та не апробованою. Моніторинг використовується під час аналізу широкого кола правовідносин і застосовується у різних юридичних сферах, про що свідчать численні визначення цього поняття. У цілому їх результати дають змогу отримати необхідну інформацію для комплексного аналізу системи законодавства та вироблення пропозицій його удосконалення. Існує потреба у формулюванні єдиного академічно усталеного визначення моніторингу як правової категорії, тобто слід встановити зміст, цілі, завдання, об'єкт, суб'єкт, функції та етапи моніторингу.

Узагальнення вітчизняних теоретичних досліджень моніторингу як правового інституту дають можливість стверджувати про превалювання «широкого» розуміння поняття «моніторинг законодавства». Щодо дефініції «моніторинг», то в її зміст входить у якості складового компоненту «моніторинг правозастосування» – оцінка відповідності нормативної моделі її фактичному втіленню, а також виявлення практичних відхилень, їх причин і відсутність de jure спеціального правового закріплення на законодавчому рівні поняття моніторингу привело до того, що на практиці як процедура він застосовується різними органами державної влади, правозахисними та іншими громадськими організаціями.

Простежується зростання активності та ролі інститутів усіх гілок і рівнів державної влади, суспільних і наукових організацій не тільки у дослідженні та пошуку механізмів моніторингу, а й в організації системних, функціональних інструментів постійного аналізу якості нормативно-правових актів та їх застосуванні. Логічним наслідком такого становища стали дослідження правової природи моніторингу законодавства, які опосередковують звернення до теорії юридичного процесу.

Найбільш оптимальним, на нашу думку, є розуміння моніторингу законодавства «як елемента процесу розвитку права, який бере свій початок від стадії зародження ідеї правового врегулювання суспільних відносин до прийняття, реалізації нормативно-правового акту» [3, с. 10], аналізу результатів його дії та їх застосування у процесі удосконалення чинного законодавства.

Загальний висновок моніторингу законопроекту має визначити відповідність: законопроекту ознакам нормативно-правового акту (до-

тримання вимог до реквізитів нормативно-правового акту, преамбули, побудови нормативного матеріалу та системного викладу норм. Текст повинен бути чітким, без зайвих суджень, наукових дискусій, емоційних характеристик); кола відносин, які планується врегулювати, виду нормативно-правового акту (закони містять базові норми, які у разі потреби будуть конкретизовані на рівні підзаконних актів). Зазначений елемент моніторингу перспективного законодавства важливий для здійснення уніфікації форм нормативних актів; предмета та методу правового регулювання (аналіз функціональності обраного стилю мови законопроекту).

Проблематика антропологічно-правових питань достатньо різноманітна і різнопланова. Антропологія права досліджує: системи та підходи різних культур та соціумів, орієнтовані на врегулювання конфліктів та забезпечення соціального контролю; порівняльно-правові та етнографічні аспекти проблематики впорядкування людського суспільства; право як інтегральну частину культури; взаємовідносини права та правового процесу, їх значення для людського буття; плюралізм правових систем різних суспільств і народів у контексті ролі людини у створенні тієї чи ін. правової реальності. Проблематика антропології права переплітається з проблематикою аксіології права (людські цінності в праві), онтології права (відображення людського буття в праві), антропологічної школи кримінального права (погляд на людину крізь призму її вродженої здатності до злочинних діянь) та ін. дисциплін.

Аналіз соціально-політичної ситуації, що склалася в Україні, свідчить, що саме відсутність дієвого механізму своєчасного виявлення та відновлення порушеного конституційного балансу стає основною причиною накопичення відповідної негативної суспільної енергії, яка, набираючи критичної маси, призводить до соціальних вибухів. Реальне життя свідчить, що особливо в суспільствах, які трансформуються, не задіяні відповідні механізми постійного конституційно-правового моніторингу, а існуючі системи конституційного контролю та юстиції не в змозі адекватно реагувати на сучасні виклики. Правовий моніторинг сприяє розвитку ефективного законодавства. Це й визначає актуальність розроблення його методології, оскільки від її наукової обґрунтованості та правильності, багато в чому залежать вірогідність і надійність результатів правового моніторингу. У подальшому доцільно акцентувати увагу на практичній реалізації визначених концептуальних основ правового моніторингу.

Список використаної літератури:

1. Акмалова А. А. Мониторинг как вид правового контроля в системе государственного и муниципального управления [Електронний ресурс] / А. А. Акмалова, Д. В. Капицына. – Режим доступу: http://www.ars-administrandi.com/article/Akmalova_Kapicyna_2012_2. pdf
2. Аракелян М. Р. Эффективность права как фактор, определяющий состояние правозащитной деятельности государства (теоретический аспект) // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов.

ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.]; МОНмолодьспорт України, НУ ОЮА. – Одеса: Фенікс, 2011. – Вип. 44. – С. 17–26.
3. Бігун В. С. Правова антропологія. До питання про дослідження людини в праві // Часопис Київського університету права. – 2002. –№ 4. – С. 7–16.
4. Завальнюк В.В. Антропологізація права як тенденція розвитку юриспруденції сучасної України : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави та права; історія політичних і правових наук / В. В. Завальнюк. – О. : Міжнародний гуманітарний університет, 2019. – 41 с.

Ключові слова: правовий моніторинг, законодавство, законодавчий акт, законодавча ініціатива, експертиза.
Ключевые слова: правовой мониторинг, законодательство, законодательный акт, законодательная инициатива, экспертиза.
Key words: legal monitoring, legislation, legislative act, legislative initiative, expertise.

ВОЙТКОВА АЛІСА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ГЕОГРАФІЧНИЙ ДЕТЕРМІНІЗМ У СТАНОВЛЕННІ МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

В умовах глобалізації держави втрачають свої функції, міняється їх роль, знижується спроможність самостійно визначати свою політику як внутрішню, так і зовнішню. Демократична держава піддаєтьсякритиці як несучасна, або така, що втратила свою актуальність протягом двадцятого століття, коли значною мірою виріс обсяг вимог до держав як на кількісному, так і на якісному рівнях. Бути сучасною, не означає бути лише демократичною, важливе значення має ступінь могутності держави, оскільки це дозволяє знаходитися серед основних гравців на міжнародній світовій політичній арені. Рівень могутності та значимості кожної сучасної держави залежить від ефективності її діяльності, здійснення функцій внутрішньої та зовнішньої політики, використання геополітичних ресурсів. Сучасна держава – це насамперед сильна, незалежна, потужна держава, яка в змозі належно втілювати свої функції, зберігати стійкість, спроможна протидіяти глобальним кризовим явищам. Відповідно, Україна як сучасна морська держава на разі повинна відроджувати та затверджувати власний морський потенціал, розробляти ефективні способи та методи морської політики для ствердження як сильної морської держави.

Поняття «морська держава» має неоднаковий зміст у різних філософських, правових, географічних та геополітичних теоріях і досить часто ототожнюється з талласократією, сильною державою, морською могутністю та торгівельною державою. Поняття морської держави є досить складним і не ординарним. Це зумовлено як складністю і багатогранністю держави як явища, в цілому, так і різним сприйняттям

вченими одних і тих самих загальнотеоретичних ознак та характерних особливостей які притаманні для морської держави.

Так, Аристотель у своєму вченні про державу пов'язує природні умови з характером і політичним устроєм народів, що цілком співвідноситься з ідеями прихильників теорії географічного детермінізму. Античний філософ вважав, що народи північних країн відрізняються мужністю, але у них менш розвинені інтелектуальні та творчі здібності, азійські народи ж, навпаки, інтелігентні, володіють художнім смаком, але їм не вистачає мужності, тому вони перебувають у підлеглому стані. Елліни, в силу географічного положення їхньої країни поєднують інтелект і мужній характер, і тому здатні панувати над усіма народами [1].

Жан Боден стверджував, що розбіжність природних умов різних держав визначає їх подальшу сутність. Клімат впливає на фізіологічні та психічні властивості окремих індивідів і, як наслідок – на національний характер і політичний устрій держави, в цілому. Шарль Луї Монтеск'є в своїх ідеях географічного детермінізму надавав географічним чинникам вирішальне значення при формуванні позитивних форм правління державою. Особливого значення він надавав клімату та розмірам території країни, держави, що займають великі рівнини Азії, мають деспотичне правління, а для держав середньої величини в Європі характерні помірні режими [2]. Елізе Реклю визнавав вплив природних умов на історичні події. Відповідно до його ідеї, історія «є не що інше, як еволюція навколишнього оточення, що викликається самою ж навколишнім оточенням». На основі ідей теорії географічного детермінізму сформувалася школа «поссібілізма» яка пов'язана з визнанням значення взаємодії між природним середовищем і діяльністю людини. Основоположником цієї концепції вважається Поль Відаль де ла Блаш. Обгрунтовував ідеї географічного детермінізму і Іммануїл Кант та у своїй праці «Антропологія» висловлює думку, що характер народів, їх господарська діяльність, релігія діє відповідно до географічних умов місцевості, в яких живе народ.

У подальшому ідеї географічного детермінізму знайшли своє продовження в англомовних країнах і дістали назву – енвайронменталізм, де вирішальну роль у розвитку суспільства відводиться географічному середовищу, яке розуміється як сукупність таких умов як: географічне положення, межі, у тому числі морські, річки та клімат. Тут можна виокремити праці Елсворта Хантінгтона «Принципи географії», «Цивілізація і клімат» та «Головні принципи цивілізації» [3] та теорію цивілізацій Л. Мечникова, який у XIX столітті розвинув ідеї Монтескьє у річкові, морські, океанські цивілізації, які вдало поєднують ідеї теорії географічного детермінізму з ідеями цивілізаційного підходу.

Оскільки в основі цивілізаційного підходу знаходиться ідея співвідношення держави, права та соціально-економічного укладу суспільства з урахуванням духовно-моральних і культурних факторів суспільного розвитку, її поєднання з теорією географічного детермінізму є одним з найбільш вдалих з точки зору загальнотеоретичної науки, через те що разом вони вміщують необхідні наукові критерії, які дозволяють враху-

вати, дослідити та виокремити сукупність усіх факторів, які характерні для дослідження поняття «морської держави».

На сьогоднішній день в українській морській державі за рахунокгеографічного та геополітичного розташування сформована особлива систему цінностей, що виступає синтезом різних цивілізаційних типів. Західнохристиянська та східно традиціоналістсько-корпоративна концепція цілком суперечать одна одній, що призводить до втратити ефективного використання традиційних способів регулювання. Стратегічний курс української морської держави в напрямку ЄС передбачає обов'язкового використання її геополітичного потенціалу, оскільки виникла необхідність дослідити і освоїти нові можливості розширення міжнародних кордонів для дружби та співробітництва у якості сильної морської держави та зайняти відповідну провідну позицію сучасної європейської держави.

Список використаної літератури:

1. Аристотель. Политика // Соч. в 4-х т. Т. 4. М., 1983. С. 601.
2. Монтескье Ш. О духе законов // Избранные произведения. М., 1955. С. 366.
3. Ellsworth Huntington Climatic Change and Agricultural Exhaustion as Elements in the Fall of Rome. – The Quarterly Journal of Economics. – Vol. 31, No. 2 (Feb., 1917), pp. 173-208. – 36 p.

Ключові слова: сучасна держава, сильна держава, українська морська держава, морська політика, теорія географічного детермінізму, цивілізаційний підхід, енвайронменталізм.

Ключевые слова: современное государство, сильное государство, украинское морское государство, морская политика, теория географического детерминизма, цивилизационный подход, инвайронментализм.

Key words: modern state, a strong state, Ukrainian maritime state, maritime policy, theory of geographical determinism, civilization approachenvironmentalism.

МІШЕГЛІНА ВАЛЕРІЯ МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ВНУТРІШНІ ТА ЗОВНІШНІ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СИМВОЛІВ

В сучасних умовах реформування правових інститутів України питання, що стосуються державної символіки, викликають підвищений науковий та суспільний інтерес. В обстановці відродження багатьох історичних традицій, інститутів та понять, знаки, що відтворюють українську державність, стають найбільш пріоритетними.

Національно-державні символи представляють собою невід'ємну частину формування, фіксації та відтворення ідентичності будь-якої нації і держави як соціокультурної та політичної спільноти. Без них

неможливо уявити практичне та духовне життя суспільства. Кожен народ створює і вшановує власні національно-державні символи.

Узагальнений аналіз змісту поняття «державні символи» дає підстави стверджувати, що це визначені і закріплені на конституційно-правовому рівні офіційні знаки держави, які в лаконічній формі відображають її суверенітет та ідеологію, і, як правило, мають енічно-національне походження. З наведеної дефініції спробуємо виокремити їх основні ознаки, а саме:

1) офіційні знаки держави;
2) лаконічна форма відображення суверенітету та ідеології держави;
3) етнічно-національні витоки державних символів.

Державні символи є офіційними знаками держави, які стають такими в результаті їх інституціоналізації, тобто нормативного визначення та закріплення на державно-правовому рівні.

Близьким до поняття «державні символи» є категорія «національні символи». На наш погляд, національні символи – це сукупність певних ознак (знаків, звукових виразів тощо), які в лаконічній формі виражають національнуідею або декілька ідей історико-політичного характеру. Національна символіка є формою абстрактного відображення наукових знань про свій народ, а також формою повідомлення про себе інших народів. Головним чином вона розповсюджена всередині держави і лише частково може бути відома за її межами. По відношенню до державних символів національні символи, як правило, є більш старовинні, тому що не піддаються змінам і рідко знаходять своє нормативне закріплення. Що ж стосується державних символів, то вонизакріплюються в Конституції і в законодавстві як офіційні символи державного суверенітету. Деякі національні символи або їх частина можуть бути закріпленів законодавстві і набувають статусу державних. Наприклад, національний гімнУкраїни (йогоперший куплет і приспів) стали Державним Гімном України.

Таким чином, досліджуючи застосування публічних атрибутів і символів Української держави, державні символи – це вищі відзнаки держави, регламентовані у законодавстві країни, офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, які в короткій формі втілюють одну або декілька ідей політичного або історичного характеру і символізують суверенітет держави.

В даний час необхідно щоб кожен громадянин України ясно розумів значення історико-правової та політичної доцільності різних знаків державного суверенітету і державних символів, що змінилися під впливом різних політичних реалій.

Функції державних символів можна класифікувати, взявши за основу такі критерії: соціальне призначення (основні і не основні), територіальна сфера дії (внутрішні і зовнішні), термін дії (постійні і тимчасові), сфера дії в суспільному житті (політична, ідеологічна, соціальна).

Державні символи виконують наступні функції:

а) *політичну*, зміст якої полягає у виключній можливості державних символів бути зовнішнім проявом державної влади на всій території і за межами;

б) *дипломатичну*, коли офіційні символи суверенітету держави у її зносинах з іноземними державами, міждержавними організаціями тощо, виконують представницьку роль;

в) *ідеологічну (виховну),* що проявляється, насамперед, у духовному, виховному впливі державної символіки на громадські почуття, особливо молодого покоління;

г) *соціальну*, яка проявляється у здатності державних символів об'єднувати (консолідувати) навколо державницьких (державотворчих) ідей всіх громадян країни незалежно від походження, соціального і майнового стану, раси і національності, статі і віку, місця проживання і роду занять, віросповідання і партійної приналежності [1, с. 118].

На підставі синтезу виявлених функцій державних символів, ці функції можна описати і класифікувати таким чином. За спрямуванням можна виокремити *внутрішні* та *зовнішні функції*. Внутрішні функції державних символів спрямовані на створення, неперервне використання та трансформацію (залежно від змін системи державного управління, її середовища) інформаційно-комунікаційної структури та семіотичних систем. Основними внутрішніми функціями, на наш погляд, є такі:

– формування та підтримання усталених комунікативних зв'язків між елементами системи сучасної держави та елементами її середовища;

– виробництва та зберігання значень і смислів, носіями яких є елементи семіотичної підсистеми права, що забезпечує генерування та збереження державно-управлінської інформації, а також створює «ідейно-смисловий каркас» системи сучасної держави.

Зовнішні функції державних символів спрямовані на забезпечення за допомогою технічних і семіотичних засобів впливів системи державного управління на внутрішнє та зовнішнє середовище. Основними зовнішніми функціями державних символів, на наш погляд, є такі функції:

• *номінативна*, що полягає у відображенні через певні семіотичні елементи предметів, явищ і процесів, притаманних системі державного управління, шляхом встановлення усталених зв'язків між цим означуваним та означником – функція називання цих предметів, явищ і процесів;

• *соціального управління*, що полягає у використанні комунікативних засобів для упорядковування та спрямування діяльності людей, забезпечення її ціннісного наповнення.

У межах зазначених основних функцій державних символів можемо виділити низку функцій нижчого порядку, ступінь конкретизації яких залежить від конкретизації зв'язків системи державного управління, а також підсистем комунікативної підсистеми та характеру змін цих систем і їх середовища.

Наприклад, функція соціального управління є специфічною функцією, яка поєднує такі функції нижчого порядку:

– *легітимації системи державного управління* в цілому, окремих суб'єктів державного управління та державно-управлінських впливів, що забезпечує їх визнання громадською думкою;

– *ідеологічну*, що полягає у встановленні «рамок поведінки»для суспільства, зразків соціальної поведінки, мети певної соціальної діяльності і забезпечує усвідомлене підпорядкування людей державно-управлінським впливам.

Варто звернути увагу на сутність державних символів, яка виявляється в тому, що вони є зовнішнім проявом державної влади як на території держави, так і за її межами, особливо у відносинахзіноземними державами та міжнародними організаціями. Крім того, і це надзвичайно важливо, вони консолідуютьгромадян незалежно від їх походження, соціального та майнового стану, національності, місця проживання тощо. Державні символи сприяють процесу зміцнення суверенітету держав, який, по суті, виступає першоосновою як для появи, так і для подальшого розвитку самих державних символів. У зв'язку з цим слід погодитися з деякими науковцями, визнаними фахівцями, що логічним наслідком втрати державного суверенітету країни є фактична ліквідація її державної символіки як такої [2, с. 89].

Отже, державні символи є важливим і незаперечним атрибутом сучасної держави. Вони тісно пов’язані з історією національного державотворення, соціально-політичним становищем у суспільстві та державі, ментальністю українського народу, його етнічно-національною ідентифікацією тощо. Символи нації, створені нею у процесі власного державотворення, стають державними в результаті їх нормативного закріплення. Державні символи, уособлюючи державний суверенітет, єдність нації та повагу народу до своєї держави виконують такі функції як: інтеграційна, регулятивна, комунікативна, ідентифікаційна, функція вираження юридично значимої інформації, охоронна функція, функція легітимації, функція додання офіційності та легальності юридичному документу.

Таким чином, правові та державні символи являють собою продукт соціальної дійсності, тому він може бути тільки суспільним. Це підтверджує і наявність такої ознаки, як функціонування символу на рівні окремої групи або груп. Правові символи – це закріплені на законодавчому рівні умовні образи, які застосовуються з метою вираження певного юридичного змісту. Використання символіки надає законодавству певну образність, звільняє від необхідності давати або ж повторювати опис різних правових явищ. Державні символи, у свою чергу, є вищими відзнаками держави, регламентовані у законодавстві країни офіційні знаки і звукові вирази, які в короткій формі втілюють одну або декілька ідей політичного або історичного характеру і символізують суверенітет держави.

Список використаної літератури:

1. Стецюк П.Б. Державні символи України: конституційно-правова характеристика // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 6. – С. 113-118.
2. Тодыка Ю. Н. Основы конституционного строя Украины: учеб. пособие / Ю. Н. Тодыка; Национальная юридическая академия Украины им. Яро-

слава Мудрого, Академия правовых наук Украины. – Харьков: Факт, 1999. – 320 с.
3. Стецюк П. Б. До компетенції законодавства про державні символи України / П. Б. Стецюк // Концепція розвитку законодавства України : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, травень 1996 р.). – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. – С. 176.

Ключові слова: суверенна держава, державний символ, герб, прапор, гімн, атрибути держави, законодавство, Конституція, правове регулювання, застосування.
Ключевые слова: суверенное государство, государственный символ, герб, флаг, гимн, атрибуты государства, законодательство, Конституция, правовое регулирование, применение.
Key words: sovereign state, state symbol, emblem, flag, anthem, attributes of state law, the Constitution, legal regulation, implementation.

БОРИСЮК ІННА ЕДУАРДІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ІНСТИТУЦІЙНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОЇ ЮВЕНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Відомий вислів «дбаючи про своїх дітей, нація дбає про своє майбутнє» є вкрай актуальним для сучасної України. Проголошене сьогодні державою удосконалення системи захисту прав дитини передбачає вивчення й узагальнення задля подальшого використання зарубіжного досвіду взаємодії держави та інституцій громадянського суспільства у цій царині, чим і зумовлено звернення автора до цієї проблеми.

Викладені проблеми досліджувані багатьма вітчизняними вченими, серед яких А.Дакал, Б.Андрусишин, І.Бандурка, О.Балакірева, К.Бориченко, В.Стешенко, Л.Волинець, О.Кудрявцева, Л.Кривачук, Р.Опацький, Г.Попов, І.Цибуліна та ін., утім здебільшого такий аналіз робиться або з позицій соціології, або науки державного управління, або з позицій галузевих юридичних наук, між тим як рівень самої проблеми вимагає теоретико-правового аналізу, зокрема, дослідження існуючих моделей взаємодії держави та суспільства у сфері захисту прав дитини. Особливо важливим, зважаючи на процеси євроінтеграції України, є моделі ювенальної політики європейських країн, зокрема, країн-членів ЄС.

За визначенням Р. Опацького ювенальну політику можна розглядати як засноване на відповідному законодавчому фундаменті державне управління в галузі суспільних відносин щодо забезпечення благополуччя неповнолітнього і дотримання його прав, зміст якого утворюють завдання, напрями в способи соціального розвитку підростаючого покоління [1, с. 21]. На нашу думку, тут є певне ототожнення державного управління державної політики, причому й суб'єкти ювенальної політики, як уявляється, не можуть обмежуватися державою. На наш

погляд, більш точним є визначення ювенальної політики як стратегії діяльності суспільства та держави щодо забезпечення відтворення та соціалізації нових людських поколінь [2, с. 202].

За результатами масштабного компартивного дослідження, здійсненого майже 20 років тому, ювенальна політика відповідно до рівня втручання держави до справи забезпечення прав дітей та молоді в європейських країнах класифікувалася таким чином [3, p. 104-105]:

– соціал-демократична модель, що поєднує державні та суспільні інституції у сфері ювенальної політики (скандинавські країни). Громадянське суспільство відіграє головну роль в ювенальній політиці, а держава та інститути влади спільно з громадянським суспільством виробляють та впроваджують її. Скандинавська модель є універсалістською й охоплює не тільки неповнолітніх, але й молодь у віці до 25 років;

– ліберальна модель демонструє мінімальний режим втручання держави у сферу забезпечення прав дитини. Імплементація ювенальної політики делегується від держави до інститутів громадянського суспільства, зокрема, до громади. Головна мета ювенальної політики – запобігання виникнення проблем із соціалізацією дітей та молоді (Велика Британія);

– консервативна модель, спрямована на акумуляцію захисту прав дітей та молоді у руках держави (центральноєвропейські країни). Діти та молодь розуміються як вразлива категорія, що потребує захисту, підтримки та стимулювання. У цій моделі робиться сильний акцент на професійній роботі з молоддю, відповідно до молодіжної політики цією роботою займаються молодіжні міністерства, уповноважені управління та профільні молодіжні сектори. Які в універсалістській моделі, молодіжна політика формується та впроваджується спільно інститутами держави та громадянського суспільства. Цільовими групами є і специфічні групи людей з особливими потребами, і весь загал молодих людей;

– субінституціональна модель, за якою ювенальна політика зосереджена у спеціалізованих міністерствах/директоратах, тоді як залучення до її реалізації третього сектора є дещо слабким, тому молодіжна політика є централізованою, зосередженою на державному рівні (країни Середземномор'я). Модель ювенальної політики країн Середземномор'я значною мірою нова. У той час як робота з дітьми та молоддю є традиційно обов'язками сім'ї та церкви, держава створила протягом останніх 20 років свої інституції, які перебрали на себе низку обов'язків.

Сучасні дослідження демонструють наявність двох протилежних тенденцій: тоді як в різних державах відносини між державою та сім'єю як основним осередком буття дитини різняться, інші сили працюють на уніфікацію цілей, які стоять перед системами захисту прав дитини в різних країнах [4, p. 1509]. Ці дослідники виокремлюють три основні напрями формування та реалізації сучасної ювенальної політики:

– неоліберальний, який властивий, перш за все, країнам англосаксонської політичної культури, фокусований, як показано вище, на дітях у групах ризику;

– вестернізований, або такий, що розвивається (постсоціалістичні країни). Цей підхід характеризується, серед іншого, допомогою міжнародних інституцій у виробленні власної ювенальної політики на фоні колапсу соціалістичної системи;

– західноєвропейський континентальний, відмітний спеціальним фокусуванням на системі захисту дітей, вирішальну роль в чому відіграє ЄС [4, p. 1510-1511].

Констатується, що протягом останніх двадцяти років неоліберальні державні режими відчувають інтерес у випробуванні шляхів охоплення більш широких категорій дітей та досягненні соціального договору між державою та сім'ями у сфері захисту дітей.

Як уявляється, наведені класифікації моделей ювенальної політики не вичерпують усього їх спектру. Зокрема, послуговуючись відомою дихотомією К. Поппера, варто говорити про відкриті та закриті системи ювенальної політики. Так, відмітною є відкритість таких систем у країнах, де робиться акцент на імплементації норм міжнародного права прав дитини, тоді як консервативні країни спираються на традиції у цій царині. Відмітно, що, зокрема, США досі не ратифікували головний стандарт ювенальної політики, а саме – Конвенцію про захист прав дитини.

У розвинених країнах системи захисту прав дітей це, перш за все, складні системи, розроблені з урахуванням національних особливостей, високого рівня благополуччя суспільства в цілому, та які спираються на кваліфікованих працівників патронату і профілактики правопорушень. Основними принципами державного механізму у сфері охорони дитинства у таких країнах є принципи інтеграції і координації діяльності всіх міністерств і відомств, задіяних у сфері забезпечення прав дитини. І мова тут іде не лише про владну координацію по горизонталі, але і про ефективну міжвідомчу взаємодію по вертикалі. Окрім цього, держава в якості важливого інструменту вирішення існуючих проблем орієнтується на взаємодію з неурядовими організаціями, основний вид діяльності яких полягає у захисті прав і інтересів дітей. Затверджувані на державному рівні стандарти надання соціальних послуг передбачають функціонування незалежних інспекцій, які забезпечують контроль і гарантують ефективне використання ресурсів. Підкреслимо, що саме через перебування всієї діяльності з охорони дитинства під контролем структур громадянського суспільства, факти корупції мають лише поодинокий характер.

Соціальні послуги неповнолітнім можуть надаватися державними структурами як самостійно, так із залученням неурядових організацій і приватних бізнес-структур. Водночас, не зважаючи на ринковий характер економіки, приватний бізнес залучається у виняткових випадках, коли належна якість послуг не може бути досягнута в інший спосіб. Але у будь-якому разі, держава залишає за собою функції координатора надання соціальних послуг.

Зазначимо, що для запровадження такої системи захисту прав дітей потрібна розробка відповідних нормативних актів, а також їх інституалізація у суспільній свідомості. Саме недержавні структури сприяють

просуванню у свідомість населення нового бачення дітей у суспільстві, допомагають доктрині захисту прав дітей посісти чільне місце у ціннісній орієнтації громадян. На сьогодні, потенціал незалежних інститутів з охорони дитинства як впливового колективного голосу в захист прав дітей у всьому світі ще належить реалізовувати, і ця співпраця передбачає участь як дорослих, так і дітей.

Зауважимо, що вітчизняна модель ювенальної політики характеризується традиційним тяжінням до суб'єкт-об'єктного підходу, коли основний акцент зосереджено на ролі та значенні держави в процесі регулювання суспільних відносин у сфері створення умов для соціального становлення та розвитку дітей та молоді. Подальший розвиток цієї моделі вимагає поступового зміщення акцентів у бік посилення суб'єктності дітей та молоді в процесі формування та реалізації державної молодіжної політики.

Список використаної літератури:

2. Опацький Р.М. Ювенальна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація. Запоріжжя : Дике Поле, 2013. 463 с.
3. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: історико-теоретичне дослідження : монографія. Одеса : Фенікс, 2008. 328 с.
4. Study on the State of Young People and Youth Policy in Europe 9 (Final report). UN, 2001. 156 p. URL: http://www.politiquesenfancejeunesse.org/wp-content/uploads/2016/04/Young-people-youth-policy-IARD-2001.pdf
5. Spratt T., Nett J., Bromfield L., Hietama J. et other. Child Protection in Europe: Development of an International Cross-Comparison Model to Inform National Policies and Practices. *British Journal of Social Work.* 2015. № 45. Pp. 1508–1525. doi:10.1093/bjsw/bcu109

Ключові слова: права дитини, забезпечення прав дитини, державна політика, ювенальна політика.

Ключевые слова: права ребенка, обеспечения прав ребенка, государственная политика, ювенальная политика.

Key words: rights of the child, ensuring the rights of the child, public policy, juvenile policy.

БОБРОВА ТЕТЯНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

НЕГАТИВНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ ЯК ЯВИЩЕ ПРАВОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Термін «негативна правотворчість» все частіше використовується в сучасній юридичній літературі при згадуванні діяльності Конституційного Суду з відміни нормативно – правових актів, які не відповідають

нормам Основного закону держави. Враховуючи відсутність дефініції даного правового феномену на законодавчому рівні та специфічність самої назви цього явища, негативна правотворчість може розумітися у декількох аспектах:

по-перше, як різновид судової правотворчості з відміни нормативно-правового акту або його частини, в результаті чого такий нормативний акт втрачає правову силу, а суспільні відносини виявляються врегульованими абсолютно по-іншому;

по-друге, як діяльність правотворчих органів, яка має за собою певні «негативні» наслідки, де слово «негативна» сприймається у якості несхвалення, тобто це те, що заслуговує на осуд (протилежне позитивному).

Однозначно зрозумілим є те, що витоки негативної правотворчості походять з англосаксонської правової системи права. Так, на основі англосаксонського «звичаєвого права» і «права справедливості», які у свій час сприяли розвитку нормативних функцій англійських суддів, у другій чверті XIX ст. в Англії і США розповсюдила свій вплив школа юридичного позитивізму Джона Остіна, яка визнавала за суддями право на нормотворчість. Підспудно закладена у ній радикальна версія судового активізму у своєму архетипічному змісті тяжіє до так званої крітархії чи крітократії, тобто «влади суддів», про яку згадується у Старому Заповіті, і тріумф якої втілився у США завдяки цінностям протестантської політико – правової культури [8, с. 4]. Тобто, можна зробити висновок, що виконання нормотворчих функцій суддями і суддівська влада зокрема, не є новим явищем, але таким, що залишається дискусійним й до сьогодні. Так, наприклад, французький філософ права Ф. Рено зазначає, що позитивістський аналіз має на меті не обґрунтувати важливість контролю конституційності, а радше пояснити, чому в сучасних умовах демократія звертається до механізмів обмеження влади більшості, і чому «негативний законодавець» (Кельзен) чи «співзаконодавець» (Тропе), щоб залишитись легітимним, повинен сьогодні презентувати себе як «суддя» [5, с. 230].

Негативний статус правотворця є свого роду «втручання» судів держав в законодавство шляхом конституційного перегляду (квазізаконодавчі повноваження). Слід зазначити, що цілі Конституційного Суду і парламенту не є протилежними при правотворчості (як «позитивний» і «негативний» правотворець у якості антонімів) в рамках Конституції. Відмінність судової і законодавчої функцій полягає у тому, що остання створює загальні норми, тоді як перша – індивідуальні [1, с. 6]. Так як встановлення неконституційності закону є встановлення загальної норми, то ця функція має такий же загальний характер, як і його створення, і відрізняється тільки своїм негативним значенням. Проте, задля дотримання принципу поділу влади в демократичних країнах необхідним є не ізолювання одного органу від іншого, а збереження взаємного контролю. Негативна правотворчість лише отримує специфічні ознаки, які випливають із особливостей діяльності самої судової влади. Суд грає вдосконалюючу роль в межах своїх повноважень і не порушує принципу поділу влади. Феномен негативної правотворчості не знаходиться у протиріччі з цим принципом, а навпаки є його закріпленням. Особливо

враховуючи, що даний принцип створений для досконалої роботи механізму державної влади і як слушно зазначає В. Ф. Погорілко, який підтверджуючи принцип поділу державної влади (під яким він розуміє «незалежність і рівноправність органів державної влади між собою»), однозначно вказує, що без тісної і всебічної взаємодії гілок влади неможливе не лише формування, але й функціонування органів державної влади [2, с. 87]. О. Ф Скакун зауважує, що у реальній дійсності розподіл влад відбувається не в ізоляції однієї гілки влади від іншої, їхня діяльність взаємно переплетена. Зараз необхідно визнати той факт, що усі три гілки державної влади використовують єдиний засіб управління – видання обов'язкових для виконання правил поведінки. Представницька влада приймає важливі загальні правила – закони. Виконавча влада розробляє у відповідності з законами, більш конкретні правила. У свою чергу, судова влада визначає правила, що дають змогу вирішувати спірні ситуації [7, с. 60].

Прихильники «чистої» теорії поділу влади і думки не допускають, щоб будь-яка судова інстанція в своїх актах встановлювала б правові норми. У деяких країнах в зв'язку з цим знаходять вихід: не поміщають норми про Конституційний суд в розділ про судову систему. Однак ніяка позиція, ніякі формальні маніпуляції в законодавстві не можуть затінити тієї обставини, що Конституційний суд не може обмежитися тлумаченням права і змушений його розвивати, стаючи іноді на місце законодавця, а часто і над законодавцем [4, с. 114]. Тут яскравим прикладом є Італія, де Конституційний суд, встановивши неконституційність, оголошує недійсними відповідні законоположення в межах клопотання. Фактично Конституційний суд Італії виступає як співзаконодавець і навіть як законодавець, коли закони страждають прогальністю і Конституційному Суду доводиться включати в них «додаткові» або «такі, що замінюють» положення [3, с. 172].

Рішення і висновки «негативного правотворця» є допоміжними джерелами права, тому що не містять первинних правил поведінки, однак мають нормативний характер, оскільки можуть повністю або частково зупинити дію нормативно-правового акта. Так, в процесі реалізації негативної правотворчості зникають одні правила та видозмінюються інші. Якщо розглядати правотворчість як завершальний етап правоутворення, що складається з діяльності уповноважених суб'єктів зі створення, зміни чи відміни правових норм з метою врегулювання суспільних відносин та вдосконалення наявної системи права [6, с. 11] можна зробити висновок, що негативна правотворчість постає відміною правових норм з метою врегулювання суспільних відносин та вдосконалення наявної системи права.

Список використаної літератури:

1. Кельзен Г. Судебная гарантия Конституции (конституционная юстиция). Часть 2, окончание / Г. Кельзен. // Право и политика. – 2006. – № 9. – С. 15-18.

2. Конституція незалежної України / За ред. В. Ф. Погорілка, Ю. С. Шемшученка, В. О. Євдокимова. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 428 с.
3. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Учебник. В 4-х томах. Том 3. Отв. ред. Б.А. Страшун. – Москва: БЕК, 1997. – 764 с.
4. Лазарев В.В. К вопросу о месте и роли решений Конституционного суда Российской Федерации /В. В. Лазарев // Правосудие и права человека. – С. 114-119
5. Рено Ф. Judicial rewie / Філіп Рено // Європейський словник філософій: лексикон неперекладностей. Пер. 3 фр. Том 2. – К: Дух і літера, 2011. – С. 228-230
6. Сафонов В.Н. Конституционное правотворчество в деятельности Верховного Суда США. Историко-правовое исследование: монография. – М.: Проспект, 2018. – 288 с.
7. Скакун О. Ф. Законотворча (правотворча) функція Конституційного суду України / О. Ф. Скакун // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. Вип. 16 – Одеса: Юридична література, 2003. – С. 60-68.
8. Шепелев М. А. Судебная ролитика в США как способ реализации модели «государства правосудия» К. Шмитта / М. А. Шепелев // Политика, экономика и инновации № 3(5), 2016. – С. 1-11.

Ключові слова: негативна правотворчість, джерело права, судова правотворчість, неконституційність, правотворча функція, ознаки нормативності.

Ключевые слова: негативное правотворчество, источник права, судебное правотворчество, неконституционность, правотворческая функция, признаки нормативности.

Key words: negative lawmaking, source of law, judicial legislation, unconstitutionality, lawmaking function, elements of normativity.

РУСАВСЬКА ОКСАНА ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРАВОВА СІМ'Я ЗАГАЛЬНОГО ПРАВА: ГЕНЕЗА ТА СПЕЦИФІКА

До того часу, коли англійське право отримало свого поширення за межі країни, система його джерел в основному сформувалася, але не набула завершеного характеру. Правовий звичай поступався місцем судовому прецеденту, що швидко зароджувався та розвивався, створюваному як королівськими судами, так і судами канцлера (право справедливості). В той же час, королівські акти конкурували з актами парламенту.

Загалом, процес впливу права країни-метрополії відбувався різними шляхами і має різні найменування. В цілому він може бути позначений як правова акультурація, яка в свою чергу виявлялась в різних формах, зокрема у формі рецепції. Як результат, країнами-колоніями було сприйнято правове мислення, юридична техніка, система освіти, що склалась в країні-метрополії.

У колоніях дія англійського права визначалася їх типом. В переселенських колоніях більшість населення становили британські колоністи, які керувалися англійським правом як «правом, отриманим при народженні». Корінні жителі були істотно потіснені, але за ними, в обмежених випадках, визнавалося звичаєве право. Однак в цілому в таких колоніях утвердилася ідея єдиного права для всіх жителів колонії.

У колоніях, які були придбані шляхом завоювання, англійське право в значній мірі стикалося з іншими культурами, а корінним жителям дозволялось керуватися місцевим звичаєвим правом. Англійське право, як правило, застосовувалося тільки до англійських колоністів.

Спочатку колоністи не мали чіткого уявлення про те, що представляло собою англійське право. Професійних юристів було замало, а рівень правосвідомості професійних суддів, в більшості випадків, був дуже близький до повсякденного. Якщо враховувати, що прецедентне право – це право юристів, то відсутність останніх стало серйозною перешкодою на шляху до самостійного розвитку прецедентного права в країнах-колоніях. В результаті, загальне право сприймалося як природне право, що сприяло його поширенню. Як слушно зауважував Дж. Адамс, Британські колонії сприйняли «загальне право» не як позитивні норми, а як вищий розум, як природне право колоністів [1].

В свою чергу, Р. Давид зазначав: «думка, що право – це вищий розум, викликає у британців певне відчуття наднаціональності, чи, скоріше, позанаціональності права. Термін «загальне право» використовується, як правило, без національного епітету. В загальному праві не вбачають систему національного права, а навпаки, воно складає загальну спадщину всіх англомовних націй [2, с. 74].

Англійське право здійснювало свій вплив на право колоній, перш за все, завдяки тому, що воно мало пряму дію. Англійський парламент приймав акти для колоній, судовий комітет Таємної ради виступав вищою судовою інстанцією для судів колоній, пізніше – домініонів. Він був сформований з юристів – членів Таємної ради, які виступали радниками короля (лорд-канцлер, лорд-президент Ради, особи, які раніше займали цю посаду, члени Таємної ради, судді або колишні судді верховних судів домініонів), тому рішення носили форму поради, пропонованої суверену. В основному, рішення Судового комітету були обов'язкові тільки для судів тієї країни, з якої надходила апеляція. Але для Нової Зеландії обов'язковими визнавались всі рішення, навіть винесені у справах, які надійшли з інших країн-колоній.

Однак, розташований в Лондоні Судовий комітет при винесенні рішень виходив з англійського загального права. У своїх справах Судовий комітет Таємної ради прагнув привести право країн Співдружності у відповідність з англійським правом. Англійські суди також вважали за краще, щоб «право на півночі і півдні від кордонів розвивалось якомога однаково» [3, с. 212].

Сьогодні, до Судового комітету продовжують надходити апеляції з Високого і Апеляційного судів Нової Зеландії. Апеляції подаються у справах зі значними розмірами позовних вимог або якщо предмет спору має важливе суспільне значення. В останні роки в Новій Зелан-

дії стала оскаржуватися необхідність подачі апеляцій в Судовий комітет, оскільки члени Судового комітету не знайомі зі специфікою права країни.

На теперішній час Канада, Австралія і Нова Зеландія, залишаючись в рамках Співдружності, мають цілком самостійне національне право. Однак це не впливає на їх приналежність до сім'ї «загального права».

Вони майже повністю відмежувались від впливу англійського національного права, при збереженні в своїй основі особливостей «загального права». Ці країни багато в чому сприйняли особливості англійського права і багато в чому продовжують слідувати його моделі. Так, сприйняття принципу парламентського верховенства визначило особливості концепції статуту та делегованих актів як джерел права. Можна сказати, що мова йде про незалежність в рамках «загального права» при збереженні його специфічних рис.

«Загальне право» формувалося шляхом сприйняття одними країнами досвіду інших країн з подібною правовою культурою. Прецедентне право виявилося затребуваним в нових умовах. Воно утвердилося практично у всіх країнах, які перебували під англійським впливом. Судовий комітет таємної ради вбачав силу прецедентного права в тому, що воно було сприйнято в багатьох країнах. З іншого боку, він вважав, що абсолютна єдність «загального права» негативно позначиться на розвитку національного права країн, що входять до нього, оскільки не буде відображати їх специфіку.

Специфіка «загального права» не в однаковості, а в здатності пристосовуватися до особливостей національного розвитку. У міру того, як роль Судового комітету Таємної ради стала знижуватись, він став переглядати свої позиції та приділяти більше уваги національним особливостям, що представляє собою новий етап розвитку судового комітету. Він все більше бере до уваги позиції національних судів, причому нижчих інстанцій, оскільки вони, на його думку, найбільшою мірою відображають переваги, які судді визнають за місцевими умовами.

Як результат, в правовій сім'ї «загального права» склалися системи джерел англійського права, права США і права країн, що входять до Співдружності. Положення перших двох систем здійснило і продовжує здійснювати ключовий вплив на розвиток «загального права». Що ж стосується країн Співдружності, то вони орієнтуються на англійське право або право США, але поступово їх право набуває національні риси. В результаті право країн «загального права» має як схожі риси, так і національні особливості.

Список використаної літератури:

1. John Adams diary [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://www.masshist.org/digitaladams/archive/doc?id=D22&bc=%2Fdigitaladams%2Farchive%2Fbrowse%2Fdiaries_by_date.php.

2. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности. Пер. с французского Туманова В.А. 3-е изд. 4 М.: Международные отношения. 1997. С. 268
3. Сидоренко О. О. Процесуальні норми як різновид правових норм / О. О. Сидоренко // Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. – Х. : Право, 2012. – 2012. № 1(11). – С. 210-215.

Ключові слова: правова сім'я, правова культура, загальне право, джерела права, судовий прецедент.
Ключевые слова: правовая семья, правовая культура, общее право, источники права, судебный прецедент.
Key words: legal family, legal culture, common law, sources of law, judicial precedent.

КАРАМАН МИКОЛА ВІТАЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

РИТУАЛИ В ПРАВОВИХ СИСТЕМАХ КИТАЮ ТА ЯПОНІЇ

Поняття «правова система» є центральною ланкою дослідження сучасної загальної правової теорії. У сучасній правничій думці існує чимало класифікацій правових систем, що засновані на різних підходах до їх розподілення. Як зазначає Х.Н. Бехруз, «правова система у правничій науці вживається в декількох значеннях: широкому та вузькому. У вузькому сенсі поняття правової системи асоціюється з правовими приписами певної держави, пов'язується з поняттям національної правової системи. В широкому ж розумінні, поряд з позитивними нормами береться до уваги весь комплекс компонентів правової сфери» [1, с. 28].

В Китайському суспільстві протягом його існування змінювалось суспільне ставлення до співвідношення права й моралі. Розвиток Китайської правової думки характеризується різноманітністю філософсько-етичних течій, що, інколи, по різному пояснювали роль права в суспільному регулюванні. Наприклад, конфуціанство виходило з позиції, щодо допоміжної ролі права, яке необхідне лише тоді, коли ритуали (лі) та норми моралі не діють. Взагалі ритуал (лі) можна визначити як ключову категорію китайської філософії, особливо конфуціанства. Список українських перекладів цього поняття включає такі варіанти як благопристойність, етикет, етика, ритуал, церемонії. Головна складність визначення цього поняття полягає в тому, що китайські філософи вкладали в нього не тільки необхідність дотримання норм правильної поведінки (етикет, церемонія), але і ті світоглядні засади, з яких правильна поведінка виникає. Тобто це не тільки шанобливість, демонстрована до старших, а й розуміння того, яку роль відіграють старші в суспільстві, розуміння того, що шанобливість до старших необхідна.

І вже з цього розуміння, з неминучістю виникає правильна, шанобліва поведінка. При цьому про порушення лі, у його виконавців навіть не існує внутрішнього конфлікту – люди точно усвідомлюють, що дотримання цих норм не просто бажане та необхідне, а й властиве людині як живій істоті.

Конфуцій ідеалізував людей, захоплювався їх послухом, слідуванню звичаям та ритуалам. Ритуал, за Конфуцієм, полягав у тому, щоб невпинно «перемагати себе», тобто долати в собі егоїстичні бажання.

Важливо відзначити, що виконання ритуалів підтримувались потужними інструментами правової сфери. У будь-якому китайському середньовічному селі селянин, який нехтував вимогами ритуалу втрачав не тільки добре ім'я, а й – згідно постулатам класичної китайської думки – саме право називатись людиною. Те ж саме спостерігалось і на вищому рівні імперської організації: тільки «виконання ритуалу (лі)», а не спадкові права або, навіть, особисті здібності, давало імператору право і можливість здійснювати управління імперією.

Конфуціанство відстоювало примат «ритуалу», що походить з внутрішнього світу людини, над безликим писаним законом, і його вплив відображений в характерному для китайського права акценті на індивідуальному статусі тієї чи іншої особи і особливості ситуації.

Останній видатний теоретик стародавнього конфуціанства Сюнь-цзи (бл. 313–238 рр. до н. е.) «вбачав велич людини в перемозі над собою, здатності культивувати в собі моральність. По-новому пояснюючи загальнолюдську необхідність культури, Сюнь-цзи зумів створити найбільш розгорнуту в ранньому конфуціанстві теорію ритуалу як засади суспільного устрою» [2, с. 127]. На думку Сюнь-цзи, ритуал втілює людський початок самообмеження і по суті збігається з громадським порядком у всіх його аспектах – від розподілу праці до правового становища індивіда.

На думку китайського філософа, ритуал встановлює місце людини в рамках соціуму як гармонійного цілого, або, згідно з термінологією ранніх конфуціанців, «досконалої рівності». Йдеться, зрозуміло, не про проголошення загальної рівності, а про «рівність в нерівності», ієрархічного ладу, в рамках якого всі рівні тільки в тому, що сповна отримують те, що належне їм по праву.

Отже, ритуал в Китайській традиційній правовій системі – не просто обряд або формальна церемонія. Ритуал в китайському суспільстві означає не просто ввічливу або належну поведінку, а особливу модель людської соціальності, яка походить з самого космічного порядку буття.

Історія розвитку ритуалів в правовій сфері Японської правової системи досить багата та специфічна. Дотримання норм та заборон звичаєвих норм забезпечувалося всією громадою, а в ранній період розвитку японського суспільства спеціальні органи примусу були відсутні. Порушення звичаєвих норм тягло за собою покарання, наприклад вигнання з громади, тілесні покарання, громадський осуд тощо.

Протягом довгого часу звичаї, традиції, обряди та ритуали представляли собою єдину форму права Стародавньої Японії. По суті вони були правилами поведінки, які сформувалися в результаті повторюваності.

Держава визнавала звичаєві норми загальнообов'язковими і забезпечувала їх дотримання силою свого примусу.

Дослідники правової системи Стародавньої Японії стикаються з такою проблемою: «Оскільки звичаєві норми існували і застосовувалися в усній формі, вони не записувалися, і це значно ускладнює процес дослідження їх змісту. Однак в численних давніх легендах, переказах та інших історичних джерелах знайшли своє відображення, наприклад звичаї цивільного обороту і правозастосовна практика» [3, с. 199], що актуалізувало необхідність накопичення та передачі наступним поколінням «соціальної пам'яті».

В Японській правовій системі усна передача соціальної пам'яті здійснювалась, зокрема, за допомогою молитви або її тексту, що називалась норіто. Саме норіто формують найдавніший пласт пам'яток про традиційну культуру Японії, що неминуче здійснила вплив на формування звичаєвих, а згодом і правових норм.

Також, варто зазначити, що поряд з норіто, на Японську правову систему здійснює вплив інший звичаєвий соціальний регулятор гірі – морально-етичні норми, приписи та моделі поведінки в різноманітних конкретизованих ситуаціях. Гирі регулюють відносини в родині і з оточуючими, визначають механізми надання послуг і повернення боргу, закріплюють статуси і повноваження членів суспільства та багато іншого. Фактично, гирі – це сучасне японське звичаєве право, яке має функцію примирення сторін.

Гірі – це і зобов'язання, і ритуал виконання зобов'язання, і вид подяки. У широкому сенсі, гірі проявляється у відповідному спілкуванні вищого з нижчим, у взаємодіях між рівними, в ритуалах спілкування між сусідами тощо.

Наприклад, борг подяки відшкодовується в Японії два рази в рік: у середині року в вигляді подарунка з нагоди поминання покійних і в кінці року у вигляді подарунка з нагоди кінця року. Не випадково цей час є часом виплати службовцям преміальних. Управлінцям відомо, що у кожного є почуття обов'язку перед іншим – будь він посередником на заручини, добросовісним покупцем або вчителем. Кожен чекає, що його обдарують в знак вдячності. Більшість подарунків – практичної властивості, наприклад рослинне масло, цукор, мило. Сутність боргу подяки не в подарунку, а в самому акті дарування.

Варто зазначити, що людина не має права вимагати від іншої виконання вимог гірі. Вона повинна чекати, коли інший добровільно стане їм слідувати. Людина, що не проявляє гірі по відношенню до того, до кого воно повинно проявлятися, розглядається в Японії як особистість, гідна презирства. Однак вважається, що до гірі не можна примушувати, і той, хто змушує іншого виконувати гірі, сам виявляється його порушником.

В.В. Дудченко наголошує на впливі розвиненої китайської культури на Японію. На її думку, основу китайозованої системи японського права склали гірі. Гірі, подібно до китайських рит (правил лі), – це суспільна мораль, або моральне чуття соціального обов'язку. У кожного є чуття обов'язку перед іншим, кожний це чуття переживає як бажане. Норми

гірі у свідомості японців невіддільні від людинолюбства, поваги, симпатії. Зберігати суспільну гармонію і є споконвічним призначенням концепції інституту гірі [4, с. 65].

Таким чином, ритуали у вигляді лі чи гірі, що уособлюють дружні переговори, мирові угоди є одними з найважливіших з китайських чи японських звичаєвих норм. Принцип безконфліктності лі чи гірі споконвіку пояснюється прагненням зберігати суспільну гармонію, яка у Китаї чи Японії є найголовнішою цінністю, є Дао.

Список використаної літератури:

1. Бехруз Х. Н. Правова система – центральна категорія порівняльного правознавства / Х. Н. Бехруз. // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – С. 350.
2. Малявин, В. В. Китайская цивилизация / В. В. Малявин. – М.: Дизайн. Информация. Картография; Астрель; АСТ, 2001. – 632 с.
4. Суровень Д.А. Возникновение права и источники права древней Японии // Проблемы курса истории государства и права. Екатеринбург: Изд-во УрГЮА, 2004. С. 198-226.
5. Дудченко, В. В. Місце і роль звичаїв у правовій культурі Японії [Текст] / В.В. Дудченко // Митна справа. – 2007. – № 5. – С. 64-67.

Ключові слова: соціальне регулювання, звичаєве право, правовий ритуал, правова система.

Ключевые слова: социальное регулирование, обычное право, правовой ритуал, правовая система.

Key words: social regulation, customary law, legal ritual, legal system.

КЛЮЧКОВИЧ ВАСИЛЬ ЮРІЙОВИЧ

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, аспірант

НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПРАВОСВІДОМОСТІ СУДДІВ: ЗАГАЛЬНОПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Складна суспільно-політична ситуація, що склалася сьогодні в Україні, сприяє викривленню професійної свідомості суддів. Започаткована судова реформа відбувається на тлі збільшення кількості внутрішніх і зовнішніх загроз для розвитку українського суспільства, держави та особистості. В цих умовах виникає необхідність у пошуку більш дієвих комплексних засобів для подолання деформації професійної правосвідомості суддів, із врахуванням зовнішніх умов проведення судової реформи.

Актуальність розгляду правосвідомості судді в рамках заявленої теми обумовлена теоретичною та практичною значимістю проблемних питань, пов'язаних з пошуком шляхів підвищення ефективності право-

застосовної діяльності, в тому числі питань розробки дієвих механізмів щодо попередження деформації професійної правосвідомості у судді як одного з показових суб'єктів правозастосування.

Проблематику професійної правосвідомості судді розглядали з різних точок зору такі авторами, як С. Алексєєв, Л. Герасін, В. Головченко, Ю. Грошевий, Д. Єрмоленко, М. Козюбра, А. Колодій, С. Максимов, О. Менюк, І. Митрофанов, В. Мухін, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, М. Панов, І. Панчук, О. Петришин, П. Рабінович, О. Свіда, Ю. Тодика, М. Требін, М. Цвік, М. Цимбалюк, Ю. Шемшученко та ін.

Деформованість професійної правосвідомості судді (відсутність знань і навичок, стереотипне мислення, нігілістичне ставлення до права, недостатній рівень культури, професійне вигорання) є головною причиною протиправної або помилкової правозастосовної діяльності, появи перманентних юридичних конфліктів, створення негативного іміджу всієї судової гілки влади.

Наявність та відтворення професійної правосвідомості суддів породжує позитивну правозастосовну діяльність, що містить дії, які оцінюються суспільством як правильні, спрямовані на досягнення соціально корисного результату для особистості. Якщо професійна правосвідомість суддів має ознаки деформації, діяльність із застосування права трансформується у протиправну, тобто правозастосування не дає необхідного ефекту за об'єктивними причинами, коли зовнішні фактори формують такий стан, або суб'єктивними причинами, коли суб'єкти спочатку мають особистий інтерес, діють за наміром або з необережності. Головним фактором помилкової правозастосовної діяльності є деформація раціонально-ідеологічних компонентів професійної правосвідомості, що має вираз у нестачі у судді знань в області права, правил використання строгих процедурних форм, небажання або нездатності розуміти значення правових актів, спеціальних термінів. З цього випливає висновок, що одним із дієвих шляхів подолання деформації професійної правосвідомості суддів як умови підвищення ефективності правозастосовної діяльності органів судової влади є *якісне навчання суддів, підвищення їх кваліфікації* у спеціальних закладах освіти.

У професійній правосвідомості судді домінують раціональні компоненти, засновані на спеціалізованих знаннях про правові норми і принципи, уявленнях про механізм правового регулювання в цілому. Всі ці знання судді отримують на початковому етапі формуванні правосвідомості – навчанні у закладах освіти. Як правило, на початковій стадії формування професійної правосвідомості майбутній суддя отримує ідеальні знання про право та механізми його застосування. Однак в процесі роботи судді як суб'єкти професійної правосвідомості можуть отримувати неправові знання: про відсутність механізмів реалізації окремих норм права, реальної можливості ігнорування деяких обов'язків, існуючі варіанти уникнути відповідальності. Все це може в певних умовах бути причиною протиправної або помилкової правозастосовної діяльності судді, коли у нього виробилася негативна орієнтація в сфері права.

У даному випадку професійна правосвідомість сформована, але спотворюється під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, які і впливають на прийняття рішення. В цьому світлі, найбільш важливим завданням виявляється оперативне виправлення дефектів професійної правосвідомості судді, а для цього потрібні більш глибокі знання, зокрема про структуру професійної правосвідомості.

Розглядаючи питання подолання деформації професійної правосвідомості суддів у процесі правозастосовної діяльності органів судової влади, слід мати на увазі, що сутність правосвідомості не зводиться тільки до форми свідомості. На думку П. Зеленкова, воно включає в себе як знання, так і психологічний настрой, цінності, установки, тобто все те, що і складає в своїй єдності складну систему «людина» [1, с. 223]. Враховуючи вагомість суб'єктивного фактору у правозастосовній діяльності, одним із дієвих кроків на шляху подолання деформації професійної правосвідомості суддів в процесі правозастосовної діяльності органів судової ми визнаємо розвиток психологічного елементу професійної правосвідомості судді, що має вираз у визначенні психологічного стану судді (кандидата на цю посаду), а також якісної психологічної підтримки вже діючих суддів.

Соціологічні елементи, які можуть спричинити деформацію професійної правосвідомості судді в процесі правозастосовної діяльності, можна віднести до елементів зовнішнього прояву. Вплив соціуму може спричинити і деформацію соціально-психологічних елементів професійної правосвідомості (відсутність високих моральних якостей, стереотипне мислення) судді, а це веде до формалізму, формуванню видимості здійснення юридичної діяльності. Правильно організована професійна правосвідомість судді має вираз у почутті справедливості і законності, високих моральних принципах, а такі імперативі мають бути сприйняті усім українським суспільством.

Важливим у визначенні шляхів подолання деформації професійної правосвідомості судді як умови підвищення ефективності правозастосовної діяльності органів судової влади є *юридичний* елемент професійної правосвідомості суддів, який формує їх правову позицію. Так, Р. Ромашов, розглядаючи етико-юридичні аспекти правових позицій суб'єктів правотворчості, зазначає, що ці позиції являють собою «стійку етико-юридичну конструкцію, що характеризує суб'єктивне ставлення конкретної людини до права» [2, с. 434]. М. Власенко з цього приводу зазначає: правова позиція – це правові ідеї, засновані на правових мотивах юридичного рішення фактичної ситуації (не обов'язково тільки правозастосовної). Найважливішою ознакою правових позицій, їх стрижнем є структурованість змісту на основі об'єднуючої правової ідеї [3, с. 79-80].

Правова позиція суддів в процесі правозастосовної діяльності органів судової влади формується в результаті дії професійної правосвідомості, є частиною такого явища та ефективним засобом у подоланні деформації професійної правосвідомості цієї категорії службовців. Професійні якості суддів передбачають високий рівень майстерності і можливість гідно представляти свою правову позицію, але для такої

здатності правову позицію треба виховувати, вміти втілювати її в словесних дискусіях та формулюваннях, не ховаючись за спеціальну термінологію, треба самому бути абсолютно впевненим у своїй правоті, і ця впевненість має базуватися на системі якісних доказів у справі, сконцентрованих у процесуально вивірених джерелах.

Синтез психологічних, соціологічних та юридичних елементів професійної правосвідомості судді в процесі правозастосовної діяльності органів судової влади формує *культуру правосуддя*. Можна припустити, що саме наявність культури правосуддя виступає універсальним засобом подолання деформації професійної правосвідомості судді. Високий рівень правової культури представників судової системи є найважливішою характеристикою розвиненості судової гілки влади, неодмінною умовою якісної правозастосовної діяльності її представників. Для держави в особі законодавців, усіх тих, хто відповідає за реформу судочинства, важливо визнати дослідження культури правосуддя не тільки основоположним фактором гармонійного поєднання інтересів особистості, суспільства і держави, а й однією з найважливіших юридичних умов подолання деформації професійної правосвідомості судді в процесі правозастосовної діяльності органів судової влади.

Отже, сучасні обставини становлення правової держави диктують необхідність підвищення індивідуальної правосвідомості суддів шляхом формування переконаності в цінності права. Особливий акцент при подоланні деформації професійної правосвідомості суддів як умови підвищення ефективності правозастосовної діяльності органів судової влади слід робити на якісну підготовку майбутніх суддів у закладах освіти, психологічну підтримку вже діючих суддів та формування загальної культури правосуддя. Розвиток важливих для діяльності судової влади елементів і факторів, включаючи професійну правосвідомість, які суттєвим чином впливають на процес відправлення правосуддя та визначають характер правозастосовної діяльності органів судової влади, неможливий без врахування психологічних, соціологічних та юридичних елементів професійної правосвідомості судді. Надання високого статусу правових цінностей шляхом правильного використання цих компонентів сприятиме не тільки підвищенню правової свідомості та правової культури суддів, а й формуванню громадянського суспільства, правової державності і забезпечення національних інтересів країни в цілому через якісну дію судової гілки влади.

Список використаної літератури:

1. Зеленков П. Г. Роль правосознания личности в регулировании социального конфликта (социологический анализ). *Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова.* 2007. № 3. С. 221-224.
2. Ромашов Р. А. Правовая позиция субъекта правотворчества: этические и технико-юридические особенности формирования и выражения. *Юридическая техника*. 2012. № 6. С. 432-434.

3. Власенко Н. А. Правовые позиции: понятие и виды. *Журнал российского права.* 2008. № 12. С. 77-86.

Ключові слова: деформація професійної правосвідомості судді, ефективність правозастосовної діяльності, судова влада, судова реформа, правова позиція судді.

Ключевые слова: деформация профессионального правосознания судьи, эффективность правоприменительной деятельности, судебная власть, судебная реформа, правовая позиция судьи.

Key words: professional deformation of legal consciousness of a judge, efficiency of law enforcement activity, judicial power, judicial reform, legal position of a judge.

НОВОСАД РОМАН ВІТАЛІЙОВИЧ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
студент за ОР «Бакалавр» юридичного факультету

ТЕРЕМЦОВА НІНА ВОЛОДИМИРІВНА

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теорії права та держави юридичного факультету,
кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ (ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Дослідження правового статусу релігійних організацій дають змогу визначати його як сукупність визнаних Конституцією та законами України похідних, невідчужуваних прав і обов'язків особи, які виникають не у зв'язку з реалізацією інших прав, не на підставі юридичних фактів, а існують в результаті наявності правоздатності. Релігійною організацією запропоновано визнати систему різновидів організаційно оформлених релігійних об'єднань, що мають управлінські та виконавчі органи, чітку структуру, яка забезпечується змістом релігійної парадигми і культу. У цьому ж значенні Церква – це самостійне структуроване релігійне об'єднання з відповідною системою управління, заснованою на ієрархічному принципові з регламентацією відносин всередині нього, а також з релігійними чи світськими організаціями [5].

Стаття 7 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачає, що релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно зі своїми статутами (положеннями). Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об’єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об’єднання представляються своїми центрами (управліннями) [3].

Релігійним організаціям притаманні всі ознаки юридичної особи: організаційна єдність. Релігійні організації – це колективні утворення, які здійснюють свою діяльність як єдине ціле зі своїми завданнями та цілями, з різноманітною організаційною побудовою і органами управління; наявність відокремленого майна. Майнова відокремленість релігійної організації полягає, насамперед, у тому, що вона є власником майна, яке їй належить. У деяких випадках релігійні організації наділено по відношенню до закріпленого за ними майна правом оперативного управління, що характерно для багатоланкових релігійних об'єднань; релігійні організації виступають у цивільному обігові від свого імені, самостійно набувають цивільних права та обов'язків та виступають у судових органах як позивачі та відповідачі [5].

Водночас, у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» існують прогалини, що створюють проблеми формування належного правового статусу релігійних організацій в Україні. Серед них, зокрема:

1. Складність процедури реєстрації релігійної організації. Венеціанською комісією на її 59-й пленарній сесії у Венеції 18–19.06.2004 р. були прийняті директиви, згідно з якими Закони щодо релігійних об’єднань, які регламентують набуття статусу юридичної особи за допомогою реєстрації, об’єднання та інших подібних дій є особливо важливим для релігійних організацій [1, с. 71]. Згідно зі ст. 14 Закону релігійна організація може бути створена повнолітніми громадянами, в кількості не менше десяти осіб, які мають статут (положення), зареєстрований згідно з цим Законом [3]. У радянський період держава повністю контролювала діяльність релігійних організацій, з цим і пов’язаний дещо складний процес їхньої реєстрації. Нині ж відбувається перетворення акта реєстрації на прийняту в цивілізованому світі процедуру констатації державою відповідності статуту релігійної громади чинному законодавству, що не ставить останню в залежне від держави становище, а має єдину мету надати релігійній організації статусу правоздатної юридичної особи [6; 4, с. 137]. Законодавчо на належному рівні потребує врегулювання питання проведення релігієзнавчої експертизи, яка, у свою чергу, здатна замінити собою дозвіл центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері релігії на створення релігійних організацій. Тобто при бажанні створити релігійну організацію, потрібно надати статутні документи з повним викладенням віровчення на експертизу [5]. Процес реєстрації релігійної організації може затягнутися від трьох до шести місяців. Протягом цього часу можуть виникати проблеми у вже сформованої релігійної громади, яка, провівши установчі Парафіяльні збори, затвердила Статут (положення) і подала його на реєстрацію до державних органів. Також протягом цього часу релігійна громада не може офіційно вчиняти жодних правочинів, адже не внесена до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та не має права на виготовлення печатки.

2. Недостатньо врегульований процес зміни юрисдикційної приналежності релігійної організації. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» був доповнений відповідними змінами, що дозво-

лили громадам змінювати юрисдикційну приналежність, лише 17 січня 2019 року. Норми Закону є, в основному, поверхнево визначеними, адже досі не існує жодного нормативно-правового акту, яким затверджено було б чіткий порядок процесу зміни юрисдикційної приналежності релігійних організацій. Громади, які пройшли цю процедуру, користувалися, окрім Закону, нормами цивільного права, що регулюють діяльність юридичних осіб. Офіційні тлумачення та роз'яснення законодавчих норм у судовому порядку не проводилися. Проте, часто виникали протистояння між членами однієї релігійної громади, спричинені недостатнім рівнем визначеності процедури зміни юрисдикційної приналежності релігійних організацій. Європейський суд з прав людини у справі «Свято-Михайлівська парафія проти України» (ст. 146) відзначає, що рішення релігійної організації про внесення змін до статуту лежать в площині приватного права та не мають бути об'єктом втручання з боку органів державної влади, якщо вони не порушують прав інших осіб, чи підпадають під обмеження, встановлені пунктами 2 статей 9 та 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2; 7].

3. Відсутність у Законі вимоги про зазначення в статуті релігійної організації її найменування.Водночас є цілком очевидним, що релігійна організація повинна мати назву, відмінну від назви інших, вже зареєстрованих, релігійних організацій. Існування релігійних організацій з тотожними назвами може ввести в оману як звичайних громадян, так і посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування, тим більше за наявності такого розмаїття існуючих релігійних організацій різних конфесій в Україні. Водночас, з найменування релігійної організації, вказаного в статуті, має бути зрозуміло, що організація є саме релігійною, а не громадською, адже багато так званих деструктивних сект є за своєю природою релігійними організаціями, а діють юридично як громадські організації [1, с. 72].

Отже, правовий статус релігійних організацій в Україні недостатньо врегульований чинним законодавством. Приведення національного законодавства до європейських стандартів не усунуло багатьох проблем, які виникають в процесі діяльності релігійної організації як юридичної особи. Це, зокрема, складність процедури реєстрації релігійної організації, недостатньо врегульований процес зміни юрисдикційної приналежності релігійних організацій та відсутність у Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» вимог про найменування релігійної організації, що призвело до наявності багатьох однакових юридичних осіб в Україні.

Список використаної літератури:

1. Биков О. Основні проблеми реєстрації релігійних організацій та шляхи їх вирішення // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 70-74.
2. Друзенко Г. Марні сподівання: післямова до рішення Європейського суду з прав людини у справі Свято-Михайлівська парафія проти України //

РІСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу – https://risu.org.ua. (Дата звернення – 19.10.2019).
3. Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 № 987-XII // інформаційно-пошукова система «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу – https://zakon.rada.gov.ua. (Дата звернення – 01.11.2019).
4. Кочкадан А. Організаційно-правові форми релігійних організацій в Україні / А. Кочкадан // Вісник Львів. ун-ту. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 133–139.
5. Кривенко Ю. Цивільно-правовий статус релігійних організацій в Україні (Автореферат дис. на зд. наук. ст. канд. юрид. наук) [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://dspace.onua.edu.ua (Дата звернення – 01.11.2019).
6. Літвінов А. Особливий статус релігійних громад при вчиненні нотаріальних дій / А. Літвінов, Т. Літвінова // Мала енциклопедія нотаріуса [Електронний ресурс]. – Режим доступу – http://yurradnik.com.ua (Дата звернення – 01.11.2019).
7. Справа «Свято-Михайлівська парафія проти України» (Заява N 77703/01) // інформаційно-пошукова система «Законодавство України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу – https://zakon.rada.gov.ua. (Дата звернення – 01.11.2019).
8. Теремцова Н.В. Юридична відповідальність суб'єктів приватного права щодо адаптації вітчизняної правової системи та права ЄС / Матеріали IV Всеукраїнської за міжнародною участю науково-практичної конференції м. Полтава, 23-24 жовтня 2019 року. у 2-х ч. – С. 166.
9. Теремцова Н.В. (2019) Критерії поділу права на приватне і публічне. Соціологія права 1-2 (26-27), 129-134.

Ключові слова: Конституція, правовий статус, релігійні організації, закони, особа, права, релігійні об'єднання, церква, світські організації, свобода совісті, релігійні громади, управління й центри, монастирі, релігійні братства.

Ключевые слова: Конституция, правовой статус, религиозные организации, законы, лицо, права, религиозные объединения, церковь, светские организации, свобода совести, религиозные общины, управления и центры, монастыри, религиозные братства.

Key words: Constitution, legal status, religious organizations, laws, persons, rights, religious associations, churches, secular organizations, freedom of conscience, religious communities, administrations and centers, monasteries, religious brotherhoods.

ГРИСЮК ВАЛЕРІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту

ТЕХНОЛОГІЧНІ ПРИЙОМИ ПРОВЕДЕННЯ СПІВБЕСІДИ ТА КОНСУЛЬТАЦІЇ АДВОКАТОМ

Здійснення якісної та ефективної адвокатської діяльності має бути засновано не тільки на професійних якостях адвоката, його обізнаності у чинних нормативно-правових актах та порядку їх застосування, а й на вірному та всебічному розумінні позиції клієнта або підзахисного. Таке розуміння становить основу подальшій співпраці адвоката із особою, яка звернулася до нього або є підставою відмови у наданні професійної правничої допомоги. Вийти на необхідний рівень порозуміння можливо лише за умови використання належних юридичних технологій проведення співбесіди та консультаційної роботи адвокатом.

Перш ніж перейти до аналізу зазначених технологій, слід визначитися із тим, що: по-перше, співбесіда та консультування не є тотожними процедурами – це дві самостійні процедури встановлення юридичних проблем клієнта та пошуку правових механізмів їх вирішення, по-друге, будь-яке консультування має бути заснованим на результатах співбесіди, але проведення співбесіди не є обов'язковою підставою проведення консультування (адвокат може мотивовано відмовити від проведення консультування, або, за результатами співбесіди стане зрозумілим, що порушені питання не відносяться до юридичної сфери).

Слід враховувати, що мета співбесіди – одержати від клієнта якомога повнішу інформацію, яка має правове значення для вирішення проблеми. В свою чергу, мета консультації складається з низки положень, а саме: надати клієнту вичерпну інформацію з питання, яке його цікавить; роз'яснити можливі варіанти вирішення проблеми; роз'яснити правові та неправові наслідки кожного з варіантів вирішення проблеми; допомогти обрати найприйнятніший варіант поведінки; допомогти у реалізації обраного варіанта рішення шляхом визначення стратегії і тактики юридичних дій.

Відтак, співбесіда адвоката із клієнтом – це правова процедура у ході якої клієнт розкриває суть виниклого конфлікту або інші питання, а адвокат встановлює чи відносяться зазначені клієнтом положення до правової сфери та які перспектививикористання правової допомоги.

В свою чергу, консультування адвокатом клієнта – це правова процедура у ході якої адвокат встановлює фактичні обставини справи, оцінює валідність наявних доказів, проводить належну юридичну кваліфікацію встановлених обставин та формулює остаточну правову позицію надаючи (у письмовій або усній формі) роз'яснення клієнту.

У зазначеному аспекті, важко погодитися із позицією Л. В. Сливи, яка зазначає, що»консультативна робота адвоката – це комплексна діяльність адвоката щодо вирішення конкретної правової проблеми клієнта. Під консультуванням пропоную розуміти безпосередній процес взаємодії адвоката та клієнта (довірителя) з метою знаходження правових методів та засобів вирішення юридичних проблем довірителя» [4, с. 184].

На наше переконання, консультування це ще не «вирішення конкретної правової проблеми клієнта», але вже значний крок у зазначеному напрямі. У згаданому варіанті співпраці адвокат лише надає інформацію про можливості та шляхи вирішення правової проблеми.

У загальнотеоретичній юриспруденції отримали закріплення кілька підходів до розуміння консультативної діяльності. Так, С. Д. Гусарєв обґрунтовує загальну характеристику консультативної діяльності як «професійну діяльність юристів-фахівців з різних галузей права, основною функцією яких є правове забезпечення різноманітних форм та методів діяльності тієї організаційної структури, яка користується правовими послугами юрисконсульта» [1, с. 386].

В свою чергу, О. Ф. Скакун, аналізуючи види адвокатської практики зазначає, що «юридичне консультування поєднує комплекс дій, спрямованих на вирішення окремого завдання в рамках юридичного процесу» [3 с. 102].

Більш детально, процедуру адвокатського консультування розкриває С. Я. Фурса, яка зазначає, що «не можна консультативну допомогу розглядати без юридичного змісту наслідків допомоги. Тобто, розглядаючи відповідність права особи, яка звернулася за порадою, крізь призму чинного законодавства, адвокат повинен не лише роз'яснити їй норми матеріального права, під які підпадають ті обставини, про наявність яких клієнт розповів адвокату, але й попередити про можливість їх захисту як у судовому, так і в позасудовому порядках, а також про необхідність їх доведення суду саме особою на підставі доказів, які вона зобов'язана подати суду» [5, с. 202].

Визначившись із сутністю процедур співбесіди та консультування, необхідно розкрити особливості юридичних технологій їх здійснення.

До юридичних технологій проведення співбесіди слід відносити наступні базові технологічні прийоми:

І. Технологічні прийоми проведення вступної частини співбесіди: а) підготовка універсального опитувального листа (в ньому мають обов'язково міститися наступні питання: ідентифікація особи, яка звернулася по правову допомогу, визначення предмету розгляду, встановлення чи застосовувалися процедури мирного врегулювання конфлікту та ін.); б) встановлення сприятливої атмосфери співбесіди (підлаштування під клієнта, визначення мови спілкування, первинна психологічна оцінка та ін.); в) визначення фактичних обставин та їх хронології.

ІІ. Технологічні прийоми резюмування співбесіди: а)відбір адвокатом юридично значимих обставин, їх попередня юридична кваліфікація; б)встановлення позиції клієнта та його побажань щодо результа-

тів співпраці із адвокатом; в) визначення бажаної форми відповіді (письмово, усно); г) надання пропозиції щодо укладання договору про правову допомогу або інший вид оформлення співпраці; д) роз'яснення щодо порядку проведення майбутньої консультації (наприклад, невідкладно або через певний строк).

Визначившись із особливостями та первісними даними майбутньої справи, адвокат або переходить до процедури консультування або мотивовано відмовляє у консультації. Слід пам'ятати, що консультування це дуже важлива правова процедура, вона, у більшості випадків, визначає напрями подальших взаємовідносин адвоката і клієнта, а відтак, має здійснюватися при дотриманні вимог юридичних технологій її проведення.

Виділення зазначених технологій тісно пов'язано із сутністю певних правил, методів та прийомів їх здійснення, які застосовуються на різних стадіях проведення консультування.

Як зазначає Я. П. Зейкан, «адвокат під час консультування має не лише добре знати право, а й володіти вмінням аналізувати фактичну інформацію, орієнтуватись у нормативному матеріалі та знаходити правову основу для вирішення проблеми довірителя, а також вміти віднаходити альтернативні способи вирішення проблеми. Адвокат має не тільки вказати на можливі способи вирішення проблеми, а й спрогнозувати позитивні та негативні наслідки таких дій» [2, с. 8].

До юридичних технологій проведення консультування слід відносити наступні технологічні прийоми:

І. Технологічні прийоми збирання найбільш повної інформації щодо наявного правового конфлікту (в тому числі витребування, у разі необхідності оригіналів певних документів які фіксують факти що мають відношення до справи та ін.): а) навідні запитання; б) емпатія; в) перефразування; г) слухання через порозуміння; та ін.

ІІ. Технологічні прийоми надання консультації: а) остаточна матеріально-правова та процесуально-правова кваліфікація обставин справи; б) визначення всіх можливих способів вирішення конфлікту; в) підготовка наочних схем та можливих процедур вирішення порушеного питання; г) підготовка первісного кошторису затрат по справі та визначення примірних строків розгляду справи;д) проведення консультації у письмовій або усній формі.

Слід звертати увагу також і на те, що поряд із зазначеним видом консультування, існує його інший різновид, а саме поточне консультування клієнта. У даному випадку адвокат є достатньо обізнаним у правовому статусі клієнта, його справах та багатьох інших питаннях, які не потребують додаткового визначення як це відбувається під час першої зустрічі із клієнтом. Тут мова йде про юридичне обслуговування поточної діяльності клієнта.

Підсумовуючи, слід зазначити, що юридичні технології проведення адвокатом співбесіди та консультування не тільки забезпечують якісний, обґрунтований та всебічний попередній розгляд юридичної справи, але й відображають рівень майстерності та професіоналізму

адвоката, а, відтак, є ключовими складовими ефективної адвокатської діяльності.

Список використаної літератури:

1. Гусарєв С. Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності). Навчальний посібник. К.: Знання, 2005. 655 с.
2. Зейкан Я., Сафулька С. Настільна книга адвоката в кримінальній справі. Консультаційна робота адвоката. К.: ВД Дакор, 2013. 576 с.
3. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. М-во освіти і науки України. Вид. 4-те, допов. і перероб. Київ: Правова єдність, 2014. 524 с.
4. Слива Л.В. Консультування адвокатом як стадійний процес. *Підприємництво, господарство і право*. № 7. 2018. С. 184-189.
5. Фурса С.Я. Адвокат у цивільному процесі : наук.-практ. посіб. Центр правових дослід. Фурси. Київ: Фурса С.Я.; КНТ, 2008. 452 с.

Ключові слова: адвокатська діяльність, юридичні технології, технологічні прийоми проведення консультування адвокатом, технологічні прийоми проведення співбесіди адвокатом, аналіз фактичних обставин юридичної справи.

Ключевые слова: адвокатская деятельность, юридические технологии, технологические приемы проведения консультирования адвокатом, технологические приемы проведения собеседования адвокатом, анализ фактических обстоятельств юридического дела.

Key words: lawyer activity, legal technologies, technological methods of consulting by lawyer, technological methods of interviewing by lawyer, analysis of the actual circumstances of a legal case.

СЕКЦІЯ 3
ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Керівник секції: *завідувач кафедри історії держави і права, д. ю. н., професор Х.Н. Бехруз*

Секретар секції: *асистент кафедри історії держави і права К.П. Ченкова*

БЕХРУЗ ХАШМАТУЛЛА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри історії держави і права, доктор юридичних наук, професор

КОНЦЕПЦІЇ ФУНКЦІОНАЛІЗМУ ТА НЕОФУНКЦІОНАЛІЗМУ – ІСТОРИЧНІ ДОКТРИНИ ДО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ ІНТЕГРАЦІЇ

У науковій літературі сформулювались різні доктрини щодо поняття інтеграції, що відображають різні розуміння і відповідно інтерпретації даного терміну. Вони відображають відповідні тенденції в науці на різних історичних етапах розвитку суспільства. Серед них особливе місце займають концепції функціоналізму та неофункціоналізму, розуміння яких стає можливим в контексті відбуваються історичних подій середини минулого століття.

Концепція функціоналізму по праву вважається однією з перших спроб всебічного аналізу та інтерпретації поняття інтеграції. Вона сформулювалася завдяки розробкам знаменитого англійського вченого Д. Мітрані в другій половині 40-х років XX століття. За визнанням вченого в основі функціональної теорії інтеграції лежав принцип ненасильницької, взаємовигідної взаємодії, метою якої є створення неконфліктного суспільства на основі визнання єдності цивілізаційного походження при збереженні національних відмінностей [1, с. 32].

Необхідно відзначити, що найважливішим фактором для концепції функціоналізму в дослідженні інтеграційних процесів виступають виявлення закономірності та причини розпаду Ліги Націй. В якості найважливішої причини такого розпаду хоч як це парадоксально стало те, в функціонуванні Ліги Націй її держави-учасники бачили реальну загрозу власного суверенітету. Однак ідеологи концепції функціоналізму були переконані, що саме створення глобальних міжнародних об'єднань можуть сприяти тісній взаємодії держав у вирішенні громад насущних завдань. В рамках таких об'єднань повинні бути створені

міждержавні наднаціональні органи, що забезпечують загальну політичну і соціально-економічну стратегію, а також тактику її реалізації.

В контексті зазначеного в основу концепції функціоналізму, Д. Мітрані поклав три гіпотези. Перша, пов'язана з виділенням окремих секторів, в яких можливо тісне співробітництво держав в результаті збігу їх інтересів. Друга визначає розмежування технічних і політичних питань: подібна співпраця спочатку охоплює технічну кооперацію, що дозволяє виключити конфліктні ситуації, які мають політичний характер. Третя гіпотеза пов'язана з безперервністю процесу взаємодії, коли співпраця в одному секторі поступово готує умови для поширення взаємодії на суміжні сфери [1, с. 34].

При цьому необхідно відзначити, що дана конструкція засновниками даної концепції примірялася для міжнародних, а не регіональних об'єднань та організацій. Так як створення регіональних об'єднань та організацій можуть привести до створення нових наддержав, що може служити причиною нових глобальних конфліктів. Проте, дана концепція зіграла свою позитивну роль в створенні і функціонуванні Європейських Співтовариств, так як вона наполягала на необхідності добровільного обмеження державами-членами даних спільнот свого суверенітету

Концепція неофункціоналізму, що з'явилася в 50-70 рр. минулого століття пов'язана з іменами таких знаменитих вчених як Е. Хаас, Л. Ліндберг, А. Етзоні.

На основі концепції функціоналізму Е. Хаас розробив нову теорію інтеграції – концепція неофункціоналізму, в якій було акцентовано увагу на процес добровільного створення великих політичних об]єднань, які свідомо утримуються від застосування сили по відношенню до його складових елементів. У центрі уваги неофункціоналістів стояло питання, яким чином і з яких причин держави добровільно обмежують свій суверенітет, одночасно отримуючи нові засоби для врегулювання конфліктів між собою. Е. Хаас розглядав інтеграцію як процес, в якому «національні актори переконуються в доцільності перенесення своєї лояльності і політичної активності в напрямку нового центру, інститути якого повинні повноваження або претендують на них щодо національних держав» [2, с. 37].

Згідно з концепцією функціоналізму в результаті інтеграції формуються наднаціональні інституції, яким поступово передається все більше компетенцій. В рамках даних інститутів буде формуватися політична воля політичних еліт держав-учасників інтеграційних процесів. Саме завдяки цьому процесу тісне економічне співробітництво призведе до співпраці в усіх сферах життєдіяльності.

На думку засновників даної концепції інтеграція розглядається як процес, при якому лояльність політичних акторів декількох національних утворень зміщується в бік нового наднаціонального центру прийняття рішень, які, в свою чергу, стають центром політичної активності. Кінцевим результатом процесу політичної інтеграції є нове політичне суспільство». Тобто в центрі уваги даної наукової парадигми перебували проблеми «ерозії», або розосередження, нівелювання,

«розмивання» суверенітету, повноважень сучасного національного держави [3, с. 39].

Критики концепції неофункціоналізму відзначають що дана концепція помилково приймала участь наднаціональних інститутів. Зокрема, не було враховано той факт, що існування наднаціональних інститутів не є необхідною умовою для успішного економічного співробітництва. Додаткова аргументація на користь первинності держави будується на двох припущеннях. По-перше, формальна інтеграція має більше значення, ніж неформальна. По-друге, формальна інтеграція створює умови для розвитку неформального взаємодії [4].

Порівнюючи концепцію неофункціоналізму з концепцією функціоналізму, перша виділяється, в більшій мірі, як концепція регіональної інтеграції, так як в ній акцентується увага на інтеграційні взаємовідносини держав конкретного регіону, зокрема Європи. Розглянуті концепції розуміння інтеграції акцентують увагу на різні аспекти даного процесу, що відображають різні її межі виходячи з сукупності подій, що відбуваються на різних історичних етапах розвитку суспільства.

Список використаної літератури:

1. Митрани Д. Перспектива интеграции: федерализм или функционализм / Д. Митрани. – М. : Прогресс, 1965. – 245 с.
2. Хаас Э. Функциональное сотрудничество как условие преодоления конфликта и достижения политической интеграции / Э. Хаас // Теория международных отношений : хрестоматия : учеб. пособие / сост., науч. ред. и коммент. П. А. Цыганкова. – М. : Гардарики, 2002. – С. 316–320.
3. Волошин Ю. О. Конституційно-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти : монографія / Ю. О. Волошин / за ред. М. О. Баймуратова. – К. : Логос, 2010. – 428 с.
4. Онгоро Т. Н. Международная экономическая интеграция: эволюция и границы понятия / Т. Н. Онгоро // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3. – С. 56–63.

Ключові слова: концепція функціоналізму, концепція неофункціоналізму, інтеграції, інтеграційний процес.

Ключевые слова: концепция функционализма, концепция неофункционализму, интеграции, интеграционный процесс.

Key words: concept of functionalism, concept of neo-functionalism, integration, integration process.

ЩЕРБАК НАДІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор історичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ПРАВОБЕРЕЖНИХ ГУБЕРНІЯХ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Діяльність місцевої адміністрації в українських землях уXIX ст. – на початку XX ст. розглядалась ще у дорадянський період, зокрема, у працях Є. Анучина, А. Градовського, М. Варадіновата ін. [1]. Досліджувалася частково вона і в радянські часи [2]. Сучасні вітчизняні дослідники в умовах реформування державного управління все частіше звертаються до аналізу наслідків здійснення реформ в українських землях у зазначений період [3].

Варто зауважити, що періодXIX – поч.XX ст. був позначений в історії держави та права України як такий, що вирізнявся особливими шляхамипоширення централізованого імперського управління на територію українських земель. Інститут генерал-губернаторства, який задумувався спочатку як тимчасова намісницька посада з особливими повноваженнями, у подальшому зайняв особливе місце в системі регіонального управління Російської імперії. Українські території: Лівобережжя, Правобережжя та Південь України, що у зазначений період були підвладні Російській імперії,відрізнялись від російських губерній своєю регіональною елітою, формами землеволодіння й землекористування, нормами права, що спричиняло труднощі та гальмувало поширення в українських землях загальноросійської губернської системи урядування. Тому самодержавство покладало на генерал-губернаторську форму управління завдання подолати тівідмінності регіонів, що залишилися від попередніх державних утворень на їх територіях.

Правобережна Україна перебувала під пильним контролем імперського уряду з огляду на військові та політичні події у Східній Європі та черезнедовіру до місцевої еліти. Незважаючи на те, що поляки вже не мали власної держави, а Російська імперія володіла досконалим механізмом підкорення, російсько-польське протистояння в регіоні спостерігалося протягом усього XIX ст.

Утворення Київського генерал-губернаторства було викликане польським повстанням 1830–1831 рр., яке різко змінило ставлення Санкт-Петербургу до приєднаних від Речі Посполитої Західних губерній. Після повстання царський уряд розпочав посилений наступ на залишки адміністративно-судової автономії, переслідуючи мету повністю уніфікувати адміністративний апарат Правобережної України. Київське генерал-губернаторство (1832-1914) зайняло виняткове місце в системі владних структур Росії, а його канцеляріябільше 80 років була

штабом напрацювання та впровадження інтеграційних заходів. Генерал-губернатор та канцелярія виступали активними посередниками у взаємовідносинах центру і приєднаних територій. Це була ефективна форма управління, що об'єднувала законодавчу, адміністративну та військовувладу,мала права адміністративної автономії, що давало можливість оперативно та ефективно діяти.

Зазначимо, що вперше місце і роль генерал-губернатора у системі влади на законодавчому рівні були визначені за часів Катерини ІІ в «Установах для управління губерніями Всеросійської імперії» 1775 р. В процесі реформування у першій третині ХІХ ст. в імперії склалася система місцевого управління, яка поєднувала в собі як «губернаторську» форму, що була головною, загальноімперською, так і «генерал-губернаторську»,яка застосовувалась на окраїнах імперії. Правовий статус генерал-губернаторіввизначався, зокрема, «Наказом губернаторам» 1837 р., «Загальною інструкцією генерал-губернаторам» від 29 травня 1853 р. та іншими законодавчими актами. Не даючи конкретних вказівок щодо напрямків діяльності генерал-губернаторів, «Загальна інструкція», водночас, підкреслювала їх винятковість. Зокрема, у тих губерніях, що входили до генерал-губернаторств, загальноросійське законодавство діяло зі значними відхиленнями та поправками. З того часу ця посадова особа виводилася з системи установ губернського рівня, ставала над нею, здійснюючи «загальний і повний» державний нагляд та реалізовуючи політику інкорпорації у підпорядкованому їй регіоні.

Генерал-губернатор керував діяльністю губернаторів, підлеглих йому губерній. Зазначимо, що обов'язки та повноваження губернаторів правобережних українських земель були значно ширшими порівняно з іншими. Окрім виконання узаконень загальноросійського рівня, вони були зобов'язані тримати під посиленим контролем дворянські вибори поляків, облаштовувати чиншову шляхту, займатись виконанням чисельних узаконень щодо єврейського етносу, викорінювати місцеві традиції у процесі інкорпорації, утверджуючи російську державність.

Впровадження інституту Київського генерал-губернаторства стало ознакою того, що натериторію Правобережної України загальноросійська система влади не поширилася повною мірою, а мала в цьому регіоні свої особливості. Київський генерал-губернатор, будучи головною посадовою особою краї представляв інтереси центральної влади, здійснював контроль за діяльністю всіх адміністративних органів. У подальшому із розвитком шляхів сполучення та комунікацій, досягненнями в політиці інкорпорації, із впровадженням земського та міського самоуправлінняй звуженням функцій адміністративного нагляду наявність посади київського генерал-губернатора була визнана зайвою і царським указом від 10 жовтня 1914 р. ліквідована.

Список використаної літератури:

1. Анучин Е.Н. Исторический обзор развития административно-полицейских учреждений в России с учреждения о губерниях 1775 г. до на-

стоящего времени. СПб. Тип. М-ва внутр. дел, 1872; Градовский А. Д. Исторический очерк учреждения генерал-губернаторств в России / Собр. соч. Т. 1. СПб., 1899; Варадинов Н. История Министерства Внутренних Дел. В 8 т. СПб., 1858–1863; Громачевский С.Г. Ограничительные законы по землевладению в Западном крае с историческим обзором их, законодательными мотивами и разъяснениями. СПб., 1904.
2. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. М.: Высшая школа, 1968.
3. Посохов С.И., Ярмыш А.Н. Губернаторы и генерал-губернаторы. 2-е изд., исп. и доп. Харьков, 1996; Шандра В.С. Адміністративні установи Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. в російському законодавстві: джерелознавчий аналітичний огляд. К., 1998 та ін.

Ключові слова: губернатор, губернське правління, Київське генерал-губернаторство, реформування, Російська імперія, правобережні українські землі.

Ключевые слова: губернатор, губернское правление, Киевское генерал-губернаторство, реформирование, Российская империя, правобережные украинские-земли.

Key words: governor, governorship, Kiev governor-general, reform, Russian Empire, right-bank Ukrainian lands.

БАРАБАШ НАТАЛЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін Криворізького факультету, кандидат історичних наук, доцент

ШУСТРОВА КСЕНІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціально-політичних та економічних дисциплін Криворізького факультету, кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО КАПЕЛАНСТВА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Історія українських збройних формувань містить у своєму літописі чимало прикладів тісної взаємодії державних та церковних чинників. Питання капеланської душпастирської опіки в сучасній Україні набуває все більшої важливості та актуальності у зв'язку з гібридною війною, тому надзвичайно актуальним є процес законодавчого оформлення інституту військового капеланства.

Інститут духовної опіки існує практично в усіх арміях світу. Капелани присутні у щоденній діяльності військ, при проведенні урочистих заходів, у зоні бойових дій. Функції капелана не обмежуються здійсненням богослужінь і таїнств, це також і забезпечення психологічного клімату, і надання медичної допомоги військовослужбовцям. Така багатовекторність спричинила існування різних моделей капеланства.

Найпоширенішим видом координації між Церквою та Збройними силами країни є постанова уряду держави (зазвичай це стаття Конституції, державний едикт або військова інструкція). Такої моделі капеланської служби дотримується більшість країн НАТО. Також існують конкордати (договір між папою римським і державою), домовленості між церквою та урядом країни [1].

Враховуючи розуміння специфіки й практики діяльності військових капеланів у зарубіжних країнах, в Україні з проголошенням Незалежності розпочато становлення та організацію служби військових капеланів за змішаною моделлю. У рамках даного процесу наразі виокремлено три основні періоди:

I. Неусталених зв'язків (з 1992 р. до листопада 2008 р.). На цьому етапі ні держава, ні церква не напрацювали моделі розвитку взаємин.

II. Формування нормативно-правової бази (з листопада 2008 р. та до липня 2014 р.) – період консолідованої співпраці церков та релігійних організацій із ЗСУ та дієвої співпраці із Міноборони України. Цей етап характеризується розробленням нормативно-правових актів та угод між державою й церквами, якими визначалися напрями подальшої співпраці.

III. Інституційний (з липня 2014 р.) – період інституалізації взаємин; створення Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України [2].

На сучасному етапі питання правового регулювання діяльності капеланів набуває особливої актуальності й виходить на загальнодержавний рівень. Це пов'язано насамперед з виникненням у 2014 році воєнного конфлікту на Сході, який призвів спочатку до проведення Антитерористичної операції, а згодом Операції об'єднаних сил. Виникла ситуація, коли фактично діяльність капеланів здійснювалась у Збройних Силах України, а правова основа такої діяльності або застаріла, або взагалі була відсутня.

Тому 02 липня 2014 р. Кабінет Міністрів України видав розпорядження № 677 «Про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України, Національній гвардії, Державній спеціальній службі транспорту та Державній прикордонній службі». Так розпочався процес створення у Збройних Сил України та інших військових формувань повноцінної капеланської служби.

Згодом Міністерство оборони України видало Наказ «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» від 27.01.2015 № 40. Це Положення визначило призначення, головні завдання, порядок діяльності, взаємодію, права і обов'язки підрозділів (посадових осіб) з питань служби військового духовенства (капеланства), органів військового управління, військових священників (капеланів), консультативно-дорадчого органу – Ради у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України (далі – РДпО), а також – уповноважених від релігійних організацій, відповідальних за співробітництво з Міністерством оборони України у сфері реалізації особовим складом права на свободу світогляду і віросповідання. У Положенні зазначено, що військові священники

(капелани) – це фізичні особи, які запропоновані релігійними організаціями – членами РДпО, пройшли відбір і призначені на посади працівників Збройних Сил України для задоволення релігійних потреб особового складу [3].

Це Положення втратило чинність на підставі Наказу «Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України» від 14.12.2016№ 685. У новому Положенні визначено основні завдання, порядок діяльності структурних підрозділів (посадових осіб) Міністерства оборони України, Збройних Сил України з питань організації діяльності служби військового духовенства (капеланської служби) та права і обов'язки військових священників (капеланів). У Положенні зазначалося, що військові священники (капелани) – це фізичні особи, які мають духовну освіту, є священнослужителями зареєстрованої в Україні релігійної організації, пройшли відбір та прийняті на роботу на посади працівників у військових частинах, військових навчальних закладах, установах та організаціях Збройних Сил України для задоволення релігійних потреб особового складу. Військовий священник (капелан) – громадянин України, який відповідає таким вимогам: є священнослужителем релігійної організації України; рекомендований керівником чи уповноваженим цієї релігійної організації для здійснення служіння серед особового складу Збройних Сил України; має духовну освіту; має не менше ніж три роки досвіду діяльності священнослужителем; володіє державною мовою [4].

Незважаючи на створення правової бази у цій сфері, потрібно врегулювати дане питання на більш високому правовому рівні – законодавчому. Зокрема на розгляд Верховної Ради України було запропоновано два законопроекти «Про військове капеланство» № 10244 від 23.04.2019 та № 10244-1 від 23.04.2019. На жаль, вони не були затверджені ВРУ, але в майбутньому прийняття такого закону дозволить закріпити правові засади із забезпечення реалізації конституційного права особового складу Збройних Сил, інших військових формувань та правоохоронних органів спеціального призначення на свободу світогляду і віросповідання та визначити організаційну структуру військового капеланства в Україні, правовий статус військового капелана.

Список використаної літератури:

1. Здіорук С. І. Служба військових капеланів у воєнній організації української держави: необхідність, можливості та перспективи. URL: www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kapelany-3aa20.pdf
2. Владиченко Л. Досвід впровадження військового капеланства у Збройні сили України. URL: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/64809/
3. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 27.01.2015. № 40.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0161-15 (дата звернення: 24.04.2020)

4. Про затвердження Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14.12.2016 № 685.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#n87 (дата звернення: 24.04.2020)

Ключові слова: капелан, військовий капелан, капеланська служба, Збройні сили України, правове регулювання.
Ключевые слова: капеллан, военный капеллан, капелланская служба, Вооруженные силы Украины, правовое регулирование.
Key words: chaplain, military chaplain, chaplain service, Ukrainian armed forces, legal regulatio.

ПОПСУЄНКО ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ТКАЧЕНКО АНАСТАСІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач вищої освіти І курсу магістратури факультету адвокатури

ТРАНСФОРМАЦІЯ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЕСТОНІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

В період інтеграційних процесів в нашій країні реформування судової системи та судочинства є одним з найважливіших питань, тому розгляд відповідних трансформаційних процесів в країнах Європейського Союзу є досить актуальним та має на меті запозичення певних аспектів у цій сфері і для України.

Державно-політичні і економічні трансформації в країнах Балтії – Естонії, Латвії та Литві, це сучасний феномен, який викликає серйозний науковий інтерес та багато дискусій щодо оцінки реального стану цих країн і наслідків перетворень.

Звертаючись до дослідженнятрансформації судової системи країн Балтії, усвідомлюємо, що вони мають спільне історичне минуле з Україною, та є єдиними колишніми радянськими республіками, які вступили до Європейського Союзу (далі – ЄС) і Організації Північноатлантичного договору (далі – НАТО). Тому слугують певним зразком та прикладом для нашої держави у цьому напряму.

Естонія – одна з провідних країн Балтії, яка випереджує у розвитку своїх прибалтійських сусідів, зокрема це стосується й розвитку судової системи. Так, Естонська Республіка – це парламентська демократія з однопалатним парламентом, що обирається всенародним голосуванням – Рійгікогу, а президент обирається парламентом [1, с. 193].

Після того, як країни Балтії відновили свою незалежність, інтеграція з Західною Європою стала головною стратегічною метою, що

мало великий вплив на правову систему балтійських республік, а також привело до реформування їх судової системи. Правова система країн Балтії належить до романо-германської правової сім'ї. На їх законодавство сьогодні впливають інші правові системи інших розвинених країн. Загальні принципи міжнародного права і обов'язкові міжнародні договори є невід'ємною частиною права. Судовий прецедент також слугує сьогодні джерелом права. Прецедентне право є вирішальним у питаннях тлумачення права. Верховний суд має повноваження тлумачити право, і його думки враховуються в майбутньому. Швидкі зміни і зміщення цінностей в суспільстві в судових рішеннях також відповідає духу закону. Правова система країн Балтії формально заснована на нормах, а не на прецедентному і статутному праві. Інтерпретація норм необхідна, щоб дозволити правовій системі йти в ногу із сучасним суспільством.

Зокрема, правова система сучасної Естонії формувалася протягом останніх 150 років у процесі взаємодії різних правових культур, головно німецької, дореволюційної російської, а також радянської [2, с. 452].

Організація судів Естонії вважається відносно простою. Принципи побудови та функціонування судової системи Естонії, регламентовані Конституцією і Законом про суди, не типові для країн пострадянського простору [див. 2, с. 451].

Відповідно до ст. 149 Конституції Естонії і ст. 7 Закону Естонської Республіки від 19 червня2002 р. «Про суди» (в ред. від 11 січня 2017 р.), судова система Естонії складається з чотирьох повітових судів, двох адміністративних судів, двох окружних судів і Державного суду. Зокрема, створення надзвичайних судів заборонено [3, с. 433].

Повітові і адміністративні суди – це суди першої інстанції, окружні – другої інстанції, які в апеляційному порядку розглядають рішення повітових і адміністративних судів. Державний суд, розташований в Тарту, є найвищою судовою інстанцією держави, касаційним судом і одночасно судом конституційного нагляду (в Естонії, на відміну від інших країн – колишніх радянських республік, немає Конституційного суду чи іншого самостійного органу конституційного контролю) [2, с. 452].

Державний суд відділений від судів першої та другої інстанції, у нього окремий бюджет і структура. Крім цього в компетенції Державного суду знаходяться і деякі завдання, що стосуються всієї судової системи (наприклад, організація навчання суддів).

В Державному суді Естонії є пленум, до складу якого входять всі державні судді. Пленум Державного суду представляє Президенту Республіки суддів першої та другої інстанції для призначення їх на посаду судді (суддів Державного суду на посаду за пропозицією голови Державного суду Рійгікогу, голови Державного суду призначає на посаду Рійгікогу за пропозицією президента). Державний суд обслуговує органи самоврядування суддів: екзаменаційну комісію суддів, раду з навчання та дисциплінарну колегію. Члени органів

самоврядування суддів обираються на пленумі суддів, який збирається щорічно в лютому [4].

Судовою установою паралельно керують голова суду та директор суду. Перший відповідає за належне здійснення правосуддя, директор є адміністративним керівником судової установи. Як голову суду, так і директора на посаду призначає міністр юстиції, але для призначення голови потрібно вислухати думку пленуму суддів і отримати згоду Ради з управління судами. Директор суду підпорядковується як голові суду, так і міністру юстиції, організовує діловодство судової установи і використання майна, готує клопотання про бюджет суду, розпоряджається бюджетними коштами, відповідає за організацію бухгалтерії. Рішення, що стосуються діяльності суду в здійсненні правосуддя (наприклад, затвердження плану розподілу роботи), приймаються на пленумі суду, що складається з усіх суддів суднової установи [4].

Рішення Державного суду є остаточним і його не можна оскаржити. Якщо внутрішньодержавні можливості для вирішення юридичної суперечки вичерпані, то особа може звернутися з окремою скаргою до Європейського суду з прав людини. Суд, що знаходиться у Франції, в Страсбурзі, може встановити, чи порушувались державою основні права людини, але рішення суду Естонії він скасувати не може. Європейський суд, що знаходиться в Люксембурзі, перевіряє застосування права Європейського Союзу, наприклад, Європейський суд перевіряє, чи виконує держава-член обов'язки, що випливають з права Європейського Союзу. В ході судового провадження суди Естонії можуть просити у Європейського суду попереднього рішення про те, як тлумачити і застосовувати право Європейського Союзу [5].

Виходячи з зазначеного вище та за даними порівняльного дослідження юридичних систем Європи, можна зробити висновок, що судова система Естонії, як і раніше, є однією з найефективніших в ЄС – вона на другому місці серед інших країн за швидкістю вирішення судових справ і на першому місці в цифровий області та соціальних мережах.Оцінку вище середньої отримали також надійність і незалежність судової системи Естонії.

Список використаної літератури:

1. Адміністративно-територіальний устрій країн Європейського Союзу : навч. посіб. / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, М. К. Орлатого. – К. : НАДУ, 2015. – 628 с.
2. Тищик Б.Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новітній час (1918 р. – початок XXI ст.) : навч. посібн. / Б. Й. Тищик [та ін.]. – Львів : Світ, 2016. – 720 с.
3. Судебные системы Европы и Евразии: научно-энциклопедическое издание: в 3 т. Т. 1. Западная и Северная Европа / под ред. Р.А. Курбанова, Р.А. Гурбанова. – Москва : Проспект, 2019. – 488 с.
4. Eesti kohtud. Судебная система Эстонии [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.kohus.ee/ru/sudy-estonii/sudebnaya-sistema-estonii

5. Riigikohus. Судебная система Эстонии [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.riigikohus.ee/ru/sudebnaya-sistema-estonii.

Ключові слова: країни Балтії, Естонія, судова система, трансформація судової системи.
Ключевые слова: страны Балтии, Эстония, судебная система, трансформация судебной системы.
Key words: Baltic countries, Estonia, judicial system, transformation of judicial system.

ЄФРЕМОВА НАТАЛЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ПІВЕНЬ ДМИТРО ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ВНЕСОК О.С. ПАВЛОВА У РОЗВИТОК ЦЕРКОВНОГО ПРАВА ТА У СИСТЕМАТИЗАЦІЮ ЙОГО ВИКЛАДАННЯ

Спираючись на висновки сучасних українських фахівців, канонічне право беззаперечно вважають невід'ємною складовою феномену права [1, с. 26]. Але питання щодо місця канонічного права в системі правових явищ доцільно розглядати також крізь призму історичного підходу, пам'ятаючи про те, що роль та місце цієї релігійно-правової системи у різні епохи мала значні відмінності. Розгляд церковного (канонічного) права в юридичному аспекті зумовлений тісними взаємозв'язками між правовою культурою, духовною спадщиною та національними традиціями українського народу, оскільки воно є важливим джерелом національної правової системи. Тому відновлення дослідницького інтересу до історії викладання Церковного (канонічного) права вбачається більшістю сучасних українських дослідників одним з актуальних завдань для розвитку вітчизняної правової науки [2, с. 3].

Прийнято вважати, що першим викладачем церковного права в Новоросійському імператорському університеті був Олексій Степанович Павлов – російський юрист і історик права, член-кореспондент Імператорської Санкт-Петербурзької Академії наук (1873). Він народився в родині причетника Томської єпархії і з дитинства відрізнявся видатними здібностями. Після закінчення в 1854 році Тобольської семінарії він вступив до Казанської духовної академії, яку закінчив у 1858 році першим магістром богослов'я, після чого був залишений там викладати літургику і канонічне право. Слід зазначити, що на вибір напрямку наукових досліджень молодого ученого суттєво вплинув один факт. Незадовго до його приходу на службу в Академію туди

надійшло велике зібрання рукописів з Соловецької бібліотеки, Анзерського скиту, серед яких було чимало стародавніх пам'яток російського церковного права [3, с. 319- 327]. Вони і привернули його увагу, ставши справжнім захопленням молодого ученого. З перших кроків своєї роботи над манускриптами О.С. Павлов зумів зробити кілька наукових відкриттів, що принесли йому популярності в наукових колах [3, с. 324].

Подальший напрямок та характер дослідницької діяльності О.С. Павловавизначались нагальними потребами тодішньої історико-юридичної науки, особливо у сфері церковного права. «Отсутствие удовлетворительно изданных существующих в славянском переводе источников греко-римского права, т.е. изданных по лучшим спискам и с параллельным греческим подлинником, – за висловом самого ученого, – не благоприятствовали успехам нашей историко-юридической науки, так как без подобных изданий невозможно не только разрешение, но даже и самое возникновение вопросов о том, в каком виде нормы византийского права делались достоянием славянских народов, и какие могли быть действительные или вероятные мотивы открывшихся при сравнении отступлений данного перевода от подлинника» [4, с. 1]. Визначаючи завдання історика-каноніста учений часто повторював: «судьбы византийского права у славянских народов, связанных с Византией единством начал духовной жизни и гражданственности, имеют первостепенное значение для наших историков и юристов» [4, с. 3].

Учений активно шукав, досліджував та піддавав науковій критиці видання старослов'янських текстів, в яких містилися неточні переклади або невдалі переробки пам'яток візантійського права. Наука зобов'язана йому такими класичними виданнями, як «Первоначальный славяно-русский номоканон» (Казань, 1869), «Номоканон при большом требнике» (Одесса, 1872) та інші.

Він зумів надати переконливу відповідь на питання про те, коли з'явився і з якого часу увійшов до загального церковного вжитку слов'янський переклад грецького номоканона. Це було важливим питанням як для історії церковного права, так і для історії права взагалі, оскільки з ним тісно було пов'язане датування появи на українських теренахгреко-римських витягів з законодавства імператора Юстиніана, Еклоги, Прохирону, інших греко-римських пам'яток і «Закону Судного людям» у слов'янському перекладі.

Тож не дивно, що в умовах продовження освітньої реформи в Російській імперії, коли в університетах, згідно Статуту 1863 р., відкрилися кафедри церковного права, його запросили спочатку до Казанського Імператорського університету на кафедру церковного права, а потім, з 1867 р. до Новоросійського університету, де його наукова робота зосередилася виключно в галузі канонічного права. Вчений прекрасно розумів, що канонічне право в Стародавній Русі і у південних слов'ян охоплювало не тільки церковну, а й громадянську сферу життя суспільства. Тож працюючи над вивченням стародавніх джерел церковного права, він одним з перших серед учених держави заявив

про те, що церковне право по суті своїй перш за все – наука юридична [5, с. 15-17]. Таке розуміння предмету багато в чому визначило широту його дослідницької програми.

Значний вплив на розвиток його поглядів здійснило закордонне відрядження, профінансоване в 1865 р. Казанським університетом. Значний період цього відрядження він провів у Гейдельбергзькому університеті та познайомився зі знаменитим істориком римського права, професором Карлом-Філіпом Адольфом фон Вангеровим (нім. Karl Philipp Adolph von Vangerow) та з професором К.С. Цахаріе фон Лінгенталем (нім. Karl Salomo Zachariae), найбільшим в Європі знавцем візантійського права, який викладав різноманітні курси з усіх сфер природного і публічного права, католицького і протестантського церковного права, ленного, кримінального права і процесу та інших [6, с. 464].

Свою потужну ерудицію, поєднану з талантом дослідника, О.С. Павлов продемонстрував і при підготовці зведеного видання пам'яток російського канонічного права XI-XV ст., започаткованого ним за дорученням Археографічної комісії Академії Наук. У Додатку до видання було вміщено 46 грецьких актів у справах російської церкви, знайдені ним у архіві Константинопольського патріархату і забезпечені російським перекладом з коментарями [7].

За свідченням сучасників, «О.С. Павлову не було рівних у знанні архівів і стародавніх сховищ Росії та Європи» [8, с. 831]. Вони відзначали блискучу дослідницьку техніку О.С. Павлова, що базувалась на фундаментальній філологічної підготовці – знанні європейських мов, великих навичках в палеографії, що дозволяло автору плідно працювати з найскладнішими латинськими, грецькими, старослов'янськими рукописами.

Наукова робота О.С. Павлова була нерозривно пов'язана з його педагогічною діяльністю. В роки своєї викладацької діяльності в Одесі Олексій Степанович став формувати свій власний курс лекцій, який він пізніше постійно удосконалював. Про це свідчить «Програма курсу церковного законознавства», складена в Одесі і надрукована в офіційній частині «Записок Новороссийского университета» за 1874 рік. Цей курс лекцій слід визнати одним з найбільш повних в російськомовній канониці. У вступі автор розбирає попередні відомості про науку і аналізує понятійний матеріал. У першому розділі знаходиться всебічний аналіз джерел церковного права. У другому розділі автор досліджує систему церковного права, поділяючи це дослідження на 2 частини:а) церковний устрій і б) церковне управління. Третій розділ присвячений аналізу зовнішнього права Церкви. Надалі цей курс неодноразово доповнювався автором уже в Московському університеті, де був підготовлений і виданий посмертно [9]. Виданням матеріалів курсу опікувались учні О.С. Павлова. Вони були видані в двох варіантах: «Каноническое право. Лекции» (1884), «Сокращённый курс лекций церковного права» (1891). У цілому ж, їх відрізняють багатогранність матеріалу, систематичність і ясність подання, що зробило його одним з кращих підручників з історії канонічного права в Росій-

ській імперії. Свій метод викладу канонічного права сам О.С. Павлов визначає як історико-догматичний, вважаючи, що «Русская церковь есть часть единой восточной православной церкви, её право должно быть излагаемо в неразрывной, связи с правом этой последней… Мы должны восходить к неточным началам каждого церковно-юридического института, потом следить за всеми фазами его исторического развития, постоянно и точно отмечая те местные, национальные, политические влияния, под действием которых он достиг настоящего своего развития. Такой исторический и вместе с тем рациональный метод ясно покажет нам, что следует признать в праве церкви существенным и неизменным и что случайным и несущественным, и как далеко можно идти в церковном преобразовании, не касаясь существа церкви и не колебля оснований её прав» [5, с. 30-31]. Власні записки О.С. Павлова зберігають сліди численних змін, доповнень і поправок, що наочно свідчить про багаторічну і кропітку роботу вченого над змістом і формою своїх лекцій. Він розглядав видання свого курсу лекцій як неодмінний обов'язок перед вітчизняною наукою і як завершення своєї сорокарічної професорської діяльності. У цьому курсі, ним практично було втілено його особисте переконання в тому, що для ученого-каноніста необхідною є ґрунтовна двостороння підготовка – богословська і юридична. Така позиція професора О.С. Павлова зробила його наробок важливим внеском до подальшого викладання канонічного права в університетах та семінаріях.

Список використаної літератури:

1. Місевич С.В. Місце канонічного права в системі правових явищ. Науковий вісник Чернівецького національного університету. 2013. – Вип. 660. Правознавство. – С. 20-27.
2. Совенко Б. В. Становлення і розвиток православного канонічного права в Україні / Б.В. Совенко. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Київ, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. – 2011. – 21 с.
3. Знаменский П. История Казанской Духовной академии за первый (дореформенный) период ее существования (1842-187). Казань : Тип. Имп. Ун-та, 1892. Вып. 2. – 593 с.
4. Книги законные, содержащие в себе в древнерусском переводе византийские законы земледельческие, уголовные, брачные и судебные / Издал вместе с греческими подлинниками и с историко-юридическим введением А. Павлов, заслуж. ординарный проф. Импер. Моск. Университета. М., 1885.
5. Павлов А.С. Курс церковного права (Посмертное изд. редакции Богословского Вестника, выполненное под наблюдением доцента Московской Духовной академии И.М. Громогласова.) 2-е изд. Сергиев Посад, 1902. – 552 с.
6. Павлов А.С. Русские поминки по К.Е. Цахариэ фон Лингенталь // Богословский вестник. Т. I. Вып. 2, 1894. – С. 464-468.

7. Памятники древнерусского канонического права : Ч. 1 : (Памятники XI-XV в.) / Ред. А. С. Павлов. – 2-е изд. – СПб. : Тип. М. А. Александрова, 1908. – 1472 с.
8. Суворов Н.С. Памяти А.С. Павлова // Богословский вестник. Т. V. Вып. 4. 1898. С. 831.

Ключові слова: наукова та педагогічна діяльність О.С. Павлова, церковне право, історія церковного права в освітньому процесі.
Ключевые слова: научная и педагогическая деятельность А.С. Павлова, церковное право, история церковного права в образовательном процессе.
Key words: scientific and pedagogical activity A.S. Pavlova, church law, the history of church law in the educational process.

КОРНІЄНКО ІРИНА ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ АДВОКАТУРИ У НАУКОВИХ ПРАЦЯХ Є.В. ВАСЬКОВСЬКОГО

Євген Володимирович Васьковський вдало поєднував здібності не тільки видатного ученого, педагога, адміністратора вищої школи та теоретика, але й практика адвокатури. Є. В. Васьковський багато років працював як адвокат (спочатку помічником присяжного повіреного, пізніше – присяжним повіреним) із цивільних справ. Професійний інтерес в удосконаленні правового становища адвоката зумовив його звернення до історії та сучасного стану адвокатури у різних країнах світу [1].

Зважаючи на прихильність Є. В. Васьковського позитивістській доктрині, свої дослідження у правознавчій сфері він розпочав з історико-правового сюжету, а саме – з аналізу історичного досвіду формування адвокатури та її сучасного стану у різних країнах світу. На його думку, адвокатура, як явище юридичне, а, отже, соціальне, є предметом дослідження і теоретичної науки (юриспруденції), і практичної науки (юридичної політики), причому остання у своїх висновках має спиратися на першу. Тому його наукове дослідження адвокатури складається з теоретичної (дослідження причин процвітання та занепаду адвокатури) і практичної (визначення бажаної організації адвокатури) частин. Перша частина, у свою чергу, поділяється на два відділи: 1) індуктивне вивчення фактів і 2) дедуктивну перевірку. Останній компонент дослідження Є. В. Васьковський вважав за доцільне поєднати з визначенням ідеалу організації адвокатури. Внаслідок цього, зміст його праці розпався на дві частини: 1) індуктивну, названу ним «нарисом загальної організації адвокатури» і 2) дедуктивну, а разом з тим і прикладну під заголовком «дослідження принципів організації адвокатури» [2, с. VII-VIII].

При написанні магістерської дисертації «Організація адвокатури» автором було використано велику кількість першоджерел та наукової літератури – усього ним зроблено більше 1300 посилань на них. Це свідчить про сумлінність та наукову ерудицію автора. Окрім зазначеного, слід також додати, що Є. В. Васьковським було проаналізовано сучасний стан інституту адвокатури у двадцяти чотирьох країнах світу, у тому числі в Російській імперії.

Якщо більш детально розглянути перелік використаних джерел літератури в магістерській дисертації Є. В. Васьковського, то можна зробити висновок про те, наскільки була кропіткою праця автора і наскільки є багатою джерельна база його наукового творіння. Так, для написання своєї наукової роботи дослідник дуже ретельно вивчив та використав законодавство у сфері кримінального права, цивільно-процесуального права, кримінально-процесуального права, зокрема, Статут кримінального судочинства 1864 р. Крім практично вичерпної бази нормативно-правових актів та правових пам'яток, праця Є. В. Васьковського містить посилання на велику кількість історичних та юридичних наукових видань, причому не тільки вітчизняних, але й іноземних дослідників.

До сказаного слід додати, що значний перелік використаних іноземних джерел автор перекладав з інших мов на російську. Це не було для Євгена Володимировича перепоною, адже, як було вказано у попередньому розділі, учений знав багато мов, зокрема, німецьку, польську, французьку, італійську. Так, у списку використаної у його науковій праці літератури можна побачити твори німецьких, французьких, англійських, польських авторів. Всі використані при написанні магістерської дисертації наукові твори належать до великого і малого жанрів наукової літератури. Тут можна зустріти і монографії, і енциклопедії, словники, посібники (крупний жанр наукової літератури). Також у списку використаних Є. В. Васьковським джерел літератури можна знайти статті в періодичних виданнях, рецензії, обзори, хроніки (малий жанр наукової літератури). У тексті можна знайти навіть посилання на Іліаду – кіклічну поему, що є найдавнішою зі збережених пам'яток грецької літератури і складається із численних сказань Стародавньої Греції про подвиги стародавніх героїв.

У списку літератури є наукові праці не тільки у сфері організації адвокатури, але й праці з логіки. Так, автор часто робить посилання на Джона Стюарта Мілля – британського філософа, економіста та політичного діяча, а саме на його «Систему логіки». У тексті «Організації адвокатури» Є. В. Васьковського можна також знайти посилання на праці з логіки знаменитого англійського психолога та філософа Олександра Бена, який був послідовником Дж. Ст. Мілля. Окрім зазначених авторів, Є. В. Васьковський робить посилання на наукові філософські праці таких відомих філософів, як Д. Юм, О. Конт, Г. Спенсер та ін.

І в теперішній час дослідження історії адвокатури покликано, перш за все, на основі аналізу історії та сучасного стану адвокатури виявити труднощі, що стоять перед цим інститутом, визначити шляхи удосконалення правового регулювання діяльності адвокатури,

перспективу розвитку цього важливого інституту правової системи. Саме ці основні моменти були відображені Є. В. Васьковським у його магістерській дисертації «Організація адвокатури».

Є. В. Васьковський розглядав адвокатуру як історично зумовлене соціальне явище, яке розвивалось і, зрозуміло, не залишалось у статичному стані із плином часу. Він указує, що з давніх-давен деякі автори навіть приписували адвокатурі божественне походження, як і іншим соціальним інститутам – державі і праву. Є. В. Васьковський робить посилання на авторів, які були прибічниками цієї ідеї. Так, на думку Фіо-де-ля-Марша адвокатська професія бере початок з Божественного Слова, яке захищало перед Господом потомство Адама. Гуссон також присвячує своє дослідження цьому ж Божественному Слову, першому за його висловом, адвокатові людського роду [2, с. 8-9].

Слід сказати, що причини виникнення інституту адвокатури Є. В. Васьковський намагався з'ясувати за допомогою міждисциплінарного підходу. По-перше, на його думку, слід звернутися до даних антропології й етнографії, що стосуються юридичних засад первісних народів. По-друге, слід ознайомитися із станом правосуддя у сучасних напівцивілізованих державах. І, нарешті, зазирнути у глибину історії стародавніх і нових культурних народів [2, с. 9]. Отже, на думку Є. В. Васьковського, для вирішення питання про витоки адвокатури як суспільного інституту слід критично осмислити та інтегрувати антропологічні, етнографічні, історичні знання та знання чинного позитивного права та правосуддя.

Досліджуючи історію розвитку адвокатури, Євген Володимирович Васьковський неодноразово вказував на те, що на перших стадіях розвитку права не можна знайти адвокатуру у тому вигляді, в якому вона існує на теперішній час у європейських народів. Подібно до всіх соціальних утворень, вона не виникає одразу в абсолютно організованому вигляді, а з'являється спочатку у зародковій формі, яка може за сприятливих умов розвинутися і досягти розквіту, а за несприятливих умов – занепасти. Правозаступництво – головна функція адвокатури – є результатом процесу розподілу праці. Відповідно, його розвиток й удосконалення повинні йти паралельно з ускладненням правового ладу суспільства.

Перший том «Організації адвокатури» Є. В. Васьковського було присвячено нарису всесвітньої історії адвокатури, в якому автор розглядав визначення адвокатури, її походження у різних країнах світу, зокрема, Греції, Стародавньому Римі, Франції, Англії, Німеччині, Австрії, Бельгії, Голландії, Італії та інших країнах, а також в Росії. Іншими словами, у першому томі цієї наукової праці вчений аналізував розвиток інституту адвокатури як арсеналу способів захисту приватних інтересів фізичних та юридичних осіб у минулому та її становище у XIX ст.

У другому томі «Організації адвокатури» Є. В. Васьковський досліджував принципи організації адвокатури, юридичну природу адвокатури та задачі організації її діяльності. Вчений намагався визначити у другому томі перспективи розвитку адвокатури під час захисту при-

ватних прав та інтересів у цивільному судочинстві. Відповідно, автором було розглянуто такі питання: свобода адвокатської діяльності, внутрішня організація адвокатури, гонорар та інші питання адвокатської етики. Досліджуючи принципи організації адвокатури, вчений доходить висновку, що сутності та задачам правозаступництва найбільш відповідають відносна свобода професії, станове самоуправління, зв'язок з магістратурою, відносна безоплатність та відокремлення правозаступництва від судового представництва. Слід зазначити, що цей висновок можна ототожнити з висновком, до якого дослідник дійшов у першому томі своєї наукової праці. Отже, таке співпадання результатів дослідження, досягнутих різними методами, є найкращим підтвердженням їх істинності.

Таким чином, у наукових працях видатного вченого-правознавця, практикуючого адвоката Євгена Володимировича Васьковського присутнє історико-правове обґрунтування організації адвокатури як правового інституту та як інструменту захисту суб'єктивних прав. Неодноразово вчений заявляв, що прокуратура та суд представляють державу, а адвокатура представляє інтереси суспільства. Виявляючи проблеми адвокатури та аналізуючи їх, Є. В. Васьковський підкреслював важливе суспільне значення адвокатури, наголошуючи, при цьому, що судова система без адвокатури є неповною. Разом із цим, автор розглядав поняття судового представництва та протиставляв його поняттю адвокатури.

Список використаної літератури:

1. Корнієнко І. В. Наукова спадщина Є. В. Васьковського з питань адвокатури / І. В. Корнієнко // Право України. – 2012. – № 9. – С. 425–430.
2. Васьковский Е. В. Организация адвокатуры : в 2 ч. / Е. В. Васьковский. – СПб. : Изд-е Н. К. Мартынова, 1893. – Ч. 1 – 396 с.

Ключові слова: Є. В. Васьковський, вища юридична освіта, історія та теорія адвокатури, адвокатська етика, присяжний повірений.

Ключевые слова: Е. В. Васьковский, высшее юридическое образование, история и теория адвокатуры, адвокатская этика, присяжный поверенный.

Key words: E.V. Vaskovsky, higher legal education, history and theory of advocacy, legal ethics, attorney.

ОСТАПЕНКО ТИМУР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ РЕФОРМИ К. РОЗУМОВСЬКОГО В УКРАЇНІ-ГЕТЬМАНЩИНІ 1760–1763 РР.

На початку 60-х років XVIII ст. адміністрація на чолі з гетьманом К. Розумовським всупереч посиленій централізаторській політиці російського самодержавства доклала значних зусиль до зміцнення центральних і місцевих органів управління – складової частини української державності.

Вже з відновленням гетьманства почала змінюватися структура органів управління України-Гетьманщини. Було ліквідовано Правління гетьманського уряду, фактично перестала діяти загальновійськова козацька рада, компетенція якої остаточно перейшла до старшинської ради, очолюваної гетьманом. До ради входили члени Генеральної військової канцелярії й Генерального військового суду. На цій раді розглядали наступні питання: обрання на вищі адміністративні посади, розгляд рішень Генеральної військової канцелярії, найважливіші справи адміністративного, фінансового й судового характеру, розгляд апеляцій на рішення Генерального суду й Генеральної військової канцелярії тощо. Водночас в адміністративно-управлінському апараті української держави ще більше посилила роль генеральної старшини, яка в своєму вузькому колі часто вирішувала найважливіші питання. За нашими підрахунками, загальна кількість старшин (генеральних, полкових і сотенних), які знаходилися безпосередньо в органах управління на початку гетьманства К. Розумовського, становила близько 750 чоловік. Окрім цього, зберігався постійний резерв для старшинської адміністрації в особі бунчукових, військових і значкових товаришів, кількість яких на той час відповідно становила 202, 85 і 539 чоловіків [2, с. 554].

Радикальні перетворення у гетьманському адміністративному апараті почалися з реформи судочинства. Слід зазначити, що останнє мало заплутану структуру. Зокрема, в України-Гетьманщині на той час існувало п'ять судових інстанцій: сотенний суд, полковник, Генеральний військовий суд, Генеральна військова канцелярія і, нарешті, гетьман. Окрім того, в містах, в залежності від їхньої категорії, діяли магістратські або ратушні суди, а в селах – сільські. Однак безперечним можна вважати той факт, що правосуддя було прерогативою адміністративно-управлінського апарату, зокрема такої його важливої ланки, як Генеральна військова канцелярія. Остання найбільш активно втручалась у вирішення судових справ ледь не всіх рівнів, часто-густо, зокрема, дублюючи, а то й просто підмінюючи Генеральний військовий суд, що формально вважався вищою апеляційною судовою інстанцією України-Гетьманщини і президентом якого був сам гетьман. Більше

того, саме Генеральна військова канцелярія займалася проведенням судової реформи, що почалася, згідно з універсалом гетьмана Розумовського від 17 листопада 1760 р., з реорганізації Генерального військового суду. З початку 20-х років XVIII ст. відбувалося активне втручання царського уряду у діяльність Генерального військового суду. Зокрема, до його складу вводилися російські судові чиновники у кількості трьох осіб поряд з такою ж кількістю в ньому українців. Вищою апеляційною судовою інстанцією. по суті, ставала Малоросійська колегія, створена Петром I в Україні-Гетьманщині незадовго до смерті гетьмана І. Скоропадського. Подібними залишалися структура і значення Генерального військового суду й по смерті гетьмана Д. Апостола 1734 р., у так званий міжгетьманський період, коли вищою апеляційною установою була не лише «канцелярія правління гетьманського уряду», а й російський Сенат. Становище докорінно змінилося з відновленням в Україні 1750 р. гетьманства. Серед перших заходів гетьмана К. Розумовського було відкликання російських чиновників зі складу Генерального військового суду. Відтоді протягом десяти років ця установа, президентом якої знову став гетьман, складалася з 2-3 генеральних суддів та кількох бунчукових товаришів. За гетьманським універсалом від 16 листопада 1760 р., передбачалося «иметь присутствие в суде Генеральном 12-ти персонам, во-первих, судьям двоим генеральним, а с ними десяти персонам, коих десяти ежегодно в полках малороссийских из каждого полку по одному вибирать всем жительствующим в полках чиновникам и владельцам вообще из бунчукових товарищей, старшин полкових и из настоящих сотников, достойных добросовестных права ведающих, жилья и владения свои в тех полках имеющих, и тем выбранным персонам быть у того присутствия безотлучно» [3, с. 177]. Обрані в зазначений (і, слід сказати, досить, як на той час, демократичний) спосіб депутати разом з генеральними суддями виносили остаточні рішення Генерального суду. А відповідно до універсалу від 7 лютого 1763 р. гетьман дозволяв полковим канцеляріям й усім чолобитникам подавати справи прямо до Генерального суду, що значно зменшувало кількість судових інстанцій. Скасовувалися судові функції Генеральної військової канцелярії, а Генеральний суд ставав найвищим апеляційним органом. Зазначені заходи підвищували престиж Генерального суду і водночас сприяли його демократизації, розмежуванню, до певної міри, судової, виконавчої і законодавчої влади. Та найсуттєвіших змін українське судочинство зазнало наприкінці 1763 р., коли було створено станові шляхетські суди – земські, підкоморські й гродські. Назва останніх була запозичена з термінології польської судової системи, що функціонувала в Україні до Визвольної війни середини XVII ст. Сфера діяльності судів регламентувалася відповідними положеннями Литовського статуту 1588 р., який залишався одним з головних джерел українського права, зокрема судочинства [1, с. 68].

Саме на підставі цих рекомендацій гетьман Розумовський 19 листопада 1763 р. видав універсал, в якому викладалася конкретна програма створення нових судових установ. Зокрема, передбачалося створити на території кожного полку по два земських і два підкомор-

ських суди. В кожному полку встановлювався під головуванням полковника один гродський суд, який, власно, мав замінити колишній полковий суд. Окрім традиційних виборних посад у новостворених судах вводилася посада возного, який обирався з числа значкових товаришів і сотенних старшин.

У зв'язку з проведенням судової реформи кожний полк було поділено на дві частини, що називалися повітами. Отже, на усій території України-Гетьманщини було утворено 20 повітів, де й розташувалися вищезгадані судові установи: Козелецький, Остерський, Чернігівський, Мглинський, Стародубський, Погарський, Глухівський, Батуринський, Ніжинський, Переяславський, Золотоніський, Прилуцький, Іваницький, Лубенський, Роменський, Галицький, Зінківський, Миргородський, Остапівський, Полтавський [4, с. 211].

Земський суд розглядав справи про розділ майна між родичами, боргові зобов'язання, заставні маєтності, оранку чужих земель, втечу слуг тощо. Широкі повноваження земських судів зумовили будівництво спеціальних для них приміщень. В Генеральну військову канцелярію почали надходити відповідні пропозиції від полків.

Підкоморський суд розбирав конфлікти між землевласниками щодо спірних земель. У гродському суді вирішувалися справи про кримінальні злочини. Отже, результатом реформи, здійсненої гетьманом К. Розумовеьким, стала нова, більш спрощена система судів, в якій вже розмежувалися цивільні й кримінальні справи.

Слід сказати, що в цій системі не знайшлося місця для сотенних судів. У вищезгаданому гетьманському універсалі з цього приводу досить чітко було сказано, що «сотенние правления за учреждением сих земских и гродских судов не имеют ни в какие земские, гродские и подкоморские дела и расправи вступать между духовними и мирскими владельцами и чиновниками всякого званий людми» [5, с. 29]. Що ж до вагоміших спірних справ, то тут містилася вказівка сотенним правлінням «вступать в протчем в другие и между рядовими козаками случающиеся спорние дела, требующие настоящих в земском или гродском судах расправ, где ж рядовие козаки должни судими быть по делам важнейшим земским и гродским» [6, с. 336]. Отже, як бачимо, йдеться про офіційне підтвердження належності усього українського козацтва до шляхетського стану. Гадаємо, що це положення гетьманського універсалу є надзвичайно важливим для принципового вирішення давнього дискусійного питання в історіографії щодо місця козацтва у структурі українського суспільства.

Вищою апеляційною установою над створеними судами, згідно з Литовським статутом, ставав Головний трибунальний суд. До його складу з кожного судового повіту обиралися по два депутати, а також вводилися чотири духовні особи. Рішення цього суду вважалося остаточним і не підлягало оскарженню. Виняток становили вироки про позбавлення шляхетської честі і смертну кару. В подібних випадках останнє слово належало російському монархові.

Розмежування компетенції між земськими, підкоморськими і гродськими судами не виключало фактів, коли за вирішення судових справ

бралися інші органи. Неминучі при цьому непорозуміння та зволікання призводили до дедалі частішого втручання у судові справи царського уряду, який використовував цю обставину для обмеження судової влади в Україні-Гетьманщині в цілому.

Список використаної літератури:

1. Гамбург Л. Реформування полкових судів України 1763 р. в статутній судовій реформі гетьмана К. Розумовського. Вісн. Академії правових наук України. 1999. № 2(17). С. 67–74.
2. Герасименко Н. Обрання Кирила Розумовського гетьманом Лівобережної України. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці історично-філософської секції. 1999. С. 554–561.
3. Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. З історії української державності. Львів: Світ. 1992. 322 с.
4. Лазорський М. Гетьман Кирило Розумовський: роман-хроніка XVIII ст. К.: Укр. Центр духовн. Культури. 1996. 592 с.
5. Путро О.І. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.): Монографія: в 2-х частинах. К.: ДАКК-КіМ. 2008. Ч. І. 240 с.
6. Черкаський І.Ю. Судові реформи гетьмана гр. Г.К. Розумовського. Антологія української юридичної думки: В 10 т. 2002. Історія держави і права України : козацько-гетьманська доба: Т.3. 2003. С. 336–355.

Ключові слова: судова система, судова реформа, Україна-Гетьманщина, судочинство.
Ключевые слова: судебная система, судебная реформа, Украина-Гетманщина, судопроизводство.
Key words: judicial system, judicial reform, Ukraine-Hetmanate, legal proceedings.

ШЕВЧУК ЯНА ВАЛЕРЬЕВНА

Национальний университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры истории государства и права,
кандидат юридических наук, доцент

ИСТОРИКО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ ХАНА БАТЫЯ В ЛЕТОПИСЯХ ЗАВОЕВАННЫХ ГОСУДАРСТВ

Батый – монгольский хан, внук Чингисхана, второй сын Джучи, старшего сына Чингисхана, завоеватель западных и северных земель, составивших монгольский улус.

В 1240 году Батый после осады захватил Киев, что всегда влекло за собой, по монгольским правилам ведения войны, и разрушение города и значительное уничтожение населения. Оставлялись в живых те, кого можно было увести в плен, в том числе ремесленники с их семьями. Квалифицированная рабочая сила была очень нужна для отстройки новых монгольских городов, становящихся центром ордынских уделов.

Далее, за Днепром, армия царевичей двумя потоками устремилась в Польшу, а сам Батый направился в Венгрию. Через Венгрию, Тис и Дунай монгольские войска доходят до берегов Средиземноморья, но затем в 1241 году царевичей Чингизидов Угедей отозвал на очередной курултай. Батый на него не поехал, но не стал малыми силами продолжать западные завоевания и вернулся в Поволжские земли, где около 1243 закладывает первоначальную столицу Белой, или, по западноевропейским источникам, Золотой Орды, сделавшейся его постоянной ханской ставкой. Отсюда он, как и все монгольские правители совершал длительные летние перекочевки по своим владениям, возвращаясь в город на зимовку.

На курултай по избранию Гуйюка Батый не приехал. Отношения между Великим ханом и Джучидами обостряются и, как указывает большинство ранних историков, в свой последний поход Гуйюк отправился именно для того, чтобы покарать Батыя за непокорность. Но в 1248 году в разгар похода Гуйюк умирает. Батый и его старший брат Орду проявляют очень большую активность в общемонгольских делах. Джуз джани даже пишет о том, что Батыю после смерти Гуйюка предлагался великоханский престол от которого он, взвесив многие обстоятельства и интересы, отказался в пользу ветви Чингизидов, идущей от Толуя. Сам Батый уже не приезжает в великоханскую ставку. Высокопоставленные вельможи и царевичи выезжают к нему, чтобы договориться об избрании каганом сына Толуя Мункэ. Между Мункэ и Батыем определенно существовала близкая дружба, возникшая еще в походах в западные края. Батый выражает, очевидно, общее мнение многих монгольских феодалов, предлагая возвести Мункэ на великоханский престол, что и свершилось в 1251 году.

Личность Батыя очень рано обрастает легендами. Так, Рашид-ад-Дин пишет о том, что он был наиболее авторитетным правителем в монгольской державе, чуть ли не целый век, хотя далее указывает возраст смерти Батыя – 48 лет. При новом размежевании монгольской державы Батый не только сохранил все свои огромные западные владения, но и получил право их расширять на север и на запад. С востока эти владения граничили с Синей Ордой его старшего брата Чингизида Орду, являвшегося также очень заметной фигурой в монгольской державе, ибо он участвовал в судах над восставшими в разные годы царевичами и в подготовке избрания самого хана Мункэ. Правление Батыя на обособленной уже определенными монгольскими законами и соответствующими грамотами территории Золотой Орды протекало в период с 1243 по 1255 год – до его смерти. Ему наследовал его старший сын Сартак, которого в 1255 Мункэ принимал в своей ставке в Каракоруме и утвердил его наследственные права. Однако по возвращении в свою орду Сартак умер и его наследство принял дядя, брат Батыя, Берке.

Через территорию владений Батыя по пути в великоханскую ставку приезжают послы западных правителей, в том числе Плано Карпини и Виллем Рубрук, оставившие свои заметки о масштабах этих владений и о монгольском быте в них.

Но почему же Батыю уделено так мало места в исторических хрониках и исследованиях? Почему сведения о нем малочисленны и бессистемны? Найти ответ теперь уже не так сложно.

Монгольские и китайские официальные хроники практически не содержат сведений о Батые: за время своего пребывания в Китае он не проявил себя, а монгольские хронисты видели в нем противника Великих ханов из Каракорума и, естественно, предпочитали не вспоминать о нем, чтобы не вызывать гнев своих повелителей.

То же относится и к персидским летописям: поскольку наследники Саин-хана более ста лет боролись за обладание землями Ирана и Азербайджана с персидскими монголами, то придворные летописцы Хулагуидов также не рисковали слишком много внимания уделять основателю державы их врагов. И при таких обстоятельствах лестные характеристики Батыя, которые все же встречаются у персидских хронистов, представляются объективными: ведь восхвалять врага, приписывать ему некие выдуманные положительные черты, было не в их интересах.

Западные дипломаты, побывавшие при дворе Батыя, вообще предпочитают не выказывать своего отношения к нему, но сообщают некоторые сведения о его политической позиции и личных качествах: он ласков со своими людьми, но внушает им сильный страх, умеет скрывать свои чувства, стремится продемонстрировать свое единство с другими Чингизидами и т. д.

Русские летописцы и западные хронисты, создававшие свои труды «по горячим следам» – после монгольских набегов, конечно же, не могли написать о Батые ничего положительного. Так он и вошел в историю как «злочестивый», «окаянный», «поганый», погубитель Руси и разоритель Восточной Европы. И более поздние русские историки, основываясь на сообщениях летописей, продолжали укреплять именно такой образ Батыя.

Этот стереотип настолько утвердился, что когда уже в XX веке советские востоковеды попытались указать на положительные стороны деятельности Батыя (покровительство торговле, развитие городов, справедливость при разрешении споров вассальных правителей), официальная история и идеология встретили их взгляды в штыки. Лишь к концу XX века историкам было позволено иметь мнение о том, что Батый, может быть, был не совсем таким чудовищем, каким его представили летописцы. А российский историк Лев Николаевич Гумилев, известный своей симпатией к монгольским правителям, даже позволил себе поставить Батыя на один уровень с Карлом Великим, причем отметил, что держава Карла распалась вскоре после его смерти, а Золотая Орда на долгие годы пережила своего основателя.

Тем не менее, Батыю до сих пор не посвящено ни одного значительного исследования: вероятно, историков по-прежнему останавливает скудность сведений о нем, противоречивость имеющихся материалов, не позволяющих восстановить полную картину его жизни и деятельности.

Список использованной литературы:

1. Кожин П.М. Страны и народы Восточной Азии // Основы этнологии. М.: Изд. МГУ, 2007. С. 302–314. (Китай, Монголия)
2. Кожин П.М. Китай и Центральная Азия до эпохи Чингисхана. М., 2011. 368 с.
3. Кожин П.М. Об исследовании традиционного массового сознания в буржуазном западном китаеведении // Идеологические процессы и массовое сознание в развивающихся странах Азии и Африки. М., 1984.

Ключові слова: Золота Орда, Міжнародне право, хан Батий.
Ключевые слова: Золотая Орда, Международное право, хан Батый.
Key words: Golden Horde, international law, Khan Batu.

ШЕРШЕНЬКОВА ВІКТОРІЯ АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ В УКРАЇНІ У XVIII – XIX ст.ст.

Основне завдання армії є оборона країни, захист її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності. Відомо, в історії будь-якої держави у справі забезпечення своєї національної безпеки має покладатися на свої збройні сили. Питанню покращення військової дисципліни та боєздатності армії на українських землях завжди приділялася належна увага.

Розвиток законодавства про військові злочини на українських землях у XVIII – XIX ст. ст. є важливим у розумінні особливостей формування системи військових злочинів і покарань за них в Україні.

Після входження українських територій до складу Російської імперії, увага до профілактики військових злочинів не послабилася. В 1701–1702 рр. видається Уложення або право військової поведінки генералів, середніх і менших чинів і рядових солдат, а в 1706 році – Короткий артикул. Основу цих законів складали попередні військово-кримінальні норми, розширені та доповнені.

За військові злочини покарання стали більш жорстокими, широко застосовувалася смертна кара, калічницькі покарання, каторга. Поряд з цим з'явилися і більш м'які покарання у вигляді розжалування в рядові, використання начальника на службу за рядового, відрахування з пожалування та інші [1, с. 19].

На початку XVIII століття відбувся процес кодифікації військового права Російської імперії. Так, норми військово-кримінального і військово-процесуального права були зведені в Артикул військовий 1715 року. Він складався з 24 розділів, поділених на 209 статей (артику-

ли) і був включений як друга частини у Військовий статут 1716 року Артикули містили основні принципи кримінальної відповідальності, поняття злочину, цілі покарання, положення про необхідну оборону і крайню необхідність, перелік пом'якшувальних та обтяжуючих обставин. Злочини поділялися на умисні, необережні й випадкові. Кримінальна відповідальність наступала лише при вчиненні умисних або необережних злочинів. Вчинений злочин поділявся на такі стадії: намір, замах на злочин та закінчений злочин.Артикул військовий мав певну систему видів злочинів. Окремою групою були військові злочини. Це такі як зрада, ухилення від служби або вербування, дезертирство, непокора військовій дисципліні.

За військові злочини законодавець передбачив призначення таких покарань: смертну кару, тілесні та майнові покарання, ув'язнення, каторгу [3, с. 103].

У 1743 році було закінчено підготовку збірки, яка отримала назву Права, за якими судиться малоросійський народ. Глава п'ята збірки отримала назву Про службу державну воєнну і про порядок військовий, яка включила 22 статті, поділені на пункти.

Збірка Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року закріпила низку військових злочинів: запізнення на військову службу; хорунжий втратив прапор у бою або передав його іншому військовому; воїн ішов на військову службу з чужою зброєю і чужим конем; командир під час походу відпустив свого підлеглого у відпустку додому; втеча з поля бою з противником; крадіжка речей іншого військового на полі бою; залишення походу без відома командира.

За ці діяння законодавець передбачив покарання які призначалися в залежності від правового положення особи, яка покликана нести військову службу (смертна кара, позбавлення посади, тілесні покарання, штраф, позбавлення честі) [4, с. 68-76].

У 1775 році був виданий царський Маніфест про Запорізьку Січ (про остаточне її зруйнування Катериною II), з 1783 року лівобережні козацькі полки реорганізувалися в регулярні, а уже в 1797 році був повністю ліквідований традиційний військовий лад в Лівобережній Україні введена система рекрутського набору. З кінцяXVIII ст. на значній частині сучасної території України діяло законодавство Російської імперії, а військовослужбовці несли кримінальну відповідальність, як й інші піддані.

У 1832 році було видано Звід законів Російської імперії, а вже в 1839 році складено перший Звід військових ухвал, в який увійшов окремим п'ятим томом Військово-кримінальний статут.

За військові злочини призначали покарання у вигляді смертної кари, направлення на каторжні роботи або поселення в іншу губернію, тримання в арештантських ротах, ув'язнення в фортеці, арешту на гауптвахті, віддача у солдати. До покарань, що позбавляли честі звинуваченого, були віднесені: політична смерть; громадянська смерть; позбавлення всіх прав стану; шельмування; позбавлення дворянства,

чинів, орденів, відзнак, патентів, відставки, тимчасових відпусток; вибачення; позбавлення військового звання; відмова від посади; виключення зі служби; вигнання з армії; висилка за кордон; переведення в інші військові частини.

Найпоширенішим видом військового покарання за Статутом 1839 року було тілесне покарання. Воно мало кілька видів: проходження крізь стрій, побиття батогами та покарання різками. До покарання батогом приєднувалося: таврування (на лобі і щоках); посилання на каторжні роботи; заслання до Сибіру на поселення або в арештантські роти.

Статут 1839 року містив Загальну частину військово-кримінальних норм. Норми, які стосувалися спеціальних військових злочинів були розміщені у III, IV розділах. У Статуті 1839 року були відсутні вказівки на загальні та військові злочини, через це на практиці досить часто засудження військових здійснювалося за аналогією.

1845 році було прийнято Уложення про покарання кримінальні і виправні. З прийняттям цього документа було виявлено значні недоліки Військово-кримінального статуту 1839 року, ці документи були суперечливими.

Наступним етапом військової реформи став початок підготовки нового Військового статуту про покарання 1868 року. Він увійшов до книги 12 Зводу військових постанов, виданого в 1869 році.

Структура Військового статуту про покарання 1868 року передбачала п'ять розділів: 1) про злочини, проступки та покарання взагалі; 2) про військові та інші злочини та проступки по військовій службі; 3) про порушення обов'язків по службі під час військових дій, та про злочини та проступки, скоєні в місцевостях, де оголошено військовий стан; 4) про злочини та проступки, спільно вчиненими військовослужбовцями та цивільними особами, незалежно від служби; 5) про покарання осіб, які утримуються в військово – виправних ротах [2, с. 129].

До числа військових злочинів відносилися порушення військової підлеглості; образа, насильницькі дії проти караулу та посадових осіб військового звання; ухилення від служби; втеча, самовільне відлучення чи неявка в строк на службу; перевищення влади та протизаконна бездіяльність; порушення обов'язків служби в караулі та під час чергування; втрата, псування та протиправне відчуження нижніми чинами казенної зброї та майна; слабкий нагляд за підлеглими, зловживання владою у відносинах з підлеглими інші.

До 1917 року Військовий статут про покарання 1868 року був правовою основою для притягнення до кримінальної відповідальності за військові злочини.

Таким чином, слід зазначити, що у другій половині XVIII – XIX ст. ст. армія, хоч і мала військово-кримінальне законодавство, але кожного нового етапу розвитку потребувала встановлення більш дієвої системи покарань за військові злочини, здатних зменшити злочинність у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Бугаев В. А. Воинские преступления и наказания. Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук. Одесса-Симферополь, 2001. 190 с.
2. Гаврищук О. М. Історія становлення та розвитку законодавства про військову дисципліну: від княжих часів до кінця 19 століття. Актуальні проблеми права: теорія і практика. № 32. 2016. С. 125-131.
3. Плешко Е., Снісаревський О. Відповідальність військових у XVII – XIX століттях в Україні. Вісник прокуратури. № 3. 2007. С. 103-108.
4. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 року. Упоряд. К. А. Вислобоков; За ред. Ю. С. Шемшученка та ін.К. : НАН України, 1997. 547 с.

Ключові слова: історія українського права, кримінальне право, військовий злочин, покарання.
Ключевые слова: история украинского права, уголовное право, воинские преступления, наказание.
Key words: history of Ukrainian law, criminal law, war crimes, punishment.

ЗАПОРОЖЧЕНКО АНАСТАСІЯ ОЛЕКСІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В ЄС НА ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ (2000–2010 РР.)

У 2007 р. було прийнято консолідований Лісабонський договір Європейського Союзу (ЄС), що змінив Договір про Європейський Союз і Договір про заснування Європейської спільноти (Договір про Союз 1992 р. і Договір про Співтовариство 1995 р. стали іменуватися відповідно Договір про Європейський Союз (ДЄС) і Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС)). В даному комплексі договірних документів поняття здоров'я людини цитується найбільш часто за всю історію первинних джерел права європейських інтеграційних утворень.

Згідно ст. 4 Договору про Європейський Союз загальні проблеми охорони здоров'я з питань, визначених у ДЄС, відносяться до спільної компетенції Союзу і держав-членів. При цьому в області захисту і поліпшення здоров'я громадян Союз має також повноваження здійснювати дії з метою підтримки, координації або доповнення дій держав-членів (ст. 6). Зберігаються також успадковані від раніше прийнятих договорів норми про захист здоров'я працівників, охорони навколишнього середовища, а також захисту здоров'я як підстави для введення окремих обмежень.

Цікаво відзначити, що положення про необхідність забезпечення високого рівня охорони здоров'я при визначенні та здійсненні всіх

політик та діяльності Союзу вживається Високими Договірними сторонами двічі: в ст. 9 ДЄС і ст. 168 ДФЄС.

Основним зосередженням норм, що регулюють питання охорони здоров'я, стає ст. 168 ДФЄС, розміщена в окремому розділі 14 «Охорона здоров'я». В цілому дана стаття кореспондує з попередньою ст. 152 Договору про Співтовариство, проте має і кілька важливих відмінностей. Тепер, крім раніше зазначених в Амстердамському договорі (1997 р.), до дій Союзу відносяться також моніторинг, попередження і боротьба з серйозними транскордонними загрозами суспільному здоров'ю.

Відповідно до статті 168 ДФЕС при визначенні та застосуванні всіх політик та дій Європейського Союзу повинен бути забезпечений високий рівень захисту здоров'я людини. Незважаючи на те, що в цілому повноваження щодо розвитку охорони здоров'я є компетенцією держави-членів, ряд питань не може бути вирішене лише одними зусиллями національних властей. Даний факт створює передумови для формування стратегічних пріоритетів політики охорони здоров'я на рівні Європейського Союзу. Союз повинен особливо заохочувати співпрацю держав-членів, спрямовану на поліпшення взаємодоповнюваності їх служб охорони здоров'я в прикордонних регіонах.

В Договорі уточняється, що Комісія при сприянні координації державами-членами своїх дій висувати будь-які ініціативи, зокрема ініціативи щодо встановлення керівних принципів і показників, по організації обміну передовим досвідом та з підготовки необхідних матеріалів для періодичних спостережень і оцінок. Про проведені заходи повинен повною мірою поінформувати Європейський парламент. Зауважимо, що повноваження Парламенту в сфері охорони здоров'я також в цілому розширені в зв'язку з його залученням в загальну законодавчу процедуру. Парламент і Рада на додаток до раніше закріплених виключно за Радою повноважень наділені правом щодо встановлення високих стандартів якості і безпеки лікарських препаратів і виробів медичного призначення. Крім того, Європейський парламент і Рада, ухвалюючи відповідно до загальної законодавчої процедури та після консультацій з Економіко-соціальним комітетом та Комітетом регіонів, можуть приймати стимулюючі заходи, спрямовані на охорону та поліпшення здоров'я людей, зокрема на боротьбу з великими лихами транскордонного характеру, заходи зі спостереження за серйозними транскордонними загрозами здоров'ю, з раннього попередження про їхню появу і по боротьбі з ними, а також заходи, безпосередньою метою яких служить захист громадського здоров'я від тютюну та зловживання алкоголем, виключаючи будь-яку гармонізацію законів і регламентів держав-членів

До сфери відповідальності держав-членів, раніше окресленої в ст. 152 Амстердамського договору, додається також управління службами послуг охорони здоров'я та медичної допомоги, а також розподіл ресурсів, що виділяються на них.

Не можна не сказати про Хартію Європейського Союзу про основні права, що стала частиною комунітарного права в якості додатку до

Лісабонського договору. Відповідно до ст. 35 Хартії кожен має право на доступ до профілактичної допомоги з охорони здоров'я і право на отримання медичної допомоги відповідно до умов, встановлених національним законодавством і практикою. Високий рівень захисту здоров'я повинен бути забезпечений при визначенні та реалізації всіх політик і дій Союзу.

В цей період було створено Європейську адміністрацію з безпеки харчових продуктів та встановлення процедур стосовно безпеки продовольства.

В 2003 р. були надані Рекомендації Комісії 2003/878/ЄС «Про обстеження на виявлення ракових захворювань». У 2004 році Комісія Європейського Союзу почала відкриті консультації з питання необхідних дій з боку Союзу для зміцнення здоров'я громадян. У 2007 р відбувся другий раунд консультацій, предметом якого були операційні аспекти і пріоритети майбутніх установ охорони стратегії ЄС. Підсумком цього процесу стало уявлення Комісією Білої книги «Разом для здоров'я: стратегічний підхід ЄС на 2008-2013 роки», в якій було виділено 3 виклики для охорони здоров'я в Євросоюзі (ці виклики обновлюються кожні 5 років, в залежності від досягнення поставленої мети).

Перш за все це демографічні зміни, включаючи старіння населення, які змінюють характер захворювань і збільшують тиск на стійкість систем охорони здоров'я в ЄС. Підтримання здорового старіння включає як поліпшення здоров'я за допомогою впливу на спосіб життя з метою попередження проблем зі здоров'ям і інвалідності з ранніх років, так і вплив на нерівність в охороні здоров'я, поєднане з соціальними, економічними факторами, а також факторами навколишнього середовища. Ці питання тісно пов'язані із загальними цілями Комісії в сфері солідарності.

По-друге, це пандемії, великі фізичні та біологічні події і біотероризм, які створюють потенційні великі загрози здоров'ю. Крім того, зміна клімату викликає зміна характеру інфекційних захворювань. При таких обставинах координація і швидке реагування на загрози здоров'ю в глобальному масштабі, а також посилення відповідних можливостей ЄС і третіх країн – ключові аспекти ролі Союзу в галузі охорони здоров'я. Сказане відповідає стратегічним цілям в області безпеки.

Третім викликом було визначено значний розвиток систем надання медичної допомоги як окремий випадок швидкого розвитку нових технологій. До таких технологій належать інформаційні та комунікаційні технології, інновації в геноміки, біотехнології та нанотехнології. Це відповідає загальним цілям Комісії в сфері добробуту.

Перспективи і конкретні завдання політики ЄС щодо охорони здоров'я були намічені в Зеленій книзі «Європейська соціальна політика: роздуми для Союзу» і двох Білих книгах, які містять стратегічні документи Європейської комісії, що визначають план дій в конкретних сферах. У змісті Білих книг чітко проглядаються тенденції подальшого розвитку законодавства ЄС. Зелені книги – дискусійні матеріали ЄС, які

служать відкритою трибуною широкого загальноєвропейського обговорення найважливіших питань його діяльності.

Активізувалася в цей період робота в сфері захисту вод та водних об'єктів, які впливають на здоров'я людей. Зокрема в 2006 р. в цій сфері було прийнято низку Директив:

Директива 2006/7/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 15 лютого 2006 року про управління якістю води, призначеної для купання, стосується водних об'єктів, у яких купання дозволене національними органами влади. Якість води оцінюється за мікробіологічними даними, які визначаються параметрами у Додатку 1. Держави – члени повинні запровадити класифікацію якості води за категоріями – погана, достатня, хороша або добра. Така класифікація має відповідати критеріям, викладеним у Додатку II. Вода в усіх об'єктах, призначених для купання, повинна бути щонайменше достатньої якості до кінця купального сезону 2015 року. Держави – члени повинні вжити необхідних заходів щодо збільшення кількості об'єктів, призначених для купання, де якість води оцінюється як хороша та добра.

Директива Ради 2006/44/ЄС від 6 вересня 2006 року про якість прісних вод (проточні або стоячі водойми), придатних для вирощування риби – лососевих (лосось, форель, харіус, сиг) та коропових (короп та інші види – щука, окунь, вугор). Держави – члени повинні розробити 5-річні національні програми поліпшення якості ви- значених водних об'єктів.

Директива 2006/113/ЄС Європейського Парламенту і Ради від 12 грудня 2006 року про охорону і забезпечення якості води прибережних і солонуватих вод придатних для розвитку молюсків і ракоподібних, призначених для споживання людиною.

Важливу роль у ЄС відіграє європейське бюро ВООЗ, яке ухвалило цілі політики охорони здоров'я для регіону, впроваджує програми у конкретних сферах.

З початку 90-х років Європейське регіональне бюро ВООЗ проводить широкомасштабну програму підтримки зусиль з підготовки та про ведення реформ, включаючи створення бази даних та інформаційної системи з питань реформування охорони здоров'я, створення мереж обміну досвідом та підтримки тих, хто приймає відповідальні рішення, а також надання безпосередньої консультативної допомоги з питань розробки політики та формування корпусу компетентних кадрів в окремих країнах.

У розвиток підходів ЄС, у 2008 році в Таллінні, пройшла Європейська міністерська конференція ВООЗ з питань систем охорони здоров'я «Системи охорони здоров'я – здоров'я – добробут». Конференція визначила стратегії поліпшення діяльності систем охорони здоров'я для забезпечення їх стійкості і солідарності, поліпшила розуміння впливу систем на стан здоров'я людей і, відповідно, на рівень економічного зростання. Ухвалена під час конференції Таллінська хартія окреслила основні напрями розвитку систем охорони здоров'я, принципи їхньої діяльності для досягнення ключових цілей та виконання покладених на них функцій. Був розроблений Європейський план дій по боротьбі з ВІЛ/ СНІДОМ на 2012-2015 роки (зараз діє план 2018-2021рр.), головною

метою якого сталозниження до нуля кількості нових випадків захворювання на ВІЛ/СНІД, зниження рівня дискримінації та зменшення смертності від СНІДу у регіоні.

Ще один напрям впливу ЄС на національну політику охорони здоров'я полягав у стимулюванні перегляду національних систем фінансуваннямедичних послуг, які в більшості західноєвропейських країн ґрунтуються на солідарному соціальну страхуванні, що передбачає перерозподіл так званих соціальних ризиків між поколіннями та людьми із різним рівнем прибутків. ЄС також прагне забезпечити своїм громадянам доступ до медичних послуг у різних країнах Союзу, створити загальний механізм відшкодування збитків за медичне обслуговування, надане за межамикраїни постійного проживання, та створити «вільний рух послуг». Відтак найважливіші напрями реформування системи охорони здоров'я в Західній Європі – перехід від цілковитого покриття витрат на медичне обслуговування, здійснюваного страхувальниками після лікування, до авансових виплат, збільшення обсягу оплати за лікування пацієнтами, зміни порядку виплат у системі соціального медичного страхування.

Перше десятиріччя 21 століття – є новим етапом у розвитку правової синергії ЄС. Це обумовлюється в першу чергу прийняттям Лісабонського договору, який на комунітарному рівні розширив свої повноваження, що по інерції призвело до прийняття більш досконалих та одностайних правових актів у сфері охорони, до того ж ЄС став наділений міжнародною правосуб'єктністю.З метою забезпечення максимальної синергії всі дії в рамках прийнятих Програм ЄС в царині охорони здоров'я починають здійснюватися за допомогою застосування ефективних спільних стратегій і дій, що створюють взаємозв'язок відповідних політик і дій Союзу.

До того ж, не зважаючи на те, що політика ЄС у сфері охорони здоров'я відноситься до допоміжної компетенції Європейського Союзу (за винятком загальних проблем безпеки у сфері охорони здоров'я – це спільна компетенція), володіючи досить обмеженими повноваженнями щодо прийняття актів в галузі охорони здоров'я, ЄС приділяє питанням охорони здоров'я досить велику увагу.

Ключові слова: охорона здоров'я, права пацієнтів, Європейський Союз, Лісабонський договір, компетенції Європейського Союзу.

Ключевые слова: охрана здоровья, права пациентов, Европейский Союз, Лиссабонский договор, компетенции Европейского Союза.

Key words: health protection, rights of parties, European Union, Lisbon Treaty, competencies of the European Union.

САРАНОВ СЕРГІЙ ВІКТОРОВИЧ

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат історичних наук, доцент

ІДЕЯ ДЕРЖАВИ В «ПОЛІТИЧНОМУ ЗАПОВІТІ» КАРДИНАЛА РІШЕЛЬЄ: РОЗУМ, ОБЕРЕЖНІСТЬ, РЕЛІГІЙНИЙ ФАКТОР

В «Політичному заповіті» відображаються ключові питання державного розвитку Франції 30-40-х рр. XVII століття. Масштаб охоплюваних проблем і теоретичного осмислення фактичного матеріалу виводять його за рамки власне французького історичного досвіду, надаючи виключної цільності і актуального характеру з урахуванням специфіки викликів нашого часу. «Політичний заповіт» тривалий час не вивчався на комплексному рівні, цитувався вибірково і шаблонно, на що слушно звертає увагув фундаментальній біографії Рішельє 2004 року видання Франсуаза Ільдесаймер (Françoise Hildesheimer), французький історик, відомий фахівець з зазначеного питання [1]. Одним з центральних і часто вживаних понять є поняття «розуму» («raison»), що з'являється в цілому в тексті 173 рази [1, с. 330]. Достатньо складним є співвідношення категорій війни і миру, їх ролі в державному розвитку. Тут все фокусується на практиці державного управління та геополітичних реаліях. Вимушений втягнути власну країну починаючи з 1635 року до відкритої участі в Тридцятирічній війні 1618-1648 рр., Рішельє на сторінках «Політичного заповіту», все ж таки, виступає прихильником миру. Про це ж писав в апологетичному дусі його перший біограф Обері, якого, до речі, ніхто ніколи не зміг спростувати: «Є безсумнівним, що він (Рішельє – С. С.) не мав іншого більш сильного бажання, окрім як реалізації загального миру на якомога більш почесних і славних умовах для Франції, говорячи багаторазово про те, що він ніколи не помре задоволеним, хіба що підписавши його» [цит. за: 1, с. 353].

В розділі першому глави п'ятої «Політичного заповіту» звертається увага на необхідність дотримуватись рівноваги між різними станами Французького королівства [4, с 154], в розділі другому, серед іншого, мова йде про проблеми в системі правосуддя. Як відомо, «Політичний заповіт» є своєрідним підсумком державної діяльності кардинала, він не знає, коли саме буде укладено вигідний для Франції мирний договір, але він не має в цьому сумнівів! В главі першій частини першої перераховуються «всі великі справи Короля, вчинені перед укладенням миру», дата самого миру свідомо опущена [4, с. 49].

Рішельє виступає прихильником державної централізації та посилення королівської влади. Він відстоює розумну і обережну політику управління країною. Він є прихильником обережності і миру, але за необхідності допускає можливість війни. Благо держави тлумачиться відповідно до августинівської традиції, доповненої Фомою Аквінським,

котра розглядає мир більш прийнятним, особливо при оцінці того чи іншого політичного режиму. Прийнятним до певного моменту на державному рівні, мир є кращим ніж війна. Франсуаза Ільдесаймер піддає критиці точку зору Генрі Кіссинджера, який характеризує в «Дипломатії» кардинала як «єдиного державного діяча», що відкинув «моральні і релігійні обмеження середньовічної доби» [3, с. 55]. Це твердження французького історика є полемічним. Кіссинджер підкреслює макіавеллістичну складову помножену на світське розуміння суті держави. Франсуаза Ільдесаймер підкреслює значущість релігійного фактора для Рішельє, вважаючи точку зору Кіссинджера типовою і спрощеною.Дослідження співвідношення між світською і релігійною складовою в «Політичному заповіті» заслуговуєна подальший розгляд.

Список використаної літератури:

1. Hildesheimer F. Richelieu. – Paris, Flammarion. – 2004. – 586 p.
2. Knutsen Torbjorn L. A history of International Relations theory. – Manchester University Press. – 1997. – 354 p.
3. Киссинджер Г. Дипломатия. – М.: Ладомир. – 1997. – 848 с.
4. Кардинал-герцог де Ришелье Арман-Жан дю Плесси. Политическое завещание, или принципы управления государством. – М.: Ладомир. – 2008. – 487 с.
5. Шаповалова Е. В. Внешняя политика кардинала Ришелье в контексте отношений между церковью и государством. Електронний ресурс. Режим доступу: https://www.academia.edu/27942302

Ключові слова: Франція, кардинал Рішельє, «Політичний заповіт», держава, розум, релігія, Тридцятирічна війна.

Ключевые слова: Франция, кардинал Ришелье, «Политическое завещание», разум, религия, Тридцатилетняя война.

Key words: France, Cardinal Richelieu, «Political Testament», reason, religion, Thirty Years War.

СУГАЦЬКА НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри гуманітарних дисциплін
Миколаївського інституту права,
кандидат історичних наук, доцент

КАЛІЦЕВА ОЛЕНА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін
Миколаївського інституту права

ТРАДИЦІЇ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ РІШЕЛЬЄВСЬКОГО ЛІЦЕЮ

Відповідно до проекту Концепції розвитку юридичної освіти наразі потребує вирішення проблема невідповідності змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах діяльності [1]. Однією зі складових цієї проблеми є мовна підготовка студентів, а зокрема, вивчення іноземних мов. За даними аналітичного дослідження результатів єдиного вступного іспиту з іноземної мови (англійської) для вступу на магістратуру у 2018 році в середньому частка правильних відповідей, наданих учасниками, склала всього 41.55 %, а середній тестовий бал склав 17,45 із 42 [6, с. 87].

Проте слід зазначити, що велику увагу питанню вивчення іноземних мов в університетах України приділяли ще з другої половини XVIII століття. Так, у Львівському університеті в цей час почали викладати польську, французьку, німецьку мови як окремі предмети. Підготовкою до вступу в університет займалася гімназія, викладання там проводилося латинською мовою. У найстарішому, після Львівського, Харківському університеті на початку XIX століття викладачі читали лекції латинською та німецькою мовами.

Історія Одеської школи права та Національного університету «Одеська юридична академія» бере свій початок з 1817 року, з моменту заснування Рішельєвського ліцею. Відповідно до початкового Статуту мовна підготовка ліцеїстів забезпечувалася викладанням граматики російської, латинської, грецької, французької, італійської і німецької мов, словесності та риторики [2, с. 39]. У подальшому до освітнього процесу були внесені зміни та уточнення: з 1827 року вивчення латинської та російської мов залишалося обов'язковим для усіх студентів. Вивчення інших «сучасних» мов – на розгляд батьків, хоча одна з «новітніх» мов на вибір також залишалася обов'язковою дисципліною [2, с. 43]. За новим Статутом, що набув чинності 1 січня 1838 року в ліцеї було створено кафедру арабської, турецької та перської мов.

Згідно з навчальними планами на юридичному відділенні латинська мова викладалася протягом року на першому курсі по три заняття на тиждень [3, с. 19; 4, с. 13; 5, с. 10]. Починаючи з 1838 року посаду професора римської словесності обіймав П. В. Беккер [2, с. 81]. Арабська, турецька та перська мови викладалися з першого по третій курс по одному заняттю на тиждень в обох півріччях [3, с. 19-20; 4, с. 16-17]. Посаду професора східних мов з 1838 по 1843 роки займав В. В. Грирорьєв [2, с. 83]. Разом з тим, слід зазначити, що зі зміною політичної ситуації та втратою актуальності східні мови зникають з навчальних планів. «Новітні» мови: німецька, французька та англійська вивчалися на усіх курсах усіх відділень по два заняття на тиждень [3, с. 20; 4, с. 17-18; 5, с. 14-15]. Разом з мовами викладалися також історія німецької, історія французької та історія англійської літератур (протягом трьох років одне заняття щотижня). Посади лекторів займали відповідно М. Г. Ертель (з 1840 р.), А. К. Шапеллон (з 1841 р.) та Д. Я. Гревс (з 1844 до 1856 р.). Останнього у 1857 році замінив В. Рандель.

За даними на 1856 рік у бібліотеці ліцею серед 8 886 примірників налічувалося 2 014 книг написаних французькою мовою, 2 374 – німецькою, 856 – латинською, 137 – грецькою, 99 – англійською, 322 – італійською, 7 – іспанською, 99 – польською, 39 – данською і швецькою, 28 – сербською. Такі фонди очевидно свідчать не лише про серйозний підхід до мовної підготовки студентів, але й про високий фаховий рівень викладачів навчального закладу.

Новоросійський генерал-губернатор граф О. Г. Строганов у своєму звіті за 1857 – 1861 роки відмічав, що у Новоросійському краї всього один вищий навчальний заклад: Рішельєвський ліцей, котрий віджив свій час. Пояснюючи цю думку, граф Строганов пропонує заснувати в Одесі університет. 11 липня 1864 року Олександр ІІ підписав указ про відкриття в Одесі замість Рішельєвського ліцею Імператорського Новоросійського університету, де були збережені традиції мовної підготовки студентів.

Таким чином, можемо зазначити, що необхідність опанування іноземними мовами, а не лише державною, котра є актуальною для юридичної освіти нині, була такою вже понад два століття тому. Готовність до ефективної іншомовної професійної комунікації була і залишається необхідною вимогою для підготовки юриста. Разом з тим, слід зазначити, що сучасні підходи до забезпечення формування іншомовної компетентності фахівця потребують зваженого аналізу та системних змін.

Список використаної літератури:

1. Концепція розвитку юридичної освіти [Електронний ресурс] : проект // Міністерство освіти і науки : сайт. – Режим доступу : https://mon.gov.ua/ua/osvita/ visha-osvita. – Дата звернення: 10.04.2020.
2. Михневич И. Исторический очерк сорокалетия Ришельевского лицея, с 1817 по 1857 / И. Михневич. – Одесса : Типография Л. Нитче, 1957. – 200 с.
3. Обозрение преподавания наук в Ришельевском лицее на 1842–1843 учебный год. – Одеса : Городская типография, 1842. – 20 с.

4. Обозрение преподавания наук в Ришельевском лицее на 1844–1845 учебный год. – Одеса : Городская типография, 1844. – 18 с.
5. Обозрение преподавания наук в Ришельевском лицее на 1856–1857 учебный год. – Одеса : Типография П. Францова, 1845. – 15 с.
6. Стандартизовані освітні вимірювання 2018 року у вищій юридичній освіті. Єдине фахове вступне випробування та Єдиний вступний іспит. Аналітичне дослідження / С. О. Мудрук ; упоряд. та ред. М. Я. Білак. – Київ : Ваіте, 2019. – 122 с.

Ключові слова: мовна підготовка, юридична освіта, вивчення іноземних мов, Одеська школа права, Рішельєвський ліцей.
Ключевые слова: языковая подготовка, юридическое образование, изучение иностранных языков, Одесская школа права, Ришельевский лицей.
Key words: language training, legal education, foreign languages study, Odesa school of law, Richeliev Lyceum.

ЧЕНКОВА КАТЕРИНА ПИЛИПІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри історії держави і права

ПРОБЛЕМИ ПЕРІОДИЗАЦІЇ ІСТОРІЇ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ДИТИНСТВА В УКРАЇНІ

Проблема періодизації історії правової охорони дитинства не є суто академічною, адже вивірена обґрунтована періодизація сама по собі несе потенціал нового знання про історико-правові явища. Досліджуватиісторико-правову природу охорони дитинства в Україні є доволі кропітким завданням, обумовлено це мінливими історичними умовами виникнення та розвитку української держави і права. Тим не менше, наявними є праці, в яких акцентується на періодизації становлення прав дитини. Так, Н.М. Опольська виділяє сім основних періодів становлення та розвитку прав і свобод дитини: 1) стародавні часи, які характеризуються масовими вбивствами та насиллям над дітьми; 2) князівська доба та литовсько-польський період (IX – XVII ст.), пов'язаний із визнанням права дитини на життя, установленням нерівності дітей залежно від походження; 3) юридичний статус дитини в період з XVIII – до сер. XIX ст. конструювався на основі батьківської влади, але в правових нормах прослідковувалося певне звуження її обсягу; 4) наприкінці XIX – на поч. XX ст. спостерігається поступове обмеження батьківської влади, пом'якшення правового статусу позашлюбних дітей та кримінальної відповідальності малолітніх злочинців; 5) у період Національно-демократичної революції (1917–1920 рр.) відбувається посилення забезпечення права дітей на освіту незалежно від статі, соціального походження; направленість на підвищення професійного рівня фахівців у галузі прав дитини та формування соціально активної поведінки дитини; 6) у період радян-

ської держави (з 1920 по 1991 рр.) виділено три етапи у сфері захисту та охорони дитинства: а) 1920–1930 рр. – етап докорінних змін. Радянське законодавство визнало, що всі діти є рівними перед законом; б) 1933–1945 рр. – етап пригнічення, пов'язаний із посиленням адміністративно-командної політики держави, штучним голодом, політичними репресіями та Великою Вітчизняною війною; в) 1959–1991 рр. – етап поступового розвитку, певного підвищення рівня охорони дитинства; 7) сучасний період характеризується активізацією діяльності державних органів у сфері захисту прав дитини, імплементацією міжнародних стандартів прав та свобод дитини в національне законодавство. Але залишається багато теоретичних та практичних проблем щодо охорони, реалізації, захисту прав і свобод дитини [4, с. 10-11].

О.М. Кудрявцева виокремлює сім основних періодів генезису конституційних прав дитини в Україні: 1) доконституційний період (від часів Київської Русі до прийняття Конституції П. Орлика 1710 р.); 2) період, який характеризується, у першу чергу, утвердженням конституційних основ захисту прав дитини (від 1710 р. – до 1918 р.); 3) період становлення радянської моделі захисту прав дитини (з 1918 р. – до закінчення ІІ Світової війни в 1945 р.) –характеризується двома визначальними тенденціями: формуванням конституційних основ захисту прав дитини насамперед під впливом стандартів, закріплених у Веймарській конституції 1919 р. і Женевській декларації прав дитини 1924 р., та водночас нехтуванням цими правами під час ІІ Світової війни; 4) період, що ознаменував розвиток міжнародних механізмів захисту прав дитини та їх імплементацію у вітчизняне конституційне законодавство (після ІІ Світової війни 1945 р. – до ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини 1991 р.); 5) період став утвердженням конституційних основ захисту прав дитини в незалежній Україні (від ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини в 1991 р. – до прийняття Конституції України 1996 р.), що охарактеризувався установленням міжнародних стандартів прав дитини у т.з. «дитячій Конституції» – Конвенції по правах дитини 1989 р. та їх активною імплементацією в конституційне законодавство України; 6) період (від прийняття Конституції України 1996 р. – до 2014 р.) був пов'язаний насамперед із удосконаленням конституційних основ захисту прав дитини в Україні, запровадженням відповідних міжнародних правозахисних стандартів і нарощуванням правозахисного інструментарію в цій сфері; 7) новітній період (з 2014 р. і донині) – характеризується нагальною потребою удосконалення механізмів ефективного захисту прав дітей, у першу чергу, в зоні проведення антитерористичної операції, а також дітей, які стали вимушеними переселенцями з Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей [3, с. 29-33].

Та оскільки відносини за участю дітей та молоді на сьогодні регулюються не лише конституційним, а й цивільним, сімейним, цивільно-процесуальним, трудовим, адміністративним, кримінальним, кримінально-процесуальним законодавством (відповідно, є можливість в рамках кожної галузі запропонувати періодизацію правової охорони дитинства та захисту прав дітей (напр. див. [1, с. 78–79]), саменаука

ювенального права, межуючи з відповідними галузевими науками, має використовувати їхні надбання і, водночас, збагачувати їх своїми висновками. Так, Н.М.Крестовська правильним та доцільним вважає виокремити такі основні етапи формування юридично-нормативного ставлення до дитини та дитинства: 1) від найдавніших часів до середини XIX ст. – слабко систематизовані правові постанови, які лише частково забезпечували виживання та розвиток дитини, не відокремлюючи дитину від сім'ї, точніше від батьківської влади та права власності. На цьому етапі дитина не сприймається як самостійний суб'єкт права. У праві, що діяло на українських землях, виокремлюються такі внутрішні періоди: давньоруський (IX – XIII ст.ст.); доба високого середньовіччя (XIV – XVII ст.ст.); постсередньовіччя (XVIII – середина XIX ст.); 2) із другої половини XIX ст. до 1917 р. – початок оформлення «дитячого» (ювенального) законодавства та ювенальних інституцій; 3) із 1917 р. до 1990 р. – поступовий відхід від ювенальної юстиції, посилення адміністративно-командних засад в ювенальному законодавстві, ювенальній політиці; 4) із 1990 р. до сьогодення – початок оформлення галузі ювенального права, який покладений ратифікацією Україною Конвенції ООН про права дитини, вироблення правових засад ювенальної політики та створення ювенальної юстиції [2, с. 78-79].

Кожна з наведених періодизацій історії правової охорони дитинства та захисту прав дітей є обґрунтованою тацінною з огляду на доктринальний підхід, адже кожен з періодів може стати напрямком окремого історико-правового дослідження.

Після проголошення незалежності України (1991 р.) охоронадитинства деякий час була не актуальною, оскільки спочатку потрібно було вирішувати загальнодержавні питання правонаступництва в політичній та економічній сферах. Зрештою Україна ратифікувала цілу низку міжнародних конвенцій та інших міжнародних нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей, а в 2001 р. було прийнято Закон України «Про охорону дитинства» [5], спрямований на забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, усебічний розвиток та виховання її в сімейному оточенні. Закон встановлює основні засади державної політики в цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найсуттєвіших інтересів дитини. Зрозуміло, що створення належних умов для виживання та виховання дітей та молоді лежить не тільки у площині правового регулювання, але саме воно здатне формалізувати та створити певний нормативний алгоритм вирішення цих проблем. Отже, саме наука ювенального права України здатна дати відповіді на виклики сучасності в цьому аспекті, надати практичні рекомендації щодо вирішення проблем охорони дитинства. А постійний незалежний внутрішній та зовнішній моніторинг процесу дотримання та забезпечення прав дітей надає можливість розуміти реальну ситуацію у сфері охорони прав дітей та робити певні висновки.

Список використаної літератури:

1. Коломоєць Н.В. Адміністративно-правовий захист прав дитини в Україні: монографія. Харків: Панов, 2019. 352 с.

2. Крестовська Н.М. Ювенальне право України: генезис та сучасний стан: дис. … д-ра юрид. наук. Одеса, 2008. 468 с.
3. Кудрявцева О.М. Генезис і перспективи утвердження та захисту конституційних прав і свобод дитини в Україні. Наше право. 2015. № 2. С. 28–34.
4. Опольська Н.М. Правове забезпечення прав та свобод дитини в Україні (загальнотеоретичний аспект): автореф: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2010. 22 с.
5. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14

Ключові слова: охорона дитинства, права дитини, періодизація.
Ключевые слова: охрана детства, права ребёнка, периодизация.
Key words: childhood protection, child rights, periodization.

КОВАЛЬОВА АНАСТАСІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

САНКЦІЇ ЗА ЗЛОЧИНИ, СКОЄНІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ У ПІСЛЯВОЄННІЙ УКРАЇНІ (40-60 рр. ХХ ст.)

Проблема правової політики по боротьбі зі злочинності неповнолітніх є надзвичайно актуальною темою. Відсутність нормативної регламентації значущих питань, які відповідають потребам і тенденціям розвитку суспільства спричиняє зростанню злочинності. Також негативним явищем у вітчизняному законодавстві є безсистемне та не своєчасне введення нової законодавчої бази. Завдання щодо подолання неповнолітньої злочинності завжди було невідкладним і злободенним. Дитину виховує її родина, оточуючі, навчальні заклади. Загальноприйнятою думкою є те, що виховання законослухняного громадянина лежить на плечах лише батьків і є вирішальною у подальшому розвитку особистості, проте твердження є частково вірним. Велику роль для розвитку здорової, щасливої, законослухняної родини, включаючи дітей, відіграє держава. Вона повинна забезпечити здоровий рівень життя своїм громадянам, подолати безробіття, створити більше робочих місць, використовувати ефективну стратегію по боротьбі із злочинністю. Хотіли б розглянути тяжкий після військовий період України 40-60 рр. ХХ ст., який був неймовірно скрутним для своїх громадян, багато дітей втратили своїх батьків на фронті, зросла кількість безпритульних, війна принесла бідність, голод, розруху. Після закінченнявійни в країні налічувалося дуже велика кількість безпритульних, переляканих, голодних дітей, які втратили батьків. Всі вони потребували соціальної допомоги, тепла і турботи.

Кримінальна відповідальність та покарання неповнолітніх має свої особливості, які обумовлені недостатністю життєвого досвіду, соціаль-

них психологічних особливостей особи. Існує правова, соціальна та економічна причина цих злочинів. Розглянемо ефективність радянського законодавства щодо запобігання злочинності серед неповнолітніх і їх подолання. Дослідженнями заданої теми займалися такі науковці, як: В. Трофимов, О. Андрухів, Д. Краснов, Г. Забрянський, П. Михайленко, Я. Кондратьєв, А. Трунова, С. Уліцький та ін., які у рамках дослідження історії становлення системи виконання покарань чи кримінального права УРСР вивчали проблему злочинності серед неповнолітніх.

Постанова ЦВК та РНК СРСР від 7.04.1935 № 3/598 «Про заходи боротьби із злочинністю серед неповнолітніх» встановлювала, що неповнолітніх починаючи з 12-річного віку, викритих у скоєнні крадіжок, у заподіянні насильства, тілесних ушкоджень, каліцтв, у вбивстві або в спробах до вбивства, залучати до кримінального суду із застосуванням усіх заходів кримінального покарання, отже дозволялося застосовувати смертну кару до неповнолітніх осіб. Залучення неповнолітніх у віці від 12 до 16 років може мати місце лише в справах про порушення, передбачені постановою ЦВК і РНК від 7 квітня 1935 роки; всі інші випадки порушень з боку дітей у віці від 12 до 16 років в кримінальному порядку не Наказами і за них відповідальність несуть батьки, опікуни, а також підбурювачі і організатори злочинів неповнолітніх згідно із законами від 7 квітня і 31 травня 1935 року [1].

Наказ Президії Верховної Ради СРСР від 10 грудня 1940 року грудня ввів кримінальну відповідальність неповнолітніх за дії, що можуть викликати аварію поїздів. Неповнолітні, починаючи з дванадцятиріч-ного віку, викриті в здійсненні дій (розгвинчування рейок, підкладання різних предметів тощо), що можуть викликати аварію поїздів, підлягали залученню до судової відповідальності із застосуванням всіх заходів кримінального покарання [2].

Великих змін набуло законодавство після прийняття наказу Президії Верховної Ради СРСР від 13.04.1959 «Про визнання такими, що втратили силу законодавчих актів у зв'язку з введенням в дію Основ кримінального законодавства, Законів про кримінальну відповідальність за державні і за військові злочини, Основ законодавства про судоустрій, Положення про військові трибунали і Основ кримінального судочинства» [3, с. 31].

Отже, говорячи про злочинність неповнолітніх, можемо стверджувати, що ця категорія має свої особливості, вони пов’язані з певними властивостями особи неповнолітніх і їх статусом у суспільстві. Відповідно є і специфіка організації боротьби з такою злочинністю враховуючи певні вікові закономірності розвитку особистості у суспільстві, це питання широко розглядає віковою психологією, принципом якої є індивідуальний підхід до розвитку психіки особи. Досліджуючи задану тему було зосереджено увагу на характері суспільної небезпеки злочинності у після воєнні часи, на рівні життя громадян. Було проаналізовано законодавство в сфері боротьби із злочинністю неповнолітніх (40-60 рр. ХХ ст.). Розглянули види покарань і вік з якого починалася кримінальна відповідальність неповнолітніх.

Список використаної літератури:

1. Постанова ЦВК та РНК СРСР від 7.04.1935 № 3/598 «Про заходи боротьби із злочинністю серед неповнолітніх» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ru.wikisource.org/wiki Постановление_ЦИК_и_С
2. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 10 декабря 1940 года «Об уголовной ответственности несовершеннолетних за действия, могущие вызвать крушение поездов» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://lawbook.online/gosudarstva-prava/ukaz-prezidiuma-verhovnogo-soveta-sssr-maya-43824.html
3. Трофимова В.В. Научные основы правовой политики // Правовая политика: от концепции к реальности / Под ред. И.И. Матузова и А.В. Малько. М., 2004. С. 31.

Ключові слова: неповнолітні, злочинність неповнолітніх, відповідальність неповнолітніх, радянське законодавство, карально-профілактичні заходи.

Ключевые слова: несовершеннолетние, преступность несовершеннолетних, ответственность несовершеннолетних, советское законодательство, карательно-профилактические мероприятия.

Key words: minors, juvenile delinquency, juvenile liability, Soviet legislation, punitive and preventive measures.

СЕМЕНОВА АЛЬБІНА ПАВЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави і права

ПРОЕКТ СІМЕЙНОГО КОДЕКСУ УРСР 1919 РОКУ ЯК ДЖЕРЕЛО АЛІМЕНТНОГО ПРАВА

Встановлення радянської влади на території України супроводжувалося скасуванням царських законодавчих актів, в тому числі в сфері регулювання сімейних відносин. Перші нормативні акти Ради Народних Комісарів Української РСР: декрети «Про цивільний шлюб», «Про розлучення», «Про організацію відділів РАГСу» – були основою створення радянського сімейного законодавства. Декрети скасували церковний шлюб, проголосили свободу розлучення та рівність чоловіка і жінки у шлюбі тощо. Проте декрети вирішували лише основні питання сім'ї та шлюбу. Неврегульованими залишилися такі сфери сімейних відносин як особисті та майнові відносини між подружжям та іншими родичами, обов'язки батьків по утриманню неповнолітніх та повнолітніх дітей, правове становище позашлюбних дітей.

Розуміючи крайню необхідність у законодавчому врегулюванні сімейних правовідносин, керівництво республіки доручило Народному комісаріату юстиції розробити кодифікований нормативно-правовий акт. Влітку 1919 року на затвердження Ради Народних Комісарів Української РСР був представлений Кодекс законів про акти цивільного стану, про сім'ю і опіку. В липні 1919 року Рада Народних комісарів

прийняла Кодекс, який був опублікований у «Звістках Київської Ради Робочих депутатів» під № 169 [2, с.14]. Проте через воєнні дії, які розгорталися на території України в 1919 році, даний Кодекс так і не вступив в законну силу.

В проекті Кодексу успішно були відтворені положення вище згаданих декретів та містилися нові норми права, які регламентували інші сторони шлюбно-сімейних відносин.

Проект Сімейного кодексу Української РСР 1919 року складався з трьох книг: «Про акти цивільного стану», «Про шлюб та сім'ю» та «Про опіку».

Друга книга «Про шлюб та сім'ю» регламентувала порядок отримання аліментів чоловіком або дружиною від іншого з подружжя. Проект Кодексу встановлював, що аліментування одного із подружжя встановлювалося за його непрацездатності та при наявності можливості в іншого надавати таке утримання.Право на аліменти зберігалося також після розлучення, за винятком випадку, коли платник аліментів доводив в суді, що розлучення відбулося не з його вини.

Обов'язок сплати аліментів на утримання колишнього подружжя припинявся в наступних випадках:

– укладення шлюбу тим з подружжя, хто отримував аліменти;
– після спливу двох років з моменту розлучення.

Другий розділ «Про сім'ю» другої книги проекту Кодексу, що містив статті 93-114, регулював правовідносини походження дитини, народженої не в шлюбі, особисті та майнові відносини батьків та дітей.

Кодекс 1919 року встановлював рівність дітей народжених у шлюбі та позашлюбних дітей. Взаємні права та обов'язки між дітьми та батьками виникали від дійсного походження дитини, незалежно від того, чи перебували батьки у зареєстрованому шлюбі. Дане право поширювалося також на правовідносини щодо дітей, які народилися до прийняття Кодексу 1919 року [1, с. 79].

Разом з тим, як зазначає Сапейко Л.В., кодекс запровадив новий підхід до шлюбно-сімейних стосунків, адже з його прийняттям визнавався лише цивільний шлюб, зареєстрований в підвідділі запису актів громадянського стану. Інакше кажучи, тільки зареєстрований шлюб мав юридичне значення та породжував взаємні права та обов'язків членів сім'ї. Аналізуючи норми Кодексу 1919 року, Сапейко Л.В. робить висновок, що з точки зору законодавця охоронятися міг лише законний шлюб, фактичні стосунки правових наслідків не тягли. В той же час інтереси дітей у випадку фактичних сімейних стосунків не постраждали, оскільки вони мали рівні права з дітьми від шлюбу, в тому числі право на аліменти [3, с. 17].

Окрім цього, норми Кодексу залишали право матері позашлюбної дитини ще в період вагітності заявити до органів реєстрації актів громадянського стану про батька дитини. Відсутність заперечень з боку чоловіка тягнуло за собою автоматичне визнання батьківства. У випадку наявності заперечення – справа передавалась на розгляд суду.

Стаття 120 Кодексу прирівнювала статус батьків до статусу опікунів. Тобто батьки наділялися правами та обов'язками опікунів по відно-

шенню до своїх дітей без будь-кого попереднього визначення такого статусу. Кодекс встановлював рівність обох батьків в питаннях виховання та утримання їхніх дітей. Юрисдикція вирішення спорів між батьками щодо участі батьків у вихованні дітей відповідно до Кодексу 1919 року належала відділам соціального забезпечення місцевих виконкомів [2, с. 18].

Вказівки щодо порядку аліментування дітей батьками та батьків дітьми містилися у статтях 106-112 Кодексу. Обов'язок утримувати дитину належав двом батькам до досягнення нею 16-річного віку. Розмір участі в утриманні дитини, у випадку наявності спору між батьками, встановлювався судом в кожному конкретному випадку. При цьому такий розмір безпосередньо залежав від матеріального становища двох сторін спору [1, с .80].

Позбавлення батьківських прав не звільняло від участі у вихованні дитини та сплати аліментів на її утримання. Кодекс визначав єдиною формою сплати аліментів –тверду грошову суму. За дитиною також залишалося право на отримання аліментів у випадку визнання судом недійсності шлюбу між її батьками.

Обов'язок щодо утримання у батьків та дітей був взаємний. Умовами призначення аліментів на батьків були наступні:

– наявність доходів або майна у дітей;
– непрацездатність батьків;
– непрацездатні батьки не перебували на державному утриманні.

При цьому, за наявності декількох дітей, розмір аліментів на утримання непрацездатних батьків не був однаковий, а залежав від матеріального стану кожної дитини.

Перша кодифікація сімейного права в радянській Україні не завершилась успіхом. В силу воєнних подій, які розгорнулися на території України в 1919 році, перший Кодекс законів про акти цивільного стану, про сім'ю і опіку фактично не був введений в дію. Наступна кодифікація сімейного права відбулася лише у 1926 році. Тому положення проекту Сімейного кодексу 1919 року були єдиним джерелом права, який застосовувався судами під час розгляду та вирішення аліментних спорів.

На жаль, офіційний текст нормативного акту не зберігся до наших днів і його аналіз можливий лише через роботи авторів, які досліджували радянське сімейне право. Незважаючи на те, що Сімейний кодекс 1919 року не вступив в законну силу, він несе цінність для дослідження як історичний документ, оскільки характеризує перші спроби кодифікації сімейного права радянською владою в Україні.

Список використаної літератури:

1. Гордон М.В. Из истории советского семейного права УССР // Учен. зап. Харьковского юрид. ин-та. – Т. II, вып. 2. – 1958. – С. 79-80.
2. Матвеев Г.К. История семейно-брачного законодательства Украинской ССР. – К.: Издательство киевского университета, 1960. – 66 с.

3. Сапейко Л.В. Правове регулювання аліментних обов'язків батьків та дітей: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03 / Л.В. Сапейко; Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2003. – 187 с.

Ключові слова: аліменти, утримання, опіка, кодекс, сімейне право, позашлюбні діти, подружжя, встановлення батьківства.
Ключевые слова: алименты, содержание, опека, кодекс, семейное право, внебрачные дети, супруги, установление отцовства.
Key words: alimony, retention, guardianship, code, family law, extra-marriageable children, married coupe, establishment of paternity.

ЯКІМЕНКО ІВАН ВАСИЛЬОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри історії держави і права

ЗАСТЕРЕЖЕННЯ ЯК РІЗНОВИД ДИСЦИПЛІНАРНОГО СТЯГНЕННЯ У СУДОВИХ СТАТУТАХ 1864 РОКУ

Судова реформа 1864 року внесла серйозні зміни у правовий статус дореволюційних суддів, зокрема в сфері їх юридичної відповідальності: біли переглянуті підстави притягнення додисциплінарної відповідальності, закріплені нові види дисциплінарних стягнень. Однією з новел Судової реформи 1864 року стало впровадження нового, невідомого раніше російському дореволюційному праву, стягнення – застереження.

Застереження зазначалось першим серед дисциплінарних стягнень і за задумом реформаторів повинна була становити первинний захід дисциплінарного впливу, за допомогою якого контролюючі органи вказували судовому чиновнику на недоліки у його роботі. «Застереження, – відзначають автори Судових статутів 1864 року, – як показує прямий зміст цього слова, фактично не є стягненням. Це самий найлегший дисциплінарний захід, який полягає лише у постановці на вид посадовій особі того факту, що зроблені ним упущення стали відомі керівникові, і є немобви порадою утриматися від подібних упущень у майбутньому» [1, с. 185]. Фактично, можна вести мову про прагнення реформаторів знайти компроміс між необхідністю зберегти певні важелі впливи на суддю, і разом з тим, забезпечити його самостійність. Особливо це проявлялося щодо мировых суддів, які обиралися органами місцевого самоврядування і формально не були підпорядковані загальним судовим відомствам.

Законодавець допускав існування різноманітних форм застережень – як в усній, так і письмовій формі. При цьому, як у законодавстві, так і у правозастосовній практиці були відсутні загальні підходи, щодо критеріїв застосування тієї чи іншої форми. Як правило, нижчі судові інстанції вдавалися до письмового попередження у випадках грубих порушень суддею своїх обов'язків. Так, стосовно мировых суддів письмові застереження були винесені місцевими судовими палатами за

«повільний розгляд справи» (більш ніж два роки) та за «порушення правил рахування, зберігання та видачі грошей» [2]. Натомість, вища судова інстанція – Правлячий Сенат, застосував письмову форму застереження і до дрібних проступків, зокрема покаравши мирового суддю, який був винним лише у різких висловлюваннях під час судового процесу [3, с. 30]. Принагідно відзначимо, що в науковій літературі окремі автори висловлюють точку зору, що саме Правлячий Сенат був єдиним органом, що мав право застосовувати до мирових суддів такий вид дисциплінарного стягнення. Так, у своєму дослідженні С.В. Лонская зазначає, що: «виключним правом оголошувати застереження володів Касаційний департамент Правлячого Сенату (туди направлялись матеріали з судових палат)» [4, с. 108]. Наведені нами приклади демонструють помилковість цієї точки зору – судові палати могли самостійно оголошувати застереження, не вдаючись до посередництва Правлячого Сенату. Натомість, помилковий висновок щодо виключних прав, як правило, базується на невірному тлумаченні ст. 265 Заснування судових установ (Далі – ЗСУ) де дійсно зазначається, що «право робити застереження належить виключно Касаційному департаменту Правлячого Сенату» але лише у випадках коли таке застереження робиться всьому складу суду, а не окремому судді [1, с. 186-187].

Застереження, як різновид дисциплінарної санкції, не була відома раніше російському законодавству, тож на перших порах виник ряд проблем під час його застосування. Одним з найбільш спірних питань стали підстави накладення цього дисциплінарного стягнення. Згідно ст. 263 ЗСУ, дисциплінарні стягнення визначені у ст. 262 УСУ повинні були накладатися за вчинення проступків, щодо яких Уложенням про покарання кримінальні та виправні передбачало застосування подібних санкцій або вирахування з часу служби [1, с. 185]. Однак, як ми зазначили попередньо, інститут застереження з'явився лише у 1864 році, і в редакції Уложення 1857 року він був відсутній. Більш того, нова редакція Уложенням про покарання кримінальні та виправні від 1866 року також не містила такого виду дисциплінарного стягнення. Виникала правова колізія і відповідні органи тривалий час не знали, як і коли можна застосовувати цей захід дисциплінарного впливу. В результаті, у багатьох випадках на місцевому рівні починається самостійне тлумачення змісту статі 263 ЗСУ і застереження починає масово застосовуватися, як заміна більш суворим заходам дисциплінарного впливу. Так, мирового суддю, що був звинувачений у «порушенні правил рахування, зберігання та грошей» повинні були притягати до відповідальності на підставі статті 473 Уложення про кримінальні та виправні, в якій самою «м'якою» санкцією було оголошення суворого зауваження (проступок вчинявся у перший раз) або суворої догани (проступок вчинявся вдруге) [5]. Натомість, орган дисциплінарного провадження ігноруючи той факт, що суддя вже притягався до дисциплінарної відповідальності, вирішив замінити ці стягнення на оголошення зауваження у письмовій формі [2]. Означене явище – заміни сурових дисциплінарних стягнень менш тяжким зауваженням набуло такого поширення, що в це питання вимушений був втрутитися Правлячий Сенат вказавши, що застере-

ження може застосовуватися лише у випадках коли нормами Уложення про покарання передбачено накладення «легких» санкцій у вигляді зауваження чи догани , без внесення у послужний список. Натомість, застосування у всіх інших випадках застереження є недоцільним та неправильним, оскільки зміст цього покарання не відповідає важливості проступку [3, с. 32].

Складно оцінити наскільки застереження виявилося ефективним інструментом впливу на суддів. З однієї сторони, позитивним ефектом від впровадження подібного інституту стала можливість «м'якого впливу» на суддю, що не супроводжувалося особистими обмеженнями чи матеріальними втратами. В разі добросовісних помилок чи разової недбалості, подібні санкції залишали широку можливість для виправлення та не створювали їм значних перешкод у подальшій професійній діяльності. Водночас, практики заміни зауваженням більш серйозних дисциплінарних стягнень показала і слабкі сторони нововведення – воно дозволяло порушникам уникати серйозних санкцій, що, у свою чергу, робило їх більш схильними до вчинення аналогічних проступків у майбутньому. Значною мірою це зумовлювалося, як недосконалістю тогочасного законодавства, так і діями органів, що займалися накладенням дисциплінарних стягнень.

Таким чином, застереження слід розглядати як компромісний варіант між прагненням реформаторів забезпечити незалежність суддів та необхідністю контролю за якістю їх діяльності. Дисциплінарне стягнення носило виховний характер і було покликано показати сумлінним суддям допущені ними прорахунки, у випадках коли недоцільно було застосовувати інші, більш тяжкі види дисциплінарних покарань.

Список використаної літератури:

1. Судебные Судебные уставы 20 ноября 1864 года с изложением рассуждений, на коих они основаны. Ч. 3. 2-е изд., доп. С.-Пб.: Тип. 2 Отд. собств. е. и. в. канцелярии, 1867. 570 с.
2. Попп И. Дело о гибели лошади Попов рассматривал шесть лет!: как на Урале боролись с недобросовестными и ленивыми судьями / *Родина*. 2018. № 1. URL: https://rg.ru/2018/01/19/rodina-sudii.html (дата звернення: 10.04.2020).
3. Рынков Н. Сборник решений Правительствующего Сената по вопросам о привлечении к ответственности должностных лиц судебного ведомства за неправильные действия по службе. СПб.: тип. Правительствующего Сената, 1879.
4. Лонская С.В. Очерки истории мировой юстиции Российской империи (1864–1917 гг.). М.: Юрлитинформ, 2013.
5. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1866 года : с дополнениями по 1 янв. 1876 г. / сост. проф. С.-Петерб. ун-та Н. С. Таганцевым ; [авт. предисл. Н. С. Таганцев]. – Изд. 2-е, перераб. и доп. Санктпетербург: Тип. М. Стасюлевича, 1876. [2], II, 726 с.

Ключові слова: застереження, дисциплінарне стягнення, незалежність суддів.

Ключевые слова: предостережение, дисциплинарное взыскание, независимость судей.

Key words: warning, disciplinary action, independence of judges.

СЕКЦІЯ 4

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Керівник секції: *завідувач кафедри політичних теорій, д. і. н., професор Л.І. Кормич*

Секретар секції: *доцент кафедри політичних теорій, к. політ.н., доцент І.М. Милосердна*

КОРМИЧ ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри політичних теорій, доктор історичних наук, професор

РЕФОРМИ СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ: ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний етап українського державотворення характеризується активними трансформаціями та вдосконаленням системи місцевого самоврядування. Адже становлення України як самостійної держави, починаючи з 90-х років минулого століття, акцентувало увагу на різних складових її перетворення на сучасну демократичну країну. І однією з фундаментальних засад утвердження демократії став саме розвиток системи місцевого самоврядування як важливого інструменту залучення широких верств населення до управлінського процесу на всіх його етапах: від участі в розробці та прийнятті рішень, до їх реалізації та оцінки результативності.

Проблематика місцевого самоврядування часто виступає предметом наукових досліджень правознавців, політологів та інших фахівців, які аналізують національне державотворення. Зокрема, питаннями самоврядування в Україні займались такі науковці як: В. Антоненко, О. Батанов, М. Баймуратов, Ю. Бойко, В. Борденюк, Т. Костюк, Т. Кравченко, П. Любченко, М. Пітник, В. Попович, С. Серьогіна, О. Сушинський, А. Ткачук та багато інших. Так, зокрема, досліджувались питання конституційно-правової регламентації функціонування системи місцевого самоврядування, імплементації міжнародно-правових норм в національне законодавство, механізми взаємодії державних і самоврядних інституцій тощо [1-12].

Але динаміка змін заставляє постійно відслідковувати розвиток цього процесу, аналізуючи його закономірності і специфіку; порівнювати перебіг даного процесу з аналогічними трансформаціями, що відбувались в інших країнах, якістали на шлях демократії.

Важливими аспектами продовження наукових досліджень формування та функціонування системи місцевого самоврядування є, наприклад, кореляція децентралізації з ефективністю самоврядування, пов'язаність впровадження сучасних методів управління з результативністю вирішення завдань місцевого значення, вплив структур місцевого самоврядування на узгодження місцевих та загальнонаціональних інтересів тощо. Все це потребує детального розгляду та визначення перспективних напрямів вдосконалення системи місцевого самоврядування з формулюванням відповідних рекомендацій.

Діяльність самоврядних структур, передусім, має відповідати потребам та інтересам місцевого населення за своїм змістом, цілями та результатами. І, разом з тим, їх діяльність не може протирічити існуючому розумінню загальнонаціональних інтересів. Тільки за таких умов їх можна розглядати як ефективні.Тож головною метою буде пошук сучасного інструментарію гармонізації взаємодії державних і муніціпальних структур.

В цьому аспекті слід звернути увагу на досвід, набутий цілим рядом європейських країн, що пішли шляхом демократичних трансформацій наприкінці 80-х, на початку 90-х років минулого століття, після розвалу так званого «соціалістичного табору» та СРСР. Саме цей досвід здатен сприяти розробці функціональної моделі співпраці самоврядних і державних інституцій з чітким розподілом повноважень, щоб долати сепаратистські тенденції та прискорювати сталий розвиток як окремих територій так і країни в цілому. Йдеться про визначення загальних принципів організації влади, особливостей організаційних і правових механізмів налагодженняспівпраці управлінських структур різного рівня, формування моделей управління, адекватних потребам узгодження інтересів.

Не менше значення має аналіз та оцінка ефективності функціонування системи місцевого самоврядування в плані оцінки оперативності реагування на життєво необхідні завдання місцевого розвитку, якості вирішення місцевих проблем, відповідності матриці реформ місцевого самоврядування сучасним вимогам.

Предметом подальшого аналізу мають виступати питання вдосконалення інституційної структури, передусім, за рахунок підвищення якості кадрової політики в сфері місцевого самоврядування.

Важливим аспектом залишається вдосконалення правової бази реформування системи місцевого самоврядування через імплементацію міжнародно-правових норм та впровадження принципів міжнародного права в практику українських муніципальних реформ.

В центрі уваги мають залишатись питання впровадження сучасних методів та технологій управлінської діяльності в сфері місцевого самоврядування. Адже сучасні методи дозволяють поєднувати здобутки управління в державному, громадському та приватному секторах задля

забезпечення максимального результату з ефективним використанням місцевих ресурсів.

Система місцевого самоврядування потребує дослідження також стосовно її кореляції з процесами децентралізації держави. Для України як унітарної держави ці питання набувають особливої цінності, дозволяючи характеризувати специфіку децентралізації і розвитку самоврядування як інструментарію залучення широких верств населення в управління для досягнення високих показників розвитку всіх сфер життєдіяльності соціуму в цілому та окремих громад, зокрема.

Ще одним напрямом досліджень є вивчення практики взаємодії місцевого самоврядування з іншими інститутами громадянського суспільства шляхом розширення можливостей громадської експертизи управлінських рішень, громадського контролю за їх реалізацією, підвищення ролі місцевих референдумів чи громадських слухань у визначенні пріоритетів місцевого розвитку тощо.

Формування та функціонування системи місцевого самоврядування має розглядатись в якості базової складової процесу демократичного транзиту, а якість її діяльності повинна виступати важливим параметром характеристики моделі демократії, яка утверджується в сучасній Україні.

Визначення основних напрямів дослідження місцевого самоврядування свідчить про багатовекторність предмету вивчення, багатофакторність впливів на процес його розвитку, його складність та неодномірність, потребуючи комплексного підходу до аналізу проблеми. Саме такий підхід дозволить всебічно вивчати питання розвитку та діяльності системи місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі, характеризувати роль цієї системи в прискоренні демократичних реформ та інтеграції України в європейський цивілізаційний простір.

Україна сьогодні вже має певний практичний досвід формування і функціонування системи місцевого самоврядування та створила правове поле діяльності даної системи, використавши як національні традиції так і світовий, зокрема, європейський досвід. Тож оцінки здобутків та прорахунків впровадження реформ в системі місцевого самоврядування, обгрунтування шляхівії вдосконалення також повинні бути завданнями подальших наукових розробок.

Таким чином слід констатувати, що попри наявності доволі широкої джерельної бази, проблематика формування, функціонування та вдосконалення системи місцевого самоврядування в Україні; її місця і ролі в утвердженні сучасної національної моделі демократії та її відповідності основним принципам самоврядування інших європейських країн залишається актуальною. Питання реформування системи місцевого самоврядуваннямають суттєве теоретичне і практичне значення та становлять інтерес для дослідників різних галузей науки в аспекті необхідності та важливості вивчення цілого ряду перспективних напрямів та формулювання пропозицій, які сприятимуть прискоренню процесу демократичного транзиту для нашої держави та її євроінтеграції.

Список використаної літератури:

1. Антоненко В. О. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні: Моногр. / за ред. В. В. Кравченка, М. О. Баймуратова, О. В. Батанова. К.: Атіка, 2007. 864 с.
2. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування : автор. дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02. Конституційне право; муніципальне право. К.: Лібра, 2011. 18 с.
3. Бойко Ю. В. Визначення концептуальних засад проведення муніципальної реформи в Україні: порівняльно-правовий аналіз. Вісник Маріупольського державного університету. 2014. Вип. 7. С. 148-157.
4. Борденюк В. І.Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: Моногр. К. : Парламентське видавництво, 2007. 576 с.
5. Костюк Т. С. Децентралізація влади: модель для України. URL: http://kds.org.ua/blog/kostyuk-ts-tvorcha-robota-detsentralizatsiya-vladi-model-dlya-ukraini
6. Кравченко Т. А. Конституційне забезпечення безпосередньої участі громадян України у місцевому самоврядуванні. Аспекти публічного управління. 2015. № 10 (14).С. 72-81.
7. Любченко П. М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства: Моногр. Харків: Одіссей, 2006. 352 с.
8. Пітник М. Україна: курс на децентралізацію. Місцеве самоврядування. 2015. № 12. С. 4-7.
9. Попович В. Моделі та типи державної муніципальної політики. Державне управління та місцеве самоврядування. 2014. Вип. 1(20). С. 286-294. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2014/2014_01(20)/32.pdf
10. Серьогіна С. Г. Муніципальна реформа як чинник удосконалення функціонування системи місцевого самоврядування в Україні. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2013. Вип. 26. С. 3-15.
11. Сушинський О. І. Місцеве самоврядування в Україні: концептуальні засади статусу та діяльності виконавчих органів : монографія. Львів: Афіша, 2003. 167 с.
12. Ткачук А. Реформа місцевого самоврядування (децентралізація). The Reforms Guide. 2017. URL: http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/ українська-реформа-місцевого-самовр/

Ключові слова: система місцевого самоврядування, демократичний транзит, децентралізація, реформи.

Ключевые слова: система местного самоуправления, демократический транзит, децентрализация, реформы.

Key words: local administration system, democratic transit, decentralization, reforms.

ВІТМАН КОСТЯНТИН МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

КОНФЛІКТ У ПІВНІЧНІЙ ІРЛАНДІЇ ЯК ПРИКЛАД ДЕСТРУКТИВНОГО ЕТНОПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЗАГРОЗА ЙОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯ BREXIT

У січні 2020 р. Велика Британія офіційно залишила Європейський Союз, взявши в ньому участь протягом 47 років. Для того, щоб зрозуміти, яким чином вплине Brexit на конфлікт у Північній Ірландії, необхідно коротко схематизувати його передісторію та окреслити нинішній стан. На острові Ірландіяпредставлені дві держави – Республіка Ірландія, під юрисдикцією якої перебувають близько п'яти шостих острова, і Північна Ірландія, яка є частиною Сполученого Королівства, і під юрисдикцією якої перебуває решта території острова. Відкритість кордону між Республікою Ірландія та Північною Ірландією в межах ЄС та безперешкодність руху товарів, послуг, робочої сили та капіталу (4 свободи економічної інтеграції ЄС) були головними засадами миру та етнополітичної стабільності у цьому конфліктогенному регіоні. Запровадження після Brexit прикордонного контролю між Північною Ірландією та Республікою Ірландією може призвести до відновлення конфлікту між католиками, які виступають за возз'єднання з Ірландією, і протестантами, які прагнуть залишатися у складі Великої Британії [1].

Конфлікт у Північній Ірландії в історіографії часто називають Ольстерським за однойменною назвою однієї з провінцій о. Ірландія, котрі оформилися в епоху гельського правління [2, с. 74]. Своїми витоками цей конфліктсягає XII ст., коли англо-нормандські завойовники вперше висадилися на території острова. За твердженням К. Горбатюк, це була перша англійська колонія, захоплення якої розтягнулося на п'ять століть, в результаті якого разом з Ірландією Англія отримала міжнаціональний і міжконфесійний конфлікт, сепаратистські угрупування і тероризм [3, с. 241].

Колонізація Ірландії супроводжувалася насадженням чужої ірландцям релігії та зміною етнічного складу острова. Реформація в Англії як релігійна боротьба проти католицької церкви і папської влади напряму стосувалася Ірландії, позаяк використовувалася англійським монархом для подальшого підкорення острова. В такий спосіб у Ірландії на цілі століття були закладені підвалини релігійного, этноконфесійного конфлікту за участю двох церков: офіційної протестантської англіканської та неофіційної католицької, яка зазнавала переслідування з боку англійської влади, однак визнавалася і сповідувалася більшістю населення Ірландії. Також Англія активно проводила політику зміни етнічного складу Ірландії і найбільших успіхів у цьому досягла саме в провінції Ольстер, заохочуючи переселення населення до Ірландії з Англії та Шотландії. Ірландці-католики відповідали на

таку недемократичну з сучасної точки зору колонізаторську етнополітику масовими повстаннями.

Перші спроби формування демократичної Ірландської республіки, натхненної прикладами Французької революції та Американської війни за незалежність, були здійсненні наприкінці XVIII ст. товариством «Об'єднані ірландці», які спочатку вимагали реформування державного устрою. В 1798 р. «Об'єднані ірландці» підняли Ірландське повстання з метою повалення монархічного правління Лондона в Ірландії і створення незалежної Ірландської республіки, яке було придушено.

Протягом XIX ст. ірландці неодноразово вдавалися до різноманітних спроб підвищення статусу – від розширення самоуправління (автономії) під час реформування Сполученого Королівства до здобуття незалежності та створення власної держави. Зрештою, їм це вдалося після війни за незалежність Ірландії в ході збройного конфлікту між самопроголошеною Ірландською Республікою та Великою Британією в 1919–1921 рр. В. 1919 р. частина депутатів британського парламенту оголосила себе парламентом Ірландії, ухвалила декларацію про суверенітет Ірландії, проголосила Ірландську Республіку і зажадала негайного виведення британських військ з її території. В ході війни остаточно оформився політичний розкол Ірландії на Південну і Північну Ірландію. Південна Ірландія отримала незалежність від Великої Британії у статусі британського домініона, за винятком шести північно-східних графств Ольстера (Північної Ірландії), яка залишилася у складі Сполученого Королівства [4, с. 4]. Цей територіальний розподіл став причиною ескалації Ольстерського конфлікту в XX ст.

Остаточно незалежність Республіка Ірландія як суверенна держава здобула в 1949 р. Протягом XX ст. в Північній Ірландії вирували процеси формування національної самосвідомості ірландців і англійців паралельно з етноконфесійними процесами посилення розколу між католиками та протестантами – обидва рівні ідентичності накладалися один на одного взаємопідсилюючись [5]. Позиція ірландських католиків полягала у прагненні територіального самовизначення шляхом об'єднання Північної Ірландії з Республікою Ірландією, натомість протестанти намагалися зберегти регіон у складі Великої Британії. Етнополітичний конфлікт розгортався переважно в парамілітарній та політичній площинах. У 50-х та 60-х рр. Ірландська Республіканська Армія влаштовувала диверсії і теракти по всій території Північної Ірландії. Дії ІРА спричинили напруження між католиками і протестантами, яке вилилося в прямі зіткнення, наслідком чого стало введення британських військ в Північну Ірландію. У 1972 р. парламент Північної Ірландії було розпущено, а в регіоні було введено режим прямого правління Лондона, що призвів до жорсткого спротиву ірландців-католиків зі застуванням зброї та терактів.

Першою успішною спробою налагодити діалог Великої Британії та Ірландії у сфері врегулювання етнополітичного конфлікту слід вважати Англо-Ірландську угоду 1985 р., яка підтверджувала належність території Північної Ірландії до Великої Британії доти, доки це підтримує більшість її населення. Угода передбачала виведення британських

військ з Північної Ірландії та проведення регулярних консультацій на рівні урядів двох країн. Однак в 90-х рр. перемир'я перервала низка терактів, здійснених новою парамілітарною Справжньою Ірландською Республіканською Армією (Real IRA). Затяжний конфлікт настільки виснажив обидві сторони, що в 1998 р. між британським і ірландським урядом було укладено Белфастську угоду (ін. назва Страсноп'ятнична угода), схвалену спочатку більшістю партій Північної Ірландії, а згодом і на референдумі населенням. Однак ця угода лише знизила напругу, позаяк міжконфесійний та міжетнічній розкол досі не подолано, вищезгадані інституції не користуються підтримкою в католицької громади, процес роззброєння затягнувся – в Північній Ірландії продовжують діяти протестантські та католицькі парамілітарні організації, зокрема окремі течії ІРА. Це створює підґрунтя для відновлення конфлікту в майбутньому.

За твердженням аналітиків, наслідки Brexit викликають серйозне занепокоєння, оскільки поліція по обидва боки ірландського кордону заявила, що вихід Великої Британії з ЄС ставить під загрозу безмитну торгівлю через кордон і може призвести до розпалювання насильства невеликими націоналістичними та релігійними парамілітарними угрупуваннями, що продовжують діяти в країні попри врегулювання етнополітичного конфлікту в 1998 р. [5]. Відновлення прикордонного контролю в умовах залежності економік Республіки Ірландія і Північної Ірландії від вільного переміщення може призвести не лише до напруженості, а й актуалізувати ще одну проблему – об'єднання двох держав о. Ірландія. Оскільки Північна Ірландія, яка входить до складу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, вийшла зі складу ЄС, тоді як Республіка Ірландія в ньому залишилася, а возз'єднання двох держав могло б розв'язати проблему кордону і покласти край Ольстерському етнополітичному конфлікту, породженому експансіоністською, недемократичною британською політикою [7].

Членство в ЄС може розглядатися як чинник, що відіграє як інтеграційну, так і дезінтеграційну роль залежно від політичного та геополітичного контексту [8, с. 188]. Наразі ситуація виглядає такою, що відмова в будь-якій формі від встановлення жорсткого кордону з Республікою Ірландія після виходу Сполученого Королівства з ЄС послабить конституційну силу союзу Північної Ірландії з Великою Британією, позаяк Північна Ірландія матиме особливий статус, а отже посилить дезінтеграційні тенденції в державі, але знизить ризик відновлення Ольстерського етнополітичного конфлікту.

Список використаної літератури:

1. Ковач О. Ірландський «бек-стоп» як камінь спотикання на шляху виходу Британії з ЄС // Радіо «Свобода». URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30198841.html.
2. Потапейко П.О. Расклад и эволюция политических сил Северной Ирландии в период обострения конфликта (1969–1996 гг.) и на современном

этапе (1997 – 2000 гг.) // Белорусский журнал международного права и международных отношений. 2000. № 2. 74-81.
3. Горбатюк Е.С. Североирландский конфлікт: некоторые особенности // ПОЛИТЭКС. 2014. Т. 3. № 3. С. 240-247.
4. Александрович Л. Конфлікт в Північній Ірландії: загрози ескалації // Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива. 2013. Вип. 3. С. 4-7.
5. Конфликт в Северной Ирландии // Центр Льва Гумилева. URL: https://www.gumilev-center.ru/konflikt-v-severnojj-irlandii/.
6. Second Report, November 2019 // Independent Reporting Commission. URL: https://www.ircommission.org/sites/irc/files/media-files/IRC%20-%202nd%20 Report%202019_1.pdf.
7. Краєв О. Реанімація конфлікту: чи стане Ірландія знову гарячою точкою // Європейська правда. URL: https://www.eurointegration.com.ua/articles/2020/02/13/7106289/.
8. Явір В.А. Етнополітична інтеграція та дезінтеграція у сучасному світі: політико-правовий концепт. Київ: Логос, 2018. 468 с.

Ключові слова: Північна Ірландія, Велика Британія, Республіка Ірландія, Європейський Союз, етнополітичний конфлікт.
Ключевые слова: Северная Ирландия, Великобритания, Ирландия, Европейский Союз, этнополитический конфликт.
Key words: Northern Ireland, Great Britain, Ireland, European Union, ethnopolitical conflict.

МАМОНТОВА ЕЛЛА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій, доктор політичних наук, професор

ГРОМАДСЬКІ ІНІЦІАТИВИ ЩОДО РІШЕНЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ ЯК ФОРМА ДІАЛОГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЛАДИ І НАСЕЛЕННЯ

Сьогодні демократія переживає не прості часи. Все очевиднішими стають суперечності між ідеалом демократії та її реальністю. Різне теоретичне вирішення цього протиріччя знаходить свій вияв в існуванні багатоманітних концепцій демократії, які можна поділити на дві групи. До першої належать концепції, побудовані навколо принципу делегування повноважень. І класична ліберальна, і колективістська, і плюралістична, і корпоративна, і елітарна демократичні моделі, за суттю, є демократіями представницького типу. На противагу їм, друга група представлена не так широко, і містить концепцію партисипативної демократії або демократії участі, яка ґрунтується на ідеї прямих комунікативних зав'язків влади та громадян. Отже, існує чітка межа між демократією участі та представницькою демократією, коли грома-

дяни через участь у виборах комусь (особі чи органу) делегують повноваження управляти справами від їх імені.

В прикладному аспекті демократія участі є різновидом демократії, який передбачає безпосередню участь членів територіальної громади в управлінні громадою (або: громадян – в управлінні державою), тобто у процесах підготовки, ухвалення управлінських рішень та контролю за їх реалізацією.

Складовими партисипативної демократії є політична та громадська участь, а також механізми прямої демократії. Громадська участь – це участь громадян у справах громади. Громадська участь є різновидом політичної участі. Під останньою розуміють дії, за допомогою яких соціальні суб'єкти політики – окремі громадяни та організовані спільноти, – впливають або намагаються впливати на результати функціонування політичної системи. У цьому зв'язку відзначимо, що участь громадян у політичному процесі – важливий критерій та показник функціональної якості демократії.

Основа ефективного функціонування демократії участі – розвинене громадянське суспільство. Безперервний процес взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами влади, відповідальними за підготовку, прийняття та виконання рішень є громадською участю.

Базуючись на вивченні теорії політичної комунікації, ми пропонуємо виділити декілька рівнів взаємодії влади з громадськістю, а саме: інформування, консультування та активну двосторонню інтеракцію. Втім практика у сфері публічної політики доводить, що на рівні інформування ми маємо справу з взаємодією без участі, коли влада лише повідомляє громадськості про прийняті рішення і не очікує зворотного зв'язку. В свою чергу, консультативний рівень, передбачаючи двосторонню комунікацію, за суттю є взаємодією за умовної участі громадян, оскільки роль останньої полягає у легітимації вироблених владою рішень. І лише на третьому рівні може бути реалізована взаємодія, яка набуває форми діалогу, в якому кожна сторона приймає реальну участь.

Це варто враховувати при аналізі дієвості та ефективності різноманітних форм прояву громадської участі, як-то: інформування громадськості, «гарячий телефон», прийом громадян, опитування громадської думки, створення робочих груп з підготовки рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень, громадське представництво в радах для прийняття рішень, петиції, інтерактивні теле- і радіодебати, громадський референдум, голосування з окремих питань через ЗМІ, навчання громадян, технічна підтримка тощо.

Використання даних форм у процесах публічної комунікації створює різноманітні механізми демократії участі. До них відносять: референдуми, громадські ініціативи щодо рішень органів місцевої влади, збори громадян за місцем проживання, громадські слухання, громадську експертизу, громадські ради, консультації з громадськістю, органі самоорганізації населення. Серед найбільш дієвих з них, таких, що виводять взаємодію влади з громадськістю на третій – діалоговий, – рівень є, на нашу думку, громадські ініціативи щодо рішень органів місцевої влади (далі – місцеві ініціативи).

Місцеві ініціативи – це форма волевиявлення членів територіальної громади, що полягає в ініціюванні розгляду міською, сільською, селищною радою будь-якого питання місцевого значення. Відповідно до статті 140 Конституції України місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою як безпосередньо, так і через утворенні нею органи місцевого самоврядування. Виходячи з цього положення, стаття 9 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює право членів територіальної громади ініціювати розгляд у відповідній раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування [1]. Це, наприклад, можуть бути питання, пов'язанні з: управлінням майном, що перебуває в комунальній власності; затвердженням програм соціально-економічного та культурного розвитку і контролем за їх виконанням; встановленням місцевих податків і зборів відповідно до закону; забезпеченням проведення місцевих референдумів та їх реалізації; утворенням, реорганізацією та ліквідацією комунальних підприємств, організацій і установ, а також здійсненням контролю за їх діяльністю; утворенням органів самоорганізації населення тощо.

Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд сільської, селищної, міської ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування (сільською, селищною, міською радою) або статутом територіальної громади. Надаючи таке право органам місцевого самоврядування, Закон допускає різні варіанти порядку внесення місцевої ініціативи на розгляд відповідної ради, що дає можливість найбільш оптимально врахувати історичні, національно-культурні, соціально-економічні та інші особливості здійснення місцевого самоврядування.

Також, сільська, селищна, міська рада може прийняти Положення про місцеву ініціативу, в якому визначити порядок внесення на розгляд сільської, селищної ради місцевої ініціативи, оформлення ініціативи та порядок участі членів ініціативної групи в розгляді місцевої ініціативи відповідною радою тощо.

Місцева ініціатива, внесена на розгляд сільської, селищної, міської ради у встановленому порядку, підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні цієї ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи.

Рішення сільської, селищної, міської ради, прийняте з питання, внесеного на її розгляд шляхом місцевої ініціативи, обнародується в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади.

Втім практика показує, що місцева ініціатива не тільки має неабиякий комунікативний потенціал, і може сприяти налагодженню конструктивного діалогу влади і громадськості, але й несе у собі певні небезпеки. Так, вимоги організаторів процедури з місцевої ініціативи можуть бути як дійсно вагомими та життєвоважливими для всієї громади, так і переслідувати вузькогрупові інтереси. Часто необхідність в реалізації кроків місцевої ініціативи виникає у ситуації існуючого протистояння між радою та частиною територіальної громади, між певними корпоративними групами, що знаходяться у конфлікті інте-

ресів тощо. Для того, щоб уникнути практики використання даного механізму демократії участі у корисних цілях, правила реалізації права місцевої ініціативи повинні бути узгодженими, зафіксованими документально та обов'язковими для всіх членів територіальної громади.

Вивчаючи досвід реалізації права на громадську ініціативу щодо рішень органів місцевої влади, в тому числі у вищезгаданому контексті, варто зупинитися на декількох моментах, які дозволять посилити діалоговий потенціал даного механізму демократії участі. Оскільки порядок внесення та розгляду місцевої ініціативи в законодавстві чітко не регламентується, доцільно було б територіальним громадам в окремому розділі статуту села, селища, міста або в положенні про місцеві ініціативи передбачити такі етапи реалізації місцевої ініціативи: 1) поняття, предмет та нормативного-правове регулювання всіх етапів процесу реалізації права місцевої ініціативи; 2) суб'єкти місцевої ініціативи; 3) встановлення послідовної процедури подання та розгляду місцевої ініціативи; 4) можливість проведення місцевого референдуму. На всіх етапах реалізації права на місцеву ініціативу сторони повинні бути забезпеченими рівною можливістю через засоби масової інформації висловити свої міркування щодо питань, передбачених місцевою ініціативою [2, с. 79-81].

Саме за таких умов громадські ініціативи щодо рішень органів місцевої влади можуть перетворитися із консультативних формальних процедур на потужний інструмент налагодження конструктивної діалогової взаємодії влади і населення.

Наприкінці зазначимо: активне залучення громадян до процесу вироблення політики через використання комунікативного потенціалу усіх форм партисипативної демократії, в тому числі і громадських ініціатив щодо рішень органів місцевої влади, – запорука незворотності системних перетворень, що сьогодні переживають українське суспільство та держава.

Список використаної літератури:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР
2. Мамонтова Е.В. Демократія участі та комунікації в місцевому самоврядуванні Е.В. Мамонтова // Комунікації в місцевому самоврядуванні: методи, технології, практика : навч. посіб. / авт. кол.: М.М. Іжа, Т.І. Пахомова та ін. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2019. – С. 63-101.

Ключові слова: демократія участі, громадська участь, місцева ініціатива, конструктивний діалог.

Ключевые слова: демократия участия, общественное участие, местная инициатива, конструктивный диалог.

Key words: participatory democracy, public participation, local initiative, constructive dialogue.

КРАСНОПОЛЬСЬКА ТЕТЯНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК ФАКТОР ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

В сучасному глобалізованому суспільстві існує потреба постійної інтеграції. Прагнення України інтегруватися до світового співтовариства призводить до необхідності формування мультикультурного суспільства та розвитку політики мультикультуралізму.

Мультикультурне суспільство передбачає рівні права для всіх громадян для розвитку своєї культури, мови, традицій, етнічних та релігійних цінностей. Більше того, в такому суспільстві подібні цінності підтримуються не тільки політичною елітою, а й пересічними громадянами.

Мультикультуралізм являє собою політику, що передбачає культурний плюралізм та сприяє його розвитку. Теоретичною основою мультикультуралізму став лібералізм з його цінностями свободи, рівності та братерства. Проте, якщо другий передбачає захист індивідів, то перший – етнічних та культурних груп, а отже сприяє подоланню не тільки соціальної несправедливості, а й расизму та інших проявів нетерпимості на ґрунті етнокультурної ідентичності.

Таким чином, мультикультуралізм покликаний організувати демократичне співіснування людей в умовах культурної неоднорідності. Він розглядається як природний стан суспільства, універсальна тенденція до виховання толерантності в суспільстві, верховенства загальнолюдських цінностей над національними.

Ефективність утвореного завдяки політиці мультикультуралізму мультикультурного суспільства є результатом злагодженої співпраці держави та громадянського суспільства, це керований процес. Однак мультикультурне суспільство вразливе, важко кероване, непередбачуване, і з цим треба рахуватися [2].

Дослідники при аналізу сутності такого суспільства стикаються з дилемою: що слід розуміти під мультикультурним суспільством. Це суспільство, в якому співіснує багато різних культур; або це суспільство, в якому кожна людина «мультикультур», тобто відноситься до безлічі культур і має можливість постійно переходити з однієї культури в іншу. Від відповіді на це питання залежить власне політика мультикультуралізму, версія мультикультуралізму в тому чи іншому суспільстві: захист культурних бар'єрів, або боротьба з ними [4, с. 109].

Перший варіант представлений радикальним, або мозаїчним, мультикультуралізмом, за якого в рамках одного політичного утворення наявні чітко диференційовані спільноти, які зберігали свою ідентичність і кордони, подібно елементів, що складають мозаїку.

Другий варіант передбачає модель інтеграції або асиміляції. Під асиміляційної моделлю, яку можна назвати моделлю «плавильного котла», розуміють інтеграцію, націлену на злиття культури, самобутності іммігрантів з домінуючою культурою [3, с. 69]. За такої моделі передбачається поглинання культурних меншин і новоприбулих домінуючою культурою.

При розумінні феномена мультикультуралізму як політики інтеграції він є протилежністю моделі асиміляції. У даній моделі саме іммігранти повинні докласти максимум зусиль і стати частиною приймаючого суспільства. Її використовували США, Канада та Австралія.

Мультикультурна модель інтеграції, в свою чергу, має на увазі створення умов приймаючим суспільством для інтеграції іммігрантів. Вона передбачає легітимізацію різних форм інакшості, а також право на публічну її презентацію і збереження своєї культурної специфіки. На думку В. А. Мамонової, мультикультуралізм – це «інтеграція без асиміляції», де основний акцент ставиться на зусиллях держави [3, с. 70].

Становленню інтеграційної моделі мультикультуралізму сприяє створення громадянської ідентичності як загальнонаціональної паралельно з визнанням культурного розмаїття. На це вказує український вчений М. Козловець: «Сьогодні відбувається перехід від соціально-психологічного до комунікативно-дискурсивного розуміння ідентичності, згідно з яким взаємодія з «іншим» є невід'ємною складовою процесу формування ідентичності» [1, с. 37]. Таке суспільство є відкритим та толерантним до рис інших етносів та громадян, що дотримуються інших звичаїв, традицій, культури. Цементуючим, об'єднуючим фактором можуть стати спільні економічні цілі, демократичні та універсальні гуманістичні цінності, а також становлення розвинутого громадянського суспільства.

Таким чином, мультикультуралізм як політику можна розглядати в широкому сенсі – як загальну політику, політичну програму по гармонізації відносин між державою і різними меншинами; у вузькому сенсі – як політику інтеграції іммігрантів.

Мультикультуралізм як ідеологія являє собою світоглядну позицію, яка ґрунтується на толерантному відношенні до культурної та будь-якої іншої відмінності. Серед основних принципів подібної ідеології, крім права на культурну відмінність, можна виділити принцип культурної рівноцінності та взаємної толерантності. На наш погляд, саме толерантність лежить в основі мультикультуралізму. Іншим важливим аспектом мультикультуралізму є те, що самоідентифікація в рамках певної етнічної культури не повинна порушувати права інших етносів і закони держави в цілому.

Успішна мультикультурна модель інтеграції не матиме успіху до тих пір, поки самі «інші» не захочуть інтегруватися, не висловлять лояльності до національно-державної цілісності приймаючої країни. Таким чином, мультикультурна модель інтеграції можлива за умови обопільної лояльності (толерантності) обох сторін даного складного процесу.

Сучасні тенденції глобалізації та уніфікації світового простору, в тому числі культурного, інформаційного, духовного, різке зростання міграційних потоків в світі спричиняє посилення культурно-етнічної взаємодії як ззовні, так і всередині країни. В таких умовах гармонійне співіснування культурного різноманіття та формування міжкультурного діалогу потребують вдосконалення та трансформації на засадах демократизму, толерантності, плюралізму державної політики та публічного управління в нашій країні. Такі зміни може забезпечити політика мультикультуралізму, яка з одного боку, створить фундамент для включення українського суспільства у сучасні світові процеси, а з іншого – забезпечить збереження національної самобутності, ідентичності та формування ефективної державної етнонаціональної політики.

Таким чином, демократія відіграє ключову роль в процесі утворення і розвитку мультикультурного суспільства, яке формувалось, перш за все, в демократичних частинах Західної Європи і Північної Америки. Високий рівень толерантності, моральності і демократії в цих регіонах створили прекрасні умови для поширення ідей мультикультуралізму. В свою чергу, політика мультикультуралізму, з використанням інтеграційної його моделі, сприяє формуванню свідомого громадянського суспільства та розвитку процесів демократизації у державі.

Список використаної літератури:

1. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія / М. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
2. Корогодов И.Г. Политика мультикультурализма как политика интеграции иммигрантов в национальное социальное государство [Електронний ресурс] / И.Г. Корогодов // Журнал международного права и международных отношений. – Режим доступа: http://www.evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=1016&Itemi d=232
3. Щедрина О.В. Возможна ли мультикультурная модель интеграции мигрантов в России? / О.В. Щедрина // Социс. – 2004. – № 11. – С. 67-74.
4. Bernard Ya. Multiculturalism and the political theorists / Ya. Bernard // European Journal of Political Theory. – 2002. Vol. 1. – 107-117.

Ключові слова: мультикультуралізм, мультикультурне суспільство, інтеграція, лібералізм, громадянська ідентичність.

Ключевые слова: мультикультурализм, мультикультурное общество, интеграция, либерализм, гражданская идентичность.

Key words: multiculturalism, multicultural society, integration, liberalism, civic identity.

МИЛОСЕРДНА ІРИНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ЧИННИКИ ТА НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах глобалізаційних процесів продовжується посилення дисбалансу сил у сфері підтримки міжнародної безпеки, який безпосередньо погрожує існуванню життя на планеті. Проблема підтримки та забезпечення ефективної міжнародної безпеки розглядається й буде розглядатися як серйозний чинник впливу на розвиток міжнародних відносин. Виклики безпеці не завжди зводяться до агресивних військових дій між державами. Вони включають війни і насильство усередині держав, поширення і можливість застосування ядерної, радіологічної, хімічної і біологічної зброї, тероризм і транснаціональну організовану злочинність. Ці загрози виходять як від недержавних суб'єктів, так і від держав. У XXI ст. ефективна та надійна міжнародна безпека може бути тільки загальною і усеосяжною. Така безпека повинна охопити усі держави і регіони, а також враховувати усі чинники, які впливають на міжнародну систему: військові, політичні, економічні та інші.

Значний внесок у дослідженні аналізу міжнародної безпеки та основних напрямків формування ефективної системи міжнародної безпеки внесли такі дослідники: А. Ротфельд, Дж. С. Най, Р.О. Кохен, А.Б. Алієв, А.Г. Арбатов, Г. Віловатих, В.Я. Потапов, А.І. Уткін, А.В. Федоров та інші.

Процес формування ефективної системи міжнародної безпеки можна охарактеризувати, як складний, який включає в себе різні фактори/напрямки – політичні, економічні, технологічні, біополітичні, гуманітарні та інші. Навряд чи можливо врахувати всі ці напрямки, в т.ч. змінні, і точно спрогнозувати їх еволюцію на далеку перспективу. Тим більше важко передбачити ймовірність появи якісно нових факторів/напрямків, які впливатимуть на трансформацію парадигми розвитку міжнародних відносин.

Ну думку А.І. Уткіна можна виокремити основні «потужні сили», які характеризують світовий історичний процес та, які впливають на формування безпеки в ньому: реалізація геополітичної потужності головним переможцем в холодній війні – США, та екстраполяція їх впливу на глобальному рівні, що спричинило формування однополюсної системи світу; глобалізація і бурхливе економічне зростання в індустріальному трикутнику світу (Північна Америка, Західна Європа та Східна Азія); ослаблення держав-націй на тлі посилення впливу ТНК та недержавних структур, які створюють нерегульовані процеси, що у результаті породжує хаос в світовій системі; поляризація матеріальної нерівності між бідною більшістю та багатою меншістю насе-

лення світу (такий стан раніше характеризується як протистояння Північ – Південь), яка загрожує глобальним вибухом; феноменальне демографічне зростання населення Землі, переважно в бідній його частині; несподіваний підйом нових гігантів, раніше всього Китаю (а також Індії, Бразилії та ін.); імміграція – зсув колосальних мас населення в зони чужих їм цивілізаційних установок; конфесійне відокремлення людства; скорочення планетарної ресурсно-сировинної бази на тлі розширення індустріальної зони [4, с. 18].

Можна погодитися із В.М. Кулагіним, що серед чинників, які впливають на сучасний світовий політичний процес є: глобалізація; інформаційна революція; демократизація світу; криза міжнародного права і міжнародне озброєне втручання; істотні зміни в розподілі економічної потужності (зокрема, прискорення економічного розвитку країн БРІКС); зміна глобального порядку денного після закінчення холодної війни – зростання пріоритетності невоєнних сфер світової взаємодії (він відзначає економічну, екологічну, гуманітарну); нова тріада погроз: міжнародний тероризм, поширення зброї масового ураження і засобів його доставки, а також внутрішні озброєні конфлікти [3, с. 52-60].

У свою чергу, Організація Об'єднаних Націй виокремлює шість блоків загроз міжнародній безпеці, якими світ повинен займатися в майбутні десятиліття: економічні і соціальні загрози, включаючи інфекційні хвороби і екологічну деградацію; міждержавний конфлікт; внутрішній конфлікт, включаючи громадянську війну, геноцид і інші масові звірства; ядерна, радіологічна, хімічна і біологічна зброя; тероризм; транснаціональна організована злочинність [1].

Що ж стосується створення ефективної системи міжнародної безпеки, слід відзначити та проаналізувати основні її напрямки: економічний, політичний та військово-безпековий.

Політична безпека – одна з найактуальніших проблем сучасності, для якої характерні масштабні трансформації, пов'язані з тим, що силові центри світу все з більшою наполегливістю вимагають перебудови міжнародних інститутів з урахуванням власних інтересів, але забувають або нехтують фундаментальні принципи та норми міжнародного права, удаються до практики подвійних стандартів. І як результат – спостерігається грубе порушення країнами НАТО, США – Статуту ООН, інших основоположних основ міжнародного права. Фактично порушуються засади світового порядку, які склалися після Другої Світової війни, підривається авторитет міжнародних організацій та інстанцій, що відповідають за цивілізовану стабільність, за мирне врегулювання політичних конфліктів і готовність до консенсусу.

Серед чинників, які впливатимуть на політичний напрям формування системи міжнародної безпеки можна виділити: на глобальному рівні – загроза різкого загострення напруженості між провідними світовими державами; на регіональному рівні – загроза різкого загострення відносин між двома і більш ядерними державами; – загроза виходу ядерної або «порогової» держави з ДНЯО; – загроза передачі критичних технологій або зброї агресивним режимам або організаціям в обхід існуючих міжнародних режимів нерозповсюдження; на

локальному рівні – загрозливі заяви керівництва «значимих» держав в адресу третіх країн; – відмова від ведення переговорів по врегулюванню конфліктів; – прийняття «жорстких» резолюцій Радою Безпеки ООН; – введення санкцій [2, с. 3].

Другим напрямом створення ефективної системи міжнародної безпеки є економічний. І якщо в умовах холодної війни поняття «міжнародна безпека» визначалося більшою мірою через політичні і військові чинники, то з кінця 80-х рр. XX ст. відбувається формування нового підходу до визначення міжнародної безпеки, який був пов'язаний з невоєнними чинниками і серед яких економічний чинник набув великого значення. А в науці починають використовувати нове поняття «міжнародна економічна безпека».

На думку О.Фоміна на практиці «економічний» вимір національної безпеки, а також і міжнародної безпеки, найтісніше пов'язаний із зовнішньою торгівлею: залежність від імпорту тих або інших товарів або видів сировини може сприйматися як ознака зовнішньої уразливості країни. Йдеться, по-перше, про «життєво важливі» товари: продовольстві, енергії, «стратегічній» сировині, по-друге, про високотехнологічну продукцію, по-третє, про озброєння [5].

За даними індексу міжнародної безпеки серед чинників, які впливатимуть на економічний напрям формування системи міжнародної безпеки можна виділити: на глобальному рівні – загроза світової економічної кризи; на регіональному рівні – загроза різкого падіння індексів ділової активності (біржових котирувань) на основних світових біржах; – загроза різкого зростання цін на енергоносії; – загроза виникнення кризи в основних галузях промисловості провідних країн; на локальному рівні – різкі коливання цін на енергоносії; – прояв кризисних явищ в економіці основних країн; – падіння курсу основних світових валют; – інші значимі кризисні явища [2, с. 5].

Третім напрямом в створенні ефективної системи міжнародної безпеки виступає військовий, який пов'язаний з рядом проблем: тероризм, загроза поширення ядерної зброї, внутрішні військові конфлікти, загрози інформаційної безпеки і використання штучного інтелекту як чинника військової політики.

Сьогодні потенціал штучного інтелекту до кінця не розкрито, але його вже зараз називають «новою електрикою». Очікується, що технології штучного інтелекту дозволять зміцнити національну і міжнародну безпеку, наростити ефективність багатьох секторів економіки, підвищити рівень добробуту населення.

Таким чином, в умовах трансформації системи міжнародних відносин і для забезпечення функціонування ефективної системи міжнародної безпеки необхідно брати до уваги політичний, економічний та військовий напрями її забезпечення, які знаходяться під впливом глобалізаційних та інформаційних процесів. Отже, сучасна система міжнародної безпеки залежить від забезпечення інформаційної безпеки, і в умовах технічного прогресу ця залежність зростатиме.

Список використаної літератури:

1. Более безопасный мир: наша общая ответственность. Доклад Группы высокого уровня по угрозам, вызовам и переменам. ООН. 2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу: URL: http://www.un.org/russian/secureworld/part1.htm.
2. Индекс международной безопасности, [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.pircenter.org/media/content/files/9/13462438640.pdf.
3. Кулагин В.М. Международная безопасность: Учебное пособие для студентов вузов / В.М. Кулагин. – М.: Аспект Пресс, 2007. – 318 с.
4. Уткин А.И. Новый мировой порядок / А.И. Уткин. – М.: Алгоритм, Эксмо. 2006. – 640 с.
5. Фомин А. Экономическая безопасность государства [Електронний ресурс] / А. Фомин // Международные процессы. – 2010. – Т. 8. – № 3. – Режим доступу: http://intertrends.ru/old/twenty-four/012.htm.

Ключові слова: міжнародна безпека, світовий політичний процес, міжнародна економічна безпека, глобалізація, тероризм, штучний інтелект.

Ключевые слова: международная безопасность, мировой политический процесс, международная экономическая безопасность, глобализация, терроризм, искусственный интеллект.

Key words: international security, world political process, international economic security, globalization, terrorism, artificial intelligence.

ПЕРУНОВА ОЛЬГА СЕРГІЇВНА

Департамент міжнародного співробітництва
та європейської інтеграції МВС,
заступник начальника управління – начальник відділу
з питань дотримання гендерної рівності

ГЕНДЕРНО ОБУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

У XXI ст. забезпечення гендерної рівності та взаємопов'язаної з нею проблематики гендерно обумовленого насильства викликає все більшу зацікавленість серед громадськості, неурядових організацій, засобів масової інформації, приватних осіб, органів публічної влади, міжнародних об'єднань з метою її попередження та подолання. Викорінення та запобігання гендерно обумовленого насильства має сьогодні не просто важливе значення з точки зору теоретичної науки та захисту інтересу постраждалих осіб (жертв насильства), а й виступає каталізатором забезпечення національного інтересу кожної розвиненої країни, оскільки сприяє економічному, соціальному та загалом цивілізаційному розвитку суспільства, збалансуванню прав різних категорій населення, у тому числі і у гендерному контексті.

Як і будь-яке явище, гендерно обумовлене насильство потребує сутнісного та змістовного уточнення. У зв'язку із цим, одним із завдань для правової науки є дослідження понятійно-категоріального апарату у

сфері забезпечення гендерної рівності, зокрема, «гендерно обумовленого насильства».

Вагомий внесок у формування теоретичних засад проблематики гендерної рівності та гендерно обумовленого насильства зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: Н. Аніщук, М. Арістова, Н. Болотіна, М. Бурменський, Ю. Галустян, Г. Герасименко, І. Грицай, Н. Грицяк, О. Дашковська, А. Ілліна, Л. Кормич, К. Левченко, Е. Лібанова, Т. Марценюк, О. Матвієнко, Л. Наливайко, М. Ничипоренко, Н. Оніщенко, О. Руднєва, Г. Христова, Ю. Черняк та ін.

Ретроспективний аналіз свідчить, що у процесі формування суспільних відносин у сфері забезпечення прав людини щодо запобігання та подолання насильства було віддано перевагу таким категоріям, як «дискримінація щодо жінок», «насильство щодо жінок», оскільки вважалося, що такі явища існують лише по відношенню до жінок, а насильство стосовно чоловіків – або відсутнє взагалі, або ж мізерно низьке. Тож, 18 грудня 1979 р. прийнято Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Наступний еволюційний етап у цьому питанні ознаменувався розумінням того, що такий підхід має бути розширеним і доречно говорити про гендерну дискримінацію та гендерно обумовлене насильство, що передбачає подолання дискримінації/насильства як щодо жінок, так і щодо чоловіків. Сьогодні поняття «насильство щодо жінок» залишається у лексиконі громадськості та публічної влади, однак перевага все ж віддається нейтральній категорії – «гендерно обумовлене насильство».

У дослідженні The Global Protection Cluster (мережі агентств ООН, громадських та міжнародних організацій, що працюють над захистом внутрішньо переміщених осіб та інших груп населення, постраждалих від конфлікту та стихійних лих) гендерне насильство розуміється як термін, який використовується для опису будь-якого шкідливого впливу, яке чиниться проти волі людини, і заснованого на соціально обумовлених відмінностях між чоловіками і жінками. Хоча чоловіки та хлопці можуть бути жертвами деяких видів гендерного насильства, гендерно обумовлене насильство зазвичай спрямоване на жінок та дівчат, наголошують автори [1]. У соціологічному дослідженні «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства» (2018 р.), гендерне насильство тлумачать як насильство, яке стосується чоловіків і жінок, але жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками та стосується (але не обмежується) фізичної, сексуальної та психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві загалом [2, с. 79]. Таким чином, автори, вивчаючи проблематику гендерно обумовленого насильства, підкреслюють, що це може стосуватися і чоловіків, і жінок, проте жертвами все ж у більшості випадків виявляються жінки/дівчата.

Якщо звернутися до позицій авторитетних міжнародних організацій, то визначення цього поняття матиме нейтральний характер за статевою ознакою. Так, представництвом Управління Верховного

комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) під сексуальним і гендерним насильством розуміється будь-яка дія, що здійснюється проти волі людини, заснована на гендерних нормах і нерівних владних відносинах. Воно включає в себе загрози застосування насильства і примус та може бути фізичним, емоційним, психологічним або сексуальним за своєю природою і виявлятися навіть у формі відмови в доступі до ресурсів або послуг [3]. Бюро з питань демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі (БПДІПЛ ОБСЄ) зазначає, що сексуальне та гендерне насильство – це крайня форма дискримінації і серйозне порушення прав людини, яке може негативно вплинути на численні права людини, включаючи право на життя, свободу та особисту недоторканність, а також право на свободу від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [4]. Такий підхід міжнародних організацій сприяє забезпеченню рівності прав та можливостей жінок і чоловіків щонайменше на декларативному рівні.

Серед науковців соціологів, політологів, юристів та ін. також існують різні позиції, проте загальним є те, що більшість вчених також акцентують на статево нейтральному наповненні цього явища. Так, В. Попіль під гендерно обумовленим насильством розуміє суспільно-небезпечну поведінку особи (насильника) як чоловіка, так і жінки стосовно протилежної статі (жертви), яка проявляється у спричиненні фізичних, сексуальних, морально-психологічних та інших страждань або у погрозах їх застосування [5]. Л. Гонюкова визначає гендерне насильство як різновид агресивної поведінки, використання сили на основі ознаки статі – від словесних образ і погроз до фізичних побоїв та примусу [6, с. 33]. Близьке за змістом визначення поняття гендерного насильства пропонує також С. Євченко: насильство, побудоване на основі використання сили, що спирається на ознаку статі (включає словесні образи, погрози, побої, примус до сексуального зв'язку тощо) [7, с. 146]. Вважаємо, що словосполучення «використання сили» у двох останніх визначеннях потребувало б уточнення, оскільки поняття «сила», як правило, розглядається у фізичному аспекті, а гендерне насильство, серед іншого, включає й психологічну форму насильства. Також, коли йдеться про гендерне насильство, то тут можливі не тільки дії як форма діяння, а й бездіяльність, про що у запропонованих дефініціях не йдеться.

У цьому аспекті заслуговує на увагу позиція І. Грицай, яка пропонує розуміти під терміном «гендерно обумовлене насильство» дії або бездіяльність однієї особи (групи осіб) щодо іншої (групи осіб), спрямовані на відтворення гендерних ролей у соціумі через погіршення становища чоловіка/жінки в усіх сферах життєдіяльності та призводять до порушення прав людини, підриваючи як здоров'я та гідність індивіда, так і безпеку, економічну, соціальну стабільність нації [8, с. 314]. Авторка використала більш розширений підхід до тлумачення поняття «гендерно обумовлене насильство» та акцентувала увагу не лише на такому елементі, як «дії однієї особи (групи осіб)», а й на тому, що це може бути бездіяльність.

Т. Мельник та Л. Кобелянська наголошують, що гендерним є як насильство чоловіків стосовно жінок, так і насильство чоловіків стосовно інших чоловіків, яке також має медичні, соціальні й економічні негативні наслідки [9]. Отже, гендерно обумовлене насильство не слід розглядати виключно як порушення прав жінки чоловіком чи навпаки, хоча це й насправді найбільш розповсюджене явище. Як свідчить практика, подекуди жінка сприяє порушенню прав іншої жінки (групи жінок) (теж саме можна сказати й про чоловіків) саме за їх гендерну приналежність.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, слід зробити такі висновки. Гендерно обумовлене насильство – це негативні діяння однієї особи/групи осіб, викликані статевою приналежністю іншої особи/групи осіб та спрямовані на порушення прав, свобод та можливостей у приватній та/або публічній сферах діяльності жінки/чоловіка через психологічні, фізичні, сексуальні та інші методи впливу. Загальносоціальними та правовими ознаками гендерно обумовленого насильства є: 1) негативний вплив на права та свободи жінки/чоловіка іншою особою/групою осіб; 2) гендерно обумовлене насильство спрямоване на порушення прав жінок та чоловіків через їх статеву приналежність, що виражається у різних формах (психологічне, фізичне, сексуальне тощо) та сферах суспільства (соціальній, економічній, політичній, культурній та ін.); 3) насильство випливає з нерівних владних відносин між чоловіками та жінками як у публічній, так і у приватній сферах; 4) може бути реалізоване як через дію, так і через бездіяльність.

Список використаної літератури:

1. Global Protection Cluster. Gender-based violence. URL: https://www.globalprotectioncluster.org/themes/gender-based-violence/
2. Результати соціологічного дослідження «Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок». Київ, 2018. 128 с.
3. Sexual and Gender Based Violence. UNHCR, the UN Refugee Agency. URL: https://www.unhcr.org/sexual-and-gender-based-violence.html.
4. Preventing and Addressing Sexual and Gender-Based Violence in Places of Deprivation of Liberty. Standards, Approaches and Examples from the OSCE Region. Warsaw, Poland. 2019. URL: https://www.osce.org/odihr/427448?download=true.
5. Попіль В. І. Гендерне насильство: кримінально-правові та кримінологічні аспекти. URL: http://vuzlib.com/content/view/127/60/
6. Гонюкова Л. В. Гендерна політика в Україні: проблеми та перспективи. Ґендерна політика міст: історія і сучасність: матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф. м. Харків, 23-25 жовтня 2013 р. Харків, 2013. Вип. 2. С. 33-38.
7. Євченко С. В. Ґендерне насильство (gender violence). Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект: монографія / за заг. ред. Н. А. Сейко. 2014. С. 145-149.
8. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект: дис. … д-ра юрид. наук. Дніпро, 2018. 543 с.

9. Мельник Т., Кобелянська Л. 50/50 Сучасне ґендерне мислення: словник. Київ: К.І.С., 2005. 280 с.

Ключові слова: гендерна рівність, гендерно обумовлене насильство, національний інтерес, форми гендерного насильства, методи гендерного насильства, дискримінація.
Ключевые слова: гендерное равенство, гендерно обусловленное насилие, формы гендерного насилия, методы гендерного насилия, национальный интерес, дискриминация.
Key words: gender equality, gender-based violence, national interest, forms of gender-based violence, methods of gender-based violence, discrimination.

ПЕХНИК АЛЕВТІНА ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ПЛАТФОРМИ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Сфера освіти є однією з найбільш передових та інноваційних галузей, які розвиваються з великою швидкістю. Саме ця сфера має значну роль у створенні інноваційного клімату та підвищення конкурентоспроможності економіки в цілому. Інновації в освіті розвиваються в бік збільшення в освітньому процесі використання інформаційних технологій, а також впровадження елементів електронного та дистанційного навчання. Як визначають Яковлєв Д., Кройтор А., та Тімченко К.; «Сучасна освіта має ґрунтуватись на таких ідеалах, як самостійність, раціональність та відкритість» [2, с. 32]. І саме інноваційність освіти, дистанційне та електронне навчання дають можливість реалізувати ці вимоги до сучасної освіти.

Слід визначитися з розумінням термінів. «Освітній процесс це система науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей» (відповідно до Закону «Про освіту» від 05.09.2017 N 2145-VIII). ЮНЕСКО визначає термін електронне навчання як навчання за допомогою Інтернету та мультимедіа. Дистанційне навчання – це навчання, коли викладач і студент знаходяться на відстані, а передача всіх матеріалів відбувається завдяки засобам зв'язку. Українське законодавство визначає «дистанційне навчання, як форму організації навчального процесу у закладах освіти (ВНЗ, ЗПО, ПТНЗ, ЗНЗ), яка забезпечує реалізацію дистанційного навчання та передбачає можливість отримання випускниками документів державного зразка про відповідний освітній або освітньо-кваліфікаційний рівень» [3].

У даній роботі мова йтиме саме про дистанційне навчання, проте з елементами електронного навчання. Загалом, попит на дистанційне навчання зростає з кожним роком. Це викликано тим, що все більш стають затребуваними фахівці, які готові працювати та розвивати цифрові технології і бути більш гнучкими, щоб адаптуватися до швид-

козмінних умов у світі. Тому, в сфері освіти постійно вводяться інновації, які дозволяють будь-якій людині, витрачаючи мінімальний час, отримувати більшу кількість знань, вивчати та навчатися будь-якій техніці за допомогою дистанційного навчання. Тим самим процес навчання полегшується і стає більш доступним. Завдяки дистанційному навчанню, людина може прослухати той же курс в більш зручній час та в більшкомфортній ситуації.

Існує досить багато майданчиків для дистанційного навчання або навчання з використанням елементів електронного навчання, але в разі вибору конкретного майданчика слід визначити конкретну стратегію та цілі, визначитися для чого саме буде впроваджуватися та чи інша платформа. Якщо мова про вищу освіту, то необхідно з'ясувати для електронізації навчального процесу впроваджується або ж для відкриття саме дистанційного навчання.

Існує багато класифікацій освітніх платформ. Умовно за критерієм вибору мети впровадження системи дистанційного навчання можна поділяти на: платформи для впровадження дистанційного навчання в середній та вищих школах; системи для впровадження деяких елементів дистанційного навчання, тобто для електронізації навчального процесу; платформи для корпоративного та бізнес-навчання.

Найбільш важливими критеріями вибору системи дистанційного навчання єустановка на будь-яку апаратно-програмну платформу; безпека системи; легкий, інтуїтивно зрозумілий веб-інтерфейс; наявність в системі функцій, які застосовуються для організації електронного навчання із застосуванням дистанційних освітніх технологій – розробка та редагування курсів, набір елементів курсу; підтримка української мови; модульність курсу.

У сучасних системах освіти курс може являти собою набір мікромодулів або блоків навчального матеріалу, які можуть бути використані в інших курсах. Об'єкти знань можуть легко переноситися з одного курсу до іншого. Мета створення цих об'єктів – скорочення часу розробки курсів, оскільки, створивши один об'єкт, його можна використовувати повторно; інтегрування зовнішніх модулів для розширення функціоналу; підтримка міжнародних стандартів (IMS, SCORM); наявність форм комунікацій; можливість організації бально-рейтингової системи; використання системи в змішаному навчанні.

Залежно від призначення, всі платформи для організації дистанційного навчання можна умовно розділити на коробкові сервіси, коли програмний продукт поставляється в повністю готовому варіанті і його тільки необхідно розгорнути в відповідній установі; SaaSсервіси – це хмарні технології, що дозволяють розгорнути систему на віддаленому сервісі і в даному випадку організація не займається технічною підтримкою роботи системи; платформи для проведення різних вебінарів та конференцій, що забезпечують тільки певне коло завдань, пов'язаних з можливістю обміну інформацією різними способами.

Освітні онлайн-платформи швидко відреагували на ситуацію з пандемією в світі і, наприклад, Coursera for Campus відкрила доступ до більш ніж 3800 курсів та 400 спеціалізацій, щоб студенти вузів, які

знаходяться на карантині, змогли продовжити навчання. Поки що ці курси будуть безкоштовними до 31 липня. Після цього, в залежності від того, як буде розвиватися ситуація в світі, компанія вирішить, чи продовжувати відкритий доступ чи ні. Студенти, які зареєструються до 31 липня, отримають доступ до курсів до 30 вересня включно. Однак, безкоштовним доступ до курсів буде лише для партнерських університетів. Щоб студенти отримали доступ до курсів, вуз повинен зареєструватися на Coursera for Campus. До того ж, для навчання потрібне знання англійської мови.

Багато інших цікавих курсів Coursera так і залишилися платними – 34, або49 доларів на місяць – залежно від обраного тарифу. Знижок на час карантину онлайн-платформа не пропонує. Хоча можна підключити пробний безкоштовний 7-денний період, але для проходження повного курсу та отримання сертифіката цього недостатньо.

Втім, є на Coursera один безкоштовний і цілком актуальний курс – про коронавірус «Science Matters: Let's Talk About COVID-19». Але він теж англійською і після його проходження сертифікат не надається.

Українська освітня платформа Prometheus також запропонувала для студентів безкоштовні онлайн-курси для ефективного дистанційного навчання під час карантину – доступні курси з англійської мови, науці повсякденного мислення, європейській зовнішній політиці, медіаграмотності, фінансового менеджменту, історії, економіки та багатьох інших дисциплін. А на платформі edX можна знайти безкоштовні онлайн-курси Гарварда, Стенфорда, MIT і інших (на англійській мові).

Для кожного фаху слід розробляти свою траєкторію, що включає в себе відеолекції, завдання та вправи, співпрацю та обговорення.

Відеолекції повинні включати відео з вбудованими вправами на повторення. Кожні кілька хвилин відео слід зупиняти, щоб студенти могли відповісти на питання. Домашні завдання є одним з найважливіших компонентів – це можливість практичної роботи з матеріалом, щоб дійсно зрозуміти його. Співпраця також цікава форма. Так, наприклад, якщо немає можливості перевіряти завдання для критичного мислення, які важливі для гуманітарних дисциплінах, в соціальних науках і т.д., то можна давати можливість студентам перевіряти один одного. Така оцінка є дуже ефективним методом для забезпечення стабільності оцінок. Це також корисно для навчання, тому що студенти вчаться на основі власного досвіду.

Таким чином, будь-яка платформа для організації дистанційного навчання має свої плюси та мінуси. Зручність використання платформи від ступеня її адаптації до ваших потреб і вміння використовувати всі можливості та функції системи.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про освіту» (2017) Голос України, 178-179.
2. Кройтор А., Яковлєв Д., Тімченко К. (2019) «Апостоли» індоктринації: ідеологічні особливості репрезентації релігійного вибору у системі сере-

дньої освіти (на основі аналізу інтерв'ю експертів). Ідеологія і політика, 2 (13), 29-46.
3. Положення про дистанційне навчання (2013) Офіційний вісник, 36, 202.

Ключові слова: дистанційна освіта, електронне навчання, освіту, освітня платформа, гуманітарні науки, політологія.
Ключевые слова: дистанционное образование, электронное обучение, образование, образовательная платформа, гуманитарные науки, политология.
Key words: distance education, e-learning, education, educational platform, humanities, political science.

ЗАВГОРОДНЯ ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

ПОЛІТИЧНИЙ НІГІЛІЗМ ТА ПРАВОВИЙ НІГІЛІЗМ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Досвід людства у формуванні базових знань про події, які відбуваються у взаємовідносинах політичної еліти, держави та світу загалом, повертає нас до розуміння та освідомлення значимості їх рішень для ходу розвитку всесвітньої історії. Політична та правова свідомість еліти та суспільства не завжди приймається до уваги в обговоренні об'єктивної реальності формування політичної та правової системи.

Сутнісна характеристика понять подібних за звучанням містить ґрунтовні важелі у суспільній системі взаємодії між різним суб'єктами політики та суспільства загалом.

У науковому обігу часто використовується поняття «правовий нігілізм». Даний термін варто тлумачити, як деформований стан правосвідомості людини, суспільства, групи людей, який проявляється свідомим ігноруванням вимог норм закону, цінностей права, байдужим ставленням до правових принципів і традицій, однак разом з тим така діяльність не містить злочинного наміру [1].

Усучасних подіях у суспільстві в силу всесвітньої пандемії в українському суспільстві нормативно введені жорсткі заходи щодо пересування в громадських місцях, однак бачимо присутній правовий нігілізм у суспільстві через відсутність освідомленням можливих негативних наслідків, як для громадян загалом, так і для власної безпеки.

Окрім того, відсутність поваги до норми права, як найвищої форми регулювання відносин у суспільстві. Така правосвідомість стосується не лише українського суспільства. Навіть найбільш розвинуті країни світу, зразкові демократичні країни сучасності стикнулися з масштабними проявами правового нігілізму, а основним стимулятором виконувати обмежувальні заходи є санкції, які передбачають адміністративну відповідальність, а не правова свідомість та політична культура.

Сучасна особа маючи можливості широкого вибору, звичайно, обирає найзручніший для себе спосіб при виконанні встановлених правил поведінки, або намагається їх обійти.

Науковці стверджують, що найбільш поширена форма правового нігілізму проявляється у державах з авторитарним та тоталітарним політичним режимом, однак сучасні світові явища прояву байдужості до законів та нормативних приписів у демократичних країнах демонструють прояв людської сутності кожного індивіда не залежно від політичного режиму, віросповідання та раси [2].

В українському суспільстві правовий нігілізм також має прояв у громадянському суспільстві, однак можемо визначити окремі причини які супроводжують систему права в Україні з моменту становлення незалежної держави, а саме: нестабільність та невпорядкованість чинного законодавства,присутність колізій у чинних нормах права, низька правова культура та слабкий механізм реалізації чинних правових актів [2].

Зміни у позитивній динаміці щодо сприйняття норм права відбудуться тоді, коли освідомлення процесів надійності та захисту пануватимуть у суспільстві. Тобто в даному випадку відбувається взаємозв'язок з політичним нігілізмом, оскільки позитивні процеси щодо довіри до влади та прийнятих владою рішень (законів) будуть сприйматися населенням коли буде відчуття захищеності та довіри до органів влади. Адже часто суб'єкти владних повноважень спотворюють інформацію про стан економічних та соціальних процесів, вводять в оману суспільство, а передвиборчі програми претендентів читають лише одиниці громадян, адже більша кількість запланованих проектів не втілюється в життя.

У науковій літературі не розповсюджене поняття «політичного нігілізму» однак В. Ряшко, О. Ряшко вважають, що під цим поняттям варто розуміти заперечення усіх форм політичної організації суспільства, державності, національного суверенітету [2].

Однак, враховуючи характеристику правового нігілізму варто відзначити, що політичний нігілізм охоплює більшу частину світосприйняття населенням політико-правової ситуації, а байдужість та не сприйняття нормативно регламентованих норм розширюється несприйняттям органів управління у суспільстві та усієї політичної системи загалом, а це вже набагато небезпечніше. Бо наростання такої байдужості може проявлятися у майбутніх закликах до змін в інформаційному середовищі та безпосередню на активних страйках, мітингах, демонстраціях.

Однією із причин нігілізму є криза суспільства, яка перманентно продовжує захоплювати все більшу частину громадян. А політичні діячі не мають високого рівня довіри. Хоча українське суспільство в кризових точках намагається об'єднуватися та вдаватися до активних дій, влада циклічно вичерпує кредит довіри та заганяє громадян у політико-економічну прірву.

Саме для зменшення політичного нігілізму важливий високий рівень політичної культури, який також стане механізмом для вирішення інших суспільно-значимих питань.

Окрім того варто відзначити, що правовий нігілізм залежний від політичного нігілізму, оскільки допоки рішення органів державної влади не будуть об'єктивно влаштовувати населення, а сама влада збудує міцну систему взаємовідносин між суб'єктами політики і громадянами, то правовий нігілізм буде лише збільшуватися у кількості байдужих громадян.

З метою мінімізації високого показника нігілізму у суспільстві органам державної влади варто працювати не на публіку, не на піар, не на голоси на майбутніх виборах, а об'єктивно вирішувати нагальні питання у суспільстві, а саме: збільшення робочих місць, об'єктивне інформування населення про політичні процеси, підвищення економічної спроможності населення та ін.. В свою чергу збільшення кредиту довіри до політичної системи збільшить повагу до прийнятих нормативно-правових актів. А тому, подолання політичного нігілізму в масштабних проявах допоможе подолати правову байдужість у суспільстві.

Враховуючи усе вищезазначена варто відзначити, що сучасні інформаційні технології є новою формою взаємодії між органами влади і суспільством, а тому ті громадяни хто раніше лінувались вдаватись до активної громадянської позиції можуть впливати на суб'єкти політики чи навпаки дискредитувати владу, а це створює нову небезпеку та нові виклики для політико-правової дійсності. А тому, основним показником подолання політичного та правового нігілізму є підвищення політичної та правової культури у громадянському суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://politics.ellib.org.ua/pages-1746.html
2. Ряшко В., Ряшко О. Нігілізм, як антипод правової культури та деформації правосвідомості / В. Ряшко, О. Ряшко. – Вісник Національного Університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/24571/1/22-118-122.pdf.

Ключові слова: правовий нігілізм, політичний нігілізм, політичний процес, правові акти, політичні події, суб'єкти політики, право.

Ключевые слова: правовой нигилизм, политический нигилизм, политический процесс, правовые акты, политические события, субъекты политики, право.

Key words: legal nihilism, political nihilism, political process, legal acts, political events, subjects of politics, law.

ФЕДОРОНЧУК АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
доцент кафедри конституційного, міжнародного
та адміністративного права
Навчально-наукового юридичного інституту,
кандидат юридичних наук

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Значення громадянського суспільства важко переоцінити, адже від рівня його розвитку залежить те, якою буде держава, які відносини існуватимуть між людиною та державою, а також, яку роль відігравати-ме людина в управлінні державними справами. Громадянське суспільство –це один із найважливіших елементів становлення суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави. Тому, визначення його сутності є надзвичайно цікавим та актуальним завданням.

Громадянське суспільство – суспільство, створивши котре, громадянин усвідомлює, що не він повинен служити державі, а держава – йому [1].

Засади формування громадянського суспільства в нашій державі закріплені в Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., Акті проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. та Конституції України від 28 червня 1991 р. Регулювання відносин між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства здійснюється також різноманітними спеціальними нормативно-правовими актами.

Як і кожний суспільний процес, процес становлення громадянського суспільства залежить від історичного, політичного, економічного, соціального, правового та інших чинників. Розуміння впливу кожного із них, допоможе охарактеризувати існуючий стан громадянського суспільства в Україні та виокремити певні його особливості.

Варто зазначити, що після здобуття Україною незалежності почалися процеси демократизації суспільного життя, які мали б принести зміни насамперед в громадянське суспільство, яке перебувало на стадії зародження. Проте населенню, яке довгий час перебувало під впливом тоталітаризму було важко прийняти нові демократичні форми відносин між державою та людиною, які вже на той час існували у державах Західної Європи, де громадянське суспільство було сформованим та дієвим. І це зрозуміло, потрібен був час, щоб звикнути до нових умов, до нових правил розвитку держави. З цього приводу А. Мацьовка зазначає, що проблемою становлення громадянського суспільства європейського зразка в Україні в усі часи була відсутність у населення бажання до впровадження демократичних цінностей, а у іншої частини населення наявність постійного бажання повернути радянський режим та

радянський уклад життя [2]. Ця прірва між тим, де опинилася наша держава отримавши таку жадану незалежність і реальністю, досі не подолана, адже громадянське суспільство так і не змогло стати абсолютно самодіяльним. Хоча окремі кроки на шляху його формування дають надію, що наше суспільство рухається у правильному напрямку (Помаранчева революція 2004 р., Революція Гідності 2013-2014 рр. та інші важливі події).

Починаючи з 2000-х років українське суспільство характеризується маргіналізацією громадського життя. В цей період активність громадян була досить низькою, що і було проблемою в побудові демократичного громадянського суспільства, адже людей у цей час турбували винятково матеріальні проблеми (невиплата заробітної плати, пенсій, інших соціальних виплат). За даних умов більша частина населення нашої держави була зосереджена на побутових питаннях, а питання політичного та громадського життя відходили на другий план.

Однією з характерних ознак громадянського суспільства є наявність громадських об'єднань, які мають бути незалежними від усіх гілок влади, релігійних установ чи бізнесу. На жаль в Україну традиції утворення таких об'єднань прийшли тільки на початку 2010-х років. До того діяльність таких об'єднань, якщо такі й були, відбувалася досить завуальовано під певним патронатом політиків або впливових бізнесменів, які таким чином хотіли підвищити свої рейтинги або отримати прихильність суспільства. Окремі об'єднання, які намагалися бути незалежними та працювати в інтересах населення, постійно зіштовхувалися із утисками, фінансовими труднощами та іншими перешкодами.

За даними дослідження проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно зсоціологічною службою Центру Разумковаз 19 по 25 травня 2018 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей (опитано 2019 респондентів віком від 18 років) більше 85% громадян України не є членами жодних громадських об'єднань [3].

Одне з провідних місць у громадянському суспільстві займають політичні партії, оскільки вони мають прямий стосунок до громадянського суспільства, адже будь-яка політична партія репрезентує думку населення, яке підтримує певну політичну силу. Партії забезпечують безпосередній зв'язок влади з народом через своїх представників у владних структурах, але на жаль в Україні більша кількість політичних партій ще не вийшли на дійсний шлях громадського плюралізму. Така ситуація пов'язана з тим, що більшість партій залежна від фінансового капіталу олігархів, тобто в нашій державі відбулася олігархізація політичних сил, які діють переважно в інтересах великого капіталу, а не в інтересах народу. Незважаючи на те, що у 2015 році було запроваджено державне фінансування політичних партій, прозорості у цьому питанні не побільшало. Партії вигадують різноманітні схеми одержання коштів через посередників [4]. Також, частими є випадки, коли до влади в нашій державі приходять переважно популістські сили, які лише створюють ілюзію діяльності в інтересах народу, а

насправді ж вони діють лише у власних інтересах. Така діяльність політичних партій у власних інтересах, чи інтересах осіб, які її фінансують, досить часто призводить до зневіри населення у політиках, що в свою чергу веде до знецінення цінностей, які пропагує певна політична сила, і тому громадяни втрачають мотивацію до активної участі в громадському житті.

Важливу роль для розвитку громадянського суспільства відіграють засоби масової інформації (ЗМІ), адже вони впливають на формування поглядів людей, громадську думку. Слід пам'ятати, що ЗМІ – це зручний інструмент маніпулювання фактами та нав'язування населенню різного роду неправдивих ідей стосовно подій, що відбуваються у державі та рішень, які приймаються високопосадовцями. На сьогодні у нашій державі майже всі популярні та рейтингові ЗМІ знаходяться у власності олігархів, чи людей, які в тій чи іншій мірі мають відношення до влади. Тому, дуже важко назвати їх вільними та незалежними. Діяльність таких ЗМІ призводить до конфлікту інтересів у суспільстві, протиставлення однієї частини суспільства іншій, що у свою чергу гальмує об'єднавчі процеси між різноманітними громадськими інституціями.

Громадянське суспільство і економіка завжди перебувають у взаємозв'язку. Ці явища є взаємопроникаючими та взаємозалежними. Особливістю нашого громадянського суспільства є те, що воно здатне у стислі терміни мобілізовуватися для реалізації цілей та завдань власного розвитку. Досягнення цих цілей неможливе поза соціально-економічною сферою держави. Адже від соціально-економічного стану держави залежить те, в яких умовах і як функціонують інститути громадянського суспільства. З іншої сторони, саме громадянське суспільство виступає в ролі контролера, помічника різноманітних економічних процесів. Саме якість, розвиненість громадянського суспільства і його інститутів багато в чому визначають рівень розвитку економічних відносин і зрештою ефективність економіки в цілому.

Варто відмітити, що правове забезпечення функціонування інститутів громадянського суспільства має надзвичайно важливе значення. Тому що, шляхом закріплення у нормативно-правових актах механізмів взаємодії органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, з однієї сторони, і інститутів громадянського суспільства з іншої сторони, відносини між ними стають більш визначеними та стабільними.

Підсумовуючи вищезазначене, можемо відмітити, що громадянське суспільство є комплексним явищем, розвиток якого обумовлений історичним, політичним, економічним, соціальним, правовим та іншими чинниками. Формування зрілого громадянського суспільства залежить від кожного з нас. Разом з тим, потрібно констатувати, що у наші дні є багато громадян, які не усвідомлюють значення сильного громадянського суспільства, залишаючись байдужими до громадських та державних справ. Така пасивна громадська позиція перешкоджатиме подальшому розвитку інститутів громадянського суспільства та держави загалом.

Список використаної літератури:

1. Головаха Є.І. Завдання кожного громадянина. – «День», № 144, 13 серпня 2010 URL: https://day.kyiv.ua/uk/article/panorama-dnya/zavdannya-kozhnogo-gromadyanina (дата звернення: 20.04.2020)
2. Андрій Мацьовка Громадянське суспільство в Україні. URL: http://www.ukrpolitic.com/?p=13715 (дата звернення: 20.04.2020)
3. Офіційний веб-сайт Фонду Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва / Громадянське суспільство в Україні: виклики і завдання. URL: https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-vikliki-i-zavdannya (дата звернення: 20.04.2020)
4. Ігор Фещенко Звідки гроші в парламентських партій? 05.11.2018 URL: https://vybory.pravda.com.ua/articles/2018/11/5/7149776/ (дата звернення: 20.04.2020)

Ключові слова: громадянське суспільство, громадські об'єднання, політичні партії, засоби масової інформації, економіка, право, громадська позиція.

Ключевые слова: гражданское общество, общественные объединения, политические партии, средства массовой информации, экономика, право, гражданская позиция.

Key words: civil society, public associations, political parties, media, economy, law, public position.

КРОЙТОР АРТЕМ ВІКТОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

ІДЕОЛОГІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ

Сучасний процес демократичного транзиту в Україні є досить складним, а його успішність залежить від спроможності політичної еліти держави дати відповідь на кризи, що супроводжують процес політичної модернізації. Варто погодитись з А. Пехник, яка зазначає: «Ринки, що розвиваються та демократизаційні процеси сприяють посиленню нестабільності політичного процесу. При цьому мова йде не тільки про революції, перевороти, зміни уряду і курсу, але й про ризики, які не становлять загрози для країни-інвестора, навпаки, є реальна загроза національній безпеці та політичній стабільності, яка обумовлена внутрішньополітичними процесами» [3].

Водночас невід'ємним інститутом демократії є політичні партії, які виконують вкрай важливі політичні функції з поміж яких:

По-перше партії є ефективним інститутом рекрутування політичної еліти, а їх боротьба за владу та зміна забезпечують поступальну ротацію політичної еліти в державі, що зменшує загрозу не демократичного способу зміни правлячих еліт;

По-друге партії виконують функцію артикуляції політичних ідей та цінностей, які домінують у суспільстві;

По-третє через виборчу систему партії виражають суспільні вимоги до політичної системи, а перемагаючи на виборах здобувають можливість реалізувати політичні вимоги виражені у виборчих програмах в центрі прийняття рішень – парламенті;

По-четверте та політичні партії формують громадську думку у процесі боротьби за владу, презентуючи ідеологічні платформи.

Проте аналіз програмових положень вітчизняних партій засвідчує ідеологічну розмитість та популізм притаманний українській партійній системі, що зумовлено шаленими темпами медіатизації політики. Варто визнати, що сучасні партії давно перестали відповідати критеріям класичних масових, оскільки для окремих економічних груп впливу вони перетворились на ефективний інструмент отримання голосів виборців та лобіювання інтересів цих груп у парламенті. «У ході цієї боротьби відбувається розмивання партійних ідеологій і фактичне зникнення бар'єрів між партіями, що асоціюються у виборців виключно з партійним лідером та його іміджом. Таким чином, в Україні сформувались досить успішні партійні бренди. Водночас відбувається симуляція партійних ідеологій а конструювання партії відбувається навколо партійного лідера, від рейтингу якого залежить конкурентність партії на політичному ринку» [2]

Проте не слід відкидати вплив ідеологій на політичний процес, адже в умовах інформаційного суспільства та медіатизації політики в цілому ідеї та цінності зберігають реальний вплив на політику та виражають її як протиборство ідеологій. Ідеології пронизують усі сфери соціального буття, зокрема культуру, освіту, релігію. Так чи інакше намагаючись раціонально аналізувати політику, а саме партійну боротьбу виборці часто залишаються ідеологічно індоктринованими, тому не здатні відсторонено та не упереджено здійснити вибір на виборчій дільниці. Як зазначають А. Кройтор, Д. Яковлев та К. Алексенцева-Тимченко: «Ідеологічна індоктринація спрямовується на формування світогляду індивіда, вона передбачає некритичне сприйняття чужих ідей» [1].

Тому аналіз програмових положень партій один із важливих чинників уникнення виборцем ідеологічної індоктринації під час здійснення свого виборчого права. Вітчизняні політичні партії не є партіями ідеологічними за своєю суттю, проте вміло маніпулюють ідеологічними конструкціями за для здобуття перемого на виборах. Процес розмивання партійних ідеологій пов'язаний з багатьма причинами, зокрема:

– вітчизняні політичні партії створюються окремими фінансовими групами чи впливовими особами для захисту своїх інтересів;

– мета партії змістилась від ідеологічної боротьби до завдання зберегтись збільшити електоральний капітал;

– більшість суспільства не розуміється на сутності ідеологічних доктрин, а володіє лише спотвореним, спрощеним розумінням партійних ідеологій, яке базується на стереотипах та міфах;

– медіатизація політики [2].

Вітчизняні політичні партіїхоч і не можливо чітко розділити за ідеологічним критерієм, проте можна здійснити їх розподіл за ціннісними орієнтаціями їх електорату на проросійські, проєвропейські. Причому

партії проросійські більше орієнтовані на виборця самоідентичність якого орієнтована на радянські цінності. Ці цінності артикулюються у програмових положеннях політичної партії «Опозиційна платформа за життя». Зокрема партія виступає за переорієнтацію зовнішньої політики України у бік Російської федерації та скасування діючого мовного законодавства, називаючи його «ксенофобським» [7]. А також партії пропонує вирішення конфлікту на сході через, так званий процес федералізації держави та примирення з «представниками» українського Донбасу.

Натомість проєвропейські партії у свої програмових положеннях виступають за інтеграцію України з ЄС збереження унітарної форми адміністративно-територіального устрою та забезпечення всебічного функціонування державної мови. До таких партій слід віднести «Європейську солідарність» [6], «Голос» [5], «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» [4] та переважно «Сугу народу» [8].

Аналіз програм політичних партій, що мають фракції у парламенті та їх виборчих обіцянок засвідчує, що в Україні на момент виборів зросли протестні настрої, завдяки чому такі партії як «Слуга народу» здобула перемогу, а «Голос» подолала прохідний бар'єр. Водночас дані партії не презентували кардинально нової програми дій, або ж альтернативної партійної ідеології. Такі політичні партії як «Європейської солідарності», ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», «Опозиційний блок» та створена в результаті його розколу «Опозиційна платформа – За життя» значно втратили підтримку виборців.Проте новостворені політичні партії як і «старі» залишаються лідерськими партіями. Більшість партій за шкалою ліві – центристські – праві, є центристськими партіями соціал-демократичного спрямування.

За відношенням до гуманітарної політики згідно з програмами партій «Солідарність», «Батьківщина», «Голос» і умовно (зважаючи на висловлювання окремих лідерів партії, які розходяться з програмовими положеннями) «Слуга народу» є націонал-демократичними партіями. «Опозиційну платформу – За життя» можна віднести до партій що сповідують радянську систему ідеологічних цінностей та орієнтовану на російський інформаційний простір. Також варто вказати на те, що усі програми політичних партій, що здобули підтримку електорату, окрім «ОП – За життя» мають проєвропейське спрямування.

Характерною особливістю таких партій як «Голос» та «Слуга народу» є медійність, віртуалізація їх діяльності, відсутність розгалуженої організаційної регіональної структури [2].

Список використаної літератури:

1. Кройтор А. В. «Апостоли» індоктринації: ідеологічні особливості репрезентації релігійного вибору у системі середньої освіти (на основі аналізу інтерв'ю експертів) [Електронний ресурс] / А. В. Кройтор, Д. В. Яковлев, К. С. Алексенцева-Тімченко – Режим доступу до ресурсу: https://ideopol.org/wp-content/uploads/2019/12/Full-Version-213-2019-.pdf#page=127.

2. Кройтор А. В. Ідеологічні особливості партійної палітри сучасної України: аналіз програм вітчизняних парламентських партій [Електронний ресурс] / А. В. Кройтор // S.P.A.C.E. Society, Politics, Administrationin Central Europe. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://space.onua.edu.ua/index.php/space/issue/view/11.
3. Пехник А. В. Актуалізація дослідження політичних ризиків в сучасних політичних процесах [Електронний ресурс] / А. В. Пехник – Режим доступу до ресурсу: file:///C:/Users/Artem/Downloads/ 208-Текст%20статті-646-1-10-20200224.pdf.
4. Програма політичної партії «Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://ba.org.ua/programm/.
5. Програма політичної партії «Голос». [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://goloszmin.org/storage/app/media/files/Program.pdf.
6. Програма політичної партії «Європейська Солідарність». [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://goloszmin.org/storage/app/media/files/Program.pdf.
7. Програма політичної партії «Опозиційна платформа – «За життя» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: : http://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html.
8. Програма політичної партії «Слуга народу». [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: URL: https://sluga-narodu.com/.

Ключові слова: партійні ідеології, партії, медіатизація політики, демократизація, ідеологічна індоктринація, программа партії.
Ключевые слова: партийные идеологии, партии, медиатизация политики, демократизация, идеологическая индоктринация, программа партии.
Key words: party ideologies, parties, political mediation, democratization, ideological indoctrination, party program.

КРУЧЕК ОЛЕКСАНДР АЛІКОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
кандидат історичних наук, доцент

ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Як показують соціологічні дослідження, абсолютна більшість населення України пріоритетними джерелами політичної інформації називають телебачення і пресу. ЗМІ не лише впливають на інтереси та потреби особистості, але й формують мотивацію до конкретної політичної поведінки, яка сприймається громадянами як власна. ЗМІ ви-

ступають засобами впливу на зміни ціннісних орієнтацій, зразків поведінки, соціокультурних ідентичностей, політичної свідомості, яка є важливим чинником формування державних засад, адже політична свідомість є важливою складовою процесу функціонування соціально-політичної системи та виступає активним фактором політики, передусім через те, що вона здатна випереджувати практику та прогнозувати політичні процеси.

Слід відзначити, що засоби масової інформації здатні забезпечити як позитивний, так і негативний вплив на політичну свідомість громадян. Позитивний вплив відображається у вихованні патріотизму суспільства, підтриманні культурних цінностей, донесенні правдивої та значимої інформації, формуванні політичної орієнтації тощо. До негативних наслідків впливу ЗМІ можна віднести: подання брехливої та провокаційної інформації, що провокує суспільні настрої на безпідставну агресію; пропаганда, маніпуляція громадською свідомістю, що обмежує свободу вибору, навіювання певних ідеологій; денаціоналізація, деморалізація суспільства [2].

Такі впливи реалізуються у ЗМІ за допомогою сукупності методів, а саме: методу переконання; методу координації, методу прикладу; методу заохочення, підтримки, стимулювання; методу осуду тощо.

Метод переконання у системі ЗМІ спрямовано на формування та зміну поглядів, думок, настанов головним чином на основі раціонального, інтелектуального пояснення причинно-наслідкових зв'язків між явищами дійсності, їх співвідношення з цінностями, нормами. Головною умовою успішного використання методу переконання є авторитет суб'єкта впливу – тобто безпосередній авторитет ЗМІ серед споживачів інформації. Основними способами впливу даного методу є наведення аргументів, заперечення, повідомлення нової інформації, інформування про можливі негативні наслідки поведінки тощо. Слід також відзначити, що позитивна інформація має більший вплив на переконання особи ніж негативна.

Метод координації базується на визначенні місця та ролі кожного структурного елемента масово-інформаційної системи, встановленні необхідних співвідношень та підтримання певних пропорцій, конфігурацій між методами, формами, засобами впливу на особистість. Отже, координація є певною узгодженістю, взаємодією компонентів цілого, що забезпечує динамічну рівновагу системи ЗМІ. Кожен із ЗМІ має свій масштаб відображення дійсності, свою глибину висвітлення проблеми, актуальної теми. Так, багатотиражна газета виконує переважно інформативну функцію, тоді як місцева – аналітичну.

Метод прикладу передбачає вплив на політичну свідомість через використання публікацій та передач, які відображають важливість, складність, суперечливість політичної діяльності, висвітлення діяльності політичних діячів тощо.

Сутність методу заохочення, підтримки, стимулювання полягає у використанні засобів спрямованих на стимулювання політичної активності громадян.

В цілому, обрання способу впливу ЗМІ залежить від форми подання інформації та засобів, якими вона здійснюється. Сукупність способів, методів та форм прямої та опосередкованої інформаційної дії ЗМІ, спрямованої на задоволення інформаційних потреб та формування стереотипів поведінки, складає механізм впливу ЗМІ на формування політичної свідомості громадян України [1].

Впливи ЗМІ на аудиторію можуть забезпечуватись за рахунок широкого використання маркетингових технологій в усіх сферах, починаючи від соціальної реклами і закінчуючи політичною агітацією. Все це робить їх ефективним інструментом формування громадської думки, у тому числі засобом для маніпуляцій. При цьому слід зауважити, що в країні взагалі відсутнє правове регулювання убезпечення свідомості населення від негативних медіа-впливів: жодної стратегії, жодного нормативного акту, який би прямо гарантував захист свідомості населення від впливу медіа в країні немає.

Не зважаючи на те, що вітчизняне законодавство орієнтоване на забезпечення діяльності ЗМІ, влада нехтує забезпеченням безпеки свідомості населення від негативних медіа-впливів. Законодавство України не передбачає критеріїв недопустимості негативних впливів на свідомість користувачів, навіть не висуває критеріїв таких впливів, не оцінює їх як негативні чи позитивні.

Забезпечення ефективної моделі впливу ЗМІ на політичну свідомість громадян можливе за умов: рівноправного обміну інформацією між політичною системою та громадянським суспільством; повнотою і достовірністю інформації; відповідністю інформації до основних цінностей суспільства; орієнтацією інформації на забезпечення основних прав і громадянських свобод людини; наявністю повноцінного обміну інформацією між управлінською елітою й основною масою населення [3].

Важливою умовою формування в Україні цілісного національного інформаційно-культурного простору має стати реалізація виваженої державної інформаційної політики, яка б створювала необхідні умови для повноцінного функціонування у суспільстві вітчизняних ЗМІ як важливого чинника формування і зміцнення національної свідомості громадян.

Основними напрямами державної інформаційної політики мають бути законодавчий і адміністративний захист національних ресурсів і національного інформаційного простору, організаційне поліпшення управління інформаційними ресурсами держави [4].

Першочерговим завданням державної інформаційної політики у контексті підвищення впливу ЗМІ на формування національної свідомості, на нашу думку, мають бути вдосконалення законодавчої та нормативно-правової бази, що регулює відносини в інформаційній сфері, розробка і прийняття Інформаційного Кодексу України.

Держава через систему відповідних нормативно-правових важелів зможе забезпечити протидію зовнішнім інформаційним впливам, мінімізувати процеси зросійщення, американізації українського інформаційного простору; захистити заради національних інтересів духовно-культурне, морально-психологічне здоров’я українського суспільства.

Розробка дієвої системи контролю за дотриманням іноземними ЗМІ мовного та інформаційного законодавства України сприятиме забезпеченню інформаційної безпеки держави.

Доцільно провести перереєстрацію усіх ЗМІ, що функціонують у суспільстві, заборонити ті, що ведуть антиукраїнську політику, підривають духовність української нації та безпеку Української держави, розпалюють міжнаціональну ворожнечу. Органи державної влади мають посилити контроль за дотриманням положень чинного законодавства щодо мовного режиму ЗМІ та квоти національного продукту на телебаченні та у кінопрокаті.

Важливим є завдання забезпечення й національно-державницької змістовності теле- та радіопростору на всій території України і, в першу чергу, запровадження системи суспільного мовлення, вдосконалення правової бази, що регулює його діяльність, і програм, які були б спрямовані на формування у громадян України державницького мислення, національної свідомості, почуття патріотизму, сприяли утвердженню громадянського порозуміння і злагоди, утвердженню української мови і культури. Держава має надати фінансову підтримку загальноукраїнським освітнім, виховним, культурним, науковим та іншим програмам у ЗМІ, спрямованим на зміцнення української національної свідомості.

Список використаної літератури:

1. Гриценко, О.М. Преса і політика: динаміка і кореляція / О.М. Гриценко, В.І. Шкляр // Преса і політика: проблеми, концепції, досвід. – К. : Київ. нац. ун–т ім.Тараса Шевченка, 2000. – С. 5-11, 23-29, 45-55.
2. Карлова В. Вплив засобів масової інформації на формування української національної свідомості // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07kvvunc.htm
3. Матвієнків С. Мас-медіа і демократизація сучасного суспільства / С. Матвієнків // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія. – Ужгород: СМП «Вісник Карпат», 2005. – Вип. 2. – 257 с.
4. Ткачук В. Інформаційний вплив на політичну свідомість в умовах глобалізації / В. Ткачук // Socialscience: Український науковий журнал: Університет «Україна», Всеукраїнська асоціація політичних наук (ВАПН) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www. Social-science.com.ua/jornal_content/411/political_psyhology

Ключові слова: політична свідомість, ЗМІ, громадська думка, канали інформації, маніпулювання.

Ключевые слова: политическое сознание, СМИ, общественная мысль, каналы информации, манипуляция.

Key words: political consciousness, mass media, public opinion, information channels, manipulation.

ГОРСЬКИЙ СЕРГІЙ ВІЛЕНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов та соціально-гуманітарних дисциплін
Київського інституту інтелектуальної власності і права,
кандидат соціологічних наук, доцент

ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА СОЦІОЛОГІЇ ПОЛІТИКИ

Соціологія політики, звісно, утворена не «на порожньому місці». А тому визначення предмету треба починати з розкриття її інституалізації. Вона, як специфічна соціологічна теорія сформувалась в 20-30 роках минулого сторіччя, завдяки розробкам представників Чикагської школи Ч. Кулі, Ф. Знанецького, П. Лазарфельда, Г. Лассуелла які відпрацювали методику соціологічного аналізу політичних процесів.В сучасній соціології політики можна виділити три основні підходи. Відповідно до першого, соціологію політики розглядають як складову частину політології, тобто як специфічний метод який використовує політична наука. Такий підхід не враховує багатогранність і диференціацію політичних процесів, звужує предмет дослідження і позбавляє її права на самостійне існування. Прихильники другого підходу вважають, що соціологія політики вивчає політику. Але так як політика пов'язана з боротьбою за владу і визначає механізм владних відносин в державі, то в цьому випадку предмет соціології політики трактується розширено, але межує з предметом політичної соціології. Така позиція хоч і не позбавляє соціологію політики самостійності, але принижує її роль. Третій підхід визначає соціологію політики як спеціальну теорію, на основі якої відбувається дослідження на теоретичному та емпіричному рівні політичної поведінки індивідів в сфері політичного життя, форм і способів здійснення політики, її природи і цілей. «Соціологія політики – це наукова галузь, що вивчає соціальні аспекти політики. Соціологія політики є також спеціальною галуззю соціологічної науки загалом, у рамках якої вивчаються особливості політичних процесів, закономірності їх протікання і впливу на інші соціальні процеси, функціонування політичної системи суспільства, взаємозв'язок її ланок, стан і розвиток політичної культури різних соціальних верств на різних організаційних рівнях» [1, с. 11]. Такий підхід найбільш адекватно визначає зміст соціології політики і дозволяє визначити основні напрямки дослідницької діяльності в рамках цієї теорії.

Оскільки питання співвідношення соціології і політики складне й неоднозначне, то таким самим складним є і співвідношення політології – як основної політичної науки і соціології політики. Практично це питання єдності і суперечностей, розбіжностей між соціальною теорією і практикою.

Поява соціології політики як самостійної галузі знання пов'язана з діяльністю німецького соціолога Макса Вебера. На відміну від К. Маркса, він зосередив свою увагу на пошуку внутрішніх чинників дій людини. Проаналізувавшивеликий пласт історичного матеріалу М. Вебер

довів, що ідеї, уявлення, цінності є рушійною домінантоюїх соціальної поведінки не меншої ніж економічні умови життя. Соціологія (соціологія релігії або соціологія політики), – писав М. Вебер, – «є наука, яка прагне, витлумачуючи, зрозуміти соціальне дію і тим самим каузально пояснити його процес і вплив» [2, с. 602].

Підхід М. Вебера надав поштовх до подолання домінуючого положення марксизму в соціології. Він заклав основи плюралістичного підходу в соціальному пізнанні та сприяв розвитку багатьох нових напрямків в соціології політики, таких, як теорія політичних еліт.

Теорія політичних еліт багато в чому виникає як відповідна реакція на поширення ідей марксизму і практики масових революційних рухів кінця XIX – першої чверті XX століття. Засновниками теорії по праву можуть вважатися представники, так званої, макіавелівської школи Ґаетано Моска, Вільфредо Парето, Роберт Міхельс.

Ґ. Моска показує дві можливі тенденції розвитку еліти – це аристократична і демократична тенденції. Перший тип еліти за рахунок своєї закритості і не мобільності закриває будь-який доступ до себе іншим верствам суспільства, що веде до його повного виродження. Друга тенденція найчастіше бурхливо розвивається під час сильних соціальних змін, і тоді відбувається поповнення еліти представниками соціальних низів, які для цього найбільш підготовлені. Розвивається таким чином еліта найбільш продуктивна і рухлива.

Для Г. Моски головне в правлінні еліти – ідея, за допомогою якої правляча меншість прагне виправдати свою владу, намагається переконати більшість у легітимності цієї влади.

В свою чергу, відповідно до теорії В. Парето, еліти – це ті, хто керував завжди, керує зараз і має силу і волю, щоб продовжувати керувати далі, призначаючи собі наступників. «Еліта – це вибрана частина населення, інша його частина тільки підлаштовується до отриманих від неї стимулів» [3, с. 168].

Таким чином, в кінці XIX ст. і в першій половині XX в. в соціології були створені нові теоретичні підходи до аналізу політики і влади, багато в чому відмінні від пануючих в суспільстві філософських і правових уявлень. Політика і влада стають об'єктом дослідження декількох областей знання, серед яких соціологія поступово стверджує своє розуміння і бачення проблем. Важливим етапом у розвитку політичної соціології стає її наступний етап, який збагачує політичну науку декількома парадигмами.

«Поява технічних можливостей швидкого подолання географічного простору і передачі інформації в режимі реального часу в кінці XX ст. зумовили формування нової соціальної системи стратифікації. Найважливішим соціальним наслідком ґлобальної просторової рухливості є утворення такого рівня соціокультурних взаємодій, який не залежить від простору, точніше від локальних культурних, нормативних та інших умов» [4, с. 186].

Зростання динаміки соціальних змін і конфліктів у всьому світі, в другій половині XX століття, а також поява криз в системах представницької демократії, що супроводжується зростанням недовіри до її

основних інститутів і посиленням протестної поведінки, призвело до появи в політичній соціологіїнових парадигм.

Парадигма конфлікту стала своєрідною альтернативної парадигми класової боротьби, створеної в рамках марксистської методології. На відміну від теорії класової боротьби, яка стверджувала неминучість поступового відмирання держави, теорія конфлікту вважає соціальну напруженість найважливішою умовою нормального функціонування і розвитку будь-якої суспільної системи. Внаслідок цього, теорія конфлікту приходить до висновку, що політичне життя органічно включає в себе боротьбу за розподіл і перерозподіл влади, і тому боротьба за владу була, є і буде основою політики.

Боротьба за панування є необхідна умова існування політичного організму, вона створює необхідні гарантії здійснення цивільних і політичних прав і свобод, а також сприяє зміні політичних систем шляхом дезінтеграції і дезорганізації застарілих політичних інститутів. Основним розробником теорії конфлікту стосовно політичної дійсності в XX столітті став німецький соціолог Ральф Дарендорф.

На відміну від К. Маркса, він вважав джерелом конфлікту не власність, а владу. Р. Дарендорф стверджував, що панування, а не власність, є універсальним феноменом людського суспільства. Згідно з його поданням, панування наділяє трьома повноваженнями: гарантувати і зберігати (консервативні) норми, розгортати і застосовувати (еволюційні) норми, встановлювати і змінювати (реформістські) норми.

Цим трьом аспектам права, створюваних пануванням, відповідають три класичні форми влади – судова, виконавча і законодавча. Панування як відстоювання власних інтересів. «Насильство відноситься до форми прояву соціальних конфліктів. Під нею маються на увазі засоби, які вибирають конфліктуючі сторони, щоб здійснити свої інтереси» [5, с. 143].

На зміну парадигмі конфлікту в соціології політики, в середині XX століття прийшла парадигма політичної культури. Одним із розробників цього напрямку був Габріель Алмонд. Феномен політичної культури, як його визначили самі автори концепції, має на увазі існування специфічних політичних відносин до політичної системи, її різноманітним елементам і ролі самої людини в цій системі. Це певна орієнтація на спеціальний набір соціальних об'єктів і процесів.

Дослідження, проведені в дусі веберівської «розуміючої соціології», привели до виокремлення трьох основних, або «чистих» типів політичної культури: «патріархальна, де немає конкретизації політичних ролей і де орієнтація звичайно не конкретизується; підданська культура, де ставлення до політичної системи в цілому є пасивним; третій тип активістський – культура участі, в якій члени суспільства чітко орієнтовані на систему в цілому» [6, с. 122].

Соціальні зміни другої половини XX століття сприяли створенню ще і інших підходів в соціології політики. Представники Франкфуртської школи звернули увагу на феномен розвитку в суспільстві культурної індустрії в якості результату демократизації культури і комунікації. Юркен Хабермас висунув концепцію, яка описує активність учасників виборчого процесу як різновиду діяльності з продажу товарів та послуг.

Пізніше в роботах французького соціолога П'єра Бурдьє була представлена концепція поля політики, в основу якої був покладений маркетинговий принцип. Його теорія поля в певному сенсі продовжує традиції Пітірима Сорокіна, що стосуються, зокрема, проведення відмінностей між фізичним і соціальним простором.

П. Бурдьє представляє соціальний простір як сукупність автономних полів (економічного, культурного, політичного, соціального), боротьби соціальних агентів за домінуючі позиції. «Соціальне поле можна описати як такий багатовимірний простір позицій, де будь-яка існуюча позиція може бути визначена, виходячи з багатовимірної системи координат, значення яких корелюється з відповідними різними перемінними» [7, с. 16].

На завершення, можна констатувати, що розвиток політичної соціології пройшов кілька періодів, в кожному з яких домінували ті чи інші підходи до вибору основного предмета дослідження. Загальною тенденцією розвитку політичної соціології, як і самої соціології, є перехід від методологічного монізму до помірного плюралізму. На сучасному етапі політична соціологія являє собою досить диференційовану галузь знань, що включає в себе різні парадигми аналізу і сприйняття політичної дійсності, це дозволяє говорити про мультипарадигмальності період її розвитку. Існування певної множини наукових парадигм відображає об'єктивний процес підвищення рівня складності політичних процесів і явищ, наукове пояснення яких сьогодні дуже складно дати виходячи з якої-небудь однієї теорії. Тому знання різних теорій і методів дослідження політики є необхідною умовою отримання професійної освіти сучасного соціолога та своєрідний тест на приналежність до професійного співтовариства.

Список використаної літератури:

1. Головатий М. Ф. Соціологія політики: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: МАУП, 2003. – 504 с.
2. Вебер М. Избранные произведения. Москва: Прогресс, 1990. – 806 с.
3. Pareto V. Trattate de Sodologia Generali. Milano, 1964. – Vol. I.
4. Горський С. В. Сучасне місто як віртуальне село // Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти: зб. наук. пр. Вип. 1 – Київ: КНУКіМ, 2018. – 284 с.
5. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта // Социологические исследования. Москва, 1994. – № 5. – С. 142-147
6. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильность демократии. // Политические исследования. Москва, 1992. № 4. С. 122-135.
7. Бурдье П. Социология социальной пространства // СПб.: Алетейя, 2007. С. 288.

Ключові слова: соціологія політики, політика, влада, політичні еліти, контреліта, конфлікт, політична культура, соціальний простір, політичне поле.

Ключевые слова: социология политики, политика, власть, политические элиты, контрэлита, конфликт, политическая культура, социальное пространство, политическое поле.

Key words: sociology of politics, politics, power, political elites, counter elite, conflict, political culture, social space, political field.

ІВАНОВА АНАСТАСІЯ В'ЯЧЕСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЗРАЗКІВ У ПОЛІТИЧНІЙ ПОВЕДІНЦІ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Сфера політичних відносин репрезентує найширший діапазон проявів демократизації українського суспільства. В світлі політичної кризи в державі, монополізації політики, делегітимації політичних та державних структур, відсутності належного рівня діалогу влади та суспільства в процесі прийняття важливих соціальних рішень, нерідко дезінтеграційних впливів політичних еліт на міжрегіональні відносини сформована доволі складна соціально-політична ідентифікація українського суспільства з багатьма негативними проявами. Не менш актуальний чинник такої політичної ситуації – глибока корумпованість політичної системи, соціальна несправедливість, проблеми демократичного транзиту та незавершеності формування громадянського суспільства. Всі ці чинники неодмінно спричиняють соціальні наслідки у вигляді неінституціональної моделі політичної участі та антитолерантної парадигми соціально-політичних відносин.

В процесі реалізації європейського курсу розвитку існує необхідність зміни моделей політичної поведінкиукраїнського суспільства, а отже й актуалізується потреба досліджень проблематики інституту толерантності в контексті впровадження демократичних зразків в українську соціально-політичну та правову дійсність, а також розробки комплексних заходів попередження інтолерантних проявів в політичній поведінці суспільства.

Україна знаходиться на етапі демократичного транзиту, однак, часткова лібералізація, що відбувається в українських політико-правових реаліях не призвела до повної трансформації, зокрема громадянського суспільства. Таким чином, моделі політичної поведінки залишаються досить нестабільними та призводять до деструктивних проявів у суспільно-політичних та суспільно-владних відносинах.

Важливий аспект зазначає О.О. Царенко, який підкреслює взаємозалежність процесів демократизації та розвитку демократичної політичної культури українського суспільства. Оскільки формування демократії та ефективне функціонування її провідних інститутів неможливо без встановлення належного рівня політичної культури громадянського суспільства, зокрема політичних цінностей, норм, переконань, що безпосередньо формує шаблони політичної поведінки громадянського суспільства в соціально-політичних процесах. Як відзначає науковець: «Зміни в політичній культурі мають поєднуватися із змінами у політичній поведінці. При відсутності готовності людей прийняти демократичні принципи, нав'язані їм політичні інститути не зможуть функціо-

нувати». «Культура виступає своєрідним інформаційним фільтром суспільства. Зміни економіки, суспільно-політичного устрою мають поєднуватись із змінами в політичній культурі» [4, с. 177]. Таким чином, існує необхідність впровадження основ демократичних цінностей політичної поведінки на рівні соціально-політичної парадигми українського суспільства.

Отже, процес демократизації тільки в його поєднанні зі всіма сферами суспільно-політичного розвитку може бути ефективно впровадженим в українські політичні реалії. Дослідник М. Обушний відзначає пріоритетну роль процесу демократизації для трансформації української соціально-політичної системи: «Сьогодні саме демократизація суспільного життя є основою розв'язування життєвих проблем людини та побудови громадянського суспільства…» [2, с. 12].

Однак, сучасна дійсність характеризується проблемними тенденціями проявів політичної поведінки українців, а саме політичних конфліктах, інтолерантності, дискримінації та зіткненнях на основі різності політичних переконань. Так, в моніторингах міжнародних організацій з прав людини не рідко серед проблем демократизації української соціально-політичної системи відзначають впровадження засад толерантності та поширення проявів неінституційних форм суспільно-політичних відносин.

Розповсюдження нестабільних проявів політичної поведінки українського суспільства підкріплюється проблемами регулювання державними органами різних форм інтолерантності, радикальної поведінки, проблемами їх кваліфікації та розслідування. Дисфункція правозастосування є ще одною проблемною тенденцією. Оскільки, що стосується законодавчого закріплення, можна відзначитидосить розвинену правову основу в сфері захисту людини від різних форм прояву нетолерантності, дискримінацій та інших неінституціональних форм політичної поведінки, однак практична реалізація закріплених правових засад має деякі складності.

Дослідник Ф. Рудич відмічав таку проблемну тенденцію, а саме, направленість політичних суб'єктів на фрагментацію суспільства за ідеологічними та національними критеріями. Що може бути ще одним чинником сповільненого процесу демократизації української спільноти. Дослідник підкреслює, що саме державна політика, яка не враховувала різноманітні направлення, багатонаціональний та ментальний склад українського суспільства здатна творити штучнийрозкол українського суспільства [3, с. 8]. Це сповільнює становлення демократичних цінностей в політичній культурі суспільства та акцентує увагу на фрагментації та нетерпимості. Так само О. А. Корнієвський відзначає перешкоди на шляху консолідації та формування демократичної політичної нації українців в політизації відмінностей українського соціуму. Особливо негативним вбачається діяльність різних організацій етнічних, громадських, а ми вважаємо, в особливості, політичних організацій, партій, окремих політичних та державних діячів, яка направлена на «політизацію етнічності та етно-регіональних відмінностей» [1, с. 32-

38]. Таким чином, демократизація влади також може бути об'єднуючим чинником та сприяти соціально-політичній стабільності та узгодженості різноманітнихсегментів українського суспільства.

Культивування в суспільстві почуття спільності не тільки на основі національної або етнічної, а й загальнолюдської єдності, формує алгоритм рішення проблем інтолерантності та умову формування демократичних зразків політичної поведінки громадян. Засади впровадження патріотичності як загальнонаціонального інтегруючого чинника, який сьогодні активно використовується в стратегії державної політики, представляє важливе, однак, як виявляється на практиці, не виняткове місце в процесі розвитку демократичної політичної моделі. Подібні інструменти складають основу для формування культурної єдності нації, однак, побудова політичної нації неможлива без загальносуспільного визнання цінності індивідуального права та права «інших» суб'єктів незалежно від їх національної, культурної, політичної, економічної та інших ідентичностей. Це є фундаментальною ідеологічною платформою в процесі демократичної трансформації політичної свідомості українського суспільства на шляху європейського будівництва.

Список використаної літератури:

1. Корнієвський О. А. (2012) Нація і громадянське суспільство. Українська політична нація: проблеми становлення. К.: НІСД, 384.
2. Обушний М. (2014) Демократичні традиції українців у цивілізаційному вимірі. Українознавчий альманах, 17, 12-18.
3. Рудич Ф. (2011) Політичний режим в Україні: тенденції формування. Політичний менеджмент, 5, 3-12.
4. Царенко О. О. (2013) Політична культура як чинник впливу на політичну поведінку громадян. Панорама політологічних студій, 10, 176-182.

Ключові слова: демократичний транзит, демократизація, громадянське суспільство, політична поведінка, політична культура, політична свідомість, трансформація, толерантність.

Ключевые слова: демократический транзит, демократизация, гражданское общество, политическое поведение, политическая культура, политическое сознание, трансформация, толерантность.

Key words: democratic transit, democratization, civil society, political behavior, political culture, political consciousness, transformation, tolerance.

ВАЙЄР АЛІНА МАРЛЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри політичних теорій

ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЯ ЯК ФОРМА САМООРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасні інформаційні системи надають набагато більшу свободу вибору інформації і дій. У віртуальності можливість обміну досвідом, аналізу того, що відбувається; прогнозування майбутнього набагато більша. Інтернет-комунікація відбувається миттєво, інформація виходить і передається миттєво, кордони міжсуб'єктами, які беруть участь у взаємодії, стають віртуальними.

Нова інформаційна культура, використовуючи комп'ютерні технології, дозволяє перенести всі специфічні риси самоорганізації у віртуальний простір, в якому цих специфічних особливостей стає більше. Особисте спілкування групи в рамках віртуального простору заміняється обміном інформаційними повідомленнями і образами, які несуть певний семантичний зміст.

Існує ряд методів подання життєвих ситуацій в умовах самоорганізації. Це, наприклад, динамічний підхід школи Курта Левіна [1]. Цей дослідник визначав наскільки ті чи інші динамічні концепції організації і самоорганізації вірні не на рівні теоретичних побудов, а при реальній роботі з групами. Саме Курт Левін використав метод аналізу вражень учасників групи, який передбачає, що реальна користь самоорганізації не може бути оцінена ззовні. Користь самоорганізації може бути оцінена тільки учасником групи. Відповідно, думка учасника є найважливішою одиницею аналізу.

Досліджуючи самоорганізацію у віртуальному просторі варто приділити увагу виключно людським факторам: тому, що має певний сенс, зміст. У контексті самоорганізації слід пам'ятати, що вона, будучи продовженням ключових взаємодій, «не може виконувати функцію рушійної сили поступального розвитку матерії без участі інформації, з якою вона тісно пов'язана» [2, с. 76].

Таким чином, соціальна еволюція відбувається в такий спосіб, що, чим більше інформації, тим швидше прискорюється процес трансформації суспільства, завдяки чому обсяг інформації зростає, що веде до еволюційних змін в геометричній прогресії. Прикладом можуть служити громадські та політичні події, які відбулися на хвилі глобалізації за останні три десятиліття. Зокрема, крах СРСР спричинив крах моделі двополярного світу, у зв'язку з цим поширилася ідеологія лібералізму, демократичного розвитку, успішно розвивається самоорганізації. Самоорганізація носить не тільки локальний характер, а може бути глобальною, як створення Євросоюзу, формування і поширення масової культури, розвиток мережі Інтернет тощо.

Але, щоб на шляху самоорганізації індивідів у групи не виникало катастроф і проблем, необхідно вирішити питання, пов'язані не з тех-

нологічною стороною самоорганізації, а з її розумінням на індивідуальному рівні.

Звертаючись до процесів самоорганізації у віртуальному просторі необхідно позначити роль національного сегмента інтернету у функціонуванні суспільного життя. Очевидно, що самоорганізація українців у віртуальності відбувається на цій базі. Тим не менш, поки цей сегмент залишається елітарним і стратифікованим середовищем, в якому домінують користувачі, з великим розривом між великими містами і сільськими районами. Таким чином, існує розрив між самоорганізацією людей в реальності і віртуальності.

При цьому частка активних користувачів Інтернету в Україні постійно зростає. І ті, хто використовують сайти соціальних мереж, набагато більше залучені в саму суть єдиної віртуальної групи, ніж користувачі інших країн [3]. Тим не менш широкий доступ до Інтернету має широкі потенційні можливості.

Крім того, на сьогоднішній день Інтернет в цілому і соціальні мережі, зокрема, в Україні євідносно вільними. На самоорганізацію в Інтернет-просторі в Україні не тиснуть так, як це відбувається, наприклад, в Російській Федерації чи Республіці Білорусь.

Більш контрольованим є, наприклад, телебачення. Хоч йдеться не про політичний тиск, а про належність каналів певним групам, що визначає стиль мовлення та ідеологію. Треба зазначити і те, що на відміну від Китаю і Ірану, які застосовують технічні системи фільтрації Інтернет-контенту, за даними Ініціативи «Відкриті мережі» (ONI), Україна не бере участі в технічній фільтрації «першого покоління» Інтернет-контенту.

Безумовно, Інтернет-комунікації є формою самоорганізації, саме в Інтернет-середовищі дозрівають політичні протести, або навпаки політичні симпатії, які можуть переміщатися з віртуального простору в реальний. В такий спосіб інтернет-комунікація підвищує рівень політичної активності соціуму і, разом з тим, створює платформу співпраці між державою і суспільством.

Список використаної літератури:

1. Левин К. Динамическая психология: Избранные труды / К. Левин – М.: Смысл, 2001. – 572 с.
2. Ровинский Р.Е. Самоорганизация как фактор направленного развития // Вопросы философии, 2002. – № 5. – С. 67-77.
3. Russia has World's Most Engaged Social Networking Audience // comScore : [веб-сайт]. 2009. July 2. URL: http://www.comscore.com/Press_Events/Press_Releases/2009/7/Russia_has_World_s_Most_Engaged_Social_Networking_Audience

Ключові слова: самоорганізація, Інтернет-комунікації, інформаційне суспільство.

Ключевые слова: самоорганизация, Интернет-комуникации, информационное общество.

Key words: self-organization, Internet-communication, information society.

ВЕРЕМЧУК ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

МІСЦЕ PR-ТЕХНОЛОГІЙ У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ В УКРАЇНІ

Використання PR-технологій в Україні в останній час стало доволі стрімко зростати, що призвело до розвинення цієї галузі. Така популярність піару, стала зумовлена усвідомленням вітчизняною елітою необхідності застосування конкурентоспроможних технологій у багатьох сферах життєдіяльності суспільства та активним впровадженням західних зразків ведення справ та політики. Водночас таке впровадження має ряд проблем такі, як відсутність адаптованої до вітчизняних умов моделі впровадження, недостатня науково-теоретична й практична бази.

PR-це спеціальна налагоджена система створення іміджу, впливу на суспільну свідомість, управління політичними структурами, лобізму, налагодження зв'язків між суспільством і владою, просування товару, послуги, особи або компанії на ринку, шляхом створення певного образу, ділової репутації компанії, фірми або окремої людини. Політичний PR практично нічим не відрізняється від звичайного. Він на сьогоднішній день виступає ефективним інструментом управління електоральним процесом, масами й формування позитивної громадської думки про певну партію чи окремого кандидата [1].

Також він впливає у певній мірі на формування політичної культури, нових управлінських технологій, суспільних політичних поглядів. Його метою є формування стійких каналів взаємодії між особами політичного процесу, що поєднують в собі формальні й неформальні зв'язки, а також враховує багатовекторність і невизначеність процесів, що протікають. Основне завдання PR-технологій – створити добровільне взаєморозуміння між кандидатами і виборцями [2].

Інформаційний вплив на виборців через систему піар досягає своєї результативності тільки завдяки перетворенню цього посилання на внутрішнє мотиваційне порушення , до якого виборець поступово звикає і перетворює його в своє власне бажання, що стає переконливим способом вирішення його відповідних інтересів [3].

Серед вітчизняних вчених та науковців, вивчали дану тему В. Шабліовський, Г. Почепцов, Г. Алешина, В. Бебик, В. Бугрим, Л. Тимофєєва, О. Грищенко, О. Зернецька, І. Слісаренко, В. Панніто, Е. Пашенцев, А. Баранова, М. Назарова, Ю. Нисневич, А. Соловйова.

Над дослідженням питання піару, його розвитку і становлення працювали такі зарубіжні вчені, як К. Дойч, П. Бурдьє, М. Де Флер, П. Лазарсфельд, Ж.-М. Коттре, Г. Лассуелл, У. Ліппман, Д. Істон, П. Т. Барнум, І. Доман, Т. Джеферсон, Дж. Грюниг, Д. Вестингхауз, Е. Бернез, Ж. Л. Шабо.

Під час становлення України, як демократичної держави, у виборчих технологіях піар почаввикористовуватися в поєднанні пропаган-

ди з так званим чорним піаром, об'єднавши агітацію за окрему партію чи обранця, зспробами очорнити конкурентів у очах громадськості. Інструментом піару стали засоби масової інформації та друкованої агітації, пропагандистські, викривальні матеріали. Але практика прямої пропаганди швидко себе вичерпала, тож спеціалістам з PR-технологій довелося застосовувати аргументованіші форми впливу на свідомість населення. Наступним етапом використання стала реалізація політики маніпулювання, яку активно використовували під час президентських виборів 2004 року.

На сьогоднішній час політична грамотність у виборців суттєво зросла, розширилися їх знання про прийоми та способи політичних маніпуляцій у виборчих кампаніях. Тому експерти та політтехнологи перестали використовувати стандартні методи переконання і перейшли до більш тонких прийомів [4]. Ефективним та популярним у використанні з піар методів в сучасній Україні, став «принцип зближення», який призводить до того що особам, які є зацікавленими у створенні позитивного піару, доводиться бути більш публічними й відкритими для громадян, наближеними до них. Використання цього принципу можливо простежити під час передвиборчих компаній кандидатів на пост Президента України 2014 та 2019 років.

Список використаної літератури:

1. Рихлік В.А. Сучасні технології політичного лобіювання /В.А. Рихлік// Політологічний вісник. – К.: Вадекс. – 2015. – Вип. 77. – С. 319.
2. Політичний піар [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://fzgij.knukim.edu.ua/novyny/762-politychnyi-piar
3. Лиснічий В. В. Сучасний виборчий PR. – С.: «Евріка», 2001. – 480 с
4. Зубарєва М.А. Робочі аспекти PR в України / М. А. Зубарова // Наукові записки Інституту журналістики. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2369.

Ключові слова: піар, PR-технології, виборчі технології, передвиборча компанія, політичний процес.

Ключевые слова: пиар, PR-технологии, избирательные технологии, предвыборная компания, политический процесс.

Key words: PR, PR-technologies, election technologies, election campaign, political process.

КОВАЛЬОВА ОКСАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В Україні одночасно наклалися декілька чинників, що загрожує значноюдестабілізацією в країні. Окрім фінансової кризи та торгівельних війн, світова пандемія коронавірусної хвороби зараз має домінуючий вплив не тільки на економічні процеси, але й політичні. Заходи, що спрямовані на запобігання її поширенню, виявили глибокі проблеми державного управління та систем соціального забезпечення. Ситуація розгортається дуже швидко. Наразі державні інститути такі як система соціального забезпечення, охорони здоров'я і освіти перебувають в процесі реформування. Тому в таких сучасних умовах, дії політиків мають бути комплексними та стратегічними. Правильним рішенням буде мінімізація тих ризиків, на які є можливість вплинути, та пріоритизація дій влади.

Найбільшого захисту під час пандемії потребують найвразливіші групи: літні люди, бездомні, неформально зайняті, люди з низьким доходом, тощо. Верховна Рада України запровадила відповідальність у вигляді штрафів, обмеження або позбавлення волі за порушення правил запобігання хворобам [1]. Залучені до неформальної торгівлі люди (торговці на вулицях) є особливо вразливими до економічних наслідків пандемії, оскільки мають нестабільний і невисокий дохід, а також позбавлені захисту своїх трудових прав та оплачуваного лікарняного. Отже жертвами карального підходу до забезпечення правил карантину можуть ставати люди, які вимушено порушують їх в умовах низької оплати праці, неформальної зайнятості чи бідності, а також ризику втрати доходів. Накладання штрафів, особливо, за відсутності економічної підтримки, лише погіршує становище вразливих груп.

В сучасних умовах, коли органи влади не надають необхідні послуги усім соціально-вразливим групам, цю функцію беруть на себе сервісні організації, активісти і волонтери. Хоч вони і виконують життєво важливу роботу, однак не можуть замінити собою державну систему соціального забезпечення, наприклад, створити достатню мережу притулків для бездомних або жертв домашнього насилля. Активісти стикаються з проблемами вигорання та відсутності сталої підтримки, у першу чергу, фінансової. Навіть у кризових ситуаціях держава не відразу визнає такі ініціативи критично важливими для забезпечення життєдіяльності.

Запроваджуючи каральні заходи, держава має бути особливо чутливою до їхніх соціальних наслідків і можливого впливу на збільшення нерівностей. Усі обмеження і покарання повинні базуватися на доказах і бути достатньо обгрунтованими та виправданими. Держава має мобілізувати ресурси для підтримки бездомних і найбільш вразливих категорій

населення. Це може бути ряд соціальних програм, таких як наприклад скасування плати за ночівлю у муніципальних притулках і відкриття тимчасових пунктів ночівлі, у тому числі, з використанням порожніх готелів і помешкань подобової оренди. Для забезпечення їжею можна залучити закриті заклади громадського харчування і освіти.

Необхідне також посилення координації зусиль держави і громадянського суспільства на різних рівнях заради захисту найвразливіших категорій населення. Важливо провести аналіз, чи не залишають державні політики і активістські ініціативи поза увагою потреби якихось соціальних груп, що перебувають у скрутних умовах і потребують допомоги.

Таким чином, державі варто розширити систему допомоги для соціально-вразливої групи населення. Вона має включати створення притулків, соціальних пралень і їдалень. Нагальною є потреба запровадження для них комплексноїпрограми реінтеграції на ринок праці і в загалом у суспільство.

Необхідне збільшення державної підтримки волонтерських та інших організацій громадянського суспільства, зокрема, шляхом надання проектного та інституційного фінансування, а також соціального замовлення.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 02.04.2020 р., No 530-IX [Електронний ресурс] / Законодавство України. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-20. – Назва з екрану.

Ключові слова: держава, політичний процес, соціальна допомога, пандемія, державна підтримка.

Ключевые слова: государство, политический процесс, социальная помощь, пандемия, государственная поддержка.

Key words: state, political process, social assistance, pandemic, state support.

САВОН КАТЕРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

КАТЕГОРІЇ БРЕНД, ІМІДЖ, ОБРАЗ ТА РЕПУТАЦІЯ ДЕРЖАВИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність теми дослідження пов’язана з використанням широкого категоріального апарату для аналізу процесу позиціонування держави в умовах глобалізації.

Над даною проблематикою працювали такі вчені, як А. Буман, І. Василенко, О. Карий, І. Кисельов, О. Семченко, О. Симоненко, Є. Шестопал та інші.

Розмірковуючи про поділ понять «образ» та «імідж», Є. Шестопал стверджує: «Іміджем я називаю враження, яке створюється цілеспрямовано і свідомо, а образом – те, що формується спонтанно. Образ можна конструювати спеціально, і тоді він стає іміджем. Образ існує завжди, його можна описати точно і різнобічно» [6].

Вперше поняття «образ держави» стало застосовуватися під час Холодної війни. К. Боулдинг використовував це поняття для пояснення причин ворожості серед держав. Він же довів «існування національних образів «інших» держав у міжнародній системі» [3].

Етимологія слова імідж походить від латинського «імаго», що означає «імітувати» [4, с. 119]. У політичному лексиконі пострадянських держав поняття «імідж» почало застосовуватися з середини 90-х років XX ст. у контексті «іміджу політика» [7, с. 353]. Проте мистецтвом створення іміджів майстерно володіли ще помічники фараонів в Стародавньому Єгипті. А будь-яка монархія в період нової історії включала певний штат людей, які займалися розробкою та обслуговуванням церемоній спілкування царської особи з підданими.

Імідж держави – це цілеспрямовано сформований образ інституту держави, призначений справити емоційно-психологічний вплив на реципієнта державних послуг. Імідж включає певні ціннісні характеристики і покликаний впливати на внутрішній стан суб'єкта з метою популяризації, реклами. Іноді, характеризуючи імідж, говорять про «картинки в голові». Імідж держави може бути внутрішнім і зовнішнім, змішаним, суперечливим, слабким. У формуванні іміджу важливі стереотипи, міфи та асоціації [5].

В англомовному середовищі поняття «образ держави» не використовується. «Імідж держави» в зарубіжній науковій думці включає в себе «образ», тож багатонауковців ототожнюють ці поняття.

Якщо порівнювати репутацію держави та її імідж, то можна стверджувати, що імідж завжди буде конструюватися на емоційних чинниках, тоді як репутація має раціональний підтекст за допомогою фактів.

Класичне визначення бренду дав Девід Аакер, визнаний фахівець в області менеджменту. «Бренд – це багатосторонній конструкт, що складається з функціональних, емоційних, комунікаційних і стратегічних елементів, які у своїй взаємодії сприяють утворенню унікального набору асоціацій у свідомості споживачів» [1].

На відміну від іміджу, бренд завжди має позитивну оцінку, тоді як імідж може бути негативним. Бренд може бути розвинутим, і таким, що розвивається. Дана класифікація залежить від впізнаваності бренду [2].

А. Буман стверджує, що імідж держави – це суб'єктивне відношення до держави зарубіжною спільнотою, тоді як репутація держави – узагальнена суспільна думка щодо іншої спільноти. Репутація та імідж завжди пов'язані з міжнародним сприйняттям, на противагу державній ідентифікації та бренду. Державна ідентифікація – це набір відмінних рис держави пов'язаний з власною уявою про себе. Бренд – стратегічне

повідомлення про свій образ. Бренд і ідентифікація держави створюються на основі внутрішнього сприйняття [8, с. 37].

Ідентифікація і імідж держави за визначенням Бумана, у вітчизняній науковій думці може бути прототипом внутрішнього і зовнішнього іміджу держави, який виражається у тому, як держава сприймається у зарубіжній спільноті, та серед населення, що проживає у певній державі.

Отже, бренд, імідж, образ та репутація – різні поняття, проте в залежності від характеру досліджень, вони можуть бути використані як синоніми. Найбільш поширеною виявилася позиція, згідно з якою образ держави – це найбільш загальна категорія, яка охоплює весь обсяг уявлень про країну – від філософського аналізу до прикладних досліджень. Імідж країни в даному випадку є вужчим поняттям і означає образ, на який намагаються впливати з метою зміни. Бренд держави включає в себе реалізацію позитивних рис держави з метою отримання економічних благ, що, з однієї сторони об'єднує бренд з іміджем, проте відрізняєпо галузям і цілям здійснення. А репутація стосується більш економічних та раціональних складових, які відображені у різноманітних міжнародних рейтингах.

Тож маючи певні особливості, ці поняття доповнюють одне одного, характеризуючи різні аспекти моделі позиціонування держави та допомагають створювати її цілісне сприйняття.

Список використаної літератури:

1. Василенко І. А. Державне і муніципальне управління [Електронний ресурс] / І. А. Василенко // М.: Юрайт. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://stud.com.ua/74931/ekonomika/derzhavne_i_munitsipalne_upravlinnya / Aaker D. A. Building Strong Brands, Free Press. N. Y 1996. P. 68.
2. Карий О. І. Імідж міста як фактор його розвитку / О. І. Карий // Економіка та держава. – 2010. – № 10. – С. 35-37. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2010_10_10.
3. Киселев И. Ю. Образы государств в международных отношениях: механизмы трансформации [Електронний ресурс] / И. Ю. Киселев // Полис. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: https://www.politstudies.ru/files/File/2003/3/Polis-2003-3-Kiselev.pdf. / Boulding K. 1959. National Images and International Systems. – Journal of Conflict Resolution, № 3.
4. Милосердна І. М. Імідж політичного лідера як категорія PR-технології / І. М.Милосердна. // Актуальні проблеми політики Одеса : Фенікс. – 2019. – С. 118-134.
5. Семченко О. А. Іміджева політика України [Електронний ресурс] / О. А. Семченко // Академія. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/70814/politologiya/imidzheva_politika_ukrayini/
6. Семченко О. А. Іміджева політика України [Електронний ресурс] / О. А. Семченко // Академія. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: https://pidruchniki.com/70814/politologiya/imidzheva_politika_ukrayini/Шестопал Е. Б. Образы государств, наций и лидеров / Под ред. Е. Б. Шестопал. М.: Аспект Пресс, 2008. – 288 с.

7. Симоненко О. В. Інформаційні основи у формуванні іміджу сучасних політичних лідерів України [Електронний ресурс] / О. В. Симоненко // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]. – 2014. – Вип. 2. – С. 352-364. – Режим доступу до ресурсу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_2_28
8. Buhmann A. Measuring country image. Theory, method, and effects. [Електронний ресурс] / A. Buhmann // Springer Fachmedien Wiesbaden. – 2016. С. 37-40. – Режим доступу до ресурсу: https://www.academia.edu/27715438/Measuring_country_image._Theory_method_and_effects.

Ключові слова: бренд держави, імідж держави, образ держави, репутація держави.
Ключевые слова: бренд государства, имидж государства, образ государства, репутация государства.
Key words: country brand, country image, country representation, country reputation.

ТАРКІН ВАСИЛЬ ПАВЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ПРОПАГАНДА ЯК МЕТОД ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ВІЙНИ: ПОЛІТИЧНИЙ КОНТЕКСТ

Пропаганда з давніх часів використовувалася у політиці, щоб довести своє імператорське коріння, як це було при сходженні Дарія I на перський престол бл.515 р. до н.е., перемогти ворога як афінський полководець Фемістокл у 480 р. до н.е. або явно перебільшити свої особисті заслуги, як Юлій Цезар у Галльській війні. Останньому, можна завдячити упровадженню концепції пропаганди у тому вигляді, у якому ми розуміємо її сьогодні – возвеличена, добре написана та дещо театральна. А саме уведення терміна «пропаганда» і його формалізація відбулося католицькою церквою і дослівно означає «та, що підлягає розповсюдженню».

Дослідники визначають пропаганду як: 1) фабрикацію і розповсюдження повідомлень, які спотворюють факти, створюють дезінформацію з метою просування державних інтересів [3]; 2)багатоелементну політичну технологію, орієнтовану на управління суспільством шляхом формування у реципієнтів міцних соціальних установ і стереотипів, що відповідають інтересам комунікатора [1].

На наш погляд, пропаганда – це метод інформаційно-психологічної війни, що характеризується комплексом дій – переконання, розповсюдження ідей, думок, доктрин, ідеології, чуток та іншої інформації (чи дезінформації), що впливають на цільову авдиторію із метою її примушування до певного способу поведінки й мислення.

Політичну пропаганду визначають як діяльність, спрямовану на формування чи швидку зміну у вказаному напрямку політичних позицій і політичної поведінки індивідів [2].

Ознаками політичної пропаганди є: 1) публічність і масштабність; 2) дуальність – має за мету не лише впливу на маси (наприклад, шляхом надання неправдивої інформації), але й їхцілоспрямовану дезінформацію (коли приховується реальний стан речей); 3) наявність широкого інструментарію(зображення, друк, промови, символи, лозунги і т.д., які здатні нести полеміку, зіштовхувати протилежні сторони); 4) комплексність – відбувається разом з іншими засобами регулювання соціальної поведінки мас (наприклад, адміністративний, економічний примус).

Пропаганда виконує ряд функцій: 1) дезінформації – грає особливу велику роль у зовнішній пропаганді, у якій об'єктом є ворог держави; 2) викриття – виявлення неправдивої інформації і її обнародування; 3) агітації – домогтися визнання ідеології або політичної системи; 4) інтеграції – об'єднання і укріплення структур; 5) інформації – елемент пропагандистського повідомлення, яке згодом інтерпретується. Політична віра потребує не лише міфів і утопій, ритуалів і символів, вона також повинна ефективно надходити у маси.

Типологія пропаганди є різноманітною, однак у політичному контексті особливо актуальними є:

1. У залежності від ступеню фальсифікації контенту: «біла» пропаганда – надходить від чітко визначеного мовника; «сіра» – джерело повідомлення може бути не може бути правильно ідентифіковане й інформація, яка надійшла є не зовсім точною; «чорна» – характеризується неправдивим джерелом повідомлення, яке приховує реального відправника і брехливою інформацією.

2. За спрямуванням впливу: зовнішня (зазвичай використовується під час ведення воєнних дій, спрямована на громадян інших країн) і внутрішня (направлена на громадян власної держави).

3. За способом розповсюдженням: пряма – особистий контакт відправника з отримувачем, який характеризується прямотою, зворотнім зв'язком, невеликою дистанцією (наприклад, при зустрічі кандидатів із електоратом) і непряма – через ЗМІ, які стають посередниками у пропагандистському процесі.

В українському політичному просторі найчастіше вживаними є:

1. Маніпуляції свідомістю, за словами В.І. Левашова та В.І. Староверова, «такий вид управління поведінкою особистості, соціальної групи, суспільства чи планетарного соціуму, при якому використовуються приховані методи соціально-психологічного впливу на підсвідомість людей…» [4]. Конкретними прикладами можуть слугувати: 1) маніпуляція соціологічничними опитуваннями – часто соціологічні служби, які проводять опитування ангажовані конкретним кандидатом або політичною партією, звідси й вигадування потрібних «замовнику» цифр, і раптовий злет рейтингу і поява у ЗМІ заголовків у стилі: «Гриценко наздоганяє Тимошенко у президентському рейтингу» – опитування GfKUkraine» (хоча, як зрештою виявилося опитування проводив центр Corestone); 2) політична реклама, яка не обмежується позитивною характеристикою партії чи кандидата, але й включає негативне зображення опонента: так, у передвиборчій гонці Андрія

Парубія, який йшов до ВРУ від партії «Європейська солідарність» на рекламних бордах було зображено, як такого, що висувається від «Опозиційного блоку» зі словами – «Ківа – це моя квота».

2. Фальсифікації історії чи її спрощення –погляди на історичні факти кожного громадянина залежать від середовища, у якому він знаходився, тому людям із Сходу важко пояснити, чому Бандера національний герой, так само як і те, чому свого часу особисті погляди В.Ющенка вилилися у загальнодержавну позицію: «Роман Шухевич – герой України», а суб'єктивізм П.Порошенка призвів до присвоєння живим членам УПА статусу ветеранів бойових дій. Політичний продаж історичної пост-правди може бути обумовлено різними причинами: тут, і розрахунок на підтримку на майбутніх виборів, і штучне вигадування внутрішніх і зовнішніх ворогів, і глобальне – відвернення пильного ока народу від соціально-економічних проблем.

3. Обман чи самоцензура ЗМІ – «ідеологічнй контроль» радянських часів змінила ідея самоцензури, суть її – не задаватися питаннями, які могли б привести до проблем їх бізнес-власників. Цінність інформації – пріоритет відкладений, важливіше – маса, яка буде залучена й політичне зміцнення становищаконкретних осіб. Обман як інструмент пропаганди полягає у: 1) повідомленні неправдивих фактів; 2) замовчування інформації, яка повинна бути доведена до відома (наприклад, замовчування фактів біографії,які можуть закріпити у свідомості потрібну думку). Цікавим у цьому контексті є фреймінг, суть якого найкраще відтворив політтехнолог Френк Ланц, сказавши «головне, не те, що ти говориш (авдиторії), а те як ти це говориш», одне й те саме поняття залежно від акцентів, може виглядати як негативно, так і позитивно.

4. Вказівка на «жертовне ягня» або ворога – якими виступають як конкретні особи, так і погляди, ідеї, програми, організації та їх діяльність: «Там за рогом, особливо коли ви на колінах – стоїть Путін і чекає вас» – сказав колишній президент П.Порошенко під час виборчої агітації у 2019.

Популярними також є промови з точним вибором термінів; популізм; повтор тем, фактів, концепцій; мовчання; унікальність повідомлення; евфемістичні формулювання тощо.

Сучасна людина не живе у «вежі із слонової кістки», тому підвладна психологічним емоціям – вражати які покликана пропаганда. Створення певних ярликів, образів і зв'язків, зумовлені політичними «доказами» і параноєю – результат її роботи. Розповсюдження «доброго слова» у політиці має на меті вплив на цінності й не завжди негативний. Так, використане у системі охорони здоров'я «куріння убиває» – теж містить ознаки пропаганди, однак такий стан речей вважається похвальним.

Список використаної літератури:

1. Абдулова В.Ф. Современная государственная пропаганда: теоретические и прикладные аспекты [Електронний ресурс] / В.Ф. Абдулова // Автореф. дисс.канд.полит. наук: 23.00.02, 2007. – Режим доступу:

https://www.dissercat.com/content/sovremennaya-gosudarstvennaya-propaganda-teoreticheskie-i-prikladnye-aspekty.
2. Говорухина К.А. Политическая пропаганда в тоталитарном обществе [Електронний ресурс] // Автореф. канд. полит наук: 23.00.02. Краснодар, 2002. – Режим доступу: http://cheloveknauka.com/politicheskaya-propaganda-v-totalitarnom-obschestve.
3. Кастельс М. Власть коммуникации [Текст]: учеб.пособие / М.Кастельс; пер.сангл. Н.М. Тылевич; под. науч.ред. А.И. Черных; Нац. Исслед. ун-т «Высшая школа экономики». – М.: Изд.дом Высшей школы экономики, 2016. – 564, [4] с.
4. Левашов В.И., Староверов В.И. Манипулирование общественным мнением: социологические аспекты анализа / В.И. Левашов, В.И. Староверов // Социология власти. – 2009. – № 4. – С. 28-42.

Ключові слова: інформаційно-психологічна війна, пропаганда, маніпуляція, вплив, фабрикація, дезінформація.
Ключевые слова: информационно-психологическая война, пропаганда, манипуляция, влияние, фабрикация, дезинформация.
Key words: information and psychological warfare, propaganda, manipulation, influence, fabrication, disinformation.

ВОРОБЙОВ ВІТАЛІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

КОМУНІКАТИВНЕ КОНСТРУЮВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА

Політичне представництво, як ідея та феномен суспільного життя демократичних країн, активно розвивається. Сучасна демократія у глобальному масштабі функціонуєпереважно у формі саме представницької демократії. Ідея повного, адекватного представництва соціальних груп та спільнот у публічному управлінні та політиці, захист їх інтересів на державному рівні є привабливою і для пострадянських країн. В останні десятиліття представницьку демократію неможливоуявити-безрозгалуженої мережі горизонтальних та вертикальних комунікацій. Цей тренд є спільною рисою демократичних змін в усьому світі.

Для успіху представницької демократії необхідно, аби громадяни були демократично орієнтованими: вони мають вірити у демократію. Але саме із цим виникають певні проблеми у екс-комуністичних країнах, які здійснюють демократичний транзит. Комунікативне конструювання політичного представництва має сприяти формуванню правдивих уявлень про демократію, створенню атмосфери прийняття демократичних цінностей. Завданням політичної комунікації між владою та громадянами стає розробка раціональної аргументації щодо переваг демократичного представництва. Якщо громадяни не знахо-

дять підтвердження того, що представницька демократія працює в їх інтересах, то знижується рівень їх політичної участі, а рівень політичного відчуження, навпаки – зростає. У цьому питанні роль політичної комунікації є визначальною. Слід враховувати, що «У сучасних пізнавальних умовах переосмислюється і зазнає критики віра у всевладдя людського розуму, занепад «духу Просвіти», що у свій час забезпечив теоретичне обґрунтування пріоритету економічної цілераціональності. Якщо концепція модерну виходила з домінування цілераціональності (інструментальний розум), то тепер суспільство повинно вирішувати проблеми, породжені самою модернізацією, традиційні джерела солідарності мають бути замінені рефлексивним конструюванням соціальних зв'язків і нормативних угод» [8] .

Напряму ці виклики стосуються і системи представницької демократії ЄС, яка формується за трьома різними напрямками: через Європейський Парламент; опосередковано через їхні уряди в Раді; і шляхом внутрішніх виборів, на яких останні демократично підзвітні національним парламентам або громадянам. Адже, виявляються протиріччя між такими типами політичного представництва, як солідаризм, сингулярність та громадянськість (civicity). Для відтворення ефективної моделі європейської представницької демократії Р. Белламі та Д. Кастильоне пропонують посилити третій напрямок, відповідно до якого представницька демократія напряму пов'язується із активністю громадянського суспільства [2].

Політична комунікація, сприяючи конструюванню політичного представництва, дозволяє вирішити ще одну важливу проблему сучасності -подолання відчуження. Це завдання є вкрай актуальним для поставторитарних країн. Країни консолідованої демократії рухаються від «репрезентативної демократії до повного забезпечення демократичного представництва» [4].

Натомість, для України головним усе ще залишається подолання відчуження (економічного, політичного, комунікативного) громадян від влади. Існує прямий зв'язок між представництвом інтересів, політичною участю та демократією [6]

Політичне представництво є осердям демократії. Його відсутність спричинила політичне відчуження номенклатури (верхівки радянського режиму) від громадян і екс-комуністичні країни мають про це пам'ятати. Власною чергою, відчуження створює інші загрози. Одна із них – індоктринація у системі освіти, яка спричиняє проблеми ідентичності, колективної пам'ятіта режимів істини [3].

Саме тому, на перший план виходить комунікативне конструювання демократичного представництва [7].

Цей процес має дві складові. По-перше, комунікативне конструювання політичного представництва сприяє публічній репрезентації інтересів груп, які використовують комунікативні можливості задля того, аби бути почутими. По-друге, підвищується загроза маніпуляцій громадською думкою у процесі комунікативного конструювання політичного представництва. Влада номінації та відбору інтересів, які слід представити публічно створює спокусу для медіакратії щодо підміни

реальних інтересів штучними. На іншому витку технологічної революції повторюється радянська ситуація: розрив між деклараціями захисту інтересів робітничого класу (пролетаріату) та реальністю, прірва між передовицями радянських газет та представництвом інтересів громадян. Можливо, зарано говорити «Goodbye Lenin!», доки не подоланий негативний ефект радянського панування як у діях уряду так і виборі громадян? [1]. Відчуження з часом призводить до делегітимації влади, а вихід також слід шукати у комунікативному вимірі. Пошук оптимальної моделі легітимності потребує урахування інституційних, організаційних та комунікативних засад публічної влади [9]. Саме відчуження було однією із головних причин краху СРСР: досліджуючи зв'язок між представництвом та політикою, відчуженням та економікою Пол К. Робертс передбачив занепад радянської держави [5].

Подолання політичного відчуження можливе за допомогою створення системи представницької демократії, яка забезпечує представництво груп та спільнот. Ефективне використання політичної комунікації може сприятиподоланню відчуження громадян від влади – однієї із головних проблем сучасної представницькоїдемократії. І навпаки, недостатньо розвинена політична комунікація посилює відчуження, делегітимізує представників влади в очах громадян.

Список використаної літератури:

1. Alesina, Alberto and Fuchs-Schündeln, Nicola (2007). Goodbye Lenin (or Not?): The Effect of Communism on People's Preferences. American Economic Review, 97 (4): p. 1507-1528. DOI: 10.1257/aer.97.4.1507
2. Bellamy, Richard & Castiglione, Dario (2013) Three models of democracy, political community and representation in the EU, Journal of European Public Policy, 20:2, 206-223, DOI: 10.1080/13501763.2013.746118
3. Kroytor, A. V., Yakovlev, D. V., Aleksentseva-Timchenko, K. (2019). 'Apostles' of indoctrination: ideological peculiarities of representation of religious choice of Ukraine in the system of secondary education (based on analysis of expert interviews). Ideology and Politics (2), p. 127-146.
4. Matla, Maija (2017) From Representatve Democracy to Democratc Representaton: Lessons from the Talvivaara Controversy. Acta Universitats Tamperensis 2329. Tampere: Tampere University Press. htp://tampub.uta.f//handle/10024/102309
5. Roberts, Paul Craig (1990) Alienation and the Soviet Economy: The Collapse of the Socialist Era / University of New Mexico Press. – 1971, Holmes & Meier. – 1990.
6. Urbinati, Nadia (2006). Representative Democracy. Principles and Genealogy. Chicago: Chicago University Press, 2006.
7. Wodak, R. (2008). Politics as usual: the discursive construction and representation of politics in action. Basingstoke: Palgrave Macmillan .
8. Яковлев Д. Підхід раціонального вибору в дослідженні міжнародних відносин / Д. Яковлев [Електронний ресурс]. – Наукові праці ЧДУ. – Серія «Політологія». – 2014. – № 216. – Режим доступу : http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27684/24799

9. Яковлева Л. Від соціального порядку до публічної влади: організаційні інституційні та комунікативні засади легітимності / Politicus. –2019. – № 4. – С. 10-16.

Ключові слова: політичне представництво, політична комунікація, конструювання політичного представництва, репрезентативна демократія, політичне відчуження, легітимність влади.
Ключевые слова: политическое представительство, политическая коммуникация, конструирование политического представительства, репрезентативная демократия, политическое отчуждение, легитимность власти.
Key words: political representation, political communication, construction of political representation, representative democracy, political alienation, legitimacy of power.

КРОПІВКО ВІКТОРІЯ ВІТАЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірантка кафедри політичних теорій

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА: РОЛЬ У ПУБЛІЧНИХ КОМУНІКАЦІЯХ

Визначення ролі політичної реклами та інших комунікативних технологій (пропаганди, «резонансних» технологій та зв'язків із громадськістю) у публічних комунікаціях сучасної епохи є актуальним практичним завданням. Впливу негативної та позитивної політичної реклами присвячено міждисциплінарні дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. У класичній праці Дж. М. Гаррамоне, Чарльза К. Аткіна, Брюса Е. Пінклтона та Річарда Т. Коула «Вплив негативної політичної реклами на політичний процес» (вийшла друком у 1990 році) було визначено вплив політичної реклами на поляризацію громадської думки, рівень та форми участі громадян у виборах, електоральний результат тощо [6]. У роботі Ш. Меррітт «Негативна політична реклама: деякі емпіричні висновки» обґрунтовується, що антиреклама спричиняє зниження рейтинга обох кандидатів: як замовника так і об'єкта негативної реклами [7]. «М'який» вплив політичної реклами на електоральнийпроцес досліджують Ч. Аткін та Г. Хелд [5]. Вони визначають, що під впливом політичної реклами можуть змінюватись пріоритети виборчих кампаній. Тобто, політична реклама впливає на вибір опосередковано, через формування порядку денного.

Ефективність політичної реклами у публічних комунікаціях залежить не лише від її змісту. Важливим є джерело розповсюдження: чим вище довіра до джерела інформації, тим більше її ефективність [8].

У статті А. Акайомової «Політична реклама як процес комунікації» визначено сутність та роль політичної реклами з точки зору політичної психології. Авторка зазначає: «Політична реклама – це реклама політичних партій (об'єднань), органів державної влади, державних і громадських організацій, а також тих громадян, які беруть участь у політичній діяльності, їхніх дій, ідей, програм і ставлення до будь-яких

організацій, подій, громадян, ідей. З точки зору політичної психології, політична реклама – це система комунікацій, покликаних змінювати свідомість і поведінку людей відповідно до політичних цілей рекламодавця (політичних партій, рухів, лідерів)» [1].

Для розповсюдження політичної реклами на пострадянському просторі використовуються різноманітні засоби та носії – від телебачення та плакатів до горілки, пакетів та сирників. У залежності від комунікаційних каналів відрізняються і форми політичної реклами – від публічних заходів «обличчя до обличчя» та друкованих матеріалів до телебачення та мережі Інтернет.

Серед видів політичної реклами слід виокремити: «1. Політичні оголошення, заклики, політичні листівки, афіші, плакати, буклети, брошури, карикатури, фотопортрети. 2. Поштові надсилання (особисті листи, листівки тощо). 3. Мітинги й організовані зустрічі політиків із виборцями, індивідуальні контакти з виборцями. 4. Сувенірні наклейки, значки, календарі, поліетиленові пакети, ручки, футболки – все, що містить політичну символіку. 5. Зовнішня реклама: щити, плакати, розтяжки, відеоекрани, світлові табло, об'ємні форми тощо» [1].

Головним для оцінки ефективності політичної реклами у публічній комунікації є зворотній зв'язок. Тобто, результат політичної рекламної кампанії повністю залежить від реакції цільової аудиторії. Якраз із цим виникає найбільше складнощів.

По-перше, дуже часто реклама створюється як інформаційний продукт, який не враховує специфіку аудиторії, а отже – не орієнтується на відповідь громадян. Це можна спостерігати у процесі взаємодії між органами публічної влади та громадянами. З одного боку, тренд демократизації публічного адміністрування вимагає підвищення ефективності як вертикальної так горизонтальної комунікації. З іншого – влада намагається контролювати інформаційни потоки і це «…упевнено витісняє саму можливість відповіді населення (тобто безпосередньо комунікаційну складову політичної взаємодії) на периферію стосунків влади і громадян» [4, с. 167]. У сучасних умовах виникає необхність пошуку нових форм політичної реклами, які б ураховували зміни у піблічнй комунікації та забезпечували миттєвий зворотній зв'язок із громадянами. Це обумовлено змінами у політичній активності та політичній участі громадян, які сьогодні включають як соціальні мережі так і масові акції протесту.

По-друге, політична реклама завше є складовою виборчої кампанії, вона має підпорядковуватись меті та завданням виборів, стратегії виборчого штабу. Її форми та зміст залежать від особливостей кандидата, позиціонування (влада чи опозиція), цінностей та соціально-демографичних характеристик цільової аудиторії, «порядку денного» тощо.

По-третє, завдяки соціальним мережам та інформаційній відкритості створюється новий феномен – «глобальний порядок денний», який виходить за межі окремих держав [3]. Це також необхідно враховувати при створенні рекламної кампанії, особливо у пострадянських країнах. На думку І Шовкуна: «Політична реклама – це комунікативний процес,

здійснюваний для адресного впливу на чітко окреслені електоральні групи з метою спонукання їх членів до участі у політичних процесах, делегуванні владних повноважень на виборах. Комунікативна суть політичної реклами виявляється у встановленні контакту й адресного зв'язку між політиками, з одного боку, та громадянами – з іншого. Вона виявляється у використанні гранично доступної для сприйняття та адекватної знакової системи» [2].

Таким чином, у політичній рекламі поєднуються глобальний та локальний виміри, раціональне та ірраціональне, індивідуальне та масове, текст та імідж, приватне та публічне, технології та творчість, управління (policy) та політична боротьба (politics).

Список використаної літератури:

1. Акайомова А. Політична реклама як процес комунікації [Електронний ресурс]. – Віче. – 2011. – № 6. – Режим доступу: http://veche.kiev.ua/journal/2468/
2. Шовкун І. В. Політична реклама як комунікативний процес: дис… канд. політ. наук: 23.00.02 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – К., 2004
3. Яковлев Д. Підхід раціонального вибору в дослідженні міжнародних відносин / Д. Яковлев [Електронний ресурс]. – Наукові праці ЧДУ. – Серія «Політологія». – 2014. – № 216. – Режим доступу : http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27684/24799]/
4. Яковлев Д. В. Комунікативні чинники формування демократичної політики / Д. В. Яковлев // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К., 2007. – Вип. 9. – С. 167-175.
5. Atkin, Charles, Heald, Gary (1976). Effects of Political Advertising / *Public Opinion Quarterly*. – Vol. 40. – Issue 2. – 1976. – Pages 216-228. – Режим доступу: https://doi.org/10.1086/268289
6. Garramone, Gina M., Atkin, Charles K., Pinkleton, Bruce E. & Cole, Richard T. (1990) Effects of negative political advertising on the political process / Journal of Broadcasting & Electronic Media. – 1990. – 34:3. – P. 299-311. – Режим доступу: DOI: 10.1080/08838159009386744
7. Merritt, Sharyne (1984). Negative Political Advertising: Some Empirical Findings / Journal of Advertising. – 1984. – 13:3. – P. 27-38. – Режим доступу: DOI: 10.1080/00913367.1984.10672899
8. O'cass, Aron (2002) Political Advertising Believability and Information Source Value during Elections /Journal of Advertising. – 2002. – 31:1. – P. 63-74. – Режим доступу: DOI: 10.1080/00913367.2002.10673661

Ключові слова: політична реклама, публічні комунікації, цільова аудиторія, види політичної реклами, форми політичної реклами, виборча кампанія, порядок денний.

Ключевые слова: политическая реклама, публичные коммуникации, целевая аудитория, виды политической рекламы, формы политической рекламы, избирательная кампания, повестка дня.

Key words: political advertising, public communications, target audience, types of political advertising, forms of political advertising, election campaign, agenda.

ПОХОДЄЄВА ВІОЛЕТА ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри політичних теорій

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ МЕДІАТИЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ

Політична корупція в Україні є серйозною перешкодою на шляху сучасних політичних та економічних реформ. Антикорупційна політика визнана пріоритетним завданням для української влади. Корупція це неформальний політичний інститут, який є «…протиправним – за критерієм суспільної легітимності, руйнівним – за наслідками для становлення та функціонування демократичної політичної системи, деструктивним – для суспільної свідомості й системи національної безпеки» [2].

Дослідженню ролі мас медіа у протидії корупції, забезпеченні відкритості процесу урядування та впровадженні е-уряду як засобу запобігання політичній корупції присвячено праці таких авторів, як Т. Андерсон «Е-уряд як антикорупційна стратегія» [7], Д. Галліє та С. Піотровський «Інтернет-пошук інформації та її зв'язок з підтримкою доступу до офіційних документів» [8], Д. Шім та Т. Еом «Електронний уряд і боротьба з корупцією» [11], ін.

До основних наукових джерел дослідження медіа-скандалів у формуванні антикорупційного дискурсу слід віднести такі роботи, як Дж. Берто, П. Єгер, Дж. Граймс «Використання ІКТ для створення культури прозорості: Електронний уряд та соціальні медіа як відкритість та антикорупційні інструменти для суспільства» [9], Р. ді Телла, І. Франчешеллі «Урядова реклама та медіа висвітлення корупційних скандалів» [13], С. Сапачалласай «Бюрократична корупція та засоби масової інформації» [12], Р. Аренд»Свобода преси, людський капітал та корупція» [6], Р. Ениколопов, М. Петрова, К. Сонін «Соціальні медіа та корупція» [10].

Серед вітчизняних дослідників слід відзначити праці В. Асафайло «Інституційний та комунікативний виміри протидії політичній корупції» [1], І. Кушнарьова «Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація» [2], А. Чубенко «Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції» [3], Д. Яковлева «Раціоналізація політичної комунікації як альтернатива медіатизації взаємодії влади та суспільства в Україні» та «Підхід раціонального вибору в дослідженні міжнародних відносин» [4;5], та ін.

«З точки зору етимології термін (англ. corruption [kəˈrʌpʃən]) – використання державної посади для отримання особистої вигоди. Таке визначення, в цілому, відображає різні незаконні вчинки і дії, в тому числі привласнення чужої власності (при якій кошти або майно, що належать державі, використовуються особами для отримання особистої вигоди» [3].

Пошук дієвих та реальних шляхів подолання корупції в українському суспільстві триває. Впровадження ефективних механізмів протидії корупції у сучасних умовах вимагає урахування важливого чинника – процесу медіатизації політики. Адже надважливою є відкритість діяльності політичної влади, яку можуть забезпечити мас медіа.

Без сумніву, готуючи ефективну стратегію подолання політичної корупції в нашій державі, потрібно враховуватиподвійний (перехідний) стан українського суспільства. В першу чергу, йдеться про перехід від авторитаризму до демократії, що характерно для усіх пострадянських держав, та перехід до інформаційного суспільства, як загальносвітовий тренд.

Протидія корупції в умовах медіатизації політики ускладнюється елімінацією раціональності з політичної взаємодії: «Удосконалення технічних засобів передавання інформації веде до перенесення центру політичної взаємодії у сферу діяльності електронних мас медіа із властивими їй комерціалізацією, театралізованістю, тяжінням до сенсаційності та перекручення фактів. Технологічний прогрес у сфері масових комунікацій впливає на політичний простір, сучасні суспільства переживають «інформаційний шок» через перенасиченість інформацією, що ірраціоналізує політику, утворює з політичних подій зображення, яке з політичною реальністю може не мати спільного» [4].

Сьогодні медіа можуть створити атмосферу неприйняття корупції, розгорнути її негативний імідж. Цебезумовно вплинена думку громадськості. За останні роки в Україні багато уваги прикуто до питання запобігання корупції. Вітчизняні дослідники зосереджують свою увагу на комунікативному механізмі протидії корупції. У процесі протидії політичній корупції стає дедалі очевиднішим, що «…протидія політичній корупції у процесі демократизації в Україні не може обмежуватись лише інституційним виміром, тобто створенням та ефективною діяльністю державних антикорупційних органів. Вона обов'язково має враховувати комунікативний вимір та формувати антикорупційний дискурс у просторі політичних комунікацій з метою включення питання протидії корупції до порядку денного суспільства і влади, впливу на громадську думку, підвищення громадської та політичної активності» [1].

На сьогодні, складність впровадження комунікативного механізму протидії корупції полягає у тому, що корупція присутня у різноманітних сферах суспільного життя: діяльність мас медіа, інформаційний простір. На жаль, влада медіа, яка може впливати на громадську думку,має і зворотній бік: маніпуляція, медіа- скандали, ірраціоналізація політичної взаємодії. З одного боку, політичний скандал, що потрапив у топ-стрічку новин, може привернути увагу до корупції та стати невід'ємною частиною політичної боротьби та маніпуляцій. З іншого боку, «Поєднання електронного уряду, соціальних медіа, веб та мобільних технологій, ініціатив політиків в прозорості роботи – створюють нову еру можливостей, яка має потенціал для створення ефективного суспільства» [9].

Отже, медіа-скандали сьогодні є одними з основних компонентів політичного життя. Мас медіа інформують, розважають, розвивають, формують політичний дискурс. Миттєве розповсюдження суспільно

важливої інформації, її скандальність та здатність медіа викласти її у вигляді захоплюючої історії, дозволяє швидко сформувати ставлення до певної політичної події.

Запобігання та протидія корупції – поступовий процес, проте найголовніше в ньому – це підтримка громадськості.

Список використаної літератури:

1. Асафайло В. В. Інституційний та комунікативний виміри протидії політичній корупції // S.P.A.C.E. – Одеса, 2017. – Вип. 2. С. 12–15
2. Кушнарьов І. В. Політична корупція: порівняльно-політологічна концептуалізація / І. В. Кушнарьов. – Київ: «Юридична думка», 2018. – С. 408
3. Чубенко А. Г. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / А. Г. Чубенко. – Київ: при сприянні ОБСЄ, 2018. – С. 813.
4. Яковлев Д. В. Раціоналізація політичної комунікації як альтернатива медіатизації взаємодії влади та суспільства в Україні / Д. В. Яковлев // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / гол. ред. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич. – Одеса, 2011. – Вип. 41. – С. 19-26
5. Яковлев Д. Підхід раціонального вибору в дослідженні міжнародних відносин / Д. Яковлев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://politics.chdu.edu.ua/article/view/27684/24799.
6. Ahrend R. (2002). Press Freedom, Human Capital and Corruption. DELTA Working Paper Series (11). Paris, pp. 3-5.
7. Anderson T.B. (2009). E-government as an anti-corruption strategy. Information Economics and Policy (2)1, pp. 201-210.
8. Gullier D., Piotrowski S.J. (2009). Internet information-seeking and its relation to support for access to government records. Government Information Quarterly (26), pp. 441-449.
9. Bertot J, Jaeger P., Grimes J., (2010). Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies. Government Information Quarterly (27), pp. 264-271. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.giq.2010.03.001.
10. Enikolopov R., Petrova M., Sonin K. (2018). Social Media and Corruption.American Economic Journal: Applied Economics 10 (1), pp. 150-74.
11. Shim D., Eom T. (2008). E-government and anti-corruption: Empirical analysis of international data.International Journal of Public Administration (31), pp. 298-316.
12. Suphachalasai S., (2005). Bureaucratic Corruption and Mass Media Environmental. Economy and Policy Research Discussion. Retrieved fromhttps://ssrn.com/abstract=722403 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.722403.
13. Tella D., Franceschelli I. (2011). Government Advertising and Media Coverage of Corruption Scandals.American Economic Journal: Applied Economics (34), pp. 119-51.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, медіатизація політики, медіа-скандал, е-уряд, комунікативний механізм протидії корупції.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, медиатизация политики, медиа-скандал, э-правительство, коммуникативный механизм противодействия коррупции.

Key words: tackle corruption, ediatization of policy, media scandal, e-government, a communicative mechanism for combating corruption.

СЕКЦІЯ 5

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Керівник секції: *завідувач кафедри соціології та психології, д. психол. н., професор В.О. Лефтеров*

Секретар секції: *професор кафедри соціології та психології, д. соц. н., професор А.С. Мельніков*

ЛЕФТЕРОВ ВАСИЛЬ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри соціології та психології, доктор психологічних наук, професор

ІГНАТЬЄВА ІРИНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри соціології та психології, кандидат політичних наук

ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ВИБОРЧИХ КОМІСІЙ

Протягом 2019 року в Україні відбулись три раунди виборів. Успішна робота виборчих адміністрацій залежить від працівників, які безпосередньо відповідають за організацію виборів та взаємодію із населенням на виборчих дільницях, тому вивчення соціально-психологічних факторів роботи членів виборчих комісій має велике значення для удосконалення виборчого процесу.

Дослідження системи залучення співробітників виборчих станцій у США вказує на існування проблем кваліфікації працівників, якщо вони працюють на волонтерських засадах, або їх праця низько оплачується [1, с. 43]. В Україні члени виборчих комісій також залучаються до роботи на громадських засадах, або за досить символічну платню, та працюють у групі доволі обмежений період часу. Більше того, на думку українських аналітиків процедура голосування у виборчому законодавстві «виписана без урахування елементарних фізіологічних та психологічних можливостей пересічного громадянина» [2, с. 215]. Така система рекрутингу породжує ряд питань щодо того, як в умовах інтенсивного

робочого навантаження у період підготовки до виборів та в день виборів може бути підвищено ефективність електорального менеджменту.

Результати крос-національних досліджень вказують на те, що характер управління персоналом значно впливає на ефективність роботи членів виборчих комісій. Так «застосування практик, націлених на розвиток здібностей, підвищення мотивації робітників призводить до покращення результатів їх праці… знижує рівень стресу та зменшує кількість тих, хто бажає залишити посаду» [3, с. 379].

З метою аналізу соціально-психологічних чинників діяльності членів виборчих комісій та удосконалення виборчого процесу, нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 112 членів виборчих комісій, що працювали на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року. Для дослідження використовувались спеціально розроблена анкета, а також методика психодіагностики стилів професійної діяльності (В. Лефтеров, А. Алєксєєв) [5] та Шкала PSM25 Лемура-Тесье-Філліон (Lemyr-Tessier-Fillion), яка призначена для вимірювання феноменологічної структури переживань стресу [6]. Запропоноване анкетування та тестування проводилось анонімно серед членів, секретарів, заступників голів і голів дільничних та окружних виборчих комісій, що функціонували під час зазначених виборів у місті Одеса. Збір даних було організовано протягом двох тижнів після дня виборів.

За результатами дослідження встановлено, що більшість опитаних членів виборчих комісій – жінки (77,5%), що в цілому відповідає загальному співвідношенню представників різних статей у виборчих комісіях на зазначеному виборчому окрузі. Для половини респондентів позачергові парламентські вибори стали першим в житті професійним досвідом роботи у виборчій комісій. Більше половини опитаних, що займали посаду голови, секретаря або заступника голови виборчої комісії мали попередній досвід роботи у даній сфері, щодо інших членів комісії спостерігається зворотній тренд.

Досліджувані оцінили умови праці та психологічні незручності, з якими їм довелось зіткнутися під час роботи на виборчій дільниці. Так, найскладнішим респонденти визначили нічний режим роботи та відсутність повноцінного сну безпосередньо в день та після проведення виборів (50%), другою за популярністю відповіддю став варіант «високе емоційне напруження та стрес» (45%), на третьому місці «недостатність досвіду та / або компетентності» (37,5%). Крім цього, психологічно складними для членів виборчих комісій виявилися: фізичне перевантаження (35%); робота в екстремальному режимі та понад норми (30%); високий рівень відповідальності (22,5%); конфлікти зі спостерігачами, довіреними особами, представниками ЗМІ тощо (20%).

Серед необхідних якостей для роботи на посаді голови комісії, на думку опитаних, визначені вміння концентрувати увагу на проблемах та шляхах її вирішення в критичних ситуаціях, віддавати вказівки та накази, реальні у заданих умовах, та володіти емоціями незалежно від характеру ситуації, в тому числі бути здатними до безконфліктної роботи у колективі. Чесність, справедливість, високу особисту дисцип-

лінованість також вважають необхідними якостями для головування у виборчій комісії.

Робота ж секретаря вимагає, на думку членів комісій, крім хисту до ретельного оформлення документів та математичного підрахунку, бути спроможним до монотонної та рутинної роботи, відповідати за доручену ланку роботи з почуттям обов'язку. Цікаво, що відповідь «почуття обов'язку» також була доволі популярна при оцінці якостей необхідних для роботи на посаді члена комісії. На думку учасників опитування, член комісії має бути дисциплінованим, чесним, витривалим та швидко адаптуватись до нових життєвих умов.

Результати дослідження стилів професійної діяльності засвідчили певні відмінності у двох групах досліджуваних (до першої групи було віднесено респондентів, які займали керівні посади у виборчих комісіях, до другої – інших членів комісій. Так, професійний стиль осіб, що займають керівні посади відрізняється від інших членів виборчих комісій високим рівнем відповідальності, вимагає від керівних кадрів особливих ділових та психологічних якостей – ініціативності та безкомпромісності у прийнятті ключових рішень, вони мають вміти швидко реагувати на зміни.

Висока адаптивність до напруженої роботи в умовах стресу відрізняє членів виборчих комісій з вираженим стилем професійної діяльності «Формаліст-бюрократ». Вони більш чітко виконують завдання, слідують процедурі, та, в цілому, виявляються більш дисциплінованим і толерантними до стресу. Слід зауважити, що стильові композиції керівників виборчих комісій мають включати окрім стилю «Формаліст-бюрократ» ще й достатньо виражений стиль професійної діяльності «Професіонал-перфекціоніст» при обов'язково низьких показниках за стилем «Нігіліст».

Найменш бажаним є залучення осіб із вираженим стилем професійної діяльності «Нігіліст», і не тільки тому, що такі люди демонструють пасивність, поверхове ставлення до своїх обов'язків, але й тому, що вони вкрай нестійкі до роботи в умовах значного стресу або невизначеності.

Результати діагностики за шкалою Лемура-Тесье-Філліона виявили, що більшість досліджуваних (67%) продемонстрували високу та середню адаптивність до стресових робочих навантажень, інші 33% відчували значний стрес. При цьому слід зазначити, що члени виборчих комісій відчувають стрес під час виконання своїх обов'язків незалежно від того, чи є в них досвід попередньої роботи на виборчій дільниці, чи ні. Цілком можливо, що регулярні зміни у законодавчих актах, що регулюють виборчий процес, стають причиною додаткового стресу навіть для досвідчених членів виборчих комісій. Серед інших можливих пояснень є те, що члени виборчих комісій вимушені на час виборів балансувати між обов'язками на виборчій ділянці, основною роботою та особистим життям.

Очевидно, що проблема недостатності досвіду та компетенції членів комісії також вплинула на ефективність управління виборчим процесом та на якість організації роботи на дільницях. Те, що навчання організовується для членів комісій тільки напередодні виборів, а формування складу виборчих комісій часто не завершується навіть за два

тижні до проведення виборів, призводить до того, що значна частина працівників не має змоги долучитись до організованих для членів комісій навчальних тренінгів.

В межах проведеного дослідження члени комісії висловили свої пропозиції щодо удосконалення організації роботи виборчих дільниць і проведення виборів. Так, більшість досліджуваних вважають, що необхідно удосконалити процедуру добору кадрів, комісії мають бути сформовані завчасно та складатись із компетентних працівників. Також зазначено про важливість проведення освітніх тренінгів для всіх членів комісії, а не тільки для керівного складу. На думку окремих учасників, впровадження процедури електронного підрахунку голосів та внесення даних в єдину електронну базу значно полегшить роботу комісій. Серед інших популярних рекомендацій – підвищення оплати праці та вирішення проблем матеріально-технічного забезпечення роботи виборчих комісій.

Наведені результати і висновки дослідження необхідно враховувати під час організації виборчого процесу та проведення виборів до центральних і місцевих органів влади. Пропонується створити науково-обґрунтовану систему професійно-психологічного відбору й призначення членів виборчих комісій, організувати якісне їх навчання і підвищення кваліфікації, для чого розробити та впровадити відповідні тренінгові програми з розвитку стильових особливостей професійної діяльності, які сприяють ефективній роботі у виборчій комісії та подоланню психологічних труднощів.

Список використаної літератури:

1. Burden, Barry C. and Jeffrey Milyo. The Quantities and Qualities of Poll Workers. *Election Law Journal.* 2015. 14(1): 38–46.
2. Виборче законодавство України: сучасний стан та перспективи розвитку. (Аналітичний звіт). Харків, Яшма, 2006. 234 с.
3. James, Toby S. *Better Workers, Better Elections? Electoral Management Body Workforces and Electoral Integrity Worldwide. International Political Science Review*. 2019. 40 (3). Pp. 370-390.
4. Лефтеров В. О., Алєксєєв А. О. Психодіагностична методика «Стилі професійної діяльності» та досвід її застосування у ризиконебезпечних професіях. *Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях : матер. III Всеармійської наук.-практ. конф. (Київ, 26 трав. 2011 р.).* ред. колегія : Осьодло В. І. [та ін.]. К. : НУОУ, 2011. С. 165–168.
5. Lemyre, Louise and Tessier, Rejean. Mesure de Stress Psychologique (MSP): Se sentir stressé-e. *Canadian Journal of Behavioural Science*. Vol. 20|07 1988, pp. 302.

Ключові слова: соціально-психологічні чинники, вибори, стиль професійної діяльності, стрес, члени виборчих комісій, виборчі дільниці.

Ключевые слова: социально-психологические факторы, выборы, стиль профессиональной деятельности, стресс, члены избирательных комиссии, избирательные участки.

Key words: socio-psychological factors, elections, style of professional activity, stress, members of election commissions, polling stations.

ЦІЛЬМАК ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціології та психології,
доктор юридичних наук, професор

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ОСОБИСТІСНОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Історично велике значення у людській життєдіяльності мають такі інтегральні характеристики як правова свідомість та правова самоусвідомленість, які детермінують правомірну поведінку особи. У свою чергу правомірна або неправомірна поведінка людини обумовлюється сукупністю особистісних індивідуально-психологічних характеристик, серед яких ключове місце займає воля.

У п. 1. ст. 19 КК України «…Осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними…» [2]. Як відомо, перший пункт статті 19 КК України вказує на два психологічних критерія формули осудності – це психологічний та вольовий. Розглядаючи вольовий критерій осудності, хотілося би зазначити, що його детермінують певні вольові процеси, стани, властивості та характеристики особи. Однак, на мою думку, для «здатності особи керувати своїми діями» також велике значення має ще й така вольова якість як самоврядування. Таким чином, насьогодні постає необхідність розкриття сутності та психологічної природи такої важливої, з точки зору права та психології, вольової якості як – самоврядування. Обґрунтую свої наукові позиції.

Я вважаю, що термін «самоврядування» слід тлумачити, як здатність особи керувати собою та своїми діями, вчинками, поведінкою, емоціями та станами (емоційними, вольовими та пізнавальними).

Зі змісту дефініції ми бачимо, що самоврядування особи може бути спрямоване на її:

1) внутрішню сферу (тобто її думки, емоції, переживання, стани (емоційні, вольові, пізнавальні) та ін.);

2) зовнішню сферу (тобто її мовлення, жести, дії, вчинки, поведінку, індивідуально-психологічні якості, риси, особливості та ін.).

Отже, самоврядування особи може бути:

А) *інтерперсональним* (тобто особа здатна керувати своїм внутрішнім світом);

Б) *екстраперсональне* (тобто особа здатна керувати своїми зовнішніми проявами, діями, поведінкою та ін).

Особистісне самоврядування є інтегральною вольовою характеристикою особи, яку можна представити у вигляді такої формули:

Самоврядування = Самовладання + Самоконтроль,

де самовладання – це вольова якість, яка дозволяє особі стримувати негативні емоції та почуття або активувати необхідні позитивні [3].

Самовладання може виявлятися у [1]:

1) самостримуванні (тобто гальмуванні особою небажаних настроїв та емоційних станів),

2) самоактивізації (тобто викликання особою певних настроїв, станів, почуттів, які є стимулом для її подальших вчинків і дій).

Самоконтроль – це вольова якість, яка дозволяє «…контролювати власну поведінку та свої емоції…» [1].

Таким чином, самовладання забезпечує здатність особи керувати внутрішньою особистісною сферою, а самоконтроль забезпечує здатність особи керувати зовнішньою особистісною сферою.

Особистісне самоврядування особи може відбуватися на таких рівнях:

1) стратегічному (тобто керування собою та своїми діями для досягнення віддалених життєдіяльних цілей);

2) тактичному (тобто керування собою та своїми діями для досягнення проміжних цілей, які сприятимуть досягненню життєдіяльної мети);

3) оперативному (тобто керування собою та своїми діями у певних життєвих ситуаціях або обставинах).

Здатність особи керувати собою та своїми діями забезпечується її:

1) спроможністю формувати своє особистісне ставлення (наприклад, до соціальних норм та правил);

2) спроможністю обирати та визначати свою особистісну позицію (правомірність або неправомірність);

3) спроможністю реалізувати свою особистісну позицію (наприклад, демонструвати соціально прийняту поведінку або антисоціальну поведінку).

Отже, самоврядування може бути:

А) *правомірним* (виявляється у правомірній поведінці особи);

Б) *неправомірним* (виявляється у протиправній поведінці особи).

Таким чином, підводячи підсумки, хочу зазначити, що така вольова якість як «самоврядування» має вагоме значення для людського існування, так як вона робить поведінку особи керованою, тобто забезпечує здатність особи керувати собою та своїми діями. Правомірність або неправомірність поведінки особи залежить від її: 1) мотивації; 2) емоційного ставлення; 3) особистісно-соціально-діяльнісних установок та настановлень; 4) світогляду; 5) правосвідомості, 6) ступеню розвитку самоврядування 7) виду самоврядування (правомірне або неправомірне) та ін.

Список використаної літератури:

1. Архангельский С. И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. М.: Высшая школа, 1980. 368 с.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

3. Цільмак О.М. Еталонний психологічний профіль вольових якостей слідчого. О.М. Цільмак // *Соціально-правові студії*., Випуск2 (4)., 2019, С.22-26; DOI 10.32518/2617-4162-2019-2-22-26

Ключові слова: самоврядування, вольова якість, здатність керувати своїми діями, правомірне самоврядування, неправомірне самоврядування.
Ключевые слова: самоуправление, волевое качество, способность управлять своими действиями, правомерное самоуправление, неправомерное самоуправление.
Key words: self-government, volitional quality, ability to manage one's actions, lawful self-government, illegal self-government.

АЛЕКСЕНЦЕВА-ТІМЧЕНКО КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології,
кандидат соціологічних наук, доцент

МЕЛЬНІКОВ АНДРІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціології та психології,
доктор соціологічних наук, доцент

БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасне суспільство змінює роль і місце людини у соціальній системі та вимагає нового підходу до визначення особистісних якостей. В умовах індивідуалізованого суспільства відбувається заміщення соціально-структурних категорій патернами культурно конституйованих життєвих стилів. Як справедливо відзначають теоретики постіндустріалізму, чіткі межі елементів соціальної структури розмиваються та поступаються місцем «плинній» (З. Бауман), турбулентній, часто непередбаченій соціальній реальності, що відтворює не стільки логіку структур, скільки проекції індивідуальних «рефлексивних біографій». Таким чином, зростає особистісна відповідальність за екзистенційний вибір та побудову свого життя, а положення індивіда у суспільній структурі стає більш залежним від змоги репрезентувати себе у соціальному просторі.

Одні з перших розробників біографічного методу У. Томас і Ф. Знанецькийобґрунтовано вважали, що соціальні процеси потрібно розглядати як результат співвідношення свідомості особистості та об'єктивної соціальної дійсності [1]. У цьому співвідношенні індивід виступає, водночас, як активний суб'єкт та продукт соціальної взаємодії. Отже, вивчення індивідуальної свідомості та самосвідомості є необхідною умовою аналізу соціального світу. Саме в рамках біографічних досліджень робиться спроба встати на позицію актора та відтворити той світ, у якому він живе та який когнітивно конструює. Це дозволяє

виділити «історії життя» (*life stories*) у єдине джерело інформації про механізми конструювання суспільства. У свою чергу, історії життя постають як рефлексивне визначення та оцінювання індивідом себе та свого соціального оточення протягом тривалого періоду часу. У теоретико-методологічному вимірі такий підхід передбачає затвердження пріоритету емпатичної перспективи «від першої особи» (*first-person*), що останніми роками набуває статусу ключового принципу якісної дослідницької стратегії як такої [2].

Біографічні дані в соціології є основним ресурсом детальних описів «історії» окремої особистості. Особливістю біографічного методу є ідіографічна сфокусованість дослідника на унікальних складових життєвого шляху, а також виокремлення структури, стилю та фабули самого вербального викладу. Головним джерелом біографічних даних стають матеріали інтерв'ю та особисті документи (щоденники, листи тощо), які доповнюються наративним, лінгвістичним або герменевтичним аналізом і посилюються техніками «усної історії» з метою проекції соціальних мікро-ситуацій на рівень соцієтальної подієвості. Останній аспект Ч. Р. Міллз відносив до евристичної функції «соціологічної уяви», що дозволяє віднайти зв'язки між біографією (мікро/агентність) та історією (макро/структура) [3].

Біографічний метод застосовується для дослідження унікальних, індивідуальних явищ та у цій специфіці має декілька переваг. По-перше, класична парадигма емпіричної соціології здебільшого залежить від заданої методологічної програми, детермінованої конкретними гіпотезами, тоді як вивчення життєвої історії базується на гнучкій пошуковій орієнтації, яка формується у контексті відкритого діалогу, що підпорядковує власний категоріально-смисловий арсенал дослідника семантичному простору інформанта. По-друге, у ситуації формального опитування респонденти нерідко сприймають полстерів як частину бюрократично організованої та структурованої процедури, що не дає змогу проникнути за раціоналізовані «фронти» (І. Гофман) і побудувати довірливу, довільну взаємодію, яка має ознаки «екзистенційної комунікації» (К. Ясперс) та персоналізованого «я-ти» відношення (М. Бубер).

Результатом вживання біографічного методу є реконструкція історії життя індивіда. У методологічному плані біографія розглядається як цілісна послідовність та безперервне розгортання реальних подій, серед яких виокремлюються певні структурні елементи або поворотні пункти, що поділяють життя на «до» та «після». За необхідності, індивідуальні біографії можуть бути зіставлені із ширшим соціальним контекстом з метою реконструювання історії соціальних груп або поколінь. У міжособистісному вимірі біографічний метод найчастіше застосовується у дослідженнях історій сім'ї та може доповнюватися різними соціометричними техніками. Тоді як у проекціях біографій на рівень великих соціальних груп інтерес соціологів зазвичай спрямований на розкриття проблематики соціальних змін, культурного кодування та практик колективної комеморації.

Біографічний метод надає можливість визначати причинно-наслідкові зв'язки подій, мотивації вчинків, стереотипи та установки

стосовно тих або інших соціальних явищ. Біографію також можна розглядати як сукупність інституціоналізованих переходів з однієї статусної позиції на іншу в умовах суб'єктивного життєвого простору та часу (хронотоп). Це дозволяє, зокрема, поєднати у біографічному аналізі категорію соціальної мобільності та дослідницький потенціал феноменологічної соціології. Нарешті, разом із поширеними наративними процедурами, все більшу ефективність у дослідженнях історій життя демонструє парадигма обґрунтованої теорії, у координатах якої логіка інтерпретації біографічних оповідань полягає в індуктивному «сходженні» від емпіричних даних до узагальнень і абстракцій. Такі узагальнення сприяють глибшому розумінню світоглядних і ціннісних орієнтацій, ідентифікацій та самопрезентацій особистості.

У підсумку можна зазначити, що повернення інтересу до біографічного методу у сучасній соціології необхідно розглядати у контексті масштабнішої тенденції мікро-макро синтезу, яка сприяє розвитку комплексної поліметодичної перспективи і встановленню паритету у співвідношенні якісної та кількісної дослідницької стратегії, жорстких і м'яких емпіричних даних, ідіографічної та номотетичної наукової логіки. Водночас, саме біографічному методу, який інтегровано відбиває специфіку якісного аналізу, належить провідна роль у репрезентації мікросоціологічної позиції, здійсненні надважливої гуманістичної функції та розкритті глибинних рівнів реального повсякденного життя індивідуальних та колективних суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Томас У. Методологические заметки / У. Томас, Ф. Знанецкий // Американская социологическая мысль. – М. : Международный университет бизнеса и управления, 1996. – С. 333-356.
2. Venkatesh S. The Reflexive Turn: The Rise of First-Person Ethnography / S. Venkatesh // The Sociological Quarterly. – 2013. – Vol. 54 (1). – P. 3-8.
3. Миллс Ч. Социологическое воображение / Ч. Миллс. – М. : Стратегия, 1998.

Ключові слова: біографічний метод, історії життя, наратив, подія, якісні методи, мікро-макро синтез.

Ключевые слова: биографический метод, истории жизни, нарратив, событие, качественные методы, микро-макро синтез.

Key words: biographical method, life stories, narrative, event, qualitative methods, micro-macro synthesis.

КАРЕТНА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат політичних наук, доцент

КУРОВА АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СІМЕЙНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

У суспільстві під благополуччям розуміють позитивний результат життя людини, який має значення для всіх верств суспільства так як це говорить про те, що люди задоволені своїм життям (хороші умови житла, здоров'я, сім'я, робота оточення), це все має основоположне значення для благополуччя [8].

Багато показників, які вимірюють умови життя, часом не в змозі виміряти те, що люди відчувають і думають про своє життя, про відносини з навколишнім їх соціумом, про стійкість позитивних емоцій, реалізацію свого потенціалу. Зазвичай благополуччя включає в себе глобальні судження про задоволеність життям і, про почуття які відчувають люди від радості до депресії.

В сучасних умовах економічної, екологічної та соціальної кризи, людина постійно зустрічається зі стресогенними ситуаціями, з різними чинниками, які несуть пряму та непряму загрозу її фізичному та психологічному здоров'ю, а також здоров'ю усім членам її сім'ї. Мова йде про такі чинники, як пандемія, та викликана нею соціальна ізоляція, відсутність роботи, економічні проблеми, негаразди в сім'ї – все це має безпосередній вплив на її почуття впевненості в житті, відчуття безпеки та благополуччя. Тому в умовах сьогодення, набувають актуальності такі поняття як «психологічне здоров'я» та «стресостійкість особистості».

Психологічно стійка особистість набагато легше адаптується до оточуючих її стресогенних чинників, виявляє більш високій рівень задоволеності власним життям, що значно впливає на її настрій та психічний стан. Вона також дає вищу оцінку своїй поточній життєвій ситуації, тобто виявляє вищий рівень суб'єктивного благополуччя особистості [4].

Всі вищевказані чинники забезпечують особистості більшу витривалість в складних ситуаціях, значно сприяють збереженню її психологічного здоров'я, що дає змогу протистояти щоденним викликам її життя [5, с. 224]. Адже суб'єктивно благополучна людина має активну просоціальну позицію, вона веде активний спосіб життя, займається різноманітними видами діяльності, а найголовніше вона має соціально та психологічно здорову сім'ю, котра характеризується взаєморозумінням, взаємопідтримкою та гармонійним ставленням один до одного.

Благополуччя і стабільність шлюбу залежить від багатьох факторів, і ключовим тут виступає підготовленість молодих людей до сімейного життя, а саме їх духовно – психологічна сумісність.

Для щасливого сімейного життя кожен з подружжя повинен бути носієм певних духовних цінностей зазвичай під цими цінностями ми розуміємо кохання, відповідальність, почуття власної повноцінності, повагу членів своєї сім'ї.

На жаль в процесі подружнього життя виникає чимало неприємностей, які призводять до небажаних наслідків. Дуже важливо при вступі в шлюб мати правильне уявлення про сутність інтимних стосунків чоловіка і жінки в шлюбі

Для існування повноцінної сім'ї в ній має бути присутня гармонія і злагода. Слід завжди пам'ятати, що діти рівняються і навіть мимоволі наслідують своїх батьків. Батьки обов'язково повинні бути позитивним прикладом для дітей, щоб потім життя дитини не була трагедією [2].

Дослідники частіше розрізняють три варіанти суб'єктивного благополуччя – фізичне, психологічне і соціальне. Серед розмаїття підходів виділяються два основних – гедоністичний (від грец. Hedone – «насолода») і евдемоністичний (від грец. Eudaimonia – «щастя, блаженство») [7].

З точки зору гедоністичного підходу, що розробляється головним чином в когнітивної та поведінкової психології, благополуччя визначається через досягнення задоволення і уникнення незадоволення, виступаючи як результат соціального порівняння.

Шлях людини до благополуччя лежить, перш за все, через успішну соціальну адаптацію – пристосування до конкретних життєвих умов і обставин, запитам соціального оточення. Евдемоністичний підхід ґрунтується на ідеях гуманістичної психології і розглядає благополуччя як розвиток індивідуальності людини, повноту самореалізації, можливість ставати суб'єктом власного життя. При цьому наголошується, що події, які не відповідають задоволенню, можуть сприяти досягненню людиною в зв'язку з усвідомленням своїх життєвих цілей, підвищенням свідомості життя, появою здатності до співпереживання [6, с. 94].

Такий підхід характерний, наприклад, для поглядів К.Ріфф Робляться численні спроби інтеграції цих підходів, серед яких, перш за все, слід вказати на роботи Р.М. Шаміонова [8]. В даний час достатньо вивчені закономірності залежності психологічного благополуччя від статі, віку, культурної приналежності, ведуться роботи по вивченню інших факторів, що впливають на психологічне благополуччя однак питання суб'єктивно-психологічного благополуччя подружжя у шлюбі досліджені недостатньо [7].

Взагалі, слід пам'ятати, що у взаєминах подружжя слід уникати такого явища, як об'єктивна оцінка один одного. Потрібно зрозуміти, що об'єктивність в сім'ї часто призводить до формалізму в стосунках. Об'єктивність може мати місце на роботі або у відношенні друзів але не в родині. У відносинах чоловіка і дружини на першому плані повинні бути почуття і порозуміння. Чоловік завжди повинен бути впевнений в тому, що в дружині він знайде підтримку, розуміння, повагу. Це те, що

надає силу чоловікові, відповідно він із задоволенням витратить їх на благополуччя своєї родини.

Можна підвести підсумок, що фундаментом соціального здоров'я суспільства, перш за все є здорова сім'я, в якій є любов, повага, взаєморозуміння і звичайно ж довіра. Це та структура яка зближує молоду пару духовно і фізично, об'єднує в шлюбі та вихованні дітей, надаючи тим самим відчуття комфорту і щастя в сімейному житті, що в свою чергу допомагає формуванню повноцінної особистості, а також її самоутвердженню не тільки в родині, а й в суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. М.: Мысль – 1991. – 299 с.
2. Гребенников И.В. Основы семейной жизни / И.В. Гребенников. – М.: Просвещение, 1991. – 158 с.
3. Джидарьян И.А. Счастье в представлениях обыденного сознания / И.А. Джидарьян // Психологический журнал. 2000. – Т. 21. – № 2. – С. 40-48.
4. Куликов Л.В. Детерминанты удовлетворенности жизнью / Л.В. Куликов // Общество и политика / Ред. В.Ю. Большаков. СПб., Изд-во С.-Петербургского ун-та, 2000, с. 476-510.
5. Курова А.В. Задоволеність життям та суб'єктивне благополуччя особистості / А.В. Курова // Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. – 2015. – № 4. – С. 221-232.
6. Лепешинский Н.Н. Эмпирическое сопоставление гедонистического и эвдемонистического подходов к пониманию благополучия / Н.Н. Лепешинский [Текст] // Психологический журнал. – 2009. – № 3. – С. 90-99.
7. Узлов Н.Д. Психологическое благополучие в браке на этапах молодого и среднего супружества / Н.Д. Узлов // Актуальные проблемы психологии личности: сб. ст. по матер. V междунар. науч.-практ. конф. № 5. – Новосибирск: СибАК, 2011.
8. Шамионов Р.М. Психология субъективного благополучия: (кразработке интегративной концепции) [Текст] / Р.М. Шамионов // Мир психологии. – 2002. – № 2. – С. 143-148.

Ключові слова: суб'єктивне благополуччя, психологічне здоров'я, сім'я, повноцінна сім'я, діти, виховання, взаєморозуміння, стабільність шлюбу, суспільство.

Ключевые слова: субъективное благополучие, психологическое здоровье, семья, полноценная семья, дети, воспитание, взаимопонимание, стабильность брака, общество.

Key words: subjective well-being, psychological health, family, full-fledged family, children, upbringing, mutual understanding, stability of marriage, society.

КОРОХОД ЯСМІНА ДЖАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат політичних наук

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ «ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ» У ПСИХОЛОГІЇ

Прийняття рішення – це акт формування послідовності дій, що ведуть до досягнення мети на основі перетворення вихідної інформації в ситуації невизначеності [8].

Рішення – це обов'язковий предмет інтеграції та предмет вибору, серед великої кількості альтернатив обирається лише одна, та, що сприятиме організму чи машині досягти найбільшої ефективності.

Аналізуючи наукові обговорення даної проблематики, було з'ясовано, що, здебільшого, розуміння рішення обмежується таким – початковий процес якоїсь діяльності. Але рішення не є початком, це – результат тривалої та кропіткої роботи. Так виникає необхідність залучити до сфери уваги стадію «передрішення», яка його формує і визначає його спрямованість. Прийняття рішення неможливо без цієї стадії, оскільки у її межах визначається, які обставини будуть враховані при прийнятті рішення, серед яких альтернатив необхідно обрати найбільш адекватну діяльність організму чи машини. Отже, «прийняття рішення» – це кінцевий акт одного процесу і початок іншого.

Необхідно звернути увагу на те, що не можна приймати рішення взагалі, рішення, не включене в якусь діяльність, не спрямоване на якийсь позитивний результат. Тобто, говорячи про прийняття рішення у розумінні вчених психологів (фізіологічному і психологічному), неможливо обійтися без мотивації, яка повинна бути задоволена.

Мотивація є обов'язковим фактором, що визначає і встановлює тип рішення, його загальні обриси. Мотивація починає процес вибору з пам'яті, вибору з минулого досвіду всього того, що було в житті даного організму пов'язане із задоволенням цього пориву. Який конкретний шлях буде обраний, це вирішує обстановка.

Таким чином, вилучення мотивацією певного життєвого досвіду (з корекцією зовнішньої обстановки) і призводить до прийняття саме цього, а не іншого рішення, тобто саме прийняття рішення, опосередковано дуже складним процесом «примірки» життєвого досвіду до даної ситуації. Отже, якщо розглядати прийняття рішення як процес, ізольований від мотивації, пам'яті і зовнішніх впливів, не можна розкрити його закономірностей.

Швидкість прийняття рішення індивіда залежить від особистих мотивів, установок, поставлених задач і умов. Цікаві в цьому випадку для прикладу повчання з інструкції для німецьких льотчиків-винищувачів, які вирушають на Східний фронт. Сенс їх такий: «в одиночному баражуванні, зустрівши російський винищувач-одиночку, атакуйте негайно. Врахуйте: в бою він вам не поступиться, але буде довго роздумувати,

чи вступати в бій. Ви маєте можливість напевно збити його, перш ніж російський пілот прийме рішення» [9].

Прийняття рішень як процес займає центральне місце в структурі діяльності, він включений практично в усі її основні «складові», представлений на всіх етапах розгортання діяльності. Цей процес характеризується вираженою системністю організації, виступає, по суті, як загальносистемний процес психічної регуляції діяльності. Як показали дослідження цього процесу в структурі діяльності, прийняття рішень розглядається як інтегральний психічний процес [2; 3; 4].

По-перше, об'єктивним критерієм для виділення цього процесу в структурі діяльності і одночасно його системоутворюючим фактором виступає його відповідність однієї з основних функцій по організації діяльності – функції забезпечення підготовки, вироблення і прийняття рішення в умовах невизначеності. І дана функція, і процес, який розгортається на її основі, являються об'єктивно необхідними для діяльності, оскільки без них діяльність не здійснюється.

По-друге, процес прийняття рішень має виражений комплексний характер, оскільки реалізується на основі практично всіх традиційних психічних процесів, які аналітично виділяються, але не зводяться до їх однопорядкової суми, він не адитивний.

По-третє, за своїм спрямуванням даний процес не є «чисто» пізнавальним, когнітивним, а є регулятивним, оскільки безпосередньо орієнтований на породження, організацію та стабілізацію діяльності.

По-четверте, в процесі прийняття рішень найбільш повно проявляється феномен «потроєння якостей» – він спочатку потрійний, це – і процес, і дія, і психічний стан одночасно. Залежно від умов діяльності, мотивації та ін. він по різному розгортається, і виступає переважно то як процес, то як дія, то як стан, а в деяких випадках – і як спеціальна діяльність з вироблення рішення.

Ухваленню рішень притаманний і досить інваріантний компонентний склад показників. При цьому його основними компонентами є: інформаційна основа, критерії, правила, способи підготовки і прийняття рішення (тактики), а також тісно пов'язані з ними альтернативи, гіпотези, результати, уявлення про власні обмеження та ін. [5]. Практично всі дослідження процесу прийняття рішень в психології, та й в інших дисциплінах, базуються на зазначених компонентах.

У процесі прийняття рішень беруть участь практично всі основні компоненти («утворюючі») діяльності, але в специфічному аспекті – в аспекті їх сприяння виробленню рішення [1]. Психологічна система діяльності і складові її структурні блоки виступають як функціональна основа для формування компонентного складу прийняття рішень; кожен з цих блоків адекватно і повно, природним чином співвідноситься з певним компонентом прийняття рішення.

Одним з отриманих результатів є висновок, згідно з яким компоненти прийняття рішень формуються на базі основних «утворюючих» діяльності за рахунок надання останнім властивості оперативності по відношенню до умов невизначеності шляхом включення в них нових,

ненормативних засобів, відповідних змісту процесів прийняття рішень в діяльності [7] .

Викладене вище дозволяє припустити, що і змістовно, і структурно система діяльності є підсилювачем процесу прийняття рішення: при збільшенні ступеня невизначеності система діяльності стає підсилювачем аналізу змісту і структури параметрів прийняття рішень, чим і визначається схожість будови процесу прийняття рішення і діяльності. Ступінь посилення дії може бути для різних умов істотно різним. У гранично повному разі прийняття рішення виступає, по суті, як діяльність з вироблення рішення; в нерозгорнутому вигляді прийняття рішення виступає вже як власне процес, а в крайніх випадках – як практично симультанний акт, іноді не усвідомлюється. Таке трактування знімає помилкове протиставлення розуміння певного явища, що зустрічається іноді, де прийняття рішення розглядається або як діяльність, або як процес. Ухвалення рішення може бути досить адекватно зрозумілим і описаним і як діяльність, і як процес одночасно, тобто на основі принципу додатковості. Однією з закономірностей діяльнісного підходу якраз і є зниження ступеня поліфункціональності діяльності в прийнятті рішення. Формуючись спочатку як діяльність, прийняття рішення поступово набуває рис психічного процесу і як таке функціонує. При ускладненні умов діяльності можливий і, більш того, доцільний зворотний перехід.

До теперішнього часу системні дослідження прийняття рішення як психічного процесу можна вважати завершеними [3]. Ухвалення рішення як інтегральний психічний процес (загальносистемний процес регуляції діяльності) досить розроблений, сформовані домінуючі уявлення про компонентний склад процесу прийняття рішення (останній підхід взагалі є традиційним для вивчення процесу прийняття рішення).

Необхідно врахувати дві основні обставини. По-перше, як показав аналіз уявлень про структуру діяльності, ця структура досить адекватно і повно може бути описана як функціональне об'єднання деяких основних «складових», «функціональних блоків»: цілей, мотивів, інформаційної основи, прийняття рішення, програми діяльності, індивідуальних якостей, контролю, корекції та ін. По-друге, при розгляді блоку прийняття рішення, як однієї з цих складових, виділяється певний інваріантний склад його компонентів: інформаційна основа, критерії, правила, способи підготовки прийняття рішення та ін.

Однак слід враховувати і ту очевидну обставину, що окремі компоненти прийняття рішення природним чином співвідносяться з окремими функціональними блоками системи діяльності. Фактично будь-який компонент прийняття рішень виступає певною межею, специфічним аспектом того чи іншого функціонального блоку системи діяльності. Так, критерії прийняття рішення безпосередньо формуються на основі мотиваційного блоку діяльності; інформаційна основа прийняття рішення є фактично конкретизація інформаційного забезпечення діяльності в ситуації вибору, правила прийняття рішення формуються на основі уявлень про програму діяльності і виступають її невід'ємною частиною, способи підготовки і безпосередньо прийняття рішення

входять до складу виконавчої частини діяльності. Іншими словами, в ухваленні рішення беруть участь практично всі основні утворюючі діяльності, але в специфічному аспекті – в аспекті їх сприяння виробленню рішення. Психологічна система діяльності і складові її структурні блоки виступають як функціональна основа для формування компонентного складу прийняття рішення.

Для забезпечення цілісності прийняття рішення формується також сукупність зв'язків між компонентами. Безліч зв'язків в системі діяльності, які виступають в якості її психологічної архітектури, є і основою забезпечення цілісності прийняття рішення. Ці зв'язки утворюють структурну основу, на якій здійснюється інтеграція компонентів в ухваленні рішення. Формування основних утворюючих діяльності супроводжується встановленням закономірних зв'язків між ними. При виникненні умов невизначеності ці утворюючі трансформуються в компоненти прийняття рішення. Основним механізмом формування компонентів прийняття рішення в ході освоєння діяльності є надання оперативності властивостям, які створюють діяльність.

Провідним механізмом функціонування компонентів прийняття рішення на рівні вже сформованої системи є механізм інтеграції її блоків.

Так, дослідження структури особистісних конструктів в особистісно значущих ситуаціях прийняття рішень і в ситуаціях, які не потребують негайного здійснення процесу прийняття рішень, дало наступні основні результати [2]. Рангова структура конструктів для різних типів ситуацій істотно різна і не корелює одна з одною. Причому в ситуаціях, які не потребують негайного прийняття рішення, на поведінку, найбільшою мірою, впливають інтелектуальний та емоційний фактори, а в ситуаціях прийняття рішень найбільшу вагу займають конструкти, які співвідносяться з локусом контролю і з інтелектом, тобто регулятивний і когнітивний фактори стають головними.

Отже, на підставі вищесказаного можна зробити висновок про те, що прийняття рішення – це акт формування послідовності дій, що ведуть до досягнення мети на основі перетворення вихідної інформації в ситуації невизначеності. Рішення – це обов'язковий предмет інтеграції та предмет вибору, серед великої кількості альтернатив обирається лише одна, та, що сприятиме організму чи машині досягти найбільшої ефективності. Рішення не є початковим процесом якоїсь діяльності, це – результат тонкої і великої роботи, виконаної психікою.

Список використаної літератури:

1. Акофф Р. Искусство решения проблем: Пер. с англ. – М.: Мир, 1982. – 224 с.
2. Карпов А.В. Психологический анализ трудовой деятельности: Учеб. пособие / А.В. Карпов / Яросл. гос. ун-т. – Ярославль, 1988. – 78 с.
3. Карпов А.В. Психология принятия решений в профессиональной деятельности / А.В. Карпов / Яросл. гос. ун-т. – Ярославль, 1991. – 152 с.
4. Корнилова Т.В. Психология риска и принятие решений: Учеб. пособ. для вузов / Т.В. Корнилова // М.: Аспект Пресс, 2003. – 286 с.

5. Миколайчик З. Решения проблем в управлении. Принятие решений и организация работ / Пер. з польск. Зофья Миколайчик. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2004. – 472 с.
6. Ромек В.Г. Проблема диагностики уверенности в зарубежной психологии (методом стандартизированного наблюдения) // Психологический вестник Ростовского государственного университета, Вып. 2 (Ч. 1). Изд-во РГУ, 1997. – С. 419-434.
7. Фишберн П. Теория полезности для принятия решений / П.Фишберн. – М.: Наука, 1978. – 352 с.
8. Simon H. Administrativ Behavoir. – N.Y.: Macmillan Co., 1947. – 259 p.

Ключові слова: рішення, процес прийняття рішення, мотивація, діяльність, структура діяльності.
Ключевые слова: решение, процесс принятия решения, мотивация, деятельность, структура деятельности.
Key words: decision, decision-making process, motivation, activity, structure of activity.

КРЮКОВА МАРИНА АНАТОЛІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології,
кандидат психологічних наук, доцент

КУРОВА АНАСТАСІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук

ОНТОГЕНЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ

Проблема формування правової самосвідомості молоді в сучасному українському суспільстві набуває особливої гостроти, оскільки зміни, що відбуваються сьогодні у свідомості особистості, створюють перспективи розвитку сучасного українського суспільства та його інтеграції у світовий правовий простір. Чим раніше почнеться становлення правової самосвідомості, тим повніше відбудеться усвідомлення себе як суб'єкта правових стосунків у періоди зрілості.

Правова самосвідомість як складна багаторівнева система містить не тільки усвідомлення себе як суб'єкта морального життя та правових відносин, але й власну сенсово-ціннісну підструктуру, що визначає образ світу особистості, самоставлення, відношення із державою, соціумом, найближчим оточенням, це здатність до переживання, самооцінки, рефлексії себе як вільної, моральної особистості та громадянина [3]. На думку Н.М. Османової, у структуру правової самосвідомості особистості входять когнітивна, рефлексивна, мотиваційно-ціннісна та сенсова, комунікативна та соціально-перцептивна компоненти [1]. Тобто, правова самосвідомість є глибоким, семантично наповненим ново-

утворенням особистості, яке починає формуватися поступово, у міру дозрівання кожної з компонент.

Соціально-психологічні засади розвитку правової свідомості сучасної молоді створює теза С. Рубінштейна про роль співвідношення зовнішнього та внутрішнього у формуванні індивідуальної поведінки: дотримання правових норм, законів як зовнішніх регуляторів життєдіяльності особистості може стати особистісною потребою тільки у випадку їхнього заломлення через внутрішнє, емоційно значуще переживання [2]. Формування правової свідомості молодої людини стає можливим лише тоді, коли вона навчається виділяти себе з оточуючого світу та формувати адекватну соціальну позицію. За Ю. Швалбом, свідомість є дуже специфічною субстанцією психіки, оскільки не тільки відображує світ, але й породжує його: вона є цілісною структурою, яка заповнюється ідеями, цінностями, переживаннями [4].

Усвідомлене переживання соціальної реальності як складна форма психічної активності особистості стає можливим лише за умов поступового переходу подій об'єктивного світу у індивідуальні, суб'єктивні виміри взаємодії людини та суспільства. Чим раніше почнеться цей процес, тим глибшим буде занурення індивідуальної самосвідомості у правовий простір. Вже на ранніх етапах онтогенезу починає формуватися важлива соціальна позиція особистості щодо співвідношення індивідуального Я та вимог соціуму. Пізнання себе як суб'єкта та подальше усвідомлення себе як соціальної істоти проявляється вже у дошкільному віці, коли дитина формує власний досвід щодо елементарної правової поведінки: навчається оцінювати себе завдяки оцінкам ззовні, спираючись на прийняті норми, рефлексує, імітуючи просоціальні зразки поведінки дорослих. На наступному етапі онтогенезу (молодший шкільний вік) продовжується соціалізація дитини: завдяки розвитку довільності починає формуватися внутрішня позиція особистості, посилюється потреба у залученості до соціально-корисної діяльності.

Найбільш сензитивним для становлення правової самосвідомості стає підлітковий період, коли у особистості. що зростає, появляються абсолютно нові психічні новоутворення, завдяки яким самосвідомість максимально модифікується, ускладнюється, формується потреба у суспільно-корисній та суспільно-оцінюваній діяльності. Крім того, саме у цей період правові відносини між особистістю та суспільством набувають нового атрибутивного звучання – настає вік, з якого настає кримінальна відповідальність. Тому важливим представляється не тільки ознайомлення дітей різного віку із нормами соціальної поведінки, але й створення розвивально-ознайомлюючого з правовими нормами інструментарію відповідно до вікової дитячої субкультури: казок, коміксів, анімаційних фільмів тощо.

Таким чином, формування правової самосвідомості сучасної молоді має реальні онтогенетичні передумови, завдяки яким молода людина поступово, відповідно до внутрішньої логіки особистісного зростання стає психологічно готовою до просоціальної поведінки та реалізації активної життєвої позиції.

Список використаної літератури:

1. Османова Н.М. Основные подходы в изучении правового и морального самосознания как проблема научной психологии / Н.М. Османова. – СПб, 2016. – С. 9-11.
2. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. В 2-х т. / С.Л. Рубинштейн. – М.: Наука, 2012. – 487 с.
3. Симакова Т.А. К вопросу о проблеме правового самосознания / Т.А. Симакова // Прикладная юридическая психология. – 2012. – № 3. – С. 34–36.
4. Швалб Ю.М. Свідомість як відношення людини до світу / Ю.М. Швалб // Психологія і суспільство. – 2004. – С. 98-114.

Ключові слова: свідомість, психіка, правова свідомість, суспільство, суб'єкт, онтогенез, індивідуальна поведінка, новоутворення, сензитивний період.

Ключевые слова: сознание, психика, правовое сознание, общество, субїект, онтогенез, индивидуальное поведение, новообразование, сензитивный период.

Key words: consciousness, psyche, legal consciousness, society, subject, ontogenesis, individual behaviour, growth, sensitive period.

ЯЦЕНКО МИКОЛА АНАТОЛІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології,
кандидат соціологічних наук, доцент

ЛІСОВЕНКО АННА ФЕДОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри соціології та психології,
кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

Багатогранну картину сучасного життя відображає набагато більш широке, ніж рівень життя, поняття її якості, що характеризує благополуччя суспільства і його членів не тільки в сфері матеріальних благ, а й в таких сферах життєдіяльності людини, як професійна, освіти, сім'ї, соціального оточення, психологічної безпеки тощо. Подібний комплексний підхід вже знайшов практичне відображення в роботах вітчизняних і зарубіжних психологів, пов'язаних з дослідженням людського капіталу та методів його аналізу [1]; інтелектуального капіталу як ресурсу модернізації суспільства та механізму реалізації стратегій «висхідної соціальної мобільності» [2]; феномену культурного капіталу і його специфікації в умовах етнокультурного різноманіття [3; 4]; соціального капіталу [5; 6; 7] і його структуроутворюючих факторів; психологічного капіталу, що розглядається в якості системного ресурсу суб'єктивного благополуччя та ефективності соціально-економічної поведінки [8; 9]; феномену позитивного капіталу [10; 11], концептуалізація

якого пов'язана з виділенням єдиного чинника – особистісного ресурсу, задіяного людиною для ефективної підтримки якості свого життя (оптимізм, резільєнтність, надія, віра в свої можливості ефективного функціонування в різних сферах соціальних практик і розуміння стресових обставин). Не можна не відзначити, що в цілому психологічна складова соціального капіталу була істотно уточнена завдяки науковим дослідженням дослідників – А. Брагена, Т. Снайдерса, Р. Стили, П. Бурд'є, Дж. Коулмена, Р. Блома, Дж. Гелівела, В. Лоранта, Х. Меліна, С. Пайна, А. Сарно, І. Сарно, О. Шевцової, Г. Абрамової, О. Біляковской, В. Гриценко, А. Журавльової, А. Купрейченко, Н. Лебедєвої, Н. Маліковій, Л. Мараріца, Т. Нестік, В. Познякової, Л. Почебут, А. Свєнціцького, Т. Скрипкіної, Г. Солдатової, А. Татарка, Е. Філілеевої, В. Хащенко, П. Шіхіревої, А. Юревича та інших.

У роботах В. Гриценко, І. Кузнецової [12] соціальний капітал розглядається як результат прилучення індивіду до системи соціальних зв'язків через механізми привласнення їм соціального досвіду, цінностей, що домінують в суспільстві, культурних норм і соціальних ролей. Нормативно-ціннісна орієнтація виражає відношення до соціального обміну як до самостійної індивідуальної або суспільної цінності самого обміну, що є, по суті, цінністю, надбанням суспільства. Подібна логіка авторської інтерпретації соціального капіталу пов'язана з процесуальними і змістовними ефектами соціалізації особистості, зокрема, з тим, що відтворення засвоєного змісту соціального досвіду передбачає активність особистості в його перетворенні і реалізації. Відтворення перетвореного призводить не тільки до «збагачення» системи соціальних зв'язків і відносин, а й до просування особистості і суспільства в цілому на новий щабель соціального розвитку [13].

У дослідженні Л. Почебут [14] наведені аргументи, які свідчать про необхідність вивчення психологічного змісту соціального капіталу через сукупність міжособистісних зв'язків індивіда, актуалізація яких пов'язана з досягненням власних цілей. В цьому випадку міжособистісні відносини набувають інструментальну функцію.

У роботах А. Журавльова та А. Купрейченко [15], Т. Скрипкіної [16] ключовою категорією в розумінні соціального капіталу виступає довіра, «затребуваність» якої спостерігається в галузях економічного та соціологічного знання у вивченні соціального капіталу. Довіра, згідно з поглядами авторів, є системоутворюючим фактором соціального капіталу, психологічне наповнення якого наділяється характеристиками конгруентності експектацій суб'єктів взаємин (передбачуваності), соціальної компетентності, тотожності життєвих цінностей. Визнання «схожості» як умови довіри, на думку дослідників [17], вже недостатньо, необхідна довіра як визнання відмінностей при «непрозорості» Іншого. Можливо, саме цим пояснюється в даний час актуалізація дослідницького інтересу до проблеми соціального капіталу.

Істотний внесок в розробку проблеми соціального капіталу та його психологічної складової внесений П. Шихіревим [18], згідно з яким соціальний капітал являє собою якість соціальних зв'язків. До ключових елементів соціальної мережі дослідником віднесені: суб'єкти взає-

модії, щодо стійких зв'язків і можливих їх переплетінь, суб'єктивні оцінки цих зв'язків залежно від позицій в системі зв'язків, прийняті правила взаємодії. Інакше кажучи, згідно П. Шихіреву, соціальний капітал в психологічному ракурсі представляє собою відношення (оцінку) до відношення (зв'язки), тобто якість соціальних відносин.

Теоретико-емпіричне дослідження соціального капіталу, розпочате Н. Лебедєвої і А. Татарка [19], дозволило їм прийти до висновку про наявність соціально-психологічного ресурсу особистості, що інтерпретується авторами як «соціально-психологічний капітал особистості». Соціально-психологічний капітал, відповідно до авторської позиції, являє собою інтегральну соціально-психологічниу освіту, підставою якого є ресурс відносин особистості до суспільства в цілому і до свого безпосереднього оточення. Серед його критеріальних параметрів виділяють довіру, суб'єктивне благополуччя і адаптованість особистості в суспільстві.

Значущою обставиною в розкритті психологічного ресурсу соціального капіталу є аксіологічна сфера особистості (групи) як гранично узагальнений соціальний досвід, що «купується» в процесі соціального онтогенезу. Відзначимо, що домінуючі цінності, що визначають провідну (аксіологічну) спрямованість особистості, розкривають систему ціннісних координат, її ставлення до суспільства в цілому і до себе в ньому. Цілком очевидно, що домінуючі цінності, їх конфігурація є одним з найважливіших елементів єдиного змістовного поля не тільки соціальної спільності, а й її соціального капіталу.

Резюмуючи вищевикладене, відзначимо різноманіття інтерпретацій соціального капіталу, представлених в соціально-психологічних дослідженнях, що свідчить про етап дефініції даного конструкту. Відзначимо: у більшості випадків дослідниками робиться спроба концептуалізації поняття соціального капіталу через категорію відносин. Однак, незважаючи на наявність конкретних підходів і дослідницьких можливостей розкриття психологічного змісту соціального капіталу, очевидно проглядаються і труднощі в їх реалізації.

Список використаної літератури:

1. Юрьев А.И., Шевякова Л.П., Бурикова И.С. Стратегическая психология глобализации. Психология человеческого капитала. – СПб., 2006. – 512 с.
2. Кулюткин Ю.Н. Образование в обществе социальных перемен // Человек и образование. – 2006. – № 8/9. – С. 52-53.
3. Татарко А.Н., Лебедева Н.М. Социальный капитал: теория и психологические исследования. – М., 2009. – 233 с.
4. Татарко А.Н. Индивидуальные ценности и социально-психологический капитал: кросс-культурный анализ // Психология. Журн. Высш. шк. экономики. – 2012. – Т. 9, № 1. – С. 71-88.
5. Шихирев П.Н. Природа социального капитала: социально-психологический подход // Общественные науки и современность. – 2003. – № 2. – С. 17-32.

6. Нестик Т.А. Социальный капитал организации: социально-психологический анализ. Ч. 1. // Психол. журн. – 2009. – Т. 30. – № 1. – С. 52-63.
7. Купрейченко А.Б. Психология доверия и недоверия. – М., 2008. – 571 с.
8. Хащенко В.А., Баранова А.В. Восприятие и оценка качества жизни // Экономическая психология: современные проблемы и перспективы развития. – СПб., 2002. – С. 36-39.
9. Дробышева Т.В., Журавлев А.Л. Система факторов экономического сознания в условиях вторичной экономической социализации личности и группы // Институт психологии РАН. Социальная и экономическая психология. – 2016. – Т. 1. – № 2. – С. 207-232.
10. Luthans F., Avolio B. J., Youseff C. Psychological capital: developing the human competitive edge. Oxford, England, 2007. – 256 p.
11. Luthans F., Avolio B.J., Avey J.B., Norman S.M. Positive sychological capital: measurement and relationship with performance and satisfaction // Personnel Psychology. – 2007. – Vol. 60, no. 3. – P. 541-572.
12. Гриценко В.В., Кузнецова И.В. Поликультурная среда вуза как условие формирования позитивного отношения к представителям других этнокультур // Психология образования в XXI веке: теория и практика: материалы междунар. науч. -практ. конф.: к 80-летию Волгогр. гос. соц. – ед. ун-та. Волгоград, 2011. – С. 389-391.
13. Бочарова Е.Е. Социальный капитал и субъективное благополучие // Позитивная психология личности / под ред. Р.М. Шамионова. – Саратов, 2018. – 200 с.
14. Почебут Л.Г. Социальный капитал личности. – М., 2016. – 250 с.
15. Журавлев А.Л., Купрейченко А.Б. Нравственно-психологическая регуляция экономической активности. – М., 2003. – 436 с.
16. Скрипкина Т.П. Психология доверия. – М., 2000. – 264 с.
17. Свенцицкий А.Л., Почебут Л.Г., Килошенко М.И., Кузнецова И.В., Мараница Л.В., Казанцева Т.В. Социальный капитал и его формирование: социально-психологический подход // Вестн. Санкт-Петерб. ун-та. Сер. 12. – 2009. Вып. 3, ч. II. – С. 140-149.
18. Шихирев П.Н. Природа социального капитала: социально-психологический подход // Общественные науки и современность. – 2003. – № 2. – С. 17-32.
19. Татарко А.Н., Лебедева Н.М. Социальный капитал: теория и психологические исследования. – М., 2009. 233 с.

Ключові слова: соціальный капітал, ресурс суспільства, психологічний зміст, суспільство, особистість.

Ключевые слова: социальный капитал, ресурс общества, психологическое содержание, общество, личность.

Key words: social capital, the resource of society, psychological content, society, personality.

ФОРМАНЮК ЮЛІЯ ВАЛЕРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри соціології та психології,
кандидат психологічних наук

ДО ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНА ІНФАНТИЛЬНОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Аналіз доступної літератури дозволив умовно виділити кілька підходів до розуміння інфантильності.

По-перше, узагальнюючи наявні з цього приводу визначення, можна констатувати, що більшість фахівців пропонують розглядати інфантильність як певну форму поведінки людини, у якій проявляються особливості дитячого світосприймання й зводять її до так би мовитинедорозвиненості. Як відомо, інфантильність є предметом розгляду, як правило, медиків, психологів і педагогів. У цьому аспекті кожна із цих сфер наукових знань також прагне дати змістовне розуміння цьому явищу.

Так, у медицині інфантильність переважно розуміється як певний патологічний стан, що характеризується затримкою психічного розвитку людини, де домінують риси, властиві дитячому або підлітковому віку.

Що ж стосується підходів психологів і педагогів, та їх позиції в цьому моменті суттєво не відрізняються. Фактично всі вони приходять до того, що інфантильність характеризує незрілістьлюдини, що виражається в затримці її психіки, при якій поведінка людини не відповідає віковим вимогам до неї. Як правило фахівці констатують відставання, що проявляється у розвитку емоційно-вольової сфери й збереженні дитячих якостей особистості. У ранньому віці ознаки інфантильності не виявляються. Тому про інфантильність вказують лише починаючи зі шкільного й підліткового віку.

По-друге, підхід, заснований на джерелах, походження інфантильності. У рамках останнього чітко фіксується спроби визначити інфантильність, опираючись на природні закономірності етапів психічного розвитку. Дані визначення за основу беруть тимчасові моменти нерівномірного розвитку: «соціальний і емоційний розвиток ніколи не йде строго прямим шляхом: у процесі зросту особистості спостерігаються коливання, які з віком стають менш драматичними, але ніколи повністю не проходять» /Н. МакВільямс/ [6]. Найбільш яскраво це відображено в підходах К.Юнга, де інфантильність є «надмірно розповсюдженим дитячим садком» [4]. Приблизно такої ж позиції дотримується А.Хомбургер, що розглядає інфантильність як явище, що імітує «дитячість» [3].

Третій напрямок можна представити роботами авторів /І.Ласекю, М.Антон, В.Штекель, Г.Є. Сухарєва/, які пропонують розглядати інфантильність, виходячи з якоїсь патології або психічного відхилення в психологічному розвитку. При цьому ключовими позиціями обирають-

ся переважно фактори, відповідні до психічного розвитку. М. Антон підкреслює, що інфантильність проявляється в «парціальнім» порушенні поведінки [1]. Але більш виразно позначає інфантильність Г.Є. Сухарєва, яка позначає інфантильність якпсихічнузатримку – збереження в дорослих осібфізичних і психічних рис, властивих дитячому віку. Дослідник виділяє загальний і частковий психічний інфантилізм (інфантильність) [7]. Ще більш чітко в цьому плані Вільгельм Штекель називав інфантильність «станом психічного ґенезу, що відноситься головним чином до сфери сексуальності, що й представляють собою результат фіксації на інфантильних рівнях емоційного розвитку або регресії до них». Така поведінка являє собою прояв несвідомого повернення (або бажання повернутися) на більш ранні рівні функціонування з метою зниження тривожності й невпевненості в собі. Ця поведінка зазвичай емоційно забарвлена, оскільки людина відчуває задоволення від усунення неприємностей, схоже із задоволенням, одержуваним у дитинстві. Згідно з теорією психоаналізу, цей процес супроводжується егоцентричними асоціаціями зі станом «бути в центрі уваги й насолоджуватися цим» [5].

Четверта група авторів /А.Фрейд, Божович Л.І., Гуткина Н.І./ прагне визначити інфантильність, опираючись на закономірності психічного розвитку, виходячи з умов виховання. При цьому істотним обираються умови середовища, у якому виховується й розвивається дитина. Наприклад, А.Фрейд підкреслює, що коріння інфантильності лежало глибоко в дитинстві: «цікавий прояв інфантильності, коли дорослі люди починають поводитися як діти – намагаються видатися більш нерозумними, ніж вони є насправді» [8]. Найважливішим, на наш погляд, є твердження Божович Л.І. про те, що інфантильність не євродженою якістю. Вона розвивається, найчастіше, від неправильного виховання [2].

Таким чином, ми бачимо, що, не дивлячись на наявні відмінності, до розгляду розуміння інфантильності в психології, можна виділити все-таки більше подібних позицій і факторів у тих визначеннях, які пропонуються різними авторами.

Практично всі фахівці єдині в тому, що інфантильність відбиває якісь риси в особисті, властиві дитячим особливостям поведінки.

Другим моментом, який так само простежується в більшості фахівців, є фактор психічної затримки в розвитку.

Третім моментом, як не дивно, є те, що більшість авторів все-таки оптимістично характеризують інфантильність.

Четвертий момент. Є те, що інфантильність може змінюватися, коректуватися, нівелюватися в процесі життєвих умов людину.

У той же час не можна не відзначити й деякі позиції, які розділяють авторів по окремих моментах. До таких факторів можна віднестите, що не всі фахівці одностайні щодо визнання інфантильності наслідуваною поведінкою, що наближається до патології.

Є також розбіжності і в тому, що одні автори відносять інфантильність, насамперед, до емоційно-почуттєвого феномену психіки, інші розглядають її у більш широкому значенні.

Узагальнюючи наведені вище підходи до розгляду інфантильності, ми можемо говорити, що інфантильність як властивість людини (особистості) виникає на певному етапі психічного розвитку та відтворює окремі риси дитячості на рівні емоційно-комунікативних відношень до оточуючого середовища та може змінюватися впродовж життя завдяки впливу спеціальних психолого-педагогічних засобів.

Таким чином проведене дослідження дає підставу зробити попередні висновки:

1. Не зважаючи на досить значну актуальність проблеми інфантильності в сучасній педагогічній та віковій психології дослідження її змісту як на методологічному, так і на емпіричному рівні проводиться недостатньо. Можна констатувати переважно фрагментарні дослідження, в яких робляться спроби уточнити змістову сутність даного феномену.

2. Показано умовно, що підходи, які склалися відносно змісту інфантильності можна поділити на кілька груп:

Перше, ті, в яких розглядається лінгвістична складова даного феномену та специфічні особливості таких галузей знань як: медицини, психології, педагогіки та ін.

Друге, ті в яких враховуються закономірності станів психічного розвитку.

Третє, ті, що беруть за основу переважно унаслідуванні фактори, які перешкоджають адекватному віковому розвитку.

Четверте, підходи, в яких ключовим моментом обирається соціально-психологічні умови, що не сприяють адекватному розвитку життєдіяльності особистості.

1. Запропоновано розглядати інфантильність як властивість людини (особистості), яка виникає на певному етапі психічного розвитку та відтворює окремі риси дитячості на рівні емоційно-комунікативних відношень до оточуючого середовища та може змінюватися впродовж життя завдяки впливу спеціальних психолого-педагогічних засобів.

Зазначене тлумачення не є остаточним і в процесі подальших наших досліджень може корегуватися, воно є робочим, що береться нами за основу для дослідження ознак, які детермінують інфантильність.

Список використаної літератури:

1. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение / Пер. с англ. С. Могилевского. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002.
2. Божович Л.И. Характеристика личностного развития современных первоклассников / Сборник «Л.И.Божович и современная психология личности». – С-П: СПб, 2010.
3. Большой психологический словарь / Сост. Мещеряков Б., Зинченко В.- М: Олма-пресс. 2004.
4. К. Юнг. Избранные труды: «Психоанализ и спасение души» / Пер. с нем. В. Терина, С-П: СПб., 2000.
5. Майерс Д. Социальная психология. СПб., 2000.

6. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: Понимание структуры личности в клиническом процессе. М., 2007.
7. Специальная психология: Учебно-методические рекомендации для студентов и преподавателей педагогического университета, Тула, 2001.
8. Фрейд А. Введение в детский психоанализ. Норма и патология детского развития. «Я» и механизмы защиты: сборник/А.Фрейд; пер.с нем. – Минск: «Попурри», 2010.

Ключові слова: інфантильність, інфантилізм, особистість, життєвий шлях особистості.

Ключевые слова: инфантильность, инфантилизм, личность, жизненный путь личности.

Key words: infantile, infantilism, personality, life path of personality.

СЕКЦІЯ 6

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Керівник секції: з*авідувач кафедри конституційного права, к. ю. н., доцент Д.С. Терлецький*

Секретар секції: *асистент кафедри конституційного права Ю.Д. Батан*

ТЕРЛЕЦЬКИЙ ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ПРЕЗУМПЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОСТІ ПРАВОВИХ АКТІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

Верховенство права «як певна сума щільно переплетених між собою принципів, котрі разом творять ядро доктрини … конституціоналізму» [1, с. 10], в основу якої покладено ідею обмеження свавільної влади держави [2, с. 626-628], зумовлює верховенство конституції, покликаної виступати нормативно-смисловим стрижнем цієї доктрини.

Наведене твердження потребує декількох важливих уточнень. По-перше, обмеження влади має на меті забезпечення ***певного*** соціального порядку, який убезпечує й уможливлює конституювання простору індивідуальної свободи особи серед іншого через встановлення підстав, порядку та меж втручання у цей простір з боку держави. Об'єктивною передумовою для цього є визнання державою самої наявності й цінності такого простору. За такого «*порядку свободи*», керуючись не примхами, а правилами, держава сприяє загальному добробуту, забезпечуючи ефективні структури для спільного захисту та безпеки. Конституційні рішення розширюють свободу для всіх заради ефективної держави [3, с. 14-15].

Змістовний наголос на обмеженні держави та здійснюваної нею влади дає підстави твердити про переважаючу негативну конотацію конституціоналізму та, якщо сягати глибше, – негативну конотацію, власно, держави [4, с. 2-6]. У відповідь можна вказати, що така позиція ґрунтується на сумнівній догмі причино-наслідкового зв'язку між обмеженням й ослабленням держави. Інакше кажучи, обмеження держави неминуче зумовлює її слабкість.

Вважаємо, що обмеження держави насправді робить її сильнішою і визначає її ефективність. Слідом за А. Шайо наголосимо, що вільні громадяни роблять державу сильнішою. І аби залишатися сильною держава потребує, аби її громадяни залишалися вільними [3, с. 14]. У той же час безпідставно сприймати конституціоналізм лише як доктрину обмеження, заперечуючи її установчий та координуючий потенціал. Конституціоналізм рівною мірою опікується творенням інституціональної структури, яка б сприяла ефективному функціонуванню держави, сильних й ефективних владних інституцій, які взаємодіють і водночас урівноважують одна одну.

Прикметно у цьому зв'язку, що прихильники і негативної, і позитивної конотації конституціоналізму визнають його багатоаспектність і, як наслідок, неприпустимість обмежувальної інтерпретації [3, с. 6; 4, с. 19]. На широкому підході, видається, акцентував увагу ще Макілвейн (*Mcilwain*) у своїй класичній розвідці «Конституціоналізм: давність й сучасність» [5, с. 115-136].

По-друге, конституція є похідною від конституціоналізму, тому її цінність детермінована не тими формальними властивостями, які за нею визнаються, а тим смисловим наповненням, який вона об'єктивує. Інакше це твердження може сформульоване як те, що змістовно конституція є конституцією лише тому, що відповідає вихідним очікуванням конституціоналізму [3, с. 23].

Загальною властивістю усіх конституцій, зважаючи на їхнє розмаїття, є здатність здійснювати регулятивний вплив на поведінку ***усіх*** без виключення учасників соціальної взаємодії. У певних випадках це досягається шляхом визначення вихідних й досить узагальнених засад такої взаємодії, в інших – через встановлення виразно чітких правил поведінки. У цьому сенсі конституція являє універсальний регулятор взаємовідносин і у вертикальному (індивід – держава), і у горизонтальному (індивід – індивід) вимірі.

Натомість верховенство конституції засвідчує загальну підпорядкованість праву, уособленому в конституції, в тому числі й будь-якої політичної влади, яка в такий спосіб набуває легітимності і якій через це коряться люди. З цієї причини верховенство конституції передбачає її верховенство й щодо (зокрема або насамперед) парламенту і, як наслідок, – вищу юридичну силу щодо усіх «*підконституційних*» правових актів, які творяться парламентом [6, с. 1].

У такій інтерпретації верховенство конституції сприймається як антипод верховенства парламенту, хоча йдеться скоріш про протиставлення юридичного конституціоналізму – політичному [7, с. 143-144]. Попри очевидну різницю в підходах до вирішення одних і тих самих завдань, цілком безпідставно сприймати верховенство парламенту як вседозволеність або тим більше свавілля здійснюваної ним влади. Верховенство парламенту або діє разом із верховенством права та розподілом влади або не діє зовсім [8, с. 40], парадоксальним свідченням чого є рішення Палати лордів Сполученого Королівства у справі «Джексон проти Генерального прокурора» 2005 року [9].

Наведені міркування, вважаємо, закладають теоретико-методологічну основу для осмислення презумпції конституційності правових актів, яка *expressis verbis* не визначена Конституцією України, але зумовлена її загальним змістом та юридичними властивостями.

Так, відповідно повноваженнями постановляти рішення з ефектом *erga omnes* щодо (не)конституційності правових актів наділений лише Конституційний Суд України (ч. 1 ст. 150; ст. 151-1; ст. 151-2). Суди системи судоустрою відповідно до положень процесуального законодавства (ч. 6 ст. 11 ГПК України; ч. 4 ст. 7 КАС України; ч. 6 ст. 10 ЦПК України) шляхом встановлення суперечності Конституції України правових актів, які підлягають застосуванню у справі, вправі постановляти рішення про неконституційність, які мають ефект *inter partes* (виключення становлять кримінальне провадження та провадження у справах про адміністративні правопорушення). В останньому випадку суд системи судоустрою має ініціювати внесення до Конституційного Суду України конституційного подання у зв'язку із встановленою суперечністю Конституції України при вирішенні конкретної судової справи. У такий спосіб Конституцією України та процесуальним законодавством встановлено спростовну презумпцію конституційності правових актів.

Водночас було б очевидним спрощенням зводити зміст презумпції конституційності лише до припущення про наявність юридичного факту – відповідності Конституції України як Основному Закону – яке може бути спростоване компетентним органом державної влади. З наведених міркувань теза, за якою «презумпція конституційності нормативно-правових актів має сприйматися лише як важіль стримування (самостримування) Конституційного Суду України від надмірної формалізації при визнанні правових норм неконституційними», видається неприйнятною як у матеріальному, так і суто процесуальному значенні [10, с. 101].

Зумовлена найвищою юридичною силою Конституції України і прямою дією її норм, презумпція конституційності насамперед визначає узгоджувальне тлумачення [11, с. 71-95; 12, с. 41-57] усіх інших, «*підконституційних*», правових актів. В цьому аспекті презумпція конституційності являє сукупність прийомів й способів інтерпретації, спрямованих на те, аби серед різноманіття змістовних значень певного правового припису обрати те значення, яке найбільшою мірою відповідає та узгоджується із конституцією. І лише як винятковий й екстраординарний засіб, у разі явного й очевидного протиріччя, яке не може бути жодним чином узгоджене із конституцією, – встановити його невідповідність конституції.

Натомість у суто процесуальному значенні застосування презумпції конституційності не обмежене лише юрисдикційною діяльністю Конституційного Суду України і поширюється й на діяльність судів системи судоустрою, які здійснюючи правосуддя, керуються верховенством права і шляхом встановлення суперечності Конституції України правових актів, які підлягають застосуванню у справі, вправі постановляти рішення про неконституційність, які мають ефект *inter partes.* Запере-

чення цього видається нам запереченням навіть не стільки положень ст. 8 та ч. 1 ст. 129 Конституції України у їх системному взаємозв'язку, скільки принципової ролі судової влади в забезпеченні верховенства права як складника доктрини конституціоналізму.

Список використаної літератури:

1. Аллан Т.Р.С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / пер. з англ. К. : Києво-Могилянська академія, 2008. 389 с.
2. Sweet AS, 'Constitutionalism, Legal Pluralism and International Rights' (2009) 16(2) Indiana Journal of Global Legal Studies 621-645.
3. Sajó A, Uitz R, The Constitution of Freedom: An Introduction to Legal Constitutionalism (OUP Oxford 2017).
4. Barber NW, The Principles of Constitutionalism (OUP Oxford 2018).
5. Mcilwain CH, Constitutionalism: Ancient and Modern (Liberty Fund, Inc.; Revised edition 2010).
6. Limbach J, 'The Concept of the Supremacy of the Constitution' (2001) 64(1) The Modern Law Review 1-10.
7. Bellamy R, Political Constitutionalism: A Republican Defence of the Constitutionality of Democracy (CUP Cambridge 2007).
8. Элефтериадес П. Парламентский суверенитет и конституция. *Право*. 2012. № 3. С. 29-55.
9. Jackson & Oth. v Her Majesty's Attorney General [2005] UKHL 56 (13 October 2005).
10. Гринюк Р., Багрій О. До питання про доцільність визнання презумпції конституційності нормативно-правових актів у контексті забезпечення верховенства Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 92-102.
11. Shaman JM, Constitutional Interpretation: Illusion and Reality (Praeger, 2000).
12. Kokott J, The Burden of Proof in Comparative and International Human Rights (Springer 1998).

Ключові слова: верховенство права, конституціоналізм, верховенство конституції, презумпція конституційності, конституційний контроль.

Ключевые слова: верховенство права, конституционализм, верховенство конституции, презумпция конституционности, конституционный контроль.

Key words: rule of law, constitutionalism, supremacy of constitution, presumption of constitutionality, constitutional review.

КРУСЯН АНЖЕЛІКА РОМАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного, адміністративного
та міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної власності та права,
доктор юридичних наук, професор

ПІДСТАВИ ВИОКРЕМЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЯК ПІДГАЛУЗІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сучасні тенденції розвитку юридичної науки обумовлені інтеграційними процесами та політико-правовими перетвореннями в Україні, трансформацією суспільних відносин, що у свою чергу зумовлює об'єктивну потребу концептуальної розробки нової парадигми національного конституційного права з метою ефективізації його ролі в процесі забезпечення взаємодії держави, публічної влади та людини в контексті конституціоналізму. Так, до інноваційних напрямів конституційно-правових досліджень слід віднести питання виокремлення конституційного гуманітарного права як підгалузі конституційного права України. Адже на сучасному етапі розвитку національного конституційного права виявляються нові напрями правового регулювання суспільних відносин конституційно-правовими нормами, що обумовлено тенденціями розвитку сучасного суспільства та держави.

Традиційно гуманітарне право – це поняття, що є характерним для міжнародного права, тобто – міжнародне гуманітарне право, яке поряд з традиційним правом війни (збройних конфліктів) [див., наприклад: 1; 2], охоплює міжнародні документи щодо статусу та захисту прав і свобод людини, включаючи й міжнародно-правову відповідальність за їх порушення. З міжнародним гуманітарним правом тісно пов'язане міжнародне право прав людини, адже предметом їх регулювання є відносини між державами та фізичними особами щодо забезпечення та захисту прав і свобод людини. Основною розбіжністю між ними є те, що таке рулювання здійснюється у різних аспектах, а саме: міжнародне гуманітарне право як галузь міжнародного права – це сукупність норм, що стосуються ведення воєнних дій, і норм, що надають захист особам, які перебувають під владою противника [3, с. 25] (тобто у контексті воєнних дій); міжнародне право прав людини – система принципів і норм, які визначають та закріплюють права і свободи людини, зобов'язання держав і міжнародних організацій щодо їх дотримання, а також міжнародні механізми забезпечення і контролю за дотриманням суб'єктами міжнародного права своїх зобов'язань у цій галузі та безпосереднього захисту прав конкретних осіб чи груп населення [4, с. 460] (тобто у контексті мирного, звичайного життя).

Отже, ці галузі міжнародного права спрямовані на забезпечення та захист прав і свобод людини, водночас, одним із аспектів міжнародно-

правового регулювання сфери прав і свобод людини (зокрема, міжнародного права прав людини) є контроль за забезпеченням прав і свобод людини і громадянина на національному рівні, тобто конкретними державами. Цей фактор актуалізує необхідність більш детального регулювання національним конституційним правом сфери прав і свобод людини, що також детерміновано процесом конституціоналізації цієї сфери.

У сучасних умовах конституційного розвитку України складаються сприятливі обставини щодо формування та виокремлення у системі вітчизняного конституційного права такої його гуманітарної складової (підгалузі), як конституційне гуманітарне право. Необхідність виокремлення, формування та подальшого розвитку конституційного гуманітарного права обумовлено: по-перше, сучасним етапом конституційних перетворень в Україні, який визначає таку тенденцію розвитку вітчизняного конституційного права, як його гуманізація та підвищення людського виміру конституційно-правових реалій; по-друге, процесами конституціоналізації системи прав людини у сучасному світі, тобто у міжнародному та національному праві, які взаємопов’язані між собою (зокрема, виходячи з дуалістичної концепції співвідношення міжнародного права та національних правових систем); по-третє, розвитком науково-практичної парадигми сучасного конституціоналізму, у «центрі» якої знаходиться людина, що детермінує необхідність комплексного конституційно-правового регулювання суспільних відносин у сфері конституційно-правової свободи людини. Адже конституційно визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України). Це положення є складовою основ конституційного ладу України. Вкрай необхідним є створення правового підґрунтя для втілення в сучасні реалії визначених конституційних положень. Для цього, окрім іншого, необхідним є удосконалення системи сучасного конституційного законодавства у сфері прав та свобод людини і громадянина, створення ефективного механізму їх забезпечення та захисту з боку держави.

Крім зазначених політико-правових підстав виокремлення конституційного гуманітарного права, теоретично необхідним є визначення основних ознак, що характеризують юридичну специфіку цієї підгалузі як регулятивної підсистеми конституційного права, а саме наявність: предмета правового регулювання – суспільних відносин конкретного виду, які є складовою частиною предмета конституційного права як галузі права; специфіки (особливості) методу правового регулювання; поєднання юридичної цілісності (єдності) та водночас, внутрішньої структурної диференціації; особливих принципів; юридичної цілісності, тобто наявність взаємозв’язуючого та взаємообумовлюючого елементу, що надає єдності всій підгалузі права. Що стосується останньої ознаки, то вона має інтегративне значення щодо всієї системи юридичних

ознак (характеристик) конституційного гуманітарного права. Адже відомо, що єдність є можливою тільки при наявності взаємозв'язку та взаємообумовленості всіх елементів. Таким елементом щодо конституційного гуманітарного права є конституційно-правова свобода людини, що змістовно пов'язана з певними взаємовідносинами між людиною та державою.

Конституційне гуманітарне право – це підгалузь конституційного права, предметом регулювання якої є суспільні відносини у сфері визначення, забезпечення та захисту конституційно-правової свободи людини. Отже, предметом конституційного гуманітарного права є суспільні відносини у сфері конституційно-правової свободи людини, що детерміновано з особливими методами та принципами такого регулювання.

Характеризуючи методи конституційного гуманітарного права слід відзначити підвищення ролі та значення, поряд з імперативним методом (що притаманний субординаційним та реординаційним відносинам), такого методу конституційного регулювання, як диспозитивний метод (що ґрунтується на паритетних началах та притаманний координаційним відносинам).

Методи правового регулювання пов'язані з принципами, на яких має ґрунтуватися та будуватися система конституційного гуманітарного права. Враховуючи його гуманітарну сутність (природу) та функціонально-причинний зв'язок з науково-практичною парадигмою конституціоналізму представляється теоретично вірним та практично обумовленим висновок, що принципи цієї підгалузі права кореспондують принципам сучасного конституціоналізму [див.: 5].

Підвищена соціальна значущість відносин у сфері конституційно-правової свободи людини, їх специфіка і розвиток в умовах гуманізації конституційного права та становленнясучасного українського конституціоналізму, в системі якого важливим є не тільки нормативно визначити та закріпити відповідні права, свободи та обов'язки людини, але й встановити сукупність вимог щодо їх забезпечення та охорони як з боку держави, так і посягань від держави – все це обумовлюєвиокремлення та становлення у межах конституційного права самостійної підгалузі – конституційного гуманітарного права, предметом якого є суспільні відносини у сфері конституційно-правової свободи людини. В межах конституційного гуманітарного права методологічно обґрунтованою є диференціація правового матеріалу (при збереженні його єдності на основі інтегруючого концепту – конституційно-правова свобода людини), що обумовлює можливість виділення таких основних інститутів, як: інститут прав і свобод людини; інститут обов'язків людини в демократичному суспільстві та державі; інститут громадянських (правових) станів особистості (громадянство, іноземство, безгромадянство, полігромадянство); інститут забезпечення і захисту конституційно-правової свободи людини.

Отже, на підставі вищезазначеного можна резюмувати визнання за конституційним гуманітарним правом статусу підгалузі конституційного права України, проблеми становлення та розвитку якого потребу-

ють подальших наукових досліджень з урахуванням конституційно-правових реалій сучасності.

Список використаної літератури:

1. Цюрупа М.В., Дяченко В.І. Міжнародне гуманітарне право: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2008. 364 с.
2. Hans-Peter Gasser. International Humanitarian Law. An introduction. Separate Print From. Hans Haug, Humanity For all. The International Red Cross And Red Crescent Movement, Henry Dunant Institute: Haupt, 1993.
3. Репецький В.М., Лисик В.М. Міжнародне гуманітарне право: підручник. Київ: Знання, 2007. 467 с.
4. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. Київ: ТОВ: «Вид-во «Юридична дума», 2007. 992 с.
5. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 560 с. (підрозділ 2.3. Принципи сучасного українського конституціоналізму).

Ключові слова: конституційне гуманітарне право, конституційне право, конституціоналізм, права людини, тенденція гуманізації.

Ключевые слова: конституционное гуманитарное право, конституционное право, конституционализм, права человека, тенденция гуманизации.

Key words: constitutional humanitarian law, constitutional law, constitutionalism, human rights, humanization trend.

АФАНАСЬЕВА МАРЬЯНА ВЛАДИМИРОВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры конституционного права,
доктор юридических наук, доцент

ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ СПРАВЕДЛИВОСТЬ И ЛЕГИТИМНОСТЬ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ

Активное участие общества в политических процессах является инструментом легализации и легитимации публичной власти. Через участие граждан в управлении делами государства, во всенародном голосовании, референдуме и т.д. власть получает поддержку внутри страны и признание международных институций. Однако далеко не всегда политические процессы соответствуют такой характеристике как процедурная справедливость, что в свою очередь приводит к дефициту легитимности.

Для эффективного функционирования демократия нуждается во взаимодействии между гражданским обществом и учреждениями власти, в свободных потоках информации, а также в справедливых процедурах, которые обеспечивают вовлеченность каждого индивиду-

ума в процесс принятия политических решений [1], что позволяют ему быть их субъектом, а не объектом.

Отвечая на вопрос, какие же политические процессы следует считать справедливыми, в качестве методологической основы применим теорию процессуальной (процедурной) справедливости, которая получила свое развитие в 70-х годах XX века. Первоначально эта теория возникла в юридической сфере относительно судебного процесса и разрешения конфликтов (Walker, LaTour, Lind, & Thibaut, 1974 [2]; Folger, 1977 [3]). Однако идея процессуальной справедливости может быть применена и к другим контекстам, в которых для разрешения конфликтов используется определенный процесс. Исходя из того, что формы прямой и представительной демократии являются основными методами разрешения политико-социальных конфликтов, применение к ним теории процессуальной справедливости является обоснованным.

Одним из наиболее важных тезисов данной теории является вывод о том, что доверие к принимаемым решениям и восприятие их как честных, основывается не столько на результате (распределительная справедливость), сколько на том, являлась ли процедура их принятия честной и открытой (процессуальная справедливость).

В книге «Стратегия голубого океана» [4] (2004), авторы Чан Ким и Рене Моборн, определяющими для справедливого процесса выделили три усиливающих друг друга элемента: вовлеченность (Engagement), объяснение (Explanation) и ясность ожиданий (Expectation). Вовлеченность означает привлечение к участию и принятию стратегических решений тех лиц, на которых эти решения в дальнейшем окажут воздействие. Объяснение означает, что все участники и заинтересованные лица должны понимать, почему тем, а не иным решениям отдано предпочтение. Ясность ожиданий требует, чтобы были четко изложены правила, согласно которым решения принимаются. Взятые вместе, эти три элемента позволяют судить о наличии справедливого процесса.

Процессуальная справедливость является ключевым элементом в вопросе восприятия легитимности публичной власти, которая, в свою очередь, не зависит напрямую только от результатов голосования. Именно дефицит процессуальной справедливости порождает дефицит легитимности избранных органов и проводимой ими политики. И напротив, восприятие власти как легитимной повышается, если соблюдаются процедуры, которые считаются справедливыми. Речь идет как об избирательных процедурах, так и о референдном процессе, а также о процедурах доступа к государственной службе и об иных процедурах участия индивидуума в управлении государственными делами.

В данном контексте процессуальная справедливость выступает своеобразным индикатором реализации государством своих как конституционных, так и международных обязательств по созданию условий, при которых каждый может пользоваться своими политическими правами, которые предусмотрены статьей 21 Всеобщей декларации прав человека 1948 года (право принимать участие в управлении своим государством непосредственно или через свободно избранных представителей, право на участие в выборах), статьей 25 Международного

пакта про гражданские и политические права 1966 года (право принимать участие во введении государственных дел как непосредственно, так и через свободно избранных представителей, право голосовать и быть избранным), статьей 3 Дополнительного протокола к Конвенции о защите прав человека и основоположных свобод 1950 года (право на свободные выборы).

«Вовлеченность» (Engagement) предполагает свободное участие в процессе управления государственными делами, в избирательном и референдном процессах всех лиц, имеющих право голоса; недопущение каких-либо различий между гражданами в отношении языка, религии, политических или иных убеждений, национального или социального происхождения, имущественного положения, рождения или иного обстоятельства, такого, например, как различие между лицами по порядку получения гражданства; свободу заниматься политической деятельностью как лично, так и в составе политических партий и других организаций; обеспечение для всех граждан доступа к государственной службе на условиях равенства и с использованием общих принципов учета достоинств кандидатов;

«Информированность» (Explanation) предполагает свободный обмен информацией и мнениями по государственным и политическим вопросам между гражданами, кандидатами и избранными представителями; свободу прессы и других средств информации, которые могли бы комментировать государственные вопросы без контроля или ограничений и информировать о них общественность; свободу обсуждения государственных дел, право на мирные демонстрации и собрания, право на критику и возражения, на публикацию политических материалов, на проведение избирательных кампаний и на пропаганду политических убеждений.

«Ожидания» (Expectation) предполагает предоставление возможности лицам, имеющим право голоса, свободно голосовать за любого выдвинутого кандидата, а также за любое предложение, вынесенное на референдум или плебисцит, или против него; голосовать в поддержку правительства страны или против него без чрезмерного влияния или какого-либо принуждения, которое может помешать или препятствовать свободному волеизъявлению; предоставление возможности самостоятельно формировать собственное мнение, свободное от насилия или угрозы насилием, принуждения, побуждения или какого-либо вмешательства; отсутствие нарушений, касающихся вмешательства в процедуры регистрации или голосования, а также запугивание или принуждение избирателей; защиту от какого бы то ни было давления или принуждения с целью разглашения их намерений при голосовании, а также от любого незаконного или произвольного вмешательства в процесс выборов; соблюдение сроков занятия выборных и назначаемых должностей, что обеспечивает свободу от политического вмешательства или давления; ясность условий для занятия государственных постов, любых применяемых ограничений, а также процедур назначения на должность, продвижения по службе, временного и полного отстранения от должности или увольнения со службы.

Список использованной литературы:

1. Участие общественности в процессе принятия решений на местном уровне [Текст] : пособ. – К. : Ленвит, 2012 . – 64 с. https://parlament.org.ua/upload/docs/GUIDE%20final%20version%20RUSSIAN.pdf
2. Walker L., LaTour S., Lind E. A. & Thibaut J. (1974). Reactions of participants and observers to modes of adjudication. Journal of Applied Social Psychology, 4, 295–310.
3. Folger R. (1977). Distributive and procedural justice: combined impact of «voice» and improvement of experienced inequity. Journal of Personality and Social Psychology, 35, 108–119.
4. Чан Ким, Рене Моборн. Стратегия голубого океана. Пер. с англ. М.: Н1РРО. 2005-272 с.

Ключові слова: виборчий процес, легітимність влади, процесуальна справедливість.
Ключевые слова: избирательный процесс, легитимность власти, процессуальная справедливость.
Key words: election process, legitimacy of power, procedural justice.

МІШИНА НАТАЛЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук

ГРОМАДСЬКІ СЛУХАННЯ ЯК ПРОЯВ МІСЦЕВОЇ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Громадські слухання – це зустрічі з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

Відповідно до Закону від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» проведення громадських слухань, з одного боку, є правом територіальної громади, а з іншого – мають проводитись не рідше одного разу на рік. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

Громадські слухання є важливим інститутом місцевої демократії, використання якого є доволі утрудненим з огляду на відсутність належної нормативної регламентації. Наразі норми Закону від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» у частині громадських слухань загального характеру не конкретизовано на державному рівні, порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади. Крім того, сільські, селищні, міські ради часто затверджують положення про громадські слухання своїми рішеннями.

Як правило, місцеві ради виходять з того, що громадські слухання мають відкритий характер, до них залучаються усі зацікавлені особи.

Найбільш типовими предметами громадських слухань є проекти нормативних актів органів місцевого самоврядування, різноманітні програми, звіти та доповіді представників органів місцевого самоврядування чи посадових осіб місцевого самоврядування, органів самоорганізації населення, підприємств, установ та організацій, що стосуються питань місцевого значення, обговорення рішень з важливих для територіальної громади чи частини її членів питань.

Громадські слухання організуються та проводяться з дотриманням принципу демократизму, тобто їх ініціатором місцева рада може визначити як фізичних, так і юридичних осіб публічного та приватного права, посадових осіб. Найбільш важливим є розробка процедури організації та проведення громадських слухань, урахування питань їх матеріального та організаційного забезпечення, формування порядку денного та регламенту громадських слухань.

За підсумками громадських слухань їх учасники простою більшістю голосів приймають рішення, яке, однак, не носить нормативного характеру. Його положення доводяться до відома членів територіальної громади або її частини та враховуються відповідними органами місцевого самоврядування.

Наразі в Україні існує лише один вид громадських слухань, механізм проведення яких регламентується на державному рівні – це громадські слухання щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні: генеральних планів населених пунктів, планів зонування та детальних планів територій (містобудівна документація). Порядок проведення таких громадських слухань затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 555. Особливості порядку проведення громадських слухань щодо врахування громадських інтересів під час розроблення проектів містобудівної документації на місцевому рівні полягає по-перше у тому, що вони відбуваються під час розроблення відповідних проектів містобудівної документації. По-друге, чітко вказано на ініціатора цих слухань – це сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. На них також покладається оприлюднення прийнятих рішень щодо розроблення проектів містобудівної документації з прогнозованими правовими, економічними та екологічними наслідками; оприлюднення розроблених проектів містобудівної документації і доступ громадськості до зазначеної інформації; реєстрація, розгляд та узагальнення пропозицій громадськості до проектів містобудівної документації; узгодження спірних питань між громадськістю і замовниками проектів містобудівної документації через погоджувальну комісію; оприлюднення результатів розгляду пропозицій громадськості до проектів містобудівної документації.

Ключові слова: громадські слухання, громадянське суспільство, право на місцеве самоврядування, місцева демократія, місцеве самоврядування.

Ключевые слова: общественные слушания, гражданское общество, право на местное самоуправление, местная демократия, местное самоуправление.

Key words: public hearings, civil society, right to local self-government, local democracy, local self-government.

NALYVAIKO LARYSA

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
Vice-Rector, Doctor of Law, Professor, Honored Lawyer of Ukraine

CHEPIK-TREHUBENKO OLHA

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines,
Candidate of Law

NORMATIVE MODEL OF THE CONSTITUTIONAL COMPLAINT: DOMESTIC AND FOREIGN PRACTICE

The Constitutional Modernization of 2016 provided for amendments to the Basic Law of Ukraine on justice, and subsequently the adoption of the Law of Ukraine «On the Constitutional Court of Ukraine» in a revised version of July 13, 2017. In addition to changing the structure of the Constitutional Court (hereinafter referred to as the Court), which, it is important to note, strengthened the independence of this body (this could include, for example, the transfer of the function of dismissal of judges to the Constitutional Court exclusively by judges of this body, etc.), the long-awaited introduction of the institution of constitutional complaint was the absolute novelty of the reform.

Given the high theoretical and applied importance of this topic, after the introduction of the constitutional complaint and the first decisions taken on the case, the scientific and practical controversy becomes more powerful, since questions arise, in particular, about the introduction of a full model of the constitutional complaint, rather than a normative one, which is in force in Ukraine today. Scientists, such as Yu. Barabash, Yu. Bysaga, D. Bielov, I. Bodrova, V. Gorodovenko, M. Getsko, M. Gultai, P. Yevgrafov, V. Lemak, O. Petryshyn, S. Seriogina, O. Sovgyria, M. Teslenko and others, have paid attention to the problems of introduction in Ukraine and implementation in other states of the institution of the constitutional complaint. Today, a model of full complaint (any person can apply to the Constitutional Court to determine the constitutionality of any legal act adopted against it, as well as if they have exhausted other possibilities to protect their constitutional rights) exists in Germany, Austria, Belgium, Malta, Georgia, Czech Republic, Croatia, and more. The incomplete complaint model (limited appeal) is represented in Poland, Latvia, Armenia, the Russian Federation, and now in Ukraine and others. Undoubtedly, the introduction of a full constitutional complaint in Ukraine will increase the level of responsibility of both law making and law enforcement entities.

In the Guide to Good Practice on National Remedies (approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe on 18 September 2013) states among the criteria for evaluating effectiveness that a constitutional complaint may not be effective as a remedy according to Article 35 of the Convention if it concerns only statutory provisions and not decisions of courts, when an appeal is brought against a judgement [1]. In order to objectively consider

any public phenomena, including the new institute of constitutional complaint for Ukraine, to identify and prevent ineffective components in this field, it is worth mentioning some data on foreign practice of constitutional complaint implementation, in particular Poland and Lithuania, and realistically look at the current capabilities of the Ukrainian legal system.

Thus, the judge of the Tribunal of Poland M. Granat emphasised: the broad model of the complaint was rejected because the drafters of the Constitution feared that the Tribunal would in this case be able to interfere with the administration of justice by the courts. The narrow model of the complaint was criticized in legal circles, but still beliefs dominated that a constitutional complaint could not relate to court decisions. In order to avoid the influx of appeals to the Constitutional Tribunal, a complaint can only be directed against a normative act, which became the basis for a specific individual decision. Although a narrow complaint model was introduced in Poland in 1997, it has been successful. The complaint is important for the protection of rights and freedoms. In the future it may be possible and necessary to transform the constitutional complaint into a broad model [2, p. 140, 146]. Thus, the normative model has been operating in Poland for over 20 years, but this country is not yet ready to implement a full complaint model.

The incomplete model of the constitutional complaint also applies in Lithuania. A. Lavinsch points out that in choosing such a model of a constitutional complaint, the legislator relied on the concept that the Constitutional Court should be a «court of law» and not another instance of appeal «over» existing general courts. Here, the authors of the Law have taken into account the negative experience of some countries of the new democracy (post-socialist states), where in the presence of a broad model of constitutional complaint there form tense relations between the Constitutional Court and the courts of general jurisdiction, which may adversely affect the legal system as a whole. In addition, the legislator tried to avoid overloading the Court and all related problems [3, p. 132-133]. Therefore, in both cases, we can distinguish among the general overloads of the Constitutional Court as a consequence of the introduction of a constitutional complaint.

Summarizing the practice of implementing the constitutional complaint institute in Ukraine, the current achievements and prospects in this area, we note the following.

1. Considering a constitutional complaint, the Constitutional Court of Ukraine functions as a «court of law», that is, the Court does not consider individual decisions in the field of law enforcement, but checks the conformity of the law, which became the basis for the decision, to the Constitution of Ukraine. The introduction of a normative model of a constitutional complaint in Ukraine provoked a number of discussions regarding the full realization of the rights of individuals in Ukraine. In agreement with most of the comments in this area and the need to introduce a full model, it is important to evaluate the situation in the country first and foremost. Thus, given the complex political and economic situation in the country, the level of legal education and legal culture of citizens, the quality

of legal services, any reforms, and especially the introduction of a constitutional complaint, should be moderate in nature and be phased, elaborated and legally predicted by professionals.

2. An analysis of the experience of foreign countries (Poland, Lithuania, etc.), which also have a normative model of a constitutional complaint, shows that the Ukrainian legislator has made the right choice, at least in the first stage. Since the beginning of the operation of the constitutional complaint in Ukraine by the Constitutional Court, 10 decisions have been taken (as of April 2020, the first decision was made in April 2019): if to this we add other normative legal acts, besides the laws, as well as enforcement acts, then the Constitutional Court of Ukraine will operate in a «complicated» mode, which is unacceptable, given that the quality of the reasoning of the decisions of the Constitutional Court is of priority, since only in this case constitutional judicial practice on constitutional complaints can become a powerful an instrument of law formation in Ukraine. The introduction of a full constitutional complaint model is an important direction for the development of constitutional modernization in Ukraine, which should move in parallel with political, social, economic reforms, improving the activities of administrative bodies and the judiciary. Only under such conditions is it advisable to implement a full model of a constitutional complaint.

References:

1. Керівництво з належної практики щодо національних засобів правового захисту (ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 18 вересня 2013 року). С. 47. URL: https://rm.coe.int/k-/1680695aab.
2. Гранат М. Порядок розгляду конституційних скарг у Польщі // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Київ:BAITE, 2016. С. 140-139.
3. Лавіньш А. Модель латвійської конституційної скарги // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань запровадження конституційної скарги в Україні: збірка тез, м. Київ, 18 груд. 2015 р. Київ:BAITE, 2016. С. 132-139.

Ключові слова: Конституційний Суд України, інститут конституційної скарги, повна модель конституційної скарги, нормативна модель конституційної скарги, суспільний інтерес.

Ключевые слова: Конституционный Суд Украины, институт конституционной жалобы, полная модель конституционной жалобы, нормативная модель конституционной жалобы, общественный интерес.

Key words: Constitutional Court of Ukraine, institute of constitutional complaint, full model of constitutional complaint, normative model of constitutional complaint, public interest.

ОЛЬКІНА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Конституція України зобов'язує державу забезпечувати права і свободи людини, однак не менш активними самостійними суб'єктами різних видів правовідносин, у тому числі й конституційних, є юридичні особи. Вони відіграють важливу роль як в організації та здійсненні публічної влади, так в створенні умов для задоволення фізичних, соціальних, політичних, духовно-культурних та інших потреб людини, що обумовлює необхідність конституційно-правового забезпечення їхніх прав.

Вихідною константою даного дослідження є широке значення категорії «забезпечення», що трактується: «як створювати надійні умови для здійснення будь-чого, гарантувати будь-що, захищати, охороняти кого або що-небудь від небезпеки» [1, с. 85]. Правове забезпечення – це «безперервна діяльність суб'єктів права, в межах їх компетенції, зі створення правових умов, усіма правовими засобами щодо закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб та їх груп» [2, с. 15].

Отже, конституційно-правове забезпечення прав юридичних осіб передбачає їхнє закріплення (регулювання), охорону та захист, які необхідно розглянути окремо.

Першим складником конституційно-правового забезпечення прав юридичних осіб в Україні є їх закріплення. При цьому конституційно-правове регулювання діяльності юридичних осіб залежить від того, до якого виду вони відносяться, належать до юридичних осіб публічного права чи юридичних осіб приватного права.

Специфіка закріплення прав юридичних осіб публічного права полягає у застосуванні імперативного методу конституційно-правового регулювання, що обумовлено належністю до даного виду юридичних осіб органів державної влади та місцевого самоврядування на яких поширюються вимоги ч. 2 ст. 19 Конституції України «діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» [3].

Зі змісту даної норми слідує ще одна характерна риса конституційно-правового регулювання прав юридичних осіб публічного права, які, як правило, підміняються поняттям «повноваження», що одночасно є і правом, і обов'язком відповідного суб'єкта і позбавляє його ініціативності та свободи розсуду. Виключенням з наведеного правила є дискреційні повноваження, які за своїм змістом є наближеними до прав. Так, за Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи № R (80)2 від 11.03.1980 дискреційними є повноваження, які адміністративний орган,

приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за цих обставин [4, с. 470]. Відповідно до Методології проведення антикорупційної експертизи «дискреційні повноваження – сукупність прав та обов'язків органів державної влади та місцевого самоврядування, осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що надають можливість на власний розсуд визначити повністю або частково вид і зміст управлінського рішення, яке приймається, або можливість вибору на власний розсуд одного з декількох варіантів управлінських рішень, передбачених нормативно-правовим актом, проектом нормативно-правового акта» [5]. Поняття судової дискреції (судового розсуду) у кримінальному судочинстві охоплює повноваження суду (права та обов'язки), надані йому державою, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, та інтелектуально-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання тощо [6].

З наведених прикладів визначення сутності дискреційних повноважень можна зробити висновок, що вони необхідні для подолання юридичної невизначеності, швидкого реагування в умовах надзвичайних ситуацій та вирішення юридичних спорів. Найбільшою в Україні публічно-владною сферою застосування дискреційних повноважень є правосуддя, що чиниться суддями.

На відміну від докладного, як у матеріальному, так і процесуальному аспекті, конституційно-правового регулювання діяльності юридичних осіб публічного права, конституційно-правове закріплення прав юридичних осіб приватного права є фрагментарним та пов’язаним з правами людини, що негативно впливає на інші складові їхнього забезпечення – охорону та захист.

Охорона юридичних осіб публічного права, зокрема органів державної влади України, пов’язана із забезпеченням національної безпеки і громадського порядку в державі та є системою «організаційно-правових, режимних, оперативно-розшукових, інженерно-технічних та інших заходів, які здійснюються спеціально уповноваженими державними органами з метою забезпечення нормального функціонування органів державної влади України, безпеки посадових осіб та об’єктів, визначених Законом України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» [7].

Охорона прав юридичних осіб приватного права здійснюється лише шляхом загальної конституційної заборони зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, а також захисту конкуренції у підприємницькій діяльності. Спеціальним засобом охорони діяльності політичних партій є можливість заборони функціонування певної політичної партії тільки в судом. Тобто конституційна охорона прав юридичних осіб приватного права залежить від змісту супутніх прав людини.

Проте можливості конституційного захисту юридичних осіб приватного права є ширшими порівняно з захистом юридичних осіб публічного права, оскільки останні не можуть звернутись до Конституційного Суду України з конституційною скаргою.

Таким чином, всі складники конституційно-правового забезпечення прав юридичних осіб публічного права та юридичних осіб приватного права відрізняються своїм змістовним наповненням, що зумовлено особливостями діяльності цих юридичних осіб.

Список використаної літератури:

1. Чуйко З. Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України / З. Д. Чуйко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – № 8. – 2006. – С. 81-89.
2. Костюченко О. Є. Визначення поняття «правове забезпечення». Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України. 2015. № 1 (68). С. 11-16.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. //Відомості Верховної Ради України – № 30. – С. 141.
4. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (80)2 стосовно здійснення адміністративними органами влади дискреційних повноважень, прийнята Комітетом Міністрів 11 березня 1980 р. // Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід і пропозиції для України / Автор-упорядник В.П. Тимошук. – К.: Факт, 2003. – С. 469-479.
5. Про затвердження Методології проведення антикорупційної експертизи: Наказ Міністерства юстиції України від 24.04.2017 № 1395/5. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1395323-17#n8
6. Постанова Верховного Суду України від 01.02.2018р. у справі № 634/609/15-к.URL:http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72009792
7. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб: Закон України від 4 березня 1998 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 35. – Ст. 236.

Ключові слова: забезпечення, регулювання, охорона, захист, юридичні особи публічного права, юридичні особи приватного права, конституційні правовідносини.

Ключевые слова: обеспечение, регулирование, охрана, защита, юридические лица публичного права, юридические лица частного права, конституционные правоотношения.

Key words: provision, regulation, protection, legal entities of public law, legal entities of private law, constitutional relations.

БАЛЬЦІЙ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Для того, щоб, розглядаючи місцеве самоврядування, зрозуміти предмет його правового регулювання, та визначити суб'єктів цього регулювання, необхідно дати чітке правове визначення поняття «місцеве самоврядування» з різних підходів, а особливо з підходу суб'єктного складу.

З системного аналізу нормативно-правових актів, термін «місцеве самоврядування» має декілька значень та розглядається з кількох позицій: по-перше, місцеве самоврядування – це право, яке у відповідності ст. 140 Конституції України [1] визначає його як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України; по-друге, Європейська Хартія місцевого самоврядування розуміє це ще й реальною здатністю органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину публічних спорів і управляти територіальною громадою, діючи в межах закону, з певною відповідальністю і в інтересах місцевого населення [2]; по-третє, в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі Закон України від 21 травня 1997 р.) [3] враховано положення Конституції України і Європейської хартії про місцеве самоврядування, тому місцеве самоврядування є гарантованим державою правом та реальною здатністю територіальної громади вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції та законів України.

Правовий статус усіх суб'єктів місцевого самоврядування базується на складному системному комплексі теоретичних та нормативних аспектів. Для їх розгляду об'єктивно необхідним є визначення кола суб'єктів місцевого самоврядування, що підпадають під таку нормативно-правову регламентацію.

Суб'єкти ж місцевого самоврядування є суб'єкти права, які законом уповноважені на здійснення діяльності з реалізації власної компетенції місцевого самоврядування. Таким чином, ключовою ознакою суб'єктів місцевого самоврядування є наявність власної компетенції, встановленої законом.

Вважаємо, що суб'єктний склад місцевого самоврядування безумовно є однією з принципових складових системи місцевого самоврядування, входить в коло загальних принципів організації цієї системи. Саме в тому числі і суб'єктний склад місцевого самоврядування визначається в нормах конституційних актів.

При визначенні кола суб'єктів місцевого самоврядування України слід звернутися до ст. 5 Закону України від 21 травня 1997 р., в якій вони знаходять своє нормативне закріплення. Проте, доктринально визна-

чаючи таке коло суб'єктів, М. Корнієнко виокремлював як таких, по-перше, населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці (територіальний колектив, територіальну громаду), і, по-друге, його (територіального колективу, територіальної громади) органи, якими у всьому світі практично є ради або подібні їм колегіальні органи – збори, асамблеї та ін. [4, с. 17].

Конституція України у ч. 3 ст. 143 закріплює, що «місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи. Органами місцевого самоврядування, що представляють загальні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні й обласні ради. Сільські, селищні, міські ради можуть вирішувати за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна».

Таким чином, законодавець на конституційному рівні здійснив закріплення кола основних суб'єктів місцевого самоврядування, функціонуючих у межах територіальної самоорганізації жителів.

Цей перелік знайшов своє розширювальне тлумачення і подальшу конкретизацію, що визначає правовий статус цих суб'єктів, у Законі України від 21 травня 1997 р. Уявляється, що закріплення в Конституції України (ст. 140) правового положення територіальної громади відповідає міжнародній практиці, що склалася. Проте, існуюча потреба в докладнішій її характеристиці, яка повинна була міститися у профільному законодавстві про місцеве самоврядування, на практиці реалізована не була. Визначення територіального колективу, що міститься в Законі України від 21 травня 1997 р., практично повторює конституційне, за виключенням хіба що акценту на постійне мешкання жителів у межах певної адміністративно-територіальної одиниці.

Складність з визначенням елементного наповнення системи суб'єктів місцевого самоврядування викликана відсутністю в законодавстві чіткого визначення не тільки поняття «суб'єкт місцевого самоврядування», але й «системи місцевого самоврядування».

За словником іншомовних слів суб'єкт (від лат. subjectum – підкладене) – це носій певного роду діяльності; джерело активності, спрямованої на об'єкт. З юридичної точку зору суб'єкт визначають як особу або організацію , що має певні права й обов'язки, або як фізичну чи юридичну особу, поведінка якої регулюється нормами права за наявності у неї ознак правоздатності та дієздатності [5, с. 92].

А так як місцеве самоврядування є носієм влади на місцях, то систему місцевого самоврядування можна визначити як одну із форм безпосереднього народовладдя, яка здійснюється суб'єктами місцевого самоврядування. При цьому суб'єкти місцевого самоврядування є учасники муніципальних відносин, які наділені правосуб'єктністю, тобто правоздатністю і дієздатністю, що визначається нормами муніципального права.

Крім того, у відповідності до владної природи суб'єкта місцевого самоврядування можна умовно поділити їх на: первинні та вторинні.

До первинних суб'єктів системи місцевого самоврядування необхідно віднести таких суб'єктів правовідносин у сфері місцевого самоврядування, які безпосередньо мають право вирішувати питання місцевого значення – це територіальні громади та їх члени.

До вторинних суб'єктів системи місцевого самоврядування слід віднести суб'єктів правовідносин у сфері місцевого самоврядування, у яких владні повноваження мають похідний характер. Для таких суб'єктів характерним є те, що вони утворюються первинними суб'єктами системи місцевого самоврядування, а отже лише завдяки їм стають потенційними учасниками правовідносин у сфері місцевого самоврядування. Серед вторинних суб'єктів системи місцевого самоврядування наступні – сільські, селищні, міські ради; районні у містах ради; сільський, селищний, міський голова; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення.

Хотілося б зазначити, що Конституція України, Закон України від 21 травня 1997 р. і Закон України «Про органи самоорганізації населення» [6] зараховують ОСН до суб'єктів системи місцевого самоврядування, в якій вони діятимуть і розвиватимуться.

В сучасний період реформування місцевого самоврядування в Україні, найбільший інтерес серед інститутів безпосередньої демократії в системі місцевого самоврядування, представляють саме органи самоорганізації населення, які виступають як вторинні (факультативні) суб'єкти місцевого самоврядування. Інтерес до них законодавця обґрунтований і викликаний, перш за все, тим, що ретроспективно локальна демократія починалася «знизу», із самого нижчого рівня соціуму, виходила від членів місцевого територіального співтовариства (верв, віче тощо). Із тих пір, природно, форми безпосередньої (прямої) демократії змінилися, наповнилися новим змістом, проте їх демократична сутність залишилася тією самою.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування / Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
4. Корнієнко М. Пошук варіантів місцевого самоврядування ще продовжується / М. Корнієнко // Місцеве та регіональне самоврядування України. – 1994. – № 4. – С. 17.
5. Словничок юридичних термінів: навч. посіб. / уклад. В. П. Марчук. – К.: МАУП, 2003. – 128 с.

6. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 48. – Ст. 254.

Ключові слова: суб'єкт, місцеве самоврядування, територіальна громада, органи самоорганізації населення, правовий статус.
Ключевые слова: субъект, местное самоуправление, территориальная община, органы самоорганизации населения, правовой статус.
Key words: subject, local self-government, territorial community, self-organization bodies, legal status.

КУЛІ-ІВАНЧЕНКО КСЕНІЯ КОСТЯНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ІНСТИТУТ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Децентралізація являє собою передачу політичних та адміністративних повноважень від органів державної влади до органів місцевого самоврядування з метою ефективного вирішення проблем, які виникають на місцевому рівні. Передача повноважень супроводжується передачею необхідних ресурсів для виконання цих повноважень та встановленням державного контролю за законністю актів місцевого самоврядування. Але не варто забувати, що децентралізація породжує не тільки права, але й певні обов'язки на кожному рівні організації публічно-владного апарату.

Водночас, внаслідок проведення децентралізації починає активно розвиватися дієве місцеве самоврядування, яке здатне забезпечувати інтереси жителів територіальної громади на основі Конституції та законів України.

Зародки інституту децентралізації простежувались ще за часів Київської Русі. На той час існував такий елемент самоврядування, як віче (збори). Вічова організація управління характеризувалася тим, що повноваження щодо управління розподілялися між князем та вільним населенням регіону. Віче було своєрідним органом влади, який був наділений правом вирішувати питання війни і миру, укладати угоди, організовувати військо, обирати князя тощо. Тобто, в даному випадку питання місцевого значення були прерогативою саме віче, а не князя або ж Боярської ради.

Вже в кінці XII ст. сформувалося магдебурзьке право, яке започаткувало одну з найпоширеніших систем міського самоврядування в Центральній Європі в період Середньовіччя. Магдебурзьке право не було конкретним, єдиним законом. Це була сукупність правил та правових понять, які були різними за своїм змістом та модифікованими у кожному конкретному випадку. Магдебурзьке право передбачало звільнення міста від управління, судової та адміністративної влади місцевих феодалів-

власників міст і створення міського самоврядування. Воно закріплювало права міських станів – купців, міщан, ремісників, встановлювало порядок обрання і функції органів самоврядування, регулювало торгівлю, успадкування, визначало покарання за окремі види злочинів. Поява такого права була справжнім успіхом міських жителів у боротьбі з феодалами за самостійність. Саме воно дало місту можливість вирішувати справи місцевого значення на власний розсуд, без втручання феодалів.

У XV – XVII ст.ст. магдебурзьке право дістала більшість українських міст, у т. ч. Переяслав, Полтава, Гадяч, Золотоноша, Лубни, Кременчук, Миргород, Прилуки, Пирятин, Ромни та ін., але воно було модифіковане внаслідок місцевих умов та норм звичаєвого права [1, с. 256].

У 1654 р. більша частина українських земель була приєднана до Російської імперії. У зв'язку з таким приєднанням почала здійснюватися ліквідація традиційних форм місцевого самоврядування, які існували на той час. Магдебурзьке право поступово скасовувалось в усіх містах, а на зміну йому приходила нова система управління на місцях. Зокрема, у 1785 році відповідно до «жалуваної грамоти городам», виданої Катериною II, утворювалися нові органи місцевого самоврядування – міські думи. Але незважаючи на наявність таких органів, міське самоврядування на той час перебувало в залежності від царської адміністрації.

На західноукраїнських землях, після їхнього входження до складу Австрійської монархії, розпочалися процеси посилення і зміцнення централізованої державної влади і згортання місцевого самоврядування. У 1783 р. були створені міські магістрати, у яких були зосереджені усі функції місцевого самоврядування [2, с. 121-122].

Аналізуючи викладене, необхідно зазначити, що в період до XX століття децентралізація була неявно виражена. Хоча на той час існували органи місцевого самоврядування, але все ж вони було дуже обмеженими і багато в чому залежали від вищих органів влади.

В Україні на початку XX ст. питаннями децентралізації займався видатний політик та громадський діяч М. Грушевський. У своїй статті «Конституційне питання і українство в Росії», що була опублікована в «Літературно-науковому віснику» (1905 р.), він зробив аналіз тогочасного становища в Росії, та місця українського руху в контексті загальноросійського. М. Грушевський у своїй роботі пропонував здійснити децентралізацію державної влади в імперії, провести прямі парламентські вибори, забезпечити регіональну автономію з наданням широких прав місцевим органам влади, гарантувати права національним меншинам і їх пропорційне представництво в органах місцевого самоврядування [3, с. 305]. Грушевський також брав активну участь у створенні Української парламентської громади у складі російського парламенту – Державної Думи. Після її створення громада почала активну роботу щодо створення актів про автономію України, але вони так і не були втілені в життя внаслідок розпуску Державної Думи.

За часів існування Української Народної Республіки також було взято курс на децентралізацію на законодавчому рівні. Так, у Конституції УНР (Статуті про державний устрій, права і вільності УНР) від 29.04.1918 р. [4] (розділ I ст. 5) зазначається, що не порушуючи єдиної

своєї власті, УНР надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоврядування, додержуючи принципу децентралізації. Конституція також закріплювала систему місцевого самоврядування, яка складалася з громад, волостей та земель, а місцева влада в них належала радам та управам (ст. 26). Рада народних міністрів як вища виконавча влада мала опікуватися всіма справами, що залишалися поза межами діяльності установ місцевої самоуправи (ст. 50) [5, с. 73, 76].

Після приходу до влади більшовиків, на території України ж склалася дещо інша ситуація. У складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік в Україні розбудовувалася влада, ґрунтуючись на принципі демократичного централізму, який суперечив засадам реального місцевого самоврядування. Даний принцип не передбачав чіткого розподілу повноважень між органами державної влади і органами місцевого самоврядування. Тому, протягом всього періоду входження України до СРСР місцеве самоврядування фактично було відсутнє: ст. 78 Конституції Української Радянської Соціалістичної Республіки 1978 року регламентує, що Ради народних депутатів – Верховна Рада України, Верховна Рада Автономної Республіки Крим і місцеві Ради народних депутатів – обласні, районні, міські, районні в містах, селищні та сільські Ради народних депутатів – становлять єдину систему представницьких органів державної влади України [6].

Фактичне відродження місцевого самоврядування в Україні і подальше становлення децентралізації почалося після обрання депутатів Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки та місцевих рад народних депутатів у березні 1990 року.

Після проголошення незалежності України почалася побудова нової децентралізованої держави, яка має на меті забезпечити інтереси кожної людини і громадянина. Зокрема, Україна 6 листопада 1996 року ратифікувала Європейську хартію місцевого самоврядування [7] і тим самим зробила значний крок для подальшого розвитку місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів, адже місцеве самоврядування є надзвичайно важливим елементом демократії. Положення хартії також були закладені в Конституцію України. Пізніше було прийнято закони, що регулюють питання здійснення місцевого самоврядування.

На даний момент проведення децентралізації в Україні обумовило прийняття Верховною Радою пакету законів, якими вже частково передані повноваження від профільних центральних органів влади (їх територіальних підрозділів) на місцевий. Але процес ще не завершений, зміни продовжують відбуватися, приймаються нові нормативно-правові акти тощо.

Таким чином, успішне проведення децентралізації публічної влади в Україні є запорукою демократизму та забезпечення народовладдя.

Список використаної літератури:

1. Полтавщина : енцикл. дов. / за ред. А. В. Кудрицького. – К. : УЕ, 1992. – 1024 с.

2. Політологія: підручник / М. М. Вегеш та ін. ; ред. М. М. Вегеш. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – К. : Знання, 2008. – 384 с.
3. Грушевський М. С. Конституційне питання і українство в Росії / М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 1 : Суспільно-політичні твори (1894–1907) / [упорядники І. Гирич, О. Тодійчук]. – Львів : Світ, 2002. – С. 301–312.
4. Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР) : Конституція УНР від 29.04.1918 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-18
5. Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. – Київ : Філос. і соціол. думка, 1992. – 272 с.
6. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки : Конституція УРСР від 20.04.1978 р. № 888-IX // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1978. – № 18. – Ст. 268.
7. Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року // Віче. – 1993. – № 6.

Ключові слова: інститут децентралізації, публічна влада, віче, маґдебурзьке право, міське самоврядування, міські магістрати, місцеве самоврядування.
Ключевые слова: институт децентрализации, публичная власть, вече, магдебургское право, городское самоуправление, городские магистраты, местное самоуправление.
Key words: institute of decentralization, public power, popular assembly, Magdeburg Law, municipal government, city magistrates, local government.

ЖИВОТОВСЬКА ІРИНА ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ: ОГЛЯДОВИЙ АНАЛІЗ

За останні кілька десятиліть різні держави визначили конституцію як основний закон, цінність якого обумовлюється його особливими правовими властивостями. У ряді держав основний закон країни не є консолідованим актом. У цьому плані значно підвищується актуальність аналізу конституційної системи Ізраїлю як унікальної за форматом, всередині якої відсутня конституція у вигляді моноакта, що частково зближує її з англійською державно-правовою традицією. Так, вже з перших днів існування Ізраїльської держави і до сих пір гостро стоїть питання про відсутність конституції держави, що пояснюється, насамперед, тривалою боротьбою між прихильниками світського та теократичного підходів до держави та її правової системи.

Після резолюції Генеральної асамблеї ООН № 181, ухваленої 19 листопада 1947 року, що передбачала припинення британського мандату та розподіл Палестини на дві держави, Ізраїльська держава демонструвала тверду рішучість у намірі прийняти конституцію. Проте, в силу нечіткого характеру політичної системи і загальних цілей Ізраїльської

держави, що знаходиться в стані безперервної війни з арабськими країнами, парламенту не вдалося виробити чіткий порядок прийняття конституції. Згодом згідно з компромісним рішенням Кнесету від 15 червня 1950 року було ухвалено, що «конституція буде побудована з розділів, кожен з яких представляє собою основний закон; розділи будуть об'єднані і складуть Конституцію держави».

Серед основних причин, за якими до сих пір Ізраїльська держава не має конституції, можна виділити наступні: по-перше, вплив англійської правової традиції, по-друге, протидії з боку релігійних (ортодоксальних) груп, які вважають, що Закон Б-жий, виражений в Торі і Танахе, є єдиною можливою конституцією, і, по-третє, арабо-ізраїльська війна має характерний вплив на розвиток конституційного процесу Ізраїлю.

Сучасна система джерел ізраїльського права є складною, яка представляє собою оригінальний правовий симбіоз, на становлення і розвиток якого вплинули як історичне право єврейського народу, так і інститути романо-германської, англосаксонської правових систем, мусульманського і канонічного права, яке поширюється на представників відповідних конфесій. Проте іудейське право і право Ізраїлю – це різні правові системи; іудейське право впродовж всієї своєї історії існувало і розвивалося ще задовго до створення Ізраїльської держави. У досягненні його стійкості, священні тексти іудаїзму є джерелом не тільки релігійної свідомості, а й умовою самоідентифікації нації. Таким чином, наявність в якості складових системи джерел ізраїльського права як елементів світського права, так і релігійного права, свідчить про дихотомію правової традиції та «змішаність» правової системи Ізраїлю.

Специфікою правової системи сучасного права Ізраїлю є відсутність у системі джерел права конституції як єдиного політико-правового документа, що має вищу юридичну силу. В Ізраїлі її замінюють окремі Основні закони. На відміну від звичайних законів, вони регулюють головні сфери політики і життя суспільства: державний устрій, повноваження гілок влади, організацію економіки та збройних сил, гідність та свободу людини, референдум тощо. Вони не можуть бути припинені чи змінені постановами про надзвичайний стан. З 1990-х років Верховний суд Ізраїлю почав перевіряти звичайні закони на відповідність «основним», тобто фактично наділив «основні» повноцінним статусом конституційних. Таким чином, базис законодавства складають 13 Основних законів держави Ізраїль, що регулюють різні конституційно-правові інститути. Зазначені закони в їх системному взаємозв'язку з рішеннями Верховного суду Ізраїлю на сьогодні становлять основу некодифікованої писаної конституції Ізраїлю, створення якої ще не завершено.

На додаток до вищесказаного відзначимо, що прийняття чотирнадцятого Основного закону від 19 липня 2018 року «Ізраїль – національна держава єврейського народу», ініціювало новий виток полеміки в ізраїльському суспільстві щодо прав національних меншин на території Ізраїлю. Даний Закон визначає Ізраїль як історичну батьківщину євреїв і їх «національний дім», в якому ті реалізують своє право на національне, культурне, релігійне та історичне самовизна-

чення. Відповідно до зазначеного нормативного правового акту, право на самовизначення в Ізраїлі належить виключно єврейському народу. Крім цього, єдиною державною мовою стає іврит, а арабська мова втратить статус державної, яким вона володіла з 1990 року та отримує «особливий статус».

Декларація незалежності Ізраїлю 1947 року поклала початок конституційним дебатам щодо визначення її як «єврейської та демократичної держави». Надалі цей принцип підтверджується в низці законодавчих актів, схвалених парламентом. Ця конституційна формула з подвійними прагненнями, звучить в численних зарубіжних працях як конституційний конфлікт між єврейським та демократичним характером Держави Ізраїль і має наслідки як для моделі національної держави, так і для регулювання питань держави та релігії, принципу рівності, в першу чергу прав арабської меншини. І якщо перші, на думку В.В. Рожко, намагаються вивести дефініцію єврейського характеру з демократії, то останні дотримуються протилежної точки зору, спираючись на те, що єврейська сутність Держави Ізраїль визначає його демократичну суть [1, с. 87].

За офіційним тлумаченням Верховного суду Ізраїлю запропонований політичний компроміс відображає універсальні людські цінності, що дозволяє цінностям демократії та єврейським цінностям співіснувати [2]. Також у своїх рішеннях Верховний суд неодноразово констатував, що в Ізраїлі євреї і неєвреї – це громадяни з рівними правами і обов'язками, принцип юридичної рівності недозволяє державі вводити відмінності між його громадянами, заснованими на релігії або національності [3]. Ізраїль довго боровся зі своєю самоідентифікацією як демократією західного типу, яка водночас забезпечує рівні права для всіх громадян незалежно від раси чи віросповідання, і країною, що передбачає притулок для євреїв.

Вчені-теоретики все більше приділяють увагу різним класифікаціям щодо типології моделей держави за критеріями секулярно-клерикальних відносин, часто незважаючи на унікальний історичний досвід окремої держави.

Секуляризація як тенденція розвитку світового конституціоналізму виникла вже на етапі становлення Ізраїльської держави у формі утвердження принципу світської держави. Разом з тим, декларуючи відсутність будь-якої обов'язкової релігії, державний апарат Ізраїлю змушений йти на компроміс з релігійним сектором суспільства. Важливо підкреслити, що Ізраїль не є релігійною державою у тому чистому вигляді, як це представлено в деяких мусульманських країнах, адже закони Ізраїлю не встановлюються релігійними авторитетами, а приймаються демократично обраним парламентом.

В сучасному світі є чимало клерикальних держав, що займають проміжне положення між світською і теократичною державами. Посилення елементів клерикалізму можна побачити в наданні особливого статусу тій чи іншій релігії (оголошення в трудовому законодавстві релігійних свят вихідними), що тягне мінімум юридичних наслідків. Наприклад, в християнських країнах (де християни становлять біль-

шість населення) загальним вихідним днем є неділя, в ісламських– п'ятниця, в Ізраїлі– субота. При цьому, як правило, законодавство і державні інститути віддають перевагу релігії, традиційної для титульної нації, що утворила відповідну державу. Таким чином, може існувати цілком мультикультурна держава, що дає права будь-яким етнічним групам, але над усім цим стоїть Ізраїль як єврейська держава з притаманною їй національно-релігійною орієнтацією: шабат є вихідним днем, релігійні свята мають статус державних, дотримання основ кошерного харчування є обов'язковим для всіх громадських установ держави, релігійні ортодокси звільняються від військової повинності, інститут шлюбно-сімейних відносин підпадає під юрисдикцію релігійних судів, офіційна символіка країни відображає релігійну атрибутику.

Для формування правової держави недостатньо наявності письмового документа під назвою «Конституція»; держава може вважатися демократичною лише в тому випадку, якщо її правова система містить два атрибути – визнання основних прав людини та ідея того, що основні права людини захищені незалежною судовою системою [4, p. 77]. Виходячи з концепції соціального договору, визнання основних прав людини не обов'язково вимагає письмового документа. Одразу після свого створення Ізраїльська держава розробила розумну систему визнання основних прав людини, якій вдається балансувати між мультикультуралізмом і націоналізмом та, відігравати вирішальну роль у пом'якшенні напружених конфліктів за релігійний характер держави, однак без письмової Конституції.

Список використаної літератури:

1. Рожко В. В. Особливості іудейського (єврейського) права / В. В. Рожко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – Вип. 4. – С. 84-97.
2. CA 506/88 Shefer v State of Israel (1993). URL: https://versa.cardozo.yu.edu/sites/default/files/upload/opinions/Shefer%20v.%20State%20of%20Israel.pdf
3. H.C. 6698/95 Ka'adan v. Israel Land Administration (2000). URL: https://versa.cardozo.yu.edu/opinions/ka%E2%80%99adan-v-israel-land-administration
4. Edrey Y. M. The Israeli Constitutional Revolution/Evolution, Models Of Constitutions, and a Lesson from Mistakes AndAchievements / Y. M. Edrey // The American Journal of Comparative Law. – Vol. 53. – No. 1 (Winter, 2005). – Pp. 77-124.

Ключові слова: джерело права, конституція, національність, секуляризація, правова система Ізраїлю.

Ключевые слова: источник права, конституция, национальность, секуляризация, правовая система Израиля.

Key words: source of law, constitution, nationality, secularization, legal system of Israel.

ВІТКОВА ВАЛЕНТИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

В кожній демократичній державі права і свободи людини виступають своєрідним «ядром», змістом та сенсом діяльності держави, адже саме усвідомленнялюдини, її життя і здоров'я як найвищої цінності, захист її основоположних прав і свобод закріплюються у конституціях будь-якої країни світу та деталізуються у національному законодавстві.

Право на інформацію є одним із основоположних прав людини і громадянина. Побудова інформаційного суспільства нерозривно пов'язана не тільки ізнормативно-правовим врегулюванням права людини на інформацію, але і подальшим досвідом практичного втілення різноманітних аспектів цього права на практиці. Саме тому дослідження законодавчого урегулювання права на інформацію в інших державах виступає необхідною складовою для вдосконалення національного законодавства, що врегульовує питання, пов'язані із правом на інформацію, а також забезпечення подальшої ефективної його реалізації. З цієї позиції досить цікавим видається досвід Республіки Польща.

Основними нормативно-правовими актами, що регламентують питання права на інформацію у Польщі, виступають:

1. Конституція Республіки Польща (1997 р., зі змінами 2009 р.). Конституція Польщі у ч. 1 ст. 54 закріплює, що кожному забезпечується свобода вираження своїх поглядів, а також пошуку і розповсюдження інформації. Частиною 2 цієї ж статті забороняється превентивна цензура засобів соціального спілкування та ліцензування преси.

Крім того, ст. 51 встановлює: 1) неможливість зобов'язати особу розкривати інформацію про себе інакше, як на підставі закону; 2) неможливість органів державної влади отримувати, збирати та робити доступною інформацію про громадян, за винятком тієї, що необхідна в демократичній державі; 3) право кожного на доступ до офіційних документів і даних, що стосуються його особи (за винятком виключень, встановлених законом); 4)право кожного вимагати виправлення чи видалення неправдивої чи неповної інформації або інформації, отриманої засобами, що суперечать законодавству; 5) необхідність визначення принципів та процедури збору та доступу до інформації законом.

У статті 61 детально регламентується право на доступ до публічної інформації: громадянин має право отримувати інформацію про діяльність органів державної влади, а також осіб, що виконують державні функції. Таке право включає також отримання інформації про діяльність самоврядних економічних чи професійних органів та інших осіб чи організаційних підрозділів, що стосуються галузі, в якій вони виконують обов'язки органів державної влади та управління комунальними акти-

вами чи майном Державної казначейської служби. Право на отримання інформації забезпечує доступ до документів та до засідань колективних органів публічної влади, утворених загальними виборами, з можливістю робити звуковий та візуальний записи. При цьому, обмеження таких прав можуть бути встановлені законом виключно з метою захисту свобод і прав інших осіб та суб'єктів господарювання, громадського порядку, безпеки або важливих економічних інтересів держави [1].

Іншими основоположними актами, що врегульовують різноманітні аспекти права на інформацію, виступають: Акт про антитерористичну діяльність та про внесення змін до інших актів (2016 р.).; Акт про захист персональних даних (1997 р., зі змінами 2011 р.).;Акт про захист секретної інформації (1999 р.);Акт про доступ до публічної інформації (2001 р., зі змінами 2001 р.). Цікавою видається думка KrzySztof Świtała, який відзначає, що аналізуючи предметну область законодавства про доступ до публічної інформації можна констатувати, що законодавець розглядає поняття інформації та знань як синоніми, що з лінгвістичної і предметної точок зору не представляється найбільш підходящим рішенням. У комп'ютерних науках і науках про управління терміни «дані», «інформація» і «знання» мають різні значення, тому в юридичному і юридичному мовах ці відмінності повинні дотримуватися [2]. Видається, що дане твердження є справедливим і для українського законодавства.

При цьому, Mariusz Bidziński особливо наголошує на тому, що «особлива роль в конституційному праві на доступ до інформації має бути надана судам» [3, с. 133]. Загалом, незважаючи на досить детальну регламентацію права на інформацію загалом та права на доступ до інформації зокрема, у Польській Республіці існує досить велика кількість судових справ, що пов'язані із захистом зазначеного права. При цьому більшість судових справ стосуються саме права на доступ до публічної інформації. Так, відповідні судові справи стосувались, зокрема: відмови у наданні інформації за зверненням до голови Верховного суду з проханням розкрити інформацію про угоди, укладені між Верховним судом і комерційними видавцями судової практики Верховного суду (справаI OSK 2093/14 [4]); звернення до Міністерства внутрішніх справ з проханням розкрити загальнодоступну інформацію у вигляді вихідного коду програмного забезпечення, яке використовується Міністерством при виконанні громадських завдань, пов'язаних з базами даних воєводств (справа II SAB/Wa 10/13 [5]); звернення до прем'єр-міністра Польщі з проханням розкрити документи і кореспонденцію, включаючи електронні листи, які стосувалися недавніх законодавчих робіт по внесенню поправок до польського закону про доступ до публічної інформації (справи II SAB/Wa 295/11 [6] та I OSK 2093/14 [7]); запиту на надання фотокопії юридичного висновку про референдум про розвиток місцевої площі (справа II SAB/Lu 44/10 [8]) та ін.

Належне забезпечення права на інформацію та права на доступ до інформації виступає одним із основоположних індикаторів демократичності держави і суспільства. Будь-які обмеження права на інформацію повинні бути виключеннями, що потребують додаткового обґрунтування. В Україні окреслені питання на сучасному етапі державного будівництва також містять багато спірних, неурегульованих аспектів, саме тому

вивчення аналогічного іноземного досвіду, перш за все, європейських країн, представляє собою безмежні перспективи для запозичення позитивного зарубіжного досвіду з метою подальшого удосконалення національного законодавства та механізмів захисту прав людини.

Список використаної літератури:

1. The Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997. URL: https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm (дата звернення: 04.04.2020).
2. KrzySztof Świtała. Konstytucyjne prawo dostępu do informacji publicznej. *Obserwator Konstytucyjny*. URL: http://niezniknelo.pl/OK2/artykul/konstytucyjne-prawo-dostepu-do-informacji-publicznej/5/index.html (дата звернення: 04.04.2020).
3. Mariusz Bidziński. Konstytucyjne prawo dostępu do informacji publicznej. *Przegląd Prawa Konstytucyjnego*. 2012. Nr. 4 (12). P. 119-134.
4. I OSK 2093/14 – Wyrok NSA. URL: http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/CF95D9EB07 (дата звернення: 04.04.2020).
5. II SAB/Wa 10/13 – Wyrok WSA w Warszawie. URL: http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/DC374D290F (дата звернення: 04.04.2020).
6. II SAB/Wa 295/11 – Wyrok WSA w Warszawie. URL: http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/29186F4E72 (дата звернення: 04.04.2020).
7. I OSK 2093/14 – Wyrok NSA. URL: http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/CF95D9EB07. (дата звернення: 04.04.2020).
8. II SAB/Lu 44/10 – Wyrok WSA w Lublinie. URL: http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/2C7A3E9859 (дата звернення: 04.04.2020).

Ключові слова: інформація, право на інформацію, доступ до інформації, права людини, демократична держава.

Ключевые слова: информация, право на информацию, доступ к информации, права человека, демократическое государство.

Key words: information, right to information, access to information, human rights, democratic state.

ВОЛКОВА ДАРІЯ ЄВГЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ СТВОРЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

Євроінтеграційний рух України стосується усіх сфер суспільного життя та багатьох його явищ. Не є виключення і громадські організації, конституційно-правова регламентація їхнього створення.

Пов'язані з громадськими організаціями норми Конституції України 1996 р. щодо права на об'єднання здебільшого відповідають вимогам

такого європейського стандарту в цій сфері, як Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.

Винятками є, по-перше, надання права утворення громадських організацій лише громадянам України, а по-друге – обмеження діяльності громадських організацій захистом прав виключно їхніх членів.

Варто зауважити, що в Конституції України 1996 р. закладена негативна тенденція окремої регламентації різних видів громадських організацій – згадками як про громадські організації в цілому, так і про професійні спілки (ч. 3 ст. 36) та про громадські організації споживачів зокрема (ч. 4 ст. 42).

Водночас, закріплення свободи зібрань та об'єднання у ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. обумовило наявність низки рішень Європейського суду з прав людини з цієї проблематики. Станом на 1 січня 2020 р. винесено 43 рішення у відповідних справах з участю України, але громадських організації стосуються тільки два рішення: у справі «Корецький та ін. проти України» 2008 р. та у справі «Трофимчук проти України» 2011 р. Обидва рішення мають відношення до практичної реалізації та захисту свободи об'єднання. Рішення у справі «Корецький та ін. проти України» 2008 р. присвячено виключно свободі об'єднання, у той час як у рішенні у справі «Трофимчук проти України» 2011 р. проблеми реалізації та захисту свободи об'єднання тісно пов'язані зі свободою мирних зібрань.

Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Корецький та ін. проти України» 2008 р. стало одним із вагомих чинників оновлення законодавства України про громадські організації з урахуванням сучасних європейських стандартів.

У цьому контексті слід зазначити, що закони України про громадські організації можна класифікувати в залежності від предмета правового регулювання на закони загального та спеціального характеру.

До законів загального характеру про громадські організації віднесено Закон України «Про об'єднання громадян» (1992 р.), певні норми якого, через статути громадських організацій, ще діють, а також Закон України «Про громадські об'єднання» (2012 р.). Їх порівняльний аналіз вказує на наявність тенденції уніфікації законодавства про громадські організації з цивільним законодавством. Ця тенденція простежується в тезаурусі Закону «Про громадські об'єднання», а також в його нормах, що регламентують утворення та функціонування громадських організацій.

Слід оцінити як позитивну тенденцію наближення норм конституційного законодавства про громадські організації до цивільно-правових норм з метою використання для регламентації утворення і діяльності громадських організацій Цивільного кодексу. Крім того, вона відповідає Рекомендації № CM/Rec(2007)14 та Фундаментальним принципам.

Наявність законів загального характеру про громадські організації відповідає таким європейським стандартам про громадські організації, як Фундаментальні принципи статусу неурядових організацій в Європі, прийняті учасниками багатосторонньої зустрічі, організованої Радою Європи 5 липня 2002 р., із Пояснювальним меморандумом до них,та

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14. Обидва документи мають загальний та рекомендаційний характер.

Зміст Рекомендації 139 (2003) Постійної конференції місцевих і регіональних влад Європи Ради Європи «Неурядові організації і місцева та регіональна демократія» свідчить: це європейський стандарт про громадські організації, гармонізація з яким законодавства України про громадські організації є перспективною після того, як на черговому етапі євроінтеграції буде ратифіковано низку європейських документів про особисті та політичні права людини.

До законів спеціального характеру про громадські організації належать Закони України: «Про основи соціальної захищеності інвалідів» (1991 р.), «Про свободу совісті та релігійні організації» (1991 р.), «Про захист прав споживачів» (1991 р.), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1991 р.), «Про фізичну культуру і спорт» (1993 р.), «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (1997 р.), «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р.), «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (1999 р.), «Про благодійну діяльність та благодійні організації» (2012 р.).

При аналізі текстів цих документів привертає увагу термінологічний та змістовний незбіг низки норм цих актів з положеннями Закону «Про громадські об'єднання». Варто підкреслити, що подібний підхід до регламентації утворення та функціонування громадських організацій має свої корені в радянському минулому. Це є основним аргументом на користь того, щоб відмовитись від спеціальних законів на користь законів загального характеру (тобто на користь Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р.). Пропозиція сформульована з огляду на те, що Рекомендація № CM/Rec(2007)14 та Фундаментальні принципи мають здебільшого загальний характер. Винятком є лише Європейська конвенція про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій 1986 р.

Ключові слова: громадські організації, об'єднання громадян, громадянське суспільство, право на свободу об'єднання, право на свободу об'єднання у громадські організації.

Ключевые слова: общественные организации, объединения граждан, гражданское общество, право на свободу объединения, право на свободу объединения в общественные организации.

Key words: NGOs, public associations, civil society, the right to freedom of association, the right to freedom of association in NGOs.

НАЗАРКО АРКАДІЙ ТИМОФІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ТЕМПОРАЛЬНА ВИЗНАЧЕНІСТЬ У КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Одним із суттєвих елементів принципу верховенства права сучасною юридичної наукою визнається принцип правовоївизначеності, відповідно до якого остаточне рішення правомочного суду, яке вступило в силу, є обов'язковим для сторін і не може переглядатися. Незважаючи на наявні дослідження принципу правової визначеності, відсутня єдність у його розумінні, що пояснюється не стільки існуванням різних поглядів на його сутність, скільки багатоаспектністю вказаного принципу, що підтверджується практикою ЄСПЛ, який відносить принцип правової визначеності до багатоаспектних і загально-правових засад правосуддя. Одним з визначальних аспектів правової визначеності, що пред'являються як до правових актів, так і до судових вердиктів, є їх темпоральна визначеність. Системне дослідження принципу темпоральної визначеності як складової частини правової визначеності є актуальним з позицій забезпечення стабільності як Конституції України, та і суспільного та державного ладу в цілому.

Сучасне розуміння поняття «верховенство права» передбачає, що жодна людина не може зазнавати покарання, окрім як у випадку явного порушення закону, який повинен забезпечувати визначеність та передбачуваність, щоб ним могли керуватись громадяни при вчиненні дій чи веденні справ, і який не повинен дозволяти карати особу ретроспективно. Відтак, найважливішою рисою правової визначеності є передбачуваність, що обумовлює обмеженість органів державної влади у своїх діях заздалегідь встановленими та оголошеними правилами, які дають можливість передбачити з великою точністю примусові заходи, що будуть застосовані представниками влади в тій чи іншій ситуації, виходячи з чого, індивід може впевнено планувати свої дії. У декількох рішеннях Європейського суду з прав людини («Санді Таймс» проти Сполученого королівства», «Олсон проти Швеції» та ін.) викладено позицію, що будь-яка норма не може вважатися «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю так, щоб громадянин самостійно або, якщо у цьому буде потреба, з професійною допомогою міг передбачати з долею вірогідності, яка може вважатися розумною за цих обставин, наслідки, до яких можуть призвести конкретні дії. Конституційний Суд України також вважає, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності [1].

Важливим є розуміння темпоральної визначеності за різними сферами правової дійсності, зокрема, у правотворчому процесі та правозастосуванні, що на думку С. Погребняка, передбачає дві групи відповід-

них вимог: вимоги до нормативно-правових актів і вимоги до їх застосування [2, с. 178-192]. Визначеність норм права є вихідною складовою частиною механізму правового регулювання, що висуває до процесу правотворчості вимоги несуперечливості (тобто відсутності колізій, здатних дезорієнтувати суб'єкта в масиві законодавства) і стабільності правових норм, яку слід розуміти як відсутність частого внесення змін у нормативно-правові акти, оскільки інакше суспільні відносини не встигатимуть адаптуватися до нових нормативних умов.

Вимоги до конституційно-правових нормза темпоральної ознакою можуть мати як матеріальний, так і процесуальний характер. У матеріальних нормах, зокрема встановлюються терміни повноважень органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових осіб, вікові та часові межі обрання та призначення суб'єктів конституційно-правових відносин і т.ін. Найважливішими вимогами процесуально-процедурного характеру є: терміни оприлюднення актів; заборона зворотної сили актів; розумна стабільність та послідовність правотворчості; надання достатнього часу для змін у системі правовідносин, викликаних прийняттям нового закону. Так, великого значення на сучасному етапі розвитку виборчого законодавства набувають положення про «розумну періодичність» проведення чергових виборів, під якою розуміється закріплений в конституційному законодавствіефективний, оптимально допустимий проміжок часу, зі спливом якого відбувається якісне оновлення суб'єктного складу органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, з метою забезпечення наступності, поступовості та стабільності їх функціонування.

Принцип темпоральної визначеності в аспекті правозастосування зумовлює такі вимоги: нормативно-правові акти мають виконуватися; повинна існувати практика уточнення (конкретизації) змісту нормативно-правових актів; має існувати практика одноманітного застосування закону; рішення судів щодо застосування закону мають бути остаточними, обов'язковими та підлягати виконанню [3, с. 322-326].

Важлива роль у впровадженні в життя принципу темпоральної визначеності належить судовій практиці. Наприклад, у справі «Олександр Волков проти України» (OleksandrVolkov v. Ukraine) від 09.01.2013, заява № 21722/11, порушення принципу юридичної визначеності було констатоване Європейським судом з прав людини з огляду на відсутність у законодавстві України положень щодо строків давності притягнення судді до відповідальності за порушення присяги, в контексті дотримання вимог «якості закону» при перевірці виправданості втручання у права, гарантовані статтею 8 Конвенції [4].

Конституційний Суд України неодноразово звертався у своїх рішеннях до проблем темпоральної визначеності у правовому регулюванні конституційно-правових відносин. Разом, з тим, стосовно втілення в життя рішень органу конституційної юрисдикції досить часто виникають проблеми. Так, згідно ч. 2ст. 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим

рішенням, але не раніше дня його ухвалення. На практиці, однак, виникають проблеми із забезпечення виконання рішення Конституційного Суду України, в тому числі шляхом заповнення прогалин, що виникли у зв'язку з визнанням певних положень нормативно-правового акта або акта в цілому неконституційним, запровадження належного відповідно до рішення Конституційного Суду України нормативного врегулювання. Подібна проблемна ситуація має місце після визнання неконституційним Закон України «Про всеукраїнський референдум» № 5475-VI від 06.11.2012 на підставі Рішення Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018 [5], коли виникла широка дискусія щодо відновлення дії закону «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» № 1287-XII від 03.07.1991, який втратив чинність після прийняття закону, що визнаний неконституційним.

Проблемними залишаються питання забезпечення ефективного контролю за дотриманням Конституції України (зокрема, конституційної процедури та вимог частини третьої статті 22 Конституції України) при прийнятті актів, якими вносяться зміни до іншого нормативно-правового акта, або які визнаються такими, що втратили чинність, правових наслідків скасування таких актів, відновлення дії попередньої редакції норми (або в цілому) нормативно-правового акта у разі, якщо суд дійде висновку про неконституційність і т. ін. Усі ці питання потребують дослідження принципу темпоральної визначеності при прийнятті та внесення змін до нормативно-правових актів чи визнання його таким, що втратив чинність.

Таким чином, принцип темпоральної визначеності як невід'ємна складова частина принципу правової визначеності найбільше проявляється у вимогах до визначеності норм права, як на етапі їх створення, так і застосування. Неухильне додержання принципу темпоральної визначеності має створити умови для подолання темпоральних колізій, що виникають у правовій системі та практиці.

Список використаної літератури:

1. Рішення Конституційного Суду України № 1-5/2017 від 20.12.2017. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17.
2. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Х. : Право, 2008. 240 с.
3. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні : монографія. К. : Реферат, 2007. 640 с.
4. Справа «Олександр Волков проти України» (Заява № 21722/11). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947
5. Рішення Конституційного Суду України № 4-рп/2018 від 26.04.2018. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/v004p710-18.

Ключові слова: верховенство права, правова визначеність, темпоральна визначеність, чіткість, законні очікування.

Ключевые слова: верховенство права, правовая определенность, темпоральная определенность, четкость, законные ожидания.

Key words: rule of law, legal visibility, temporal visibility, readability.

ІВАНОВСЬКА АЛЛА МИКОЛАЇВНА

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова,
професор кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права, кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БАЛАНСУ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розподіл влад, без існування якого необхідно уявити собі існування будь-якої демократичної держави, має на меті шляхом задіяння механізму стримувань і противаг зберегти конституційно закріплений баланс взаємовідносин різних органів влади, забезпечити прогресивний розвиток суспільства і держави. Досягнення цієї мети можливе лише за умови наявності в механізмі державної влади ефективного конституційного контролю. Особливості і реальний вплив конституційного контролю на механізм державної влади, забезпечення збалансованого її функціонування в тій чи іншій країні багато в чому залежить від моделійого організації.

Якщо звернутись до європейської моделі конституційного контролю, то варто зазначити, що спеціалізовані органи конституційного контролю, звичайно, мають свою специфіку, що відрізняє їх відсудів загальної юрисдикції, і навіть спеціалізованих судів (наприклад, адміністративних, трудових т. і.). Зокрема, своєрідність спеціалізованих органів конституційного контролю проявляється в тому, що для спеціалізованих органів конституційний контроль є основною функцією, їхнім призначенням, на відміну від судів загальної юрисдикції, для яких здійснення конституційного контролю є побічної функцією, яка витікає з їх основної діяльності. І навіть якщо спеціалізований орган конституційного контролю, конституційно де-юре входить до судової системи, він займає в ній відокремлене, автономне положення.

Аналіз практики реалізації європейської моделі конституційного контролю свідчить, що даний інститут є гарантом ефективного функціонування системи стримувань і противаг. Вивчення конституцій багатьох держав свідчить також про те, що у всіх розділах Конституції, де повинні визначатися противаги і стримування, чітко визначаються взаємовідносини органу, наділеного повноваженнями в даній сфері, з органом конституційного контролю.

Що стосується конституційного контролю за умов американської моделі чи окремих країн зі змішаною моделлю, то, як зазначає В. М. Шаповал, «активність верховних судів, що поєднують свою традиційну діяльність із конституційним контролем, ... хоча й трохи зростає останнім часом у порівнянні з минулим, проте далеко відстає від активності спеціалізованих судів» [1, с. 116].

Однак, як свідчить державно-правова практика США, прийняття на себе відповідальності за розгляд і авторитетне розв'язання комплекс-

них питань робить судову владу у США справді владною структурою і ставить її на рівні із двома іншими гілками влади. Більше того, у реальному житті багато з найважливіших рішень у сфері внутрішньої політики країни приймались Верховним Судом, а не Президентом чи Конгресом. Хоча у Сполучених Штатах Америки Верховний Суд (як і решта судів) відмовилися від розгляду так званих політичних питань, що виникають у зв'язку із застосуванням правових актів, які є предметом конституційного контролю, конституційне правосуддя, що здійснюється Судом, часто має важливе політичне значення [2, с. 188].

М. М. Петіна виділяє чотири повноваження конституційного контролюстосовно забезпечення принципу розподілу влад, що застосовуються Верховним судом США:

– повноваження суду оголосити акт Конгресу неконституційним;
– право суду оголосити недійсним будь-яке положення конституції штату, закону (статуту) штату, або будь-якої іншої дії штату, що вторгаються в компетенцію федерального уряду, закріплену Конституцією;
– право Верховного суду скасувати рішення верховного суду штату, що зачіпає федеральні питання (що ставлять під сумнів дійсність федерального закону або угоди і які порушили імперативні положення конституції (клаузули));
– здатність перевірити конституційність дій посадових осіб публічної влади при здійсненні своїх повноважень, або при прийнятті нормативного акта делегованого законодавства [3, с. 118-119].

Специфіка американської державності наклала свій відбиток на взаємовідносини всередині державного механізму: у тріаді гілок влади судова влада не просто стримуючий чинник законодавчої і виконавчої влади: вона виступає активним творцем політики, володіючи власними важелями ефективного впливу на процес прийняття політичних рішень двома іншими гілками влади [2, с. 188].

Однак, незалежно від моделі функціонування конституційного контролю він розглядається як найважливіший елемент системи стримувань і противаг, оскільки, обмежуючи зловживання владою, він виступає важливою гарантією дотримання конституційно закріпленого балансу державної влади. Конституційний контроль покликаний не допустити узурпації державної влади, постійно підтримувати стан, при якому можлива лише обмежена влада. Як вид державного контролю він повинен забезпечитиобмеження самої державної влади на користь принципів права. Він не відповідальний і не підзвітний владі.

Але головне те, що функція конституційного контролю є найбільш сильним фактором стримування будь-яких спроб суб'єктів владних повноваженьнабути повноважень, не властивих їх статусу, а отже – і досягнення прийнятного балансу різних гілок влади в державі. Як центральний елемент системи стримувань і противаг конституційний контроль здатний забезпечити розумну рівновагу всієї системи влади (при тій, природно, умові, що обов'язковість його рішень не піддається сумніву). Системно тлумачачи конституцію … може підтримати таку рівновагу навіть тоді, коли конституційні норми можуть зумовити надмірно велику вагу однієї гілки влади щодо іншої [4, с. 127-128].

Набільш дієвий вплив на функціонування системи стримувань і противаг проявляється у вирішенні органами конституційного контролю спорів про компетенцію. Але вирішення спорів про компетенцію – не єдиний засіб, за допомогою якого органи конституційного контролю сприяють забезпеченню балансу державної вади. Вони також здійснюють контроль відповідності конституції міжнародних договорів, дають висновки про відповідність базовим принципам і нормам конституції законопроектів про внесення доповнень і змін до неї, слідкують за дотриманням вимог основного закону при усуненні президента з посади в порядку імпічменту, здійснюють офіційне тлумачення норм конституції, що визначальним чином впливає на забезпечення принципу поділу влад і спонукає органи державної влади в межах своїх повноважень.

Список використаної літератури:

1. Шаповал В. М. Конституційні системи зарубіжних країн : навч. посібник / В. М. Шаповал. – К. : Вища школа, 1995. – 135 с.
2. Мартинюк Р. Конституційний Суд України в системі стримувань і противаг / Р. Мартинюк // Держава і право : Збірник наукових праць. Юридичні і політичнінауки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.–2008. Випуск 39. – С. 186-192.
3. Петина М. М. Конституционный контроль во Франции и США: сравнительно-правовое исследование: дисс..... канд. юрид. наук: 12.00.02 / М. М. Петина // ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», Саратов, 2018. – 220 с.
4. Сас С. В. Место и значение органа конституционного контроля в эффективном функционировании системы и противовесов между ветвями государственной власти / С. В. Сас // Место и значение органа конституционного контроля в эффективном функционировании системы сдержек и противовесов между ветвями государственной власти (материалы международной конференции, 9-10 июня 2016 года, Кыргызская Республика). – Бишкек. –2017. – С. 125-131.

Ключові слова: державна влада, принцип розподілу влад, механізм стримувань і противаг, конституційний контроль, державний контроль, європейська модель конституційного контролю, американська модель конституційного контролю, змішана модель конституційного контролю,баланс державноївлади.

Ключевые слова: государственная власть, принцип разделения властей, механизм сдержек и противовесов, конституционный контроль, государственный контроль, европейская модель конституционного контроля, американская модель конституционного контроля, смешанная модель конституционного контроля, баланс государственной власти.

Key words: state power, the principle of separation of powers, the mechanism of checks and balances, constitutional control, state control, the European model of constitutional control, the American model of constitutional control, a mixed model of constitutional control, the balance of state power.

ПАНАСЮК ВІТА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ВПЛИВ ЕЛЕКТРОННИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ФОРМИ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ

Сучасний етап розвитку суспільства відзначається трансформаціями, які тісно пов'язані з розвитком інформаційно-комунікаційними технологіями. Нові засоби комунікації такі як соціальні мережі, інтернет (як глобальний інформаційний ресурс) залучають широкі верстви населення незалежно від віку, освіти та соціального статусу та відкривають нові можливості для участі громадян в управлінні державою. Глибокі зміни, які відбулись на початку 21 століття, пов'язані з інтенсивним розвитком інформаційних технологій, накопиченням великої кількості інформації призвели до інформаційного вибуху, який призвів до формування нового типу суспільства.

Інтернет технології суттєво розширили комунікаційні можливості суспільства та суттєво вплинули на процес взаємодії громадянського суспільства та держави. Вони суттєво змінюють характер обміну інформацією між органами влади та громадянським суспільством, що, в свою чергу, дає змогу органам влади реагувати на процеси, які відбуваються в суспільстві. На думку Т.Г. Купрій, інтернет як агент громадянської соціалізації через свої властивості і особливу будову передає цінності демократії та створює можливість вільного спілкування, організації мітингів, різноманітних акцій із залученням великої кількості учасників [3, с. 45, 46].

В «Окінавській хартії», дотримання рішень якої є одним із напрямків реалізації Стратегії розвитку інформаційного суспільства [5], зазначено, що «інформаційно-комунікаційні технології є одним із найбільш важливих факторів, які впливають на формування суспільства XXI століття. Їх революційний вплив стосується стилю життя людей, їх освіти та роботи, а також взаємодії держави та громадянського суспільства» [4].

Процес віртуалізації взаємодії громадянського суспільства та держави характеризується високим ступенем інтенсивності в скандинавських країнах (Швеції, Норвегії, Данії, Фінляндії) де концепція «електронної демократії» випливає із концепції «державного керівництва» та трансформується під впливом інформаційних технологій. Для скандинавських країн характерним є формування проміжних та кінцевих рішень органів влади на підставі електронних обговорень проблемних питань, тобто процес здійснення «електронної демократії» передбачає як прямий, так і зворотній зв'язок між громадянським суспільством та державою. В українській практиці використання інструментів «електронної демократії» не набуло поки такого поширення.

Стратегія розвитку інформаційного суспільства створила правову основу для нормативно-правового забезпечення процесу створення інформаційного суспільства та електронної демократії під якою розуміється «форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій» [5]. «Електронна демократія» стала одним із напрямків розвитку демократії, демократичних інститутів, інститутів громадянського суспільства. Використання інформаційно-комунікативних технологій дало змогу створити віртуальний майданчик для вираження громадської думки, який забезпечує здійснення громадського контролю над прийняттям рішень органами публічної влади. Проте, слід враховувати, що вплив громадської думки на прийняття рішень органами влади може бути, як позитивним, так і негативним і тут слід погодитись із думкою О. Дмитренко, що «зрілість і дієвість громадської думки багато в чому залежить від політичної культури громадян, від їхнього уміння орієнтуватися в політичних подіях. Але певна некомпетентність громадської думки не повинна бути причиною її ігнорування. Тим більше, що є випадки, коли достеменне знання громадської думки, нехай вона буде адекватною чи хибною, необхідне» [1, с. 104-105]. Слід також враховувати, що ігнорування громадської думки завдає шкоди іміджу держави та підриває віру в наміри влади рахуватися з дійсними потребами різних соціальних верств. Нехтування громадською думкою призводить до посилення соціальної напруги та конфліктів та в кінцевому рахунку породжує виникнення стихійних протестних рухів та значно ускладнює конструктивний діалог між громадськістю та владою. Саме широке застосування інструментів «електронної демократії» дає змогу налагодити взаємодію між громадськістю та владою.

На думку групи дослідників індексу місцевої електронної демократії в Україні поширення застосування інструментів «електронної демократії» відкриває широке поле для творчого підходу до їх втілення і надає місцевим громадам унікальну можливість запровадити найкращі ІТ-рішення для ефективного врядування та залучення громадян до творення ефективної публічної політики, проте, «електронна демократія» – це спосіб, а не мета; це сприятливі умови для інвестицій, а не самі інвестиції [2, с. 4].

На підставі аналізу нормативно-правових актів, які регламентують процес формування інформаційного суспільства можна виокремити наступні інструменти «електронної демократії», а саме: електронні звернення, електронні петиції, електронні консультації, місцеві ініціативи (оскільки підтримка місцевої ініціативи реалізується за допомогою електронної петиції).

За оцінками дослідників частота та ефективність використання названих інструментів варіюється в залежності від населеного пункту. Для невеликих населених пунктів характерним є низька частота використання електронних інструментів впливу громадянського суспільства на прийняття рішень і це пояснюється тим, що в селах та

селищах звичним є обмін інформацією, взаємодія з місцевою владою традиційними способами (особисте спілкування). Популярність застосування кожного з видів електронних інструментів теж відрізняється у різних містах. Так, наприклад, електронні петиції є найбільш популярним інструментом е-участі в містах: Києві – 4384 подані петиції, Запоріжжі – 1125, та Хмельницькому – 528. Проте, показники результативності електронних петицій не завжди співпадають із рівнем користування ІТ-інструментом. Найвищі показники результативності мають міста Вінниця 94,7% та Хмельницький – 37,3% [2, с. 7]. Щодо електронних консультацій, слід зазначити, що, незважаючи на те, що вони є обов'язковим елементом нормотворчої діяльності органів влад, на рівні територіальних громад даний інструмент використовується рідко та неефективно, оскільки відсутнім є належне унормування його застосування.

Підводячи підсумок, слід сказати, що використання електронних інструментів у взаємодії громадянського суспільства та держави є перспективним напрямком для налагодження діалогу. В ході подальшого запровадження електронних технологій необхідно здійснити комплексне оцінювання правових, інституційних та технологічних ресурсів, що дасть змогу ефективно використовувати їх у процесі розвитку громадянського суспільства та становлення правової, демократичної держави.

Список використаної літератури:

1. Дмитренко О. Громадська думка: історія і сучасність/ О. Дмитренко// Політичний менеджмент. – 2004. – № 2. – С. 101-108.
2. Індекс місцевої електронної демократії в Україні: пілотне дослідження / Х. Приходько, А. Ємельянова, С. Лобойко, Д. Хуткий, Т. Кушніренко, За ред. С. Лобойка, Д. Хуткого, А. Ємельянової. – К., 2018. – 14 с.
3. Купрій Т.Г. Інформаційні виклики в контексті становлення сучасного громадянського суспільства України/Т. Г. Купрій//Економіка та держава. – 2012. – № 8. – С. 44-47.
4. Окинавская Хартия глобального информационного общества: принята на о. Окинава 22 июля 2000 г. [Электронный ресурс]. URL: http://www.iis.ru/library/ okinawa/charter.ru.html (дата обращения: 15.01.2015).
5. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від від 15 травня 2013 р. // Урядовий кур'єр. – 2013. – № 105.

Ключові слова: електронна демократія, електронна петиція, електронне звернення, електронна консультація, громадська думка.

Ключевые слова: электронная демократия, электронная петиция, электронное обращение, электронная консультация, общественное мнение.

Key words: e-democracy, e-petition, e-appeal, e-consultation, public opinion.

ТЕРНАВСЬКА ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА

Київський національний університет будівництва і архітектури,
доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища,
кандидат юридичних наук

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ У СВІТЛІ НОВІТНІХ ВИКЛИКІВ (НА ПРИКЛАДІ «COVID-19»)

Пріоритетним напрямом правової політики України, яка задекларувала курс на побудову правової держави, є належне забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод усіх учасників суспільних відносин. Конституційні положення про права і свободи людини є, на думку В. Нерсесянца, важливим критерієм правового характеру діючого законодавства, а також правового типу організації і діяльності держави та її органів [1, с. 686].

Конституція України гарантує кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, свободу пересування і право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [2]. Можливість пересування особи територією України трактується в Основному Законі як «свобода», а не «право», хоча в ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. можливість вільного пересування та залишення території держави визначається саме як право [3]. Однак В. Погорілко зауважив з цього приводу, що *свобода* – це також суб'єктивне право особи, яке втілює передбачені і закріплені у правових нормах способи її можливої поведінки [4, с. 24].

Незважаючи на те, що одні науковці відносять право на свободу пересування до групи *політичних прав* [4, с. 29], а інші – до *громадянських* [5, с. 4, 102-103], це право є конституційним за своїм характером та належить до групи основних прав людини першого покоління.

Сьогодні більшість країн сучасного світу змушені піти на крайні міри у боротьбі з вірусом «COVID-19», вживаючи різні заходи щодо запобігання поширенню пандемії. Серед таких заходів є обмеження чи повна заборона вільно пересуватися як територією держави резидента, так і права виїзду за кордон. Так, виходячи з даних наявної аналітики станом на 22 квітня 2020 р. [6], можна зазначити, що багато держав обмежило чи заборонило в'їзд в країну іноземцям та встановило різного ступеня режим карантину (Данія, Німеччина, Австрія, Австралія, Японія та ін.), але більшість держав вжило більш радикальні заходи: окрім заборони в'їзду для іноземців ці держави також оголосили надзвичайну ситуацію (США, Литва, Словаччина) або навіть надзвичайний стан з встановленням комендантської години, обмеженням пересування шляхами загального користування або забороною виходити з дому усім громадянам, окрім випадків крайньої необхідності, і навіть забороною пересування на легкових автомобілях (Швейцарія, Фінляндія, Італія, Іспанія, Болгарія, Румунія, Словенія, Латвія, Молдова, Грузія та ін.).

У кожної країни свій шлях до правової державності, як в свій час зазначив В. Нерсесянц, своя конструкція і свої форми правової організації

держави [1, с. 679], але чи мають право сучасні демократичні держави так широкого трактувати у національному законодавстві ч. 3 ст. 12 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. [3], яка дозволяє обмеження свободи пересування для охорони здоров'я населення, що становить сьогодні питання державної безпеки?

В України Уряд запровадив режим надзвичайної ситуації на всій території України терміном на 30 днів, прийнявши низку окремих розпоряджень щодо кожного окремо взятого регіону. Однак, аналіз вжитих заходів дає підстави стверджувати, що українська влада негласно застосовує для протидії і подолання наслідків пандемії також і заходи, що характерні саме для надзвичайної стану. Запровадження режиму надзвичайної ситуації звісно більш вигідне владі, оскільки чинне законодавство не визначає граничних термінів тривалості режиму надзвичайної ситуації, в той час, як термін надзвичайного стану не може тривати більше 30 діб (не більше 60 діб в окремих її місцевостях) [7; 8]. Однак адекватними мають бути й заходи для режиму надзвичайної ситуації. Більше того, експерти Центру політико-правових реформ зауважують, що за таких умов українська влада має призупинити проведення важливих для українського суспільства реформ на час боротьби з пандемією як це має місце, наприклад, у Франції [9].

Непослідовність і навіть неконституційність дій української влади призводить до біфуркації правової політики держави, що виражається в наступних правових рішеннях. Українська влада, дотримуючись положень ч. 2 ст. 33 Конституції України [2], дозволила повернутись під час піку в Європі пандемії близько двом мільйонам громадян, що були з різних причин за кордоном, без обсервації цих осіб, але в той же час закрила кордони перетину з тимчасово окупованими територіями, чим унеможливила одержання різних грошових виплат та соціальної допомоги для інших громадян України. Постає питання, чи правильно була вибудувана політика держави, чи не несли такі рішення більшої загрози для життя і здоров'я багатомільйонного населення, яке перебуває на території України, ніж порушення конституційного права громадян повернутися в Україну?

В цілому слід зазначити, що для людства стає очевидним і по-справжньому відчутним в умовах сьогоднішніх соціально-правових реалій наскільки свобода пересування є квінтесенцією правового статусу громадянина, обмеження якого паралізує чи унеможливлює реалізацію низки інших прав і свобод – соціальних, політичних, культурних. Як справедливо зауважує М. Анісімова, право на свободу пересування є надтериторіальним, наднаціональним за своєю природою, оскільки є суттєвим елементом свободи самовизначення особи, умовою професійного і духовного розвитку людини, її достойного життя [5, с. 4]. Зокрема, багато людей по всьому світу не може реалізувати своє право на працю, що дає можливість самостійно забезпечувати всі свої вітальні потреби; право на мирні зібрання чи право голосу, оскільки у деяких державах перенесені чергові вибори; право відвідувати природні парки та заклади культури і мистецтва, науково-просвітні установи тощо. У світлі таких подій слушною є думка О. Скакун про те, що «гарантії,

захист, забезпечення, здійснювані державою, не повинні ставити людину в залежність від держави, а бути взаємовигідними – як для держави, так і для людини» [10, с. 198].

Таким чином, питання щодо механізму реалізації комплексу конституційних прав людини в умовах обмеження свободи громадянина вільно пересуватися територією держави, так само як і правомірність дій влади в умовах надзвичайної ситуації (надзвичайного стану) потребує свого ґрунтовного і комплексного дослідження.

Список використаної літератури:

1. Проблемы общей теории права и государства: Учебник для вузов / Под общ. ред. Академика РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсесянца. М.: Норма, 2006. 832 с.
2. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Пакт ООН від 16.12.1966 р. (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р.) URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення 21.04.2020).
4. Погорілко В. Ф. Нова Конституція України. Огляд, коментарі і текст Основного Закону. 2-ге доопрацьоване видання. Київ: Наукова Думка, 1997. 156 с.
5. Анисимова М. Ф. Право на свободу передвижения и свободный выбор местожительства в Украине: история, современное состояние и перспективы развития. Запорожье: Дикое Поле, 2005. 208 с.
6. Оперативна інформація щодо заходів, які вживаються іноземними країнами з протидії розповсюдженню COVID-19. URL : https://mfa.gov.ua/news/operativna-informaciya-shchodo-zahodiv-yaki-vzhivayutsya-inozemnimi-krayinami-z-protidiyi-rozpovsyudzhennyu-covid-19 (дата звернення 22.04.2020).
7. Кодекс цивільного захисту України. Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 34-35. Ст. 458.
8. Про правовий режим надзвичайного стану. Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 23. Ст. 176.
9. Падірякова О. Чим відрізняються надзвичайна ситуація та надзвичайний стан і як ввести останній без зловживань? Zmina. 25 березня 2020 р. URL : https://zmina.info/articles/yaka-riznyczya-mizh-nadzvychajnoyu-sytuacziyeyu-ta-nadzvychajnym-stanom-i-yak-vvesty-ostannij-bez-zlovzhyvan/ (дата звернення 22.04.2020).
10. Скакун О. Ф. Теорія права і держави : Підручник. 4-те видання допов. і перероб. К.: Алерта, 2017. 528 с.

Ключові слова: правова держава, правова політика держави, конституційні права і свободи, право на свободу пересування.

Ключевые слова: правовое государство, правовая политика государства, конституционные права и свободы, право на свободу передвижения.

Key words: legal state, legal policy of the state, constitutional rights and freedoms, right to freedom of movement.

ПЕТРИШИНА МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
доцент кафедри державного будівництва, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДАННЯ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Необхідність реформи місцевого самоврядування обговорюється вже досить тривалий час, проте спроби її впровадження ще не були успішними. У той же час децентралізація – це не просто бажання покращити публічне управління на всіх рівнях, а й необхідна передумова подолання політичної і соціально-економічної кризи в Україні. Зрештою, існуюча система місцевого самоврядування з точки зору ефективності та результативності здійснення повноважень значно відстає від вимог сучасності та стандартів, прийнятих у державах-членах Європейського Союзу, які впливають на якість його функціонування, а також забезпечення надання публічних послуг на рівні окремих регіонів.

Тим не менш, крім делегування певних повноважень, які, до речі, є обтяжливими для деяких органів місцевого самоврядування, а також здійснення загальнодержавного, але не завжди усвідомленого розширення (агломерації) місцевих громад, зараз важко говорити про унікально позитивні результати реформи децентралізації в Україні.

Крім того, слід мати на увазі, що рух до досягнення цілей реформи не є прогресивним, зокрема, враховуючи той факт, що після затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні концептуальні зміни в конституційно-правовому регулюванні цих питань відкладаються. Проте, не зважаючи на зазначене вище, заплановані органами публічної влади та оголошені політиками та державними діячами заходи, включаючи перегляд Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів, слід визнати певним зрушенням у напрямку формування системи спроможного місцевого самоврядування та розвантаження системи органів державної виконавчої влади.

У свою чергу, Концепція реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади визначає, що публічні послуги повинні надаватися відповідно до державних стандартів, з урахуванням необхідності забезпечення: територіальної доступності, що передбачає надання послуг на відповідній території; належної матеріально-технічної бази для надання основних форм публічних послуг (органи місцевого самоврядування повинні мати у своєму розпорядженні відповідні засоби та інфраструктуру); відкритості інформації про послугу, а також порядок та умови її надання; професійності надання публічних послуг. Крім того, згідно із зазначеними положеннями, необхідно забезпечити постійну підготовку посадових осіб місцевого самоврядування [1].

На сьогодні основними нормативно-правовими актами щодо правового регулювання зазначеного положення цієї Концепції є: Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к / 96-ВР [2], Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05. 1997 р. № 280/97-ВР [3], Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 9.09.1999 № 585-XIV [4], Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7.06.2001 № 2493 –III [5], Закон України «Про адміністративні послуги» від 6.09.2012 5203-VI [6], Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII [7], Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III [8], Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади від 15.02.2006 № 90-р [9], Концепція розвитку електронних послуг в Україні від 16.11.2016 № 918-р [10], Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку ведення Реєстру адміністративних послуг від 30.01.2013 № 57 [11] та інші постанови, розпорядження, а також методичні рекомендації.

При цьому, не зважаючи на достатньо розгалужену нормативно-правову основу надання різних видів публічних послуг різними уповноваженими суб'єктами як окремим особам, так і суб'єктам господарювання, як на концептуальному, так і відповідно на законодавчому рівні й досі залишаються невирішеними такі питання: 1) розуміння та співвідношення понять «адміністративні послуги» та «публічні послуги»; 2) критерії відмежування і віднесення тих чи інших послуг до категорії «адміністративних послуг» або «публічних послуг»; 3) встановлення особливостей правового регулювання надання відповідних послуг (можливості їх врегулювання виключно законом та/або підзаконними нормативно-правовими актами); 4) перманентне відставання законодавчого регулювання означених питань від фактичних обставин (особливо яскраво виявляється на рівні регіонів) і навпаки – необґрунтоване випередження (часто пов'язане із необхідністю виконання державою взятих на себе зобов'язань щодо виконання різних міжнародних договорів і угод без врахування реальних можливостей); 5) і досі не достатньо високий рівень обізнаності як окремих осіб, так і суб'єктів господарювання про змінювані умови, способи тощо отримання тих чи інших послуг; 6) неналежний рівень координації дій різних уповноважених суб'єктів щодо ведення тих чи інших реєстрів і роботи з ними тощо [12; 13].

Насамкінець, не менш важливим є й той факт, що проваджувана в Україні реформа місцевого самоврядування і територіальної організації влади, й досі триває. Результати запроваджуваних заходів не завжди повною мірою відповідають її меті і завданням, одним з яких є забезпечення якості і доступності публічних послуг. Крім того, зважаючи на кризові явища світового масштабу, Кабінет Міністрів України пропонує скоротити видатки Державного бюджету, зокрема, субвенції на розвиток ОТГ та на соціально-економічний розвиток окремих регіонів, що не може не позначитися на вирішенні означених вище проблем забезпечення надання публічних послуг.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-з. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80 (дата звернення 26.03.2020)
2. Конституція України: прийнята 28.06.1996 р. № 254к / 96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення 26.03.2020)
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05. 1997 р. № 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80 (дата звернення 26.03.2020)
4. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9.09.1999 № 585-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14 (дата звернення 26.03.2020)
5. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7.06.2001 № 2493–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14 (дата звернення 26.03.2020)
6. Про адміністративні послуги: Закон України від 6.09.2012 5203-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17 (дата звернення 26.03.2020)
7. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення 26.03.2020)
8. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14 (дата звернення 26.03.2020)
9. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.02.2006 № 90-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/90-2006-%D1%80 (дата звернення 26.03.2020)
10. Про схвалення Концепції розвитку електронних послуг в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.11.2016 № 918-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2016-%D1%80 (дата звернення 26.03.2020)
11. Про затвердження Порядку ведення Реєстру адміністративних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2013 № 57. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-2013-%D0%BF (дата звернення 26.03.2020)
12. Адміністративні послуги: посібник / В. Тимощук; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ.: ТОВ «Софія-А». 2012, 104 с.
13. Надання адміністративних послуг у муніципальному секторі. Навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / В. Тимощук / Асоціація міст України. Київ, ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2015. 124 с.

Ключові слова: публічні послуги, адміністративні послуги, соціальні послуги, муніципальні послуги, реформа децентралізації, органи місцевого самоврядування, органи виконавчої влади.

Ключевые слова: публичные услуги, административные услуги, социальные услуги, муниципальные услуги, реформа децентрализации, органы местного самоуправления, органы исполнительной власти.

Key words: public services, administrative services, social services, municipal services, decentralization reform, local self-government authorities, executive power bodies.

МІХАЛЬОВ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права

МЕДИЧНІ ТА ГЕНЕТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ (ДО ПРОБЛЕМИ ЇХНЬОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ)

Права людини це соціально-історичне явище. В процесі життя кожної людини неминучі контакти, зіткнення та протиборства з іншими людьми, з їхніми інтересами, цілями та прагненнями.Кожна людина має зазіхати на певний обсяг благ та умов життя, досягненню якого повинні сприяти суспільство і держава.Проте, в минулі часи неминучою була нерівномірність розподілення прав людини між представниками різних класів і станів, а то і повне позбавлення будь-яких прав. Тим не менш, при всій різноманітності вчинків поступово кристалізуються певні сталі норми, еталони, цінності, які здатні упорядкувативідносини між людьми і поєднувати потреби різних індивідів з його способом виробництва, духовною культурою, державністю. Все це відбувалося у постійній боротьбі народів, націй, класів, станів та інших соціальних груп за свої права, за свободу.

Формування того чи іншого покоління прав людини пов'язано з об'єктивними процесами, що відбуваються в житті суспільства, з певними викликами без вирішення яких неможливий соціальний прогрес. Під поколіннями прав людини розуміють історичні етапи розвитку людства упродовж яких відбулося нормативно-правове закріпленняоднорідних груп прав особистості. Поява таких груп прав була обумовлена глибокими змінами в політичній, економічній, соціально-культурній сферах суспільного життя, а такожтехнологічним розвитком.

Нові можливості медицини, що пов'язані не стількиз лікуванням, скільки з управлінням людським життям (напр., генетична корекція особливостей людини, знищення життя на ембріональних стадіях, відмова та припинення медичної допомоги безнадійному хворому), вступають у протиріччя зі сталими моральними цінностями та принципами. Нові технології породжують нові проблеми і трансформують розуміння традиційних цінностей. Сучасні види технологій, які використовуються у медицині, дозволяють лікарям робити те, що далеко відходить від традиційного втручанняв організм людини. Сучасна медицина отримала реальну можливість давати життя (штучне запліднення), визначати і змінювати його якісні параметри (генна інженерія), відсувати час смерті (реанімація, трансплантація, геронтологія). Сталі уявлення про традиційну медичну етику рушаться, через те, що крім»автономній відповідальності професіонала» виникає ще і «автономія пацієнта» (1, с. 305)У зв'язку з чим виникає багато проблем морального та правового характеру.

Досить широке коло таких проблем з необхідністю ставить питання про правову регламентацію такого втручання в організм людини як істоти, в якій соціальна складовабазується на біологічному фундаменті, що є первинним і потребує нормативного регулювання на підставі міжнародно-правових актів та внутрішньодержавних законів, а це в свою чергу робить необхідним виділення особливих груп прав людини – прав, що виникають з приводу охорони її здоров'я, медичної допомоги, медичного страхування – медичних прав і прав, що виникають у зв'язку з генетичним впливом на її тіло – генетичних прав.Ці групи прав у сукупності з фізичними та екологічними правами утворюють разом біологічні права – нове покоління прав людини.

Зрозуміло, що медичні права людини є складовою права на охорону здоров'я, а генетичні права складовою медичних прав, тим не менш здається, що сьогодні виокремлення таких груп прав у якості самостійних утворень на часі, оскільки вони пов'язані з принципово новим технологіями проведення різних хірургічних операцій, та досліджень, які відбуваються на клітинному і навіть генетичному рівнях. Процес диференціації прав є природним і відображаєрозширення каталогу прав людини, розширення як можливостей людини, так і застережень, щодо використання таких можливостей.

Проте, правовій регламентаціїнових суспільних відносин, нових викликів усьому людству передує їх філософське, релігійне і моральне осмислення. Розвинутий стан моральності – необхідна умова для затвердження правової легальності (2, с.77). Право – засібреалізації морально-гуманістичних ідеалів. Без уроків моральності право немислиме. Самі ж ідеали, стосовно розглянутої проблеми, формуються, в першу чергу,в рамках медичної етики і біоетики.

Тіло людини та передусім його генетична програма, його генетичний код, у самої своєї сутності єдинез духом і утворює з ним екзистенціальну і сутнісну єдність особистості. Це означає, що будь-яке втручання у тілесну природулюдини, а тим самим у його генетичний код, є втручанням в цілісність людської особистості і може бути виправдано лише у тому випадку, якщо для нього існує терапевтична підстава. Із розуміння цих обставин в ст. 3 Хартії Європейського Союзу про основні права, яку було схвалено Конвентом Європейського Союзу 2 жовтня 2000 р. та урочисто проголошено 7.12.2000 р. керівниками трьох провідних органів цього Союзузакріплено право людини на власну фізичну і психічну цілісність і встановлено, що:

«В рамках медицини та біологічної науки, зокрема, повинна бути забезпечена :

– добровільна та основана на достатній інформації згода зацікавленої особи у відповідності до правил, визначених законом;

– заборона занять євгенікою, особливо тих які ставлять перед собою мету провестивідбір серед людей;

– заборона на перетвореннялюдського тіла та його частин у джерело прибутку;

– заборона клонування у якостіспособурозмноження людських істот» [3, с. 3].

На сьогодні у найбільшій мірі проблеми, що виникають з приводу сучасних досягнень у біомедицині були певним чином урегульовані в першому, за часом прийняття, та найбільш широким за колом суспільних відносин, що регулюються в цій сфері життя акту – Конвенції Ради Європи «Про права людини і біомедицину», від 4 квітня 1997 р., який трансформував досвід різних досягнень в цій області та їх морального переосмислення у правові приписи.

В преамбулі цієї Конвенції викладені вихідні постулати до яких, зокрема, відносяться наступні: пам'ятати про те, що використання біології і медицини може привести до дій, які б поставили під загрозу людську гідність; використовувати успіхи в галузі біології та медицини на благо теперішнього та майбутнього поколінь, та ін..

Незважаючи на те, що у назві цього документу йде мова про права людини, його основним елементом є (що характерно для всіх міжнародних актів, які стосуються біомедицини) правові принципи на яких базується правовий статус особистості в цій сфері: приорітетуправ людини; інформованої згоди; захисту осіб, які не в змозі надати згоду, та ін.

Ряд норм Конвенції закріплюєсуб'єктивні права, більшість з яких не носить біомедичного забарвлення: право на повагу приватного життя; право на інформацію про стан свого здоров'я та ін. Декілька норм сформульовані у вигляді заборон: заборона на вибір статі майбутньої дитини шляхом використання допоміжних медичних технологій; заборона на створення ембріону людини в дослідницьких цілях та ін.

Таким шляхом «пішло» і законодавство України. Норми Конституції України, Основ законодавства України про охорону здоров'я, низки законів України медичної спрямованості у галузі біомедицини базуються на ідеї поваги до людини, її гідності, свободи та прав і на певних закликах, принципах і заборонах, що оберігають їх.

Уявляється, що саме такий застережливий підхід у нормативній регламентації медичних і генетичних прав людини є на сьогодні найбільш виправданим, бо в першу чергузахищає біологічні і соціальні основи існування людини, його життя, здоров'я, та гідність.

Список використаної літератури:

1. Головистикова А.Н., Грудцына Л.Ю. Права человека : учебник. – М.: Эксмо,2008. – 448 с.
2. Нерсесянц В.С.Философия права. Учебник для вузов. – М.: ИНФРА . М – НОРМА, 1997. – 652 с.
3. Хартия Европейского Союза об основных правах: Комментарий/ Под ред. д.ю.н., проф. С.Ю. Кашкина. – М. Юриспруденция, 2001. – 208 с.

Ключові слова: людина, права людини, медичні права людини, генетичні права людини, покоління прав людини, медицина, біомедицина, заборона, біологія, технології, регламентація.

Ключевые слова: человек, права человека, медицинские права человека, генетические права человека, поколение прав человека, медицина, биомедицина, запрет, биология, технологии, регламентация.

Key words: man, human rights, medical human rights,genetic human rights,the generation of human rights, medicine, biomedicine, ban, biology, technology, regulation.

БАТАН ЮРІЙ ДМИТРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права

ЮРИДИЧНА ПРЕВЕНТОЛОГІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Хоча традиційно превенція вважається складовою лише кримінальної юриспруденції, останнім часом усе частіше констатується її загальноправовий потенціал. Науковцями накопичено велику кількість розрізнених знань про юридичну превенцію. За предметом правничих досліджень знання про превенцію як об'єкт наукових пошуків можна поділити на декілька категорій, одна з яких стосується публічно-правових досліджень превенції. До неї не належать наукові розвідки превенції у царині кримінальної юриспруденції, оскільки вони належать до окремої категорії.

Серед *міжнародно-правових досліджень превенції* слід навести статтю У. Кріебаум (*U. Kriebaum*), її метою є виокремлення основних елементів запобігання та погляд на різні превентивні механізми та превентивні елементи в наявних праволюдинних інструментах. Стаття не охоплює превентивні механізми, використовувані Міжнародним комітетом Червоного Хреста, Управлінням Верховного комісара ООН у справах біженців, Міжнародною організацією праці, неурядовими об'єднаннями [1, p. 157].

Дослідниця вважає, що превенція – це, передусім, виявлення та усунення основних причин, що призводять до індивідуальних і масових порушень прав людини; дуже важливо відрізняти превентивні заходи від репресивних: перші відбуваються до порушення прав людини та звертають увагу на наявні проблеми для запобігання майбутнім, а репресивні – пост-фактум прагнуть встановити засоби доказування порушень, скоєних у минулому, засудити винного і закликати держави до відповідальності за порушення [1, p. 157-158].

Науковець зазначає про важливість таких превентивних інструментів: «механізми запобігання … повинні реагувати на нагальні ситуації; органам має бути дозволено діяти *ex officio*; інструмент повинен забезпечувати велику гнучкість; співпраця зацікавлених держав є важливою, тому має бути чітко передбачено обов'язок співпраці з відповідним органом» [1, p. 188]; «система раннього попередження у поєднанні з ефективними можливостями заходів щодо запобігання масовим порушенням прав людини» [1, p. 189]; «належна освіта з прав людини для людей будь-якого віку та всіх професій» [1, p. 190].

У статті Л. Зухаріпа-Берманн (*L. Sucharipa-Behrmann*), Т. Франк (*T. Franck*) 1998 р. про превентивні заходи вкотре повторено, що «відвернена криза є більшою даниною ефективності системи врегулювання конфліктів і, ймовірно, дешевшою в людському та фіскальному плані, ніж криза, врегульована пост-фактум військовими контрзаходами»

[2, p. 536]. Автори вважають, що «наприкінці XX століття операційно невмілу систему взаємної безпеки, винайдену Віденським конгресом і перевинайдену Версальським договором, доповнено цілим спектром варіантів запобігання конфліктам, що є в розпорядженні ООН. Вони варіюються від особистого втручання («добрих послуг») Генерального секретаря до санкціонування Радою безпеки превентивного розгортання». Застосування останнього у 1992 р. у Північній Македонії «є прикладом корисності обох цих запобіжних варіантів» [2, p. 536]. Стаття доводить, що «превентивні заходи – моніторинг прав людини, довкілля та виборів, контроль озброєнь, розгортання миротворчих сил і зумовленість позик МВФ та Світового банку – здатні діяти для запобігання конфлікту» [2, p. 537].

Серед «превентивних» конституціоналістів слід відзначити М. В. Савчина. До прикладу, лише в одному його посібнику з конституційного права слово «превентивний» вжито 29 разів, зокрема у контекстах: превентивності конституційного контролю, конституційно-правової відповідальності, правової охорони конституції, превентивної дипломатії, концепції войовничої демократії як превентивного засобу проти тероризму, превентивних засобів захисту від зловживань правом народної ініціативи, правами парламентаріїв, превентивних заходів недоторканності території України (розвідувальна, контррозвідувальна діяльність спецслужб і організацій), забезпечення організаційної самостійності місцевого самоврядування як «превентивний запобіжник можливим сепаратистським тенденціям в Україні» [8].

Конфліктолог-конституціоналіст А. А. Єзеров досліджує «розвиток конституційного законодавства з метою профілактики конституційної конфліктності», який «має стати одним із пріоритетів державної політики» [5, с. 161]. Твердження вченого про уможливлення вчасного вжиття превентивних заходів щодо конституційних конфліктів як умову ефективності їхнього прогнозування [5, с. 160] є також вагомим для превенції.

Шляхами запобігання конституційним конфліктам названо їхні прогнозування та діагностику, блокування їхнього деструктивного потенціалу, запобігання їхній ескалації, усунення колізій у конституційному законодавстві, випереджальне вирішення інших проблем [5, с. 195], проведення експертиз [5, с. 207], прозорість діяльності органів публічної влади, нормативне зобов'язання їхньої постійної співпраці, відповідальність за порушення цих засад [5, с. 161].

Профілактичний вплив на конституційний конфліктний процес здійснюють і суди, вирішуючи публічно-правові спори, ухвалюючи правові позиції щодо статусу конституційно-правових суб'єктів, тлумачачи правові норми, визнаючи їх неконституційними [5, с. 189], тобто А. Єзеров визнає превентивне призначення Конституційного, Верховного та адміністративних судів.

Теза про сприяння класифікації конституційних конфліктів їхній точнішій діагностиці, комплексним програмам профілактики ймовірних конституційних конфліктів [5, с. 136] є вагомою для поділу превентивних механізмів права.

Дослідниця виборчої інженерії М. В. Афанасьєва аналізує її прогностичну складову (засоби: «експертиза законопроектів, правове й імітаційне моделювання, правовий експеримент, тест-симуляція») як запобіжник колізіям, прогалинам, дублюванню, асоціальним, непослідовним приписам [3, с. 108], «превентивну функцію» «системи відеоспостереження на парламентських виборах 2012 року» [3, с. 102], а також висновує, що «основою профілактики прийняття неконституційних актів має стати конституційне праворозуміння законодавців, яке повинно доповнюватися особливими внутрішніми ціннісно-моральними якостями. […] Несумлінній правотворчості також необхідно протиставити сучасні ресурси інститутів безпосередньої демократії та громадянського суспільства» [3, с. 292].

В адміністративному праві ґрунтовним дослідженням превенції є дисертація С. В. Міловідової «Попередження та протидія адміністративним правопорушенням в Україні» (2016), яка виокремлює два основних методи: профілактику й адміністративний примус; використовує «зарубіжний досвід попередження адміністративних правопорушень»; пропонує ухвалення Закону України «Про попередження правопорушень» [6].

Новітнє дослідження профілактичної діяльності Національної поліції України В. І. Фелика містить такі пропозиції, як: утворення координаційного органу «для підвищення ефективності проведення Національною поліцією України спільних з іншими органами та громадськими формуваннями профілактичних заходів», закріплення за цим органом функцій підготовки, подання на затвердження, організації реалізації «регіональних, міжрегіональних та загальнодержавних програм профілактики правопорушень»; розробка «Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період 2017–2020 рр.», «Інструкції з організації профілактики правопорушень Національною поліцією»; активізація просвітницької роботи серед населення як форми загальної профілактики; «укладення адміністративних договорів про взаємодію між територіальними органами поліції та громадою відповідного міста, села або селища» [10, с. 7-10]. Ці пропозиції, безсумнівно, актуальні й наразі.

У 2019 р. захищено дві адміністративно-правові дисертації, варті уваги.

(А) Г. Р. Парханов пропонує широке та вузьке розуміння превентивної поліцейської діяльності, зокрема у першому вона вважається «самостійною функцією – окремим напрямом поліцейської діяльності, в якому відображається цільове призначення Національної поліції України, її структурних органів та підрозділів», а у вузькому – системою заходів [7, с. 16]. До мети превентивної поліцейської діяльності уналежнено «спонукання» до «правомірної поведінки; виявлення факторів-детермінант правопорушень і злочинів»; «послаблення чи нейтралізація негативних факторів»-потенційних детермінант; «постійний облік» схильних «до вчинення правопорушень» осіб; застосування до них «виховних, соціальних та заохочувальних заходів» [7, с. 17]. Теза про облік або ж виховні заходи як мету превентивної діяльності є сумнівною.

Крім того, вказана дисертація містить ознаки академічного плагіату моїх публікацій щодо природи превенції у механізмі правового впливу [7, с. 28–30; 4, с. 626–628] та превентивних категорій [7, с. 36; 4, с. 631–632].

(Б) Значно цікавішою та ґрунтовнішою, попри відсутність у назві превентивного термінопоняття, є докторська дисертація О. В. Топчій, яка пропонує запровадити науковий напрям – інформаційно-ювенальне безпекознавство, однією з підгалузей якого названо інформаційно-ювенальну превентологію [9, с. 65], водночас доводячи потребу «науково обґрунтованої та запровадженої в практику діяльності правоохоронних органів та інших суб'єктів профілактики правопорушень нової галузі знань» – правничої (правової) превентології з огляду на, наприклад, сталість форм і методів діяльності Департаменту превентивної діяльності МВС і його відділів (секторів) ювенальної превенції порівняно з попередником – кримінальною міліцією у справах дітей [9, с. 369]. Дисертантка навела окремі складові правничої превентології з філософсько- та теоретико-правового поглядів [9, с. 370]. Правнича превентологія, на думку авторки, передусім, містить теорію адміністративної превенції, теорію цивільної превенції, теорію кримінальної превенції, інформаційну превентологію та ювенальну превентологію [9, с. 373]. Слід вітати зачатки поділу на напрями юридичної превенції, натомість проігноровано міжнародно-правову, конституційно-правову, екологічно-правову, спортивно-правову, релігійно-правову превенцію тощо.

Вбачається перспективним подальше дослідження юридичної превенції з публічно-правового погляду.

Список використаної літератури:

1. Kriebaum U. Prevention of Human Rights Violations. *Austrian Review of International and European Law*. 1997. Vol. 2. P. 155–190.
2. Sucharipa-Behrmann L. R., Franck T. M. Preventive Measures. *N.Y.U. Journal of International Law and Politics*. 1998. Vol. 30. P. 485–537.
3. Афанасьєва М. В. Виборча інженерія в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2014. 384 с.
4. Батан Ю. Д. Вплив превентивного механізму права на неправомірну поведінку. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія* / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 625–642.
5. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2008. 240 с.
6. Міловідова С. В. Попередження та протидія адміністративним правопорушенням в Україні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 231 с.
7. Парханов Г. Р. Адміністративно-правові засади превентивної діяльності Національної поліції України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 237 с.
8. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 1008 с.

9. Топчій О. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки неповнолітніх в Україні : дис. … докт. юрид. наук : 12.00.07. Ужгород, 2019. 479 с.
10. Фелик В. І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України : автореф. дис. … докт. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2017. 42 с.

Ключові слова: запобігання порушенням прав людини, превенція, публічне право, превентологія.
Ключевые слова: предупреждение нарушений прав человека, превенция, публичное право, превентология.
Key words: prevention of human rights violations, prevention, public law, preventology.

СИНИЦИН ПАВЛО МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

«ДРУЖНЄ СТАВЛЕННЯ ДО МІЖНАРОДНОГО ПРАВА» ЯК ПРИНЦИП ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄСПЛ У ІНТЕРПРЕТАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ КСУ

Принцип дружнього ставлення до міжнародного права слід віднести до спеціальних принципів застосування КСУ рішень ЄСПЛ у своїй інтерпретаційній діяльності. З цього приводу С. Шевчук зауважив, що КСУ здійснюючи інтерпретаційну діяльність з урахуванням рішень ЄСПЛ притримується принципу дружнього ставлення до міжнародного права. На його думку, під принципом дружнього ставлення до міжнародного права слід розуміти звернення Конституційного Суду України під час здійснення інтерпретаційної діяльності до міжнародно-правових норм, зокрема ЄКПЛ, а застосування ЄКПЛ без звернення до практики ЄСПЛ не можливе [1, с. 127].

Наведене визначення розкриває подвійну природу цього принципу, оскільки він водночас виступає і підставою застосування рішень ЄСПЛ КСУ у своїх інтерпретаційній діяльності і вихідною засадою такого застосування.

Варто зауважити, що без використання методології, яку застосовує ЄСПЛ неможлива належна конкретизація КСУ норм ЄКПЛ у контексті тлумачення Конституції України. Адже ЄСПЛ визначає основні стандарти тлумачення ЄКПЛ, а КСУ через призму інтерпретації Конституції України імплементує ці стандарти у вітчизняне правове поле та національну правову свідомість. По суті це означає, що КСУ у своїй інтерпретаційній діяльності застосовує рішення ЄСПЛ як наслідок виконання зобов'язань за міжнародними договорами і договорах і відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» не може уникнути стандартів розуміння сутності положень ЄКПЛ, офіційно запроваджених і визна-

них учасниками міжнародного договору. Проте зазначене не обмежує змісту принципу дружнього ставлення до міжнародного права під час застосування КСУ рішень ЄСПЛ у своїй інтерпретаційній діяльності.

Підкреслимо, що Україна є не єдиною державою, конституційний суд якої керується принципом дружнього ставлення до міжнародного права, що правда, в Німеччині його іменують «принцип поваги до міжнародного права». Традиційно характерною для Німеччини стала дуалістична модель взаємодії між національною та міжнародною правовими системами. Це означає, що норми міжнародного права повинні бути трансформовані у норми німецького права [2].

Після імплементації норми міжнародного права наділяються законною силою на рівні федеральних законів Німеччини. Зазначене призводило до складного конфлікту міжнародного права і принципу верховенства конституції. Протягом кількох років Федеральному конституційному суду Німеччини вдалося вирішити цей конфлікт. Дотримуючись принципу поваги до міжнародного права конституційний суд дійшов висновку, що всі державні органи у Німеччині зобов'язані враховувати при інтерпретації Основного закону норми ЄКПЛ і їх тлумачення ЄСПЛ.

Конституція Німеччини наділена вищою юридичною силою ніж, імплементовані у внутрішню правову систему, норми міжнародного права. З метою уникнення суперечностей між нормами Конституції і міжнародними зобов'язаннями Німеччини шляхом системного тлумачення різних частин Основного закону: преамбули, особливого закріплення правила про права людини у абз. 2 ст. 1 Основного закону, усвідомленого звернення до «міжнародного співробітництва» і «міжнародної відкритості» в абз. 2 ст. 9, а також статтях 23-26 Основного закону і визначення статусу міжнародних договорів у ст. 59 Конституції Німеччини – Конституційний суд вивів конституційно-правовий принцип поваги (Völkerrechtsfreundlichkeit) німецької правової системи до міжнародного права [3].

Спираючись на наведені норми Конституційний суд Німеччини сформував самостійний неписаний конституційний принцип, основним призначенням якого є усунення колізій [4]. Тим самим суперечності між внутрішньодержавним і міжнародним правом та відповідно, порушення міжнародно-правових приписів Німеччиною повинні запобігатись на максимально можливому рівні.

Водночас, застосування принципу дружнього ставлення до міжнародного права у Німеччині не передбачає, що саме воно завжди матиме примат над національним правом. Зазначений принцип в першу чергу полягає в тому, що при тлумаченні німецького законодавства та Конституції повинні враховуватися норми ЄКПЛ та їх інтерпретація ЄСПЛ.

Практика застосування принципу дружнього ставлення до міжнародного права у Німеччині може бути застосована для вдосконалення його використання КСУ у своїй інтерпретаційній діяльності, а саме її вивчення суддями дасть можливість уникнути помилок, яких вже припускався Федеральний конституційний суд Німеччини.

На думку М. Білак рішення ЄСПЛ створюють для України умови, за яких є можливість перевірити правову систему та за необхідності зорієнтуватися для внесення необхідних змін своєчасно, щоб запобігти порушенням прав людини. Вчена обґрунтовує свою думку тим, що одним із завдань сучасної держави є приведення у відповідність внутрішньої правової системи до міжнародних стандартів, а КСУ у своїй діяльності створює національні стандарти поєднання міжнародного і національного права з метою забезпечення єдиної практики тлумачення Конституції у вітчизняній правовій системі, із врахуванням норм міжнародного права, які визнані Україною у встановленому законом порядку. При цьому, національні суди, на її думку, в контексті практики конституційної юрисдикції повинні вибудовувати єдину практику забезпечення міжнародно-національних стандартів із врахуванням національних традицій і потреб сьогодення, у такий спосіб створюючи єдність правового простору та необхідний фундамент для законодавчої бази [5, с. 65].

Із вищенаведеним варто погодитися, оскільки міжнародно-правові норми, згода на обов'язковість яких, надана в установленому законом порядку, відповідно до ст. 9 Конституції України, стають частиною національного законодавства. Вбачається, що одним із основних завдань КСУ при здійсненні інтерпретаційної діяльності є усунення прогалин та колізій у внутрішній правовій системі, адже чинне писане законодавство неспроможне дати відповіді на всі запитання, що виникають у судах. Тобто застосовуючи практику ЄСПЛ при тлумаченні Основного Закону КСУ фактично здійснює гармонізацію вітчизняного законодавства та імплементує міжнародно-правові стандарти у національну правову систему.

У цьому контексті ілюстративними є рішення Конституційного Суду України від 1 червня 2016 р. № 2-рп/2016 та від 8 вересня 2016 р. № 6-рп/2016. Так, КСУ безпосередньо у тексті зазначених рішень вказав на застосування принципу дружнього ставлення до міжнародного права. Обґрунтовуючи його застосування бажанням українського народу до міждержавного діалогу, що виявляється в укладенні міжнародних договорів у порядку і на умовах, передбачених ст. 9 Конституції України.

Дію цього принципу можна відстежити, коли у процесі застосування практики ЄСПЛ КСУ виявляє суперечність між національним законодавством та міжнародно-правовими нормами, обов'язковість яких нашою державою визнано в установленому законом порядку, у такому разі відповідно до «принципу дружнього ставлення до міжнародного права» КСУ повинен застосувати норму міжнародного права у такому контексті, як її тлумачить ЄСПЛ у своїх рішеннях, як єдиний офіційний інтерпретатор ЄКПЛ. На разі, вбачається, що дотримання принципу дружнього ставлення до міжнародного права під час застосування рішень ЄСПЛ КСУ у своїй інтерпретаційній діяльності є важливою гарантією належної якості інтерпретації.

Список використаної літератури:

1. Шевчук С. Узгодженість практики ЄСПЛ та Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України.* № 4-5/2011. С. 122-130.
2. К. фон Галль, Куюс Л. Применение международного права судами Германии. *Сравнительное конституционное обозрение.* 2017. № 6(121). С. 78-86. URL: http://www.elibrary.az/docs/jurnal/jrn2017_1066.htm
3. Dupuy P.-M. International Law and Domestic (Municipal) Law. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law.* URL: http://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e 1056
4. Sauer H. Staatsrecht III: Auswärtige Gewalt, Bezügedes Grundgesetzeszu Völkerund Europa recht. 4. Aufl. München: C.H. Beck, 2015. Rn. 37 f. URL: http://www.zjs-online.com/dat/artikel/2015_6_965.pdf
5. Білак М.В. Формування Конституційним Судом України правових стандартів людиноцентричної спрямованості. *Альманах права*. 2017. № 8. С. 64-66.

Ключові слова: принцип дружнього ставлення до міжнародного права, інтерпретаційна діяльність, Конституційний Суд України, Європейський суд з прав людини.

Ключевые слова: принцип дружественного отношения к международному праву, интерпретационная деятельность, Конституционный Суд Украины, Европейский суд по правам человека.

Key words: principle of amicable treatment of international law, interpretative activity, Constitutional Court of Ukraine, European Court of Human Rights.

ЛУЦКОВ В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕГОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

ВІДМІННОСТІ КОНСУЛЬТАТИВНОГО ОПИТУВАННЯ ВІД СУМІЖНИХ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ЗДІЙСНЕННІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Опитування – процес звернення до однієї або кількох осіб із запитаннями для збирання певних відомостей, з'ясування чого-небудь [1].

Поняття консультативного опитування як форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування відсутнє в законодавчих нормативно-правових актах. Однак згадки про можливість провести консультативне опитування присутні в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема серед повноважень районних та обласних рад [2].

Разом з тим, консультативним опитуванням користуються також окремі міські ради. В положенні «Про консультативне опитування мешканців міста Івано-Франківська» наводять наступну дефініцію цього інституту. «Консультативне опитування громадян (далі – опитування) є формою безпосередньої участі мешканців міста у місцево-

му самоврядуванні, який проводиться з метою з'ясування думки членів територіальних громад з питань, що належать до компетенції органів місцевого самоврядування, та результати якого розглядаються і враховуються під час прийняття рішень відповідними органами місцевого самоврядування або їх посадовими особами» [3]. В більшості випадків думку членів територіальної громади з'ясовують за допомогою питань, на які передбачені однозначні відповіді, наприклад, «так» чи «ні» [3; 4; 5].

В деяких випадках органи місцевого самоврядування ототожнюють цю форму безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування з консультативним референдумом [6]. Крім цього, в муніципальному праві існує ще два схожих інститути, які мають на меті з'ясувати думку місцевих жителів щодо того чи іншого процесу чи об'єкту: громадські слухання та громадське обговорення.

Тому важливо визначити, які спільні та відмінні риси із зазначеними інститутами має консультативне опитування та чи його існування як форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування є необхідністю.

Спільними рисами консультативного опитування та консультативного місцевого референдуму є відсутність законодачого регулювання діяльності цих інститутів в Україні та прийнята форма запитань. Щоправда, якщо для функціонування консультативного опитування де-юре прийняття закону й не потрібно, то для регулювання будь-якого виду референдуму, згідно зі ст. 92 Конституції України, потрібен саме закон [7]. Тому спроби назвати консультативне (дорадче) опитування консультативним референдумом, зокрема, в Харкові [6], є неправомірною маніпуляцією.

Як показує практика на референдумах форми відповідей здебільшого є односкладними: «так» чи «ні», «підтримую» чи «не підтримую» тощо. Такі ж вимоги до запитань та відповідей ставляться й у більшості прикладів консультативного опитування.

Варто означити, що консультативне опитування має більше спільного саме з консультативним місцевим референдумом, позаяк рішення, прийнятіімперативним референдумом, є обов'язковими до виконання.

Відмінністю консультативного опитування від місцевого референдуму є чітка визначеність вимог до осіб, які можуть голосувати, на референдумах Конституцією України. Так, згідно зі ст. 70 Основного Закону право голосу на виборах і референдумах мають громадяни України, які досягли на день їх проведення вісімнадцяти років. Не мають права голосу громадяни, яких визнано судом недієздатними [7]. Натомість, вимоги до учасників консультативного опитування встановлюють територіальні громади на місцях, тож вони можуть бути варіативними.

Ще однією відмінною рисою є територія, якої може стосуватися місцевий референдум. Наприклад, згідно із проектом Закону України «Про місцевий референдум» (Шпенова) місцевий референдум про-

водиться в межах певного територіального округу. Консультативне опитування може стосуватися як території всього міста, так і вулиці чи будинку (кількох будинків). Що свідчить про більшу гнучкість консультативного опитування [8].

І якщо місцем для голосування на місцевому референдумі, згідно із згаданим законопроектом, є дільниця, то у випадку опитування це можуть бути ті ж таки будинки.

Через відсутність закону така ж варіативність спостерігається у різних моделях консультативного опитування і в аспектах ініціаторів опитування та його сутності, і що буде, вірогідно,неможливим при місцевому референдумі.

Другим схожим інститутом є громадське обговорення. Серед названих трьох інститутів ця форма відрізняється від консультативного опитування найбільше. Так, попри наявність спільної мети, консультативного характеру результатів та відсутність законодавчого регулювання, форма організації цих двох інститутів є кардинально різною.

Громадське обговорення є відносно дистанційним та не передбачає обов'язкової фізичної взаємодії із суб'єктом владних повноважень [9]. Члени територіальної громади за бажання можуть звернутись до органів місцевого самоврядування телефоном або поштою. Натомість, для участі в консультативному опитуванні у більшості випадків потрібна фізична взаємодія із представниками органів місцевого самоврядування.

Громадське обговорення також передбачає активні дії зацікавлених членів територіальної громади. В процесі громадського обговорення місцеві жителі звертаються до органів місцевого самоврядування із зауваженнями чи пропозиціями щодо, наприклад, потенційного створення скверу, самостійно аналізують проектну документацію тощо. При чому це відбувається протягом відносно тривалого часу – в середньому, кількох тижнів та може не обмежуватись одним контактом.

Натомість, у процесі консультативного опитування дискреційні можливості в переважній більшості випадків відсутні – учасники опитування мають разово дати відповідь на питання з консультативного опитування, що не займає багато часу.

При порівнянні консультативного опитування та громадських слухань ключовим аспектом є «жива» взаємодія членів територіальної громади із певними суб'єктами, які можуть вплинути на процес вирішення питання місцевого значення. Згідно із ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», територіальна громада має право проводити громадські слухання – зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

У випадку громадських слухань відбувається двосторонній вербальний контакт між членами територіальної громади та посадовими

особами місцевого самоврядування. Місцеві жителі, як і у випадку консультативного опитування, так само можуть висловити свою згоду чи незгоди, але крім цього можуть задати власні питання чи висловити пропозиції. Цей факт позитивно вирізняє громадські слухання, хоча й створює практичні обмеження на кількість учасників громадських слухань. Так, у разі масового скупчення людей в одному місці громадські слухання ризикують перетворитись на неконструктивний полілог. Водночас, при консультативному опитуванні таких проблем не виникає, позаяк такі скупчення не відбуваються.

Ще один критичний аспект – обов'язковість проведення громадських слухань не рідше одного разу на рік. Консультативні опитування можуть проводитись невизначену кількість разів.

Загалом консультативне опитування найближчим є саме до консультативного місцевого референдуму. Консультативне опитування може використовуватись для ефективної заміни консультативного місцевого референдуму, однак ототожнювати ці два інститути не можна. Через відсутність законодавчого регулювання та самої юридичної потреби такого регулювання в Україні можуть існувати різні моделі консультативного опитування. Проте питання фактичної потреби в законодавчому регулюванні консультативного опитування як форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування потребує додаткового дослідження.

Водночас, через функціональну специфічність інститутів громадського обговорення та громадських слухань казати про їхню заміну консультативним опитуванням не доводиться. Всі три інститути можуть бути активно використані в залежності від ситуації та питання місцевого значення, яке потрібно вирішити.

Список використаної літератури:

1. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 5. – 1974. – Стор. 711. URL: http://sum.in.ua/s/opytuvaty
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: https://bit.ly/3cgsXBt
3. Про затвердження Положення про консультативне опитування мешканців міста Івано-Франківська: рішення Івано-Франківської міської ради № 1858-58 від 29.10.2015. URL: http://www.namvk.if.ua/dt/26267/
4. Положення про консультативне опитування мешканців міста Коростеня: Додаток до рішення Коростенської міської ради № 1812 від 12.03.2015. URL:https://bit.ly/2RtHuBG
5. Про місцеве консультативне опитування: рішення Калуської міської ради № 491 від 29.09.2016. URL: https://bit.ly/3b4nn4V
6. Статут територіальної громади міста Харків. URL: https://bit.ly/3ejFo0X
7. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України – № 30. – Ст. 141.
8. Проект Закону України «Про місцевий референдум»: проект закону № 1221 від 02.09.2019. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI00311A.html

9. Оголошення про громадські обговорення у місті Вінниці. URL: https://bit.ly/2XNPRMB

Ключові слова: консультативне опитування, дорадче опитування, форми безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування, територіальна громада.

Ключевые слова: консультативный опрос, совещательный опрос, формы непосредственного участия территориальной громады в осуществлении местного самоуправления, территориальная громада.

Key words: consultative poll, advisory poll, forms of direct participation of the local community in the local self-government, local community.

КОНСТАНКЕВИЧ ЮРІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРЕЗУМПЦІЇ БЕЗВИННОСТІ ТА ПЕРЕВІРКИ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЯКОСТЕЙ КАНДИДАТА НА ПУБЛІЧНУ ПОСАДУ

Ця доповідь стосуватиметься питання співвідношення розсуду органів, що перевіряють кандидатів на публічні посади на предмет відповідності морально-етичних якостей, з одного боку, та презумпції безвинності, яка поширює свою дію на кандидатів – з іншого.

Виникнення проблематики питання

Перевірка особи на доброчесність зчаста супроводжується її доброю репутацією, рекомендаціями, діями щодо утвердження доброчесності влади. Це з одного боку.З іншого – сумнівами щодо наявності в особи необхідних якостей, не відкидаючи той аспект, що такий сумнів є розумний і раціонально обґрунтований. Підставами для подібних висновків про недоброчесність можуть бути фігурація у справах кримінального характеру, наявність незадекларованого майна, порушення прав людини, причетність до рішень, якими завдано шкоду певним суспільним відносинам тощо. Водночас, за відсутності обвинувального вироку, яким встановлено подію кримінального правопорушення та доведено вину особи, кандидат не вважається винуватим або причетним до правопорушень. Звідси логічно виникає питання щодо достатності підстав для визнання особи недоброчесною в тих аспектах, де винність особи може бути встановлена відповідним судовим рішенням.

Сутність співвідношення

Презумпція безвинності має у своєму змісті не тільки процесуальні аспекти. Вона зумовлює певний необхідний характер відношення до особи у суспільстві як до невинуватої. Європейський суд у Страсбурзі визначає, що презумпція безвинності може бути порушена не лише з боку судді чи суду, але й іншими органами публічної влади [1]. Тому висновок органів влади про недоброчесність, уґрунтований на непідт-

верджених судовим рішенням попередніх звинуваченнях, може посягати на гарантовану людині невинуватість.

Водночас, органи влади чи посадові особи мають свободу розсуду у питаннях доброчесності кандидата і повинні ухвалювати рішення на основі однакових стандартів. Тому то, вони, як правило, повноважні на визначення того, чи достатньо етична поведінка особи, чи здатна вона до відповідної посади (наприклад, спосібність до протидії політичному тиску), чи послідовна особа у своїх діях тощо.

При цьому, визнання особи такою, що не відповідає морально-етичним якостям може бути перешкодою для зайняття певної посади, а відтак можливе втручання у гарантовані Конституцією права (управління державними справами, доступу до публічної служби). Тому відповідний розсуд щодо визначення наявності у кандидата необхідних морально-етичних критеріїв повинен бути збалансований, засадничо рівний та супроводжуватись із дотриманням інших конституційних гарантій.

Аспекти співвідношення

Публічний чи індивідуальний характер. Якщо питання перевірки доброчесності особи має суспільний інтерес, то презумпція безвинності передовсім спрямована на захист індивідуальних прав людини. Водночас, при наявності публічного інтересу, розсуд органів влади не може відбуватись за рахунок порушення конституційних та конвенційних гарантій, бути надмірним і непропорційним.

Аспекти порушення презумпції. Очевидно, що фігурування особи у певних кримінальних провадженнях, в тому числі після повідомлення про підозру чи після звернення з обвинувальним актом до суду можливе з різних причин. Ба більше, за певних обставин – з політичних, особистих чи внаслідок помилки. Необхідність судового рішення в подібних питаннях викликана багаторічною трагічною історією, яку важко піддавати сумніву. В аспектах уґрунтування органів влади позиції про недоброчесність кандидата виключно (!) на підставі документів досудового розслідування, публікацій про вчинення злочину без відповідного судового рішення посягає на гарантовану презумпцію безвинності.

Недоброчесність і кримінальна відповідальність. Так само очевидно, що інститут доброчесності публічних службовців і кримінальна відповідальність особи мають різну правову природу. Для кримінальної відповідальності, коли особа зазнає суттєвого втручання у свої права, необхідний більш високий ступінь доведеності вини, ніж перевірка на доброчесність, де потрібний розумний сумнів у наявності необхідних морально-етичних якостей. Тому ті питання, які можуть підпадати під презумпцію безвинності щодо вчинення злочину не завжди нею можуть бути захищені щодо наявності доброчесності.

До прикладу, неможливість особою раціонально обґрунтувати свої статки, наявність фактів про невідповідність видатків і доходів становлять обґрунтований сумнів щодо недостатньої доброчесності кандидата. Хоча подібні факти можуть бути причиною кримінальних проваджень, це відтак не означає, що особа звинувачується у вчиненні зло-

чину, а лише здійснюється констатування про недостатню довіру до особи і сумнівність її дій, яка претендує на публічну посаду.

Інший приклад може стосуватись суддів, які причетні до ухвалення рішень, що явно посягають на права людини або за наявності попередньої упередженості. Підставами для висновку про невідповідність доброчесності можуть бути пряма суперечність із рішенням Європейського чи Конституційного судів, констатування порушення Верховним Судом, застосування різних підходів в аналогічних справах. Хоча кримінальна відповідальність й передбачена за постановлення неправосудного рішення суддею, однак це не означає, що при перевірці на доброчесність не є допустимим керуватись власною процедурою перевірки та документами, відмінними від обвинувального вироку.

Різниця між процедурою перевірки на моральні якості та кримінальним процесом має аналогічні властивості із різницею дисциплінарної та кримінальної відповідальності. Європейський суд з прав людини допускає відсутність порушення статті 6.2 Конвенції, коли на основі одних і тих самих фактів до особи може бути застосовне дисциплінарне стягнення, але не визнання винною у вчиненні злочину [2], особа може бути звільнена за порушення трудової дисципліни на основі тих самих фактів, які слугували причиною кримінального обвинувачення, яке в подальшому було зняте [3].

Значимі фактори

Стабільність демократії; політико-правові обставини. Умови переважної суспільної довіри до органів правопорядку та суду зумовлюють і більшу відповідальність перед дотриманням презумпції безвинності. Так само, неспроможність сформувати справу і звернутись до суду із обвинувальним актом, саботування з різних причин судових розглядів не можуть залишити осторонь осіб, які уповноважені на перевірку доброчесності кандидата.

Суб'єкт призначення. У випадку, якщо перевірку на наявність морально-етичних якостей здійснює конкурсна комісія, вона більш відповідальна перед обґрунтуванням свого рішення, ніж коли розсуд покладається виключно на політичного суб'єкта. При цьому, навіть останні повинні утримуватись від висловлювань про вчинення кандидатами кримінальних правопорушень до вироку суду, а пояснювати рівень доброчесності кандидата на основі обґрунтованих сумнівів у наявності морально-етичних якостей.

Значимість посади. До особи, яка претендує на особливо відповідальну посаду або таку, що пов'язана із високим ступенем корупційних ризиків, може бути більш прискіпливе ставлення, ніж до інших кандидатів. Так само, до кандидатів у судді Верховного Суду можуть бути більш суттєві репутаційні вимоги, ніж до суддів місцевих судів, з огляду на що, будь-які звинувачення у вчиненні суспільно-небезпечних діянь також підлягають розгляду та перевірці. При цьому, публічні звинувачення у вчиненні кандидатом кримінального правопорушення можуть бути пов'язані із професійною діяльністю, або такими, що не мають до неї відношення, і за фактами перших з них може бути здійснена детальніша перевірка доброчесності.

Висновки

Перевірка кандидата на наявність морально-етичних якостей є процедурою із разючою відмінністю від звинувачення у вчиненні злочину. Аргументів, яких може бути вдостачу для сумніву у доброчесності особи, не завжди може бути достатньо для притягнення до кримінальної відповідальності. У першому випадку має бути пропорційний та зважений розсуд особи, яка уповноважена визначити наявність моральних якостей. З іншого боку, якщо висновок про недоброчесність ґрунтується виключно на документах слідства чи на звинуваченнях у вчиненні кримінального правопорушення, без власної і самодостатньої перевірки, може відбуватись порушення гарантій презумпції безвинності. При визначенні морально-етичних якостей слід уникати передчасних звинувачень у вчиненні злочину, натомість раціонально обґрунтовувати будь-який сумнів із дотриманням відповідного балансу прав людини та суспільних інтересів.

Список використаної літератури:

1. Allenet de Ribemont v. France, 10 February 1995, § 36, Series A no. 308.
2. Vanjak v. Croatia, no. 29889/04, § 69-72, 14 January 2010.
3. Šikić v. Croatia, no. 9143/08, § 54-55, 15 July 2010.

Ключові слова: морально-етичні якості, доброчесність, презумпція безвинності.

Ключевые слова: морально-этические качества, доброчестность, презумция невиновности.

Key words: moral and ethical qualities, integrity, presumption of innocence.

ГЛИНЯНИЙ ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри конституційного права

ПРОЦЕДУРНІ ТА НЕТРАДИЦІЙНІ ЦЕНЗИ У СИСТЕМІ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ЦЕНЗІВ У СВІТІ ТА УКРАЇНІ

Під класифікацією звичайно розуміється системний поділ та впорядкування понять і явищ. Групування понять з точки зору їх обсягу, розклад родового поняття на видові поняття, що його складають, відбуваються на основі певної ознаки. Якщо в основу поділу покладено всі можливі ознаки, то в наявності справа з класифікацією [1, с. 129].

Виборчі цензи можуть бути класифіковані на такі, що є об'єктивними за природою (вік, дієздатність, національність, стать тощо) або зумовлені реальними потреба суспільства (громадянство, осілість, моральний аспект, грамотність (освіта), майновий стан, професія, родинні відносини тощо) [2, с. 92].

Зазвичай, виборчі цензи класифікують за певними законодавчими обмеженнями активного та пасивного виборчого права, але улітературі та політичній практиці нерідко ще виділяють **«процедурні цензи»**, що представляють собою нормативно закріплені процедури реалізації активного і (або) пасивного виборчого права, обставлені цілим рядом свідомо нездійсненних або важких у виконанні умов (іноді таку загороджувальну функцію виконує сукупність цензів, кожен з яких окремо є цілком розумним).

Процедурні цензи не відносяться до загальної класифікації виборчих цензів, а тому потребують увагу, так як обмежують активне та пасивне виборче право громадян поряд з загальними виборчими цензами.

До «процедурних цензів» можна віднести, зокрема, такі:

1) сукупність «жорстоких цензів», які нівелюють пасивне виборче право для певних категорій претендентів («чужаків»), наприклад, в Мікронезії в штаті Чуук ценз осілості для губернатора становить 25 років, ще губернатор повинен народитися на території штату або бути його представником за походженням свого роду [3, с. 265];

2) складна процедура реєстрації громадян як виборців для здійснення активного виборчого права (існує в ряді країн Європи і Америки);

3) у всіх п'ятдесяти штатах США є закони, які регламентують внесення імен кандидатів від третьої партії (чи не Республіканської і не Демократичної) в списки кандидатів (виборчі бюлетені) [4, с. 248], що встановлюють ряд важких у виконанні вимог як до кандидатів, так і до ініціаторів їх висунення (наприклад, в деяких штатах збір підписів на підтримку висування кандидатів від третьої партії скорочений до одного тижня, встановлено вимогу до збирачеві підписів – бути жителем штату і т.д.);

4) мовний ценз, який в ряді держав носить латентний характер і проявляється, наприклад, у виготовленні виборчих бюлетенів, інших виборчих документів, ведення передвиборної агітації та інформування виборців виключно на державному чи іншій мові, що передбачає фактичне необхідність володіння такою мовою для участі в голосуванні , при цьому серед юридичних вимог до осіб, які мають активним виборчим правом, вимога володіння зазначеним мовою відсутня. Мовні бар'єри і низький рівень грамотності також можуть бути навмисно використані, щоб ізолювати і маргіналізувати переміщених виборців. В Азербайджані вимога уряду застосовувати латинський алфавіт є прикладом того, як мовний бар'єр став перешкодою для переміщених виборців, які до свого переміщення, головним чином, звикли користуватися кириличним алфавітом. В Туреччині заборона використання інших мов, крім турецької, у політичних кампаніях перешкоджала участі курдських виборців у виборах, ускладнюючи здійснення свідомого вибору [5].

«Процедурні цензи» відносяться до числа прихованих цензів і можуть бути названі такими лише з певним допущенням.

В Україні пропонуються нові (нетрадиційні) цензи. Зокрема, відмічається, що «варто прийняти на час переходу нині окупованих районів Донбасу під юрисдикцію українського права, «сепаратиський ценз», аби лідери та активісти невизнаних республік не мали відразу можливості

потрапити до парламенту чи інших місцевих органів влади за списками всеукраїнських чи місцевих політичних сил…можливо взяти до уваги для тих, хто обирається кандидатом в депутати чи мери міст, селищ, сіл, «цензу професійності» (це актуально для мерів, які мали б досвід управління містом чи супровідну освіту)… доречно введення й такого незвичайного цензу для тих хто хоче стати обраним політиком й для тих, хто визначає, кому бути обраним, тобто виборців – «цензу по корупційному досвіду». Це значить, якщо людина за рік чи два до виборів мала звинувачення у політичній чи економічній корупції, вона тимчасово позбавляється виборчих прав. Під такий ценз мають підпадати також члени дільничної виборчої комісії, територіальної виборчої комісії, Центральної виборчої комісії» [6].

За загальним правилом, у відношенні права бути обраним в принципі можуть встановлюватися більш суворі обмеження, ніж по відношенню до права обирати. Крім того, з обмеженням виборчих прав тісно пов'язане питання позбавлення виборчих прав певних груп населення (наприклад, громадян, які тривалий час проживають поза межами території держави, осіб, які вчинили певні злочини, «негромадян», громадян, підданих процедурі люстрації [7] і т.п.).

З питаннями встановлення цензів та їх подальшої відміни (подолання) в політичній практиці нерідко пов'язуються різноманітні аспекти запровадження квот у виборчому процесі, які передбачають в ході формування тих чи інших, як правило, представницьких, органів публічної влади «резервування» певної кількості мандатів, що підлягають заміщенню, за деякими категоріями населення (етнічних і гендерними меншинами і т.д.).

У літературі існує думка [8, с. 516], що збереження в сучасному конституційному праві ряду зарубіжних країн наявності квот для окремих категорій (груп) населення з метою забезпечити їм представництво в парламенті, по суті, є відхиленням від принципу рівності виборчого права; міжнародне право визнає таке відхилення допустимим, якщо мова йде про спосіб подолання історичної дискримінації цих груп.

Таким чином, потреба перегляду виборчих цензів та освітлення процедурних цензів є актуальним питанням для законодавця та демократичного суспільства, для покращення виборчого процесу.

Список використаної літератури:

1. Философский энциклопедический словарь. – М., 2004. – 859 с.
2. Марцеляк О. В. Правова природа й види цензів у виборчому праві / О. В. Марцеляк, С. М. Марцеляк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2015. – Вип. 33(1). – С. 79-93.
3. Туровский Р.Ф. Политическая регионалистика. М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2006. – 385 с.
4. Паренти М. Демократия для избранных. Настольная книга о политических играх в США / Пер. с 7-го англ. изд. М.: Поколение, 2006. – С. 248-250.
5. Erin Mooney and Balkees Jarrah, The Votng Rights of Internally Displaced Persons: The OSCE Region, Germany: Dual Nationality Change [Електронний

ресурс]: march 1999. – volume 6. – Number 3. – Режим до- ступу: http://migration.ucdavis.edu /mn /more.php?id=1753_0_4_0
6. Гаврилюк Д. Про виборчий ценз / Д. Гаврилюк // Електронний ресурс. – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1913972-pro-viborchiy-tsenz.html
7. Ларин А. А. Люстрация как основание ограничения избирательного права // Електронний ресурс. – Режим доступу: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2014/4/yurisprudentsiya/larin.pdf.
8. Андреева Г.Н., Старостина И.А. Избирательное право в России и зарубежных странах / Под ред. А.А. Клишаса. М.: Норма, 2010. – 563 с.

Ключові слова: процедурні виборчі цензи, нетрадиційні виборчі цензи, виборчий процес, квоти, мовний ценз, класифікація виборчих цензів, активне та пасивне виборче право, виборчий ценз професійності.

Ключевые слова: процедурные избирательные цензы, нетрадиционные избирательные цензы, избирательный процесс, квоты, языковой ценз, классификация избирательных цензов, активное и пассивное избирательное право, избирательный ценз профессионализма.

Key words: procedural electoral qualifications, non-traditional electoral qualifications, electoral process, quotas, language qualification, classification of electoral qualifications, active and passive suffrage, electoral qualification of professionalism.

КУНЕЦЬ ІРИНА ЮРІЇВНА

Національна академія внутрішніх справ,
аспірант кафедри конституційного права та прав людини

ГАРАНТІЇ СТАТУСУ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ КОМІТЕТІВ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Реалізація парламентськими комітетами своїх конституційно-владних повноважень та належне виконання покладених на них завдань і функцій потребує низки встановлених на законодавчому рівні гарантій.

Більшість науковців розглядають гарантії як обов'язковий елемент правового статусу будь-якого органу влади і посадової особи, оскільки, з одного боку, вони створюють необхідні юридичні умови для перетворення закріплених у законодавстві прав і свобод з можливостей на реальність [1, с. 27], а з іншого – забезпечують виконання посадових обов'язків [2, с. 224]. Однак в юридичній літературі зустрічаються різні термінологічні обороти чи-то «об'єкти гарантій», як-от «гарантії (депутатської) діяльності», «гарантії (депутатських) повноважень» та «гарантії статусу (депутата)» [3, с. 111]. На думку Убері Т. П., формулювання «*гарантії* депутатської *діяльності*» більш чітко виражає обсяг і зміст депутатських гарантій, оскільки включає в себе сукупність тих прав і обов'язків, реалізація яких, в рамках наданих їм повноважень, гарантована депутатам [3, с. 111]. Натомість ми вважаємо, що коректно застосовувати саме термін «гарантії статусу», оскільки, як було зазначено

вище, гарантії є базовим елементом категорії «статус». Вочевидь такої ж думки дотримуються Ткачук О. І. [2, с. 224], Сивак В. М. [4, с. 71] та деякі інші правознавці.

Поняття «гарантії *діяльності*» в цілому визначається науковцями, виходячи з тлумачення цього іншомовного терміна – порука, забезпечення [5], як встановлена законодавством сукупність певних умов, засобів та способів забезпечення виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами покладених на них завдань і функцій [4, с. 71; 6, с. 71]. Так, гарантії депутатської діяльності визначаються як законодавчо закріплені умови виконання депутатами своїх завдань і функцій та способи здійснення ними депутатських повноважень [7, с. 76]. Халюк С. О. визначає гарантії конституційно-правового статусу Вищої ради юстиції як «юридично закріплені умови, засоби та способи, що фактично забезпечують можливість реалізації повноважень та здійснюють охорону визначеного Конституцією та іншими нормативними актами правового статусу Вищої ради юстиції в Україні» [8, с. 73].

В юридичній літературі розрізняють загальні і спеціальні гарантії прав і свобод особи (як фізичних, так і юридичних осіб) залежно від їх змісту і видів [1, с. 26]. До загальних гарантій в різних джерелах в цілому відносять організаційні, економічні, соціальні, політичні, інформаційні та інші гарантії. Спеціальними гарантіями є правові гарантії, які поділяють на матеріально-правові та процесуально-правові [8, с. 73]. Своєрідністю відрізняється підхід про недоцільність виділення в окрему групу правових гарантій, оскільки будь-які гарантії, передбачені в законодавстві, є правовими [9]. Вочевидь, такої ж думки дотримуються науковці Інституту законодавства Верховної Ради України, визначаючи серед гарантій депутатської діяльності такі, як організаційні, матеріальні, гарантії трудових прав та особистої недоторканності, підкреслюючи, що всі вони визначаються конституціями та законами про статус депутата [7, с. 76].

Діяльність парламентських комітетів також потребує конкретних гарантій, тим більше, що саме гарантії сприяють реалізації принципів їх діяльності, зокрема, законності, гласності, рівноправності, вільному обговоренню і вирішенню питань.

Зозуля О. І.визначає *правові гарантії діяльності комітетів Верховної Ради України* як законодавчо передбачену систему умов і засобів, за допомогою яких забезпечується належна організація парламентських комітетів і ефективне здійснення їх повноважень, а також реалізація, охорона та захист прав і законних інтересів, виконання обов'язків суб'єктів правовідносин у сфері діяльності комітетів Верховної Ради України [10, с. 323].

Виходячи з аналізу чинного конституційного законодавства, що регулює діяльність комітетів Верховної Ради України – Конституції України, Закону України «Про комітети Верховної Ради України» від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР, Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI, Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992 р. № 2790-XII, можна виділи-

ти такі гарантії їх статусу, як *матеріально-правові*, *процесуально-правові*, *політичні* та *соціально-економічні гарантії*.

1. Матеріально-правові гарантії статусу комітетів Верховної Ради України становлять:

– закріплення статусу парламентських комітетів як органу Верховної Ради України на конституційному рівні;

– законодавче визначення компетенції парламентських комітетів, на підставі якої здійснюється виконання покладених на них функцій та завдань, з метою належного, повного та всебічного забезпечення законодавчої та іншої діяльності парламенту;

– особливий правовий статус членів комітету, що характеризується одночасним поєднанням статусу народного депутата України та статусу члена комітету чи посадової особи комітету.

2. Процесуально-правові гарантії діяльності комітетів Верховної Ради України включають в себе:

– визначений процесуальний (процедурний) порядок виконання покладених функцій та завдань;

– заборону втручання у діяльність парламентських комітетів.

3. Політичні гарантії статусу комітету та діяльності членів комітетів становлять:

– комітет самостійно формує свою політику відповідно до предметів відання та представляє її як на спільних засіданнях комітетів, так пленарних засіданнях Верховної Ради України;

– вільний мандат депутата, який є членом парламентського комітету;

– індемнітет члена парламентського комітету;

– заборона обмежень повноважень члена парламентського комітету в умовах надзвичайного чи воєнного стану.

4. Соціально-економічні гарантії статусу комітету та членів комітетів, а саме:

– законодавче закріплення організаційного, правового, наукового, інформаційного, документального та матеріально-технічного забезпечення діяльності комітетів;

– належне соціальне забезпечення членів парламентських комітетів, що зумовлено саме роботою народних депутатів у комітетах Верховної Ради України;

– належне матеріальне забезпечення членів парламентських комітетів, що передбачено гарантіями діяльності народного депутата України.

Будучи обмеженими обсягом даної публікації, ми, на жаль, не можемо розкрити широко зміст всіх гарантій статусу комітетів Верховної Ради України.

Таким чином, *гарантії статусу комітетів Верховної Ради України* – це встановлені нормами конституційного законодавства умови реалізації повноважень парламентських комітетів, що забезпечують належне та своєчасне виконання покладених на комітети завдань та функцій за допомогою системи юридичних засобів. Проте чинне конституційне законодавство, на жаль, не визначає ані поняття

гарантій статусу комітетів Верховної Ради України, ані систему наявних гарантій. Крім того, механізм реалізації гарантій суттєво потребує свого вдосконалення.

Список використаної літератури:

1. Білозьоров Є. В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. Адвокат. 2009. № 8 (107). С. 26-30.
2. Ткачук О. І. Юридичні гарантії як елемент правового статусу посадової особи митної служби України. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2006. № 34. С. 222–230.
3. Убери Т. П. Конституционно-правовой статус парламентариев Украины и Грузии (сравнительный анализ) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02. Киев, 2005. 184 с.
4. Сивак В. М. Гарантії забезпечення реалізації правового статусу голови суду. Європейські перспективи. 2017. Випуск 3. С. 71-76.
5. Словник іншомовних слів / за ред. члена-кореспондента АН УРСР О. С. Мельничука. Київ: «Українська радянська енциклопедія», 1974. 865 с. URL: https://drive.google.com/file/d/17747FCF0QGwNZzYV7SlHVoTDLIJeOqr5/view
6. Комзюк В. Т. Правові гарантії діяльності митних органів України. Право і Безпека. 2015. № 2. С. 70–74.
7. Парламентаризм: реєстр термінів і понять: довідк. вид. / авт. упорядник : О. Л. Копиленко та ін.; Ін-т законодавства Верховної Ради України. К.: К. І. С., 2012. 512 с.
8. Халюк С. О. Конституційно-правові гарантії діяльності Вищої ради юстиції // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 10. – С. 71-77.
9. Добкін М. Гарантії забезпечення статусу народного депутата України. URL : http://pravoznavec.com.ua/period/article/1227/%C4
10. Зозуля О. І. Конституційно-правовий статус комітетів Верховної Ради України : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.02. Ужгород, 2019. 509 с.

Ключові слова: парламентські комітети, конституційно-владні повноваження, правові гарантії статусу, механізм реалізації гарантій.

Ключевые слова: парламентские комитеты, конституционно-властные полномочия, правовые гарантии статуса, механизм реализации гарантий.

Key words: parliamentary committees, constitutional plenary powers, legal guarantees of status, mechanism of implementing the guarantees.

СЕКЦІЯ 7

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Керівник секції: *завідувач кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, д. ю. н., доцент Н.М. Бакаянова*

Секретар секції: *асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, к. ю. н. М.А. Деменчук*

БАКАЯНОВА НАНА МЕЗЕНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
доктор юридичних наук, доцент,
секретар дисциплінарної палати кваліфікаційно-дисциплінарної комісії
адвокатури Одеської області, адвокат

ПРО СУТНІСТЬ ТА МЕЖІ АДВОКАТСЬКОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Коли американський дослідник П. Шлаг назвав незалежність адвоката лише «міфом, який породжує у адвокатів почуття солідарності, спробу мобілізувати свої сили та можливість протистояти конкуруючим силам» [1, с. 113], він торкнувся основи основ адвокатури, адже незалежність адвоката є наріжним каменем, який покладено у фундамент адвокатської професії.

Сьогодні у світі, який постійно змінюється, знецінюючи одні види професійної діяльності та породжуючи нові, сумніви в уявленні про незалежність адвоката потребують особливої уваги, виходячи з того, що у юридичному просторі діє чимало суб'єктів надання правової допомоги – достатньо звернутися до з'ясування змісту поняття «професійна правнича допомога» [2] або згадати низку наукових праць про загрозу витиснення адвокатів штучним інтелектом [3].

Незалежність адвоката виокремлює специфіку допомоги, яку він надає, та відповідає функціям адвокатури як інституту, незалежність якого гарантується на конституційному рівні (ч. 2 ст. 131 Основного Закону). У зв'язку з цим, дослідження принципу незалежності адвокатської діяльності потребують нового витка, набувають актуальності в умовах, коли

переосмислюється система надання правничої допомоги та розподілення ролей між суб'єктами, що забезпечують її отримання фізичними та юридичними особами [4].

Аналіз наукової думки свідчить про суперечливі підходи до сутності та теоретичного обґрунтування принципу незалежності, коли досліджуються незалежність адвоката, незалежність адвокатури, незалежність органів адвокатського самоврядування, а сутність принципу, як правило, ототожнюється з встановленими гарантіями незалежності адвокатської діяльності, що забезпечують його реалізацію [5, с. 130–132].

В юридичній літературі висловлюється думка про те, що принцип незалежності адвокатури складається з двох елементів: по-перше, з незалежності адвокатури та адвокатських об'єднань як організацій, що здійснюють адвокатську діяльність, а, по-друге, із незалежності самих адвокатів при здійсненні їх діяльності [6, с. 121–122]. Існують точки зору про існування принципу незалежності адвоката, однак зміст дослідження цього принципу знову ж охоплює собою незалежність адвокатури [7, с. 114–135].

Водночас незалежність адвокатури та незалежність адвоката при здійсненні адвокатської діяльності – не одне й те саме, адже існування незалежної адвокатури не виключає порушення вимоги незалежності адвокатами у конкретних справах та, навпаки, проявів адвокатами незалежності у часи, коли адвокатура як правовий інститут її втрачала. Найяскравішим прикладом дотримання принципу незалежності є професійна діяльність Івана Михайловича Ковшарова [8]. Менш драматичні приклади є, проте, не менш значимими, адже відображують незалежність як фундаментальне положення, необхідну умову ефективного захисту прав та свобод людини. Незалежність адвокатури, яка є основою її належного функціонування, органічною складовою адвокатського самоврядування, слід розглядати як гарантію забезпечення адвокатської незалежності – без незалежності адвокатуриадвокат не може відчувати себе захищеним та його незалежність врешті-решт обмежується зовнішніми факторами. Таким чином, існує прямий зв'язок між незалежністю адвокатури та незалежністю адвокатів, хоча кожне з цих понять має своє смислове навантаження, свій зміст.

Слід також зазначити, що у людській свідомості «незалежний» розуміється, як такий, що не залежить від кого-небудь, чого-небудь, не підкоряється комусь, чомусь. Незалежність – це можливість приймати самостійні рішення, які не потребують зовнішніх вказівок та наказів. Отже, незалежність є характеристикою власне суб'єкта, який здійснює певну діяльність, а сама діяльність не може бути незалежною чи залежною. З цих підстав можна аналізувати незалежність адвоката при здійсненні адвокатської діяльності, незалежність адвокатури як правового інституту, проте словосполучення незалежна діяльність адвоката є неточним,що потребує уваги при удосконаленні законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність.

У юридичній доктрині незалежність адвоката досліджується в напрямку визначення переліку суб'єктів, від яких повинен бути незалежним адвокат: 1) відправоохоронних органів, держави в цілому; 2) влас-

них інтересів; 3) довірителя; 4) своїх ділових партнерів [5, с. 128–134]; 5) відвлади і громадськості [9, с. 72]; 6) керівництво організаційних форм адвокатської діяльності (адвокатської фірми, колегії тощо) та професійної асоціації адвокатів [9, с. 73]; 7) від об'єднань громадян (політичних партій, громадських організацій) [10, с. 99].

Сутність принципу незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності полягає в тому, що при наданні правової допомоги адвокат має бути позбавлений непередбачених законом обмежень, впливу, спонукань, тиску, погроз і будь-якого втручання, прямого чи непрямого, будь-якого суб'єкта або з будь-якої підстави, а прийняті адвокатом рішення не є наслідком залежності адвоката від іншої особи, а приймаються задля виконання професійних обов'язків адвоката, дотримання присяги адвоката та правил адвокатської етики.

Самостійного аналізу потребує виокремлення при визначенні меж незалежності адвоката його незалежності від власних інтересів чи самого себе [5, с. 133; 9, с. 73].

Безумовно, для клієнта, який отримує допомогу адвоката на неналежному рівні, не має значення, чи це є наслідком втручання в діяльність адвоката інших осіб, чи адвокат піклується про власні інтереси та діє під їх впливом. Важливо те, що клієнт отримує не ту правову допомогу, на яку він відповідно до закону має право. Однак принцип незалежності характеризує становище адвоката як суб'єкта правовідносин з надання правової допомоги саме у системі його відносин з іншими суб'єктами, акцентує увагу на тому, що дії адвоката при наданні правової допомоги повинні бути наслідком самостійно прийнятого адвокатом рішення без зовнішнього тиску інших суб'єктів, чого немає при аналізі залежності чи незалежності адвоката від власних інтересів. У зв'язку з цим, незалежність адвоката від власних інтересів при наданні допомоги клієнту не охоплюється принципом незалежності як таким – її слід розглядати у контексті змісту принципу уникнення конфлікту інтересів.

Визначаючи межі незалежності адвоката, слід виокремити два основних критерії, які формують ці межі – це критерій закону такритерій професійної етики.

Закон обмежує свободу розсуду адвоката, встановлюючи норми, які прямо забороняють певну поведінку: наприклад, адвокат не може використовувати свої права всупереч правам, свободам та законним інтересам клієнта,займати у справі позицію всупереч волі клієнта, крім випадків, якщо адвокат впевнений у самообмові клієнта (ч. 2 ст. 21 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Етичні обмеження визначають заборону на вчиненняадвокатом дій, які прямо не заборонені законом, проте визначені як неприпустимі у силу етичних правил професії – корпоративних норм, виконання яких є обов'язковим для адвокатів (ч. 1 ст. 57 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»). Так, наприклад, незалежність адвоката вимагає, щоби він не ділив гонорар, отриманий від клієнта, з іншими особами, окрім адвоката, що раніше виконував це доручення, та спадкоємців померлого адвоката, частково виконане доручення якого він прийняв (ч. 5 ст. 6 Правил адвокатської етики).

Розуміння сутності та меж незалежності отримає прояв у виборі варіантів поведінки адвоката та оцінюється дисциплінарними органами адвокатури, які наділені дискреційними повноваженнями у цій сфері.

Слід також зазначити, що принцип незалежності адвоката при здійсненні адвокатської діяльності перебуває у численних зв'язках з іншими принципами, які прямо пов'язані із незалежністю адвоката – пріоритету інтересів клієнта, поваги до адвокатської професії, уникнення конфлікту інтересів, а також практично є невідривним від принципів верховенства права та законності.

Список використаної літератури:

1. L'indépendance des avocats: Le long chemin d'une liberté / Sous L.Assier-Andrieu. Editions Dalloz, 2015. 126 p.
2. Професійна правнича допомога: сучасний підхід: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11 грудня 2019 р., м. Київ). Київ : Алерта, 2019. 264 с.
3. Susskind R. The Future of the Professions : How Technology Will Transform the Work of Human Experts / R. Susskind, D. Susskind. – Oxford : Oxford University Press, 2015. 346 p.; Іваницький С.О. Майбутнє адвокатури. Право України. № 12. 2018. С. 260-273.
4. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо скасування адвокатської монополії) (реєстр. № 1013) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: http://www.ccu.gov.ua/dokument/4-v2019 (дата звернення: 22.04.2020).
5. Северин К. М. Принципи адвокатської діяльності : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.10 / Северин Костянтин Миколайович; М-во освіти і науки України, Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. Луцьк, 2015. 237 с.
6. Обловацька Н. О. Принципи організації та діяльності адвокатури в Україні та Росії / Н. О. Обловацька // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право : зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 9. С. 120–126.
7. Калинюк С. С. Інститут адвокатури в механізмі реалізації права людини і громадянина на правову допомогу: конституційно-правовий аспект : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.02 / Калинюк Степан Степанович; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2015. – 203 с.
8. Емец С.И. Мученик Иоанн – присяжный поверенный Иван Михайлович Ковшаров / С. И. Емец // Адвокатская Палата. № 8. 2013. С. 5.
9. Іваницький С. О. Незалежність як принцип адвокатури / С. О. Іваницький // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2015. Вип. 1. С. 68–75.
10. Сопільник Л. Загальні принципи діяльності адвокатів / Л. Сопільник, М. Микитюк, Р. Заяць // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2010. Вип. 5. С. 98–104.

Ключові слова: адвокат, адвокатура, адвокатська діяльність, принципи, незалежність.

Ключевые слова: адвокат, адвокатура, адвокатская деятельность, принципы, независимость.

Key words: advocate, advocacy, advocate activity, principles, independence.

ПОЛЯНСЬКИЙ ЮРІЙ ЄВГЕНОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури
кандидат юридичних наук, професор, заслужений юрист України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ

Судово-правова реформа в Україні продовжується і серед її довгоочікуваних результатів наявність у нашій країні неупередженого, справедливого та ефективно діючого суду. Між тим, нажаль, на сьогоденні, рівень довіри у суспільстві до суддів та суду в цілому катастрофічно низький. Причин тому забагато, але серед основних називають відсутність реальної незалежності суддів від владних структур та надвисокій рівень їхньої корумпованості. Діюча судова система не в змозі забезпечити належний захист конституційних прав та законних інтересів громадян, інтересів держави та суспільства. Крім того, треба мати на увазі і те, що до держави прийдуть серйозні іноземніінвестори тільки у тому разі, коли наряду з наявністю належного економічного клімату в ній діє дійсно незалежний та справедливий суд. Для нормальної роботи судової системи України, за різними оцінками, не вистачає близько 2000 суддів. На перше квітня 2019 року з 5285 працюючих суддів лише 4128 мали повноваження на здійснення правосуддя. В двох десятках судів суддів взагалі не було, ще у кількох десятках судів працював лише один суддя [1]. Таке становище справ викликає у суспільстві нерозуміння та глибоке обурення. І перш за все виникає питання, а чому при достатньо високому статусі судді у суспільстві та державі, при дуже високих суддівських винагородах, до речі у держбюджеті України на 2020й рік на утримання суддів Верховна Рада України додала один ще мільярд гривень до раніше запланованої суми, не заповнені суддівські вакансії. Можливо не все гаразд у регламентації діючого порядку формування суддівського корпусу, та й претенденти на посади суддів, мабуть не завжди ті, які потрібні.

За для того, щоб реформувати судову систему, а головне відновити довіру у суспільстві до суддів треба, як здається, прийняти цілий ряд кардинальних рішень у законодавчій та організаційній сферах. У тому числі переглянути деякі аспекти формування суддівського корпусу. Довіру до суду можливо повернути не пустими деклараціями і обіцянками, а конкретними діями. Оскільки народ України, згідно зі ст. 5 Конституції України, є єдиним джерелом влади,треба залучити населення до процесів формування суддівського корпусу. Як прояв безпосередньої демократії можливо було б ввести порядок обрання громадянами України суддів місцевих (окружних) загальних судів, які є найближчими до населення і розглядають по суті всі кримінальні та цивільні справи, адміністративні правопорушення. Ідея ця не нова. Але, мабуть, зараз вже настав час для її реалізації. Одним з найактив-

ніших та послідовних прихильників запровадження обрання суддів першої ланки загальних судів виступив ще в 2012 році академік С.В.Ківалов. Він слушно підкреслив, що яким би чесним та відповідальним не був би іспит для кандидата на суддівську посаду, коли його приймають чиновники, або інші судді – це одне. А коли цей суддя складе й ще іспит перед власним народом на виборчій дільниці – це зовсім інше. Такому судді вистачить розуму не принижувати громадянина який прийшов до суду, оскільки він розуміє, що своїм суддівством він зобов'язаний не чиновникам, а цьому громадянину. Також додається потужний стимул становлення суддівської етики, яку мало викласти в кодексі і видати глянцевою брошурою, а потрібно вивчити так, щоб запам'ятати як треба. Влада робить певні кроки у судовій реформі, але без обрання суддів народом – це тупцювання на місті [2]. Але і цього замало. Потрібно обов'язково вирішити питання про можливість відзиву виборцями суддів, які не виправдали їхньої довіри.І тут необхідно не просто продекларувати таку можливість, а на законодавчому рівні у деталях проробити конкретний механізм відзиву і закріпити його в окремому законі, який регламентував би усі питання, зв'язані з виборами суддів загальних місцевих судів, і можливість їхнього відзиву з посад виборцями. Якщо такий закон буде прийнятий, виборці, а це практично все населення країни, будуть знати, що вони в змозі, при наявності необхідних доказів, відкликати нечесного суддю з посади, у суспільстві тоді буде відновлено довіру до суддів та суду в цілому.

Вирішити таке питання дуже непросто. Треба внести необхідні зміни до Конституції України, діючого законодавства, врегулювати низку найскладніших питань. Найбільш принципові з них: який державний орган (виборча комісія) буде безпосередньо організовувати та контролювати процес виборів, тісно взаємодіючи з виборцями, займатися підрахунком голосів та оголошувати результати; на який строк може обиратися суддя, та інше.

Оскільки одним з основних питань виборців до кожного з кандидатів на посаду судді все ж є його професійний рівень, щоб забезпечити цей високий рівень треба практично у повному обсязі зберегти діючий порядок добору на посаду судді, зі всіма етапами підготовки та перевірок кандидата (ст. 70 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Тільки після зарахування Вищою кваліфікаційною комісією суддів кандидатів до резерву на заміщення вакантної посади судді, визначення їх рейтингу, оприлюднення списку кандидатів на посаду судді – інформувати населення про них на офіційному вебсайті виборчої комісії.А вже далі цій комісії проводити усю передвиборчу роботу, та організовувати вибори суддів за конкурсом.

Великий позитивний досвід прямих виборів населенням до судів першої ланки штатів накопичений у США. Практично у половині штатів країни діє ця модель формування суддівського корпусу. Певна частина з них починала з адміністративних призначень кандидатів на посади суддів, а потім замінила їх виборами. Така тенденція простежується з середини XIX століття, коли набрав сили загальний рух

за демократизацію суспільства, за часів президентства Е. Джексона, популярного генерала, який захищав «пересічну людину». І як підкреслив відомий американський правник В. Бернхем, існує думка, що незважаючи на певні недоліки, виборча система суддів дає змогу обирати відносно найкращих [3].

Список використаної літератури:

1. Ткачук О.С. «Станом на початок 2019 року, за штатної чисельності 7200, кваліофцінювання успішно пройшов лише 2151 суддя» [Електронний ресурс] / О.С. Ткачук // Офіційний сайт Ради суддів України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: http://rsu.gov.ua/en/news/oleg-tkachuk-stanom-na-pochatok-2109-roku-za-statnoi-ciselnosti-u-7200-kvalifocinuvanna-uspisno-projsov-lise-2151-sudda-z.
2. Ківалов С.В. Влада робить перші кроки у судовій реформі. Але без обрання суддів народом це тупцювання на місці / Голос України. – 2015. – № 7. – С. 4-5.
3. Бренхем В. Вступ до права та правової системи США. – К., 1999. – С. 179.

Ключові слова: судова система, судді, суддівський корпус, реформування, вибори населенням, виборча комісія.

Ключевые слова: судебная система, судьи, судейский корпус, реформирование, выборы населением, избирательная комиссия.

Key words: judicial system, judges, judiciary, reformation of judicial system, general elections,electoral commission.

ЮРКО СЕРГІЙ СЕРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загально-правових дисциплін Черкаського факультету,
кандидат юридичних наук

ЗАКОНОДАВЧІ ПРОПОЗИЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ УЧАСТІ НАРОДУ У ЗДІЙСНЕННІ ПРАВОСУДДЯ

У січні 2020 року до Верховної Ради України від Кабінету Міністрів України надійшло одразу декілька законопроектів стосовно реформування інституту суду присяжних в Україні [1; 2; 3; 4] і в правовому середовищі знову актуалізувалися питання навколо доцільності і реальної можливості розширення участі народу у здійсненні правосуддя.

Статтею 124 Конституції України визначено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних. На розвиток вказаного положення у статті 127 Основного Закону зазначено, що у визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних. У статті 129 Конституції України визначено, що судочинс-

тво провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних [5].

Незважаючи на відповідні норми Основного Закону та процесуального законодавства, вітчизняний «суд присяжних» продовжує залишатися своєрідним симулякром української правової системи. Причиною цього стала підміна понять у Кримінальному процесуальному кодексі 2012 року, яка в подальшому закріпилась в ході судової реформи 2016 року, супроводжуючись виключенням із тексту актів законодавства всіх згадок про «народних засідателів». Тим не менш, по суті в Україні досі функціонує інститут шефенів, аналогом якого в пострадянських країнах були народні засідателі. Особливістю суду присяжних є його поділ на дві автономні колегії: колегію присяжних та колегію професійних суддів, що дозволяє відмежувати вирішення питань права та питань факту, а також те, що присяжний здебільшого обирається тільки для вирішення однієї конкретної справи. На противагу цьому, суд шефенів діє в складі об'єднаної колегії, а шефени обираються на певний строк для здійснення правосуддя по значній кількості справ.

Як відомо, суд присяжних був привнесений в Англію норманами після їх завоювання країни в 1066 році та остаточно утвердився як елемент судового процесу Англії на початку XII ст. [6, с. 171]. В подальшому він розвивався в рамках британської колоніальної імперії і тому, є більш характерним саме для країн англосаксонської правової сім'ї. На території континентальної Європи ідеї суду присяжних отримали поширення у XVIII-XIX ст. як втілення французьких революційних демократичних ідеалів та завдяки реформам Наполеона I. Не була виключенням і Російська імперія, де інститут присяжних був визнаний і закріплений судовою реформою 1864 року. У XX ст. суд присяжних в континентальній Європі пережив глибоку кризу, яка не в останню чергу була пов'язана із встановленням недемократичних правових режимів в Німеччині, Італії, Португалії, Росії та Іспанії [7, с. 371].

У Франції суд присяжних було ліквідовано в 1941 році главою колабораціоністського уряду Віші, маршалом Петеном [8, с. 263]. В післявоєнний період більшість континентальних країн так і не повернулися до ідеї суду присяжних, залишивши в національних правових системах інститут суду шефенів. В 90-х роках XX ст. в Європі спостерігалося деяке відродження ідей суду присяжних внаслідок правових експериментів, що здійснювали пострадянські країни Східної Європи.

Історичні прототипи суду шефенів існували у ще VIII-IX ст. і були відмітним елементом судового процесу держави франків. В подальшому, у період VIII – XVI ст. шефени, які обиралися відповідно до звичаю, разом із суддею-чиновником здійснювали судовий розгляд у формі інквізиційного процесу. В середині XIX ст., коли суд присяжних в Європі переживав пік популярності, в об'єднаній Німецькій імперії на фоні антифранцузьких настроїв, викликаних франко-німецькою війною 1870–1871 рр., суд шефенів було закріплено на законодавчому рівні як певну альтернативу, яка більше відповідала правовим тради-

ціям німців. Подекуди суд шефенів та суд присяжних існували одночасно [9, с. 125]. Французька модель суду присяжних на відміну від англосаксонської обмежувала їх юрисдикцію тяжкими злочинами, а тому шефени здійснювали правосуддя щодо злочинів невеликої та середньої тяжкості. Подальша конкуренція суду шефенів та суду присяжних призвела в XX ст. до витіснення останнього. Інститут шефенів німецькими дослідниками розглядався як реальна альтернатива суду присяжних, яка позбавлена його негативних рис і ризиків. В Російській імперії до революції суд шефенів оцінювався здебільшого негативно [9, с. 126], але після подій 1917 року знайшов своє втілення в правовій системі СРСР у формі «народних засідателів».

Законопроекти № 2709-1 [3] та № 2710-1 [4] та від 16.01.2020 (далі – законопроекти) на теперішній час знаходиться на стадії опрацювання парламентськими комітетами. Вони передбачають: 1) розширення участі присяжних у кримінальному провадженні за рахунок злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі (зміни до ч. 3 ст. 31 КПК України); 2) зміну складу суду присяжних до дванадцяти присяжних та головуючого судді, який має надавати настанови суду присяжних щодо питань на які слід звернути увагу при винесенні вердикту; 3) розмежування питань факту, які вирішуються автономною колегією присяжних і оформлюються вердиктом і питань права, які вирішуються суддею і оформлюються вироком; 4) запровадження старшини присяжних, який звертається до головуючого з питаннями (клопотаннями) присяжних до судді, до сторін кримінального провадження, організовує голосування присяжних в нарадчій кімнаті та оголошує вердикт, який оформлює секретар судового засідання; 5) зміну порядку формування списків присяжних, які мають відбиратися щорічно в період з 1 вересня до 1 грудня Державною судовою адміністрацією на основі списку виборців відповідної територіальної громади за допомогоюспеціальноїелектронної програми, шляхом випадкової вибірки. Обраному випадковим чином присяжному надсилається письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя, яке містить інформацію про права та обов'язки присяжного, вимоги до нього, а також підстави для увільнення від виконання обов'язків.

Прогресивним виглядає також положення законопроекту № 2709-1 [3] щодо запровадження секвестрації (ізоляції від суспільства) присяжних по резонансним справам, з метою забезпечення безпеки та недопущення впливу на присяжних. Така процедура застосовуються США в особливих випадках [6, с. 181]. Присяжних ізолюють від суспільства шляхом поселення в готелях на весь час судового розгляду (або принаймні на час винесення вердикту), їм може бути заборонено дивись телевізор, читати газети, вільно користуватися засобами зв'язку, їх можуть перевозити до суду на автобусі із завішеними вікнами щоб вони не могли побачити заголовків ЗМІ чи лозунги демонстрантівта ін.

Таким чином, законопроекти передбачають приведення законодавства України у відповідність до вимог Конституції в частині ство-

рення суду присяжних замість суду шефенів, який де-факто існує в Україні.

Звичайно, помилковим буде вважати суд шефенів відсталим правовим інститутом, хоча б тому, що він застосовується у більшості континентальних європейських країнах (включаючи Німеччину, Францію та Італію), а суд присяжних, що нині діє в Англії та Уельсі, США, Канаді, Австралії, Росії як певну панацею судової системи. Проблема полягає в тому, що модель суду шефенів є ефективною лише в країнах з високим рівнем правової культури населення і незалежною судовою владою, коли громадяни реально можуть брати участь в обговорені питань права і факту в нарадчій кімнаті разом із суддею, не підпадаючи під вирішальний вплив останнього. В іншому випадку, суд шефенів не має сенсу, оскільки є лише імітацією участі народу у здійсненні правосуддя. На противагу цьому, суд присяжних, при всіх його недоліках, має велике виховне значення для народу. Залучення широких мас людей до здійснення правосуддя підвищує рівень правової культури населення та загальної цивілізованості народу, що, на наш погляд, є основною проблемою українського суспільства.

Список використаної літератури:

1. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку формування списку присяжних № 2709 від 02.01.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67834
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя № 2710 від 02.01.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67835
3. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо удосконалення порядку формування списку присяжних № 2709-1 від 16.01.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67905
4. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя 2710-1від 16.01.2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67906
5. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. Бернам Уильям Правовая система США / Уильям Бернам. – 3-й выпуск. – М.,: «Новая Юстиция», 2006. – 1216 с.
7. Jackson J.D., Kovalev N.P. Lay Adjudication in Europe: The Rise and Fall of the Traditional Jury / J.D. Jackson, N.P. Kovalev // Oñati Socio-legal Series – 2016 – № 6 (2) – P. 368-395.
8. Канцір В. С. Проблеми запровадження суду присяжних у національну систему правосуддя / В. С. Канцір // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 3-4. – С. 263-266.
9. Насонов С.А. Дискуссия о шеффенском суде в русской юридической литературе конца XIX – начала XX века / С.А. Насонов // Юридическая наука – 2016 – № 5 – С. 123-129.

10. Щегловитов И.Г. Суд присяжных (из лекций по русскому судоустройству) 1913_статья из журнала Минюста, ноябрь 1913 г.pdf

Ключові слова: присяжні, народні засідателі, шефени, правосуддя, суд присяжних, суд шефенів, вердикт.
Ключевые слова: присяжные, народные заседатели, шеффены, правосудие, суд присяжных, суд шеффенов, вердикт.
Key words: jury, peoples assessor, scheffen, justice, jury trial, schaeffen court, verdict.

СВИДА ОЛЕКСІЙ ГЕОРГІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент, адвокат

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «СТАТУС СУДДІ» ТА «ПОВНОВАЖЕННЯ СУДДІ»

В Україні тривалий час продовжується реалізація судово-правової реформи, що супроводжується наразі прийняттям значної кількості законодавчих актів. Водночас активна розробка законопроектів з питань реформування системи судоустрою, вимагають ретельного їх дослідження з позицій теорії та практики, зарубіжного досвіду задля вироблення обґрунтованих пропозицій та практичних рекомендацій в цій сфері. Одним з аспектів реалізації судово-правової реформи є вдосконалення законодавствощодо правового статусу суддів в Україні.

Одним з принципових моментів, який стосується правового статусу суддів в Україні, є визначення т.зв. початкового моменту набуття такого статусу. Відповідно до частини 1 статті 52 «Статус судді» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. При цьому слід звернути увагу, що момент набуття статусу судді чітко в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» не визначений.

У вказаному Законі конструкція «статус суддів» досить широко використовується, наприклад, згадується в контекстізабезпечення єдності системи судоустрою (п. 2 ч. 4 ст. 17), повноваження Верховного Суду надавати висновки щодо проектів законодавчих актів (п. 3 ч. 1 ст. 36) та його Пленуму (п. 4 ч. 2 ст. 46), у назві Глави 1 «Загальні положення статусу судді» Розділу ІІІ, у згаданій ст. 52, ч. 4 ст. 69, п. 6 ч. 1 ст. 105, пп. 3та 11 ч. 1 ст. 106, п. 1 ч. 8 ст. 109, пп. 1 та 3 ч. 9 ст. 109, ч. 1 та 2 ст. 115, розділ Х. Із змісту положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не можна зробити однозначний висновок й щодо змісту цього поняття. Цілком справедливо Л.М.Москвич зауважує, що фундаментом, вихідними елементами, що становлять зміст правового статусу судді, є: а) службові права; б) службові обов'язки; в) повноваження; г) правосу-

б'єктність судді [1, с. 28]. Водночас у зв'язку з тим, що статус судді не може розглядатися у відриві від базисного поняття «правовий статус особи», перелік елементів правового статусу можна доповнити й такими, як гарантії діяльності суддів та особливості їх юридичної відповідальності. Аналогічної позиції дотримується й В.С. Єгорова [2] та Н.М. Шульгач [3, с. 24]. Додатково слід підтримати думку науковців, що до елементів правового статусу судді слід також включити й вимоги, що висуваються до суддів та порядок набуття такого статусу [4, 254].

Однак законодавець також досить широко використовує й термін «повноваження» щодо суддів, насамперед, у ст. 57 Закону, відповідно до якої суддя набуває повноважень судді після складення суддівської присяги (частина 1).

З цього виникає логічне питання щодо співвідношення двох понять, використаних законодавцем: «статус судді» та «повноваження судді». У тлумачній літературі під повноваженням розуміється право, надане кому-небудь для здійснення чогось, компетенція, доручення, повновласть [5, 469] або як сукупність прав і обов'язків державних органів і громадських організацій, а також посадових та інших осіб, закріплених за ними у встановленому законодавством порядку для здійснення покладених на них функцій [6, с. 639]. А.В.Солонар, узагальнюючи різні позиції науковців, цілком справедливо вказує, що найбільш поширеною точкою зору, у якій сходяться більшість авторів, є включення у зміст поняття повноваження певних прав та обов'язків [7, с. 254]. Для прикладу щодо змісту повноважень судді можна навести положення ст. 23 Закону: «Суддя місцевого суду здійснює правосуддя в порядку, встановленому процесуальним законом, а також інші повноваження, визначені законом».

Цілком логічним уявляється висновок, що поняття «статус судді» та «повноваження судді» не є тотожними. Отже, можна підсумувати, що наведені поняття співвідносяться як частина і ціле, тобто поняття «повноваження судді» є одним з елементів більш широкого поняття «правовий статус судді». Таким чином, чіткому визначенню змісту більш ємного поняття, врегулюванню його початкового моменту виникнення та кінцевого моменту припинення законодавець повинен був у галузевому законі приділити більшу увагу, тим більше це випливає із самої назви закону – «Про судоустрій і статус суддів».

На підставі викладеного можна зробити висновок, що ч. 1 ст. 57 повинна бути викладена в такій редакції: «1. Особа, призначена на посаду судді, набуває статусу судді після складення присяги судді такого змісту…», оскільки тут йдеться не просто про початок можливості здійснення правосуддя, а саме про набуття всього комплексу прав, обов'язків, гарантій діяльності носія судової влади, включення особливого механізму притягнення до юридичної відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Москвич Л.М. Статус суддів: теоретичний та порівняльно-правовий аналіз: Монографія. Білозерка: Білозер. район. друк, 2004. 224 с.

2. Єгорова В.С. Конституційно-правовий статус суддів судів загальної юрисдикції: автореф. дис. … канд. юрид. наук / НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2008. – 20 с.
3. Шульгач Н.М. Поняття та зміст правового статусу судді. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2012. Вип. 8. С. 23-25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2012_8_8.
4. Марочкін І.Є., Сібільова Н.В., Тихий В.П. та ін. Організація судових та правоохоронних органів: підручник. За ред. І.Є. Марочкіна, Н.В. Сібільової. Х.: ТОВ «Одіссей», 2007. 528 с.
5. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 3 : Обе-Роб / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Аконіт, 1998. 928 с.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. К.: ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.
7. Солонар А.В. Окремі аспекти розкриття змісту поняття «повноваження». *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 2. С. 253-256.

Ключові слова: суддя, правовий статус судді, повноваження судді, елементи правового статусу судді.
Ключевые слова: судья, правовой статус судьи, полномочия судьи, элементы правового статуса судьи.
Key words: judge, legal status of judge, authority of judge, elements of legal status of judge.

КІСЛІЦИНА ІРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОКУРАТУРИ

Реформування системи прокуратури, що відбувається в Україні останніми роками, передбачає наближення системи прокуратури, її функцій, статусу прокурорів до європейських стандартів.Реформа прокуратури стосується багатьох гострих питань і дискусійних моментів, що потребують дослідження, серед них можна виділити такі: зміна системи прокуратури, атестація прокурорів і оновлення кадрового складу прокуратур, ліквідація військових прокуратур тощо.

У 2019 році було внесено зміни до закону України «Про прокуратуру» [1], відповідно до цих змін було суттєво трансформовано систему прокуратури – ліквідовано Генеральну прокуратуру, а на її місці утворено Офіс Генерального прокурора, який очолює систему прокуратури; на місці регіональних прокуратур утворено обласні прокуратури; місцеві прокуратури перетворено на окружні. Спеціалізована антикорупційна прокуратура, відповідно до внесених до закону змін, є самостійним структурним підрозділом у складі Офісу Генерального прокуро-

ра.Реформа передбачає ліквідацію системи військових прокуратур і утворення Спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері.

Всі реформи повинні бути доцільними та здійснюватись поступово, в іншому випадку зміни можуть нашкодити злагодженій роботі будь-якої системи. Так, згідно із нормами закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» до дня початку роботи Офісу Генерального прокурора, обласних прокуратур, окружних прокуратур їх повноваження здійснюють відповідно Генеральна прокуратура України, регіональні прокуратури, місцеві прокуратури [2]. 23 грудня 2019 року Генеральним прокурором був виданий наказ № 351 «Про день початку роботи Офісу Генерального прокурора», в якому визначений день початку роботи Офісу Генерального прокурора – 02 січня 2020 року [3]. До структури Офісу Генерального прокурора входять 12 департаментів, 8 окремих управлінь, 2 спеціалізовані прокуратури.

Чергове реформування системи прокуратури передбачає атестацію працівників прокуратури, які мають намір увійти до складу новоутворених прокуратур, а також оновлення кадрів прокуратури за рахунок науковців, адвокатів, суддів та інших представників юридичної професії. Атестація прокурорів проходить в декілька етапів, що включають в себе: 1) тестування на знання і вміння застосовувати законодавство, 2) тестування на загальні здібності і навички, 3) перевірка доброчесності, виконання письмового практичного завдання, проходження прокурором співбесіди.Для прокурорів місцевих та регіональних прокуратур перший і другий етап атестації відбувся на початку березня 2020 року, останній етап планується завершити до 1 квітня 2020 року. Згідно із даними Офісу Генерального прокурора 75 відсотків прокурорів регіональних прокуратур успішно пройшли два етапи [4]. Отже, 25 відсотків прокурорів регіональних прокуратур не пройшли другий етап атестації (не набрали прохідного балу або не з'явились на тестування) і не зможуть в подальшому працювати в новоутворених обласних прокуратурах.

Добір кандидатів до Офісу Генерального прокурора після співбесіди передбачає ще 3 етапи – після проходження співбесіди складається загальний рейтинг, до якого входять 100 кандидатів з найбільшою кількістю балів, які будуть проходити до наступного етапу –стажування у тренінговому центрі прокурорів та Офісі Генерального прокурора, і останнім етапом передбачено складання остаточного рейтингу, відповідно до якого кандидати, що успішно пройшли стажування зможуть обрати посади, які були оприлюднені в оголошенні про добір.Слід звернути увагу, наприкінці березня 2020 року завершився третій етап (співбесіда) для кандидатів до Офісу Генерального прокурора. За даними кадрових комісій лише 71 кандидат успішно пройшов співбесіду, рейтинг кандидатів буде оприлюднено після завершення карантинних заходів.

Оновлення кадрового складу прокуратур, добір до Офісу Генерального прокурора працівників, які не мали досвіду роботи в прокуратурі було заявлено як одну із цілей реформи. Однак, той факт, що свібесіди до Офісу Генерального прокурора пройшла лише 71 особа (при наявності 100 вакантних місць) може свідчити про недостатньо високу якість

підготовки кандидатів, недостатність в них практичних навичок, необхідних для роботи в Офісі Генерального прокурора. В той же час, слід позитивно оцінити той факт, що 71 особа з числа адвокатів, науковців, працівників судів тощоуспішно пройшли співбесіду. Науковці, що мають доктринальне бачення системи прокуратури, кримінального процесу і кримінального права зможуть суттєво підвищити рівень роботи, наприклад, у сфері процесуального керівництва. Адвокати, особливо із досвідом захисту від кримінального переслідування, досвідом представництва інтересів в суді, які добре обізнані на слабких сторонах кримінального процесу зможуть якісно виконувати функції, що покладаються на прокуратуру.

Цікаво відмітити, що деякі прокурори, які раніше були звільнені з органів прокуратури, через прогалини в законодавстві намагалися повернутись на роботу до прокуратури без проходження атестації. Так, прокурор Л., що був звільнений із прокуратури 25 жовтня 2019 року, оскаржив в суді наказ Генерального прокурора про своє звільнення. У позовних вимогах Л. просив суд зобов'язати Генерального прокурора відновити його на посаді, стягнути з прокуратури середній розмір заробітної плати за період вимушеного прогулу, зобов'язати Генерального прокурора розглянути по суті подану ним 08.10.2019 заяву про переведення на посаду прокурора в обласній прокуратурі та про свій намір пройти атестацію. Однак, як було встановлено, заява Л. про намір пройти атестацію не відповідала встановленій формі: Л. не дав письмової згоди на можливе майбутнє звільнення і на використання анонімної інформації, яка не потребує офіційного підтвердження, оскільки це, на його думку, не може бути підставою для недопущення його до атестації, а тим більше звільнення як з займаної посади, так із органів прокуратури взагалі. Проте, рішенням суду від 18 лютого 2020 року позовні вимоги Л. було чатково задоволено: суд першої інстанції визнав незаконним і зобов'язав скасувати наказ Генерального прокурора про звільнення Л. з посади першого заступника прокурора Донецької області та органів прокуратури, зобов'язав Генерального прокурора поновити Л.на посаді першого заступника прокурора Донецької області з 29.10.2019 року а також стягнути з Прокуратури Донецької області на користь Л. середній заробітокза час вимушеного прогулу за період з 29.10.2019 року до 18.02.2020 року. Однак, в задоволенні інших позовних вимог(щодо зобов'язання судом Генерального прокурора розглянути подану Л. заяву про переведення на посаду прокурора в обласній прокуратурі та про намір пройти атестацію) судом було відмовлено [5]. Це рішення суду поставило крапку в питанні про можливість чи неможливість уникнути прокурорами атестації.

Одним із найбільш дискусійних питань є питання ліквідації військових прокуратур. З часів створення військових прокуратур неодноразово обговорювалась проблема подвійного підпорядкування військових прокурорів – і Генеральній прокуратурі України, і Міністерству оборони України, така ситуація не найкращим чином впливала на організаційну єдність органів прокуратури і нарешті це питання вирішено. В сучасних умовах збройного конфлікту в Україні недоцільно ліквідувати військові

прокуратури, не утворивши на їх місці інших спеціалізованих прокуратур, на які буде покладено процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у військовій сфері.Для вирішення цього питання утворено Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу. Ця прокуратура є самостійним структурним підрозділом Офісу Генерального прокурора (на правах департаменту).

Згідно із Положенням про Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора, яке було затверджено Наказом Генерального прокурора 05 березня 2020 року № 126, до складу Спеціалізованої прокуратури входять: 1) управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях; 2) управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про злочини у сфері оборонно-промислового комплексу; 3) управління нагляду за додержанням законів у кримінальному провадженні та при проведенні оперативно-розшукової діяльності; 4) організаційно-методичний відділ; 5)режимно-секретна частина (на правах відділу) [6]. Хоча Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу інколи називають перейменованою Головною військовою прокуратурою, однак, вважаємо, що, враховуючи правовий статус новоутвореної Спеціалізованої прокуратури, її структуру, повноваження, основні завдання, цей орган не слід повністю ототожнювати із раніше існуючою Головною військовою прокуратурою. За стан організації роботи Спеціалізованої прокуратури у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу, відповідно до наказу Генерального прокурора від 22 квітня 2020 року, відповідає заступник Генерального прокурора А.О. Любович [7].

В той же час,чотири Спеціалізовані прокуратури у військовій та оборонній сфері, які були утворені на місцях військових прокуратур регіонів можна вважати їх правонаступниками, оскільки вони були утворені шляхом перейменування відповідних юридичних осіб без зміни ідентифікаційного коду юридичної особи в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Дискусійним залишається питання розмежування повноважень спеціалізованих прокуратур у військовій та оборонній сфері з іншими органами прокуратури, вирішите це питання можливо шляхомвидання Генеральним прокурором відповідного наказу.

Можна зробити висновок, що реформа прокуратури, яка відбувається зараз, змінила організаційну структуру прокуратури, порядок атестації прокурорів та добору до Офісу Генерального прокурора, останні етапи яких відбуваються зараз і мають бути завершені у середині 2020 року. Багато дискусійних питань в роботі органів прокуратури залишаються невирішеними, що в цілому негативно впливає на роботу прокурорів і реалізацію функцій прокуратури загалом. Видання Генеральним прокурором наказів з різних питань прокурорської діяльності

зможе ліквідувати наявні прогалини і суттєво поліпшити роботу всієї системи прокуратури в Україні.

Список використаної літератури:

1. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. Відомості Верховної Ради України. 2015, № 2-3. Стор. 54. Ст. 12.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури: Закон України від 19 вересня 2019 року № 113-IX.Відомості Верховної Ради України. 2019, № 42, ст. 238.
3. Про день початку роботи Офісу Генерального прокурора: Наказ Генерального прокурора від 23 грудня 2019 року № 351. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0351900-19
4. Атестація регіональних прокуратур: два етапи успішно пройшли понад 75% прокурорів. Офіційний веб-сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/news?_m=publications&_t=rec&id=271128&fp=40
5. Рішення Донецького окружного адміністративного суду від 18.02.2020 р., справа № № 200/13482/19-а. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/87919788
6. Положення про Спеціалізовану прокуратуру у сфері нагляду за кримінальними провадженнями про військові злочини та у сфері оборонно-промислового комплексу (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора: затверджено Наказом Генерального прокурора 05 березня 2020 року № 126. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/pol_ssp
7. Про розподіл обов'язків між керівництвом Офісу Генерального прокурора: Наказ Генерального прокурора від 22 квітня 2020 року № 195. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/regulatory_documents_prosecutors_office

Ключові слова: прокуратура, система прокуратури, Офіс Генерального прокурора, реформування прокуратури, прокурор, атестація прокурорів.

Ключевые слова: прокуратура, система прокуратуры, Офис Генерального прокурора, реформирование прокуратуры, прокурор, аттестация прокуроров.

Key words: the prosecutor's office, prosecutor's system, Prosecutor General's Office,reform of the prosecutor's office, prosecutor, certification of prosecutors.

КОВАЛЬЧУК ІННА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНИ ПРОКУРАТУРИ НА ШЛЯХУ РЕФОРМУВАННЯ

Розглядаючи реформу, яку 19 вересня 2019 року було ухвалено ВРУ, а вже 23 вересня президентом України був підписаний закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури». Перш ніж перейти до недоліків та переваг цієї реформи необхідно надати характеристику реформи.

Так, вона включає в себе 5 кроків. Крок 1. Стратегія прокуратури та реорганізація органів прокуратури. Такий крок дає змогу перезавантажити та оптимізувати організаційну структуру органів прокуратури у відповідності до стратегічних напрямів діяльності та вимог суспільства, другим кроком є нова кримінальна політика та стандарти діяльності прокурорів, і тому Офіс генерального прокурора буде працювати у відповідності до нових пріоритетів кримінальної політики.

Крок 2-й. Система рекомендацій та стандартів діяльності прокурорів. Виключить подвійні стандарти у застосуванні кримінального та кримінального процесуального законодавства на практиці, що сприятиме підвищенню ефективності розслідування.

Згодом 3-ий крок, включає в себе прокуратуру для суспільства. Це означає, що прокуратура буде орієнтуватися на суспільство та у своїй діяльності використовуватиме сучасні механізми комунікації з громадськістю. Офіс генерального прокурора працює над програмою захисту потерпілих і свідків, створенням служби координаторів потерпілих та свідків, а також переформатування приймалень громадян.

Крок 4-ий. Нова модель людського та організаційного розвитку. Тобто, основу управління людськими ресурсами складатимуть кращі сучасні практики професійного розвитку та мотивації працівників прокуратури. Розробка оновленої процедури добору та стандартів професійної поведінки сприятиме якісному наповненню органу прокуратури фахівцями та підвищить рівень її професійного потенціалу, а справедлива система оцінювання якості роботи прокурора забезпечить умови для кар'єрного зростання відповідно до результатів особистих досягнень.

Нарешті, п'ятий крок. Тренінговий центр прокурорів. Національна академія прокуратури перетвориться у сучасний Тренінговий центр прокурорів, основним завданням якого є забезпечення професійного розвитку працівників прокуратури. Основу тренерського складу заповнять прокурори, яким гарантуватиметься кар'єрне зростання, матеріальна мотивація та особистісний розвиток. В цілому, психологічний тренінг – інтегрована, універсальна система цілеспрямованого психологічного тренування особи відповідно до її потреб та цілей діяльності. У результаті тренінгу активізуються інтелектуальний, комунікативний і вольовий потенціал особи, здійснюється рефлексія її минулого і моделювання майбутнього. Це стає можливим за рахунок цілеспрямованого використання спеціальних психотехнічних, ігрових та інших прийомів і методів. Значна увага приділяється психологічному забезпеченню прокурорської діяльності. Під цим варто розуміти, по-перше, виявлення психологічних особливостей самого прокурора. З цією метою отримано в користування автоматизований психодіагностичний комплекс, за допомогою якого можливо протестувати велику кількість прокурорі. Крім підвищення професійного рівня знать, наприклад, в кримінальному процесі, Тренінговий центр буде працювати на покращення особистісних навичок. На даний час проводяться тренінги з психології комунікації прокурора зі ЗМІ та учасниками судових процесів: суддею, адвокатом.

З цієї реформи випливає декілька проблем. За даними члена кадрової комісії ГПУ Олександра Лємєнова майже 30% прокурорів ГПУ не пройшли перший етап переатестації (тест на знання законодавства України). Отже, 30% прокурорів буде звільнено. Але ж звільнення прокурора, який впродовж всієї своєї діяльності мав діло зі справами у кримінальному напрямку, проявивши себе позитивно, і на першому етапі переатестації не відповів на запитання відповідно до галузі адміністративного права, не є правильним рішенням, так як втрачається досвідчена людина у галузі кримінального права. Виходячи з того, що такого прокурора буде звільнено, необхідно його замінити. Так як за новою реформою прокурор має мати вищу юридичну освіту це може бути особа: або з державної служби, або з адвокатури. Зазвичай, дохід дійсно кваліфікованого спеціаліста є набагато більшим за стандартну заробітну плату прокурора, тому необхідно забезпечити певні сприятливі умови, які включають в себе підвищення заробітної плати.

На превеликий жаль, прокуратура України фінансується недостатньо, звідси можна зазначити другу проблему реформ прокуратури України. З початку створення органів прокуратури незалежної України, що ознаменувало прийняттям закону України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 питання фінансового забезпечення завжди стояло надзвичайно гостро. Тому що матеріально незахищені працівники прокуратури принижені у грошовому забезпеченні не здатні ефективно виконувати передбачені функції в системі суспільних відносин.

Отже, органи прокуратури знову перебувають на шляху реформування, проте наслідки цієї реформи в роботі органів прокуратури ми зможемо відчути лише через декілька років після проведення цієї реформи.

Ключові слова: прокуратура, органи прокуратури, реформа, стратегія, реорганізація органів прокуратури.
Ключевые слова: прокуратура, органы прокуратуры, реформа, стратегия, реорганизация органов прокуратуры.
Key words: public prosecutor`s office, prosecution authorities, reform, strategy, reorganization of public prosecutor`s office.

МАЛОЖОН ОЛЕНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Київського інституту інтелектуальної власності і права,
кандидат історичних наук, доцент

РОЛЬ СУДІВ У ДЕМОКРАТИЧНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Судова система України протягом останніх років була об'єктом численних реформ, про що свідчать багато висновків Венеціанської комісії [2] та доповіді підготовлені Радою Європи. Принцип стабільності та

послідовності законів, як основного елемента верховенства права, вимагає стабільності в судовій системі [8]. Венеціанська комісія заявила що: «згідно з Контрольним Списком Верховенства Права чіткість, передбачуваність, послідовність та узгодженість законодавчої бази, а також стабільність законодавства є надзвичайно важливими для будь-якого правового порядку, заснованого на принципах верховенство права [5]. Існує чіткий зв'язок між стабільністю судової системи та її незалежністю. Довіра до судової влади може зростати лише в рамках стабільної системи. Хоча судові реформи в Україні вважаються необхідними для підвищення довіри громадськості до органів судової системи, стійка інституційна нестабільність, коли реформи слідують за змінами політичної влади, також може бути шкідливою для довіри суспільства до судової влади як незалежної та неупередженої інституції [1].

Правосуддя є важливим компонентом демократичних суспільств. Воно має на меті вирішення спорів між сторонами і, шляхом прийняття рішень, виконання як «нормативної», так і «просвітницької» ролі, надаючи громадянам відповідні настанови, інформацію та запевнення щодо права і його практичного застосування [4].

Суди є та сприймаються такими широким загалом як належний форум для встановлення юридичних прав і обов'язків та вирішення пов'язаних з цим спорів. Суспільство ставиться з повагою та має довіру до спроможності судів здійснювати таку функцію [7]. Однак розуміння ролі судової влади в демократичних країнах (особливо розуміння того, що обов'язком судді є справедливе та безстороннє застосування закону незалежно від можливих соціальних або політичних тисків) значно відрізняється в різних країнах та соціально-економічних умовах Європи. Рівень довіри до діяльності судів є, відповідно, неоднаковим [3]. Адекватна інформація про функції судової влади та її роль у повній незалежності від інших гілок державної влади може, таким чином, ефективно сприяти більшому розумінню судів як наріжного каменю демократичних конституційних систем, а також обмежень в їхній діяльності.

Власний досвід більшості громадян щодо судової системи своїх країн обмежується участю, яку вони могли брати в якості сторін судових процесів, свідків або присяжних. Важливою є роль ЗМІ у поширенні інформації про роль та діяльність судів. Але, крім спілкування через ЗМІ, обговорення у Консультативній Раді європейських суддів (далі – КРЄС) висвітило важливість створення прямих зв'язків між судами та широкою громадськістю. Інтегрування правосуддя в суспільство вимагає, щоб судова влада відкрилася та вивчила, як зробити себе відомою. Ідея полягає не в перетворенні судів на циркову арену, а в тому, щоб сприяти прозорості судового процесу. Визнаним є те, що повна прозорість неможлива, особливо, коли йдеться про необхідність захисту ефективності розслідувань та інтересів учасників процесу, але розуміння того, як працює судова система, має, безумовно, просвітницьке значення та повинно зміцнити суспільну довіру до функціонування судів.

Шляхом до того, щоб зробити суди доступнішими, є вжиття заходів загального характеру, спрямованих на інформування громадськості про діяльність судів.

Самі суди повинні брати участь у поширенні інформації про доступ до правосуддя (через періодичні звіти, друковані пам'ятки для громадян, Інтернет, інформаційні офіси тощо), та розробляти освітні програми, спрямовані на надання конкретної інформації (наприклад, щодо характеру судових проваджень, середньої тривалості процесів у різних судах, судових витрат, альтернативних засобів врегулювання спорів, які пропонуються сторонам, важливих для практики рішень судів).

Оскільки відносини з окремими особами, які звертаються по правосуддя, традиційно підтримуються самими судами, хоча й у неструктурований спосіб, суди в минулому неохоче встановлювали прямі відносини з представниками громадськості, не залученими до судових процесів. Публічність розгляду справ у тому сенсі, як це закріплено в статті 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ), традиційно розглядалася як єдиний контакт між судами та громадськістю, що робило ЗМІ для судів єдиною ланкою зв'язку [6]. Такий підхід швидко змінюється. Обов'язки безсторонності та незалежності, які є відповідальністю суддів, сьогодні не можуть розглядатися як перешкода на шляху для судів у їхніх спробах відігравати активну роль в інформуванні громадськості, оскільки така роль є справжньою гарантією незалежності судової влади.

Для підвищення рівня довіри з боку громадськості необхідні більша прозорість в управлінні судовою системою зокрема та у відправленні правосуддя взагалі. Потрібно оптимізувати обов'язки та повноваження в рамках комплексної структури управління судовою системою. Це дозволить краще сприяти незалежності суддів у рамках управління судовою системою завдяки вдосконаленій системі управління ефективністю, дисциплінарного та етичного нагляду.

Список використаної літератури:

1. Бюро Консультативної ради європейських суддів (ССJЕ). Звіт про незалежність та неупередженість суддів у державах-членах Ради Європи за 2017 рік. Страсбург, 2018. 96 с. URL : https://rm.coe.int/ccje-bu-2017-11e-07-02-2018-docx-uk-edited-ak/16807bee35 (дата звернення 12.03.2018 р.).
2. Висновок Венеціанської комісії щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затверджених Конституційною комісією 4 вересня 2015 року. Страсбург, 2015. 13 с. URL : https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/visnovok%2026.pdf (дата звернення: 11.12.2015 р.).
3. Висновки засідання голів асоціацій суддів на тему «Правосуддя та суспільство», м. Вільнюс, 13–14 грудня 1999 року. URL : http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%207.pdf
4. Висновки П'ятого засідання голів європейських верховних судів, м. Любляна, 6–8 жовтня 1999 року. 13 с. URL : http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%20%E2%84%96%207.pdf
5. Висновок щодо змін до законодавчих актів, які регулюють статус Верховного Суду та органів суддівського врядування. Прийнято Венеціанською

комісією на її 121-му пленарному засіданні (Венеція, 6-7 грудня 2019 р.). Страсбург, 2019. 23 с.
6. Європейська Конвенція з прав людини. З поправками, внесеними відповідно до положень Протоколів № 11 та 14, з дати набуття ним чинності 1 червня 2010 року. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_UKR.pdf
7. Європейський суд з прав людини, справа «Санді Таймс» проти Сполученого Королівства» (Sunday Times v. The United Kingdom). Рішення від 26 квітня 1979 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_594
8. Контрольний список верховенства права (Мірило правовладдя). Ухвалено Венеціанською комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 р.). Страсбург, 2016. 170 с. URL : https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-ukr (дата звернення 11.11.2016 р.).

Ключові слова: правосуддя, громадськість, демократичне суспільство, судочинство, європейські держави.
Ключевые слова: правосудие, общественность, демократическое общество, судопроизводство, европейские страны.
Key words: justice, public, democratic society, judiciary, European states.

ДЕМЕНЧУК МАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, кандидат юридичних наук

ВЕРХОВНИЙ СУД: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Існування в державі міцної та незалежної судової гілки влади неможливе без наявності багатьох факторів, проте одним з найголовніших є злагоджена робота системи судоустрою. На жаль, події останніх років свідчать про відсутність стабільності в діяльності найвищого судового органу країни, як найголовнішої складової цієї системи. Верховний Суд пройшов тривалий шлях розвитку, зміни, що відбувалися з ним, мали неоднозначний характер та викликали гострі дискусії серед науковців та практиків.

Зауважимо, створення нового Верховного Суду у 2016 р. було ключовою складовою чергового етапу реформування судової гілки влади. Незважаючи на значну кількість змін, на початку їх запровадження не можна було однозначно стверджувати про позитивність або негативність їх результатів та наслідків. Сьогодні, коли після початку роботи Верховного Суду пройшло більше двох років, можна зробити обґрунтовані висновки про результати його роботи, деякі недоліки у функціонуванні цього органу та способи їх усунення.

1.З моменту створення нового Верховного Суду Законом України «Про судоустрій і статус суддів» було визначено максимальну кількість його суддів, а саме – не більше двохсот. Законом № 193-IX від

16.10.2019 було внесено зміни до складу Верховного Суду шляхом зменшення його суддів до ста. Вказані зміни набули осуду серед суддівської спільноти, наприклад, Голова суду В. Данишевська звернула увагу на недоцільність такого зменшення через завантаженість суддів, адже щодня Верховний Суд отримує близько 360 нових справ. Крім того, нагадаємо, що цей суд отримав значну кількість справ від свого попередника та трьох вищих спеціалізованих судів [1].

З метою визначення доцільності такого скорочення було проведено ряд досліджень за допомогою різних методик. Так, за результатами методу усунення беклогу, було встановлено, що ідеальною кількістю суддів є сто дев'яносто вісім суддів, тобто сто шістдесят вісім потрібно для того щоб забезпечити розгляд справ, що надходять у межах одного року, та ще тридцять – для розгляду накопиченої кількості справ протягом наступних трьох років [2]. На нашу думку, таке зменшення є важливим, але передчасним сьогодні. Перш за все необхідно розглянути накопичені справи від попередніх років задля забезпечення принципу розумності строків судового процесу, налагодити касаційні фільтри (наприклад, Верховний Суду США ухвалює близько 70-80 рішень у рік), і вже потім зменшувати кількість суддів цього суду.

2. Конституційний Суд України 11.03.2020 р. ухвалив Рішення № 4-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року № 1402–VIII, яким визнав неконституційною ліквідацію Верховного Суду України. Подібна ситуація призвела до фактичного існування в країні двох верховних судів – Верховного Суду та Верховного Суду України. Наразі у складіВерховного Суду України працює дев'ять суддів, які відмовилися піти у відставку чи брати участь в конкурсі до нового суду [3]. Подібна ситуація є неприпустимою, негативно впливає на впевненість осіб у захисті своїх прав, та, як наслідок, правову визначеність в державі, що є складовою принципуверховенства права. Крім того, будь-яке прийняте рішення може бути негативно сприйнята суспільством. Наприклад, «старі» суддіможуть бути визнані суддями Верховного Суду автоматично, проте це може обурити тих суддів, які все ж таки проходили конкурс. Крім того, Верховний Суд України не може бути ліквідовано законом (як спробували зробити це у 2016 р.), а отже, вказана проблема потребує дуже делікатного підходу.

3. Зазначимо, що 21.02.2020 р. до Верховної Ради України подано законопроект № 3101 «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення рівномірного навантаження на суддів Великої Палати Верховного Суду та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду». Відповідно до пояснювальної записки, метою законопроекту є вирівнювання навантаження між суддями Великої палати Верховного Суду та зменшення навантаження на Касаційний адміністративний суд [4]. Вказана проблематика обумовлюється нерівномірним розподілом справ між суддя Великої палати. До прикладу, деякі судді виступали доповідачами у трьох-п'яти справах, в той час, як деякі з них – більше, ніж у двохсот. Подібна ситуація ста-

вить одних судів в більш програшне становище та порушує принцип щодо єдиного статусу всіх суддів.

4. Відсутність єдності судової практики, що обумовлюється відступленням Верховного Суду від власних попередніх позицій. У якості прикладу модна навести випадки по справам про державну реєстрацію та щодо речового майна військовослужбовців [5]. Загалом, вважаємо, що суд може відступати від своєї правової позиції для того щоб позиція відповідала сучасним вимогам суспільства. Крім того, Верховний Суд все ще можна вважати новим судом, а деякі його судді до цього не мали суддівського досвіду. У зв'язку з цим ситуацію щодо зміни позиції можна вважати об'єктивно зрозумілою, проте, враховуючи те, що саме цей суд має забезпечувати сталість та єдність судової практики, такі випадки мають бути виключенням, а не стабільною практикою.

5. Відповідно до чинного закону, Верховний Суд повинен мати офіційний друкований орган, в якому публікуються матеріали судової практики та інші матеріали. Сприяння виданню офіційного друкованого органу Верховного Суду, інших його видань (у тому числі електронних) має здійснювати Науково-консультативна рада. Як було зазначено, Верховний Суд розпочав роботу у грудні 2017 р., проте друковане видання все ще відсутнє. Вважаємо, що вказану ситуацію необхідно виправити адже воно є джерелом нових знань щодо позицій Верховного Суду, правової ситуації в країні не лише для адвокатів, суддів, прокурорів та інших правників, але й для громадян, які переймаються актуальними проблемами судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів.

Список використаної літератури:

1. Голова Верховного суду виступила проти зменшення кількості суддів. *Укрінформ.* URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2857241-golova-verhovnogo-sudu-vistupila-proti-zmensenna-kilkosti-suddiv.html.
2. 200 vs 100: скільки суддів потрібно у Верховному Суді. *Українська правда.* https://www.pravda.com.ua/articles/2020/01/23/7238124/.
3. Ліквідація Верховного Суду України неконституційна: що тепер буде з судовою системою? *Українська правда.*URL: https://www.pravda.com.ua/columns/2020/02/21/7241242/.
4. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України щодо забезпечення рівномірного навантаження на суддів Великої Палати Верховного Суду та Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду. Верховна Рада України: офіційний вебпортал. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68202
5. Секретар Великої Палати ВС Всеволод Князєв: інтерв'ю до річниці створення Верховного Суду. *Судова влада України.* https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/637051/.

Ключові слова: Верховний Суд, Верховний Суд України, система судоустрою, судова реформа, судова гілка влади.

Ключевые слова: Верховный Суд, Верховный Суд Украины, система судоустройства, судебная реформа, судебная ветвь власти.

Key words: Supreme Court, Supreme Court of Ukraine, court system, judicial reform, judicial branch power.

КУБАЄНКО АНДРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНО-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Ефективність демократичних перетворень в Національній поліції України багато в чому залежить від того, наскільки швидко поліцейські зрозуміють специфіку та почнуть впроваджувати та використовувати на практиці концепції, стратегії та методи діяльності поліції зарубіжних країн.

На сучасному етапі особливої актуальності набувають проблеми побудови ефективного інституту поліції, здатного до реалізації інновацій в управлінні соціальними процесами, пов'язаними з внутрішніми і зовнішніми аспектами функціонування правоохоронної системи. Теоретичні, організаційно-правові моделі і принципи функціонування правоохоронної системи постійно еволюціонують. В першу чергу це залежить від доктрини державної політики, що призводить до реформування нормативно-правової бази, структури, стратегії та тактики функціонування поліції при зміні політичного курсу країни.

В якості однієї з позитивних поліцейських практик зарубіжних країн можна привести відому в усьому світі концепцію «Проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності» (Problem-Oriented Policing – далі POP). Дана концепція спрямована на подолання головних причин злочинності та порушення публічного порядку. Методологія проблемно-орієнтованої поліцейської діяльності полягає в пошуку цих основних причин (проблем), їх детальному аналізі, пропозиції оптимальних рішень, а також оцінці ефективності цих рішень [1].

Реалізуючи зазначену діяльність, поліція націлена на збір інформації про проблеми певного населеного пункту, району, тоді як раніше вона традиційно збирала інформацію про конкретний злочин, правопорушника. Поліція, таким чином, повинна бути націлена на систематичний аналіз і виявлення проблем з подальшим ефективним втручанням, неухильно знижуючи кількість злочинів і кількість постраждалих від них громадян.

У процесі такої діяльності поліція може і зобов'язана ставити перед собою альтернативні завдання:

– значно скоротити перелік існуючих проблем;
– зменшити шкоду, заподіяну проблемами;
– покращити навички по ефективності застосування різних методів при роботі з проблемами;
– після ретельного аналізу поліцейської діяльності – уточнити суть проблем і залучити до їх усунення (мінімізації) інших учасників процесу, що мають кращий потенціал і навички [2].

При постановці альтернативних цілей важливо бути реалістичним щодо можливих результатів по їх досягненню.

У зв'язку з цим існує кілька основних факторів, які повинні бути прийняті до уваги поліцейськими для успішної реалізації концепції POP: усвідомлене управління, внутрішня взаємодія, превентивне мислення, діяльність на основі знань, пріоритетні сфери застосування, специфічний стратегічний аналіз, планування і впровадження ініціатив.

Усвідомлене управління: важливо, що всі працівники апарату управління повинні бути добре ознайомлені з концепцією POP, її метою, завданнями та методологією. Дані знання важливі для визначення оптимальної стратегії в процесі реалізації POP і є чудовою платформою для: організації філософії взаємодії і спільного розуміння цілей між управлінським апаратом і виконавцями; оцінки можливих змін організаційної структури підрозділів з метою поліпшення внутрішньої або зовнішньої взаємодії; створення розширеного плану дій POP.

Внутрішня взаємодія: досягнення найкращих можливих результатів вимагає залучення всіх учасників даного процесу на рівні поліцейського управління, яке несе відповідальність за процес. Практика показує, що створення окремих секцій або груп, які працюють відповідно до принципів POP, недоцільно. Це, звичайно, призводить до «розмивання» відповідальності учасників та появі відчуття відсутності загальної, спільної справи. POP повинна бути інтегрована в усі сфери діяльності поліцейського управління (відділу) при обов'язковому встановленні внутрішньої взаємодії, включаючи зміни організаційно-штатної структури підрозділу.

Превентивне мислення: поліція повинна бути націлена на запобігання злочинам в майбутньому, одночасно знижуючи їх рівень в сьогоденні. Це означає випереджальну ініціативу в стратегії і тактиці боротьби зі злочинністю. Поліції необхідно проводити роботу по забезпеченню безпеки громадян, а також більш активно брати участь в соціальних дебатах і виявляти соціальні умови, дії місцевої влади, які опосередковано або безпосередньо призводять до виникнення протиправних дій окремих груп в суспільстві. Ця прихильність, у сукупності з ефективними поліцейськими процедурами, оперативними ініціативами і доцільною стратегією, підвищує довіру суспільства до поліції.

Діяльність на основі знань: менеджмент поліції повинен широко використовувати метод стратегічного аналізу з метою ефективного досягнення цілей щодо попередження злочинів і зниження їх рівня в цілому. Мета стратегічного аналізу, заснованого на фактичному матеріалі про види злочинів на окремій території, полягає в створенні базису з розвитку превентивної стратегії поліції. У цьому контексті можна виділити три основні елементи, коли Національна поліція може використовувати результати аналізу:

– виявлення територій з найбільш високою концентрацією злочинів;

– визначення найбільш доцільних і ефективних превентивних заходів;

– передбачення можливих видів злочинних проявів та планування превентивної стратегії.

Специфічний стратегічний аналіз: є базисним документом, який використовується менеджментом поліції в його діяльності і дає уявлення: про загально-кримінальну ситуацію в регіоні (районі, області), конкретні види зареєстрованих злочинів, їх кількість та ступінь суспільної небезпеки, найбільш проблемні райони місцевості, гіпотетичні і можливі причинні зв'язки, пріоритетні напрямки діяльності поліції, бюджетні і людські ресурси, стратегію і поставлені завдання.

Визначення пріоритетних напрямків: менеджменту поліції необхідно сфокусувати зусилля територіального підрозділу поліції щодо підвищення безпеки суспільства та специфічних проблемах району (місцевості), а не на всіх напрямках всеосяжного стратегічного аналізу одночасно. Це пов'язано, як правило, лімітованістю бюджету і обмеженістю кількості виконавців.

Планування та впровадження ініціатив: на основі специфічного стратегічного аналізу, проведеного після визначення пріоритетних напрямків, готується конкретний план дій, в якому зазначаються: внутрішні і залучені ресурси, конкретний опис проблем, мети, прийняті заходи, відповідальні за виконання, час на виконання заходів, оцінка ефективності виконання заходів. З метою досягнення найкращих результатів бажано використовувати комбінацію короткострокових і довгострокових заходів.

Таким чином, суть проблемно-орієнтованої діяльності поліції, при постійному зміцненні довіри громадян, полягає в її ефективності, а позитивний результат залежить від здатності місцевої влади та поліції організувати свої ресурси так, щоб максимально знизити рівень злочинності і підвищити безпеку суспільства.

Список використаної літератури:

1. Braga A.A. Problem-Oriented Policing. In: Bruinsma G., Weisburd D. (eds) Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice. 2014. Springer, New York. URL: https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5690-2
2. Goldstein, Herman. On problem-oriented policing: the Stockholm lecture. Crime Science. 2018. № 7. URL: https://doi.org/10.1186/s40163-018-0087-3.

Ключові слова: поліцейська діяльність, ефективність поліції, рівень довіри, стратегічний аналіз.

Ключевые слова: полицейская деятельность, эффективность полиции, уровень доверия, стратегический анализ.

Key words: police activity, police effectiveness, confidence level, strategic analysis.

ХРАПЕНКО ОЛЕНА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури,
кандидат юридичних наук, доцент

СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ КАРАНТИНУ

Боротьба з пандемією коронавірусної хвороби змінила життя всього світу, в тому числі і України. Нові правила та обмеження розповсюдились і на судову систему України.

16 березня 2020 року Голова Ради суддів України звернувся до всіх судових установ України з вимогою встановити особливий режим роботи судів [3].

У зв'язку з цим судочинство почало переформовуватись на «новий лад». Особам на вході до суду міряють температуру, а також суди мають право обмежити доступ до судового засідання. На офіційних сайтах майже всіх судів розмішена інформація і навіть прохання до сторін уникати відвідування засідань, а документинадсилати поштою (електронною поштою) ,використовуватисистему «Електронний суд» (за можливістю).

Тому вже вбачається така проблема як, відсутність єдиного підходу до графіка роботи судів, томущо кожен суд запроваджує власні заходи і правила , щодо відправлення правосуддя. В деяких судах взагалі зупинено розгляд справ у відкритих судових засіданнях.

Верховна Рада прийняла 30 березня 2020 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [1]. Зміни торкнулись організації роботи суду і особливостей розгляду справ в умовах запровадження карантинних заходів.

Верховний суд роз'яснив якісаме зміни чекають судочинство України. Процесуальні кодекси України (КАС, ГПК, ЦПК) були доповнені положеннями про особливості розгляду справ в умовах запровадження карантинних заходів, які стосуються таких питань [4]:

1. На час карантину особи мають правобрати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, поза межами суду використовуючивласні технічні засоби. Одним з елементів «електронного правосуддя»є застосування систем відеоконференцзв'язку, які надають учасникам процесу можливість дистанційної участі при розгляді справи [4]. На практиці , до даного «елементу правосуддя» звертались не так часто , як цього потребує ситуація сьогодні. І навіть при невеликому навантаженні система давала збій. Очевидним є необхідність розробки надійної платформидля можливості якісного проведення судових справ (на зразок платформи ZOOM). Але без двох «вагомих недоліків» які ми вже відчули при користуванні Zoom. Це обмеження часу конференції (40 безкоштовних хвилин) та відсутність впевненості у захисті інформації, яка необхідна для якісного відправлення правосуддя.

2. Для того щоб особа мала можливість підтвердити, що це дійсно вона, слід буде накластиелектроннийпідпис (якщо він є) або підтвердити свою особистістьвідповідно до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [4]. Це положення є зрозумілим тому що прискорює ідентифікацію особистості.

3. Процесуальні строки мають бутипродовженіна час дії карантину (КАС, ГПК, ЦПК). Період часу, який був встановлений судом у своєму рішенні, не може бути меншим ніж строк карантину, пов'язаного із запобіганням поширенню COVID-19 (КАС, ГПК) [4].

4. Кримінальне провадження має свої особливості. Перехідні положення КПК України доповнено пунктом 20-5, відповідно до якого тимчасово, встановлено, що розгляд питань, які віднесено до повноважень слідчого судді (крім розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій і скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора під час досудового розслідування), та окремих питань під час судового провадження здійснюється з урахуванням особливостей, визначених цим пунктом. Верховний суд зазначає ,щоу разі неможливості визначити слідчого суддю у відповідному суді (крім Вищого антикорупційного суду) місцевий суд вносить вмотивоване подання про передачу клопотання, яке має розглядатися слідчим суддею, для розгляду до іншого суду в межах юрисдикції одного суду апеляційної інстанції або до суду в межах юрисдикції різних апеляційних судів) [4].

Анна Боряк, адвокат та засновник компанії «Боряк і партнери», зазначила ,що більшість адвокатів, які практикують у кримінальному процесі, вже зіткнулися з проблемами участі у судових засіданнях у карантинному режимі. Однак обмежувальні заходи не можуть створювати проблеми для реалізації права на захист [2].

Незважаючи на висвітлені негаразди судочинство України намагається не відставати від іноземних колег.

Наприклад, Велика Британія вже не перший рік активно використовує длярозгляду справ такі програми як Skype та BT MeetMe.

В США та Румунії вже відбулись перші судові слухання за допомогою ZOOM таYouTube.

До речі, в Україні, Ухвалою Дніпропетровського окружного суду було заначено можливість використання платформи ZOOM для здійснення судочинства.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) // Закон України від 30.03.2020 № 540-IX // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20
2. Боряк А., адвокат та засновник компанії «Боряк і партнери» // Захист професійних прав адвоката у період карантину// / [Електронний ресурс] –

Режим доступу: https://www.facebook.com/1711838905562530/posts/3092333307513076/?d=n\
3. Карантинне судочинство// Юридична Газета Online // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/karantinne-sudochinstvo.html
4. Процесуальні кодекси доповнені положеннями щодо особливостей розгляду справ в умовах запровадження карантинних заходів // [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://court.gov.ua/press/news/920242/

Ключові слова: коронавірусна хвороба, карантинні заходи, судочинство України, особливий режим роботи судів, система відеоконференцзв'язку, електроне судочинство.
Ключевые слова: коронавирусная болезнь, карантинные мероприятия, судопроизводство Украины, особый режим работы судов, система видеоконференцсвязи, электронное судопроизводство.
Key words: coronavirus disease, quarantine measures, judicial proceedings in Ukraine, special mode of operation of courts, video conferencing system, electronic court proceedings.

НЕСТЕРЧУК ЛІЛІЯ ПЕТРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

КАДРОВЕ УКОМПЛЕКТУВАННЯ СУДУ – СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ

У наукових колах, які досліджують з теоретичних й історико-публічних позицій судове право, майже завжди, виникають побоювання відносно подальшого розвитку подій щодо укомплектування українських судів й судових установ кадрами тим більше саме тими, хто забезпечує усю технічну роботу суду задля того, щоб правосуддя у судовому процесі було здійснено на підставі законодавства, справедливості і всього комплексу, що визначається в українському правовому полі як верховенство права.

Такої думки дотримується, наприклад, І. В. Міхеєва, яка вважає найважливішим фактором, що впливає на ефективність здійснення правосуддя, є оптимальна система адміністративного управління, організаційно-правового та ресурсного забезпечення діяльності судів, ефективне використання кадрів, фінансово-господарських та інших їхніх ресурсів [1, с. 427]. Дійсно однією з найактуальніших проблем розбудови правової демократичної держави в Україні є створення та забезпечення ефективного функціонування незалежної системи органів судової влади, головним завданням якої є захист прав і свобод особистості. Реалізація судами завдань щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави вимагає належного правового та організаційного забезпечення їх діяльності.

Отже, створення сприятливих умов задля здійснення судової діяльності і здійснення правосуддя судами стає можливим у разі вирішення одного з напрямів організаційного забезпечення судів – необхідного і розумного кадрового укомплектування цих органів. Для працівників суду це є можливістю максимально зосереджуватись на ефективному виконанні поставлених перед ними завдань та можливістю здійснення своїх професійних обов'язків.

У межах цього тезисного обсягу необхідно виокремити саме ті напрями, що мають бути проаналізовані, логічно викладені та надано висновки. Тому, ми визначаємо, що головну роль щодо управління судом на сучасному етапі розвитку судоустрійної частини судової влади покладено на голову суду та його заступника.

Відповідно до ст.155 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2] (далі – Закон) організаційне забезпечення роботи суду здійснює його апарат, який очолює керівник апарату й затверджує положення про апарат суду, що утворено на підставі Типового положення про апарат суду, затвердженого Державною судовою адміністрацією України (далі – ДСА) за погодженням із Вищою радою правосуддя.

Саме керівнику апарату суду та інших працівників технічно-допоміжного складу буде присвячена цянаукова праця.

Згідно нормам діючого Закону України «Про судоустрій і статус суддів» керівника апарату місцевого суду, його заступника призначає за погодженням голови відповідного суду на посаду та звільняє з посади начальник відповідного територіального управління Державної судової адміністрації України, а керівників апаратів апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду, Верховного Суду, їх заступників призначає за погодженням голови відповідного суду на посаду та звільняє з посади Голова Державної судової адміністрації України.

Примітним також є той факт, що після набрання сили повноважень керівника апарату суду, останній особисто відповідає за з належне здійснення всіх напрямів організаційного забезпечення суду, суддів та судового процесу, функціонування Єдиної судової інформаційної (автоматизованої) системи. Керівник апарату суду є підзвітним зборам судів, якоргану суддівського самоврядування і інформує збори суддів про свою діяльність.

У разі, коли збори суддів можуть висловити недовіру керівнику апарату суду, тоді, як правило, наслідком недовіри виступає звільнення його з посади органом, що призначав на посаду, якщо інше не буде встановлено судом.

Керівник суду наділений певними повноваженнями: «…призначає на посаду та звільняє з посади працівників апарату суду, застосовує до них заохочення та накладає дисциплінарні стягнення. Добір працівників апарату суду здійснюється на конкурсній основі, крім випадків переведення державних службовців відповідно до законодавства про державну службу» [2]. Отже, ми бачимо, що посада керівника апарату суду дуже значуща, тому має значення, які вимоги висуваються до кандидата на цю посаду. Він керує й управляє посадовими особами, а саме кадрами, які працюють, як технічно-допоміжні особи.

Не є секретом той факт, що Законом визначені тільки загальні підстави та вимоги щодо порядку призначення керівника апарату суду, а процедура формування кадрів апарату суду майже не врегульована. Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та Законом України «Про державну службу» [3] закріплено тількизагальні вимоги до державної служби в апараті суду, загальні засади правового статусу керівника апарату суду та загальні риси можливої структури апарату суду. Також Законом не врегульовано порядок та правила відбору працівників апарату суду, вимоги до кандидатів на посади в апараті, потрібний рівень їх кваліфікації та багато інших важливих питань.

Такі положення Закону не є достатньо організаційно-дієвими, тому що окрім призначення та звільнення працівників апарату суду керівнику належать така кадрова робота, як здійснення заходів щодо орієнтації та адаптації співробітників, що співвідноситься з такою наукою як психологія. Керівник, виявляється, має володіти навичками психолога. У Національній школі суддів України останнім часом все більше приділяють увагу цим питанням і здобуванню цих навичок, працюючи у судах.

Робота керівника апарату суду вимагає постійного спілкування з людьми. Керівник виважено заохочує робітників і має добре подумати перш, ніж призначити дисциплінарне стягнення співробітнику апарату суду. До його повноважень належить організація роботи з формування кадрового резерву. Ця діяльність є дуже специфічною і пов'язана зі складовою цього процесу, а саме організацією щорічного оцінювання та атестації робітників суду, а також питання підвищення кваліфікації працівників. Останні роки керівникам апарату суду належать такі повноваження як організація практики для студентів закладів вищої освіти, а також організація аудиторій-студій у судах для проведення занять студентів і слухачів закладів вищої освіти України у цих навчальних аудиторіях суду, де є можливість бути присутніми у залах судового засідання при розгляді справ.

Отже, останнім часом керівники і інші робітники апарату суду можуть проходити навчання у Національній школі суду України (далі – НШСУ) й у філіалах, що працюють у обласних центрах НШСУ. Такий центр працює і в м. Одеса. У центрах використовують типову програму навчання і особисту. Цікавими є напрями підготовки керівників суду, де є психологія діяльності працівника апарату суду; психологічні та суспільні фактори, їх вплив на здійснення судочинства в судах; запобігання ефекту професійного вигорання; психологічні і методологічні основи уникнення (подолання) конфліктних ситуацій в колективі апарату суду; бар'єри у спілкуванні; техніки безконфліктної взаємодії працівників, розвиток навичок управління колективом та делегування повноважень; вирішення та попередження конфліктів в спілкуванні між працівниками суду, між працівниками суду та відвідувачами суду; психологічні особливості спільної діяльності; психологічні прийоми при спілкуванні з агресивно налаштованими відвідувачами суду; особливості професійної невербальної поведінки, фізіогноміка; покращення навичок комунікації у роботі з людьми з особливими потребами;

ключові прийоми спілкування у критичних ситуаціях; особливості облаштування комфортних зон для відвідувачів та створення належних умов праці для працівників суду.

Необхідно, щоб питання про призначення запропонованогокандидата на посаду керівника апарату суду обговорювалось на засіданні зборів суду у присутності цієї особи. Збори суддів мають постановити рішення з резолюцією про можливість або не можливість кандидата обіймати вакантну посаду керівника апарату суду. І рекомендувати перед прийняттям остаточного рішення Державною судовою адміністрацією про призначення особи на посаду керівника апарату суду надати можливість проходження кваліфікаційного слухання у НШСУ. Про засвоєння підготовчого курсу керівника апарату суду має бути сформовано детальний звіт з боку НШСУ про проходження претендентом навчання. І тільки після обговорення звіту на зборах суду кандидатура може вважатися погодженою або ні, про що повідомляється ДСА України або Голові ДСА України, які мають прийняти остаточне рішення відносно подальшої долі кандидата.

Список використаної літератури:

1. Михеева И. В. Особенности администрирования и управления в российских судах (сравнительно-правовой аспект) / И. В. Михеева // Пробелы в законодательстве и пути их преодоления: Сб. науч. статей по итогам междунар. науч.-практ. конф. 14-15 сентября 2007 г. – Нижний Новгород: изд-во Нижегор. акад. МВД России, 2008. – С. 426-433.
2. Про судоустрій і статус суддів: від 2 червня 2016 року № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, ст. 545.
3. Про державну службу: від 10 грудня 2015 року № 889-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст. 43.

Ключові слова: кадри, організаційне забезпечення діяльності суду, апарат суду, керівник апарату суду, Національна школа суддів, кадровий резерв, збори суддів.

Ключевые слова: кадры, организационное обеспечение деятельности суда, аппарат суда, руководитель аппарата суда, Национальная школа судей, кадровый резерв, собрание судей.

Key words: frames, organizational support to the court, court apparatus, the head of the apparatus, National School of Juges, personnel reserve, meeting of judges.

ЧОРНИЙ ДЕНИС МИХАЙЛОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури,
заступник начальника відділу нагляду за додержанням законів
органами фіскальної служби прокуратури Одеської області

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРОКУРОРСЬКОГО НАГЛЯДУ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА ДОСУДОВИМ РОЗСЛІДУВАННЯМ

Після прийняття КПК України істотно актуалізувалося питання про те, яку процесуальну функцію виконує прокурор у кримінальному провадженні – нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування чи процесуального керівництва досудовим розслідуванням. На жаль, подальші зміни до Закону України «Про прокуратуру» та Конституції України не сприяли зменшенню гостроти наукової дискусії у цьому питанні. З приводу правової природи процесуального керівництва в літературі висловлювалися різні, інколи навіть діаметрально протилежні точки зору – від повного заперечення процесуального керівництва в зв'язку з його суперечністю змісту нагляду і аж до поглинення нагляду процесуальним керівництвом як таким, що є значно ширшим за своєю суттю.

Істотний внесок у розробку означеної проблеми здійснив М.В. Руденко. Вчений зазначає: «Колишній епізодичний, вибірковий прокурорський нагляд перетворюється на безперервне процесуальне керівництво досудовим розслідуванням. Тепер прокурор не тільки наглядає за законністю, а й організовує процес досудового розслідування, а у подальшому – підтримує державне обвинувачення в суді, за необхідності бере участь на стадіях перегляду судових рішень» [1, с. 161]. Виділяючи процесуальне керівництво як самостійну (додаткову) функцію прокурора у кримінальному провадженні, М.Руденко та В.Півненко наголошують, що таке керівництво, на відміну від прокурорського нагляду, здійснюється виключно стосовно владних суб'єктів (дізнавач, слідчий), які безпосередньо розслідують кримінальне правопорушення, і спрямоване лише на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінального правопорушення [2].

Відповідні ідеї щодо здійснення прокурором процесуального керівництва як допоміжної, але самостійної відносно нагляду функції прокуратури, висловлено й В.М. Юрчишиним [3]

Натомість О.М. Толочко та М.В. Чорноусько є прихильниками протилежного підходу, що не передбачає виділення процесуального керівництва окремою функцією прокуратури. Перший із них обстоює ідею, згідно з якою положення щодо процесуального керівництва досудовим розслідуванням не вказує на якусь нову функцію прокуратури, а дає узагальнену назву процесуальної форми реалізації конституційної функції нагляду за додержанням законів органами, які проводять

дізнання та досудове слідство [4]. Своєю чергою, М.В. Чорноусько робить висновок про самодостатність процесуального керівництва в межах прокурорського нагляду за додержанням законів органами, які проводять досудове слідство, і відсутність передумов для позиціонування його як окремої функції прокуратури [5].

Іманентною ознакою процесуального керівництва як форми реалізації однієї із функцій прокуратури є обов'язковість її виконання протягом всього процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень від його початку до закінчення. Так, незважаючи на те, що участь прокурора в суді є обов'язковою (ч. 3 ст. 36 КПК України), прокурор може відмовитися від підтримання державного обвинувачення, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується (ст. 340 КПК України).

На противагу зазначеному, відмовитися від здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокурор не вправі, за винятком існування певних особистих обставин – заінтересованість в результатах кримінального провадження в зв'язку з чим він зобов'язаний заявити самовідвід на підставі ч. 1 ст. 80 КПК України чи неможливість виконання прокурором обов'язків за станом здоров'я відповідно до ч. 3 ст. 37 КПК України, що обумовлює необхідність його заміни на іншого процесуального керівника.

Істотною особливістю процесуального керівництва досудовим розслідуванням як форми прокурорського нагляду є його безперервність. Однією із ключових законодавчих гарантій вказаного положення є закріплення в ч. 2 ст. 37 КПК України принципу незмінності прокурора, згідно з яким прокурор здійснює повноваження прокурора у кримінальному провадженні з його початку до завершення. Заміна прокурора (групи прокурорів) у конкретному кримінальному провадженні можлива лише у виключних випадках і потребує прийняття керівником відповідного органу прокуратури окремого процесуального рішення у формі постанови. Натомість призначення на посаду керівника окружної прокуратури іншої особи, ніж та, що визначила прокурора (групу прокурорів) у конкретному кримінальному провадженні, не позбавляє такого керівника можливості за наявності передбачених законом підстав замінити процесуального керівника.

Безперервність процесуального керівництва також полягає в тому, що прокурор вправі в будь-який час і за власною ініціативою використовувати надані йому повноваження. На противагу цьому керівники органу прокуратури та прокурори вищого рівня здійснюють нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування в конкретно визначених КПК України випадках, тобто не постійно, а епізодично.

Одним із аспектів, що вирізняє процесуальне керівництво як форму прокурорського нагляду є мета, на досягнення якої спрямована така діяльність. Так, метою прокурорського нагляду є забезпечення законності під час досудового розслідування, виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України. Своєю чергою, під метою процесуального керівництва слід розуміти забезпечення ефективності

досудового розслідування конкретного кримінального правопорушення, тобто його швидке, повне та неупереджене розслідування. Задля досягнення означеної мети процесуальним керівникам надано широкий спектр повноважень на стадії досудового розслідування, що мають владно-розпорядчий характер.

Особливістю процесуального керівництва досудовим розслідуванням як форми прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування є можливість його колегіального здійснення на противагу завжди особистому (персоналізованому) прокурорському нагляду. Згідно з положеннями ч. 1 ст. 37 КПК України у разі необхідності керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів. Звернемо увагу на те, що в Законі не передбачено повноваження старшого групи прокурорів, однакна підзаконному рівні закріплено, що у разі здійснення повноважень у складі групи прокурорів перед вчиненням процесуальних дій та прийняттям процесуальних рішень процесуальний керівник узгоджує їх зі старшим прокурором групи, рішення якого є остаточним [6].

Таким чином, процесуальне керівництво не слід розглядати окремою чи додатковою функцією прокуратури, а лише як форму (метод або спосіб) здійснення прокурорського нагляду. В той час як прокурорський нагляд здійснюється на загальному рівні, тобто щодо додержання законів у діяльності усіх органів досудового розслідування, процесуальне керівництво реалізується в межах конкретного кримінального провадження. Специфіка процесуального керівництва обумовлена ще й тим, що воно здійснюється виключно конкретно визначеним у порядку статті 37 КПК України прокурором (групою прокурорів).

Список використаної літератури:

1. Руденко М.В. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням як нова функція прокуратури України: поняття, зміст і структура. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 160-168.
2. Руденко М.В., Півненко В.П. Про сутність прокурорського процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 277–283.
3. Юрчишин В.М. *Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці*: монографія. Чернівці: Вид. дім «Родовід», 2013. 308 с.
4. Толочко О.М. Правова природа процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2012. № 2. С. 60–64.
5. Чорноуська М.В. Правова природа прокурорського нагляду у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 71. С. 461–474.
6. Порядок організації діяльності прокурорів і слідчих органів прокуратури у кримінальному провадженні: затверджено наказом Генеральної про-

куратури України від 28 березня 2019 року № 51. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0363-19

Ключові слова: прокурор, прокурорський нагляд, процесуальне керівництво, повноваження, досудове розслідування.
Ключевые слова: прокурор, прокурорский надзор, процессуальное руководство, полномочия, досудебное расследование.
Key words: prosecutor, prosecutorial supervision, procedural guidance, powers, pre-trial investigation.

РЕЗЦОВА НАТАЛІЯ СЕРГІЇВНА

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ України, викладач кафедри кримінального процесу

АКТУАЛЬНІСТЬ СУДУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

Інститут присяжних – це форма здійснення народовладдя. Це означає, що народ має право брати участь в державному управлінні, у тому числі чинити правосуддя, що апріорі означає існування механізму взаємодії судової влади і суспільства через інститут суду присяжних.

У вітчизняному доктринальному просторі це питання аналізується врізних наукових роботах. Проте, цей правовий інститут малодосліджений, внаслідок чого виникає безліч проблемних питань і суперечок з приводу його теоретичних положень і практики застосування серед учених і працівників судових, правоохоронних органів і адвокатури. Крім того, законодавчо закріплена форма функціонування суду присяжних, на наш погляд, не виконує поставлених завдань здійснення правосуддя, якого чекає суспільство.

Так, згідно ст. 1 Конституції «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [1]. Пріоритетним принципом правової держави є твердження і забезпечення прав і свобод людини. В зв'язку з цим діяльність правових інститутів по забезпеченню можливості кожного громадянина брати безпосередню участь в державному управлінні є актуальним питанням. Суд присяжних – це один з інститутів судової системи і усієї системи органів державної влади, що утілює принцип безпосередньої участі народу в здійсненні правосуддя.

Зв'язок прав людини і суду присяжних відбиває переваги судочинства в такій формі в порівнянні з традиційним порядком ведення кримінального провадження, а також відбиває гуманістичний і правозахисний характер цієї форми судочинства.

Також можна стверджувати, що і у звичайної людини є право судити, на що, зокрема, вказують положення статті 5 ч. 1 Конституції України відповідно до якої «єдиним джерелом влади в Україні є народ», отже і судової теж. Незважаючи на те, що про це прямо не вказано у даній статті: «Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної

влади та органи місцевого самоврядування». Виходячи з тексту статі є достатньо підстав вважати, що участь суду присяжних в процесі здійснення правосуддя виступає як форма безпосереднього здійснення народовладдя.

Отже, участь представників народу в здійсненні правосуддя слід визнати як одну з форм народовладдя. Присяжні є «честю і совістю суспільства» і судові рішення, прийняті з їх участю вважатимуться співтовариством найбільш правомірними і справедливими. До такої системи правосуддя буде непохитна довіра від громадськості.

Дане положення нечіткої регламентації з часом виправлено шляхом внесення змін до Конституції України через включення до ст. 124 ч. 4: «Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних» [2]. Таким чином, введення на процесуальному рівні інституту присяжних є шляхом до позбавлення правосуддя від корупції і адміністративного тиску.

При цьому присяжні засідателі не повинні знати закон, оскільки для цього є професійні судді. Вони повинні визначити достатність доказів для того, щоб встановити, чи вчинив підсудний те діяння, яке йому інкримінується, і якщо так, то чи являється це діяння суспільно небезпечним, чи ні. Правові та організаційні аспекти професійної діяльності присяжних врегульовані окремою главою 3 Закону України «Про судоустрій» [3].

Проте як на практиці, так і у правовому забезпеченні, існує багато невирішених питань та недоліків функціонування цього інституту, зокрема встановлені певні обмеження:

– присяжні беруть участь лише у кримінальних справах, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі;

– тільки на рівні суду першої інстанції;

– за клопотанням обвинуваченого (одного із обвинувачених у кримінальних провадження стосовно кількох обвинувачених).

Серед професійних суддів крім того панує думка, що суд присяжних малопродуктивний, надзвичайно складний і громіздкий, вимагає великих фінансових витрат з державного бюджету [4]. Причина полягає в тому, що існуючий в кримінально-процесуальному законодавстві інститут присяжних, незважаючи на конституційні положення, фактично грає «пасивну роль» і нездібний до ухвалення самостійних рішень. Присяжні, не будучи фахівцями права, орієнтуються на думку професійних суддів, які беруть участь у складі суду. Крім того, доповідачем у справі є професійний суддя, який вирішує всі питання разом із присяжними, що ставить під сумнів незалежність дій та свободу прийняття рішень присяжних в нарадчій кімнаті.

Отже, для вітчизняного правосуддя найбільш прийнятною є модель інституту присяжних, згідно якої головне завдання представників народу– надати оцінку в дорадчій кімнаті досліджуваним безпосередньо в судовому засіданні доказам без участі представника держави – професійного судді і винести вердикт відносно винності обвинуваченого.

В цілому роль і місце народного представництва в здійсненні правосуддя залежить від концептуального аналізу суті влади в доктрині

розділення влади, зокрема визначення її джерела – держави або народу. Відповідно, якщо вважати джерелом влади народ, то народне представництво – її закономірне вираження, зокрема і в правосудді.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 р.: станом на 04.04.2020 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 1-рп/2016. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.
2. Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2.06.2016 р. № 1401-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2.06 2016 р. № 14021-VIII. URL.: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19.
4. Санакоев. К. Провадження у суді присяжних / Наука онлайн: Міжнародний електронний науковий журнал. 2018. № 5. URL.: https://nauka-online.com/ua/publications/yurisprudentsiya/2018/5/proizvodstvo-v-sude-prisyazhnyh/.

Ключові слова: судова влада, кримінальний процес, кримінальне провадження, правосуддя, суд присяжних, присяжні.

Ключевые слова: судебная власть, уголовный процесс, уголовное производство, правосудие, суд присяжных, присяжные.

Key words: judiciary, criminal process, criminal proceedings, justice, jury trial, jury.

ВЛАДИШЕВСЬКА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

СТАЖУВАННЯ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА НАБУТТЯ СТАТУСУ АДВОКАТА

Адвокатура є тією правозахисною інституцією, яка відіграє ключову роль у реалізації права кожної особи на отримання якісної, професійно, правничої допомоги. Адвокати не зможе ефективно надавати консультації, представляти інтереси клієнта та виступати в якості захисника без проходження спеціальної підготовки,необхідної для отримання такого високого статусу.

Однією із обов'язкових умов для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні є проходження претендентом в адвокати стажування. Інститут стажування детально регламентований у ст. 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність та Положенні про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю. Доцільність та обов'язковість такої стадії набуття статусу адвоката

підтримується представниками наукової спільноти та практикуючими адвокатами. Так, Н.М. Бакаянова розглядає стажування, як «наставництво та передачу досвіду, розуміння стажистом етичного підґрунтя професії, традицій та принципів адвокатури» [1, с. 268]. І.І. Задоя також розділяє позицію законодавця та відзначає, що «закріплення на законодавчому рівні інституту стажування є цілком виправданим, оскільки наявність в особи стажу в галузі права не завжди свідчить про наявність у неї практичних навичок, необхідних для здійснення адвокатської діяльності та її готовність самостійно здійснювати адвокатську діяльність [2, с. 121].

Якщо проаналізувати вказані нормативно-правові акти, які регулюють порядок проходження стажування в Україні, слід виокремити декілька ключових моментів: стажування є обов'язковим (звільняються тільки особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки); для допуску до стажування необхідно попередньо скласти кваліфікаційний іспит та отримати свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту; термін проходження стажування – 6 місяців; стажування здійснюється у вільний від основної роботи претендента в адвокати час; є платним; має на меті формування і закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, отриманих у результаті теоретичної підготовки особи, яка одержала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, щодо її готовності самостійно здійснювати адвокатську діяльність з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Досить цікавим у даному контексті є дослідження практики набуття статусу адвоката у тих країнах пострадянського простору, де стадії проходження стажування претендента в адвокати є обов'язковою для отримання права на заняття адвокатською діяльністю. Перш за все, слід відзначити, що у цих країнах стажування передує складення претендентом в адвокати кваліфікаційного іспиту, що є цілком обґрунтованим: під час стажування особа отримує професійні навички, поглиблює свої теоретичні знання, вивчає правила адвокатської етики під керівництвом досвідченого адвоката-керівника стажування і в якості підтвердження готовності до заняття адвокатською діяльністю самостійно складає кваліфікаційний іспит.

Так, у Молдові можна виділити 5 стадій проходження стажування особою, яка бажає отримати статус адвоката: допуск до складення іспиту з допуску до стажування; проходження іспиту з допуску до проходження стажування; допуск до професійного стажування; проходження професійного стажування; отримання документу, який підтверджує факт успішного прохолодження претендентом в адвокати стажування. Стажування триває 12 місяців під керівництвом адвоката-наставниката є платним.

У Республіці Білорусь проходження стажування – від шести місяців до одного року (для претендентів в адвокати, які не мають трирічного стажу роботи за спеціальністю). Претенденти, які мають стаж роботи за фахом не менше трьох років,(в тому числі в якості помічника адвоката) до складання кваліфікаційного іспиту також повинні пройти стажу-

вання за направленням територіальної колегії адвокатів, але терміном від трьох до шести місяців. Процес проходження стажування умовно можливо поділити на три основні стадії: подання заяви про прийняття на стажування; проходження стажування; отримання документу, який підтверджує факт успішного проходження стажування та дає право на складення кваліфікаційного іспиту задля отримання статусу адвоката.

У Республіці Казахстан стажування також є обов'язковою стадією набуття статусу адвоката(але є певна категорія осіб, яка звільняється від стажування). Термін стажування, який триває від шести місяців до одного року зараховується до стажу роботи за юридичною спеціальністю. Стажування здійснюється також на платній основі – оплата за кожен місяць стажування встановлюється в розмірі, який не перевищує десятикратного місячного розрахункового показника.

У Республіці Узбекистан для набуття статусу адвоката потрібно пройти стажування, яке триває від 3 місяців до 2 років. Але, перед допуском до стажування претендент в обов'язковому порядку повинен пройти співбесіду в адвокатському формуванні з метою з'ясування причин, які спонукали його подати заяву про зарахування стажистом та встановлення загального рівня теоретичної підготовки. Слід звернути увагу на те, що адвокатське об'єднання, в якому стажист проходить стажування, є основним місцем роботи стажиста, а робота стажиста за сумісництвом забороняється. Вимога узбецького законодавця в частині заборони роботи стажиста адвоката за сумісництвом цілком виправдовує себе, оскільки стажист тільки так може успішно оволодіти професійними знаннями і навичками у всіх напрямках адвокатської діяльності, при цьому не відволікаючись на іншу роботу за сумісництвом. Після успішного проходження стажування видається рекомендація про допуск стажиста до складення кваліфікаційного іспиту.

Вище зазначене дає підстави стверджувати, що стажування повинно бути обов'язковою умовою набуття статусу адвоката, оскільки саме під час проходження стажування претендент в адвокати має змогу віч-на-віч зустрітися із майбутньою професією, перейняти досвід адвоката-наставника та набути всіх практичних навичок, необхідних для самостійної роботи в статусі адвоката.

Список використаної літератури:

1. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. … д-ра юрид. наук ; 12.00.10 / Бакаянова Нана Мезенівна. – Одеса, 2017. – 395 с.
2. Задоя І.І. Проходження стажування особою для набуття права на заняття адвокатською діяльністю. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2014. Вип. 10. С. 119-122.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, стажування, набуття статусу адвоката.

Ключевые слова: адвокатура, адвокатская деятельность, стажировка, приобретение статуса адвоката, органы адвокатского самоуправления.

Key words: : lawyer, lawyer activity, acquisition of status of lawyer, lawyer internship.

КОЗЛОВ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, адвокат, заступник голови Ради адвокатів Одеської області,
голова Комітету захисту професійних прав адвокатів та реалізації гарантій
адвокатської діяльності Ради адвокатів Одеської області

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

З моменту проголошення незалежності України був закладений міцний фундамент розбудовивітчизняної адвокатури як незалежної інституції, оскільки із самого початку були визначені основні питання організації і функціонування адвокатури, які в подальшому були суттєво розвинуті в нині чинному Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 року. Безумовно важливою рисою національного законодавства про адвокатуру та адвокатську діяльність є визначення не лише прав та чітке окреслення обов'язків адвокатів, але й закріплення гарантій адвокатської діяльності, оскільки фактичне забезпечення реалізації прав адвоката з надання професійної правничої допомоги досягається, насамперед, створенням необхідних для цього умов, доповнених спеціальними юридичними засобами, особливе місце серед яких займають гарантії діяльності адвокатів.

Наприкінці 2019 – початку 2020 року весь світ опинився у принципово нових умовах існування, стикнувшись із глобальною проблемою пандемії коронавірусу COVID-19, у зв'язку з чим на порядку денному постало питання щодо необхідності вирішення таких проблем, по які раніше не йшлося.

Зокрема, одним з таких аспектів стало запровадження безпрецедентних заходів, які пов'язані із обмеженням реалізації окремих прав громадян, наприклад, свобода вільного пересування. Справа в тому, що вітчизняне законодавство було розроблене до т.зв. «звичайних» умов застосування, а потреба негайного загального обмеження прав громадян (крім умов запровадження надзвичайного стану) або не розглядалася, або відкидалася, як недемократична. Водночас 11 березня 2020 року Кабінетом Міністрів України була прийнята постанова № 211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2», якою було заборонено, наприклад, відвідування парків, скверів, зон відпочинку, лісопаркових та прибережних зон, крім вигулу домашніх тварин однією особою та в разі службової необхідності, відвідування спортивних та дитячих майданчиків тощо. Вказаною Постановою також було запроваджено Порядок проведення обов'язкової госпіталізації осіб, які здійснюють перетин державного кордону, до обсерваторів (ізоляторів).

Безумовно, що запроваджені заходи суттєво вплинули й на діяльність адвокатів з надання професійної правничої допомоги та є певним чином обмеження реалізації гарантій адвокатської діяльності.

Зокрема, пунктом 1 частини 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлюється, що, окрім іншого, «забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності».

Насамперед, певне занепокоєння викликає положення частини 1 статті 32 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 року, відповідно до якої «Обмеженням підлягають ті види господарської та іншої діяльності, що можуть сприяти поширенню інфекційних хвороб», оскільки тут цілком можливе розширене тлумачення, що дозволяє віднести сюди й діяльність адвокатів, адвокатських об'єднань.

Іншим проблемою реалізації гарантій адвокатської діяльності стали випадки, коли адміністрація місць обсервації відмовлялася пропустити адвокатів до клієнтів, які звернулися за професійною правничою допомогою, перебуваючи в такому закладі. Саме така ситуація, наприклад, мала місце у санаторії «Україна», що у Ворзелі під Києвом. Своє рішення В.Янишевська, член правління ПАТ «Укрпрофоздоровниця», якій і належить санаторій «Україна», обґрунтувала наступним: «Пропускати ми можемо лише швидкі. Адвокат міг пройти лише, якщо погодився б на проходження обсервації впродовж двох тижнів і сплатив за проживання» [1].

За таких умов виникає двояка ситуація: з одного боку такі заходи є певною мірою виправдані, оскільки мають на меті попередження поширенню небезпечної інфекційної хвороби, проте з іншого – діє стаття 59 Конституції України, за якою кожен має право на професійну правничу допомогу.

Погоджуючись із ситуацією, коли адвокату перешкоджають у спілкуванні з клієнтом, хоч це може бути й виправдано високою метою забезпечення запобігання поширенню хвороби, в майбутньому адвокатське співтовариство не застраховане від розширення кола можливих ситуацій унеможливлення доступу до клієнта, наприклад, запровадженням карантинних заходів у місцях тримання засуджених або місцях утримуванні осіб, затриманих у порядку статті 208 КПК України, коли потреба в отриманні професійної правничої допомоги клієнтом є нагальною.

У зв'язку з цим виникає потреба розроблення механізму реалізації гарантій адвокатської діяльності щодо безперешкодного надання правничої допомоги та отримання такої допомоги клієнтом за надзвичайної ситуації, варіанти чого повинні розроблятися за участі представників адвокатського співтовариства та відповідних органів держави. У будь-якому випадку, обмежувальні заходи, які запроваджуються в державі з тих чи інших причин за надзвичайної ситуації, повинні мати набагато більше суспільної користі порівняно з тими негативними наслідками, які вони викликають.

З цього приводу цілком слід підтримати точку зору В.Криворот та А.Мартиненко, що «реакція держави під час надзвичайної ситуації повинна бути заснована на фактичних даних, а не зумовлюватися політичним тиском або потребою щось робити. Має бути чітке наукове і медичне обґрунтування екстрених заходів. Не менш важливою є потреба у використанні саме законодавства для досягнення кінцевої мети. Потрібно довести, що рекомендації, м'які зобов'язання та обмежувальні заходи, не спрацюють і необхідна примусова сила якісного закону» [2].

На наш погляд, погодитися із обмеженнями реалізації гарантій адвокатської діяльності можна лише за умов, коли запровадження таких обмежень є дійсно виправданим, водночас в такому випадку виникає проблема вироблення чітких критеріїв обґрунтування. У цій ситуації доцільно звернутися до т.зв. принципу пропорційності. Як вказує С.П.Погребняк, для правильного застосування принципу пропорційності важливе значення має тест на пропорційність. Він має одну і ту ж основну двоетапну структуру. На першому етапі слід установити, що владними діями виявилося обмежене певне право. На другому етапі влада повинна продемонструвати, що вона переслідувала певну легітимну мету і що обмеження було пропорційне цій меті [3, с. 7].

М.Коет-Емелія та І.Порат зазначили, що тест на пропорційність має включати в себе три критерії: по-перше, засіб, призначений для досягнення мети влади, повинен підходити для досягнення цієї мети (доречність), по-друге, з усіх можливих має бути обрано саме той засіб, який найменшою мірою обмежує право приватної особи (необхідність); по-третє, шкода приватній особі від обмеження її права повинна бути пропорційною користі уряду щодо досягнення поставленої мети (пропорційність у вузькому сенсі) [4, с. 61].

Таким чином, можна зробити висновок, що обмеження реалізації гарантій адвокатської діяльності можуть мати виключно тимчасовий характер та є допустимими лише за умов їх суворої відповідності принципу пропорційності, тобто їх проходження тесту на пропорційність.

Список використаної літератури:

1. Шевченко С. Пристрасті обсервації: що пішло не так у Ворзелі URL: https://www.radiosvoboda.org/a/30552867.html
2. Криворот В., Мартиненко А. Втручання в права людини під час пандемії URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/vtruchannya-v-prava-lyudini-pid-chas-pandemiyi.html
3. Погребняк С. П. Тест на пропорційність. *Юрист України.* 2013. № 2. С. 5-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uy_2013_2_3.
4. Коэн-Элия М., Порат И. Американский метод взвешивания интересов и немецкий тест на пропорциональность: исторические корни. *Сравните-*

льное конституционное обозрение. М.: Институт права и публичной политики. 2011. № 3 (82). С. 59-81

Ключові слова: адвокат, адвокатська діяльність, реалізація гарантій адвокатської діяльності, принцип пропорційності.
Ключевые слова: адвокат, адвокатская деятельность, реализация гарантий адвокатской деятельности, принцип пропорциональности.
Key words: lawyer, advocacy, the implementation of guarantees of advocacy, the principle of proportionality.

КАДЕНКО ОКСАНА ОЛЕГІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів
та адвокатури, член Ради адвокатів України

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕКРЕТАРІАТУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АСОЦІАЦІЇ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Досвід роботи органів державної влади, установ та організацій в Україні свідчить про те, що секретаріати є успішною формою організації їх функціонування. Зокрема, секретаріати є у Конституційному Суді України [1], Кабінеті Міністрів України [2], Вищій раді правосуддя [3], Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [4], кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів [5] тощо.

Розглядаючи Національну асоціацію адвокатів України (далі – НААУ) як єдину професійну організацію, яка об'єднує всіх адвокатів України та представляє адвокатуру у всіх зовнішніх відносинах [6], важко переоцінити роль її секретаріату, який покликаний забезпечитиналежне функціонування вказаної організації.

Не дивлячись на це, секретаріат Національної асоціації адвокатів України (далі – секретаріат НААУ) самостійним об'єктом наукової уваги до цього часу не був, що визначає потребу наукової розробки питань щонайменше його правового статусу.

Більшість науковців розглядають поняття правового статусу через призму прав та обов'язків, які визначають юридичний стан суб'єкта суспільних відносин [7, с.400; 8, с. 203]. Слушною є й думка про те, що саме правовий статус відображає головні особливості органу, його місце в системі інших органів, мету, завдання, функції, повноваження, компетенцію, відповідальність [9, с. 118] та є складною комплексною категорією, що охоплює нормативно закріплений обсяг зазначеного [10, с. 33].

Щодо поняття «секретаріат», то ні наукові джерела, ні законодавство України не дають нам чіткого його визначення [10, с. 186].

Термін «секретаріат» (з лат. secretariatum – контора секретаря) визначають як виборний орган або адміністративний відділ в установі,

організації, на конференції, з'їзді, який здійснює керівництво поточною роботою або виконує організаційно-технічні функції, або як сукупність співробітників такого органу, відділу [11, с. 32-33].

За даними Словника української мови слово «секретаріат» означає відділ якої-небудь установи, організації, що веде поточну роботу організаційно-виконавчого характеру [12].

Секретаріат НААУ має законодавче визначення лише в частині третій статті 56 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», в якій згадується про нього в контексті функцій голови НААУ, який (яка) організовує і забезпечує його функціонування [6].

Цей же закон делегує З'їзду адвокатів України повноваження визначати засади та правила роботи Ради адвокатів України у спосіб прийняття відповідного положення (п. 4 ч. 7 ст. 55, абз.2 ч. 1 ст. 56).

Таке Положення було прийнято Установчим з'їздом адвокатів України 17.12.2012 року і зазнавало змін лише на підставі рішення Позачергового з'їзду адвокатів України 26-27.04.2014 року.

Пунктом 1.17. розділу ІІІ Положення про раду адвокатів України визначено, що голова видає накази, розпорядження, роз'яснення, листи, рекомендації з будь-яких інших питань адвокатури, що не віднесені до виключної компетенції Ради адвокатів України, і є обов'язковими до виконання усіма адвокатами України та адвокатами іноземної держави, які мають намір здійснювати, або здійснюють адвокатську діяльність в Україні [13].

На виконання означеного законодавчого припису про обов'язок організації та забезпечення роботи секретаріату НААУ та у спосіб реалізації нормативного права видавати розпорядження з таких питань, головою НААУ23.12.2013 року було видано розпорядження № 31 «Про організацію та забезпечення роботи секретаріату Національної асоціації адвокатів України (секретаріату Ради адвокатів України)», яке і містить норми єдиного в Україні регуляторного акта, що визначає засади та правила роботи секретаріату НААУ [14].

Вказаним розпорядженням визначено, що секретаріат НААУ (секретаріат Ради адвокатів України) є постійно діючим органом, що забезпечує статутну діяльність НААУ та функції, покладені на Раду адвокатів України (далі – РАУ).

Тобто, окремого органу – секретаріату саме НААУ в Україні не існує; створений головою НААУ, РАУ секретаріат одночасно забезпечує роботу і НААУ, і РАУ – вищого постійно діючого органу адвокатського самоврядування в Україні.

Таке визначення змісту цього виконавчого органу знаходить своє подальше втілення й в завданнях секретаріату НААУ (РАУ), до основних з яких належать організаційне, експертно-аналітичне, правове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення діяльності НААУ, РАУ, Голови НААУ, Голови РАУ, заступників Голови, а також підготовки та проведення з'їздів адвокатів України [14].

Буквальний аналіз змісту наведених завдань дозволяє зробити висновок про те, що організаційно-виконавче призначення секретаріату НААУ не тільки розширене до забезпечення діяльності ще й РАУ, а й до

такої ж діяльності відносно голови та заступників голови РАУ й з'їздів адвокатів України.

І хоча з організаційної та матеріально-технічної точок зору таке фактичне об'єднання секретаріатів різних суб'єктів виправдане та ефективне, науково-доктринально та нормативно така модель, на наш погляд, потребує удосконалення.

З огляду на вищевикладене, ми розглядаємо правовий статус секретаріату НААУ як нормативно визначений обсяг повноважень, функцій, компетенцію, мету, завдання тощо, що дозволяє визначити його юридичний стан як організаційно-виконавчого органу НААУ.

Беручи за основу напрацювання Косткіної Ю.О. щодо виділення ознак секретаріату державного органу [10, с. 187], вважаємо, що секретаріату НААУ притаманні такі ознаки: 1) наявність штату працівників; 2) структурованість; 3) допоміжний, виконавчий та організаційно-технічний характер діяльності; 4) завданням діяльності є створення організаційних умов для належного здійснення повноважень НААУ, супроводження її статутної діяльності на всіх етапах; 5) постійний та систематичний характер діяльності; 6) очолюється керівником.

Пропонуємо під секретаріатом НААУ розуміти постійно діючий виконавчий орган організаційно-забезпечувального характеру, який за допомогою штату визначених працівників та виділеної йому матеріально-технічної бази забезпечує створення належних організаційних та інших умов для належного здійснення повноважень НААУ, супроводження її статутної діяльності, ефективного виконання статутних завдань та цілей.

З урахуванням юридичного та фактичного об'єднання на даний час в одному органі функцій секретаріату НААУ, РАУ (окремих осіб з їх складу) та з'їздів адвокатів України, удосконалення потребує нормативна модель організації та забезпечення його роботи, яке повинно охоплювати визначення критеріїв виділення суб'єктів в системі адвокатського самоврядування, діяльність яких забезпечується секретаріатом, а також пріоритетність та черговість забезпечення діяльності таких суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 року № 2136-VIII // Голос України.2017. № 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19.
2. Про затвердження Положення про секретаріат Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.2009 року № 850 // Офіційний вісник України. 2009№ 61. С. 92. Ст. 2164. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/235022568.
3. Про затвердження Положення про секретаріат Вищої ради правосуддя: рішення Вищої ради правосуддя від 23.03.2017 року № 579/0/15-17. URL: http://www.vru.gov.ua/content/act/579_23.03_.2017_.pdf.
4. Про затвердження Положення про секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: наказ Уповноваженого з прав людини

від 20.06.2012 року № 4/8-12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v04_8715-12.
5. Положення про порядок роботи кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, прийняте всеукраїнською конференцією прокурорів 27.04.2017 року. URL: https://www.kdkp.gov.ua/page/approved-documents.
6. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 року № 5076-VI // Голос України. 2012. № 148-149. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17.
7. Шемшученко Ю.М., Бабкін В.Д. Політичний енциклопедичний словник: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Київ, 1997. 628 с.
8. Оніщенко Н. М., Зайчук О. В. Теорія держави і права: академічний курс:Підручник. Київ. Юрінком Інтер, 2008. 366 с.
9. Мандичев Д. Поняття адміністративно-правового статусу органу виконавчої влади. Право і суспільство. 2010. № 5.
10. Косткіна Ю. О. Правовий статус Вищої ради правосуддя: дис… канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2017. 264 с.
11. Сєрий Д. А. Поняття «апарат» органу державної влади та доцільність його використання у законодавстві України. Юридичний науковий електронний журнал. 2015. № 6. С. 31-34.
12. Словник української мови: в 11 томах. – Т. 9, 1978, стор 113. URL: http://sum.in.ua/p/9/113/1.
13. Положення про раду адвокатів України, затверджене рішенням установчого з'їзду адвокатів України від 17.11.2012 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/2014.04.26-27-pologennya-pro-rau-pazy.pdf.
14. Про організацію та забезпечення роботи секретаріату Національної асоціації адвокатів України (секретаріату Ради адвокатів України): розпорядження голови НААУ, РАУ від 23.12.2013 року № 31. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislations/pologennya/2014.04.26-27-pologennya-pro-rau-pazy.pdf.

Ключові слова: секретаріат, Національна асоціація адвокатів України, Рада адвокатів України, адвокатура.
Ключевые слова: секретариат, Национальная ассоциация адвокатов Украины, Совет адвокатов Украины, адвокатура.
Key words: Secretariat, Ukrainian Bar Association, Bar Council of Ukraine, advocacy.

ПИТОМЕЦЬ АРТЕМ ВАЛЕРІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»
асистент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури, аспірант

ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ АДВОКАТА В ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Права і обов'язки захисника, правовідносини, які виникають в процесі їх реалізації, а також функції, які виконує адвокат, визнача-

ють його процесуальне становище. Правильне з'ясування процесуального положення адвоката на досудовому розслідуванні і його взаємин з клієнтом має велике значення для теорії і практики захисту в кримінальному судочинстві, оскільки від цього значною мірою залежить ефективність участі захисника в процесі.

Процесуальний правовий статус адвоката в досудовому розслідуванні базується на загально-правовому статусі адвоката з урахуванням особливостей, встановлених кримінальними процесуальними нормами. Найчастіше процесуальний правовий статус адвоката характеризують як сукупність передбачених законами, підзаконними нормативними правовими актами і установчими документами прав і обов'язків суб'єкта в сфері державного регулювання, а також відповідальністю суб'єкта [1, с. 40].

Захисник визнається самостійним учасником процесу, який виконує особливу кримінально-процесуальну функцію – захист обвинуваченого від висунутого обвинувачення або ж, більш широко, надання правової допомоги клієнту та охорона його законних інтересів. Перший з цих напрямків виражається головним чином у наданні або виявленні в матеріалах справи доказів та фактичних обставин, які можуть повністю або частково спростувати повідомлення про підозру або хоча би поліпшити становище підзахисного у справі. Другий напрямок – надання правової допомоги клієнту і захист його процесуальних, майнових та інших прав. Причому в обох випадках мова по суті йде про забезпечення законних інтересів підзахисного. Саме для захисту цих інтересів захисник бере участь в досудовому розслідуванні.

Досліджуючи процесуальний статус адвоката на досудовому слідстві, А.М. Бірюкова зауважує, що процесуальний статус адвоката змінюється в конкретній справі залежно від статусу особи, якій надається правова, а отже змінюються його права і обов'язки [2, с. 1].

З точки зору А.М. Бірюкової, статус адвоката доцільно ділити не на правовий і фактичний, а на загально-правовий і кримінально-процесуальний, оскільки правова допомога адвоката у кримінальному процесі не обмежується його процесуальним статусом у справі. Така точка зору має сенс, адже до вступу в справу адвокат, як правило, надає попередню правову допомогу особам, які вважають, що відносно них у правоохоронних органів є підозри у вчиненні злочину.

Цікавою є також точка зору М.П. Некрасової, яка розглядає процесуальний статус адвоката як складність трьох аспектів: правового, психологічного і морального. На її думку, в правовому аспекті адвокат виступає як самостійний учасник процесу. У психологічному і моральному аспектах прослідкується відома залежність адвоката підзахисного від його думок і бажань. Самостійність адвоката зовсім не означає, що адвокат має право визначати ті факти і обставини, які заперечує його підзахисний, що він має право зайняти позицію,

яка знаходиться у різкому протиріччі з показаннями підзахисного щодо фактичних обставин і обставин справи [3, с. 103].

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що поняття «правовий статус адвоката» і «процесуальний статус адвоката в досудовому розслідуванні» співвідносяться як ціле і частина.

Чинним КПК України у нормах ст. 47 визначено тільки обов'язки захисника без конкретизації його прав, що чітко зроблено у новому Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 5 липня 2012 р. При здійсненні адвокатської діяльності адвокат наділяється правами, які гарантують значні можливості при наданні правової допомоги і мають допомагати захиснику бути незалежним у здійсненні адвокатської діяльності.

Виходячи із загального розуміння категорії правового статусу в юридичній науці, процесуальний статус адвоката в досудовому розслідуванні є регламентоване нормами Конституції України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Кримінального процесуального кодексу та іншими нормативно-правовими актами становище, що характеризується сукупністю прав, обов'язків, гарантій діяльності щодо забезпечення прав, свобод та інтересів особи в рамках кримінального провадження та відповідальності за свою діяльність.

Особливістю елементів процесуального статусу адвоката в досудовому розслідуванні є дуальність, яка включає правовий статус, визначений нормами Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і нормами КПК України та його правове положення в залежності від того, у якості якого учасника він здійснює організаційно-правову діяльність в досудовому розслідуванні (захисника, представника потерпілого, юридичної особи, адвоката свідка).

Список використаної літератури:

1. Овчарова Е.В. Понятие, структура и содержание административно-правового статуса юридического лица [Текст] / Е.В. Овчарова // Гражданин и право. – 2001. – № 1(7). – С. 40.
2. Бірюкова А.М. Процесуальний статус адвоката на досудовому слідстві // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 9. – С. 1-5.
3. Некрасова М.П. Участие адвоката-защитника в доказывании по уголовному // Осуществление правосудия по уголовным делам. – Калининград, 1987. – 249 с.

Ключові слова: процесуальний статус адвоката в досудовому розслідуванні, дуальність, правове положення, елементи процесуального статусу, захисник, представник потерпілого, юридичної особи, адвокат свідка.

Ключевые слова: процессуальный статус адвоката в досудебном расследовании, дуальность, правовое положение, элементы процессуального статуса, защитник, представитель потерпевшего, юридического лица, адвокат свидетеля.

Key words: the procedural status of a lawyer in pre-trial investigation, duality, legal status, elements of procedural status, counsel, representative of a victim, legal entity, witness lawyer.

КРАВЧЕНКО ОЛЬГА В'ЯЧЕСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ЩОДО КОМПЕТЕНЦІЇ ОКРУЖНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

В часи активного реформування судової системи України питання щодо правового статусу окружного адміністративного суду набуває особливого значення, це дозволяє окреслити його роль у суспільних відносинах зі здійснення правосуддя та виявити слабкі та сильні сторони щодо нормативного врегулювання його правового статусу та діяльності, що, дасть змогу покращити ефективність захисту прав та охоронюваних законом інтересівфізичних та юридичних осіб у сфері вирішення публічно-правових спорів.

В Кодексі адміністративного судочинства України зазначається, що адміністративний суд виступає як суд, до компетенції якого цим Кодексом віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ (переданих на вирішення адміністративного суду публічних правових суперечок) (ст. 4).

Місцевими адміністративними судами є місцеві загальні суди як адміністративні суди та окружні адміністративні суди. Станом на 01.01.2018 р. до мережі місцевих адміністративних судів належать: Окружний адміністративний суд Автономної Республіки Крим; окружні адміністративні суди в областях, окружні адміністративні суди міст Києва та Севастополя [1, с. 372].

Існує думка, що використана в Законі назва для місцевих адміністративних судів – «окружні» – є не зовсім вдалою, оскільки суттєво ускладнює розуміння того, де саме утворюються ці суди. Плутанина ще зумовлена й тим, що адміністративні апеляційні суди, згідно з зазначеним Законом, утворюються в апеляційних округах (частина 3 статті 26). У цьому випадку, створило значні термінологічні труднощі для пересічних громадян та деяких юристів використання одно корінних слів «окружні», «округи».

Адміністративне судочинство як спеціалізований вид судової діяльності стало саме тим конституційно і законодавчо закріпленим механізмом, що збільшив можливості людини для здійснення права на судовий захист від протиправних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Системний аналіз вказаних норм Конституції та законів України дає підстави стверджувати, що розмежування юрисдикційних повноважень між загальними і спеціалізованими судами підпорядковано гарантіям права кожної людини на ефективний судовий захист [2, с. 216].

Для визначення меж юрисдикції адміністративних судів необхідно перш за все з'ясувати зміст поняття «справа адміністративної юрисдикції». Під нею розуміється переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією стороною є суб'єкт, що здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому

числі на виконання делегованих повноважень. Тобто, справою адміністративної юрисдикції є переданий на вирішення адміністративного суду спір, який виник між двома (кількома) конкретними суб'єктами суспільства стосовно їхніх прав та обов'язків у конкретних правових відносинах,у яких хоча б один суб'єкт законодавчо уповноважений владно керувати поведінкою іншого (інших) суб'єктів, а ці суб'єкти відповідно зобов'язані виконувати вимоги та приписи такого владного суб'єкта.

Варто відмітити, що адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду.

При визначенні юрисдикції адміністративних судів необхідно враховувати особливості об'єднання в одній позовній заяві декількох вимог. Так, якщо вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної протиправними рішеннями, діями чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень або іншим порушенням прав, свобод чи інтересів суб'єктів публічно-правових відносин, заявлені в одному провадженні з вимогою вирішити публічно-правовий спір – вони розглядаються в порядку адміністративного судочинства.

Список використаної літератури:

1. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
2. Коломоєць Т.О. Методичний посібник з курсу «Адміністративне право України» для студентів юридичного факультету / Т.О.Коломоєць. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 207 с.

Ключові слова: суд, адміністративний суд, компетенція, юрисдикція, публічно-правові відносини, суб'єкт владних повноважень.

Ключевые слова: суд, административный суд, компетенция, юрисдикция, публично-правовые отношения, субъект властных полномочий.

Key words: court, administrative court, jurisdiction, jurisdiction, public relations, the subject of power.

ОРЛЕНКО АРТЕМ ІГОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АДМІНІСТРАТИВНИХ СУДІВ

Від того, як чітко і повно визначені правові засади діяльності судів, залежить безперебійність і якість їх функціонування, а отже і захист порушених, оспорюваних або невизнаних прав, свобод та інтересів фізичних й юридичних осіб. Найефективнішим критерієм класифікації правових засад діяльності адміністративних судів є юридична сила

нормативно-правових актів, що встановлюють ці критерії. Завдяки дослідженню цього критерію видається можливість дати відповідь на питання, яким саме нормативно-правовим актом потрібно керуатися найперше під час організації діяльності адміністративних судів.

Звичайно, найбільшу юридичну силу серед всього масиву нормативно-правових актів має Основний Закон України – Конституція України [1]. На конституційному рівні закріплені права, свободи й обов'язки людини та громадянина, включаючи право на судовий захист, засади побудови системи судоустрою в цілому, головні принципи здійснення правосуддя, порядок призначення та звільнення судді з посади, гарантії незалежності суддів тощо.

Поруч з Конституцією України правові засади діяльності адміністративних судів передбачено в міжнародних договорах, згода на обов'язковість який надана Верховною Радою України. Потрібно оремо відмітити, що в ч.6 ст.9 КАС України визначеноо, що в разі якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлені інші правила, ніж ті, що встановлені законом, то застосовуються правила міжнародного договору [2].

Щодо прикладу встановлення правових засад діяльності адміністративних судів слід навести такі міжнародні договори України: Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини від 05.03.1996 року [3]; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року, [4]; Європейська хартія регіональних мов або мов меншин від 05.11.1992 року та інші.

Слід підсумувати, що в більшості на рівні міжнародних договорів визначаються правові засадидіяльності адміністративних судів України з окремих питань, таких як забезпечення права на справедливий суд, забезпечення права на судовий захист іноземцям на рівні із громадянами України; неприпустимість дискримінації осіб, забезпечення права на звернення до Європейського суду з прав людини; тощо.

Правові засади, які ми уже дослідили, здійснюють регламентацію питань пов'язаних з діяльності адміністративних судіву загальному вигляді, тобто визпачають фундаментальні положення, а наступний рівень правових засад конкретизують всі ці положення. Звичайно, в більшості правові засадидіяльності адміністративних судів передбачені на рівні законів Наприклад, юрисдикція, повноваження адміністративних судів щодо розгляду і перегляду адміністративних справ, порядок звернення до адміністративних судів і порядок здійснення адміністративного судочинства визначено в КАС України. КАС України є основною базою, що регламентує діяльність адміністративних судів, в ньому закріпленні основні поняття, принципи та порядок здійснення адміністративного правосуддя [2].

Взагалі, правові засади організації судової влади в Україні та здійснення правосуддя визначає Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 року. Положення даного нормативно акта здійснюють регламентацію не лише діяльності адміністративних судів, а взагалі всієї системи судоустрою України [5].

Крім того потрібно зазначити, що правові засади діяльності адміністративних судів з конкретних напрямків передбачено в відповідних нормативно-правових актів, наприклад, Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 року [6], «Про доступ до судових рішень» від 22.12.2005 року [7], «Про судовий збір» від 08.07.2011 року [8], «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 року [9].

Найнижчим рівнем визначення правових засад діяльності адміністративного судочинства є підзаконні нормативно-правові акти. Особливе місце серед них є акти, що були прийняті найвищими органами державної влади, такі як Указ Президента України «Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі» від 16.11.2004 року [10], Постанова Кабінету Міністрів України від 05.01.2001 року, про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень [11] та інші.

Можна зробити висновок, що сьогодні є багато нормативно-правових актів, які визначають правові засадидіяльності адміністративних судів. Зроблена нами класифікація нормативно-правових актів, що спрямовані на організацію діяльності адміністративних судів має як теоретичне значення, так і дозволяє відповісти на ряд важливих питань, що виникають під час здійснення організації діяльності адміністративних судів, таких як, яким нормативно-правовим актом слід користуватись за певних умов та які положення містяться в кожному виді нормативно-правового акта.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : від 8.06.1996 р., № 254к/96-ВР // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кодекс адміністративного судочинства України : від 06.07.2005 р., № 2747-IУ // ВВР України. – 2005. – № 35-36, 37. – Ст. 446.
3. Європейська угода про осіб, які беруть участь у процесі Європейського суду з прав людини : від 05.03.1996 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 9. – Ст. 583.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – С. 270.
5. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» : від 02.06.2016 р., № 1402-VIII // Офіційний вісник України. – 2016. – № 56.
6. Закон України «Про засади державної мовної політики» : від 13.07.2012 р., № 5029- VI // ВВР України. – 2013. – № 23. – Ст. 218.
7. Закон України «Про доступ до судових рішень» : від 22.12.2005 р., № 3262-IУ // ВВР України. – 2006. – № 15. – Ст. 128.
8. Закон України «Про судовий збір» : від 08.07.2011 р. // ВВР України. – 2012. – № 14. – Ст. 87.
9. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» : від 23.02.2006 р., № 3477-IУ // ВВР України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.

10. Указ Президента України «Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі» : від 16.11. 2004 р. // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 224.
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Єдину базу даних електронних адрес, номерів факсів (телефаксів) суб'єктів владних повноважень» : від 05.01.2001 р. // Офіційний Вісник України. – 2011. – № 2. – Ст. 102.

Ключові слова: адміністративний суд, нормативно-правовий акт, міжнародний договір, закон, підзаконний нормативно-правовий акт.
Ключевые слова: административный суд, нормативно-правовой акт, международный договор, закон, подзаконный нормативно-правовой акт.
Key words: administrative court, normative legal act, international treaty, law, by-law normative legal act.

ФОМІНА ОКСАНА ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірантка кафедри організації судових,
правоохоронних органів та адвокатури

ДО ПИТАННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ У ВІДНОСИНАХ АДВОКАТ-КЛІЄНТ

Складність побудови відносин між адвокатом та клієнтом обумовлюється тим, що вони ґрунтуються не лише на правових, але й морально-етичних та психологічних нормах. Крім того, результат надання правничої допомоги залежить не лише від оцінки доручення клієнта з точки зору закону, але й від довіри, що існує між ним та адвокатом. Нагадаємо, що почуття довіри у клієнта формується на підставі авторитету адвоката для нього, професійної та ділової репутації адвоката, його особистих якостей, психологічних здібностей, тривалості знайомства та бажання самого клієнта довіряти. Досліджуючи проблематику довіри між адвокатом та клієнтом, не можна оминути таке явище як зловживання довірою.

Зазначимо, що в юридичній літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення цього поняття. Так, Г.А. Анісімов розглядає її як спосіб вчинення злочину, який передбачає використання правомірно наданих винному повноважень, зумовлених фактичними чи юридичними підставами й особливим характером відносин довіри на шкоду довірителеві всупереч його волі. Крім того, вчений вказує, що шкода може бути завдана не лише довірителю, але й третім особам [1, с. 21]. У свою чергу Смоленський М.Б. розуміє під нею використання особливих довірчих відносин, що склалися між шахраєм та власником майна, у результаті чого майно переходить у власність винуватого [2, с. 222].

Варто звернути увагу, що чинне законодавство про адвокатську діяльність та корпоративні акти органів адвокатського самоврядування не

містять згадки щодо зловживання довірою з боку адвоката.Але в деяких країнах ситуація склалася дещо по-іншому. Так, в ч. 3 ст. 5 Кодексу професійної етики адвоката в Російській Федерації закріплено, що зловживання довірою є несумісним зі званням адвоката [3]. У Люксембурзі, як вказує С.О. Іваницький, зловживання довір'ям є підставою для відмови професійними асоціаціями в праві адвоката на здійснення переважної діяльності, тобто пов'язано із спеціалізацією його діяльності [4, с. 71]. Дослідження досвіду США та Великобританії свідчить, що використання поняття «зловживання довірою»пов'язано із здійсненням фідуціарної діяльності. Крім того, як правило, статус довірителя має загальний характер, тобто ним може бути як адвокат, так і інша особа [5].

Оминаючи проблематику цього виду діяльності, звернемо увагу на положення ст. 190 КК України, в якій зловживання довірою є способом шахрайства. М.І. Мельник та М.І. Хавронюк роз'яснюють, що воно полягає в недобросовісному використанні винною особою відносин, заснованих на довірчих особистих або юридичних стосунках з особою, яка є власником майна або володіє ним. Отже, специфікою цього складу злочину є наявність довірчих відносин, що склалися між винним і потерпілим та базуються на юридичних (цивільно-правових, трудових, службових) та (або) фактичних (родинних, дружніх) відносинах [6, с. 488]. Наведені ознаки повністю відповідають відносинам, що існують між адвокатом та клієнтом.

Звернемо увагу, що проблематика зловживання довірою у відносинах адвокат-клієнт є малодослідженою. Проте актуальність її вивчення обумовлюється наявністю практичних випадків, що, переважно, пов'язані із отриманням гонорару та не виконанням обов'язків з наданням правничої допомоги. Так, 16.05.2014 р. члени Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Київської області отримали заяву щодо вчинення шахрайських дій адвокатом. Заява містила вимогу притягти адвоката Оснач С.А. до відповідальності і повернути отриманий гонорар. Звісно, члени дисциплінарної палати не могли задовольнити скаргу адже це не належить до сфери їх компетенції [7].

Отже, враховуючи специфіку зловживання довірою з боку адвоката можна виокремити такі її ознаки: 1) укладання договору про надання професійної правничої допомоги; 2) наявність довірчих відносин; 3) використання довірчих відносин з метою отримання винагороди; 4) намір не виконувати зобов'язання; 5) спричинення матеріальної шкоди. Звісно, вчинення шахрайських дій може призвести і до пропущення клієнтом процесуальних строків у судовому провадженні, порушення зобов'язань щодо інших осіб, наприклад, контрагентів у господарських операціях тощо. Проте такі наслідки мають не є обов'язковими та мають факультативний характер.

У якості висновку, зазначимо, що вказану проблематику необхідно вивчати паралельно з дослідженням такої риси людського характеру як довірливість. Відповідно до словника, довірливий – той, що легко довіряє або схильний довіряти кому-небудь [8]. Безумовно іноді клієнти також намагаються ввести адвоката в оману задля приховання обставин злочину або відтягування сплати гонорару, посилаючись на своє

матеріальне становище. Проте, враховуючи психологічні особливості кожної з сторін договору, специфіку ситуації, коли він укладається, моральну підготовленість до процесуальних дій та обізнаність щодо їх змісту, стає очевидним, що саме клієнт знаходиться в зоні ризику через можливі дії з боку адвоката, адже для нього адвокат є рятівником в складній життєвій ситуації.

Список використаної літератури:

1. Анісімов Г. М. Зловживання довірою як спосіб учинення злочину. *Проблеми законності.* 2015. Вип. 128. С. 20-28.
2. Смоленский М.Б. Адвокатская деятельность и адвокатура РФ. Изд. 3-е исправленное и доп. Ростов н/Д.: Феникс, 2004 г. 256 с.
3. Кодекс професиональной этики адвоката от 31.01.2003 г. URL: https://fparf.ru/documents/fpa-rf/documents-of-the-congress/the-code-of-professional-ethics-of-lawyer/.
4. Іваницький С.О. Спеціалізація як принцип організації адвокатури. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка.* № 4. 2015. С. 64-77.
5. Goldsholle G. Abuse of trust: Breach of Fidutiary Duty by the Trustee. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2559664.
6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Юридична думка, 2007. 1184 с.
7. Неякісна правова допомога: про особливості дисциплінарної відповідальності й судову практику. *Сайт Ради адвокатів Київської області.* URL: https://radako.com.ua/news/neyakisna-pravova-dopomoga-pro-osoblivosti-disciplinarnoyi-vidpovidalnosti-y-sudovu-praktiku.
8. Словник української мови URL: http://sum.in.ua.

Ключові слова: адвокат, клієнт, довіра, довірливість, зловживання довірою.

Ключевые слова: адвокат, клиент, доверие, доверчивость, злоупотребление доверием.

Key words: advocate, client, trust, credulity, breach of trust.

СЕКЦІЯ 8

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Керівник секції: *завідувач кафедри національної економіки, д. е. н., професор О.М. Кібік*

Секретар секції: *доцент кафедри національної економіки, к. е. н., доцент Ю.В. Хаймінова*

КІБІК ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри національної економіки, доктор економічних наук, професор

ХАЙМІНОВА ЮЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

НАПРЯМИ ЕФЕКТИВНОЇ АДАПТАЦІЇ ЕЛЕМЕНТІВ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ ДО УМОВ ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Переважна більшість економічних агентів у сучасних умовах приймає активну участь у інтеграційних процесах.

Дослідники розглядають інтеграцію в вузькому сенсі як мірило щільності, інтенсивності чи характеристику зв'язків між різними елементами [1]. У широкому сенсі інтеграція є процесом взаємного пристосування, розширення економічного і виробничого співробітництва, об'єднання національних господарств двох або більше держав, формою інтернаціоналізації господарського життя [2].

Інтеграційна діяльність активно розвивається, зокрема на мікрорівні (господарські зв'язки між окремими домогосподарствами, бізнес-структурами, складовими бізнес-структур транснаціонального рівня тощо), мезорівні, макрорівні (рівні держави, міждержавних угод), міжнародному рівні. Основою економічної інтеграції є поділ праці. Метою інтеграційної діяльності в сфері економіки є підвищення ефективності функціонування економічного агента. Метою участі держави в інтеграційному процесі є оптимізація рівня конкурентоспроможності

національної економіки шляхом формування ефективної структури економічної системи, розвитку ринкових відносин, інтернаціоналізації бізнес-діяльності, оптимізації участі у міжнародному поділі праці тощо.

Узагальнюючи підходи до визначення інтеграції, інтеграційну діяльність слід розглядати процесом, включення в який передбачає передачу певними економічними агентами частини своїх прав єдиній структурі, що створюється для досягнення спільної для зазначених агентів мети. Такою єдиною структурою в залежності від рівня інтеграційної діяльності може бути відповідна інституційна структура, яка повинна формувати та /або використовувати інституційні механізми.

Серед інституційних механізмів слід відзначити обґрунтовану та ефективну стратегію інтеграції економічного агента та/або інтеграційного утворення. У стратегії інтеграції, незалежно від рівня, слід чітко визначити стратегічну мету, інструменти її досягнення та індикатори оцінки результатів інтеграційної діяльності. Обмежена кількість індикаторів дозволяє швидко та об'єктивно оцінити результати. Наприклад, у загальноєвропейській стратегії «Європа- 2020», яку також можна вважати стратегією розвитку інтеграційного утворення, наведено лише 5 індикаторів, які комплексно відображають результати розвитку людського капіталу.

В Україні протягом тривалого періоду було розроблено значну кількість стратегічних документів стосовно інтеграції. Серед основних можна відзначити Стратегію інтеграції України, Програму інтеграції України до Європейського союзу, Послання Президента до Верховної Ради «Європейський вибір», Стратегію економічного і соціального розвитку України на 2004-2015 роки «Шляхом європейської інтеграції тощо. У наведених документах було відображено різні інституційні механізми інтеграційної діяльності в Україні, передусім на рівні міжнародної інтеграції. Було розроблено галузеві та міжгалузеві документи з питань інтеграції різних рівнів. Однак, вважаємо, що комплексної стратегії розвитку інтеграційної політики України не було сформовано.

Адаптація економічних агентів мезо- та мікрорівнів до умов інтеграційної діяльності також передбачає формування системи стратегічних інструментів, які на цей час є достатньо дослідженими та апробованими на практиці.

На наш погляд, найбільшою загрозою ефективному функціонуванню інтегрованої структури є розбіжності у стратегіях розвитку її учасників. Такі розбіжності обумовлюються початковим станом учасників, цілями, завданнями та потенціалом розвитку, конкурентними перевагами тощо. Складним завданням є оптимальне узгодження інтересів під час формування єдиної стратегії розвитку інтегрованої структури.

У процесі розробки стратегії інтеграційної діяльності економічних агентів різних рівнів слід враховувати чинники загроз. Дослідники та практики відзначають необхідність оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз інтеграційній діяльності [3]. Наприклад, для агентів мікрорівня до основних загроз інтеграційній діяльності слід віднести недосконалість та нестабільність системи правового забезпечення інтеграційної діяльності, політичну нестабільність, рівень бюрократизації та корум-

пованості у економіко-політичній системі, недосконаліть системи державного регулювання ринкових відносин, природні та штучні обмеження попиту на товари інтегрованих структур, підвищення інтенсивності конкуренції в різних сегментах національного та міжнародного ринку, ресурсні обмеження тощо.

Суперечності в фінансово-економічних інтересах кожної складової інтегрованої структури будь-якого рівня є природними. Зазначені суперечності є передумовою та/або похідною численних загроз. У процесі створення інтегрованих структур можуть виникати проблеми, що пов'язані з необхідністю залучення фінансових ресурсів (іноді досить значних за обсягами) задля формування їх ресурсного потенціалу та організації функціонування. Проблеми можуть бути пов'язані з визначенням початкових внесків, формуванням та перерозподілом фінансових зобов'язань і прав кожного учасника протягом функціонування структури. Зазначені проблеми загострюються внаслідок тривалості реалізації більшості інтеграційних процесів та невизначеності розмірів та термінів отримання ефектів, зокрема економічного. Економічна інтеграція призводить до виникнення двох видів ефектів [4]. Статичні ефекти проявляються відразу після створення інтегрованої структури. Скорочення адміністративних витрат на утримання митних і прикордонних органів, формування торговельних відносин, розвиток або занепад таких відносин є статичними ефектами інтеграції. Динамічні ефекти виявляються в результаті функціонування інтеграційного об'єднання. Прикладами є збільшення обсягів інвестицій, доступ до технологій і ресурсів об'єднання, формування ринку, спільне вирішення складних проблем, створення конкурентних переваг та посилення конкурентних позицій, прискорення науково-технічного прогресу та економічного зростання тощо.

Слід враховувати, що інтегровані структури створюються у певному соціальному та екологічному середовищі. Це обумовлює необхідність суттєвих витрат на формування і розвиток соціальної та екологічної інфраструктури територій, де знаходяться складові інтегрованої структури.

Таким чином, економічна інтеграція – це об'єднання зусиль різних економічних агентів для виконання спільної економічної діяльності з метою досягнення певної мети. В умовах підвищення інтенсивності конкуренції формування та /або включення в інтеграційні структури є передумовою формування конкурентних переваг або, навіть у певних випадках, виживання економічних агентів різних рівнів. Участь у інтеграційних процесах має позитивні наслідки за умови врахування численних чинників. Рівень та масштаби функціонування, етап життєвого циклу та багато інших чинників визначають ефективність інтеграційної діяльності певного економічного агента. Однак, обов'язковою умовою забезпечення позитивного економічного ефекту участі економічного суб'єкта в інтеграційному процесі є наявність стратегії та використання відповідних тактичних інструментів, які, передусім, мають передбачати комплекс адаптаційних заходів. Головною передумовою прийняття рішення щодо організації, включення у певний

інтеграційний процес або структуру є якість інтегрованої структури та результативність інтеграційної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Азінг Р. Європеїзація та інтеграція: концепти дослідження ЄС // Європейська інтеграція / уклад.: М. Яхтенфукс, Б.Колєр-Кох / Пер. з нім. М. Яковлєва. – К.: ВД «Києво-Могилянська академія», 2007. – 394 с.
2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. – 820 с.
3. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія / За заг. ред. О.С. Власюка. – К.:, 2017. – 384 с.
4. Кібік О.М. Забезпечення конкурентоспроможності економічної системи України: монографія / [О.М. Кібік, В.О. Котлубай, Ю.В. Хаймінова та ін.]; за ред. проф. О.М. Кібік. – Одеса, 2015. – 160 с.

Ключові слова: інтеграція, стратегія інтеграції, економічна система, економічний агент.

Ключевые слова: интеграция, стратегия интеграции, экономическая система, экономический агент.

Key words: integration, integration strategy, economic system, economic agent.

КОТЛУБАЙ ВЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

РЕДІНА ЄВГЕНІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

СИНЯ ЕКОНОМІКА ЯК НОВИЙ ВЕКТОР РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Формування економік постіндустріального типу у 90 рр. XX ст. у світі отримала свого розвитку теорія так званої «зеленої економіки». Ця теорія базується на трьох основоположних принципах: будь-який обмежений простір унеможливлює здійснення постійного розширення певної сфери впливу; обмеженість ресурсів унеможливлює задоволення всіх потреб, що постійно збільшуються; все, що існує, є взаємопов'язаним [1].

Зелена економіка – це економіка, яка заснована на ефективному використанні існуючих ресурсів для задоволення потреб населення при мінімізації шкоди для екології. Головним в зеленій економіці є не

отримання прибутку за будь-яку ціну, а, в першу чергу, зменшення екологічної шкоди при задоволенні потреб населення.

Відповідно до прогнозів, наданих Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), при сучасних темпах зростання світової економіки до 2050 р. у світі приблизно 70 % флори та фауни буде знищено [2].

В напрямку розвитку зеленої економіки було проведено багато самітів, конференцій та прийнято різні документи. Серед них можна відзначити Глобальний зелений новий курс 2009 р. (Видано Програмою ООН з навколишнього середовища в рамках Ініціативи з зеленої економіки за участю численних партнерів і фахівців з різних країн світу), Доповідь Підготовчого комітету Конференції ООН зі сталого розвитку 2010 р., Звіт про роботу Ради керуючих / Глобального форуму з навколишнього середовища на рівні міністрів на його дванадцятої спеціальної сесії 2013 р. тощо [3; 4; 5; 6].

В Україні було прийнято кілька документів на підтримку впровадження принципів зеленої економіки. Так, у 2010 р. був прийнятий Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 р.». Головним механізмом реалізації стратегії було визначено Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 рр., який було прийнято у 2011 р. У 2014 р. здійснювалася робота щодо підготовки проекту Національної концепції розвитку екологічно чистого виробництва та технологій до 2020 року. Проте, цей проект так і не було впроваджено [7].

Слід зазначити, що поки в Україні розроблялися шляхи впровадження зеленої економіки, у світі відбулися певні зміни щодо основних пріоритетів її розвитку.

Так, у 2012 р. у світі інвестори почали втрачати зацікавленість у зелених проектах. Як відомо, будь-які проекти, які пов'язані з відновлювальною енергетикою, будівництвом очисних та переробних заводів тощо, збільшують витрати товаровиробників та, відповідно, зменшують обсяги прибутків. В разі відсутності з боку держави будь-якої підтримки у вигляді дотацій, пільг на підтримку зелених проектів, у деяких випадках зовсім унеможливлюється реалізація таких проектів. Світова фінансово-економічна криза 2008-2010 рр. обумовила зменшення зацікавленості у інвестуванні в зелену економіку. Тому, у світі все більшої підтримки почали отримувати ідеї щодо замкненого природного циклу в бізнесі з максимально ефективним використанням наявних ресурсів [8].

З економічної точки зору створення очисних та сміттязнищувальних заводів має виключно від'ємний результат. Такій підхід не є прийнятним для всіх країн. Відповідно у країнах Європейського Союзу у 2012 рр. почав розвиватися новий напрямок розвитку економіки – так звана синя економіка. Вона передбачає створення таких заводів, які б переробляли сміття та відходи, наприклад, на нові товарі, біогаз, інші природні матеріали. Такій підхід не тільки забезпечить ефективне використання ресурсів (майже повністю відновлювальну економіку), але і створить додаткові робочі місця [8].

Таким чином, синя економіка пропонує альтернативу звичайним індустріальним процесам, зміщуючи акцент з використання видобувних ресурсів на більш прості і екологічні технології. Її принципи дозволяють залучити підприємців до інноваційних бізнес-проектів, які могли б приносити економічну вигоду, успішно конкуруючи з традиційними підходами в економіці [9].

При цьому слід зазначити, що основу синьої економіки повинні скласти технології і виробництва, здатні не завдавати шкоди світовому океану. Тобто основний акцент у синій економіці робиться на світовий океан, моря і все, що з ними пов'язано.

У 2019 р. до сфери економіки, пов'язаної з океаном, морем і прибережною зоною, відносилось майже 4,5 млн людей. Річний обіг синьої економіки наближається до 700 млрд євро. На думку європейських експертів, цю цифру можна за 10 років збільшити втричі, впроваджуючи новітні технології в сферу створення альтернативної енергетики і виробництво заповнюваних продовольчих ресурсів [8].

Враховуючи темпи зростання світової економіки в останні роки, можна стверджувати, що за наступні 10-15 років світове виробництво та зайнятість збільшаться, у тому числі значно збільшиться і внесок морських галузей. Відповідно до прогнозу фахівців ОЕСР, до 2030 р. економічна активність в Світовому океані може збільшитися до 3 трлн доларів, а кількість працюючих при повній зайнятості зрости майже до 40 млн чоловік.

Головним ініціатором впровадження та реалізації синьої економіки виступає Європейський Союз. При цьому ЄС не обмежується тільки власними територіями, але і намагається її реалізувати в усьому світі.

Інтеграція України в міжнародне співтовариство, безумовно, вимагає відповідної адаптації та імплементації нових підходів до умов сталого розвитку нашої країни. Проте, це потребує суттєвих вкладень у різні сфери економіки, що пов'язані з морем.

Незважаючи на позитивну динаміку останніх років щодо прямих іноземних інвестицій, які станом на 31 грудня 2019 р. склали 35,8 млрд доларів, що на 2,89 млрд доларів більше ніж у попередній період [10], Україна все ще позиціонується як країна з надто високими ризикам. У найближчий перспективі тільки традиційні сектори економіки (енергетика, агросектор та інфраструктура) можуть сподіватися на позитивні тенденції щодо іноземного інвестування.

Серед основних чинників, які негативно впливають на обсяги іноземного інвестування в Україну, можна відзначити [10] корупцію (згідно з дослідженням, проведеним аудиторською компанією Ernst & Young у 2017 р., Україна займає 1 місце за рівнем корупції); недосконалий захист прав власності та кредиторів (недосконала нормативно-правова база); певні обмеження руху капіталу і валютного регулювання; недосконале податкове адміністрування, антимонопольне законодавство, здійснення цінового регулювання тощо.

Підводячи підсумок, треба зазначити, що впровадження синьої економіки є дуже складним і витратним процесом. Для країни, що має проблеми в сфері економічного розвитку, без підтримки іноземних

інвесторів такий сценарій розвитку неможливо реалізувати. Тому уряду країни необхідно зосередитися на розв'язанні проблем, що стримують залучення іноземних інвестицій, та поступово впроваджувати принципи синьої економіки.

Список використаної літератури:

1. Иванова Н.И., Левченко Л.В. «Зеленая» экономика: сущность, принципы и перспективы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/n/zelenaya-ekonomika-suschnost-printsipy-i-perspektivy/viewer.
2. Перспективы энергетических технологий [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wwf.ru/upload/iblock/164/perspective_20x27_new.pdf.
3. Глобальный зеленый новый курс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unepcom.ru/images/greeneconomy/greennewdeal.pdf.
4. Глобальные кризисы: национальный хаос? – на пути к «зеленой» экономике, а также решение многочисленных проблем и реализация возможностей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unepcom.ru/images/greeneconomy/grnecn_ss9inf9.doc.
5. Доклад Подготовительного комитета Конференции ООН по устойчивому развитию [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.unepcom.ru/unep/gei/215-aconf216pc5.html.
6. Отчет о работе Совета управляющих/Глобального форума по окружающей среде на уровне министров на его двенадцатой специальной сессии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/17292/K1350947.pdf?sequence=5&isAllowed=y.
7. Яковенко Е.В. Перспективы развития «зелёной» экономики в украине и россии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cyberleninka.ru/article/n/perspektivy-razvitiya-zelyonoy-ekonomiki-v-ukraine-i-rossii/viewer.
8. «Синяя экономика» для приморских регионов ЕС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://newsaround.top/sinyaya-ekonomika-dlya-primorskih-regionov-es.html.
9. В 2019 году ускорился прирост прямых инвестиций в Украину [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://minfin.com.ua/2020/03/15/41924267/.
10. Проект Украина: что прорастет. Десятка самых привлекательных отраслей украинской экономики для инвестиций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://project.liga.net/projects/ukraine_investment/.

Ключові слова: зелена економіка, синя економіка, ефективне використання ресурсів, економічний розвиток, світовий океан.

Ключевые слова: зеленая экономика, синяя экономика, эффективное использование ресурсов, экономическое развитие, мировой океан.

Key words: green economy, blue economy, effective use of resources, economic development, world ocean.

ПРИМАЧЕНКО ІВАН ФЕДОРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ДОБРОВОЛЬСЬКА ВОЛОДИМИРА ВОЛОДИМИРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

ІНСТИТУЦІЙНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Узагальнення досвіду інституційно-організаційних засад інтеграції України та ЄС було і залишається важливою справою для низки теоретиків та практиків економічної сфери. Розбудова взаємовідносин України з ЄС розпочалась відразу після набуття Україною незалежності в 1991 році. Рух був взаємним, зустрічним та двостороннім.

При цьому, в першу чергу, увага зосереджувалась на формуванні нормативно-правових засад інституційної структури співробітництва, що зароджувалась, між Україною та ЄС.

В спеціальній літературі знаходимо різні підходи фахівців щодо виокремлення етапів чи періодів інституційного забезпечення такого співробітництва. Так, М. Назаренко досліджує три періоди становлення взаємовідносин між Україною та ЄС, пов'язаних з підписанням Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствамита їх державами-членами (далі – УПС) та Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – УА):

1-й період – до підписання УПС (1991–1994 рр.);

2-й період – від підписання УПС до прийняття Порядку денного асоціації (1994–2009 рр.);

3-й період – підготовка до парафування, підписання, ратифікація та імплементація УА (2009 р. – по теперішній час) [1, с. 32].

Більш переконливим, на наш погляд, є виокремлення етапів інституційних засад співробітництва, яке здійснили Л. Прокопенко та О. Ракша [2, с. 57]. У них 1991–1998 рр. – початковий, перший етап становлення тимчасових форм організаційного забезпечення двосторонніх відносин між Україною та ЄС. Другий етап – 1998–2014 рр. – етап формування стабільної інституційної структури співпраці. А з 2014 р. – етап удосконалення інституційної основи інтеграції України та ЄС.

На другому етапі відбулося посилення організаційного забезпечення двостороннього співробітництва, проводились регулярні саміти, були створені нові інституційні структури: Рада з питань співробітництва між Україною та ЄС; Комітет з питань співробітництва між Україною та ЄС; Комітет з парламентського співробітництва між Україною та ЄС тощо. Тобто, на цьому етапі завершився перехід від тимчасових форм

оргзабезпечення двосторонніх відносин до формування сталої інституційної структури співробітництва.

З підписанням Угоди про асоціацію розпочався третій етап, в якому встановлювалася нова інституційна структура:

- Рада асоціації;
- Комітет асоціації;
- Парламентський комітет асоціації;
- Платформа громадянського суспільства [3].

Наразі в Європейському Союзі наразі п'ять інституцій [3]:

1. Європейський Парламент (обирається народами держав-членів).
2. Рада Європейського Союзу (представляє уряди держав-членів).
3. Європейська Комісія (рушійна сила та виконавчий орган).
4. Суд ЄС (забезпечує законність).
5. Європейський Суд аудиторів (контролює управління фінансами).

Разом з тим варто зазначити, що окремі джерела відносять до інституцій ЄС такі установи як: Європейський інвестиційний банк, Європейський соціально-економічний комітет; Європейський центральний банк; Європейська Рада; Комітет регіонів.

На підставі ст. 5 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС «сторони проводять регулярні засідання в рамках політичного діалогу на рівні самітів». Такі зустрічі на найвищому рівні дають можливість, по-перше, підбити підсумки співробітництва між Україною та ЄС за рік, що минув; по-друге, визначити пріоритети взаємодії на найближче майбутнє, по-третє, обговорити розвиток ситуації в Україні та Європейському Союзі, по-четверте, узгодити позиції щодо актуальних міжнародних питань. Останній, 21-й саміт пройшов у Києві 8 липня 2019 року.

У листопаді 2019 р. євроінтеграційне засідання Уряду оновило План заходів з виконання Угоди про асоціацію. Оновлений план відображає наші інтеграційні цілі та завдання, спрямований на практичну реалізацію рішень, прийнятих двосторонніми органами асоціації за останні три роки, актуалізує та доповнює заходи у всіх сферах.

За даними «Звіту про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2019 рік», підготовленого Урядовим офісом координації європейської та євроатлантичної інтеграції Секретаріату Кабінету Міністрів України за сприяння проекту ЄС «Association4U» у 2019 р., поточний прогрес виконання Угоди про асоціацію з боку Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, інших зацікавлених органів державної влади був на рівні 37 % запланованого обсягу реалізації завдань. Причому Кабінетом Міністрів України було виконано 53 % завдань, передбачених планом заходів на 2019 рік, Верховною Радою України – 12 % завдань, інші органи державної влади виконали 21 % завдань.

Загалом станом на 01.01.2020 р. стан виконання Угоди про асоціацію за 2014 –2024 роки був оцінений на рівні 43 %. [4].

Наразі Україна, як і всі країни ЄС, перебуває в складному становищі, пов'язаному з подіями навколо COVID – 19.Пандемія коронавірусу зруйнує всі плани та прогнози щодо макроекономічних показників вітчизняної економіки на поточний рік. Однак інтеграція України до

Європейського Союзу залишається одним з пріоритетних питань для українського суспільства. Як запевняють урядовці, Україна налаштована на подальшу роботу над імплементацією Угоди про асоціацію та секторальну інтеграцію з ЄС відповідно до засад та пріоритетів 6-го засідання Ради асоціації Україна-ЄС, яке відбулося 28 січня 2020 року [5].

Певного оптимізму додає настрій українського суспільства. Останні шість років більшість наших громадян підтримують економічну інтеграцію України з ЄС. Про це свідчать дані шостого всеукраїнського муніципального опитування, що оприлюднила соціологічна група «Рейтинг» 15.04.2020.

Так, у 2015 р. 57% громадян з 24 міст України (Київ та усі обласні центри; у Донецькій області – Маріуполь, у Луганській – Сєвєродонецьк з 25 січня по 17 лютого 2020 року за допомогою face-to-face інтерв'ю з респондентами. Вибірка складалася з 19 200 постійних мешканців 24 міст, віком від 18 років і старших і є репрезентативною для населення за віком та статтю) підтримували інтеграцію України з Європейським Союзом. У 2016 р. ця підтримка зросла до 63%. У наступні роки вона була такою: 2017 р. – 54%; 2018 р. – 53%; 2019 р. – 55%; 2020 р. – 52%. [6].

Загальний висновок, що випливає з аналізу розвитку інституційно-організаційних засад інтеграції України до Євросоюзу, показує, що в процесі співробітництва склалася певна інституційна структура забезпечення взаємодії, яка дозволяє відносно успішно реалізовувати завдання, визначені Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Цілком очевидно, що у процесі формування системи інституційно-організаційного забезпечення євроінтеграційної політики було враховано комплекс потреб, які обумовлювалися особливостями кожного вищезазначеного етапу. Однак, дієвий механізм впровадження у практичну діяльність законодавчих актів, що прийняті задля реалізації процесів інтеграції України та ЄС, все ще відсутній.

Список використаної літератури:

1. Назаренко М.О. Комплексний механізм реалізації євроінтеграційної політики України: дис. кандидата наук з держ. упр. за спец. 25.00.02 – Механізми державного управління / Марина Олександрівна Назаренко // Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ при Президентові України. – Одеса. – 2014. – 238 с.
2. Прокопенко Л.Л. Розвиток інституційної основи співробітництва України та ЄС / Л. Л. Прокопенко, О. В. Ракша // Аспекти публічного правління. Том 6.- № 3. – 2008.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони. – Режим доступу : http: // zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page.
4. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2019 рік. Результати та плани. Україна – Європа. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://eu-ua.org/sites/default/files/inline/files/zvit_implementation-2019-4.pdf

5. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3008209-smigal-virit-so-evrointe-gracia-ukraini-bude-prioritetom-horvatii-pid-cas-golovuvanna-v-es.html
6. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://eu-ua.org/novyny/bilshist-ukrayinciv-pidtrymuyut-ekonomichnu-inte-graciyu-ukrayiny-z-yes

Ключові слова: інтеграція України, Європейський Союз, інституції, Угода про партнерство і співробітництво, Угода про асоціацію, організаційне забезпечення.
Ключевые слова: интеграция Украины, Европейский Союз, институции, Соглашение о партнерстве и сотрудничестве, Соглашение об ассоциации, организационное обеспечение.
Key words: Ukraine integration, European Union, institutions, partnership and cooperation agreement, association agreement, organizational support.

ШТУЦА ВІКТОР МИКОЛАЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки,
кандидат економічних наук, доцент

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Сьогодні екологічні проблеми тісно пов'язані з економічними і мають глобальний характер, і саме забезпечення сталого розвитку, належне врядування станом навколишнього середовища вимагають пошуку нових економічних інструментів стимулювання екологічно сталого розвитку. За останні 20 років стратегії або програми сталого розвитку взяли понад сто країн, однак, виходячи з результатів зміни екологічного стану, визначено, що принципи сталого розвитку не вдалося повністю впровадити в жодній країні світу.

Конкурентна боротьба в сучасній економіці вимагає постійного вдосконалення техніки і технології виробництва, надання послуг, внаслідок чого товари і послуги все більш ускладнюються. У зв'язку з цим зростає роль людини не тільки як робочої сили, а й як джерела знань, нових ідей, методів і засобів їх реалізації, втілення в життя і використання. Таким чином, роль людського капіталу постійно збільшується. В цей же час людська діяльність в прагненні до постійного підвищення ефективності виробництва, задоволенню все зростаючих потреб привела до значного збільшення антропогенного впливу на навколишнє середовище – середовище проживання, і на природу в цілому – так як діяльність людини набула глобального характеру. Цьому сприяє зростання чисельності населення на планеті і інтенсифікація людської діяльності. В результаті на Землі відбуваються перерозподіл водних ресурсів, зміна місцевого клімату, перетворення деяких рис рельєфу. З надр планети щорічно видобувається понад 120 мільярдів тон корисних копалин, виплавляється 800 мільярдів тон різних металів, виробля-

ється більше 60 мільйонів тон синтетичних матеріалів, вноситься в ґрунт понад 500 мільйонів тон мінеральних добрив і близько 3 мільйонів тон різних отрутохімікатів. Зростання масштабів антропогенного впливу на природне середовище не проходить безслідно: щорічно знищуються десятки мільйонів гектарів лісів, орних земель, зникли тисячі видів тварин і рослин.

Підтримка екологічного балансу, збереження навколишнього середовища для розвитку економіки і людства в цілому пов'язано з негативним впливом природних явищ на предмети і засоби праці, а також на людей, їх здоров'я. Усвідомлення екологічної проблеми привело до екологізації економічного розвитку в промислово розвинених країнах. По-перше, це виразилося в тому, що витрати держави і монополій на охорону навколишнього середовища значно збільшилися за останні 20 років. По-друге, значне зростання стався на ринку виробництва та реалізації очисної техніки – виникли «екоіндустрія», «екобізнес». В даний час вже сформований міжнародний ринок екологічно чистого обладнання та екологічно чистої продукції. По-третє, була сформована система законів і сформовані організації (на міжнародному, регіональному та місцевому рівнях) із захисту природи. Розроблено програми екологічного розвитку окремих країн і регіонів. По-четверте, посилилася міжнародна координація в галузі охорони навколишнього середовища. Цей аспект міжнародного співробітництва є найбільш значущим в даний час, т. к. Без об'єднання зусиль, прагнення до уніфікації відповідних норм, ефект від регіональних і місцевих заходів щодо захисту природи буде значно менше.

В останні десятиліття питання навколишнього середовища виходять на перший план серед інших глобальних проблем людства. Всесвітній економічний форум в останні роки виділяє пов'язані з ними екологічні ризики серед найбільш серйозних; в 2019 році вони фігурують як трьох з п'яти найбільш вірогідних ризиків в довгостроковій перспективі і чотирьох з п'яти щодо можливого впливу. Найбільш серйозні проблеми – забруднення повітря, води і грунту, виснаження ресурсів, брак чистої води, втрата лісів і біорізноманіття. В даний час найгострішою і складною для вирішення визнається проблема зміни клімату, яке викликане зростаючим забрудненням повітря.

Усвідомлення невідкладності вирішення природоохоронних проблем для виживання людства привело світ до вироблення екологічно орієнтованої стратегії розвитку [1]. Факторами її втілення крім швидкого погіршення стану навколишнього середовища стають ресурсні обмеження, вирішення питань енергетичної безпеки, наростаючі природоохоронні витрати традиційної економіки, тиск з боку суспільства, а також становлення екологічного чинника як засобу підвищення конкурентних переваг країн і компаній. Реалізація стратегії відбувається на всіх рівнях: міжнародному, державному, приватному, неурядовому цивільному.

В результаті ми спостерігаємо процес глибокої перебудови світової економіки, розширення її екологічного сегмента під впливом активізації природоохоронної політики, трансформації діяльності бізнесу,

зростання інноваційної, інвестиційної та інформаційної активності в цій сфері. У рішенні проблем навколишнього середовища задіяні практично всі науки ..

Сьогодні екологічні проблеми в Україні незаслужено засунуті на задній план. Це не вина тільки нинішньої влади – такий стан у нас склалося ще з 90-х. Тоді суспільство помилково вирішив, що питання екології другорядні. А політики зробили все, щоб дискредитувати ті зачатки «зеленого руху», які тоді були. Суспільство часто стикається з думкою, що охороною навколишнього середовища можна знехтувати на догоду економіці. Але це в корені невірний підхід. Важливо розуміти, що екологія і економіка дуже тісно пов'язані, і великий шкоди навколишньому середовищу часто обертається величезними збитками для економічної діяльності.

Інший приклад тісного взаємозв'язку екології і економіки – сфери енергоефективності та раціонального використання природних ресурсів. І тут становище у нас просто було надзвичайно важке. Сьогодні Україна є однією з найменш енергоефективних економік світу. Енергоємність економіки нашої країни в 3,8 рази вище, ніж в 27 країн ЄС. Багато наших співгромадян слабо розуміють, що означають ці цифри. Але найголовніше, що слід знати – за ними стоять гроші. Наші високі платіжки за комуналку – теж наслідок цих цифр і їх головна причина. Неможливо розбагатіти, використовуючи ресурси так неефективно і марнотратно. У той же час, економічне зростання, як правило, пов'язаний з високою енергоефективністю. Досвід успішних країн доводить це.

Україна є учасницею декількох десятків міжнародних еколого-економічних конвенцій і двосторонніх угод: Договору про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі й під водою (1963 р.); Конвенції про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів біологічної та токсичної зброї та про їх знищення (1975 р.); Конвенції про запобігання забрудненню моря скидами відходів та інших матеріалів (1975 р.); Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини (1988 р); Конвенції про заборону військового та іншого ворожого використання засобів впливу на навколишнє середовище (1978 р.); Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1985 р.); Конвенції про контроль транскордонних перевезень токсичних відходів і їх ліквідації (1989 р.); Конвенції про транскордонний вплив промислових аварій (1992 р.); Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (1992 р.) та ін. [2].

Головними досягненнями міжнародного співробітництва України в сфері екологізації економіки є:

– відображення національних інтересів і позиції держави в директивних документах і рішеннях форумів міжнародних міжурядових організацій; – розширення сфери міжнародного співробітництва, завдяки укладанню нових угод, договорів і програм;

– твердження міжнародно-політичного авторитету України і вдосконалення національної правової бази;

– підвищення екологічної кваліфікації (правової, технологічної) і методології управління, спрямованої на поліпшення екологічної ситуації в Україні;

– отримання, завдяки міжнародній співпраці, допомоги в сфері охорони навколишнього середовища тощо. Як показує досвід, проводити ефективну політику сталого розвитку в державі досить важко навіть при процвітаючої економіки, а тим складніше виглядає ця проблема в Україні, яка переживає глибоку системну кризу і змушена одночасно вирішувати безліч проблем: економічних, соціальних, політичних, екологічних.

Основним завданням щодо сталого розвитку України є забезпечення динамічного соціально-економічного зростання, збереження навколишнього середовища та раціональне використання природно-ресурсного потенціалу для задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь шляхом побудови економічної системи з високою ефективністю, яка буде стимулювати продуктивну працю, науково-технічний прогрес та буде мати соціальну спрямованість. Сталий розвиток має реалізовуватися в межах ефективної ринкової системи та регулювання економіки державою, координації дій, яка стосується всіх сфер життя суспільства.

Враховуючи викладене, на теперішній час необхідно звернути увагу на наступні пріоритетні напрямки формування умов сталого розвитку України:

– здійснення інтегрованого підходу щодо формування політики держави в економічній, соціальній та екологічній сферах;

– об'єднати економічні та екологічні складові соціально-економічних реформ;

– впровадити інтегральні індикатори сталого розвитку України.

Використання зазначених механізмів має сприяти посиленню координації дій органів державної влади, підприємств різних форм власності, неурядових структур щодо вирішення проблем пов'язаних з охороною навколишнього середовища і структурної перебудови економіки.

Список використаної літератури:

1. Галушкіна Т. П. Національна політика «зеленого» зростання в Україні / Галушкіна Т. П., Мусіна Л. О., Хумарова Н. І. – О. : [б. в.], 2012. – 271 с.
2. Україна: прогресс на шляху сталого розвитку // Інформаційно-аналітичний огляд виконання «Порядку денного на XXI століття» / За ред. Б. М. Данилишина. К.: ЗАТ «Ніч лава», 2002. 224 с.

Ключові слова: економіка, екологія, сталий розвиток, екологічний баланс, навколишнє середовище.

Ключевые слова: экономика, экология, устойчивое развитие, экологический баланс, окружающая среда.

Key words: economics, ecology, sustainable development, ecological balance, environment.

СЕКЦІЯ 9

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Керівник секції: *завідувач кафедри журналістики, д. філ. н., доцент В.В. Колкутіна*
Секретар секції: *асистент кафедри журналістики О.В. Кірінко*

КУЗНЄЦОВА ТЕТЯНА ВАСИЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», декан факультету журналістики, доктор наук із соціальних комунікацій, професор

ПОЗИТИВНА МЕДІАКАРТИНА СВІТУ: МІФ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Дослідники масово-комунікаційних процесів сьогодні неодноразово зазначають про домінування в інформаційному просторі концепту ЗЛА, який знаходить свій вияв у тиражуванні негативної інформації, негативному репрезентуванні нейтрального і навіть позитивного факту, в поданні неправдивої інформації, замовчуванні правди, маніпуляції громадською думкою тощо (див., наприклад, праці Д. Брайанта, С. Томпсона, С. Стауффера, Ф. Уердема, Б.Потятиника).Про перенасичення негативу в ЗМІ сьогодні говорятьвже й самі журналісти: *«… Вывод один – из культового «Собачьегосердца»: не читайте перед обедомсоветских газет, то есть не смотритеотечественныхтелеканалов»* [Корреспондент. – № 37. – 27 сентября 2008]. Хоча у сучасному суспільстві вже давно назріла необхідність у тиражуванні позитиву і добра.

Саме для покращення атмосфери спілкування, підняття настрою та створення сприятливої комунікативної ситуації деякі народи використовують так звані додаткові «позитивні» слова. І що цікаво: до цих засобів сьогодні звертаються насамперед ті культури, характерною ознакою яких виявляється позитивність, толерантність, ввічливість. Відомо, однією з найввічливіших мов сучасності є японська мова: саме їй притаманна граматична категорія ввічливості, саме у ній відсутні не лише лайливі слова, а й навіть заперечна частка «ні» (оскільки різка відмова, за правилами етикету японців, є порушенням максим такту та ввічливості), саме в ній наявна ціла система законів та правил щодо вираження толерантності при спілкуванні. Японці з метою створення психологічно сприятливого клімату при комунікації сьогодні активно послуговуються додатковими позитивними оцінними засобами, серед

яких активного вжитку набула лексема «каваій», що означає «чудовий», «милий». За свідченням ІсіхараСоіторо, це слово «значно полегшує життя… Японці надають важливого значення умінню вирішувати питання м'яко, без конфліктів, і слово «каваій» чудово їм у цьому допомагає. … воно допомагає зберігати гармонію у людських стосунках» [4]; воно «перетворилось в один із способів вираження позитивної оцінки будь-чого. Можна навіть зазначити, що йому властива якась містична сила, оскільки воно полегшує процес людського спілкування і просто радує душу» [Там само].Що ж до інших мов, то, безумовно, у кожній з них є також комунікативні одиниці, які несуть добро, налаштовують на позитив. Інша справа, що їх кількісний склад часто поступається кількості негативних слів, про що засвідчує цілий ряд лінгвістичних розвідок (див., напр.: [1, с. 102; 5]). Поряд з цим у деяких мовах простежується й тенденція вимивання позитивних слів з лексичного складу мови взагалі. Зокрема, видатний сучасний мовознавець Михайло Епштейн, розглянувши долю слів *добро* та *зло* у російській мові, прийшов висновку щодо поступового зникнення з лексичного складу сучасної російської мови слів з коренями ***добр****о* і ***зл****о*. За його даними, чотирьохтомний Словник церковно-слов'янської і російської мови, виданий Імператорською Академією Наук у 1847 році, серед 114 719 зафіксованих у ньому лексичних одиниць містив 146 слів з першоосновою *добро-*, 254 – з першоосновою *зло-* та 644 – з першоосновою *благо-* (яке є синонімом до слова *добро*). Сучасний «Великий тлумачний словник російської мови» серед зафіксованих у ньому 130 тис. слів містить 37 лексем з першоосновою *добро-* та 63 – з основою *зло-* [7]. Тобто «за сто п'ятдесят років моральна чуйність мови, її здатність розрізняти й артикулювати основні етичні поняття змінилася майже у шість разів (точніше, 5,6), з 1044 до 186 слів» [Там само]. Особливо приголомшують масштаби скорочення словотворчих гнізд *добро* і *зло*, які відбулися у ХХ столітті. Найбільше скорочення спостерігається між дореволюційними словниками та першими словниками післяреволюційних часів.Причому ця тенденція (яка властива не лише російській, а й іншим слов'янськиммовам), за слушним зауваженням М. Епштейна, йшла за програмою, описаною Дж. Оруелом у романі «1984», пор.: «*Вы, вероятно, полагаете, что главная нашаработа – придумыватьновые слова. Ничуть не бывало. Мыуничтожаем слова – десятками, сотнями ежедневно. Если угодно, оставляем от языка скелет. (…) Знателивы, чтоновояз – единственный на светеязык, чейсловарь с каждым годом сокращается?»* [2, с. 51]. Хоча попри цю тенденцію більшість загублених слів могла б повернутися в сучасні мови і, можливо, виявити ще більшу затребуваність: «добро легше б сприймалося і вкорінювалося, а зло швидше б упізнавалося і викорінювалося» [Там само]. Проте слов'янські мови поки що демонструють інші тенденції, про які Ж.Поланзазначав: *«принизливо, нічого не отримуючи взамін, змиритися з втратою слів, які тривалий час нас зачаровували»* [3, с. 45].

Аналіз сучасного інформаційного простору з точки зору представленої в ньому позитивної інформації виявляє парадоксальну ситуацію. З одного боку, сьогодні нарешті назріла необхідність у тиражуванні

ПОЗИТИВУ, ДОБРА,що відчувають не лише споживачі інформації, а й самі працівники ЗМІ. З іншого ж боку, при цій назрілій потребі в інформаційному просторі простежуються не лише «перебої» в поширенні позитивної інформації, а й відбувається викривлення уявлень про сутність ДОБРА, КРАСИ, ЩАСТЯ, в результаті чого сучасна культурна свідомість реципієнта перебуває в такому стані, який Ж. Бодрійяр характеризує як радикальне збочення, а М. Еліаде говорить про знищення всього колишнього всесвіту культури і повернення до споконвічності tabularasa (цит. за: [6, с. 12]).

Список використаної літератури:

1. Вольф Е.М. Оценочное значение и соотношение признаков «хорошо/плохо» // Вопросы языкознания. – 1986. – № 5. – С. 98-106.
2. Оруэлл Дж. «1984» и эссе разных лет: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – 384с.
3. Полан Ж. Тарбские цветы или Террор в изящной словесности / Пер. с фр. – СПб.: Наука, 2000. – 336с.
4. Соиторо И. Еще один ключ к гармонии // Ниппония . – 2007. – № 40. – С. 7.
5. Столярова Э.А. Лексико-семантическое поле оценки в разговорной речи // Словарные категории. – М.: Наука, 1988. – С. 186-191.
6. Шестакова Э.Г. Теоретические аспекты соотношения текстов художественной литературы и массовой коммуникации: Специфика эстетической реальности словесности нового времени. – Донецк: Норд-Пресс, 2005. – 441 с.
7. Эпштейн М. Добро и зло в зеркале русского языка // Континент. – 2007. – № 132. –Режим доступа: http://magazines.russ.ru/continent.

Ключові слова: медіа, текст, комунікація, позитив.
Ключевые слова: медиа, текст, коммуникация, позитив.
Key words: media, text, mass-media communication, positive.

КОЛКУТІНА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувач кафедри журналістики, доктор філологічних наук, доцент

СУГОЛОСНІСТЬ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ТЕКСТІВ: ОСІ ПЕРЕТИНУ

Будівельним матеріалом для всіх типів ЗМІ, літератури та літературознавства було і залишається слово. Оперуючи словом чи то журналіст, чи письменник, чи літературний критик формулює оцінку,стверджує, переконує, увиразнює або спростовує істинність судження. У будь-якому разі він впливає на глибину осмислення естетичної свідомості реципієнта, опосередковано або ж безпосередньо формує його світоглядні засади, художні смаки, аксіологічні пріоритети.

Ефективність успішного мовленнєвого спілкування з читачем посередництвом художнього тексту забезпечується багатьма чинниками, серед яких комунікативна стратегія як «реалізація інтенцій адресанта для досягнення комунікативної мети в художньому дискурсі тексту завдяки різним ходам і тактикам, які забезпечують успішність комунікативного акту» [4, с. 20]. Вона втілюється завдяки різним факторам, серед яких науковці виокремлюють дієві ходи спілкування, форму і мету контактування, комунікативний потенціал художнього твору,діалогічність, інтертекстуальність тощо. Не останню рольвідіграють і продуктивно дібрані комунікативні тактики. У результаті слушних надбань у різних сферах наукового знанняз'явилися численні комунікативні моделі, які зайвий раз підкреслюють важливість і продуктивність художньої комунікації (літературна В. Шкловського, мовна О. Потебні, культурологічна М. Бахтіна, наративнаЦв. Тодорова, театральна П. Єршова та інші).

У журналістикознавстві та літературознавстві поліфункціональна семантика слова вимагає правильного тлумачення. Особливо важлива інтерпретація там, де зміст висловлювання спеціально дещо прихований від прямого трактування, де він зашифрований, сугестивний, символічний. Герменевничний стиль (С. Квіт) споріднює журналістику та літературу, в наслідок чого герменевничний феномен «виступає важливою характеристикою людини, окреслюючи її вроджену здатність до розуміння» [3, с. 9]

Не зважаючи на великий посутній масив дослідженого у журналістиці та літературі, питання їх взаємозв'язку не розглядалося у сучасній науці. Ми спостерігаємо низку споріднених аспектів, вивчення яких збагатять як літературу, так і журналістику.

Літературно-критичний твір, на нашу думку,– це особливе вербальне явище, певна герменевтична та аксіологічна система з власними критеріями художності, з чіткими інтерпретаційними передсудженнями, з випрацьованою парадигмою методологічних мегаідей, концептуальним теоретико-інтерпретаційним змістом та унікальним комплексом комунікативних стратегій та тактик. І не останню роль у ньому відіграє особа декодувальника.

Яскравим прикладом, на наш погляд, може бути публіцистика Дмитра Донцова, структура творчої особистості якого обумовлена комплексом зовнішніх та внутрішніх факторів: епохою, у яку він жив і творив (найбільш плідно – 20-30 роки XX століття), культурно-соціальним середовищем, умовами освіти, навчання, виховання; психологічними, філософським, ідеологічними, естетичними вподобаннями й пріоритетами, ціннісними орієнтирами, котрі не були одностайними й статичними упродовж усіх періодів його діяльності. Можливо, це зумовлено різновекторним спрямуванням його творчого потенціалу, адже в різну добу мислитель реалізував себе як продуктивний і самобутній політик-революціонер, ідеолог, філософ, публіцист, критик, редактор, державний діяч тощо.

Практика націоцентричного тлумачення розвивалася Д. Донцовим у двох нерівномірних текстуальних групах. Абсолютна більшість його книжок, есе, статей та рецензій виражає ***літературно-критичний***

дискурс, набагато менше можемо віднайти в них фрагментів дискурсу історико-літературного. Літературну критику розглядаємо як споріднену з публіцистикою та журналістикою галузь літературознавчої науки, котра вивчає художню літературу в аксіологічному (оцінному) аспекті і при цьому визначає художню вартість не лише творів сучасного літературного процесу (з чим найчастіше ототожнюють діяльність критиків), а й оцінює ідейно-естетичні параметри минулих літературних досвідів. Окрім як герменевтична практика та літературна аксіологія, критика постає ще й як літературна еристика (теорія та практика сперечання), оскільки насичена дискусіями та полеміками стосовно художніх феноменів.

Якосновні елементи художнього та публіцистичного твору виокремлюються комунікація та діалог, котрий диференціюється на: діалог письменника, журналіста чи критика з читачем; діалог автора розвідки з тим письменником, якого він досліджує; діалог реципієнта з досліджуваним критиком митцем. Тут літературний критик виступає посередником: «Посередники – це всі ті, хто, не маючи безпосереднього відношення до процесу творіння художнього комунікату, втручається в процес його циркуляції, займаючи місце між комунікатором та потенційним реципієнтом з метою полегшення процесу комунікації» [2, с. 61]. У процесі такого діалогу виникає літературно-критичний дискурс, що об'єктивно задається твором як об'єктом сприймання й оцінки [1]

Як бачимо, журналістика, література та критична рефлексія, попри власні вироблені індивідуальні принципи, засади і методи, попри, безмовно, онтологічну розмежованість, мають суголосні дотики-перехрестя, спрямовані на глибоке розуміння мистецтва, на бажання збагнути творчу особистість, митця-деміурга. Така свого роду взаємодія, такий універсалізм сприятиме, на наш погляд, на краще засвоєння Слова, усвідомлення його краси і магії. Особливо цікавим представляється нам виокремлення комунікативної стратегії та тактики того чи іншого тексту. Тому перспективи розвитку вказаної теми, безумовно, неосяжні і невичерпні.

Список використаної літератури:

1. Бубняк Р.А. Літературно-критичний дискурс: сутність, структура, засоби вираження : автореф. дис. на здобуттянаук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06. «Теорія літератури» Тернопіль, 2001. 20 с
2. Зубрицька М. Категорія читача в літературно-критичних дослідженнях ХХ століття // Записки Перекладацької Майстерні. Львів, 2002.
3. Квіт С.М. Герменевтика стилю. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011.
4. Синявська Л.І. Українська драматургія кінця ХІХ – початку ХХ століття: комунікативні стратегії.Одеса: КП ОМД, 2019. 304 с.

Ключові слова: журналістський текст, літературний текст, літерно-критичний дискурс.

Ключевые слова: журналистский текст, литературный текст, литературно-критический дискурс.

Key words: journalistic text, literary text, literary-critical discourse.

ПАРХІТЬКО ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», кандидат філологічних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ СТАНДАРТІВ В АВТОРСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ШОУ «ВДУДЬ»

Сучасний етап еволюції журналістики як виду творчої діяльності характеризується розмиванням кордонів між професіоналізмом та аматорством. З розвитком Інтернет кожна людина отримала можливість продемонструвати свої літературні та інтелектуальні таланти. І хоч плюралізм думок вочевидь заслуговує лише на позитивну оцінку, у цього явища несподівано виявився зворотній бік.

Для сучасної молоді блогери та активні користувачі соцмереж є не менш важливими джерелами інформації, ніж професійні журналісти. Слід зазначити, що світова журналістика має взяти частину провини за подібні зміни на себе. По-перше, у XX – XXI століттях було викрито кілька журналістів-шахраїв, які, працюючи в якісних виданнях, регулярно вигадували матеріали. По-друге, комерціалізація ЗМІ, яка почалася в 70-х роках XX століття, поступово призвела до засилля розважальних програм і зниження загального рівня контенту. По-третє, медіа стали об'єктом гострої критики з боку політичних та навколополітичних груп, що призвело до дискредитації інституту ЗМІ в очах масової аудиторії [8]. Тож не дивно, що внаслідок описаних процесів масова аудиторія не відчуває особливої довіри до традиційних ЗМІ.

Необхідно розуміти, що журналіста робить професіоналом не посвідчення та не робота в офіційно зареєстрованому медіа, а дотримання журналістських стандартів. Отже, будь-який блогер може взяти на себе обов'язок працювати за професійними нормами, однак не мусить іти цим шляхом. І аудиторія не повинна чекати від нього подібної самовідданості.

Актуальність нашої статті полягає в надзвичайній популярності авторського шоу «вДудь» серед широких кіл населення на пострадянському просторі. Нам неодноразово доводилося чути думки про високий рівень журналістської майстерності Юрія Дудя в межах проекту «вДудь», тож вважаємо за необхідне за допомогою аналізу підтвердити або спростувати це твердження. Мета статті – виявити рівень дотримання журналістських стандартів в авторському шоу «вДудь».

Як відомо, у світі існує безліч журналістських кодексів та просто збірок правил, що стосуються етики журналістської поведінки. Ми за основу для дослідження візьмемо «Кодекс етики українського журналіста», що був затверджений на пленумі Національної спілки журналістів України. Кодекс містить 19 принципів [5].Спробуємо перевірити, чи було порушено якісь із принципів у програмах шоу «вДудь».

У принципі № 3 зазначено, що «Журналіст має з повагою ставитися до приватного життялюдини» [5]. Цей принцип в інтерв'ю Юрія Дудя

порушено неодноразово. Так, у розмові з Сергієм Доренком ведучий запитав: «Ви коли-небудь боялися імпотенції?» [2].Інтерв'ю з Олександром Невзоровим Дудь чомусь вирішує провести на фоні регулярних реплік та запитань стосовно нетрадиційної сексуальної орієнтації. На початку інтерв'ю Дудь запитує: «Скільки разів ви можете сказати про себе: «Як журналіст я торгував сідницею?» [7]. Ближче до кінця бесіди ведучий дозволяє собі наступну репліку: «З того часу, як ви стали відомі широкому загалу як войовничий атеїст, чув байку, що Невзоров так ненавидить церкву, тому що сам колись був згвалтований кимось із них» [7].Цілком очевидно, що пов'язана з сексом тематика стосується приватного життя і є табуйованою.

Багато питань виникає щодо дотримання у шоу принципу № 6, в якому, зокрема, зазначено: «Повага до права громадськості на повну та об'єктивнуінформацію про факти та події є найпершим обов'язком журналіста» [5].

Нами знайдено незначну кількість прикладів порушення принципу повноти. Як правило, порушення пов'язані з вириванням епізоду з контексту. Так, в інтерв'ю з Олексієм Навальним Дудь ставить запитання, що стосується мітингу за участю Навального: «Чи означає ця фраза [«Коли настане час перегортати машини, я вам скажу»], що колинебудь може настати момент, коли Навальний скаже: «Пацани, нумоспалюватимашини!» [6]. Насправді смисл виступу Олексія Навального був прямо протилежний – він намагався зупинити тих, хто хотів негайно перейти до рішучих дій.

Натомість принцип об'єктивності порушується у шоу «вДудь» регулярно. Юрій Дудь часто упереджено підходить до розмови з гостем, при цьому знущання та образи можуть сипатися упродовж всього інтерв'ю. За таким сценарієм пройшли програми за участю Володимира Жириновського та Миколи Соболєва. Наприкінці інтерв'ю з Жириновським Дудь говорить: «Тільки що Володимир Жириновський сказав, що іде на вибори. Велике питання навіщо, але байдуже…» [3]. Журналіст не може висловлювати своє ставлення, навіть якщо співрозмовник йому сильно не подобається. Іноді складається враження, що Дудь за допомогою інтерв'ю з'ясовує власні стосунки. У відповідь на негативне ставлення з боку Гнойного ведучий реагує: «Поясни мені, чому твої треки таке лайно» [1].

Заради об'єктивності відзначимо, що Юрій Дудь дотримується принципу № 7 щодо чіткого відокремлення журналістських матеріалів від реклами [5]. Це особливо важливо, оскільки переважна більшість блогерів ігнорує цей принцип.

Ми знайшли певну кількість порушень принципу № 9: «Факти, судження та припущення мають бути чітко відокремлені одне від одного. Неприпустимим є розповсюдження інформації, що містить упередженість чи необґрунтовані звинувачення» [5].В інтерв'ю з Невзоровим Дудь несподівано заявляє: «Останнім часом ви манерою поведінки схожі на Володимира Жириновського. Вас це турбує?» [7]. Дудь не запитує Невзорова, чи схожий він манерою поведінки на Жириновсь-

кого – з цим би гість не погодився. Обрана Дудєм форма перетворює його дуже сумнівне твердження на незаперечний факт.

Відзначимо, що Дудь дотримується принципу № 12: «Журналіст зобов'язаний зробити все можливе для виправлення будь-якої поширеної інформації, якщо виявилося, що вона не відповідає дійсності» [5].Після проведення інтерв'ю з Дмитром Кисельовим Дудь визнав, що не перевірив інформацію стосовно звільнення журналістки Олени Войтової [4]. Про це свідчить напис внизу екрану. При цьому підкреслимо: помилок краще не робити, аніж потім їх виправляти. Дудь неодноразово припускався фактичних помилок у своєму шоу. Значна їх частина припала на інтерв'ю з Дмитром Кисельовим, який до того ж регулярно це підкреслював.

Принцип № 15 між іншим містить наступну вказівку: «Необхідно утримуватися від натяків або коментарів, що стосуються фізичних недоліків чи хвороб людини, уникати вживання образливих висловів, ненормативної лексики» [5]. Дудь регулярно використовує ненормативну лексику. Це відбувається навіть у деяких із тих інтерв'ю, коли співрозмовники утримуються від подібної практики (наприклад, інтерв'ю з Навальним). Як зазначалося вище, образи співрозмовників також є цілком типовими для шоу, оскільки скандали завжди працюють на підвищення рейтингів.

На додаток до принципів Кодексу зазначимо, що Дудь регулярно порушує стандарт точності. Цей недолік реалізується в посиланнях на абстрактне джерело інформації. Замість прізвища джерела інформації ведучий використовує слова та конструкції «усі вважають, що», «багато людей думає, що».В інтерв'ю з Володимиром Жириновським Дудь ставить наступне запитання: «Питання, яке турбує *всіх*: чи є геї у фракції ЛДПР?» [3]. Подібна практика дозволяє Дудю вводити у матеріал стереотипи, чутки та плітки, заборонені журналістськими правилами.

Отже, в авторському інтернет-шоу «вДудь» регулярно порушується ціла низка журналістських правил та принципів. Ігнорування журналістських правил дозволяє Юрію Дудю вільно поводитися з інформацією, за необхідності викривляти факти, у такий спосіб підвищуючи рейтинги шоу. Дудь може дотримуватися певних стандартів, якщо це, звісно, не шкодить рейтингу. Важливо розуміти, що професійний журналіст не може дотримуватися стандартів вибірково в залежності від власного настрою. Таким чином, проект «вДудь» є успішним шоу, однак не може вважатися зразком журналістики.

Список використаної літератури:

1. Гнойный // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=8GGWedu77SA.
2. Доренко // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=Ufbtj14TdpM&t=4152s.
3. Жириновский // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=OTVDu2rrG90&t=115s.

4. Киселев // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=7JrIAY5G7jE&t=465s.
5. Кодекс етики українського журналіста [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://www.nsju.org/page/196.
6. Навальный // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=Bf9zvyPachs.
7. Невзоров // вДудь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=zcjKJ7FHDLM&t=3827s.
8. Bridging the gap / Schiffrin A., Santa-Wood B., Martino S., Pope N., Hume E. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://drive.google.com/file/d/1VRIMmdmvsRp2r2q7ttexe3Ccn36hc3oz/view.

Ключові слова: блоги, авторське шоу, інтерв'ю.
Ключевые слова: блоги, авторское шоу, интервью.
Key words: blogs, author shows, interviews.

БАРАБАНОВА НАТАЛІЯ РОСТИСЛАВІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри журналістики, кандидат педагогічних наук, доцент

ГРУШЕВСЬКА ЮЛІЯ АНДРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри журналістики, кандидат філологічних наук, доцент

РОЗРОБКА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО КОМПЛЕКСУ ДЛЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФІЛЮ «СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ»

Проблеми освоєння професійних компетенцій претендентами вищої освіти пов'язані з декількома чинниками. Одним з основних є відсутність уніфікованих навчальних посібників, підручників з тих дисциплін, котрі почали активно впроваджуватися в освітню діяльність тільки в останнє десятиліття. Так, з дисциплін циклу «Соціальні комунікації» (Теорія і практика зв'язків з громадськістю, Теорія і практика реклами, Інтегровані маркетингові комунікації тощо) існує багато різних джерел інформації, але під кожну освітню програму того або іншого вишу необхідно відбирати навчально-методичні тексти, створюючи конкретні посібники для конкретного профілю підготовки фахівців [3].

Так, наприклад, дослідники зазначають, що «маркетингові комунікації, що забезпечують просування товару або послуги від виробника до проміжного або кінцевого споживача, стають системотворчим компонентом інформаційної діяльності» [2] і у зв'язку з цим вимагають глибокої підготовки фахівців як в теоретичному, так і в практичному ключі.

В.М. Горохов запропонував термін «диктатура маркетингових комунікацій», маючи на увазі під ним системотворчий елемент масових комунікацій в сучасних умовах, оскільки «маркетингові комунікації – не лише комунікації товарні, але і політичні, культурні, спортивні тощо» [1].

Виходячи з представленої позиції здійснюється навчання фахівців рекламно-інформаційної діяльності на кафедрі журналістики НУ «ОЮА».

До методів навчання, які використовуються освітніми структурами для розвитку комунікативної компетенції, відносять традиційні методи, методи активного навчання, дистанційне навчання й ін. Кожен із методів в тій чи іншій мірі передбачає використання міждисциплінарних змістовно-смислових характеристик певних дисциплін, що забезпечує формування інтегрованих знань та умінь необхідного профілю.

Результатом досліджень міждисциплінарних зв'язків навчальних предметів на гуманітарних факультетах вітчизняних ЗВО стало введення в програми дисциплін соціально-комунікативного напряму. Подібні новації обумовлені тим, що випускники вишів, через актуалізацію потреб підприємців в кваліфікованих співробітниках, мусять мати ділові якості, серед яких особливе місце займає саме соціальна і комунікативна компетентність [2].

Соціально-комунікативна підготовленість фахівців рекламно-інформаційної діяльності разом з професійною – ключовий чинник їх майбутнього успіху, умова конкурентоспроможності на ринку праці.

Визнання комунікативної компетенції найважливішою складовою кваліфікаційних вимог до фахівця-управлінця, з одного боку, і міждисциплінарний характер формування соціокомунікативної компетентності, з іншого боку, визначили її загальнодидактичний, методологічний рівень.

У процесі розвитку комунікативної компетентності студентів-гуманітаріїв на заняттях з *Теорії і практики реклами*, *Теорії і практика PR* ми трактуємо необхідні параметри формованої «компетенції» таким чином:

1) готовність здобувача вищої освіти використовувати засвоєні знання, навчальні уміння і навички, а також способи діяльності в житті для вирішення практичних і теоретичних завдань;

2) здатність до здійснення практичної діяльності, що вимагає наявності понятійної системи і, отже, розуміння, що дозволяє оперативно вирішувати виникаючі проблеми і завдання;

3) загальна комунікаційна здатність, заснована на знаннях, досвіді, цінностях, схильностях, які придбані завдяки навчанню.

Для нашого уявлення про інваріантність розвитку професійної і комунікативної компетентності відносно предметного змісту навчання Теорії та практики реклами і Теорії та практика PR важливе визнання того, що ці компетентності – це міра (рівень) володіння знаннями й уміннями, необхідними для побудови ефективного спілкування в контексті будь-якої професійної діяльності.

Цей постулат повинен лягти в основу розробки комплексу навчально-методичних матеріалів, необхідних і достатніх для ефективної роботи по формуванню інтеграційних знань і умінь здобувачів вищої освіти.

Нині вже створено декілька навчальних посібників з передбачуваного комплексу й на кафедрі проводиться їх апробація.

Список використаної літератури:

1. Барабанова Н.Р., Грушевська Ю.А. Формування соціально-ділової компетентності випускників вишів в умовах глобалізації освітнього простору *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету»*. Серія: Педагогічні науки.2019. Вип. 42. С. 26-33.
2. Горохов, В. М., Федотова, Л.Н., Кузьменкова, М. А. Интегративная модель массовых коммуникаций: К проблеме взаимодействия СМИ, рекламы и PR. *Вестник МГУ*: Сер.10: Журналистика. – 2003. – N4. – С. 7-20.
3. Теорія та історія реклами: навчально-методичний посібник / Укладачі Ю.А. Грушевська, Н.Р. Барабанова, О.М. Назаренко, Л.М. Писаренко. Одеса: Фенікс, 2019. 126 с.

Ключові слова: соціальні комунікації, розробка дисциплін, теорія та історія реклами, теорія та історія pr.

Ключевые слова: социальные коммуникации, разработка дисциплин, теория и история рекламы, теория и история pr.

Key words: social communications, discipline development, theory and history of advertising, theory and history pr.

ПИСАРЕНКО ЛАРИСА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики

ВИСВІТЛЕННЯ ТЕМИ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19 В ОДЕСЬКИХ ЗМІ

Перші повідомлення про захворювання на пневмонію, яка спричинена коронавірусом у Китаї, з'явилися в січні цього року. На сьогодні тема корона вірусу COVID-19 є найбільш обговорюваною. У пресі з'являється безліч матеріалів, які так чи інакше стосуються саме цієї теми. І часто журналісти поширюють багато недостовірної інформації й маніпуляцій щодо пандемії корона вірусу COVID-2019. Тому ми вирішили провести моніторинг одеських ЗМІ на предмет висвітлення теми пандемії корона вірусу COVID-2019.

Перед тим, як провести моніторинг, ми ознайомилися з рекомендаціями Міністерства охорони здоров'я України, яке оприлюднило низку порад для журналістів про те, як висвітлювати ситуацію навколо пандемії коронавірусу COVID-19.

Перш за все журналістам радять називати вірус повною назвою – COVID-2019, а не використовувати словосполучення «*китайський вірус*» або «*вірус з Уханю*». Інфікованих коронавірусом пропонують називати «*хворими на COVID-2019*», замість – «жертв», «постраждалих» та «випадків захворювання COVID-2019». Однією з рекомендацій для журналістів є «*підкреслювати необхідність запобіжних заходів та своєчасного лікування, фокусуватися на позитиві, підкреслювати ефективність раннього тестування за наявності симптомів захворювання*», а не наголошувати на загрозах та негативних наслідках у деталях [1].

Для моніторингу ми обрали різні одеські ЗМІ, а саме: dumskaya.net, «Первый городской», «Одесская жизнь» за період березень-квітень 2020 року.

У результаті дослідження було виявлено, що у статті ««Прилеты», снайперы и ожидание COVID-19: фронтове будни в условиях эпидемии», за 29 березня 2020 року (dumskaya.net) автором використовується маніпуляція «**відволікання уваги**»: «*несмотря на общее снижение социальной активности в стране, связанное со вспышкой коронавирусной инфекции, на фронте российско-украинской войны без перемен*» [2]. Тож увага читачів у цьому матеріалі спрямована на зовсім незрозумілу нову інформацію, яка взагалі не стосується проблеми. Таке враження, що писали просто, щоб не було одних і тих самих матеріалів про COVID-19. Далі автор описує про війну на Донбасі та окопи – і в кінці згадує про епідемію. До чого це журналіст зробив – не зрозуміло, але чітко прослідковується відволіканняуваги читача.

У статті «Они ведут страну к катастрофе!», за 23 березня 2020 року, яка є колонкою головного редактора, використано іронію і сарказм: «*Аааа, возвращаем наших из Китая! Даже собачку! Аааа, срочно изолировать всех*!» [3]. Це використання такої маніпуляції, як «**сюсюкання з народом**», «**відволіканням уваги**».

У статті «Правительство прогнозирует пик заболеваемости COVID-19 в Украине на начало мая», за 20 квітня 2020 року автор використовує маніпуляційний прийом **«підміна фактів» і «приховане залякування»:** «*Кабинет Министров Украины прогнозирует, что наша страна достигнет пика заболеваемости коронавирусной инфекцией в начале мая*» [4].

На сайті «Первый городской» за даний період виявлено близько 200 матеріалів, пов`язаних з коронавірусом. З них близько 70 з маніпуляціями.

У статті «В Одесской области коронавирус диагностировали у годованого ребенка» від 22 квітня 2020 подається інформація, що «*В селе Шевченково у ребёнка 2019 года рождения обнатужили коронавирус. Малыш чувствует себя хорошо*» [5]. Автор тексту не вказує як саме дитина була заразилася, адже батьки здорові. З матеріалу незрозумілою є причина зараження. Якщо невідома причина, то краще було б сказати, що виявляється причина зараження і коло людей, що контактували з дитиною. Тут прослідковується такий прийом маніпуляції, як «**тримання людей у невігластві**».

Устатті «В Минздраве сообщили, что в Украине от коронавируса выздоровели уже восемь человек, но позже опровергли» від 22 березня 2020 року повідомляється: «*Известная пока информация свидетельствует о том, что смертность в результате COVID-19 является выше уровня смертности от гриппа, особенно сезонного. Несмотря на то, что в КНР осуществляют клинические испытания лекарственных средств и разрабатывают более 20 вакцин от COVID-19, ещё нет лицензированных вакцин или терапевтических средств.*» [6] Тут порушенням є використання такого маніпулятивного прийому, як «**гра на емоціях**». Акцентується увага на тому, що смертність від корона вірусу COVID-19 більша, ніж від грипу, повторюється цей факт декілька разів у матеріалі.

У статті «Одесский астролог рассказал о коронавирусе: что нас ждет?» від 22.04 мова йдеться про те, що «*Астролог уточнил, что модель анализа экспериментальна, а ее эффективность будет понятна чуть позже. Следующая волна эпидемии ожидается в конце апреля с 28 числа, – рассказал Олег Евтушенко. – А продлится она до 12 мая с вероятным пиком 7-8 мая. Если так и произойдет, то далее, исходя из результатов, которые показывает эта модель, ожидается положительная динамика развития ситуации. Другими словами, активность эпидемии пойдет на спад.Следующий всплеск астролог прогнозирует в конце ноября – начале декабря. Но, по его словам, это может быть и обычный грипп или другая инфекция*» [7]. Перш за все у статті прослідковується **недостовірність джерела**, на основі якого написаний матеріал. У даному випадку астролог ні у якому разі не є експертом. Таким чином, газета просто розповсюджує хибну інформацію, а це неймовірно шкідливо для суспільства. Ще один вид маніпуляції, який є в цьому матеріалі – **тримання людей в невігластві**.

Наступний матеріал «Как будут хоронить жертв коронавируса: в мэрии Одессы поделились протоколом» від 30.03 : «*В одесском горсовете рассказали о правилах, согласно которым будут при необходимости предавать земле умерших от инфекции. Так, для начала перед погребением тела планируют обрабатывать специальным дезинфицирующим средством. Об этом на заседании штаба по борьбе с коронавирусом рас сказала вице-мэр Одессы Светлана Бедрега, передает dumskaya.net. Останки поместят в герметичный полиэтиленовый мешок. Уже после этого – в компактный гроб, который сразу же наглухо закроют. По протоколу будут проводить и церемонію прощания.Так, вовремя траурного действия на 10 м. кв. должен находиться один человек. То есть присутствующим необходимо стоять через полтора метра друг от друга. Участников церемонии будут контролировать сотрудники ритуальных служб. В случае необходимости в инфекционной больнице установят рефрижератор с холодильной камерой. Там можно будет хранить тела умерших, заключила Бедрега*» [8]. Такий текст є проблематичний, прямим наслідком публікації якого може стати **поширення моральної паніки у населення**. Автор концентрує увагу суспільства лише на негативних, а часом й жахливих аспектах життя. Вищезазначений новинний матеріал є яскравим прикладом таких випадків, коли

журналіст залишає у своїй роботі інформацію для того, щоб шокувати аудиторію.

Тож проаналізувавши матеріали одеських ЗМІ, ми виявили наступні маніпулятивні прийоми: поширення моральної паніки у населення, тримання людей в невігластві, недостовірність джерела, гра на емоціях, сюсюкання з народом, відволіканням уваги, підміна фактів і приховане залякування.

Дане дослідження дає можливість зрозуміти, що багато журналістів не усвідомлюють своєї відповідальності перед читачами, наголошуючи на загрозах та негативних наслідках, в текстах часто осіб, що захворіли на COVID-2019 називають жертвами або постраждалими, не називають вірус повною назвою COVID-2019.

Список використаної літератури:

1. https://detector.media/infospace/article/175701/2020-03-20-yak-zhurnalistam-pisati-pro-koronavirus-poradi-moz/
2. https://dumskaya.net/news/prilety-snaypery-i-ozhidanie-covid-19-frontovye-111680/
3. https://dumskaya.net/news/oni-vedut-stranu-k-katastrofe-kolonka-glavnogo-r-111251//1/
4. https://dumskaya.net/news/pravitelstvo-prognoziruet-pik-zabolevaemosti-cov-113326
5. http://1tv.od.ua/
6. http://1tv.od.ua/
7. https://odessa-life.od.ua/news/odesskij-astrolog-rasskazal-o-koronaviruse-chto-nas-zhdet 22.04
8. https://odessa-life.od.ua/news/kak-budut-horonit-zhertv-koronavirusa-v-mjerii-odessy-podelilis-protokolom 30.03

Ключові слова: пандемія коронавірусу COVID-2019, маніпулятивні прийоми, одеські ЗМІ.

Ключевые слова: пандемия коронавируса COVID-2019, манипуляционные приемы, одесские СМИ.

Key words: pandemic to the coronaviruses COVID-2019, manipulation receptions, Odesa MASS-MEDIA.

ЧУБУК ОЛЕГ ЛЕОНТІЙОВИЧ

Національний університет «Одеська юридична академія», старший викладач кафедри журналістики

МІСЦЕ ТЕЛЕДЕБАТІВ НА ПРИВАТНИХ ТЕЛЕКАНАЛАХ ОДЕСИ

Телебачення, як засіб комунікації, засіб масової інформації вже тривалий час посідає превалююче місце у формуванні громадської думки з соціально-політичних питань, іміджу організацій (їх окремих представників), політичних, громадських діячів. На сьогодні, попри зростання

темпів»перетікання» «виборчого сегменту» у соціальні медіа та месенджери, аудіовізуальні засоби масової інформації, як і раніше, відіграють важливу роль у політичному дискурсі.87% українців продовжують формувати свою точку зору на події у країні й світі завдяки ТБ, зазначає видання «Детектор. Медіа» [2].

Телерадіоорганізації у своєму розпорядженні мають широкий «арсенал» ефективних засобів впливу на аудиторію, на електоральні настрої й процеси, які можуть бути задіяні у тому числі з метою передвиборної агітації, політичного рекламування – від агітаційних роликів до дебатів. Тобто, телебачення, і, зокрема, ті ж теледебати, можуть виступати (і виступають) у якості інструменту виборчої кампанії. Досвід виборів Президента України та депутатів Верховної Ради у 2019 році, як, власне, і досвід багатьох попередніх президентських і парламентських виборчих кампаній у нашій країні і поза її межами наочно демонструє, що телевізійні дебати здатні привертати увагу мільйонів людей, активно сприятиїхньому залученню в політичні процеси. Американські учені з Університету Акранзасу встановили, що особливості здійснюваного ЗМІ візуального висвітлення дебатів під час президентських перегонів у США в 2016 році значно вплинули на сприйняття їхніх учасників аудиторією [3].

Телевізійним дебатам, як медіа продукту, як телевізійному формату, нарешті, як одній із форм передвиборчої агітації, засобу політичної комунікації присвячені праці низки вітчизняних і закордонних вчених. Окремі розвідки досліджують історію, функцію, організацію, порядок проведення, запити суспільства на теледебати, складові їх успіху, роль і місце у виборчих компаніях, політичному житті України, країн європейського континенту, США, у формуванні громадської думки, їхній вплив на електоральні настрої, а також – політико-правовий аспект. Деякі теоретики відносять теледебати до розмовних видовищ, до специфічного, але все ж таки різновиду розважальних програм (тобто, йдеться про ток-шоу, хоча останнє, як прийнято вважати, передбачає обов'язкову присутність аудиторії у студії, деякі – до розряду публіцистичних програм.

У будь-якому разі, теледебати виконують низку важливих функцій. За О.Гресько, вони надають можливість виборцям сформувати враження про кандидата, політичну програму, наміри щодо основних актуальних соціально-політичних дій у майбутньому; дозволяють оцінити комунікаційні здібності, темперамент, знання та особові якості політиків як імовірних лідерів на ту чи ту виборчу посаду [1].

Багато науковців єдині в тому, що теледебати здатні (і практика доводить: вони в достатній мірі фактично такими є) підвищити політичну активність виборців, їхню зацікавленість перебігом виборчої кампанії,»достукатися» до не надто активних виборців і «заставити» їх відвідати в день голосування виборчі дільниці.

На наш погляд, варто звернути увагу на те, якою є так би мовити, питома вага, яким ємісце теледебатів в ефірі регіональних мовників. Візьмемо, до прикладу, Одесу, яка, за даними того ж «Детектор. Медіа», є «абсолютним чемпіоном України з кількості телеканалів на один

обласний центр». Як зазначає видання, умісті понад 30 телекомпаній усіх форматів: цифрових, аналогових, кабельних. Для порівняння: населення Харкова більше на 400 тисяч осіб, а каналів менше в чотири рази, та й ті без фінансової допомоги власників не виживають. Дніпро лише на 15 тисяч поступається Одесі за кількістю мешканців, але за кількістю телеканалів в Одеси трикратна перевага [2]. Й будемо також виходити з того, що одесити не є винятком, – і в їхньому житті, як і в житті переважної більшості українців телебачення відіграє одну із найважливіших ролей, у тому числі щодо формування власної точки зору на ті чи інші процеси, які відбуваються на місцевому, загальнодержавному і міжнародному рівнях.

Голова Одеської обласної організації Всеукраїнської громадської організації «Комітет виборців України» Анатолій Бойко в бесіді висловив думку, що в Одесі на разі відсутня усталена культура теледебатів. Про це, як сказав він, свідчить загалом не надто активне застосування цього формату місцевими телерадіоорганізаціями. Крім того, за словами активіста, деякі телеканали, так би мовити, ще не вийшли на відповідні потужності – творчо і технічно – а деякі взагалі не прагнуть набути їх. До того ж, додає Анатолій Бойко, не усім місцевим політикам притаманна обов'язковість, почасти вони можуть дозволити собі не приходити на теледебати, в деяких випадках – навіть після попередньої домовленості. Разом з тим, на переконання голови Одеського КВУ, теледебати могли б суттєво вплинути на підвищення рівня прийдешніх місцевих виборів 2020 року,привернути до них більше уваги виборців, зробити цікавішими, додати їм «змагального ефекту». Як він вважає, особливо ефективними теледебати могли в стати під час виборів міського голови Одеси.

Проведений нами аналіз показав, що у 2019 році – році виборів Президента України і депутатів Верховної Ради України (йдеться про позачергові вибори депутатів до Верховної Ради України), у Одесі теледебати проводилися трьома телерадіоорганізаціями, у тому числі двома приватними телеканалами – «7 каналом» (ТОВ «ТРК «Арт» і ТОВ «Ріакінформ») і «Думская.TV» (ТРК «Моя Одеса»).

«7 канал» у зазначений період у форматі «теледебати» провів три телепрограми (під назвою «Дзеркало виборів») – 11-го, 15-го і 19-го липня, хронометражем, відповідно, 57хв., 47хв., і 25хв. Характерно, що у двох випадках на теледебатах були відсутні «візаві». Разом з тим, телеканал, намагаючись бути об'єктивним (наскільки це можливо в даній ситуації), наводив «досье» на обох (у тому числі й на відсутнього) кандидатів у народні депутати. Крім того, телеканал, за твердженням модератора цих дебатів, до останнього запрошував і чекав на появу у студії «другого» учасника (усі програми проводилися у «прямому» ефірі).

Слід зазначити, що телеканал для проведення теледебатів у відповідності до чинного законодавства встановив регламент, згідно якому, зокрема, передбачалося надання кожному із учасників програми ефірного часу у однаковій мірі. Ведучі (модератори) програм ставили гостям практично одні й ті самі запитання. Разом з тим, на наш погляд, не зовсім вдалим кроком збоку авторів програми (йдеться про ефір від

11.07.20) було запропонувати підготувати»Досьє» на кандидатів в народні депутати «Відділу розслідувань 7 каналу» (ведучий цієї програми на прохання модератора особисто артикулював це «Досьє» в ході телебатів). «Не зовсім вдалим», насамперед, через вжиту журналістом лексику, як-то: «реальний мастодонт політики одеського регіону», «права рука», «вони там усі – партійна верхівка…,усі займаються будівельним бізнесом», «політичні самовбивці» тощо. Особливо неприпустимим, на наш погляд, було ставити журналістом під сумнів шанси політичної сили (до речі, добре відомої в Україні) щодо проходження до Верховної Ради України [4].

Водночас, в іншому ефірі (від 15.07.20) кандидат в депутати Верховної Ради України дозволяв по відношенню до опонента (який не прийшов в телестудію) фамільярність, двічі протягом ефіру підходити до розташованого поруч картонного зображення (у повний зріст) «візаві»і гладити його по «голові» (!?), або ж – намагатися відповідати на запитання, які глядачі надсилали не йому, а саме відсутньому політику (?!). При цьому, належної оцінки збоку ведучого такій поведінці надано, на жаль, не було [5].

Своєю чергою, «Думская.TV» – єдиний телеканал Одеського регіону, де є постійна «теледебатна» програма – «Дебати на «Думській». Започаткована ще у 2016 році, програма хоча й не відрізняється систематичним виходом в ефір, разом з тим, дебати на її «полях» ведуться не лише у передвиборчі періоди. Що ж до останніх, то лише в липні 2019 року було організовано і проведено 11 «дебатних» програм. Причому, на цьому телеканалі не відбулося жодних теледебатів, на які б не прибула одна із сторін. Слід також зазначити, що збоку модераторів теледебатів гостям студії (практично у кожній програмі) у «прямому» ефірі ставилися одні й ті самі запитання: «Чому саме за вас мають проголосувати виборці?», «Чи визнаєте ви, що РФ чинить агресію по відношенню до України?» (або, як варіант: «Ваше ставлення до мовного закону?»), «Скільки коштує ваша виборча кампанія?», «Яким буде ваш перший законопроект у разі обрання?». Так само, як і на теледебатах на «7 каналі», на «Думській. TV» існує практика подання «Досьє» на кандидата, як і – «питання один одному». Тривалість ефірного часу «Дебатів на «Думській.TV» – в середньому від 30 до 40 хв.

Разом з тим, за підсумками аналізу «передвиборчих»телепередач, у нас виникає низка запитань, особливо що стосується ролі ведучого (модератора). Скажімо, в ефірі від 03.07.20 один із учасників по відношенню до свого «візаві» дозволив собі допустити у 20 (!?) випадках ознаки ейджизму (звернення типу «молодой человек», «мой юный друг»), однак така поведінка не знайшла належної реакції збоку модератора [6].

Отже, на основі вище зазначеного можна дійти наступних висновків:

1. На сьогодні привнести в телепростір регіону таке інноваційне явище, як теледебати (насамперед, політичні теледебати) намагаються поки що нечисленні приватні телерадіоорганізації Одеси.

2. Більш активне і якісне застосування телевізійного формату «теледебати» під час місцевих виборів 2020 року могло б сприяти розвитку демократичних процесів у суспільстві на регіональному рівні.

3. Потребує подальшого вивчення питання ролі, функції модератора (ведучого) теледебатів, значення рівня його професійності для успішності телевізійного продукту.

Список використаної літератури:

1. Гресько О. Телевізійні дебати як форма соціальних комунікацій / Гресько О. // Вісник Львівського університету. 2015. Випуск 40. С. 199–207.
2. Курбатов О. Телебазар, або Як телебачення робиться в Одесі /Детектор медіа // 28.12.2018 Режим доступу: https://detector.media/rinok/article/143694/2018-12-28-telebazar-abo-yak-telebachennya-robitsya-v-odesi/
3. Перемозі Трампа на виборах сприяли методи висвітлення дебатів за його участі. Режим доступу: https://racurs.ua/ua/n123605-peremozi-trampa-na-vyborah-spryyaly-metody-vysvitlennya-debativ-z-yogo-uchastu-ucheni.html
4. http://7kanal.com.ua/2019/07/debati-kandidativ-v-deputati-vr-ukra-ni-vid-okrugu-136/
5. http://7kanal.com.ua/2019/07/debati-kandidativ-v-deputati-vr-ukra-ni-vid-okrugu-134/
6. https://dumskaya.net/news/debaty-na-dumskoy-evgeniy-chervonenko-v-100415/

Ключові слова: теледебати, модератор, програма.
Ключевые слова: теледебаты, модератор, программа, кандидат.
Key words: TV debate, moderator, program, candidate.

ЛІТВІНЧУК ІРИНА СЕРГІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри журналістики, кандидат юридичних наук

КІРІНКО ОЛЬГА ВІКТОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», ассистент кафедри журналістики

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗМІЩЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ РЕКЛАМИ В ОДЕСІ

Зовнішня реклама відіграє важливу роль не тільки на ринку рекламних послуг, а й має великий вплив на пересічних громадян. Саме зовнішня реклама є ефективним засобом впливу у сфері споживчих товарів, оскільки вона розрахована на сприйняття широкими верствами населення. Реклама сьогодні є одним з найважливіших чинників, який впливає на світосприйняття людей, формує їх ціннісні орієнтації і навіть може коригувати спосіб життя. Майже на кожному кроці зустрі-

чається вивіска або рекламний щит, часто вулиці міст буквально захаращені ними, тому рекламу неможливо не сприймати. Навіть не концентруючи увагу на ній, людина все одно її помітить.

Специфіка зовнішньої реклами полягає у досить широких можливостях постійного притягування уваги мешканців міста до відповідних груп товарів, що виступають предметом того чи іншого рекламного впливу. Розміщенню зовнішньої реклами властивий свій спеціальний порядок, визначений нормативними актами України. Питання порядку розміщення зовнішньої реклами не отримали належного рівні наукового опрацювання, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Питання правового регулювання рекламної діяльності, розповсюдження зовнішньої реклами отримали відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених та практиків. Зокрема можна виділити роботи Громенко Ю. О., Лебедєв А.Н., Миронов Ю.Б., Ромат Є.В., Черемнової А. І. та ін. Незважаючи на велику кількість науковців, що працювали та працюють у цій сфері, питання щодо характеристики правових підстав та порядку розміщення зовнішньої реклами потребують подальшого аналізу. З цього випливає мета даної статті – розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства України, яке визначає підстави та порядок розміщення зовнішньої реклами, а також необхідність вдосконалення вимог, які висуваються до порядку розміщення зовнішньої реклами.

Основним законодавчим актом, який регулює рекламну діяльність, є Закон України «Про рекламу». Відповідно до статті 1 Закону «Про рекламу», реклама – це спеціальна інформація про осіб чи продукцію, яка розповсюджується у будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого або опосередкованого одержання прибутку. Зовнішня реклама – це реклама, що розміщується на спеціальних тимчасових і стаціонарних конструкціях, розташованих на відкритій місцевості, а також на зовнішніх поверхнях будинків, споруд, на елементах вуличного обладнання, над проїжджою частиною вулиць і доріг. [1] Також він регулює всі відносини, що виникають в процесі виробництва, розміщення й поширення реклами на ринках товарів і послуг, а також дає визначення основним рекламним поняттям.

Законом встановлено, що зовнішня реклама може розповсюджуватись аудіо-, візуальними та комбінованими засобами. Одним із найбільш поширених засобів зовнішньої реклами є візуальна зовнішня реклама. Така реклама може розміщуватись як на спеціальних конструкціях, призначених виключно для розміщення зовнішньої реклами, так і безпосередньо на зовнішніх поверхнях будинків, будівель, споруд і на елементах вуличного обладнання.

Видами зовнішньої реклами є білборди, сітілайти, лайтбокси, конвексборди, беклайти, призматрони, дорожні розтяжки, вивіски і навіть тротуарна графіка. Цей вид реклами є одним з найефективніших, тому що впливає на людей в будь-який час майже у всіх місцях де вони перебувають.

На сьогоднішній день зовнішня реклама виконує дві важливі функції. Перша з них- інформаційна, реалізується шляхом надання інформації про товар та його існування на ринку. Реклама інформує про наявність об'єкта обміну з певними,чітко визначеними характеристиками. Крізь призму права це виглядає:

1) як констатація певного юридичного факту (наприклад, появи товару в обігу);

2) як спосіб індивідуалізації об'єктів цивільного обороту.

Юридична проблема, що виникає, полягає у відповідності інформації, що надається, реальним юридичнимфактам та індивідуальним характеристикам об'єкта реклами.

Друга, конкурентна функція полягає в усвідомленому вихваляннні переваги товару (чи іншого об'єкта реклами) або умов його продажу. Реклама намагаєтьсязмінити поведінку особи. Юридичною проблемою тут єдотримання правил вільної конкуренції при використанні реклами та законністьформ і засобів впливу на споживача [2].

Основний підзаконний акт, яким регулюється розміщення зовнішньої реклами – типові правила розміщення реклами – і досі не відповідає закону про рекламу. Це уможливлює зловживання з боку зацікавлених гравців і створює незручності для бізнесу, влади і звичайних громадян.

Органами місцевої влади визначаються спеціальні порядки, правила та обмеження щодо розміщення носіїв зовнішньої реклами в межах населених пунктів, що пов'язано з урахуванням місцевої містобудівної ситуації та естетичними вимогами [1].

В Одесі на сьогоднішній день спостерігається негативна тенденція надмірного загромадження вулиць зовнішньою рекламою, що значно погіршує зовнішній вигляд міста. Бюро естетики міського середовища та зовнішньої реклами при управлінні архітектури та містобудування Одеської міської ради періодично проводить демонтаж незаконно або неправильно розміщеної реклами згідно з Правилами розміщення зовнішньої реклами в місті Одеса. У Правилах зазначено загальні вимоги до розміщення зовнішньої реклами в місті, розміщення зовнішньої реклами провадиться на підставі дозволів, які видаються робочим органом згідно з рішенням виконавчого комітету Одеської міської ради [3].

25 липня 2019 року на засіданні виконавчого комітету Одеської міської ради було прийнято нові правила розміщення зовнішньої реклами, зокрема зміни стосуються наступних моментів:

1. Розмір рекламних конструкцій на фасадах не може перевищувати 3 кв.м.
2. Стаціонарні наземні конструкції повинні бути не більше 4,5 кв.м.
3. Рекламна плівка на вікнах і дверях не повинна перевищувати 30% від розміру площини.

Це означає, що повністю заклеювати вікна будівель вивісками не можна. Також були змінені правила утилізації демонтованих незаконних конструкцій. Строк їх зберігання на штрафних майданчиках обмежили до 1 року. Вважається, що це дозволить значно зекономити

кошти міського бюджету. Крім того, перестануть видавати дозволи на розміщення реклами на електроопорах і стовпах освітлення [4]. Дозволи, які були отримані раніше будуть діяти до кінця строку вказаного в документі. Також, цікавим моментом є те що зростання тарифів на розміщення зовнішніх рекламних конструкцій прогнозується на 60%. Цього не робилось з 2008 року. На нашу думку, це значно зменшить захаращеність вулиць міста рекламними повідомленнями та незаконною рекламою.

Основним видом відповідальності за правопорушення в сфері рекламної діяльності є штрафи. Відшкодування збитків у рекламних правовідносинах може виникати як із договору, так і з позадоговірних підстав.

Рекламодавець несе відповідальність за достовірність та зміст інформації, яка надається для виготовлення чи розміщення реклами. Виробник реклами несе відповідальність за оформлення, порядок виробництва та зміст інформації, що додається ним в процесі підготовки реклами. Розповсюджувач реклами несе відповідальність за час, місце та засоби розміщення реклами. Дані особи несуть

відповідальність за розповсюдження реклами щодо продукції, виробництво або

реалізацію якої заборонено законодавством України, а також зарозповсюдження реклами, забороненої чинним законодавством.

На нашу думку слід ретельніше проводити розмежування відповідальності між усіма учасниками рекламної діяльності. З цією метою, необхідно обумовлюватив договорах на виготовлення (розміщення) реклами обов'язки сторін та відповідальність за їх невиконання чи неналежне виконання.

На основі проведеного дослідження щодо реклами та її правового регулювання,сформульовано такі висновки:

– проаналізовано, що розміщення реклами регулюється комплексними нормативно-правовими актами;

– порушення вимог чинного законодавства, а саме – виробники реклами не завжди дотримуються встановлених вимог, допускають помилки в самому наповненні рекламного продукту;

– виробники реклами не несуть відповідальності за недотримання встановлених вимог та порушують основні принципи реклами, що закріплені в статтях Закону України «Про рекламу» та Правилах розміщення зовнішньої реклами в Одесі.

Позитивним моментом вважаємо використання на майбутнє міжнародного досвіду для подальшого розвитку українського законодавства у сфері зовнішньої реклами. При цьому нагальними питання залишаються доповнення і деталізація нормативно-правових актів України, їх спрощення для розуміння, підвищення ступеня структурованості та взаємо погодженості законодавчих норм та законів України. Також необхідно звернути увагу на відсутність рекламних кодексів. Розробка і впровадження останніхмогла б сприяти підвищенню правової культури суб'єктів рекламної діяльності, а у підсумку – якості рекламного продукту.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про рекламу» від 03.07.1996 № 270/96-ВР [Електронний ресурс]: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/270/96%D0%B2%D1%80?test=Up9Mf3o6frtCAZB2ZiTuFSn9HI4R2s80msh8Ie6;
2. Миронов Ю.Б., Крамар Р.М. Основи рекламної діяльності. Навчальний посібник. – Дрогобич: Посвіт, 2007. – 108 с.
3. Правила розміщення зовнішньої реклами в місті Одесі від 22.04.2008 № 434 [Електронний ресурс]: http://omr.gov.ua/acts/committee/13987.
4. Сайт газети «Одесская жизнь». Режим доступу: https://odessa-life.od.ua/news/novye-pravila-razmeshhenija-vneshnej-reklamy-kak-izmenitsja-odessa

Ключові слова: реклама, зовнішня реклама, правове регулювання, функції реклами.

Ключевые слова: реклама, внешняя реклама, правовое регулирование, функции рекламы.

Key words: advertising, outdoor advertising, legal regulation, advertising features.

СЕКЦІЯ 10

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Керівник секції: *директор наукової бібліотеки, к. біол. н. Т.Ю. Іванійчук*

Секретар секції: *заступниця директора наукової бібліотеки, к. ю. н. Н.І. Зубченко*

ІВАНІЙЧУК ТАІСІЯ ЮРІЇВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», директор наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук

ЗУБЧЕНКО НАДІЯ ІГОРІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», заступниця директора наукової бібліотеки, кандидат юридичних наук

ДОРЕЧНА АНАЛОГІЯ ЧИ НЕДОЦІЛЬНА КАЛЬКА? КОРОТКИЙ НАРИС ЩОДО ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ДО БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ СПРАВИ

Сьогодні в публікаціях провідних фахівців бібліотечно-інформаційної справи досить активно використовується термін «екосистема бібліотек» [1; 11; 13; 16; 19]. Це викликає необхідність деяких уточнень щодо його використання задля виключення можливості введення у бібліотечну термінологію некоректного терміну, що призведе до комунікативної неточності, яка буде викликана залежністю терміна від контексту. Адже поняття «термін» (від латин, terminus – межа, кінець) тлумачиться як спеціальне слово (або словосполучення), що позначає поняття певної галузі знань чи діяльності людини [6].

Наразі термін «екосистема» використовується достатньо широко, охоплюючи різні сфери. Так, інформаційний портал «ЛІГА:ЗАКОН» рекламує свою екосистему, а кількість публікацій про банківські, технологічні, інформаційні екосистеми та навіть екосистеми ринку електронних книжок тощо лише зростає. Разом з тим, ніхто не скасовував і класичне трактування поняття «екосистема», яке свого часу запропонував А. Тенслі.

Як слушно зазначають Я. П. Дідух, О. Л. Кузьманенко, «завданням кожної наукової дисципліни є формулювання поняття і таке його визначення, яке би забезпечувало, по-перше, ієрархію в системі понять (співвідношення між родовим та видовим рівнем, A ∈ B + C + D) і, по-друге, неможливість перетинання рівноправних понять (B ≠ C ≠ D)» [4].

Для загалу суспільних наук екосистемний підхід уперше було офіційно оприлюднено в межах нарад Конференцій Сторін Конвенції про охорону біорізноманіття (1992 р.). Ст. 2. Конвенції про біорізноманіття визначає екосистему, як динамічний комплекс спільнот рослин, тварин і мікроорганізмів та їх неживого середовища, що взаємодіють як функціональна одиниця. Саме в такому значенні термін широко використовується і у науковій літературі. Основні ідеї екосистемного концепту, репрезентовані і Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (2010 р.) [7].

Слід зазначити, що у 1970-80-х роках велика кількість вчених почали застосовувати до екологічних проблем економічну термінологію з метою акцентування уваги на залежність суспільства від природних екосистем і підвищення суспільного інтересу до збереження біорізноманіття.

Британський економіст E. F. Schumacher у 1973 р був, ймовірно, першим, хто використав поняття «природного капіталу» [18], а термін «екосистемні послуги» вперше з'явився в роботі P.R. Ehrlich, A. H. Ehrlich у 1981 р. [9].

У своїй роботі [15] видатний вчений H. T. Odum зазначав, що «як результат давно прогнозованого дефіциту енергії виникли питання взаємодії енергетики і навколишнього середовища, які обговорюються в законодавчих органах і парламентах, і власне енергетики та економіки, що пов'язані з інфляційними процесами».

В кінці 1990-х і на початку 2000-х рр. концепція екосистемних послуг почала розбудовуватись шляхом прийняття міжнародних документів: The United Nations Environment Programme's Annual Report for the year 2000 (UNEP, 2000); The Millennium Ecosystem Assessment (MEA, 2003) тощо.

У 2012 році концепція Зеленої економіки, представлена на саміті «Ріо + 20», визначила, що економічні показники залежать від ефективного управління екосистемою і біорізноманіттям, а також безперервних процесів екосистемних послуг. Це призвело до переходу в національній та міжнародній політиці від вивчення окремих елементів навколишнього середовища (повітря, вода, ґрунт, біорізноманіття) до комплексного підходу, заснованого на уявленні про єдність екосистеми.

Можна сперечатись щодо коректності використання терміну «екосистемні послуги» у відношенні до природи і підтримати думку тих науковців , які вказують на неможливість застосування поняття «послуга» до природи [3], однак, наразі вже існують три основні міжнародні класифікації екосистемних послуг: MEA (Millennium Ecosystem Assessment); TEEB (The Economics of Ecosystems and Biodiversity); CICES (Common International Classification of Ecosystem Services).

Класифікація екосистемних послуг CICES пропонує уніфіковане визначення та стандартизовану типологію екосистемних послуг в ЄС.

Якщо виходити з вищеозначеної класифікації, то бібліотеки не відносяться до екосистем у їх класичному розумінні і не надають екосистемні послуги [8].

Разом з тим, слід звернути увагу ще на один аспект проблеми. У 1993 році в роботі James F. Moore [14], автор, проводячи паралель з біологічними системами, запропонував з метою розширення системного підходу до стратегії «розглядати компанію не як члена однієї галузі, а як частину бізнес-екосистеми, яка перетинає різні галузі. У бізнес-екосистемі компанії об'єднують можливості навколо нової інновації….». Ця ініціатива на диво легко була підхоплена в економічних дослідженнях і породила досить небезпечну тенденцію змішування понять.

В подальшому в роботі [17] Rothschild M. розвиває новий напрямок в економіці – біономіку, вводячи термін «інноваційна екосистема» і розглядаючи економіку, як аналог біологічної системи. І знову ж таки термін «екосистема» запозичується з біологічної науки і втрачаючи первісний зміст вживкається в економічному середовищі.

Між тим, Christopher Freeman в роботі [10] зазначаючи, що часто «щоб зафіксувати інтерактивний характер відносин технологія-економіка,…. застосовуються аналогії з біологічною еволюцією», попереджав про важливість зваженого підходу до таких аналогій, надаючи розлоге обґрунтування своїх позицій.

Широко застосовується сьогодні термін «екосистема» як скорочення поняття «економічна система». Можна говорити, що після публікації Isenberg (2010) [12] і закріплення терміну екосистема в означеному розумінні на Міжнародному економічному форумі 2013 року його широке використання в публікаціях економістів зросло. Звичайно, що це призвело до певної плутанини і досить ускладнило коректне використання поняття.

Крім того, на початку 2010 року термін «екосистема ПЗ» починає широко використовуватись у звітах міжнародних організацій і національних стратегіях розвитку підприємницької освіти європейських країн. В означених документах термін «екосистема ПЗ» визначає об’єднання всіх напрямків державної підтримки ПЗ в єдину пов’язану теоретичну конструкцію. Це, напевно, пояснює появу досить великої кількості публікацій щодо екосистеми електронних книжок [5].

На нашу думку, така «крадіжка» усталеного терміну, є неприпустимою. Крім того, наявність поняття «екосистемна послуга» дає можливість стверджувати про формування певної економічної системи щодо фнукціонування екологічної системи. Тобто, використовуючи прийняті скорочення – екосистеми щодо екосистеми. Чи не видається це алогічним?

Ми поділяємо думку О. Веклич, яка розглядаючи екосистемний підхід у вузькому розумінні, підкреслює «прикладний характер його застосування в тій чи іншій сфері суспільних наук (економіка, юриспруденція тощо), який визначає стратегію системного пізнання досліджуваного об'єкта, розуміння і вибір способів і методів вирішення цільових завдань з урахуванням взаємозумовленості і єдності існування цього об'єкта з екологічними факторами» [2].

Таким чином, використання поняття «екосистема» в бібліотечно-інформаційному середовищі наразі має суто економічне тлумачення. Однак, доцільним вважаємо використання не скороченої форми «екосистема бібліотеки», а саме повної – «економічна система бібліотеки».

Крім того, актуальності набуває розробка теорії організації та управління соціо-еколого-економічними системами, що є більш прийнятним і відповідає необхідності інтегрованого підходу до побудови більш модерного, «розумного» суспільства у відповідності із стратегією сталого розвитку. Саме прикладом такої системи можливо розглядати сучасний університет, до підсистем якого відноситься і бібліотечно-інформаційна складова.

Список використаної літератури:

1. Бруй О. М. Збалансована система показників у стратегічному управлінні бібліотекою : дис. … канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, 27 – соціальні комунікації / Бруй Оксана Миколаївна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ, 2019. – 283 с.
2. Веклич О. А. Сущность и содержание концепта «экосистемный подход» в экономической науке / О. А. Веклич // Экономика Украины. – 2017. – № 12. – С. 52-67. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekukrr_2017_12_5
3. Дарбалаева Д. А. Экологические услуги, экосистемные услуги и экосистемные блага / Д. А. Дарбалаева // Экология. Экономика. Информатика: сб. ст. (7-12 сент. 2014, Ростов-наДону). В 2 т. Т. 1. – Ростов-на-Дону : Изд-во Южного федерального университета, 2014. – С. 290-292.
4. Дідух Я. П. До питання про співвідношення понять «екосистема», «ґабітат», «біотоп» та «екотоп» / Я. П. Дідух, О. Л. Кузьманенко // Український ботанічний журнал. – 2010. – Т. 67. – № 5. – С. 668-679
5. Костюк К. Н. Новая экосистема электронной книги и трансформация книжного рынка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://conf.neicon.ru/index.php/science/overseas2013/paper/viewFile/55/114.
6. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник / С. Шевчук, Н. Клименко. – Київ : Алерта, 2011. – 696 с.
7. Aquaculture development. 4. Ecosystem approach to aquaculture [Електронний ресурс]. // The Food and Agriculture Organization of the United Nations : website. – Режим доступу: http://www.fao.org/documents/card/en/c/983cbbae-237e-54c7-a567-1f5a4adf1003
8. CICES. Towards a common classification of ecosystem services [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cices.eu.
9. Ehrlich P. R. Extinction: The Causes and Consequences of the Disappearance of Species / P. R. Ehrlich, A. H. Ehrlich. – New York : Random House, 1981. – P. 72-98.
10. Freeman Ch. Innovation, Changes of Techno-Economic Paradigm and Biological Analogies in Economics / Ch. Freeman // Revue économique. – 1991. – Vol. 42-2. – P. 211-232.
11. García-Marco F. Libraries in the digital ecology: reflections and trends / F. García-Marco // The Electronic Library. – 2011. – Vol. 29. – № 1. – P. 105-120. – DOI: 10.1108/02640471111111460.

12. Isenberg D. The Big Idea: How to Start an Entrepreneurial Revolution [Електронний ресурс] / Daniel Isenberg // Harvard Business Review. – 2010 – June Iss. – Режим доступу: https://hbr.org/2010/06/the-big-idea-how-to-start-an-entrepreneurial-revolution
13. Ju D. Library as knowledge ecosystem / D. Ju, B. Shen // Library Management. – 2015. – Vol. 36. – № 4/5. – P. 329-339. – DOI: 10.1108/LM-08-2014-0094.
14. Moore J. F. Predators and Prey: A New Ecology of Competition [Електронний ресурс] / J. F. Moore // Harvard Business Review. – 1993. – May-June Iss. – Режим доступу: https://hbr.org/1993/05/predators-and-prey-a-new-ecology-of-competition.
15. Odum Howard. T. Energy, Ecology, and Economics / Howard. T. Odum // Ambio. – 1973. – Vol. 2. – № . 6, Energy in Society: A Special Issue (1973). – Pp. 220-227.
16. Reademption Library EcoSystem: website. https://sourceforge.net/software/product/Reademption-Library-EcoSystem;
17. Rothschild M. Bionomics: Economy As Ecosystem. Paperback – 1995, April, – 444 p.
18. Schumacher E. F. Small is beautiful: Economics as if people mattered [Електронний ресурс]. – London : Blond & Briggs, 1973. – Режим доступу: http://www.daastol.com/books/Schumacher%20(1973)%20Small%20is%20Beautiful.pdf
19. Scott W. The Library as Ecosystem Walter / W. Scott // Library Journal. – 2008. – Vol. 133. – № 16. – P. 28-32.

Ключові слова: бібліотечна діяльність, інформаційна діяльність, екосистема бібліотеки, екологічна система, економічна система, еколого-економічна система.

Ключевые слова: библиотечная деятельность, информационная деятельность, экосистема библиотеки, экологическая система, экономическая система, эколого-экономическая система.

Key words: library activity, information activity, library ecosystem, ecological system, economic system, ecological and economic system.

ДРЕМЛЮГА ОЛЬГА АЛЕКСЕЕВНА

Национальный университет «Одесская юридическая академия», заведующая научно-информационным центром научной библиотеки

РАЗЛИЧИЕ ПОЛИТИК РЕСУРСОВ ПОИСКА ЗАИМСТВОВАНИЙ: ПЛАТНЫЕ И БЕСПЛАТНЫЕ АНТИПЛАГИАТНЫЕ СЕРВИСЫ

Ежегодно в научном мире появляется большое количество новых публикаций, вливающихся в глобальное коммуникационное пространство. Среди основных средств коммуникации можно выделить глобальную информационную сеть – Интернет, в которой в открытом доступе сегодня находятся миллиарды страниц различных публикаций. Поэтому выявление потенциального плагиата в научных публикациях практически невозможно без применения специальных программно-технологических средств. Таковыми являются онлайн-сервисы провер-

ки на сходство представленных публикаций с интернет-ресурсами. Проверка в них осуществляется с помощью веб-индекса в режиме реального времени, то есть во всех интернет-источниках, включая и те, которые были только что проиндексированы поисковыми системами. Для сравнения этих сервисов используются два основных параметра: качество экспертизы и количество доступных опций, а они в большей мере зависят от цены за использование сервиса.

Сегодня в Интернете существует довольно большое количество онлайн-сервисов по выявлению текстовых заимствований, предоставляющих как платные, так и бесплатные услуги. Среди бесплатных программ можно отметить: The Pensters, EduBirdie, Search Engine Reports, Quetext, Small SEO Tools, Free Plagiarism Checker.pro. В некоторых сервисах таких, например, как Plagramme, Advego, Etxt, бесплатной является только базовая проверка. К сервисам, предлагающим платные профессиональные услуги можно отнести Grammarly, Unicheck, Plag Scan, Noplag, Turnitin, Copyscape, Plagiarism Software, Антиплагиат, Plagiat.pl и другие.

Между платными и бесплатными сервисами существуют большие различия, которые необходимо принимать во внимание, выбирая сервис для экспертизы текста. Надо учитывать, что бесплатные сервисы имеют небольшой функционал и возможность их использования всегда имеет некоторые ограничения. Часть бесплатных сервисов имеет ограничения по объему проверяемого текста (количеству слов в тексте) или количеству проверок. В некоторых бесплатных программах существуют ограничения по месту размещения проверяемого текста, например, в программу закачивается не текст, а ссылка на него, то есть проверяемый текст должен находиться в Интернете. Чаще всего бесплатные программы не показывают конкретные интернет-страницы с заимствованными текстами, а только доменное имя источника заимствования. В тех случаях, когда сервис по проверке на плагиат находится на сайте, предлагающем еще и услуги по написанию текстов на заказ, есть вероятность того, что проверяемые на плагиат тексты закачиваются в базу этого ресурса, а потом используются для написания других работ за плату. Для десктопных версий бесплатных антиплагиатных программ существует еще один недостаток – периодически появляющаяся капча, что не только замедляет проверку, но и создает дискомфорт для пользователя. Некоторые бесплатные программы, в том числе и сервисы по проверке на плагиат, могут заниматься фишингом либо указывать ссылки на тексты зараженные вирусами. Таким образом, бесплатные программы не гарантируют ни конфиденциальности, ни высокого качества экспертизы.

Возможности платных сервисов можно рассмотреть на примере системы, созданной украинскими разработчиками – Unicheck, которая используется в нашем университете. Эта программа обладает мощным сканированием, охватывающем весь Интернет и имеет удобный, минимизированный и доступный пользовательский интерфейс. Процесс проверки в этой системе полностью автоматизирован. После проверки текста программа автоматически формирует простой и понятный отчет

с релевантными текстовыми совпадениями. Для удобства пользователей отчет проверки текста формируется в двух форматах: онлайн и PDF. Навигацию по онлайн-отчету помогает осуществлять Minimap, которая дает детальную информацию по каждой странице проверяемого текста. Программа сортирует одинаковые источники сходства в группы и позволяет сравнивать с ними исходный текст, загружая эти источники сходства непосредственно в онлайн-отчет или переходя по ссылке на их интернет-страницу. При необходимости можно из онлайн-отчета удалить необоснованный источник сходства. В Unicheck есть возможность выявлять в проверяемом тексте правомерно оформленные цитаты и ссылки и не учитывать их в общем показателе схожести. Для предотвращения мошенничества авторов текстов в программе используется технология обнаружения замены алфавита, основанная на удалении в тексте всех стилей и форматирований. Unicheck обладает сравнительно большой скоростью проверки: проверка каждой страницы в среднем составляет четыре секунды. Разработчики программы гарантируют полную безопасность и конфиденциальность, надежно зашифровывая проверяемый текст.

Таким образом, можно утверждать, что выявление плагиата является сегодня проблемой не только научной, но и программно-технологической, требующей взвешенного подхода ко всем ее аспектам.

Список использованной литературы:

1. Unicheck [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Режим доступа: https://unicheck.com (дата звернення 12.11.2019). – Назва з екрана.

Ключові слова: академічна доброчесність, боротьба з плагіатом, онлайн-сервіс пошуку плагіата, Unicheck.

Ключевые слова: академическая добропорядочность, борьба с плагиатом, онлайн-сервис поиска плагиата, Unicheck.

Key words: academic integrity, fight against plagiarism, plagiarism checking service, Unicheck.

ОПОЛЬСЬКА ТАМАРА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка науково-методичного відділу наукової бібліотеки

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СКЛАДАННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКІВ

Складання бібліографічних покажчиків – один з найважливіших напрямів науково-бібліографічної діяльності. Об’єм роботи із складання бібліографічних покажчиків знаходиться у прямій залежності від типологічних особливостей бібліотеки.

Згідно ДСТУ 7448:2013 «Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять», бібліографічний посібник – це упорядкована множина бібліографічних записів» [1]. Бібліографічні покажчикиподіляються на: 1) національні, державні, науково-допоміжні, рекомендаційні (в залежності від функціонального призначення); 2) універсальні, багатогалузеві, тематичні (в залежності від змісту); 3) поточні, сигнальні, ретроспективні (в залежності від часу видання); 4) реєстраційні, вибіркові (в залежності від повноти охоплення); 5) предметні, систематичні, хронологічні, словникові (в залежності від способу бібліографічного угрупування; 6) анотовані, реферативні (в залежності від способу бібліографічної характеристики).

Тобто, бібліографічні посібники поділяють на види в залежності від «внутрішньої форми бібліографічних посібників (зокрема, на окреме бібліографічне повідомлення, бібліографічний список, бібліографічний покажчик, бібліографічний огляд, бібліографічну бесіду, бібліографічний бюлетень, бібліографічний журнал, бібліографічний відділ у періодичному виданні, допоміжний покажчик до видання, бібліографічний каталог, бібліографічну картотеку), їх суспільного призначення, особливостей об’єкта аналізу, особливостей методів бібліографування, за зовнішньою формою бібліографічних посібників» [2, с. 109]. Види бібліографічних посібників пропонують називати «жанрами бібліографічних посібників» [2, с. 109–110] чи «типами бібліографічних посібників» [3, с. 22–25].

Одним із видів бібліографічних посібників є бібліографічний покажчик, який вирізняється від інших його видів складною структурою та науково-довідковим апаратом. Тематика бібліографічних покажчиків – широка, вони складаються в допомогу навчальній та науково-дослідній діяльності, присвячуються відомим ученим, політикам, митцям, ювілейним і пам’ятним датам, краєзнавству тощо. Для цього виду бібліографічних посібників характерною є складна структура, яка включає передмову, зміст і розвинений науково-довідковий апарат, представлений допоміжними покажчиками. Останні відбивають відомості про документи в іншому аспекті з відсиланнями до відповідних бібліографічних записів. Вибір того або іншого допоміжного покажчика у кожному конкретному посібнику визначається його видом, цільовим призначенням, видами відображених документів та групуванням запису в основній частині.

В основу створення будь-якого бібліографічного покажчика покладено загальні методи бібліографування, що утворюють певну модель, яка розкриває практичну реалізацію найбільш суттєвих і типових рис такого видання, та спеціальні методи і прийоми бібліографування, вибір яких обумовлений змістом покажчика, його видом, призначенням. Бібліографування передбачає: 1) перетворення (відображення) первинного документального масиву у вихідну бібліографічну інформацію пошукового або комунікативного призначення за допомогою його бібліографічної обробки; 2) цілеспрямовану переробку вихідної бібліографічної інформації, її оцінку відповідно до запитів споживачів бібліотечних послуг» [4, с. 86–87].

Бібліографування розглядається як «комплекс різних емпіричних і теоретичних дослідницьких процедур, операцій та прийомів: методів емпірико-бібліографічного дослідження (виявлення об'єктів бібліографування), методів емпірико-бібліографічного пізнання (витяг з тексту предметно-функціонально-історичного знання та його бібліографічний опис за допомогою логічних і семіотичних методів) і методів концептуально-теоретичного дослідження (класифікація і методи складання бібліографічних покажчиків різних видів за допомогою методів герменевтичного кола, контекстних методів, психологічних прийомів)» [5, с. 22].

Робота зі складанню бібліографічних побідників будь-якого призначення поділяється на: підготовчий, який включає вибір і вивчення теми, складання проекту бібліографічного посібника; основний, в рамках якого відбувається відбір документів для бібліографічного посібника, їхкласифікація та угрупування, аналітична обробка матеріалу, пов'язаного із бібліографічним аналізом, складання бібліографічних описів, анотування або реферування, індексування; завершальний етап, на якому пишеться передмова, формується науково-довідковий апарат, у тому числі допоміжні покажчики, відбувається редагування та оформлення бібліографічного посібника.

Основними способами угрупування є формальний, змістовний та рекомендаційний. Зокрема, формальне угрупування забезпечує пошук документів за зовнішньою ознакою: автором, заголовком, видом та місцем видання тощо. Угрупування матеріалу за змістом передбачає звернення бібліографа до анотацій або рефератів і розподіл матеріалу за темами. При створенні покажчиків з простою структурою окремі етапи можуть випадати із загального технологічного процесу його створення. Одним з напрямків оптимізації структури бібліографічних посібників є організація гіперпосилань на повні тексти у репозиторіях та інформаційних базах відкритого доступу з дотриманням вимог авторського права та включенням в бібліографічний опис документа цифрового ідентифікатора об'єкта DOI.

Допоміжні покажчики за змістом поділяються на покажчики авторів, предметні покажчики, географічні покажчики, покажчики найменувань колективів тощо, які формуються за алфавітним принципом. За критерієм угрупування рубрик, допоміжні покажчики поділяються на: алфавітні, що містять в алфавітній послідовності іменні, предметні, тематичні та інші рубрики; хронологічні покажчики, що містять переліки подій або дат в хронологічній послідовності; нумераційні, що містять переліки інформаційних об'єктів у їх числовій послідовності; систематичні, що містять переліки рубрик, які у найбільш узагальненому виді характеризують певну проблему. Чим складнішим є текст видання, тим складнішим має бути система його допоміжних покажчиків.

У складанні бібліографічних посібників приймають участь фахівці не лише бібліотечної сфери, оскільки вони не в змозі однаково вільно орієнтуватися в усіх галузях знання, з якими їм доводиться мати справу.Для успішної реалізації таких бібліотечних проектів, особливо при створенні великих за об'ємом науково-допоміжних рекомендаційних покажчиків, що вимагають якісного відбору літератури, необхідним є

залучення науковців з тих галузей науки, предметом аналізу яких є бібліографічний посібник.

Таким чином, освоєння методики складання бібліографічних покажчиків є актуальним завданням для бібліотечних фахівців, оскільки не всі співробітники бібліотек мають достатню підготовку і володіють навичками аналітичної обробки інформації. Подальша розробки методики бібліографічної діяльності сприятиме створенню багатофункціональної системи бібліографічних посібників з метою надання бібліотечних послуг та задоволення усіх існуючих потреб споживачів бібліографічної інформації.

Список використаної літератури:

1. Бібліотечно-інформаційнадіяльність. Терміни та визначення понять. ДСТУ 7448:2013 / Національний стандарт України. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2004. – 46 с.
2. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Г. М. Швецова-Водка. – 3-тє вид., випр. та допов. – Рівне : [Рівнен. держ. гуманіт. ун-т.], 2011. – 231 с.
3. Буран В. Я. Бібліографія. Загальний курс / В. Я. Буран, О. П. Довгопола, В. В. Пупченко. – Київ : Вища шк., 1984. – 234 с.
4. Коршунов О. П. Библиографоведение: Общий курс. Основы теории библиографии : учебник / О. П. Коршунов. – Москва : МГУ культуры и искусств, 2000. – 106 с.
5. Астахова Л. В. Научные основания библиографической деятельности (теоретико-методологическое исследование библиографического познания) : автореф. дис. … д-ра педагог. наук по спец. : 05.25.03 «Библиотековедение и библиографоведение» / Л. В. Астахова. – Москва, 1997. – 36 с.

Ключові слова: теорія бібліографії, загальні методи бібліографування, спеціальні методи бібліографування, бібліографічний посібник, бібліографічний покажчик.

Ключевые слова: теория библиографии, общие методы библиографии, специальные методы библиографии, библиографическое пособие, библиографический указатель.

Key words: bibliography theory, general methods of bibliography, special methods of bibliography, bibliographic information, bibliographic index, bibliographic publication.

СОЛОДКА АЛЬОНА ІВАНІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка відділу книгозбереження наукової бібліотеки

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ

Наукова бібліотека університету – це дієвий центр забезпечення якісної освітньо-наукової діяльності ЗВО. Ефективність роботи бібліотеки багато в чому залежить від належного зберігання бібліотечних фондів,

що досягається за рахунок достовірного та повного їх обліку, перевірки та ретельного контролю за цим процесом.

Перевірка бібліотечного фонду – це «періодичний переоблік документів з метою підтвердження наявності та встановлення їхньої відповідності обліковим документам у бібліотеці» [1, с. 5]. Досить часто в інструктивно-методичних документах фахівців бібліотечної справи бібліотечний термін «перевірка» та бухгалтерський – «інвентаризація» використовуються як тотожні.

Проведення інвентаризації забезпечується загальними та локальними нормативно-правовими актами. До загальних нормативно-правових актів належать закони «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879 «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» (надалі – Положення № 879) тощо.

Відповідно до ст. 18 Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» «облік, зберігання та використання документів, що знаходяться в бібліотечних фондах, здійснюються відповідно до правил, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах культури та мистецтв, та встановлених стандартів, технічних умов, інших нормативних документів» [1]. Основним регламентуючим документом, яким належить керуватися при проведенні інвентаризації та оформленні її результатів, є наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 № 879 «Про затвердження Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань» [3]. Мета інвентаризації визначена у п. 1 ст. 10. Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» від 16.07.1999 р. № 996-XIV, а саме: «підприємства, для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства, зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язань, під час якої перевіряються і документально підтверджуються їх наявність, стан і оцінка» [4].

До локальних нормативно-правових актів, належать, насамперед, накази ректора, які створюють необхідні умови, періодичність та строки її проведення, крім випадків, коли проведення інвентаризації є обов'язковим, а також внутрішньо бібліотечні документи, зокрема Інструкція з інвентаризації бібліотечного фонду НБ НУ «ОЮА».

Інвентаризація бібліотечного фонду НБ НУ «ОЮА» відбувається поетапно і включає підготовчу роботу, саму перевірку, підведення підсумків та її документальне оформлення. Відповідно до п. 1.11. розд. ІІІ Положення № 879, «інвентаризація бібліотечних фондів оформлюється груповими інвентаризаційними описами. Під час її проведення виявляються помилки, допущені при шифруванні документів, розстановці фонду, оформленні видачі документів користувачам, а також встановлюється заборгованість користувачів перед бібліотекою, виявляються дублетні документи, документи, що не відповідають профілю комплектування фонду підрозділу чи бібліотеки в цілому, та документи, що потребують ремонту, оправи тощо» [3].

Принципи перевірки бібліотечного фонду залежать від форм обліку – сумарного, індивідуального, статистичного, бухгалтерський, які дають «об'єктивну картину фонду» [5, с. 96].

Бібліотечний індивідуальний облік здійснюється відділами комплектування шляхом присвоєння кожному примірнику інвентарного/актового номера. Формою ведення індивідуального обліку є інвентарна або актова книга. Періодичні видання, програми з вивчення різних дисциплін, методичні матеріали, плакати, буклети, дитячі альбоми, календарі на поточний рік, видання обсягом до 48 сторінок (брошури), обліковуються сумарно. Рішення про балансовий облік цих документів бібліотека може ухвалювати самостійно.

Відповідно до наказу Міністерства фінансів України від 23.01.2015 р. № 11 «Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів державного сектору», сумарному бібліотечному обліку підлягають усі види документів, що надходять до бібліотеки або вибувають із неї. Цей облік ведеться у книзі сумарного обліку бібліотечного фонду. Бухгалтерський облік бібліотечного фонду, що приймається на баланс, ведеться сумарно груповим методом без зазначення кількості одиниць на одній інвентарній картці групового обліку основних засобів [6]. З метою здійснення контролю за достовірністю та повнотою ведення обліку передбачено систематичну перевірку (інвентаризацію) бібліотечного фонду.

Отже, перевірка бібліотечного фонду забезпечує належний порядок в розміщенні та розстановці фонду, показує: стан обліку, каталогізації;, правильність реєстрації документів та їх виключення з фонду; заборгованість; дублювання видань; виявляє документи, що потребують ремонту та списання; виявляє недоліки в організації обліку творів друку та інших документів, та їх видачі тощо. Бібліотека має право самостійно обирати порядок індивідуального обліку бібліотечного фонду; вводити в облікові документи, поряд з обов'язковими показниками, додаткові з урахуванням специфіки бібліотеки; встановлювати графіки перевірки та обирати порядок її проведення, однак при цьому вона повинна додержуватись основних вимог діючих нормативних документів, а саме: за результатами перевірки складання актів перевірки бібліотечного фонду, надання висновків і пропозицій комісії щодо правильності організації зберігання фонду, стану ведення його обліку надходження і вибуття та у разі виявлення порушень визначення заходів щодо їх усунення.

Список використаної літератури:

1. Перевірка бібліотечних фондів : методичні рекомендації / упоряд. А. М. Доркену. – Київ, 2012. – 28 с.
2. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.gov.ua/go-32/95-вр.
3. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань : наказ Міністерства фінансів України від 02.09.2014 р. № 879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/z1365-14.

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність : Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.gov.ua-996-14-вр.
5. Омельченко М. Ю. Система обліку бібліотечних фондів / М. Ю. Омельченко, О. В. Вороновська // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2013. – Вип. 10. – С. 95–100. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(4)__16
6. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку основних засобів державного сектору : Наказ Міністерства фінансів України від 23.01.2015 р. № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-15/conv

Ключові слова: інвентаризація бібліотечного фонду, перевірка бібліотечного фонду, загальне регулювання, локальне регулювання, сумарний облік, індивідуальний облік, статистичний облік, бухгалтерський облік.
Ключевые слова: инвентаризация библиотечного фонда, проверка библиотечного фонда, общее регулирование, локальное регулирование, суммарный учет, индивидуальный учет, статистический учет, бухгалтерский учет.
Key words: library fund, library inventory, general regulation, local regulation, summary accounting, individual accounting, statistical accounting, accounting.

СТЕФАНЧИШЕНА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу наукової бібліотеки

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ОПИСІВ (НА ПРИКЛАДІ ДОВІДКОВИХ ВИДАНЬ ЗАХИЩЕНИХ ДИСЕРТАЦІЙ З ЮРИДИЧНИХ НАУК)

Невід'ємним елементом будь-якого наукового дослідження є аналіз стану розробленості обраної ученим теми. І тут у нагоді стають покажчики, довідники, які містять інформацію щодо захищених дисертаційних робіт. Метою публікації є аналіз структури бібліографічних описів, які містяться у довідниках захищених в Україні дисертацій з юридичних наук.

Першими книжковими виданнями з упорядкування інформації про захищені в Україні дисертації з юридичних наук є серія «Бібліографічні довідники» (2007), укладена науковцями львівської школи права, представленої Львівським державним університетом внутрішніх справ. В одинадцяти випусках було зібрано та систематизовано інформацію про захист дисертацій у 1991–2006 рр. з усіх дванадцяти юридичних спеціальностей. У 2009 році опубліковану у 2007 році інформацію було об'єднано у єдиний масив, доповнено відомостями про захист дисертацій у 2007 по 2008 рр. і надруковано у форматі довідника [1], який у 2011 році був перевиданий з відповідними доповненнями [2].

Заслуговують на увагу методичні посібники «Бібліографічний довідник авторефератів дисертацій з теорії держави і права (1992–2009 рр.)», виданий у 2010 році [3], та «Бібліографічний довідник авторефератів дисертацій з конституційного права (1992–2011 рр.)», виданий у 2012 році, укладені київськими науковцями [4].

Починаючи з 2012 року, науковці одеської школи права, представленої Національним університетом «Одеська юридична академія», та київської школи права, представленої Київським національним університетом ім. Тараса Шевченка, упорядкували декілька видань, що містять інформацію про захищені в Україні з 1991 дисертації за спеціальністю 12.00.05 [5], 12.00.06 [6], 12.00.09 [7], 12.00.11 [8], а також з військового права [9], з міжнародного приватного права [10], закордонних наукових досліджень з міжнародного приватного права [11].

Щодо змісту бібліографічних описів, включених у вищеназвані довідники, то вони містять: прізвище, ім'я по батькові; назву дисертації; назву спеціальності; назву установи, у якій відбувався захист дисертації; назву міста; рік захисту; кількісні показники автореферату. Лише «Довідник захищених дисертацій з міжнародного приватного права в Україні (1991–2012 рр.)» [10], містить інформацію про наукових керівників (консультантів) та офіційних опонентів. Жоден з довідників не містить відомостей про спеціалізовану вчену раду, де відбувався захист дисертації. Аналіз структури цих довідників на предмет змісту допоміжних покажчиків показує, що їх формують за наступними критеріями: алфавітним – іменні покажчики прізвищ авторів авторефератів; змістовним – предметні покажчики; темпоральним – хронологічні покажчики.

Важливим питанням бібліографічного відображення інформації є наповнення бібліографічного опису. Будь-який бібліографічний опис складається з елементів, тобто мінімальних структурних одиниць, які відображають певну інформацію. Бібліографічні елементи в описі можуть бути обов'язковими та необов'язковими (факультативними). З точки зору бібліографування, наведені у довідниках захищених дисертацій бібліографічні описи є певною мірою неповні. Так, бібліографічні описи містять лише обов'язкові елементи. Факультативні елементи, до яких відноситься додаткова інформацію про документ, зокрема, про наукових керівників (консультантів), офіційних опонентів, про спеціалізовану вчену раду, де відбувався захист дисертації, лишилися поза увагою укладачів.

З метою найповнішого відображення відомостей доречним є розширення елементного складу бібліографічного опису. Так, включення у бібліографічний опис вказаних факультативних елементів не тільки надасть таким виданням більш комплексного характеру, а й сприятиме виявленню прихованої інформації, наприклад, про розвиток наукових шкіл, рейтинговість наукових центрів та вищих навчальних закладів, на базі яких функціонують спеціалізовані вчені ради по захисту дисертацій, результативність діяльності таких рад тощо. Повне уявлення про осіб, які будь-яким чином причетні до певної дисертації (наукове керів-

ництво, наукове консультування, опонування), можуть свідчити про авторитетність того чи іншого науковця.

Включення у бібліографічний опис факультативних елементів надасть змогу, у свою чергу, розширити науково-довідковий апарат, представлений допоміжними покажчиками, не обмежуючись лише іменними, предметними та хронологічними покажчиками. Так, можна сформувати іменний покажчик наукових керівників (консультантів), іменний покажчик опонентів, покажчик спеціалізованих вчених рад та ін.

Високим професіоналізмом зі складання бібліографічного опису із нестандартними, факультативними елементами володіють бібліографи. Тому при формуванні робочої групи науковців, які укладатимуть у майбутньому довідники, методичні посібники, що містять аналіз захищених дисертаційних робіт, доречним було б залучати фахівців-бібліографів, що сприятиме найповнішому розкриттю інформації.

Список використаної літератури:

1. Довідник про автореферати виконаних в Україні за 1991–2008 роки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук / уклад. В. К. Грищук, Б. О. Кирись, О. Ф. Пасєка. – Львів : [Львівський держ. ун-т внутрішніх справ], 2009. – 471 с.
2. Довідник про автореферати виконаних в Україні за 1991–2009 роки дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата юридичних наук / уклад.: В. К. Грищук Б. О. Кирись, О. Ф. Пасєка. – 2-ге вид., допов. – Львів : [Львівський держ. ун-т внутрішніх справ], 2010. – 568 с.
3. Малишев Б. В. Бібліографічний довідник авторефератів дисертацій з теорії держави і права (1992–2009 рр.) : метод. посібник / Б. В. Малишев. – Київ : Реферат, 2010. – 74 с.
4. Москалюк О. В. Бібліографічний довідник авторефератів дисертацій з конституційного права (1992–2011 рр.) : метод. посібник / О. В. Москалюк. – Київ : Реферат, 2012. – 80 с.
5. Чанишева Г. І. Довідник захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.05 – трудове право; право соціального забезпечення в Україні (1991–2012 рр.) / Г. І. Чанишева, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2013. – 176 с.
6. Каракаш І. І. Довідник захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право» в Україні (1991–2013 рр.) / І. І. Каракаш, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2014. – 142 с.
7. Довідник захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність (1991–2014) / уклад.: В. В. Тіщенко, О. П. Ващук, І. В. Гловюк, Т. Р. Короткий ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2015. – 668 с.
8. Короткий Т. Р. Довідник захищених дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 –

міжнародне право в Україні (1991–2012 рр.) / Т. Р. Короткий, Н. В. Сажієнко ; НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2012. – 166 с.
9. Довідник захищених в Україні дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора юридичних наук і військового права (1991–2014 рр.) / Т. Р. Короткий, П. П. Богуцький, Є. Л. Стрельцов [та ін.] ; Військова прокуратура Південного регіону України, НУ «ОЮА». – Одеса : Фенікс, 2015. – 232 с.
10. Довгерт А. С. Довідник захищених дисертацій з міжнародного приватного права в Україні (1991–2012 рр.) / А. С. Довгерт, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель ; НУ «ОЮА», Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Одеса : Фенікс, 2013. – 132 с.
11. Довгерт А. С. Міжнародне приватне право: закордонні наукові дослідження : довідник / А. С. Довгерт, Т. Р. Короткий, Н. В. Хендель ; НУ «ОЮА», Ін-т міжнар. відносин Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – ОдесаФенікс, 2016. – 383 с.

Ключові слова: бібліографічний опис, обов'язкові елементи бібліографічного опису, факультативні елементи бібліографічного опису, бібліографічні довідники.
Ключевые слова: библиографическое описание, обязательные элементы библиографического описания, факультативные элементы библиографического описания, библиографические справочники.
Key words: bibliographic description, required elements of bibliographic description, ptional bibliographic description elements, bibliographic index.

НОВІТСЬКА ІРИНА ВАДИМІВНА

Національний університет «Одеська юридична академія», бібліограф другої категорії наукової бібліотеки

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ПРОТИДІЇ БУЛІНГУ

Зміни, що відбуваються в соціальному середовищі сучасної держави, зокрема у сфері читацьких інтересів, активне впровадження сучасних інформаційних технологій, обумовили трансформацію ключових соціальних функцій бібліотек у глобальному інформаційно-освітньому просторі. Останніми роками, на жаль, поширюються погляди на бібліотеку як анахронічний інститут. Але, «недооцінка розуміння бібліотеки як базового елементу культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави, та ролі бібліотек у суспільних перетвореннях та забезпеченні прав і свобод людини, як зазначається у Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України», призводить до неефективної реалізації їх потенціалу як соціальних інституцій» [1].

У новій інформаційно-комунікативній реальності бібліотека, разом з державними, комерційними, громадськими організаціями та установами різних міністерств і відомств, має активніше долучатися до вирішення гострих соціальних проблем, до яких належить і булінг. Протидія нетерпимості, агресії, дискримінації, психологічному та фізичному

насильству, виховання і навчання на основі взаємоповаги до прав і свобод людини, підтримка культурних зразків ненасильницьких відносин – нагальна проблема для сучасної освіти.

Із прийняттям 18 грудня 2018 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» [2] та змінами, внесеними цим законом до ст. 25 Закону України «Про освіту» [3], на керівників закладів освіти покладено обов'язок створення безпечного освітнього середовища, що передбачає розроблення, затвердження та оприлюднення плану заходів із запобігання та протидії булінгу в закладі освіти.

Міністерством освіти України 29 грудня 2018 року були розроблені Рекомендації для закладів освіти щодо застосування змін у законодавстві із прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», якими передбачено комплексний підхід у сфері запобігання та протидії булінгу в управлінському та просвітницькому напрямах [4]. Управлінський напрям цієї діяльності реалізується керівником закладу освіти та передбачає аналіз ситуації в закладі освіти, затвердження плану заходів із попередження та протидії булінгу, здійснення моніторингу його реалізації та ефективності тощо. Просвітницький ж напрям передбачає інформаційну та роз'яснювальну роботу з формування навичок толерантної та ненасильницької поведінки з усіма учасниками освітнього процесу за участі педагогічних, науково-педагогічних працівників та батьків.

Однак інформаційно-просвітницька діяльність – це місія не лише закладів освіти, а й інших установ. Бібліотека, як інформаційний, культурний, освітній центр, приймає участь в освітній діяльності, є базою освіти та самоосвіти. Освітня функція бібліотеки зростає, однак вона значно ширше, це – просвітницька функція. Саме тому бібліотеки України, незалежно від їх відомчого підпорядкування, статусу, залучилися до інформаційно-просвітницької діяльності щодо запобігання та протидії булінгу.

Діяльність бібліотек з протидії булінгу може мати різні формати.

Так, в бібліотеках по всій Україні в межах Всеукраїнського тижня протидії булінгу у закладах освіти організовуються різноманітні антибулінгові заходи, зокрема лекції, заняття-тренінги, що включають практичні завдання, конкурси, вправи та ігри, зустрічі з представниками поліції та юстиції, правозахисниками та волонтерами, спрямовані не лише ознайомити здобувачів освіти з явищем булінгу, а й способами протидії цьому явищу, навчити на конкретних прикладах знаходити правильні шляхи подолання агресії в різних ситуаціях, прогнозувати можливі наслідки та вибудовувати з іншими людьми добрі взаємовідносини.

Зокрема, прочитання та подальше обговорення сучасних книг, різноманітних коміксів, артбуків, захопливих повістей про булінг, в яких письменники говорять мовою підлітків, дають змогу не лише обговорити конкретну ситуацію, а й змінити вже раніше сформовані та створити нові шаблони реагування на ситуації булінгу, спостерігачем або

учасником яких може стати підліток. Сьогодні бібліотерапія, яка у світі визнана й успішно практикується у лікувальній, реабілітаційній і педагогічній роботі, вважається одним із способів запобігати підлітковому цькуванню, розладам поведінки та пом'якшувати ці наслідки [5].

Дієвим може виявитися використання у протидії булінгу популярної сьогодні форми роботи з читачами – сторітелінг як спосіб передання інформації через розповідання реальних історій [6]. Такий формат зустрічей зацікавить слухачів, розповіді реальних історій про булінг заволодіють їхньою уявою та змусять замислитися над цією проблемою, а позитивні приклади героїв розповідей щодо розв'язання подібних ситуацій сприятиме розвитку у здобувачів освіти навиків позитивної взаємодії, емпатії, зниження рівня їх тривожності й агресивності, формування позиції неприйняття булінгу.

Креативною та інтерактивною формою запобігання та протидії булінгу може бути організація на базі бібліотеки Театрального клубу у форматі форум-театру, в якому глядачі не просто споглядатимуть за тим, що відбувається на сцені, а будуть безпосередніми учасниками дії. У виставах програватимуться одна або кілька сцен (з ситуацією булінгу), а потім ситуація відтворюватиметься ще раз для того, щоб глядачі в будь-який момент часу могли сказати «стоп», після чого сцена зупиняється, а актори завмирають. Потім, той глядач, який зупинив дію (відчувши, що у нього є ідея, як вирішити дану проблему) змінює одного з акторів на сцені та намагається вирішити ситуацію. Отже, глядачі активно впливають на хід розвитку подій, що дозволить не лише підняти проблему булінгу, а й поглянути на ситуацію з різних боків, а глядачам можливо упізнати себе та проаналізувати власну поведінку і поведінку інших, замислитися над власною позицією у живому її втіленні.

В бібліотеці підліткам може надаватися інформація, як убезпечити себе від кібербулінгу, як безпечно користуватися соцмережами, вміти блокувати небажані тексти, налаштовувати максимальну конфіденційність при користуванні Інтернетом та бути готовим вжити заходів проти кібер-хуліганів. Адже бібліотекарі знають, як допомогти молоді знайти необхідні книги та інтернет-ресурси, до яких спеціалістів чи організацій звернутися за допомогою тощо.

Особливого значення набуває взаємодія бібліотеки із закладами освіти в рамках реалізації програм щодо соціалізації молоді. Одним із видів такої взаємодії єукладання двосторонніх угод про соціальне партнерство між бібліотекою та закладами освіти, які, у свою чергу, зацікавлені в їх укладанні, оскільки ефективність вирішення багатьох завдань значно зростає при командній роботі.

Спільна керована діяльність бібліотек та закладів освіти у запобіганні та протидії булінгу забезпечить досягнення соціальної стабільності, високої якості професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах закладу освіти та в системі освіти України в цілому. В якому б форматі не проводились заходи із запобігання та протидії булінгу, молодь має бути впевнена в тому, що бібліотека – це те безпечне місце, де вони завжди можуть звернутися по допомогу, консультацію, пораду тощо.

Тісна співпраця із закладами освіти надає величезну значимість діяльності бібліотеки. Бібліотека має можливість в більшому обсязі розкрити свої можливості для підростаючого покоління та набути статусу значущої, необхідної в сучасному суспільстві, що розвивається.

Список використаної літератури:

1. Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 219 р. // Офіційний вісник України. – 2016. – № 26. – Ст. 1047.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії боулінгу : Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2019. – № 5. – Ст. 33.
3. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII // Відомості Верховної Ради України. –2017. – № 38-39. – Ст. 380.
4. Рекомендації МОН України для закладів освіти щодо застосування норм Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 29.12.2018 року № 1/9-790 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://don.kyivcity.gov.ua/files/2019/2/14/buling.pdf.
5. На боці читача: думка психолога й бібліотекаря про булінг у літературі [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://nus.org.ua/articles/na-botsi-chytacha-dumka-psyhologa-j-bibliotekarya-pro-buling-u-literaturi/.
6. Диха С. В. Інноваційні форми роботи з читачем у бібліотеках світу / С. В. Диха // Бібліотека в освітньому просторі. Інноваційна діяльність в бібліотеках (за матеріалами фахових публікацій) : інформ. бюл. для працівників бібліотек ВНЗ III-IV рівнів акредитації державної форми власності Хмельницької області. – Хмельницький : ХНУ, 2016. – № 22. – С. 70–85.

Ключові слова: соціальна функція бібліотеки, просвітницька функція бібліотеки, запобігання та протидія булінгу, взаємодія бібліотек і закладів освіти, антибулінгові заходи, бібліотерапія.

Ключевые слова: социальная функция библиотеки, просветительская функция библиотеки, предотвращение и противодействие буллингу, взаимодействие библиотек и учебных заведений, антибуллинговые мероприятия, библиотерапия.

Key words: social function of the library, educational function of the library, prevention and counteraction to bullying, interaction of libraries and educational institutions, anti-bullying measures, bibliotherapy.

ЗМІСТ

Привітання президента Національного університету
«Одеська юридична академія» С. В. Ківалова 3

СЕКЦІЯ 1.
ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

Ерёменко Александр Михайлович
Гносеологические метафоры в «критике чистого разума» 7

Сумарокова Людмила Николаевна
Современные аргументативные практики: проблема эффективности 11

Шамша Игорь Владимирович
Развитие технологий психологического насилия
в информационном обществе: этико-антропологический взгляд 15

Смазнова Ірина Сергіївна
До питання антропологічного змісту парності агресії і толерантності 18

Капустіна Надія Борисівна
Мережеве суспільство: введення в концептуальні основи
теорії М. Кастельса 21

Матюшина Інна Іванівна
Підготовка до складання тестів загальної навчальної
правничої компетентності: можливості й проблеми 25

Палий Оксана Николаевна
Причина и следствие в правовой действительности 27

Саранов Сергій Вікторович
Елементи політичної філософії в історичній спадщині
кардинала Рішельє: чи був кардинал прихильником війни? 30

Соляник Світлана Федорівна
Туристичне право як об'єкт наукового аналізу 31

Токар Людмила Вікторівна
Антиандрогенна терапія – ілюзія ненасилля 35

Соколовський Олександр Олександрович
Основні підходи до розуміння явища правової свідомості 39

СЕКЦІЯ 2.
АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Дудченко Валентина Віталіївна
Ідея права як передумова пізнання феномену права 43

Крестовська Наталя Миколаївна
Правові аспекти лібертаріанства 46

Мельничук Ольга Степанівна
Правова урбаністика як міждисциплінарне дослідження 49
Овчиннікова Альбіна Петрівна
Виразність і логіка мовлення в системі К.С. Станіславського..... 52
Заморська Любов Ігорівна
Предмет медичного права 55
Кравченко Сергій Петрович
Лінгвістичні особливості юридичного дискурсу 58
Скуріхін Сергій Миколайович
Поняття статусної та компетентної правової культури 61
Чувакова Ганна Михайлівна
Прояви аномалій у галузевій сфері права 64
Бальжик Ірена Анатоліївна
Спільне та відмінне у концептах прав людини основних
християнських конфесій..... 68
Тіщенко Юлія Валеріївна
Види правових міфів у правовій реальності 70
Гуменюк Віталій Васильович
Гармонізація та уніфікація законодавства України
відповідно до стандартів Європейського Союзу 74
Гордієнко Олександр Сергійович
Семіотичні аспекти конкретизації права 78
Іванкова Вікторія Олексіївна
Філософське розуміння співвідношення поняття та категорії..... 81
Рязанов Михайло Юрійович
Велика та мала традиції у правовій спадщині України..... 83
Ковбасюк Степан Валерійович
Сучасна модель соціальної держави 86
Грезіна Олена Миколаївна
Забезпечення права на освіту: теоретико-правовий аналіз..... 89
Бондаренко Аліна Ігорівна
Конституціоналізм в системі правозахисту сучасної держави 91
Антошина Ірина Володимирівна
Інформаційна влада як об'єкт наукового дослідження..... 94
Козакевич Олеся Миколаївна
Інформаційні технології як фактор забезпечення права
на доступ до правосуддя..... 97
Чулінда Людмила Іванівна
Вплив доктринальних досліджень на ефективність
правозастосування..... 100
Серебро Михайло Володимирович
Індустрія 4.0 та юридична практика 103
Дудник Руслана Миколаївна
Предмет міграційного права як комплексної галузі права 106

Кормич Анатолій Іванович
Правова регламентація міграційної політики ЄС:
обумовленість та значення.....108
Заболотная Людмила Владимировна
Некоторые аспекты компаративно-правовых
методологических правил 112
Іванова Олена Дмитрівна
Суб'єкти законодавчої ініціативи у формуванні
міграційного законодавства України.....115
Іванчук Віра Євстафіївна
Правовий моніторинг антропологізації законодавства України.....118
Войткова Аліса Вікторівна
Географічний детермінізм у становленні морської держави 121
Мішегліна Валерія Миколаївна
Внутрішні та зовнішні функції державних символів 123
Борисюк Інна Едуардівна
Інституційні моделі державної ювенальної політики 127
Боброва Тетяна Анатоліївна
Негативна правотворчість як явище правової реальності 130
Русавська Оксана Олексіївна
Правова сім'я загального права: генеза та специфіка.....133
Караман Микола Віталійович
Ритуали в правових системах Китаю та Японії.....136
Ключкович Василь Юрійович
Напрями подолання деформації професійної правосвідомості
суддів: загальноправовий аспект.....139
Новосад Роман Віталійович,
Теремцова Ніна Володимирівна
Проблеми правового статусу релігійних організацій в Україні
(теоретико-правовий аналіз) 143
Грисюк Валерія Валеріївна
Технологічні прийоми проведення співбесіди
та консультації адвокатом 147

СЕКЦІЯ 3.
ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Бехруз Хашматулла
Концепції функціоналізму та неофункціоналізму –
історичні доктрини до розуміння поняття інтеграції.....151
Щербак Надія Олександрівна
Особливості реформування місцевого управління в українських
правобережних губерніях у XIX – на початку XX ст. 154
Барабаш Наталя Олександрівна,
Шустрова Ксенія Володимирівна
Правове регулювання військового капеланства: українські реалії 156

Попсуєнко Людмила Олександрівна,
Ткаченко Анастасія Валеріївна
Трансформація судової системи Естонії на сучасному етапі..... 159

Єфремова Наталя Володимирівна,
Півень Дмитро Олегович
Внесок О.С. Павлова у розвиток церковного права
та у систематизацію його викладання..... 162

Корнієнко Ірина Валеріївна
Історико-правове обґрунтування організації адвокатури
у наукових працях Є.В. Васьковського..... 166

Остапенко Тимур Олександрович
Основні напрями проведення судової реформи К. Розумовського
в Україні-Гетьманщині 1760–1763 рр. 170

Шевчук Яна Валерьевна
Историко-правовая характеристика личности хана Батыя
в летописях завоеванных государств..... 173

Шершенькова Вікторія Анатоліївна
Кримінальна відповідальність військових в Україні у XVIII – XIX ст.ст..... 176

Запорожченко Анастасія Олексіївна
Розвиток правового регулювання охорони здоров'я в ЄС
на початку XXI століття (2000–2010 рр.)..... 179

Саранов Сергій Вікторович
Ідея держави в «політичному заповіті» кардинала Рішельє:
розум, обережність, релігійний фактор..... 184

Сугацька Наталія Василівна,
Каліцева Олена Вікторівна
Традиції мовної підготовки студентів Рішельєвського ліцею..... 186

Ченкова Катерина Пилипівна
Проблеми періодизації історії правової охорони дитинства в Україні..... 188

Ковальова Анастасія Юріївна
Санкції за злочини, скоєні серед неповнолітніх
у післявоєнній Україні (40-60 рр. XX ст.)..... 191

Семенова Альбіна Павлівна
Проект Сімейного кодексу УРСР 1919 року як джерело
аліментного права..... 193

Якіменко Іван Васильович
Застереження як різновид дисциплінарного стягнення
у судових статутах 1864 року..... 196

СЕКЦІЯ 4.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Кормич Людмила Іванівна
Реформи системи місцевого самоврядування в Україні як складова
процесу демократичного транзиту: перспективи досліджень..... 199

Вітман Костянтин Миколайович
Конфлікт у Північній Ірландії як приклад деструктивного етнополітичного процесу та загроза його відновлення після Brexit 203
Мамонтова Елла Вікторівна
Громадські ініціативи щодо рішень органів місцевої влади як форма діалогової взаємодії влади і населення 206
Краснопольська Тетяна Миколаївна
Мультикультуралізм як фактор демократичного розвитку суспільства 210
Милосердна Ірина Михайлівна
Чинники та напрями формування ефективної системи міжнародної безпеки в сучасних умовах 213
Перунова Ольга Сергіївна
Гендерно обумовлене насильство: поняття та ознаки.....216
Пехник Алевтіна Валентинівна
Платформи для організації дистанційного навчання.....220
Завгородня Юлія Володимирівна
Політичний нігілізм та правовий нігілізм: співвідношення понять 223
Федорончук Андрій Володимирович
Сутність та особливості громадянського суспільства в Україні 226
Кройтор Артем Вікторович
Ідеології парламентських партій України 229
Кручек Олександр Алікович
Засоби масової комунікації як чинник формування політичної свідомості громадянського суспільства 232
Горський Сергій Віленович
Визначення предмета соціології політики.....236
Іванова Анастасія В'ячеславівна
Сучасні тенденції та перспективи розвитку демократичних зразків у політичній поведінці українського соціуму 240
Вайєр Аліна Марленівна
Інтернет-комунікація як форма самоорганізації інформаційного суспільства 243
Веремчук Ольга Олександрівна
Місце PR-технологій у виборчому процесі в Україні 245
Ковальова Оксана Олександрівна
Соціально-політичні процеси в сучасних умовах.....247
Савон Катерина Володимирівна
Категорії бренд, імідж, образ та репутація держави: порівняльна характеристика 248
Таркін Василь Павлович
Пропаганда як метод інформаційно-психологічної війни: політичний контекст 251
Воробйов Віталій Анатолійович
Комунікативне конструювання політичного представництва.....254
Кропівко Вікторія Віталіївна
Політична реклама: роль у публічних комунікаціях.....257

Походєєва Віолета Євгенівна
Протидія корупції в умовах медіатизації політики 260

СЕКЦІЯ 5.
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Лефтеров Василь Олександрович,
Ігнатьєва Ірина Ігорівна
Дослідження соціально-психологічних чинників діяльності виборчих комісій..... 263

Цільмак Олена Миколаївна
Психологічні основи особистісного самоврядування..... 267

Алексенцева-Тімченко Катерина Сергіївна,
Мельніков Андрій Сергійович
Біографічний метод як інструмент соціологічного дослідження 269

Каретна Ольга Олександрівна,
Курова Анастасія Володимирівна
Соціально-психологічні аспекти сімейного благополуччя в умовах сучасності..... 272

Короход Ясміна Джанівна
Проблематика дослідження концепту «прийняття рішення» у психології..... 275

Крюкова Марина Анатоліївна,
Курова Анастасія Володимирівна
Онтогенетичні аспекти формування правової самосвідомості молоді 279

Яценко Микола Анатолійович,
Лісовенко Анна Федорівна
Психологічний зміст соціального капіталу..... 281

Форманюк Юлія Валеріївна
До проблеми розуміння феномена інфантильності в психології особистості..... 285

СЕКЦІЯ 6.
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Терлецький Дмитро Сергійович
Презумпція конституційності правових актів: теоретико-методологічні передумови..... 289

Крусян Анжеліка Романівна
Підстави виокремлення конституційного гуманітарного права як підгалузі конституційного права України..... 293

Афанасьева Марьяна Владимировна
Процессуальная справедливость и легитимность публичной власти..... 296

Мішина Наталя Вікторівна
Громадські слухання як прояв місцевої безпосередньої демократії..... 299

Nalyvaiko Larysa,
Chepik-Trehubenko Olha
Normative model of the constitutional complaint:
domestic and foreign practice 301

Олькіна Олена Володимирівна
Конституційно-правове забезпечення прав юридичних осіб 304

Бальцій Юрій Юрійович
Щодо визначення суб'єктів місцевого самоврядування України..... 307

Кулі-Іванченко Ксенія Костянтинівна
Інститут децентралізації публічної влади в Україні:
історико-правовий аспект 310

Животовська Ірина Юріївна
Ізраїльський конституціоналізм: оглядовий аналіз 313

Віткова Валентина Сергіївна
Нормативно-правове закріплення права на інформацію
у Республіці Польща 317

Волкова Дарія Євгенівна
До питання європеїзації створення громадських організацій в Україні 319

Назарко Аркадій Тимофійович
Темпоральна визначеність у конституційному праві:
питання теорії і практики 322

Івановська Алла Миколаївна
Роль конституційного контролю у забезпеченні балансу
державної влади: теоретико-правовий аспект 325

Панасюк Віта Миколаївна
Вплив електронних технологій на форми взаємодії інститутів
громадянського суспільства та держави 328

Тернавська Вікторія Миколаївна
Концепція правової держави у світлі новітніх викликів
(на прикладі «COVID-19») 331

Петришина Марина Олександрівна
Проблеми правового забезпечення надання публічних послуг
суб'єктам господарювання в контексті реформи децентралізації 334

Міхальов Володимир Олександрович
Медичні та генетичні права людини (до проблеми
їхньої регламентації) 337

Батан Юрій Дмитрович
Юридична превентологія як об'єкт публічно-правових досліджень 340

Синицин Павло Миколайович
«Дружнє ставлення до міжнародного права» як принцип застосування
рішень ЄСПЛ у інтерпретаційній діяльності КСУ 344

Луцков В'ячеслав Олегович
Відмінності консультативного опитування від суміжних форм
безпосередньої участі територіальної громади у здійсненні
місцевого самоврядування в Україні 347

Константкевич Юрій Зіновійович
Співвідношення презумпції безвинності та перевірки морально-етичних якостей кандидата на публічну посаду 351
Глиняний Іван Володимирович
Процедурні та нетрадиційні цензи у системі класифікації виборчих цензів у світі та Україні 354
Кунець Ірина Юріївна
Гарантії статусу парламентських комітетів: теоретико-правовий аналіз 357

СЕКЦІЯ 7. ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СУДОУСТРОЮ, ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРАТУРИ, ІНШИХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ, АДВОКАТУРИ

Бакаянова Нана Мезенівна
Про сутність та межі адвокатської незалежності 361
Полянський Юрій Євгенович
Деякі питання формування суддівського корпусу в Україні 365
Юрко Сергій Сергійович
Законодавчі пропозиції реформування участі народу у здійсненні правосуддя 367
Свида Олексій Георгійович
Співвідношення понять «статус судді» та «повноваження судді» 371
Кісліцина Ірина Олександрівна
Актуальні питання реформування системи прокуратури 373
Ковальчук Інна Сергіївна
Органи прокуратури на шляху реформування 377
Маложон Олена Іванівна
Роль судів у демократичному суспільстві 379
Деменчук Марина Олександрівна
Верховний Суд: виклики сьогодення 382
Кубаєнко Андрій Володимирович
Проблемно-орієнтований підхід у діяльності поліції 385
Храпенко Олена Олегівна
Судочинство України в умовах карантину 388
Нестерчук Лілія Петрівна
Кадрове укомплектування суду – складова організаційної забезпеченості діяльності судів 390
Чорний Денис Михайлович
Співвідношення прокурорського нагляду та процесуального керівництва досудовим розслідуванням 394
Резцова Наталія Сергіївна
Актуальність суду присяжних в Україні 397
Владишевська Вікторія Вікторівна
Стажування як обов'язкова умова набуття статусу адвоката 399

Козлов Олександр Олександрович
Окремі проблеми реалізації гарантій адвокатської діяльності
в сучасних умовах.....402
Каденко Оксана Олегівна
До питання правового регулювання діяльності секретаріату
Національної асоціації адвокатів України.....405
Питомець Артем Валерійович
Поняття та особливості процесуального статусу адвоката
в досудовому розслідуванні 408
Кравченко Ольга В'ячеславівна
Щодо компетенції окружних адміністративних судів.....411
Орленко Артем Ігорович
Правові засади діяльності адміністративних судів 412
Фоміна Оксана Ігорівна
До питання зловживання довірою у відносинах адвокат-клієнт.....415

СЕКЦІЯ 8.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Кібік Ольга Миколаївна,
Хаймінова Юлія Володимирівна
Напрями ефективної адаптації елементів економічної системи
до умов інтеграційного процесу.....418
Котлубай Вячеслав Олексійович,
Редіна Євгенія Валентинівна
Синя економіка як новий вектор розвитку України 421
Примаченко Іван Федорович,
Добровольська Володимира Володимирівна
Інституційно-організаційні засади інтеграції України
та Європейського Союзу.....425
Штуца Віктор Миколайович
Вплив екологічних процесів на розвиток економіки України.....428

СЕКЦІЯ 9.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Кузнєцова Тетяна Василівна
Позитивна медіакартина світу: міф чи реальність?.....432
Колкутіна Вікторія Вікторівна
Суголосність журналістських та літературознавчих текстів:
осі перетину.....434
Пархітько Олег Володимирович
Дотримання журналістських стандартів в авторському
інтернет-шоу «вДудь».....437

Барабанова Наталія Ростиславівна,
Грушевська Юлія Андріївна
Розробка навчально-методичного комплексу для гуманітарних дисциплін профілю «соціальні комунікації» 440

Писаренко Лариса Михайлівна
Висвітлення теми пандемії коронавірусу COVID-19 в одеських ЗМІ..... 442

Чубук Олег Леонтійович
Місце теледебатів на приватних телеканалах Одеси..... 445

Літвінчук Ірина Сергіївна,
Кірінко Ольга Вікторівна
Правове регулювання розміщення зовнішньої реклами в Одесі..... 449

СЕКЦІЯ 10.
ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ НАУКОВИХ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ БІБЛІОТЕК У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Іванійчук Таісія Юріївна,
Зубченко Надія Ігорівна
Доречна аналогія чи недоцільна калька? Короткий нарис щодо екосистемного підходу до бібліотечно-інформаційної справи..... 454

Дремлюга Ольга Алексеевна
Различие политик ресурсов поиска заимствований: платные и бесплатные антиплагиатные сервисы..... 458

Опольська Тамара Іванівна
Технологічні аспекти складання бібліографічних покажчиків 460

Солодка Альона Іванівна
Нормативно-правові засади інвентаризації бібліотечних фондів..... 463

Стефанчишена Тетяна Михайлівна
Аналіз структури бібліографічних описів (на прикладі довідкових видань захищених дисертацій з юридичних наук)..... 466

Новітська Ірина Вадимівна
Роль бібліотек у протидії булінгу 469

НОТАТКИ

Наукове видання

ПРАВОВЕ ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної
конференції

15 травня 2020 року

У трьох томах

Том 1

Верстка – Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 14.05.2020 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 28,13. Тираж 300. Замовлення № 0520-111.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.